

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

PROF. DR. PULAT OTKAN ANISINA

Sinoloji, Japonoloji
ve Koreanoloji
Makaleleri

Yayına Hazırlayan
A. Merthan DÜNDAR

Para ile Satılamaz

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 698

PROF. DR. PULAT OTKAN ANISINA

Sinoloji, Japonoloji ve Koreanoloji Makaleleri

Editör:

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Ankara, 2021

Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 9

ISBN: 978-605-136-507-7

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktör: M. Aysun HARPER

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 19/03/2021

İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR	
ÖN SÖZ.....	1
Tsutomu SAKAMOTO	
<i>Prof. Pulat OTKAN'ın Mirası</i>	3
Hisao KOMATSU	
<i>Toy ve İslâm: Geçmiş ve Bugün.....</i>	9
Konuralp ERCİLASUN	
<i>Türkiye’de Tabgaç Çalışmaları</i>	27
İsenbike TOGAN	
<i>The Emergence of the Khoqand Khanate in the Age of Begs (18th c.).....</i>	41
Gürhan KİRİLEN	
<i>Eski Çin’de Tarihçilik Üzerine Bir Not</i>	53
Tilla Deniz BAYKUZU	
<i>Buddhist Freskleri Okumak-I: Kızıl Bin Buddha Mağaraları, 205 Numaralı Mağara “Kral Ajatashatru Efsanesi”</i>	63
Hayrettin İhsan ERKOÇ	
<i>“Beşinci Kolumuz Olarak Hareket Edeceklerdir”: Doğu Türk Kağanlığı’nın Çöküşünde Yabancı Unsurların Rollerini</i>	75
Ali YILMAZ	
<i>Tibet Adı Üzerine Bir İnceleme</i>	91
Erdem KURTULDU	
<i>Mo Yan ve Sanrısız Gerçekçilik.....</i>	99
Gözde KARAKAŞ	

<i>Lu Xun'ün Kong Yi (孔乙己) Adlı Öyküsünde Okuryazar İmgesinin Sergilenmesi.....</i>	<i>111</i>
Semine İmge AZERTÜRK	
<i>Çincede Sayılar ve İçerdiği Kültürel Anlamlar</i>	<i>125</i>
İsmigül CANTÜRK	
<i>Yabancı Dil Olarak Çince Okuduğunu Anlama Becerisi</i>	<i>137</i>
Pınar ALTAY YILMAZ	
<i>Lao She'nın Düş Adlı Eserindeki Simgeler Üzerine Bir İnceleme.....</i>	<i>147</i>
Reyhan ERASLAN	
<i>Eğitimci Olarak Shi: Pekin Üniversitesi ve Modern Çince Eğitimi.....</i>	<i>159</i>
Tuğba AKGÜR	
<i>Lisans Düzeyinde Çince Yazılı Anlatım Öğretimi ve Genel Sorunlar</i>	<i>173</i>
A. Merthan DÜNDAR – İ. Ethem POLAT	
<i>Arapça Rus-Japon Savaşı Sözlüğü ve Tercümesi</i>	<i>183</i>
Selçuk ESENBEL	
<i>General Utsunomiya Tarō ve Ulusötesi Pan-İslâmcılık Hareketi.....</i>	<i>215</i>
Uğur ALTIN	
<i>20. Yüzyıl Başlarında Japonların Türkiye'deki İstihbarat Faaliyetleri: Kobayashi Tetsunosuke Örneği</i>	<i>227</i>
Ali Volkan ERDEMİR	
<i>Matsuo Bashō ve Haiku</i>	<i>251</i>
Habibe SALĞAR	
<i>Japonya'da Natüralizm Akımı ve “Ben” Romanı.....</i>	<i>259</i>
Emine SİCİM KAPLAN	
<i>Japon Çocuk Edebiyatı'nda Ertuğrul Fırkateyni Olayı ve Türk Algısı.....</i>	<i>285</i>
Yasemin YAZICI	
<i>Feminist Şair Yosano Akiko'nun Şiirinde Rus-Japon Savaşı Karşıtlığı: 君死にたもうこと勿れ (Sen Ölemezsin).</i>	<i>311</i>

Nurullah SAT	
<i>Ömer Rıza Doğrul'un Kaleminden II. Dünya Savaşı'nda Japonya</i>	323
M. Ertan GÖKMEN	
<i>Türkiye'de Kore Çalışmalarının Başlaması ve Günümüzdeki Durumu</i>	351
Özlem GÖKÇE	
<i>Kavramsal Metafor Teorisi Açısından Korece</i>	363
Yalçın KAYALI	
<i>Buddhist Konseylerin Hint Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi</i>	379
Ayşe ÖZTÜRK	
<i>Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Asya'daki Temsilcimiz: Ahmed Hulûsi Fuad Tugay</i>	409

ÖN SÖZ

Kıymetli hocamız Prof. Dr. Pulat Otkan, 14 Nisan 2014’de aramızdan ayrıldı. Bilgi birikimi, ciddiyeti ve hatta şıklığı ile bize örnek olan hocamız ile tanışmamız 1986 yılında olmuştu. O sene açılan, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’na kayıt yaptırmak üzere gittiğimiz Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde anabilim dalı başkanını da ziyaret ederek eğitim-öğretim hakkında bilgi almak istemiştik. Kapıyı çalıp, davet edilmemizin ardından girdiğimiz odada ilk defa hocamızla karşılaştık. O gün, yaklaşık yarım saat kadar süren görüşmemizde hocamız sıkılmadan, acemice ve hatta belki de çocukça sorularımıza cevap vererek bizi bilgilendirmişti. Etkilenmiştik; babacan tavrı, giyimi ve konuşma tarzı artık üniversitede olduğumuzu hatırlatıyordu. Mezuniyetin ardından, ilk işimizi de hocamız sayesinde bulmuştuk. O zamanlar Japonca bilen fazla kişi olmadığı gibi Japon şirketleri ya da Japonlarla çalışan Türk firmaları çok yoktu. Olanlar da kimi zaman, eleman aradıklarında hocayı arayarak danışıyorlardı. Biz, anabilim dalına ilk giren gruptan olmamıza rağmen iki dersi verememiş ve bir yıl sonra, alt devremiz ile mezun olmuştuk. TOYOTASA firmasından gelen eleman talebini hocamız bize iletmış ve randevu almamızı sağlamıştı. Her ne kadar akademik çalışmalar yaparak bilimsani olma hayalimiz vardıysa da geçici olarak bu planı rafa kaldırıp, firma ile görüşmüş ve TOYOTASA’ya girerek yüzden fazla stajyer arkadaşın başında Japonya’ya gitmiştik. Japonya’da yaşadığımız yıllarda, 1993 yılında Tokyo’da Pulat hoca ile buluşmuş ve akşam yemeğinde bir araya gelerek sohbet etmiştik. Hocamız ile yollarımız 2000 yılında tekrar kesişti. Özel sektörü bırakıp, akademik çalışmalara başlayarak Yüksek Lisans’ın ardından Doktora’ya başladığımız 2000 yılında, hocamızın sayesinde ders saat ücretli olarak DTCF Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda ders vermeye başladık. Takip eden yıl da öğretim görevlisi olarak atanarak tam zamanlı şekilde akademik dünyaya katıldık. Doktora tezimizi yazarken yine Pulat Hoca’nın verdiği referans mektubu ile Japan Foundation (Japon Vakfı-Kokusai Kōryū Kikin) Fellowship Programı’na kabul edilip, Japonya’nın en önde gelen üniversitelerinden olan Tokyo Üniversitesi’ne konuk araştırmacı olarak davet edildik. Hocamıza asistanlık yapmak ve birlikte akademik çalışmalarda bulunmak şansını yakalayamamış olsak da örnek aldığımız bir insan ve hoca olarak hep hatırlayacağız. Ruhu şad, mekânı cennet olsun. Bu kitap çalışması, hocamızın yıllarca emek verdiği Doğu Dilleri, Sinoloji, Japonoloji ve Koreanoloji alanındaki makalelerden oluşmuştur. Kitabı hazırlamaya karar verdiğimizde öğrencilerine ve yerli-yabancı akademisyen dostlarına ulaşmaya çalıştık. Uygun olan meslektaşları,

öğrencileri, kuruculuğunu-idareciliğini yaptığı anabilim dallarından mezun olan genç akademisyenler yazılarıyla katkı sağladılar. Çin, Japonya, Kore ile ilgili olduğu kadar Türk Tarihi ile ilgili makalelerin de bulunduğu bu kitaba katkı sağlayan tüm yazarlarımıza şükran borçluyuz. Ayrıca, APAM çalışanlarından Sayın Aysun Harper’a ve Ankara Üniversitesi Basımevi çalışanlarına teşekkür ederiz. Son olarak, kitabımızın yayımlanmasında büyük desteği olan rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet Ünüvar’a şükranlarımızı sunarız.

PROF. PULAT OTKAN'IN MİRASI

Tsutomu SAKAMOTO*

Prof. Pulat Otkan ile ilk kez, bundan 34 yıl önce, 1987 yılında karşılaştım. O yıl, çalıştığım Keio Üniversitesi'nden verilen araştırma izni ve Japonya Bilimi Destekleme Kurumu (JSPS) tarafından aldığım ödenekle Ankara'da bulunan Batı Asya Bölge Araştırmaları Merkezi'nin araştırmacısı statüsünde, Türkiye'ye gelmiştim.

O sıralarda Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, benim gibi bir Japon araştırmacı ve Türk Milli Tarihi konusunda otorite olarak bilinen Prof. Masao Mori, konuk öğretim üyesi olarak 1 yıl öncesinden beri ders vermekteydi. Eskiden beri tanıdığım Prof. Mori'nin aracılığıyla, Sıhhiye'de bulunan kampüs binasındaki araştırma odasını ziyaret ettiğimde ilk kez kendisiyle tanıştım. Prof. Otkan, 1942 doğumlu olmasından dolayı, o zamanlar daha 40'lı yaşların ortasında genç ve enerjik bir bilim adamıydı. Benden sadece 3 yaş büyük olmasına rağmen, bıyıklı olmasından ötürü olsa gerek bana, ağırbaşlı ancak bunun yanında faal, coşkulu biri izlenimi vermişti.

Ardından defalarca Prof. Otkan ile görüşme şansım olduysa da her defasında meşgul görünüyordu. Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nin kuruluşu üzerinden daha 1 yıl geçmiş ve öğrencilerin Japonca öğrenimi için gerekli sözlük, kitap vb. malzemeleri henüz yeterli miktarda değildi. Ayrıca Japoncanın kulaktan öğrenimi için gerekli ancak pahalı olan bir dil laboratuvarının da kurulması gereği vardı. Bunun için sık sık Ankara'daki Japonya Büyükelçiliğine gidip çalışanlarla, bu konuda görüşmelerde bulunarak Japonya'dan destek talep etme zorunluluğu bulunuyordu. Bütün bunun gibi zorlu işleri tek başına üstlenerek mücadele verdiğinden dolayı Prof. Otkan'ın, sürekli yeni kurulan bölüm ile ilgili meşguliyet içerisinde olduğunu düşünmüştüm.

Prof. Otkan ile dostluğumuz süresince bugün bile en çok kendisine müteşekkir olduğum şey, görev süresi dolarak Japonya'ya dönen Prof.

* *Emeritus Profesör, Keio Üniversitesi.*

Mori'nin yerine bana, Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nda Japonca öğrenen gençlere öğretme fırsatı tanımasıydı. Benim uzmanlık alanım, Türk-İran ilişkileri tarihi ekseninde, modern Ortadoğu İslâm Dünyası'nın toplumsal ve ekonomik tarihidir. O zamana kadar Japonca öğretmenliği konusunda hiç tecrübem olmamıştı ve Japonca öğretimi konusunda bir amatör olan bana, Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nda öğretme fırsatı tanınması, benim için çok değerli bir tecrübe oldu. Bu düşe kalka Japonca öğretmenliği süreci, aklımın kenarından geçmeyecek sıkı insan ilişkilerinin oluşmasına ve Türkiye'yi daha derinden anlamama vesile oldu.

Benim Japonya'da üniversiteden emekli olmam üzerinden 10 yıl geçip gitti. Emekli oluncaya kadar geçen 37 yıl boyunca üniversitede çok sayıda öğrenci ile öğrenim ve araştırma amacıyla muhatap oldum. Çok sayıda Japon öğrenciye ders verdim ve bunlar arasında çok sayıda hatırımda kalanlar da oldu. Ancak hayatımda, Ankara Üniversitesi, Japon Dili ve Edebiyatı ABD'ndaki öğrenciler kadar unutulmaz öğrencilerim olmadı. Sadece 1 yıl gibi kısa bir süreliğine ders verdim ama 15 kadar Türk öğrenci, Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nin ilk öğrencileri olmalarından da ötürü, öğrenme azmi ile dolu ışık saçan gözleriyle benim acemi konuşmalarımı dinliyorlardı. Türkiye'de öğrencilerin, öğretmenlerine karşı saygılı davranması gibi güzel bir alışkanlık hâlâ yaşamaktaydı. Bu harikulade öğretmen-öğrenci ilişkisi geleneği, Türk öğrencilerin içten ve nazik tavırlarının da desteği, henüz ham olan benim bu görevi yerine getirmeme yardımcı oldu. Bunun, benim öğretmenlik kariyerim açısından nadir bir tecrübe, değerli bir hazine, servetim olduğunu belirtmek durumundayım.

Bundan daha müthiş olanı, benim Japonya'ya dönmemden sonra dahi, bu öğrencilerimle ilişkimin kesilmemesi ve bugüne kadar 35 yıl gibi uzun bir süre boyunca devam etmesidir. Japonya ile Türkiye arasında uzun bir mesafe bulunmakta olup gidiş geliş güçtür ama benim her yıl Türkiye'yi ziyaret etmem ve Türk öğrencilerimin Japonya'ya ziyareti ile bu ilişki, aramızdaki gönül bağı devam etmektedir. Böyle nadir bir tecrübe edinmem, Prof. Otkan sayesinde ve bu nazik davranışı için bu vesileyle bir kez daha kendisine derin şükranlarımı sunmak isterim.

Prof. Otkan benim gözümde, Ankara Üniversitesine Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nı kuran kilit adam olması yanında, Türkiye'yi temsil eden bir Japonolojist kimliğine de sahip kişiydi. Ancak bu bakış açısı ile Prof. Otkan'ın sadece bir yüze sahipmiş gibi görüneceği ve onun diğer yüzü yani esas yüzünün unutulmasına sebep olacağından korkarım. Aslında Prof. Otkan'ın uzmanlık alanı Sinolojidir. Sinoloji araştırmaları sırasında Japonca öğrenme gereği ortaya çıkmış ve bunun sonucunda Japonca'ya da eğilmiş ve

Doğu Asya'daki iki ülkeyi araştıran bir bilim adamı olmuştı. İşte bu onun gerçek yüzüydü.

Prof. Otkan'ın kitapları içerisinde benim açımdan en ilgi çekici olanı, vefatından sonra yayınlanan '*Tarihçinin Kayıtları'na (Shiji) Göre Hunlar*', Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018'dir. Bu araştırma kitabı, Çin'in eski dönemlerinde, Moğol yaylalarından güneydeki Çin'e sık sık akınlar yaparak Çin Hanedanlığının başını ağrıtan Moğol veya Türk asıllı denilen göçebe Hunların tarihini ele almaktadır. Prof. Otkan'ın ana amacı, Çinlilerden ırk olarak farklı olan Altay göçbelerini merkez alarak Çin eski tarihini araştırmaktı. Prof. Otkan'ın araştırmalarının gerçek değerinin, Çin araştırmaları ile sınırlı kalmayıp, doğudaki Çin ve Moğol yaylalarına kadar uzanan kendi Türk tarihinin kökenlerine inerek Türk milli tarihinin felsefe ve metotlarından faydalanma yoluyla Sinoloji araştırmalarını yürütmüş olmasında yattığını düşünüyorum.

Bu yaklaşım yöntemi, benim gibi Japonya'da Türkiye araştırmaları yapan çok sayıdaki kişi için kolay anlaşılır bir yöntemdir. Bugünden 50 yıl kadar önce, benim üniversite öğrenciliğim yıllarındaki Japonya'da, Türkiye de dâhil Ortadoğu İslâm tarihi üzerine araştırma yürütecek bir bölüm yoktu ve sadece Oryantal veya Asya Tarihi Bölümünde Çin ağırlıklı tarih öğrenmekten başka bir yol bulunmamaktaydı. Burada en önce okunan, Çin'in en eski tarih kitabı olarak görülen, Prof. Otkan'ın da ana araştırma malzemesi olarak kullandığı Shiji'dir. Hun vd. göçbelerin tarihi yoluyla Çin dışındaki Orta Asya, İran, Türkiye'ye ilgi duyanlar, Türk ve Farsça Dili gibi Ortadoğu İslâm Dünyası'nın dillerini kendi başlarına öğrendiler ve Çin'in kuzeyinde bulunan Moğol yaylalarından Orta Asya bölgesine kadar uzanan alanda gücünü ortaya koyan Hun, Göktürk, Uygur göçebe halklarının tarihlerine duydukları ilgiden dolayı, bunların İpekyolu üzerindeki hareketlerini takip ederek araştırmalarını batıya doğru genişletmek durumunda kaldılar. Bu, öğrenim ve araştırma ortamında oluşan, Japonların Türk millî tarihine bakışının temelinde, Prof. Otkan'ın tarihi yaklaşımına karşı duyulan derin ilgi bulunmaktadır.

Şu ana kadar açıkça belirttiğim gibi Prof. Otkan'ın uzmanlık alanı, Japonoloji ile sınırlı değildir. Bunun derinliklerinde, Sinoloji ve onun yanında Türk millî tarihine duyulan büyük ilgi bulunmaktadır. Bu geniş perspektiften gerçekleştirdiği araştırmaları ile Prof. Otkan'ın bilimsel mirasını üstlenen Ankara Üniversitesi, Japon Dili ve Edebiyatı ABD mezunları ve halen orada öğrenim gören öğrenciler için gerekli olan şey, araştırma konularını dar biçimde Japonya ile sınırlandırmayıp Prof. Otkan'ın hayallerini geliştirip Çin, Doğu Asya genelini göz önüne alarak, küresel açıdan Japonya'yı ele almak olmalıdır diye düşünüyorum.

Türk araştırmacılarının derin Japonya araştırmaları yoluyla Japonya'yı anlamaya çalışma çabaları, elbette bir Japon olarak beni sevindirmektedir. Geçmişe dönüp baktığımda Ankara Üniversitesi'nde Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nin kurulduğu yıllar, Japonya'nın ekonomik dev olma yolunda ilerlemekte olduğu ve ABD'yi ekonomik olarak geçmesinin dahi konuşulduğu bir dönemdi. Japonya'nın bu ekonomik gelişimine karşı beklenti, Ankara Üniversitesi'nde Japon Dili ve Edebiyatı ABD'nin kurulması sonucunu doğurduğunu söylemeliyim. Fakat bugün zaman değişmiş ve Japonya yerine Çin, dünyanın ikinci ekonomik gücüne sahip olarak dünyada etki gücünü giderek hissettirmektedir. Türkiye de bu gelişmelerden uzak duramaz. Türkiye'deki Japonya araştırmalarının bu değişime ayak uydurması gerektiğini ve bir yöntem olarak da Çin odaklı ve küresel açıdan Japonya'yı, Doğu Asya içinde ele alan araştırmaların yapılması gerektiğini düşünmekteyim.

Bu bakımdan en önemli araştırma konusu, 7. yüzyıldan bugüne kadar aralıksız devam eden Japonya ve Çin arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerdir. Benim kendi açımdan ise Tokugawa yönetiminin yıkılması ile Meiji modern dönemine giren Japonya'nın, Taisho Dönemi ardından Showa Dönemi ile birlikte II. Dünya Savaşı'nda Çin ve Batılı ülkelere yenilmesine kadar süren *'İmparatorluk Japonya Dönemi'* de bir diğer önemli araştırma konusudur.

1867 ile 1945 yılları arasındaki Japonya, bugünden farklı biçimde Kore Yarımadası ve Çin'in bir parçası durumundaki Tayvan ve Mançurya'yı sömürgeleştirerek Asya'nın büyük bir kısmını ülke topraklarına dâhil etmiş bir devlettir. Bu şekilde oluşturulan devlet yapısı, bir tarihçi gözüyle bakıldığında kesinlikle iyi görülecek bir durum değildir. Japonya'nın, dayatmacı emperyal politikalarını yürüttüğü dönemlerle ilgili olarak eleştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. İyi-kötü değerlendirmesi bir yana, bu dönemin Japonya'sı hakkında düşünmenin, bugünkü Japonya, Çin, Kore Yarımadası arasındaki uluslararası ilişkileri ele alırken bir ipucu oluşturacağını ve tarafsız olarak yeniden ele alınmaya değer bir konu olduğunu düşünmekteyim.

Son yıllarda Japonya yönetimi altındaki döneme ait Tayvan, Mançurya ve Kore Yarımadası hakkında Japonca yazılmış kolayca okunacak çok sayıda belge malzeme bulunmaktadır. Adı geçen yerlere gitmeye gerek kalmadan internet üzerinden bu belgelerin bir kısmına ulaşılabilir. Prof. Otkan gibi Çince bilmeden de sadece Japonca kullanarak Japonya yönetimi altında kalan dönemin Tayvan ve Mançurya vb araştırmaları aracılığıyla, Çin araştırmaları yürütülebilmektedir. Prof. Otkan'ın mirasını devralan Ankara Üniversitesi, Japon Dili ve Edebiyatı ABD görevlilerinin, bu geleneği

süzdürerek Japonya araştırmalarını Japonya ile sınırlı tutmadan Çin'i de göz önüne alarak yürütmelerini ve geliştirmelerini diliyorum.

Bu sadece benim dileğim değil, Sinoloji'den Japonoloji'ye varan geniş bir yelpazede araştırmalar yapan Prof. Otkan'ın da gönlünden geçen şey olsa gerektir. Japon Dili ve Edebiyatı ile Sinoloji ABD'nı barındıran Ankara Üniversitesi'nin, bu kapasite ve potansiyele yeterince sahip olduğuna inancım tamdır.

TOY VE İSLÂM: GEÇMİŞ VE BUGÜN

Hisao KOMATSU*

Orta Asya'nın tam ortasında bulunan Özbekistan ve çevresinde tarih boyunca yerleşik halkların yaşadığı bölgelerde “toy” denilen şanlı merasim, yüzyıllardır devam etmektedir. Türkiye’de olduğu gibi düğün ve sünnet günlerinde düzenlenen toy, halk için en önemli millî merasimlerden sayılmaktadır. Düğün olsun, sünnet olsun toy yapmadan toplumsal tanım sağlamak mümkün değil. Özel günlerde düzenlenen toy, toplumsal yaşamı oluşturan temel bir sistemdir diyebiliriz. Bu kısa makalemizde, toy üzerinde durarak Orta Asya'nın geçmişi ve bugününe bakmaya çalışacağız.

1. Bugünkü Toy Meselesi

Özbekistan’da, toya davet edilen bizim gibi yabancılar, her zaman onun görkemli görünüşüne hayran kalıyorlar. Ancak son yıllarda bu görkemli toy dâhil olmak üzere, evlenme törenleri hakkında şikâyet sözleri de duyulmaktadır. Örneğin, Özbekistan Yazarlar Birliği üyelerinden Jovli Xushboq, Özbekistan Müslümanları İdaresi’nin çıkardığı *Hidoyat* dergisinde şöyle yazıyor:

Surhan Darya vilayeti [Özbekistan’nın orta-güneyinde yer alan ve Afganistan ile sınırlı olan vilayet], eskiden kalan adet ve geleneklerle dolu bir yerleşik bölgedir. Hepimiz bu değerli gelenekleri korumaya ve onlara saygı göstermeye çalışıyoruz. Yüzyıllarca atalarımızın yetiştirdikleri manevi miraslardan övünç duyuyoruz. Ancak burada oturan yaşlıları endişelendiren akım bulunmaktadır. Diyorlar ki: “Evlenme töreni ve ilgili muameleler gittikçe acayip ve ağır oluyor.” Bu sözleri dinledikten sonra benim de endişe etmeye başladığım toy acaba nasıldır? (Xushboq 2014: 4).

* *Toyo Bunko / Şarkiyat Kütüphanesi, Tokyo*

Böyle soru soran yazar, son yıllarda yaygın olan evlenme töreni hakkında bir örnek gösteriyor. Ona göre ilk âdet, iki ailenin anlaşmayı ifade eden “non sindirish” (iki ekmek kırış) ile başlar. Anlaşma tamamlanınca iki taraf arasında kıymetli hediyeler mübadele edilir ve güvey tarafından gelin tarafına, “sut puli” (“sut haqı” de denir; süt parası anlam taşıyor) verilir. Bu “sut puli” gelini yetiştirmek için harcanan parayla denge sağlamış. İşte ilk âdet küçük olmayan ziyafet ile takip edilir. Bundan bir ay sonra bir imamın huzurunda, “fatiha toyu” yapılır. Kutlama için gelen köylülere ziyafet ikram edilir.

Yazar, arkadaşı olan gelin babasına şakayla sormuş: “Sut puli olarak 6 koyun ve bir milyon sumluk para almışsın, oldukça kazandın ya!” Ancak gerçek o kadar basit değildi. “Yabancı ülkede çalışan oğlum, bize epey yardımcı oldu. Hazırladığımız paranın çoğu hediyelere gitti.” Bilindiği gibi o yıllarda Özbekistan’dan milyonlarca işçi Rusya ve Kazakistan’a gidip çalışıyorlardı. Onun oğlu da onlardan biri olabilirdi. Nasıl olursa olsun, olan gelirle toy yapmak hiç mümkün değildi. Ancak duyduğumuz kadarıyla cesaret verici bir hadis varmış: “Üç kızı olan insan, onları iyi terbiye ederse cennete girer.”

Bu iki aile, ikisi de orta sınıfa ait olduğundan ilk önce törenin “daha mütevazı” yapılması konusunda anlaşmışlar. Ama sonunda milyonlarca sum harcanmıştır. Çünkü onlar, mütevazı toydan vazgeçip, yeni usule göre eklenen bir takım toy ve eğlenceli ziyafetlerin hepsini icra etmişler. Bunun gibi toydan haberdar olan yazar şöyle diyor:

Şimdi köylerde yapılan toylarda böyle aşırı masraf yapılmaktadır. Gerek olmayan örf ü âdete inananlar ve fazla içki içenler de az değil. Bununla biterse olur da bunu takip eden âdetler de çok bulunuyor. Böyle aşırı âdetler yalnız toy sahibi değil topluma da maddi ve manevi zarar getirmek kuşkusuzdur. Bu durumu bilerek köy rehberleri ve bilgili adamlar neden sessiz kalıyorlar? Nedense mahalle eylemcileri ve önderleri de işine karışmazlar.

Aşırı toyları eleştiren yazar, böyle “medeniyetimize aykırı” akıma engel olmak üzere imam-hatib, mahalle aksakalı ve hatun kızlar komitesi vekillerinin birlikte aydınlatma hareketlerinde bulunmasını teklif ediyor. *Hidoyat* dergisini yayımlayan Özbekistan Müslümanları İdaresi’nin de bu toy meselesinden endişelenmekte olduğu anlaşılır. Ancak toy konusunda tartışmalar yeni bir olay sayılmaz. Tarihe baktığımızda Çarlık Rusyası zamanında Türkistanlı Müslüman aydınları da bu meseleyle uğraşıyorlardı. Şimdi yüzyıl önceki tartışmalara bakalım.

2. Toy-Toplumsal Mesele

Japonya'nın tam Meiji Devrimi'ne başladığı 1867'de, Çarlık Rusyası Taşkent'te Türkistan General Valiliğini tesis edip, sömürge idaresine girişmiştir. Türkistan'ın Rusya İmparatorluğu'nun içine alınması, onun sosyal-iktisadi yapısında büyük değişiklikler meydana getirirken, aynı zamanda özellikle modern medeniyete yönelik yeni ihtiyaçlara yol açmıştır. Bu durumda XX. yüzyıl başlarında, Türkistanlı Müslüman aydınları arasında yenileşme hareketi meydana geldi. Onlar, ilk önce usul-i cedid (yeni usül) mektepleri açmakla uğraştıklarından dolayı, genelde cedidçi denilmektedir. Meşhur reformcu İsmail Bey Gaspralı (1851-1914)'nın önermesinden hareket eden cedidçiler, okul-eğitim meselesinin ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Örneğin Türkistanlı cedidçilerin önderlerinden Münevver Kari (1878-1931) 1906'da şöyle yazıyordu:

Kendimizden sonra gelecek olan evladımız için de faydalı yollar açıp onların başka milletlere kul ve hademe olmaktan halas bulunduralım. Avrupalılar bizim bu gaflet ve cehaletimizden istifade ederek kolumuzdan hükümetimizi aldıkları gibi sanat ve ticaretimizi de aheste aheste almaktadırlar. Kendimiz ve milletimiz ve evladımızı mufahaza etmek için hemen ahvalimizin ıslahına sa'y ve gayret etmezsek istikbalimiz nihayetle müşküldür. Ahvalimizin ıslahı ise çağdaş zamana muvafık (uygun) ulum ve funun tahsiline şüru etmek (girişmek) le vücuta gelir. Çağdaş ulum ve funundan haberdar olmak ise mektep ve medreselerimizin ve usuli ta'lim ve tedrislerimizin ıslahına dayanmaktadır (Munavvar Qori 1906: 1).

Eğitim reformuna girişen cedidçiler, doğal olarak sosyal-iktisadi meseleleri de ele almaya başladılar. İşte bu durumda toy meselesi, onlar için çok önemli ve kaçınılmaz konu olmuştur. 1914 sonunda, tam Birinci Dünya Savaşı sırasında Semerkandlı cedidçilerden Hacı Muin (1883-1942) ve Nusratulla Kudratulla, "Toy" başlıklı bir drama sahneye koyup başarılar kazanmıştır. Dramanın hulasası şöyle: Çok zengin adam (bay), oğlunun sünnet toyu için aşırı para harcanıp sonunda iflas eder. Birinci perdede iki takım kahramanlar çıkar. Başta mahalle aksakalı olmak üzere birinci takım, şahane bir toy yapmazsa halk önünde onuru kaybeder, Buhara'daki büyük kadı da buna karşı değil gibi sözler atarken başta alim (damulla) olmak üzere ikinci takım, içkili ve eğlenceli toy şeriata göre haram olur, toy için harcanacak para varsa okullar ve fakir öğrenciler için kullanılsın diye tavsiyede bulunur. İkinci takıma mensup 80 yaşındaki hacı, yolu üstünde bulunan İstanbul'da rastladığı Osmanlı veliahdın sünnet toyu hakkında hikâye eder: Resimde ne görkemli ziyafet ne de at yarışı var, sadece bir çay ikram

edildi o kadar diye. Buna katılan 25 yaşındaki bir bankacı da Bay’a telkinde bulunur:

Bir sünnet toyu yapmak için onbeş bin sum (ruble) harcayıp toy hazırlamak lazım değil. Yani adam sünnet için toy yapmamasıyla günahkâr olmazdır. Toy ve cenaze merasimlerinde para israf etmek âdeti fakat bizim Türkistan’da resim olarak kalıyor. Başka memleketteki Müslümanlar böyle ahmaklık asla yapmazlar. Onun için onlar günden güne zengin olurken bizler ise israfkârlık yüzünden mülk ve malımız kaybederek fakirleşiyoruz. Bay baba! “Dost acı söyler, düşman hoşça” derler. Ben yalnız sizin dostunuz olduğum için söylüyorum ki o kadar meşakkatler çekip elde ettiğiniz parayı bihude yere israf etmeyin. Sonunda pişman olursunuz. Şu on beş bin sumluk paradan beş bin sum sarf edip oğullarınızı okutsanız, hem onlar adam olur, hem de on bin sum kasanızda kalır (Rizaev 1997: 161).

Ancak Bay onların sözlerini dinlemediğinden iflas eder. Son perdede tekrar sahneye çıkan bankacı şöyle söyler:

O! Vay! Biz, Türkistan Müslümanları bu nâdanlık belâsından ne zaman kurtuluruz? Bizim ilimsizliğimiz yüzünden içkiye düşkünlük, civanperberlik, ahmaklık ve israfkarlık yaygın olmuştur. Ahiren biâbır ve haneharab olur. Başka milletler biriktirdikleri paraları ilim ve maarif, din ve millet yoluna sarfedip günden güne terraki ederken bizler cehalet ve nâdanlığımız sebebiyle malımız hatta bağ ve evlerimizi satıp toy ve merasim, bezm ve at yarışı için harcederek sonunda başkaların bir parça nanına muhtaç ve perişan bulunmaktayız. Eğer biz, Müslümanlar, işbu fırsatları ganimet bilip toy ve merasimde âdet ve resm olan israflara son vermezsek pek yakında bugünkü mülk-malinizi kaybedip kendimiz derbeder buluruz. Allahutaalâ bütün Müslüman biraderimize ibret gözü versin! (Rizaev 1997: 171-172).

Bu drama gerçekten uzak değildi. 1911’de pamuk üretiminin merkezi olan Endican’da tanınmış Baylardan Mir Kamil Bay, kendisinin zenginlik ve onurlu halini göstermek için 25 günlük toy icra edip ihtiyaç olanlara büyük hayır-severlik göstermiş. Harcanan paranın toplamı ise 25 bin sum olarak tahmin edilmektedir [Khalid 1998: 146]. Ceditcilerin uyarılarına karşın görkemli toyların yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

3. Toy Şeriatı Göre Uygun Mudur?

Yukarıda gördüğümüz gibi toy ile ilgili tartışmada özel bir yer alan konu ise “toy şeriatı göre uygun mu değil mi” sorusuydu. Bu konuda ceditçiler genelde olumsuz tutum alıyorlardı. Bir örneğe bakalım: Nisan 1914’te Taşkentli ceditçilerin çıkardıkları *Seda-i Türkistan* (Türkistan Sesi) gazetesinde “Toy hususunda sual” başlıklı bir yazı çıktı. Rahmatullah Ahmadoğlu adlı yazar, özgeçmişinden bahsediyor: kendim daha önce Taşkent’te tanınmış zengin tüccarlardan olup her zaman 300~400 bin sumluk para ve mallara sahip oluyordum. Ancak vakit geçince bendan genç tüccarlar ve okumuş yabancılarla iş rekabeti sonunda yerimi kaybettim. Aynı zamanda uzun yıllar biriktirdiğim para da çok sayıdaki çocuğumun toyları için çoğunlukla biterken daha 6 çocuğum için toy yapmak gerekiyor. Onun için yaklaşan sünnet toyu sade bir şekilde yapmak üzere imamla konuştuk. Ancak imam dediki;

“Sen âdetimizi yok etmek istiyor musun?”

- “Muhterem! Elimde hiç bir şey yok, nereden [parayı] alıp toy kurarım?”

İşine karışan ellikbaşı (mahalle reisi) meseleyi damullaya havale edince damulla dedi:

- “Eğer elinde hiç para yoksa da üç dört yerde toprağın varmış. Onlardan birini satıp elde edilen parayla bir takım ulema ve fuzalâlardan dualar alırsın. Bir sürü bive ve biçareler de behremend olurlar [faydalanırlar]. Eğer bu ihsan etmeden kendi başına yaparsan o zaman sevabdan korkar belki günahkâr olursun. Hem de halk önünde yüzünü kaybederek yurttan çıkmak zorunda kalırsın” (Rahmatullah 1914: 3-4).

Bu sözlere hiç bir cevap veremedi damulla önünden çıkıp pazara doğru düşüne düşüne yürümüşüm. Ancak orada satın aldığım gazetede okuduğum bir satır gözüme çarptı. “Toprağımız altundur” başlıklı makale şöyle diyor: Toprak satıp toy kurmak ve cenaze kaldırmak şeriatimiz bize emretmiyor. Acaba damullanın sözü mü doğru yoksa bu makale mi doğru? Bu konuda *Seda-i Türkistan* muharririnden cevap bekliyorum (Rahmatullah Ahmadoğlu 1914: 3-4).

Sanki bir hikâye gibi bu yazıdan tam iki hafta sonra *Seda-i Türkistan* gazetesinde cevap çıkıyor. Editörüne göre Taşkent ulemasından cevap gelmemekle beraber Hokand, Semerkand ve Buharalı mufti ve ulemadan bir kaç cevaplar gelmiş. Örneğin Hokandlı müderris şöyle cevap veriyordu:

Ben kendim büyük medreseden olduğum için şu toy sayesinde her yıl beş sumdan ziyade gelirim var. Toy yok olduğunda en çok zarar göreceklenden birisiyim. Ancak umumi bir surette sunulan meselede cevap bilerek sükût etmeye vicdanım müsaade etmiyor.

Sual: Toprak satın toy kurmayan kişi günahkâr olur mu?

Cevap: Bir kişi bir parça toprağa sahip olup onunla yaşamayı sağlamakta olursa, o toprak sattığında kendisinin ihtiyaçta kalmak ihtimali olursa, şöyle kişinin toprak satın toy kurmak günahdır (İdare 1914: 1).

Editörüne göre bu cevap Farsçada rivayet şeklinde yazılmış. Rivayet, şeriat mahkemesinde ilgili konu üzerinde müftü tarafından kadıya sunulan hukuki belge demektir. Buharalı müderris de toy, şeriata göre uygun mudur sorusuna şöyle cevap veriyor: Hanefî mezhebince toy, ne farz, ne vacip, ne sünnet, ne de müstehab olur. Bu anonim cevapların hukuki etkileri olmamakla birlikte cedidçilerin şeriata dayanarak genelde görkemli toy savunan tutucularla mücadele etmekte oldukları anlaşılıyor.

Eğitim reformunda kalmayıp toplumsal reforma girişen cedidciler, toyun getirdiği zararları gözden kaçıramamıştır. Tanınmış Özbek yazar ve şair Abdulla Kadiri (1894-1938), 1915'te "Bahtsız kuyav (Bahtsız güvey)" başlıklı trajik drama yazdı. Hülasası: kimsesiz genç, vasi olan amcasının baskısı yüzünden kendi evini rehine vererek büyük miktarda borç alıp şahane bir toy-düğün yapar, ama ondan sonra borcunu ödeyemez ve evi kaybeder, ümitsizliğe düşen genç karı koca intihar eder. Bu facialı drama içinde sade düğün tavsiye eden ellik başı ile şahane toyu savunan kayınbabası Feyzibay ve imam arasında ilgi çekici tartışma meydana gelir.

Ellikbaşı: Şeriat'ta şöyledir ki damat tarafından geline mehr tayin etmek, sonra bir kâse suyla nikâhlamak. Muhammad aleyhisselâm "Damattan para alın... Damat karzdar olup kalırsa da ziyanı yok" dediler mi? Şimdi biz Türkistanlıklardan başka Müslümanlar, hususen Mekke, Medine, İstanbullular, yukarıda söylediğim gibi yapıp, kızı ere veriyorlar. Damattan para istemek nâmüslümanlık diye biliyorlar. Bizler gibi israf etmezler. (İmama bakarak) Muhterem, siz de ilim talep edenlerdensiniz, Hüda ve resulimizin buyrukları şöyle değil mi? Bu adamın istedikleri şeriat dışında kalıyor değil mi?

İmam: Her Müslüman ülkesinde [kendine mahsus] âdet bulunmaktadır. Bizlerin de buna göre davranmamız gerekiyor.

Ellikbaşı: Her ülkeye göre [ayrı ayrı] Müslüman âdetleri olmaz. Başka vilayet Müslümanları şeriata muvafık âdetle idare ediyorlar, ama bizler şeriata karşı, cahiliye zamandan kalan bid'at ile idare ediyoruz.

Feyzibay: Eğer biz şeriata muvafık kızımızı ere versek, halk bizi ayıplar. Buna ne dersiniz? Biz halk önünde gülünç duruma düşeriz, olur mu?

Ellikbaşı: Halk! Halk şariat maskara eder mi? Siz benim söylediğim gibi yapın. Halk sizi gülünç yapsa, şariat buyruğunu yaptım dersiniz olur. Hiç bir kimse hiç bir şey demez. Eğer ayıplarsa, günahkâr bulur (Rizaev 1997: 183-184).

Abdulla Kadiri'nin savurgan toya karşı şiddetli eleştirici tutumu “cahiliye zamanından kalan bid'at”sözünden belli olur. Bu tartışmada, ilgimizi çeken başka bir nokta ise toyu savunmak için Türkistan'a mahsus yöresel örf ve âdetini önemseyen imam ile İslâmın umumi kaidesini vurgulayan ellikbaşı arasındaki karşıtlıktır. Bu başka değişle yöresel âdete dayanarak kazanılmış haklarını koruyan tutucularla, İslâmın evrensel kaidesine müracaat ederek toplumsal reform arayan cedidçilerin karşıtlığıdır. Hâlâ azınlıkta kalan cedidçiler, tutucularla münazarada bulunurken İslâm kaidelerine müracaat etmişlerdir. Aynı zamanda evrensel İslâm ile yöresel İslâm arasındaki karşıtlık, çağdaş dünyada da söz konusu olmaktadır.

Abdulla Kadiri, 1915'te “Bahtsiz kuyav” ile birlikte “Toy” adlı şiiri aracılığıyla halka hitap ediyordu:

Qildi bul vaqt bizda javlon (cevelân) to'y
Aqchasi yoqni etdi hayron to'y
Birbiriden ashurdilar (aşurdılar) to'yni
Tapdi (Taptı) ravnak gayrat ila boyan [zengin] to'y
Beş kun o'tmay tuyni so'ngidan
Ketibon mulklar bois fig'on to'y
Boyan to'yig'a yorlilar qarap
Etdi sarf ta ki tandagi can to'y
Ey g'anilarimiz ey faqirlarimiz
Amr etubdurmu bizg'a Qul'on to'y
Mundayin (böyle) ishlar şarimizda yoq
Kari majus (macus) kari shayton (şeytan) to'y
Ishlamas (İşlemez) shunday (şöyle) aqllik kishi
Yolamas (yanaşmaz) aslo ahli vijdon (vicdan) to'y
O'tsa (geçirse) to'y birla (ile birlikte) yaz qishimiz

Aylagay bizni erga yakson to'y
Kelingiz, dto'stlar, din qarindashlar
Tashlasun bo'lsa gar [eğer] musulmon to'y (Abdulla Qadiri 1915: 2).

4. Sovyet Dönemi ve Sonrası

Şubat 1917'de Çar Hükümeti sona erdikten sonra ceditçiler, yeni demokratik Rusya devleti içinde özerk Türkistan tesis etmek üzere siyasi hareketlere başlamıştır. Bu akımda önderlik yapan Şura-i İslâmiya'nın kurduğu hususi komite, toy masraflarının azaltılması ve düğünle ilgili âdetlerin sadeleştirilmesi konusunda önerge vermiştir (Abashin 2015: 590). Adı geçen Hacı Muin, 1919'da toy reformu hakkında tekrar şöyle öneriyordu:

Nikah toyunda iki türlü kötü adetimiz var: birincisi ahlaki cihetten ikincisi mali cihetten çok zararı oluyor. İşte bu örfü âdetlerin bazısını bütünüyle terketmek ve bazısını ıslah etmek lazımdır. Nikah toyu ilk bakışta bir toy gibi gözüküyorsa da doğrusu 5 toydan oluşuyor. Çünkü 'nan şikanan', 'fatiha', 'nikah', 'ruyi binan' (yüz açtı), ve 'damat taleban'ın her birisi bir toy olur ki onlar için binlerce sum israf edilmektedir. Bu toylardan 'nikah' ve 'ruyi binan'dan başkaları artıktır. 'Nan şikanan'a 3-4 kişiden fazla adam göndermeye gerek yok. Böylecesine 'nikah' ve 'ruyi binan' toylarına arkadaşlar ve akrabalarından 20-30'dan fazla kişileri çağdırmamak gerekiyor (Hacı Muin 2005: 91).

Bilindiği gibi 1919'da Türkistan devrimden hemen sonra başlayan iç savaş içinde bulunduğundan yaşam, şartları oldukça fenalaşıyordu. Bu bağlamda Hacı Muin'in uyarıda bulunması dikkatimizi çeker. Aynı zamanda çağdaş evlenme töreni modelinin XX. yüzyılın başlarında meydana gelmekte olduğu da anlaşılır.

Genelde 1920'lerin ortasına kadar ceditçiler, eğitim, kültür ve toplumsal reformlarda Sovyet hükümetiyle işbirliğinde bulunabiliyordu. Özellikle ilkokulların yayılması ve yüksek öğrenime doğru yolun açılması, onların çoktan beri talep etmekte olduğu maksattan başka bir şey değildi. Fakat Sovyet hükümeti anti-İslâm siyasetiyle birlikte, "milliyetçi akımlar"a karşı siyaset uygulamaya başlayınca ceditçilerin çalışmaları da sınırlandırılmıştır. Sonunda 1930'larda adı geçen Münevver Kari, Hacı Muin ve Abdulla Kadiri dahil olmak üzere ceditçilerin büyük çoğu Stalin'in kurbanı oldular. Onların yerine geçenler ise Sovyet eğitim sisteminden mezun olanlardı.

Sovyet Dönemi'nde dinsizlik eğitimi sürdürülürken Orta Asya halkları arasında eskisi kadar görkemli şekilde olmasa da toy geleneğinin yaşanmakta olduğu bilinmektedir. 1949'da hazırlanan resmi bir rapora göre müslümanlar, salâttan daha çok nikah düğünü, sünnet ve matem merasimler icra ediyordu. Bu “kökleşmiş” âdetlerle mücadele, komünist eylemcilerin önemli vazifelerinden biri olmuştur (Arapov 2011 :73). 1960'ların ikinci yarısında da evlenirken Sovyet usulünde nikah töreni tercih edenler hiç az değildi. Onlara göre nikah ise diniden daha çok millî merasim sanılıyordu. Genç çift, aile ve akaraba ilişkilerini bozdurmamak için millî ve dinî merasime uymuş da olabilir (Saidbaev 1978 : 228-229). 1991'de Taşkent gibi büyük şehirde de yerleşim semtlerinde “toyhane”denilen ortak bir saha bulunuyordu.

Sovyetler Birliği'nin son yıllarından 1990'ların başına doğruki süre içinde başlıca Fergana vilayetinde toya karşı çıkan yeni akım meydana gelmiştir. “Müceddidiye”veya “Vahhabi”denilen bu akım, sadece dinsizlik siyasetini uygulayan Sovyet rejimi değil, “hakiki İslâma aykırı örf ve âdetlere” müsaade eden yöresel Hanefi otoritesine meydan okuyordu. Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra 1992'de Müceddidiye'nin önderi Anduvali Kari (1959-95 ?) bir Cuma hutbesinde şöyle söylüyor:

Bizim dindaşlar, biraderler, kızkardeşler arasında örf ve âdetlere boyun eğerek, mezarlar ziyaret edip merhum velilere derdini döküp kurban ederek arzuda bulunanlar var... onlar toylarda münker ve utandırıcı davranışlarda bulunuyorlar... Bunun gibi dindaşlardan İslâmın siyasi mevkisini geri almak için çabaları hiç de bekleyemiyoruz...Bizim beklediğimiz, sizin gibi utandırıcı haram, örf ve adetlerden dokunmayan gençlerdir (Babadjanov 2004: 55).

Mezar ziyaretini yasaklayan Müceddidiyeciler, bazen toyhaneye hücum eder, içki şişelerini kırarak peçe takmayan hanımları dövmüştür. Bunun gibi tam manasıyla tutucu davlanışlar halk arasında büyük tepki uyandırmıştır (Babadjanov 2014: 236, 241).

Perestroika Dönemi'nde Sovyet Hükümetinin anti-İslâm siyaseti sona erdikten sonra, Orta Asya'da İslâm yeniden uyanmaya başlayınca, toylar da canlanmaya başlamıştır. Elbette onun arkasında pazar ekonomisinin etkisinin bulunduğu kuşkusuzdur. İşte birinci kısımda gördüğümüz gibi aşırıya kaçan toylar baş gösterdikçe, endişeler de artıyordu. Vahhabileri bastıran Özbekistan presidenti İslâm Karimov, 1998'da şöyle ferman bir duyurmuştur:

Son yıllarda memleketimizin her yerinde düğün, ailevi toy, matem ve anma törenlerinde kibirlilik ve görkem, aşırı israf,

millî örf ve âdetlerin küçümsenmesi, etrafındakilerin ihtiyacına ilgisizlik gibi geçmişin kalıntılarını hatıratan davlaşılar göze çarpmaktadır...Anma törenini görkemli icra ederse atalarımızdan kalma millî geleneğimize zarar verir, kutsal âdetimizi ihmal eder. Halk bunun gibi olumsuz olayların yok olmasını istiyor... Halk, kendi ihtiyacını doyurduktan sonra geri kalan servetin, millî ananemize göre hayırsever işler, yalnız kalan fakirlere yardım, çevre bakımı, köprü ve yolların inşaatı ve üretime istifade edilmesini öneriyor ve tavsiye ediyor (Abashin 2015: 594).

Bu ferman, aşırı toyları eleştirerek millî geleneğin mutlak değerini vurgulamaktadır. Yeniden müstakilliğe kavuşan devlette milleti birleştirmek için bu kavram son derece önemlidir. Öte yandan burada açıkça değinmiyorsa da bu fermanın arkasında sadaka kavramı bulunuyor ve yine serveti israf etmeden halk menfaatine harcanmasını savunan ceditçilerin savını hatırlatıyor.

İşte toy, her dönemin özelliğini yansıtır. Toy, her türlü eleştiriye uğramakla birlikte tükenmez bir dayanma gücüne sahip olur gibi gözüküyor. Son yıllarda İslâma'a dönüş akımıyla birlikte içkisiz ve kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı toplandığı 'İslâm Toyu'da ortaya çıkmış (Abashin 2015: 593). Nedenleri araştırmak için bizim de zaman zaman toya katılmamız gerekiyor. Sonunda tanınmış Özbek şairi Erkin Vohidov (1936-2016)'un eserlerinden "Nega Yapon yuz yil yasharu" şiirini aktaralım.

O'zbek buncha yoshga bormaydi?
Chunki yapon bizdek qorong'u
Sahar turib oshga bormaydi.
Motamida u obro' uchun
Elni chorlab ziyofat qurmas.
Bayramida bel bog'lab uch kun
Shamdek qotib ko'chada turmas.
Garchi bizdan yuz bor farovon
Garchi bizdan yuz karra to'qdir.
To'y xarjida yuzta boy yapon
Bir kambag'al o'zbekcha yo'qdir.
Bu so'zimni yaponga aytsam
Dedi battar qisib ko'zini:
Yapon bundoq yasholmas hech ham
Xarakiri qilar o'zini (To'xliyev 2013: 45).

PULAT OTKAN BEY ANISINA

Ben, 1978 sonunda ilk defa Türkiye'ye okumaya geldiğimde, Pulat Bey her konuda bana yardım etti. Sayesinde Ankara'ya vardıktan sonra Kızılay'da Sümer Sokağı'ndaki apartmanda küçük bir odayı kiralayabildim. Türkçe öğrenimimde onun açık telaffuzu çok yararlıydı. Daha doğrusu, ilk aylar ondan başkasının konuşmalarını hiç anlamadım. Benim ilk Türkçe makalem, onun yardımı olmasaydı tamamlanamazdı. Söz konusu makalem, "Fitrat'ın "Münazara"sı üzerine Notlar" (Ankara Üniversitesi DTCTF *Doğu Dilleri*, Cilt 2, Sayı 4, 1981, ss.157-168), Orta Asya'daki ceditçi hareketlerini ele aldığım bir çalışma olduğundan, bu defa da ceditçilerle ilgili bu kısa makaleyi hazırladım. Sevgili Pulat Bey'in anısına takdim ederim.

KAYNAKÇA

- Abashin, Sergei 2015, *Sovetskii kishlak: Mezhdue kolonializmom i modernizatsiei*, Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.
- Abdulla Qadiri 1915, “Toy,” *Sado-i Turkiston*, 64, p.2.
- Arapov, Dmitri Iu 2011, *Islam i sovetskoe gosudarstvo (1944-1990): Sbornik dokumentov*, Moskva: Izdatel'skii dom Mardzhani.
- Babadjanov, Bakhtiyar 2004, “Debates over Islam in Contemporary Uzbekistan: A View from Within,” in Stéphane A. Dudoignon, *Devout Societies vs. Impious States? Transmitting Islamic Learning in Russia, Central Asia and China, through the Twentieth Century*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, pp.39-60.
- Babadjanov, Bakhtiyar B. 2014 “The Economic and Religious History of a Kolkhoz Village,” in Stéphane A. Dudoignon, Christian Noack, eds., *Allah's Kolkhozes: Migration, De-Stalinisation, Privatisation and the New Muslim Congregations in the Soviet Realms (1950s-2000s)*, Berlin: Klaus Schwartz Verlag.
- Hoji Muin 2005, *Tanlangan Asarlar*, Toshkent: Ma'naviyat.
- Munavvar Qori 1906, “Islah na demekdedur,” *Xurshid*, 4, p.1.
- Idora 1914, “To'i masalasina javoblar,” *Sado-i Turkiston*, 6, p.1.
- Khalid, Adeeb 1998, *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*, Berkeley: University of California Press.
- Rahmatullah Ahmad og'li 1914, “To'i xususida savol?,” *Sado-i Turkiston*, 2, p.3-4.
- Rizaev, Shuhrat 1997, *Jadid Dramasi*, Toshkent: Sharq.
- Saidbaev, T.S. 1978, *Islam i obshchestvo: Opyt istoriko-sotsiologicheskogo issledovaniia*, Moskva: Nauka.
- To'xliyev, B., Sh.Isayeva, T.Shermurodov 2013 *Adabiyot III kitob* (akademik litseylarning uchunchi bosqich o'quvchilari uchun), Toshkent: O'qituvchi
- Xushboq, Jovli 2014 “To'i isrofgarchilikka aylanmasin,” *Hidoyat*, 6, pp.8-9.
- ヒクマトラエフ、ジャスル 2015, 「20 世紀初頭のトルキスタンにおける社会問題 —特に人生儀礼 (xatna, to'y, aza) について」『クアドランテ』17, pp.193-207.

EKLER

Resim 1. DTCF'de

Resim 2. Komatsu ailesi ile

Resim 3. Japon dostlariyla

Resim 4. Ankara'da

Resim 5. Pulat Bey’le birlikte hazırladığımız kitabımız

TÜRKİYE’DE TABGAÇ ÇALIŞMALARI

Konuralp ERCİLASUN*

Sinolog Pulat Otkan, ilim hayatına 4 ve 5. yüzyıllarda Bozkır-Çin ilişkilerini inceleyerek başlamıştı. *M.S. 4. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin’de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin, Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri* adlı doktora teziyle bu alandaki ilk araştırmasını ortaya koymuştu. Doçentlik tezi olarak da 1980’de *T’o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi* isimli incelemesini yapmıştı. Bu doçentlik tezi, yakın zamanda yayımlanarak Türk ilim dünyasına kazandırıldı¹. Prof. Dr. Pulat Otkan, daha sonra Türk ve Çin tarihi ile ilgili başka araştırmalar da yapmış, mesela Çin kaynaklarından Hunlarla ilgili çeşitli bölümler ile Sun-zı’nın, Savaş Sanatı kitabı üzerinde çalışmıştır. Bunlar da yakın zamanda yayımlandı². Bu makalede, Pulat Otkan’ın çalıştığı ana konulardan biri olan Tabgaçlar döneminin Türkiye’deki araştırma tarihi üzerinde durulacaktır. Türkiye’de bu alanda yayımlanmış bütün araştırmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen yine de ulaşılamayan bazı makale ve tezler vardır. Bunlara da sadece isimleri zikredilmek suretiyle dikkat çekilmiş, böylece Tabgaç araştırmalarının genel bir fotoğrafı verilmek istenmiştir.

Tabgaçlar Dönemi’ne Türkiye’de ilk eğilen ilim adamı Eberhard’dır. Daha önce Tabgaçlar üzerine Almanca eserini kaleme alan Eberhard, Türkiye’de bulunduğu sırada Tabgaç çalışmalarına devam etmiştir. Eberhard’ın Türkiye’de Tabgaçlar hakkında ilk yayını, Tabgaçların köken araştırması üzerineydi³. Eberhard, bu makalesinde Tabgaçların kökeni üzerine

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü. Orcid: 0000-0002-5344-7194.

¹ Pulat Otkan, *Tabgaçlar: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2020.

² Pulat Otkan, *Tarihçinin Kayıtları’na (Shi Ji) Göre Hunlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018; Sun Zi (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan-Giray Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

³ W. Eberhard, Toba’lar Etnik Bakımından Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar, *DTCF Dergisi*, 1/2 (1943), 19-30.

o zamana kadar Türk, Moğol ve Tunguz görüşlerinin ileri sürüldüğünü belirtiyor. Tabgaçların kökeni üzerine bir fikir sahibi olmak için eldeki materyalleri belli kategorilere göre incelemek gerektiğini söylüyor. Bu kategoriler uyarınca önce Tabgaçların menşe efsanesini inceliyor. İkinci olarak Tabgaçlar sonrasında bunların bakiyelerinin hangi zümreye yakın olduğunu araştırıyor. Üçüncü kategoride Tabgaç kültür unsurlarını yine diğer zümrelerle benzerlik ve farklılık açısından inceliyor. Son olarak da Tabgaç ailelerinin hangi zümreden olabileceğini araştırıyor. Eberhard, araştırmasında özellikle kültür tetkikinin zor olduğunu, çünkü Tabgaçların Çinlileşince eski kültür bakiyelerini imha ettiklerini belirtiyor. Çok yönlü bu araştırmasının sonucunda Eberhard, Tunguz nazariyesini kesin olarak reddediyor. Türk ve Moğol arasında bazı şüpheler olmakla birlikte Türklüklerine dair delillerin daha kuvvetli olduğunu, Moğollara yakın unsurların ise tali kaldığını yazıyor. Son cümlesinde Tabgaçların Moğol kanı karışmış Türkler olduğunu ifade ediyor.

Eberhard, köken çalışmasında dil yadigârlarının çok az olduğunu, kişi adlarının da bu konuda hüküm vermek için bir ölçü olamayacağını belirtiyor. Muhtemelen bu sebeplerle bir dil çalışmasına girmiyor. Tabgaçlardan kalan dil yadigârlarını ise daha önce Peter Boodberg incelemişti⁴. Her ne kadar Türkiye’de ve Türkçe bir çalışma olmasa da önemine binaen bu makaleden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Boodberg, makalesinde Tabgaçlardan kalan 32 kelime, unvan ve terimin kökenini araştırıyor. Çince yazı sebebiyle bozularak günümüze gelen bu kelimelerin esas telaffuzlarını bulmaya çalışıyor. Boodberg, araştırması sonucunda bu kelimelerin temelde Türkçe ile açıklanabildiğini, az sayıda da Moğolca açıklanabilen kelimeler bulunduğunu söylüyor. Moğolca görünen kelimelerin birçoğunun ise Türkçeden geçtiğinin tespit edilebileceğini belirtiyor. Konunun daha araştırılmaya muhtaç olduğunu yazan Boodberg’in dil temelli çalışmasıyla Eberhard’ın etnografik temelli çalışmasının aynı sonuca ulaştığı dikkati çekmektedir.

Eberhard’a dönersek, onun Türkiye’de bulunduğu sırada Tabgaçlar üzerine yaptığı çalışmalar sadece köken araştırmasından ibaret değildir. 1945-46 yıllarında Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler ana başlığıyla Tabgaçları konu alan üç makale yayımlamıştır⁵. Eberhard’ı bu

⁴ Peter A. Boodberg, The Language of the T’o-pa Wei, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 1/2 (Jul. 1936), 167-185. Daha sonra Talat Tekin’in *Hunların Dili* adlı çalışmasının ciddi ölçüde Boodberg’e dayandığı görülmektedir.

⁵ W. Eberhard, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 1- Toba’ların Hayvancılığı, *Belleten*, IX/36 (Ekim 1945), 485-496; W. Eberhard, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2 - Toba’larda Ziraat, *Belleten*, X/37 (Ocak 1946), 81-95; W. Eberhard, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3- Toba’larda Köle Usulü,

makale dizisini yazmaya iten unsur, o sırada Vladimirtsov'un *Moğolların İçtimai Teşkilatı* eserinin Türkçede yayımlanması imiş gibi görünüyor. Çünkü makale dizisinin başlangıcında bu eserin yayınıyla ilgili bir giriş yapıyor. Eberhard, eserin birçok iyi tarafı bulunmakla birlikte önemli bir eksiğinin olduğunu belirtiyor. Eberhard'a göre bu eksiklik Vladimirtsov'un Moğolları anlatırken 11. yüzyıl öncesini hiç dikkate almamış olmasıdır.⁶ Eberhard, Moğol teşkilatını anlayabilmek için bozkırdaki daha önce mevcut teşkilatlara bakmak gerektiği fikrindedir. Bu sebeple Vladimirtsov'un eserindeki eksikliği tamamlamak için Tabgaçları çeşitli yönlerden Türk ilim âlemine sunmaya karar verdiği anlaşıyor.

Eberhard, serinin ilk makalesinde Tabgaçların hayvancılığı üzerine eğiliyor. Tabgaçların Çin'e doğru kaymadan önce başta at ve sığır olmak üzere hayvancı ekonomiye dayandığını belirtiyor. Bu ekonomiyi büyük hayvan yetiştirme ekonomisi olarak nitelendiriyor. Eberhard, Tabgaçları dört devre bölerek her bir devirde hayvancılığın durumu üzerinde duruyor. Bu arada sosyal yapıya eğilerek gerek bozkırlı olsun gerek Çinli olsun, büyük toprak sahipleri ve yöneticiler ile halk arasında ayırım yaptığı görülüyor.

Serinin ikinci makalesi ziraat üzerine olup, Eberhard Tabgaçların temelde hayvan yetiştiricisi olmalarına rağmen zamanla toprak mahsulleri yemeye alıştıklarını belirtiyor. Tabgaç sosyal yapısını incelerken dört gruba dikkat çekiyor. Bunlar Tabgaç asilleri, Tabgaç halkı, Çin asilleri ve Çin halkıdır. Eberhard, bu sefer Tabgaçların hikâyesini üç devre ayırarak anlatıyor. Tabgaçların Çin'de kurulan diğer devletlerden farklı hareket ettiğini iddia ediyor. Tabgaçlar, devletlerini kurarken Çinli toprak sahiplerini bertaraf etmeyerek onlardan faydalanma yoluna gitmişti. Eberhard'a göre Çin'de kurulan diğer devletler hep toprak sahiplerini ekarte ederek yeni asilleri oluşturuyorlardı.

Serinin üçüncü makalesi kölelik, ulaşım ve başkentin taşınması üzerinedir. Eberhard, Tabgaçlarda kölelik sisteminin ekonomiye ciddi ölçüde katkısı olduğunu yazar. Ona göre Çin'in başka devirlerinde iktisadi sistemde kölelik bu kadar etkili olmamıştı. Tabgaçların ilk başlarda savaş esirlerini köle yaparak Tabgaç askerlerine dağıttığı görülüyor. Burada da köleliği yine üç devir üzerinden anlatıyor. Diğer yandan Tabgaçların özellikle geç dönemde büyük orduların iâşesinde ciddi zorluklar yaşadıkları anlaşıyor. İaşe maddeleri uzak ve hatta bazen çok uzak noktalardan temin ediliyordu.

Belleken, X/38 (Nisan 1946), 255-266.

⁶ Eberhard'ın sadece Tabgaçlarla değil, bütün çalışmalarıyla ilgili hazırlanmış bir yüksek lisans tezi için bk. Murat Öztürk, *Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)*, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Eberhard, Tabgaç hâkimiyetinde en önemli olayın başkentin Day'dan Lo-yang'a nakli olduğunu da ekliyor.

Eberhard, bu makale dizisinden başka Tabgaçlarda ad verme geleneği üzerine bir makale daha yazmıştır. Ayrıca Ankara Üniversitesi Yıllığında Tabgaçların ve Şato'ların dış ilişkilerini incelediği kapsamlı bir Almanca çalışması da bulunmaktadır. Bu ikinci çalışmayı daha sonra Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Türkçeye çevirerek bir kitap hâlinde yayımlamıştır⁷.

Tabgaçlar hakkında bahsedeceğimiz diğer bir âlim Muhaddere Özerdim'dir. Aslında Muhaddere Özerdim, Tabgaçlardan daha geniş bir devre yayılan bir edebiyat çalışması yapmıştır. Buna rağmen neşrettiği şiirler arasında Tabgaç devrindekiler de bulunması açısından önemlidir. Muhaddere Özerdim'in burada birbirini genişleten ve aynı ismi taşıyan iki çalışmasına bakılacaktır.⁸ Özerdim'in her iki makalesinde de iki yüzyıllık bir zaman dilimine yayılan şiirlerin tercümesini verdiği ve bunların tahlilini yaptığı görülüyor. Bu devir, Çin'de on altı devlet devri olarak bildiğimiz devreye denk geliyor. Tabgaçların kurduğu Day ve Kuzey Wey hâkimiyetleri de bu devrenin ikinci kısmına ve sonrasına gelmektedir. Bu devirde Sarı Nehrin güneyine kadar olan topraklara bozkır boyları hâkim olmuştu. Hatta bunlar hâkimiyetlerini zaman zaman Yang-zı Nehrine kadar dahi genişletmişlerdi.⁹ Bu devirde kuzeyde Çin edebiyatında farklı usuller görülmeye başladığı makalelerden anlaşılmaktadır. Özerdim, 4 ve 5. yüzyıllarda Çinli olmayan

⁷ W. Eberhard, Toba'larda Ad Verme, *Türk Dili Belleten*, 3/6-7 (Mart 1946), 545-559. Dışişliklerle ilgili Almanca makale *Ankara Üniversitesi Yıllığı (1947-1948)* adlı almanakta yayımlanmıştır. Daha sonraki tercümenin künyesi ise şu şekildedir: W. Eberhard, *T'o-pa ve Şa-t'o Devletlerinin Harici Münasebetleri*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000.

⁸ Muhaddere Özerdim, M.S. 4-5 inci Asırlarda Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri, *DTCF Dergisi*, 2/1 (1943), 89-98; Muhaddere Özerdim, M.S. IV-V'inci Yüz Yıllarda Çin'in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türk'lerin Şiirleri, *DTCF Dergisi*, 13/3 (1955), 51-96.

⁹ Çalışmamızda doğrudan doğruya Tabgaçlar üzerindeki araştırmaları konu edindik. Bunun dışında ülkemizde çok olmasa da Tabgaçların hemen öncesi ile onların döneminin bir kısmını kapsayan on altı devlet devri üzerine de çeşitli araştırmalar vardır. Bu konuda özellikle Tilla Deniz Baykuzu'nun yoğunlaştığı görülüyor. Bu devir için birkaç araştırma: Ayşe Onat, *V. Asırda Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (M.S. 407-431)*, DTCF Doktora Tezi, 1977; Ayşe Onat, Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri (4 ve 5. Yüzyıllarda), *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara 1987, 29-36; Tilla Deniz Baykuzu, Kuzey Liang Hun Devleti, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1. Cilt, 758-762; Tilla Deniz Baykuzu, Merkezi Çin'de Kurulan Hun Devletleri: I – İlk Chao (Han) Devleti (M.S. 304 – M.S. 379), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12 (2004), 78-96; Tilla Deniz Baykuzu, Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar, *Bilig*, 44 (2008), 195-210; Tilla Deniz Baykuzu, Bir Hun Başkenti: T'ung-Wan Ch'eng, *Modern Türkük Araştırmaları Dergisi*, 6/3 (Eylül 2009), 110-126; Sema Orsoy, *Çin Kaynaklarına göre M.S. V. Yüzyıl başlarına kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Kavimleri*, DTCF Doktora Tezi, 2003.

milletlere dayanan bu şiir türüne Çin edebiyatında “Kuzey Nazmı” adı verildiğini söylüyor. Tabgaç dönemi şiirlerine bakıldığında bunların da bir dönem Çin konularını işlediği, ancak 5. yüzyılda ecdat şiirlerine döndüklerini tespit ediyor. Özerdim’e göre bu ecdat şiirleri, atla giderken yapılan askerî bir müziktir ki bu tespit önemlidir.

Özerdim, çalışmasında bir masala dayanan Mu-lan şarkısı üzerinde de duruyor. Mu-lan şarkısının hangi döneme ait olduğunu bir süre tartışıldığı makaleden anlaşılıyor. Tartışmaları nakleden Özerdim, bu tartışmalarda kendi fikrini de şiirin 4. yüzyılda Tabgaç dönemine ait olduğunu söyleyerek belirtiyor. Günümüzde artık bu şiirin Tabgaç dönemini anlattığı genel kabul görmüştür. Özerdim vatan sevgisi ve kahramanlık üzerine kurulu bu şiirin tercümesini de veriyor. Burada Mu-lan şiiri üzerinde biraz daha durmakta fayda vardır. Mu-lan şiiri, Çin’in ekonomik gelişmesiyle birlikte dünyada da daha çok tanınmaya başladı. Çizgi film şirketi Disney’in 1998’de bu masalı konu alan bir çizgi film yapmasıyla bu eser küresel çapta öğrenildi. Fakat film, masalın bugünkü Çin popüler kültüründeki çok farklılaşmış pozisyonunu esas aldığından yanlış bir algı sundu. Bu yanlış algı o zaman Türkiye dışında pek ses getirmedi. Aradan yirmi yıl geçtikten sonra Disney şirketi bu masalı bir kere daha beyaz perdeye taşıdı. Bu sırada Doğu Türkistan’da çekim yaptığı için Çin Halk Cumhuriyeti yetkililerine teşekkür etmesi Amerika Birleşik Devletlerinde ciddi bir tepki doğurdu. Amerikan kamuoyu son zamanlarda Çin’le ilgili meselelere oldukça duyarlı yaklaştığından şirketin bu tavrı dikkat çekti. Doğu Türkistan’daki toplama kampları üzerinden yürüten tartışma hâlâ sıcaklığını koruyor. Bu arada Amerika’daki Doğu Türkistan uzmanlarından James Millward önemli bir makale kaleme aldı.¹⁰ Millward da masalın, Hunlar devrine taşınmasının ve sanki Çin-Hun mücadelesi anlatılıyormuş izlenimi verilmesinin yanlışlığını delilleriyle ortaya koydu.

İlerleyen yıllarda Bahaeddin Ögel, Tabgaçlar üzerine bir konuyu doktora tezi olarak vermiştir. Kao Ling-ling’in hazırladığı doktora tezi Tabgaçlar devrinde Çin’in kuzeyindeki ve batısındaki hâkimiyetler ile ilgilidir.¹¹

Burada zikretmeye değer diğer bir araştırma Emel Esin’in eski Türk kültürü ile ilgili kapsamlı araştırmasıdır. Emel Esin, araştırmasının geç Hun ve Tabgaç dönemlerinde özellikle o devirde Budizm üzerine verilmiş eserleri ele almaktadır. Klyashorniy’a dayanarak Hunların en geç 3. yüzyılda dillerinin

¹⁰ James Millward, *More Hun than Han: Reading the Tabghach “Ballad of Mulan” in 2020*, <https://www.asianstudies.org/more-hun-than-han-reading-the-tabghach-ballad-of-mulan-in-2020/>

¹¹ Kao Ling-ling, *Toba Wei Sülalesi Döneminde Çin’in Kuzey ve Batı Komşuları*, DTCF Doktora Tezi, 1978.

kesin olarak Türkçe olduğunu söyleyen yazar, Tabgaç ve geç Hunları bir arada işler. Geç Hunların içinden bir parça olan Tabgaç kültürünün de eserde Hun kültürünün bir devamı olarak ele alındığı görülür.¹²

Pulat Otkan'ın bu alandaki en önemli çalışması yakın zamanda kitap olarak da basılan Tabgaçların sosyal yapısı ve ekonomisi üzerine çalışmasıdır. Otkan, kitabında Tabgaçları evrensel bir imparatorluk olarak ele alıyor. M.S. 220'de Han Hanedanının yıkılmasını Çin'deki Eskiçağın bitişi kabul eden Otkan, Çin Ortaçağının da Tabgaçlarla başladığını belirtiyor. Kitabın başlangıcında Tabgaçlar hakkında ana kaynakları ayrıntılarıyla değerlendiriyor. Doktora teziyle bu dönemin hemen öncesini incelemiş olan Otkan, kitabının baş kısımlarında bu alandaki tecrübesinden de faydalıyor. Çin tarihindeki on altı devlet devrinin başlangıcına değiniyor. Otkan, Hunların bölünerek bir kısmının Çin'e göç etmesiyle bu devrin başladığını ve Çinlilerin bu devre beş yabancıyı Çin'i karıştırmaları adını verdiğini belirtiyor. Bu devirde Çinli yöneticiler, bu Hun boyları tarafından güneye sürülüyorlar. İncelenen dönemdeki hâkimiyetler, hem Çinli tebaaya hem de bozkır halkına sahip oldukları için iki tarafın da kültürünün önemli olduğu görülüyor. Bu sebeple Otkan, eserinde Çin dünya bakışını da inceleyerek önemli bir noktaya temas ediyor. Pulat Otkan, bölgede 4. yüzyıldaki etnik dağılım hakkında genel bir bilgi verdikten sonra Tabgaçların köken araştırmasına giriyor. Bu sebeple Şien-bi tarihine de eğiliyor. Tabgaçların göçleri, bunların ilk kurdukları siyasi teşekkül olan Day hâkimiyeti ve nihayet Kuzey Wey hâkimiyeti hakkında bilgiler veriyor. Bunlardan sonra sosyal yapı incelemesine giren Otkan, Tabgaçların hayvancılığını, şehir hayatını, idari yapısını ve sosyal gruplarını inceliyor. Pulat Otkan, sadece incelemeyele kalmayarak eserin sonunda konuyla ilgili önemli bir neşir de veriyor. Wey Tarihinin 110. Be-ölümü olan ekonomi bölümünü neşrederek Türk ilim dünyasına kazandırıyor.

Pulat Otkan'ın ayrıca Tabgaçlar üzerine bir makalesi de bulunmaktadır.¹³ Pulat Otkan'dan sonra bu alanda yayını olan bir araştırmacı Tilla Deniz Baykuzu'dur. Özellikle geç dönem Hun hâkimiyetleri üzerine uzmanlaşmış olan Baykuzu, bu devrin bir devamı olan Tabgaç dönemiyle ilgili de bir makaleye imza atmıştır.¹⁴

Tabgaçlar üzerinde çalışmalar yapmış bir başka araştırmacı Kürşat Yıldırım'dır. Yıldırım, Tabgaçlarla ilgili araştırmasında özellikle erken

¹² Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El Kitabı, II. Cild 1/b'den ayrı basım)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, 62-68.

¹³ Pulat Otkan, T'o-pa'lar: Boylar Birliğinden Devlete, *Doğu Dilleri Dergisi*, IV/1 (1985), 69-82.

¹⁴ Tilla Deniz Baykuzu, Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları, *Mehmet Eröz Armağanı*, İstanbul 2011, 416-439.

tarihlerine eğiliyor.¹⁵ Makalesinde Tabgaç ve Toba adları üzerinde durduktan sonra köken meselesine de eğiliyor. Daha sonra Tabgaçların tarihlerini efsanevi devirlerden itibaren ele alıyor. Yıldırım, özellikle Miladın ilk yıllarıyla birlikte Tabgaçlar hakkında daha ayrıntılı bilgi vermeye başlıyor. Daha sonra Tabgaçların ilk siyasi teşekkülü olan Day hâkimiyetinin de ayrıntılarına giriyor. Kürşat Yıldırım, Tabgaçların özellikle erken dönemine eğilmesini bu dönemle ilgili araştırmaların az olmasıyla açıklıyor.

Bir başka araştırmasında Kürşat Yıldırım, Tabgaç hükümdarı tarafından Hindistan'a gönderilen Buddhist rahip Song Yün'ün seyahatnamesini neşretmiştir.¹⁶ Kürşat Yıldırım'ın doğrudan Tabgaçlarla ilgili olmasa da burada bahsetmeye değer bir araştırması da Türk kökenli Çin aileleri üzerine yaptığı çalışmalardır.¹⁷ Yıldırım'ın bu çalışmalarında özellikle Tabgaç döneminde aile adlarında yapılan değişiklikler dikkat çekiyor. Çince olmayan Wu-luo-lan soyadı Çince Lan soyadına, Çince olmayan Du-gu soyadı Çince Liu'ya, Çince olmayan A-lu-yüen ve A-lu-gu soyadlarının da Çince Liu'ya hep bu dönemde dönüştürüldüğü fark ediliyor. Bu durumun Tabgaçların Çinlileşmesiyle alakalı olabileceği akla geliyor.

Bu yıllarda Ahmet Bican Ercilasun'un eski Türklerde devlet dili üzerine yaptığı bir araştırmada Tabgaç devri önemli bir yer tutar. A. B. Ercilasun, çalışmasında Türkçenin bir devlet dili olarak kullanımının Gök Türkler zamanına kadar gittiğinin bilindiğini söyleyerek bundan öncesinin izlerini sürüyor. Türkçenin devlet dili olmasının bir göstergesi olarak devlet ve protokolle ilgili kelimelerin öneminden bahsediyor. Ayrıca anıtlardaki devletsizleşmek, ilsizleşmek kavramlarının devlet anlayışına sahip bir dilde oluşabileceğini vurguluyor. A. B. Ercilasun'un bu araştırmasında Tabgaçların önemli bir merhale oluşturduğu görülür. Araştırmacı, Boodberg'in Tabgaçlarla ilgili yaptığı kelime tahlillerinden sadece devlet ve protokolle ilgili olanlarını alıyor. Yukarıda görüldüğü üzere Boodberg, Tabgaçlardan kalan 32 kelimeyi incelemişti. A. B. Ercilasun, bunlardan 15'inin doğrudan devlet ve protokolle ilgili olduğunu belirtiyor. Bu da eldeki kelimelerin neredeyse yarısı ediyor. A. B. Ercilasun, Tabgaçlardaki devlet ve protokol kelimelerinin hepsinin Türkçeyle açıklanmasının, 5. yüzyıl sonuna kadar devlet dilinin Türkçe

¹⁵ Kürşat Yıldırım, Erken Tabgaç (T'o-pa) Tarihinin Ana Hatları, *Turkish Studies*, 7/3 (Summer 2012), 2711-2738.

¹⁶ Kürşat Yıldırım, Sung Yün'ün Türkistan'daki Seyahati, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1 (2015), 281-300.

¹⁷ Kürşat Yıldırım, Türk Menşeli Çin Aileleri - I, *Türkiyat Mecmuası*, 25/1 (2015), 315-330; Kürşat Yıldırım, Türk Menşeli Çin Aileleri - II, *Türkiyat Mecmuası*, 25/2 (2015), 359-371; Kürşat Yıldırım, Türk Menşeli bazı Çin Aileleri: Hun, Li, Jin ve Yüwen, *Türkiyat Mecmuası*, 26/1 (2016), 447-458. Ayrıca bk. Kürşat Yıldırım, *Bir zamanlar Türk idiler: Türk Kökenli Çin Aileleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

olduğunu gösterdiğini belirtiyor. Bilindiği gibi 5. yüzyıl sonunda devlette ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiş, başkent güneye nakledilmiş, Tabgaç kıyafetleri ve dili yasaklanmış, resmî dil de Çinceye dönmüştü. İşte bu zamana kadar Tabgaç devlet dilinin Türkçe olduğunu A. B. Ercilasun ortaya koyuyor. Araştırmacı devamla Türk devlet dilinin Hunlara kadar uzandığının bazı örneklerini de veriyor. Çalışmanın sonuç kısmında 6. yüzyıldan önce yazılı metinleri olmayan Türkçede “yazmak” anlamında bir kelime bulunmasının peşine düşülmesi gerektiği de dâhil olmak üzere bazı önemli soruları ilim dünyasına sunuluyor¹⁸.

Tabgaçlar üzerine araştırma yapan diğer bir akademisyen Gürhan Kirilen’dir¹⁹. Kirilen konu üzerinde yaptığı çalışmada Tabgaçları, bozkır medeniyeti ile yerleşik medeniyetin bir araya geldiği bir devir olarak nitelendiriyor. Ona göre Tabgaçların bozkırdan gelerek iki farklı kültür üzerine hâkimiyet kurması kendisinden sonraya örnek olmuştur. Bu atılan temelin devamını Kirilen, Tang, Kitan (Liao), Cürcen (Cin), Moğol (Yüen) ve Mançu (Çing) örneklerinde görmektedir. Kirilen araştırmasının odak noktası olarak Güney Çi Hanedan Tarihindeki Tabgaç Monografisinin bir bölümünü seçmiştir. Yazar, bu monografide Tabgaçlar hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bazı dil ve kültür özelliklerine yer verildiğini belirtmektedir. Araştırması sırasında Kirilen, Çince görünen yabancı kökenli kelimelerin aslını bulmaya çalışmaktadır. Bu sırada sık sık kelimelerin eski ve orta Çince okunuşları üzerinde durmaktadır. Tabgaçlar hakkında verdiği genel bilgi ve sosyal yapıdan sonra, monografinin neşrini yapmıştır.

Son yıllarda Türkiye’de doğrudan Tabgaçlar üzerine yetişen bir araştırmacı Tuğba Gökçe Balcı’dır. Balcı, ilmî hayatının başlangıcından itibaren planlı bir şekilde Tabgaçlar devrine yönelmiştir. Yüksek Lisans tezinde Çin’de konuyla ilgili yapılmış çalışmaları değerlendirmiştir.²⁰ Balcı, tezinde Çin’de yayımlanmış olan 32 kitap, 29 yüksek lisans tezi, 8 doktora tezi ve 243 makaleyi konularına göre tasnif ederek ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Bu şekilde bütüncül bir Tabgaç tarihine dönük adım atmıştır. Balcı, attığı bu temelden sonra doktora tezini Tabgaç hâkimiyeti üzerine yapmıştır²¹. Tezde kaynak ve araştırmaların değerlendirilmesinden

¹⁸ Ahmet Bican Ercilasun, Köktürklerden önce de Türkçe Devlet Diliydi, *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, 55-66.

¹⁹ Gürhan Kirilen, *Tuyü Hunlar ve Tabgaçlar*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

²⁰ Tuğba Gökçe Balcı, *Tabgaç Devleti (386-550) Siyasi ve Kültürel Tarihi Hakkında Çin Halk Cumhuriyeti’nde Yapılan Araştırma Eserleri Değerlendirmeli Bibliyografyası*, Trakya Üniversitesi Genel Türk Tarihi Yüksek Lisans Tezi, 2010.

²¹ Tuğba Gökçe Balcı, *Tabgaç Devleti (386-534)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Tezi, 2018.

sonra on altı devlet dönemiyle ilgili bilgi verilmektedir. Daha sonra Balcı, Tabgaçların erken tarihine eğilmektedir. İlk kurdukları hâkimiyet olan Day beyliğini ve bu beylik öncesini incelemektedir. Daha sonra Tabgaçların kurduğu Kuzey Wey hâkimiyetine geçmektedir. Balcı Kuzey Wey hâkimiyetini kuruluş (386-423), yükseliş (423-499) ve çöküş (499-534) olarak üç devre ayırmıştır. Böylece vaktiyle Eberhard'ın bir yerde dört devir diğer yerlerde üç devir olarak ele aldığı karışıklık bir ölçüde giderilmiştir. Balcı, yüksek lisanstaki literatür çalışmasıyla Tabgaçlar üzerindeki Çin araştırmalarına hâkim olmuştu. Böylece doktora tezinde Çin, Türk ve dünya araştırmalarına ulaşma imkânı bulmuştur.

Tabgaçlar üzerinde uzman olan Balcı'nın ayrıca konuyla ilgili makaleleri de bulunmaktadır. Bunlardan birinde Tabgaçların Kuzey Wey hâkimiyetinin kuruluşuna ve kurucusuna değinmektedir. Bu makalesinde kurucu hükümdar Dao dönemini ayrıntılı bir şekilde incelemekte ve dönüşüm üzerinde de durmaktadır. Mesela hâkimiyetin hanedan ailesinin bütün üyelerinin hakkı olmasından en büyük oğulun hakkı olmasına doğru daralması bu dönüşümlerden biridir²². Diğer bir makalesinde Balcı, Tabgaç tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan Wey hanedan tarihini incelemiştir. Bu kaynağın, yazım sürecini ayrıntıyla işlemiş ve bazı problemli noktalarını ortaya koymuştur. Yine de Tabgaç tarihi için önemli bir kaynak olduğunu vurgulamıştır.²³ Türkiye'de Çin kaynaklarına dayanan tarihçiliğin artık kaynak yazım süreçlerini de ele alan yeni bir aşamaya geçmesi gerekmektedir. Balcı'nın bu makalesi Çin tarih yazımı açısından önemlidir. Bundan sonra Çin'de tarih yazımı üzerinde bu tip incelemeler yapmak Türkiye'deki Çince bilen araştırmacılar için önemli bir alandır.²⁴

Ülkemizdeki Tabgaç araştırmalarında son olarak bahsedeceğimiz bir başka çalışma Tabgaçların son dönemiyle ilgilidir. Gökçen Kapusuzoğlu, 18. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiride Tabgaçların son döneminde çıkan

²² Tuğba Gökçe Balcı, Tabgaç Devleti'nin Kuruluşu ve İmparator Tao Dönemi (386-409), *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13/2 (Kış 2018), 141-160.

²³ Tuğba Gökçe Balcı, Tabgaç Tarihinin Ana Kaynağı Wei-Shu üzerine, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (Güz 2018), 80-101.

²⁴ Bu konuda önemli bir çalışma: İsenbike Togan, 7. ve 8. Yüzyıllarda Çin ve Türk Resmi Tarih Anlayışına Farklı Yaklaşımlar, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2008. Bu konuda yabancı dilde önemli bir çalışma: Michael Loewe (ed), *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*, Berkeley: The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies – University of California, 1993. Ayrıca en eski Çin kaynaklarıyla ilgili ben de Hun öncesi tarihini incelemem sırasında bir değerlendirmede bulundum: Konuralp Ercilasun, Çin Kaynaklarına göre Hun Öncesi Atalarımız, *Kökler: Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, Ed.: Sergen Çirkin, baskıda.

bir ayaklanmayı incelemiş ve bu isyanın bazı önderlerinin biyografilerini neşretmiştir.²⁵

Sonuç olarak ülkemizde Eberhard ile başlayan Tabgaçlar üzerine araştırmalarda, Pulat Otkan doğrudan doğruya konuya eğilen bir araştırmacı olmuştur. Hazırlamış olduğu çalışma Türk yayın hayatına yeni kazandırılrsa da yapıldığı devir için önemli bir boşluğu doldurmaktaydı. Son yirmi yılda ise Türkiye’de Türk tarihinin başka alanları gibi Tabgaçlar üzerine de araştırmalar artmıştır. Tuğba Gökçe Balcı, doğrudan doğruya Tabgaçlar üzerine bir uzman olarak yetişmiş, onun dışında Tilla Deniz Baykuzu, Kürşat Yıldırım, Gürhan Kirilen ve Gökçen Kapusuzoğlu bu alanda araştırmalar yapmışlardır.

²⁵ Gökçen Kapusuzoğlu, Tabgaç Hükümdarı Xiao Wendi’nin Çinlileşme Politikası ve Altı Uç Ayaklanması, *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018*, baskıda.

KAYNAKÇA

- Balcı, Tuğba Gökçe, *Tabgaç Devleti (386-534)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Tezi, 2018.
- Balcı, Tuğba Gökçe, *Tabgaç Devleti (386-550) Siyasi ve Kültürel Tarihi Hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yapılan Araştırma Eserleri Değerlendirmeli Bibliyografyası*, Trakya Üniversitesi Genel Türk Tarihi Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Balcı, Tuğba Gökçe, Tabgaç Devleti'nin Kuruluşu ve İmparator Tao Dönemi (386-409), *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13/2 (Kış 2018), 141-160.
- Balcı, Tuğba Gökçe, Tabgaç Tarihinin Ana Kaynağı Wei-Shu üzerine, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (Güz 2018), 80-101.
- Baykuzu, Tilla Deniz, Bir Hun Başkenti: T'ung-Wan Ch'eng, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6/3 (Eylül 2009), 110-126.
- Baykuzu, Tilla Deniz, Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar, *Bilig*, 44 (2008), 195-210.
- Baykuzu, Tilla Deniz, Kuzey Liang Hun Devleti, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1. Cilt, 758-762.
- Baykuzu, Tilla Deniz, Merkezi Çin'de Kurulan Hun Devletleri: I – İlk Chao (Han) Devleti (M.S. 304 – M.S. 379), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12 (2004), 78-96.
- Baykuzu, Tilla Deniz, Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları, *Mehmet Eröz Armağanı*, İstanbul 2011, 416-439.
- Boodberg, Peter A., The Language of the T'o-pa Wei, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 1/2 (Jul. 1936), 167-185.
- Eberhard, Wolfram, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 1 – Toba'ların Hayvancılığı, *Belleten*, IX/36 (Ekim 1945), 485-496.
- Eberhard, Wolfram, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2 – Toba'larda Ziraat, *Belleten*, X/37 (Ocak 1946), 81-95.
- Eberhard, Wolfram, Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3 – Toba'larda Köle Usulü, *Belleten*, X/38 (Nisan 1946), 255-266.
- Eberhard, Wolfram, *T'o-pa ve Şa-t'o Devletlerinin Harici Münasebetleri*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000. [1948]
- Eberhard, Wolfram, Toba'lar Etnik Bakımından Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar, *DTCF Dergisi*, 1/2 (1943), 19-30.
- Eberhard, Wolfram, Toba'larda Ad Verme, *Türk Dili Belleten*, 3/6-7 (Mart 1946), 545-559.

- Ercilasun, Ahmet Bican, Köktürklerden önce de Türkçe Devlet Diliydi, *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, 55-66.
- Ercilasun, Konuralp, Çin Kaynaklarına göre Hun Öncesi Atalarımız, *Kökler: Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, Ed.: Sergen Çirkin, baskıda.
- Esin, Emel, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El Kitabı, II. Cild 1/b'den ayrı basım)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Kao Ling-ling, *Toba Wei Sülalesi Döneminde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları*, DTCF Doktora Tezi, 1978.
- Kapusuzoğlu, Gökçen, Tabgaç Hükümdarı Xiao Wendi'nin Çinileşme Politikası ve Altı Uç Ayaklanması, *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018*, baskıda.
- Kirilen, Gürhan, *Tuyü Hunlar ve Tabgaçlar*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Loewe, Michael (ed), *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*, Berkeley: The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies – University of California, 1993.
- Millward, James, *More Hun than Han: Reading the Tabghach "Ballad of Mulan" in 2020*, 17/09/2020, <https://www.asianstudies.org/more-hun-than-han-reading-the-tabghach-ballad-of-mulan-in-2020/>
- Onat, Ayşe, Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri (4 ve 5. Yüzyıllarda), *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara 1987, 29-36.
- Onat, Ayşe, *V. Asırda Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (M.S. 407-431)*, DTCF Doktora Tezi, 1977.
- Orsoy, Sema, *Çin Kaynaklarına göre M.S. V. Yüzyıl başlarına kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Kavimleri*, DTCF Doktora Tezi, 2003.
- Otkan, Pulat, T'o-pa'lar: Boylar Birliğinden Devlete, *Doğu Dilleri Dergisi*, IV/1 (1985), 69-82.
- Otkan, Pulat, *Tabgaçlar: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2020.
- Otkan, Pulat, *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) Göre Hunlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018
- Özerdim, Muhaddere, M.S. 4-5 inci Asırlarda Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri, *DTCF Dergisi*, 2/1 (1943), 89-98.
- Özerdim, Muhaddere, M.S. IV-V'inci Yüz Yıllarda Çin'in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türk'lerin Şiirleri, *DTCF Dergisi*, 13/3 (1955), 51-96.
- Öztürk, Murat, *Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)*, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Sun Zi (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan – Giray Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

- Togan, İsenbike, *7. ve 8. Yüzyıllarda Çin ve Türk Resmi Tarih Anlayışına Farklı Yaklaşımlar*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2008.
- Yıldırım, Kürşat, *Bir zamanlar Türk idiler: Türk Kökenli Çin Aileleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Yıldırım, Kürşat, Erken Tabgaç (T'o-pa) Tarihinin Ana Hatları, *Turkish Studies*, 7/3 (Summer 2012), 2711-2738.
- Yıldırım, Kürşat, Sung Yün'ün Türkistan'daki Seyahati, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1 (2015), 281-300.
- Yıldırım, Kürşat, Türk Menşeli bazı Çin Aileleri: Hun, Li, Jin ve Yüwen, *Türkiyat Mecmuası*, 26/1 (2016), 447-458.
- Yıldırım, Kürşat, Türk Menşeli Çin Aileleri - I, *Türkiyat Mecmuası*, 25/1 (2015), 311-326.
- Yıldırım, Kürşat, Türk Menşeli Çin Aileleri - II, *Türkiyat Mecmuası*, 25/2 (2015), 359-371.

THE EMERGENCE of the KHOQAND KHANATE in the AGE of BEGS (18thc.)

İsenbike TOGAN*

Introduction

In the aftermath of Chinggis Khan's state and empire (13th c.), rulership pertained only to his descendants; even his brothers' descendants were excluded. By the same token, the famous Temür (Tamerlane late 14th c.) could not declare himself as khan, as it was a title reserved only for the members of the Golden Lineage; he had to remain as *beg* (title for non-Chinggisid leader) and *küregen* "son-in-law" to the Golden Lineage. In the middle of the 15th century Esen, the Oirat leader in Central Asia was killed by the people because he dared to use the title of khan.

It is against this background that a "silent revolution" happened in which we witness the transfer of power from the Chinggisids to begs. From the middle of the 18th century on, the non-Chinggisid leaders (begs) started to assume the title of khan in the process of fragmentation of the Uzbek state. In the regions with sedentary populations, the Chinggisids became outmoded as rulers. This did not happen in a bloody way but gradually. Towards the end of the 17th century, tribal leaders started to assume the role of the second person as educators of princes and as ministers (*ataliq*) and commanders (Holzwarth 2005). When the Iranian ruler Nadir Shah (himself a tribal ruler) conquered Central Asia, the Chinggisid rulers were too weak to stand up against him, tribal leaders turned into ministers started to assume control. As a result, we see the emergence of the three khanates of Bukhara, Khiva and Khoqand¹.

This period has been described in traditional secondary literature mostly in a negative way as these khanates represented a fragmented rather than a unified order. For instance, Y. Bregel describes the situation as follows:

* Boğaziçi Üniversitesi ve TÜBA Şeref Üyesi.

¹ For these three khanates, see Mukminova 2003; Annanepesov 2003; Bababekov 2003.

In the first half of the eighteenth century the sedentary regions of central Asia experienced, to various degrees, a political and economic crises, which manifested itself in the decline of the ruling dynasties in the two Uzbek khanates, Bukhara and Khiva, the weakening or even total collapse of the central governments, the resurgence of tribal forces (sometimes p. 397: “tribal separatism”) increasing interference by the steppe nomads in the affairs of the sedentary states, and disruption of economic life ².

Lately Gulchekhra Sultonova examined the transfer of rule from the Chinggisids to the leadership of the Manghit tribe from the perspective of the reflection of this transfer on diplomatic correspondence. (Sultonova forthcoming)

The present paper, on the other hand, deals with the Khanate of Khoqand (end of the 18th and the beginning of the 19th c.) not in terms of the ruling dynasty but its constituency, the tribes and urban populations ³. Unlike Bukhara and Khiva where Chinggisids had been ruling, in Khoqand there was an assumption of power by the begs, in a “from tribe to state” process.

Within such a situation tribes, emerge as dynamic forces in terms of the changes in the socio-economic structure of the region. This change is first seen in patterns of sedentarization due to commercial activities. Sedentarization leading to ownership over land brought also hierarchization resulting in centralization which was inevitable.

Change in the Pattens of Legitimacy: from Chinggisids to the Timurids

The tribes in question here (Ming, Qipchaq, Kyrgyz, Yuz) had preferred to live in decentralized structures; consequently they had not invited the Chinggisids to be their ruler, as it was the custom among others⁴. However, in the second half of 18th century, the Ming among them were instrumental in the formation of a centralized state in Khoqand⁵. We become aware of centralization especially among internal as well external factors: internally we

² Bregel 2009:392. Bregel (2009: 405-407) is also of the opinion that the lucrative trade opportunities that lured the Russians for the conquest of this region.

³ More recently, Scott C. Levi discussed Khoqand within the global system (2017). For the discussion of the Khoqand khanate as well as for the translation of a local source see Bulduk 2006.

⁴ Such an invitation was extended by the Bashkorts to the Chinggisid Kūchūmkanids (Z.V.Togan 2020).

⁵ At about the same time Central Asia became partitioned among three khanates each of which had tendencies of centralization.

witness first sedentarization of nomadic tribes and see that ensuing land policies brought changes into the social structure. Hierarchization among the formerly nomadic communities was one of these aspects of change. Secondly, we become aware of a rapid expansion of long distance trade. In the 18th and the 19th centuries, the Khanate of Khoqand was very much engaged in long distance trade and had a very intense relation with Qing China (Saguchi 1965 and Newby 2005). Historically relations with China prospered when there was a centralized bureaucracy to respond. This was one of the factors leading to the process of centralization, which in itself was another aspect of the silent revolution. These tendencies of centralization then paved the way in Khoqand's taking part later in the modern age as subject members of the Russian Empire and the then USSR⁶.

The core tribes seem to have come down south towards the end of the 16th century from their homeland along the Tobol and Irtish region (Bulduk 2006: 15). Among these, the Ming tribe stood out by contributing to the non-Chinggisid ruling dynasty. But according to a legend --put down into writing being after the centralization efforts-- the ruling family of Khoqand was not coming from the Ming tribe, but was only supported by them. The rulers were coming down from a descendant of Babur. This is quite significant, as these rulers did not take their legitimacy from the usual Chinggisid channel but from Babur. Babur, the later ruler of India was a Timurid. The Timurids on the other hand were not khans but only begs⁷. The later rulers of Khoqand who were also begs were going to adopt the title of khan. The Khoqandi ruler Irdeni Bi (1753-70) was the first to use the title of khan.

Upon his adoption of this title the question was raised in China as to why he had changed his title to khan while he was earlier a beg. His successor Narbuta Bi (1770-1799) was recognized as khan by the Chinese court⁸ but all this brought him in conflict with Bukhara (Bababekov 2003: 74). Later during Alim Khan's reign (1798-1809) the title of khan was adopted formally by Khoqand rulers. This had been a struggle stretching over centuries. At the end the begs won and had become legitimate rulers. Once having been accepted as khan and having attained the legitimacy and status of being a khan, the Khoqand ruler was willing to be pragmatic about it and signed his letter to the

⁶ The approach here is more in line with Colin Renfrew's peer polity interaction rather than analyzing in terms of theories of dominance (1986).

⁷ Beisembiev 1991 sees a connection to Temür and as well as to Chinggis Khan.

⁸ Erdeni Bi's and Narbuta Bi's rule as well as their relations with China are accounted in detail by Saguchi Toru (1965).

Qing as “beg” indicating his respect and subordinate position (Di Cosmo 1997).

The origin of the ruling family goes back to a story of a displaced baby in Khoqand chronicles. In Inner Asian history, we encounter the ‘displaced baby’ pattern whenever there is sharp change in the system. Among the Early Türk, we find a similar legend of a displaced baby raised by a she wolf. The Golden Horde ruler Özbek and the eastern Chagataid ruler Tughluk Temür who adopted Islam in the 14th century were such displaced babies. In the Khoqandian case, the displaced baby was given the epithet “Golden Cradle”⁹. Historically the question as to who raised the baby is significant. In general, the new shareholders of power took charge of raising and educating the baby. In the Khoqandian case, they were the Ming (Beisembiev 1991). According to the version in the *Tarikh-i Shakhrukh* the boy Golden Cradle was raised by a Ming woman. Later when he grew up he married girls from the four tribes of Kyrgyz, Qipchaq, Juz/Yuz and Ming. These shareholders of power saw their future tied to him and extended their protection by making him a son-in-law of these tribes. At that time the boy Golden Cradle did not take wives, he was given daughters by these four tribes. The boy Golden Cradle was marrying upwards, the tribes were wife givers.¹⁰ Golden Cradle living in Akhsi as the leader of the Ming had a son by the name of Tengrichar. At that time, the khojas of Akhsi (Chardaq)¹¹ who were powerful revolted against Bukhara and made him beg, but later they were going to feel threatened by the line of Golden Cradle and try to drive them out of Fergana. This is how their history is woven: leaders from a charismatic line founding a dynasty with the support of local khojas and four tribes. We are also familiar with the pattern of four tribes from historical literature.¹²

It is also noteworthy that in the charismatic line of Khoqand rulers the names of Temür and Babur do not occur. Still there are three persons with the name Shakhrukh¹³. The historical Shahruxh was a son of Temür and was

⁹ For the Khoqandian Golden Cradle see Babadjanov 2010: 305 and Bulduk 2006: 15, 125 and recently Çelik 2016: 555.

¹⁰ This is a pattern we witness when dynasties/states were founded. While at the beginning the founders married upwards (hypergami), after the state was established, they became wife givers (hypogami). Chinggis Khan as well as early ottomans are well known examples.

¹¹ Beisembiev 1991.

¹² Shamiloglu 1986, Togan 2005.

¹³ These were the two Shahruxh in the 4th and 5th generation after Tengrichar that is ancestors of Shahruxh who died in 1722.

known for his close relations with the Islamic circles. The frequent use of this name may give an idea of the aspirations of the dynasty¹⁴.

In the narratives about the origins in the chronicles written for the Khoqand rulers we see many of symbols and motives used in other state formation narratives. We see that these narratives came into emergence after the success of the dynasty. This kind of 'origin' narrative can be regarded as one of the steps towards centralization. They were using earlier patterns that would be perceived by the people in a favorable way and thus secure legitimacy and its transmission into the later generations.

In the transition from nomadic tribal backgrounds to a centralized state, we see that the 18th century was crucial. While the leadership of the Ming was recognized, there was competition among the shareholders for power. First, there was competition and rivalry among sedentary and nomadic elements. In our sources, the sedentary elements are called *sartiyya* or *shahriyya*,¹⁵ the nomadic groups, on the other hand, are referred to as *ilatiyya* or *aimaqiyya* (Beisembiev 1991). These were not ethnic categories. Barthold in his article on Khoqand in the *EP*² spoke of fighting between the Qipchaq tribe and the Sarts whom he regarded as members of the native population. This native population referred to as Sarts were earlier regarded as Iranian ancestors of the Tajiks. However as we see the term refers to sedentary urban and rural populations, both Turkic and Tajik. In this regard, Beisembiev states that¹⁶:

The ethnonym Sart designated in the narrow sense the sedentary Turkic-language population that lost tribal subdivision, while Uzbek meant the sedentary Turkic-tongue population of Dash-i Qipchaq origin retaining in consciousness their tribe and clan membership.

While Bababekov points out that the way of life was determinant in defining populations, the issue as to who the Sart were seems to be complicated; the term indicates changes according to time and space.¹⁷

¹⁴ We know the Qianlong emperor of the Qing (18th c.) took Tang Taizong (7th c.) as an example to be followed. An examination of Khoqand chronicles in this direction may enlighten us..

¹⁵ Commenting on the present paper Wolfgang Holzwarth speaks of Beckchurin (19th c.) mentioning the Ilat (Ilatov) and the Sart (1872: 24), as well as of a document from the archives of the Khoqand Khans (Khudayar Khan's period) using the terms *ilatiyya* and *baladiyya* in referring to this dichotomy (Troitskaya 1968: 300, Nr. 2046)

¹⁶ Beisembiev 1991: 58 and Bregel 2009.

¹⁷ Bababekov 2003:78; Bregel discusses these issues at great length (2008).

The term *ilatiyya*, on the other hand, referred to nomadic populations organized according to tribal principles. While the Ming, the Juz/Yuz and Kyrgyz-Qipchaq tribes were regarded as part of the *ilatiyya* in the 18th century, they had become part of the sedentary population in the 19th century (Bulduk 2006:9). We witness this trend in the person of ‘Alimqul, the “energetic military chief, politician, and diplomat” who had “received the necessary cultural education in the local sedentary milieu” (Beisembiev 2003:5). Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkendi who wrote around 1902 speaks of ‘Alimqul’s background as follows¹⁸: *Let it be known that the late Amir-i lashkar [‘Alimqul] was from the tribe Qirgiz-Qipchaq. His given name was [...] They were from the sedentary population of Kokand uyezd.*

The term sedentary is rendered in the original Eastern Turki text as *turghuchi fuqara* that is the citizens who stay or do not move. This term is still used among the Kyrgyz.

Sedentarization brought land ownership and hierarchies among clans. Competition and rivalry over land, water and irrigation networks brought about these hierarchies. Moreover, the proximity to the ruling center increased these hierarchies. Formerly hierarchy among clans and tribes was related to ancestors, and age. Access to economic resources was not so hierarchical; now however, land ownership was going to be the issue. It is noteworthy that nomadic tribesmen took part in these endeavors willingly. Sometimes resettlement policies were carried out. Nomadic tribesmen did not and could not vote with their feet as before. They were surrounded by regional empires, there was nowhere they could go, even if they did not want to sedentarize (I. Togan 2018).

Sedentarization and Competition over Resources

Within half a century, not only the political structure had changed, but also the composition and social structure. Earlier nomadic tribes became sedentary retaining their tribal identity. It is interesting to note that sedentarization came first; gradually, these people were going to lose their tribal identities as we can see later.

It was mostly during the reign of ‘Omar Khan (1809-1822) that sedentarization had been encouraged. Conflicts and contestation among these nomadic, semi-nomadic and sedentary groups increased by the sedentarization of the nomadic groups, as they became rivals over the use and possession of

¹⁸Beisembiev 2003:17 and p. vi of the manuscript in typescript.

land, water and irrigation canals. When we consider that “much of the land belonged to the khan, and the bulk of the income from it went to the khan and his begs as land tax,” we can foresee the conflicts of interest¹⁹. Furthermore, in the 19th century there was “a growing concentration of land in the hands of the khan, at the very time that the irrigated area was undergoing considerable expansion” (Bababekov 2003: 799). Conflicts of interest became quite visible when towards the middle of the 19th century the Qipchaq started to play a visible role. Beisembiev regards the period between 1844-1852 as the period of Qipchaq domination in the khanate. During this period the Qipchaq “drove the Sarts out of their houses in the capital and took possession of the canals in the country; the Sarts were only allowed the water necessary for their fields on payment of a fixed sum.” (Barthold *El* ²) The Qipchaq pressure over the Sarts increased the competition among the Qipchaq so that hierarchies among the different Qipchaq clans became prevalent.²⁰ At that time a Qipchaq leader Musulmanqul was in charge. He was later (1852) overthrown and put to death by Khudayar Khan. Thereupon the land again passed to the Sartiyya. During Malla Khan’s reign (1858-1862), the land reverted again to the Qipchaq.

A further area of conflict and contestation was to be seen within the now partly or fully sedentary Ilatiyya. There the rivalry was between the Kyrgyz and the Qipchaq. According to Chinese sources the Kyrgyz tribes consisted of 5 *otok* in the north and 15 *otok* in the south, there were also the *ichkilik*. The southern (right wing) tribes were located in the south of the Tianshan, along the border area between Kashgar and the khanate of Khoqand.²¹ The northern (left wing) Kyrgyz were in the western part of the Ili region, north of the Tianshan Mountains.²² These divisions are also referred to as left and right.

These tribes either played the role of consort tribes or were providing the leading personalities. For instance, two of Shirali Khan’s (1842-45) wives were Kyrgyz; thus he had Kyrgyz support. During the reigns of Shahrukh (d.1722) and Alim Khan (1798-1809), the Ming was the consort tribe. On the other hand, there were very strong handed Qipchaq leaders like Musulmanqul

¹⁹ For land tax and other taxes see Muhammed Bilal Çelik 2016:

²⁰ According to Beisembiev (1991: 61) the leading clan was the Qulan, followed by Yetti-Qashaqa, then Ilatan, Ulmas and Yashiq.

²¹ See Di Cosmo 2003:357 and especially n. 19 for references in Chinese sources

²² In general, these Kyrgyz are referred to as in terms of east and west; it seems from the translation in Chinese sources. The Chinese facing south call the east left, and the west is then the right wing. In this case the location of the Kyrgyz is in the North (right wing and west) and in the South (left wing and east). L. Newby (2005) rightly says that according to Valikhanov the Kyrgyz did not distinguish themselves in this manner. From these references, we perceive that the Kyrgyz were still facing the east as in olden times. When the Chinese sources speak of right and left, they do not use these terms in a sino-centric way but render the Kyrgyz usage.

(during the reign of Shirali 1842-45 and also Khudayar Khan 1845-58), or Alimqul in the second half of the 19th century. The latter about whose pursuits we have a detailed biography, was a member of the already sedentarized Kyrgyz-Qipchaq. He was born in a village of Khoqand. His parents were engaged in buying and selling sheep, cattle and horses (Beisembiev 2003: 18). Later he became governor of Marghilan. He was very active just before the capture of Akmesht by the Russians and died during those turbulent days.

It is amidst these rivalries and contestations, some members of the dynasty tried to consolidate and concentrate power at the center. Among these, 'Alim Khan (1798-1809) stands out. During his reign, the territory of the khanate extended to Uratübe, Kurama, Tashkent, Chimbent and the city of Turkestan (Yesi). His measures were so much detested by the tribal leadership that he was called Zalim Khan meaning the cruel ruler, instead of the scholarly ruler which '*alim* meant (also Mirza Bala "Hokand" in *I.A.*). He established a standing army consisting of 10.000 soldiers composed of Tajiks and people of tribal background loyal only to himself. Under his brother 'Omar Khan's reign (1809-1822) on the other hand, sedentarization policies took place as mentioned above. Irrigation canals were expanded and their use was also centralized which contributed to discontent as we have seen above. In these policies their stronghold was the local merchants who were interested in long distance trade. During the reign of these rulers, not only governmental centralization came into effect but also long distance trade and its volume increased. We become aware of these activities through the Chinese records about the so-called tribute missions.

Role of Trade and Traders in State Formation

This centralization was necessary as the Khoqandi rulers wanted to control trade. This was necessary not only as a source of revenue, but also in terms of providing security to trade caravans. This was especially the case with the Kyrgyz tribes. For instance, the Edigene tribe in the Osh region as well as other tribes "were regularly attacking and robbing Khoqandi traders as they traveled back and forth." (Newby 2005: 30) As a consequence the Khoqand ruler Irdana Bi (Erdeni Beg) (1753-70) "took matters into his own hands and retaliated by occupying an area of Kyrgyz agricultural land in the vicinity of Osh." Then the Kyrgyz leader attacked Khoqand while Irdeni Bi was occupied in the Khoqand area in the west. By 1762, Irdeni again attacked Osh (Newby 2005: 30-31). The Khoqand rulers were finally successful in bringing the Kyrgyz under their own control and jurisdiction. During this process, the Kyrgyz became very active in the Khoqand state functioning both as consort tribe and providing administrators like 'Alimbek of the Edigene

Kyrgyz in the second half of the 19th century. At about the same time they were even influential in bringing down the powerful Musulmanqul by gaining the favor of Khudayar Khan. According to the records about 20.000 Qipchaq were killed and their lands confiscated or sold at a low price (Bulduk 2003: 26 quoting Bababekov 1996: 271).

Here we can see that the Kyrgyz who had been brought under control and made subjects had been on the rise in the Khoqand state. They were strategically located as far as trade was concerned. The Khoqandis themselves were also mainly traders. There were many Khoqandi traders who also resided outside of Khoqand. The Kyrgyz rank and file were also incorporated into Khoqandi army. In this way the Kyrgyz who had been threatening the security of the trade routes were co-opted and made partners. This was of course not welcomed by the Qipchaq as they had been earlier the powersharers. The opting of the Kyrgyz was a success achieved from the side of the ruling family. If they had not been co-opted, they would have contributed to the downfall of the polity as it happened so many times in history²³.

Actually, the developments that we see here are very much reminiscent of state formation patterns in the history of Inner Asia. Let us look from the perspective of the traders who are seen as the backbone of the polity in this study. They were located in Khoqand, Marghilan, Shahrikhan, Andijan, Namangan, Sokh, Mahram, Bulaq-Bashi, Arabansk, Baliqchi, Char-taqq, Nauqat, Kasan, Chust, Baba-darkhan and Akhsi. The cities where the traders were living were also centers of arts and crafts²⁴:

The khanate of Khokand was renowned for its pottery, elegant bronze water jugs and solid silver open bracelets, without clasps and decorated with exquisite enameled work. Villagers spun cotton thread, wove cloth and carpets, stitched clothes, and embroidered sashes and caps. They also made ribbons and shrouds, wove baskets and *charkhis* (special hanging supports for earthenware vessels) out of withy and carved wooden handles for spades, picks and hoes.

We are familiar with the ways caravans were prepared at the beginning of the 17th century. Benedict Goes' account on the formation of caravans shows that even tribute missions were in the hands of the traders. They would

²³ For instance, the Oghuz among the Early Turk who were not opted but marginalized left at a time when the rulers were in need of their support.

²⁴ Bababekov 2003: 80.

sell seats on the caravan to other traders and pay a certain amount to the ruler. The ruler would benefit from the *baj* customs duties. In return the ruler would give the traders or any official accompanying them letters with the intent of stating that this was an official mission. As we can see from the documents in Manchu translated by Di Cosmo, the main purpose of these missions were commercial (1997: 170). As Roger Myerson said in his keynote speech (to the Beijing Forum in 2011), the relations with the bureaucrats were ensuring the security as well as the profit. These letters were sometimes written to the bureaucrats in the border areas (Di Cosmo 1997), and sometimes were directly addressing the emperor. These letters were symbols of recognition of the superior status of the Qing emperors. By that token the Khoqand ruler Alim Khan (beginning of 19th century) signed the letter to the Qing ruler not as khan but as beg. The main purpose of the letter was to ask exemption from taxation (Di Cosmo 1997: 168).

The Khoqandian traders at the end of the 18th century had expanded their area of movement. In the first half of the 19th century, the khanate expanded further to Pamir, Badakhshan, Khojand, Jizak, and southern Kazakhstan and to Karategin, Kulab and Darvaz in the south and to the Kyrgyz tribes in the northeast. As sharers of power and partners in trade, there was a need for greater profits and greater area of movement. This was achieved by exemptions from taxation as we see at the beginning of the 19th century in Kashgari (Di Cosmo 1997).

It seems they were doing commerce with Kashgar, Bukhara, Badakhshan, Russia and the Kazakhs. As Kashgar had come under Qing rule by the middle of the 18th century, a new relationship had to be formed. They were trying their best to get the utmost out of this situation. But in order to put these plans into effect they needed protection and means of enforcement. It is here then the charismatic dynasty came into the picture. The dynasty's, in this case the Ming rulers' survival depended on how skillfully they could employ tools of conflict resolution, negotiation and pressure to put the demands into effect. When they could tell the terms of trade, and pursue the interests of the traders and their own, they were successful.

An envoy who came to the Ottoman court in 1839 that is during the reign of Muhammad Ali (Madali) Khan was just speaking in terms of this success. When he was asked about certain sections of the letter –preserved in state archives of Turkey--sent by the Khoqand ruler, he stated in the following way (BOA, Hatt-i Hümayun, 36565-A in

Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri, Ankara 2004, p.41):

The lands under the domination of our Khan reach on one side Bukhara, on the other China (Chin u Machin) and the other side extend towards Russia. We are always in a peaceful relationship with Bukhara. China, on the other hand, is only at war if it is attacked from outside. Otherwise, if nobody marches towards their land, their custom has been not to attack lands outside of their lands. Although the seven cities like Kashgar and Khoten are under Chinese domination, Muslim judges²⁵ are being appointed by us and the Khaqan of China makes annually a large amount of a payment to us as a way of “warding off of evil.” This all happens because they do not wish that there is any strife over there. Only for some time now the Russian state has been luring some of the *töre* (princes) and khans in the Dasht-i Qipchaq to its side by making payment of money. Others recognize our Khan as their overlord and pay their *zakat* (dues) to him. There are yet others who do not show any inclination to any side and roam around by themselves.

From this archival document,²⁶ we can see the aspirations of the ruler of Khoqand and his way of description of the then situation. It would seem the khan himself must have invested in trade as the old Mongols had done earlier in the 13th century. As we know from his report, he was also collecting taxes from both from the merchants as well as from nomads. In both cases these taxes are referred to as *zakat*.²⁷ The rates of these taxes were also determined by Madali Khan. We can see that it was profitable for the merchants and that they were willing to leave their families behind and reside abroad as agents of the Khanate. It seems, however, that there was competition among these merchants dealing with the China trade.²⁸

Conclusion

The Khoqand rulers had first made partners from adversaries (Kyrgyz) and by steering their ship through ups and downs and were able to govern

²⁵ Di Cosmo 1997:169; Fletcher 2008:38.

²⁶ For a discussion of this archival document, see I. Togan “Tribute and Tribute Missions Revisited.” *Diogenes* forthcoming 2020.

²⁷ As *zakat* means “alms tax”, the usage of the term *zakat* is intriguing. It seems the term *zakat* for taxes is a Central Asian usage. I would like to thank Wolfgang Holzwarth for pointing out those documents in the archives of Khoqand Khans as well as in documents from Bukhara use *zakat-i sawayim* for animal tax.

²⁸ This competition involved also Bukhara. See Nurten Kilic-Schubel 2011.

without a complete change of regime. Within this endeavor, they achieved a certain kind of centralization by sedentarizing nomadic populations and changing their socio-economic as well as political affiliations. As the former nomads became sedentary subjects of the khanate, first they became hierarchized vis-à-vis their rights of access to land and water. Their earlier hierarchies were related to ancestry and seniority. Now the clan hierarchies were related to economic resources and politics. As long as they retained their tribal affiliations, they were not in favor of the khans' use of non-tribal people in the army and bureaucracy.²⁹ Yet as they were themselves taking part within the system, they had no way to hinder these developments. But it was the resentment of the merchants associated with Sufi orders that paved the way for the demise of the dynasty. Moreover, the later khans were in need of raising taxation to cover their expenses. But by being avaricious, raising taxes and imposing pressure on their population, the khans of Khoqand caused merchants as well as the populace to be disappointed and full of resentment, preparing the end of the dynasty.

²⁹ Bababekov 2003:77-78 gives an idea of the bureaucratic structure.

ESKİ ÇİN'DE TARİHÇİLİK ÜZERİNE BİR NOT

Gürhan KİRİLEN*

Çin'de tarih yazıcılığı için benimsenen biyografik yöntem, önem sırasına göre en tepeden başlayarak aşağıya doğru dizilmiş anlatılardan oluşur. Hükümdarlarla ilgili kayıtlar başlangıçtan itibaren merkezi bir konuma sahiptir. Bunlara tablo, liste, resim veya haritalar da eklenmektedir. Geniş yer tutan ve metinlerin ilk tomarlarını dolduran bu anlatılar "kök kayıtlar" anlamındaki "benji" bölümleridir. Kronolojik ilerleyen "kök kayıtlar", hükümdarların zaviyesinden hanedanın tarihini anlatır. Bu bölümlerde hükümdarların kahramanlıklarına, zekâ, meziyet ve başarılarına geniş yer verilirken, arada adı geçen şahsiyetlerin biyografilerine de göndermeler vardır. Hanedan kayıtlarında (kök kayıtlar/benji) yüceltme eğilimi belirgindir. Hükümdarların başarısızlıkları perdelenir ya da çok kısa değinilir veya pasajın devamı naif bir biçimde bir başka tarihi örnek üzerinden dile getirilir.

Klasik metinler üretim biçimi bakımından eleştirel ve bilimsel olmaktan çok bütünlüklü ve anlaşılabilir olmakla yükümlüdür. Bu anlaşılabilirlik çoğunlukla belirli bir bakış açısını takip etmekle sağlanır. Bakış açısı, yani perspektif Çin tarih nazariyesinin olmazsa olmaz unsurudur. O nedenle Sinoloji çalışmalarında kaynakların çeşitlendirilmesi kadar kaynakların irdelenmesi de bir ihtiyaçtır. Yorum metinleri farklı ayrıntılara yer verebilmektedir.

Beylik kaynaklar olarak kullandığımız Çince eserler derleme eserlerdir: Erken dönem Türk-Uygur tarihi zemininde düşünecek olursak toplamda bu eserler iki elin parmakları kadardır. Bunların arasında Tang tarihini anlatan iki metin, kronolojik bir eser olan *Zizhi Tongjian* ile *Cefu Yuangui*, *Tang Huiyao* ve *Tong Dian* başta gelir. Kapsamlı bir derleme olan *Wenxian Tongkao* ve bunlara *Tüm Tang Metinleri*'ni ve diğerleriyle örtüşme özelliği gösteren ve

*Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sinoloji Anabilim Dalı, e-posta: kirilen@ankara.edu.tr

belirli bir döneme kadar gelen *Tongzhi*'yı ekleyebiliriz. Daha öncesi için Zhou, Qi ve Wei tarihleri de ilave edilebilir. Bu eserler binlerce sayfayı bulan içerikleriyle oldukça kapsamlı ve uzun metinlerdir.

Bunları master olarak kullanırken, edebiyatın söz sanatlarıyla bezeli dehlizlerine doğru yol alınmalıdır. Bilinen kaynakları farklı içerik ve bağıntılara imkân tanıyan eserlerle birlikte ele almalı, master olarak kullanırken dahi beylik anlatıların bizler için değil, yazıldıkları dönemin aristokrat Çinlileri için kaleme alındığı gerçeğini akılda tutmalıyız. Bunun yanında otosansür ve seçme-derleme tercihlerinin Çin merkezli bakış açısı ve dönemsel koşullardan etkilendiğini de görebiliriz. *Resmi Tarihler* ile diğer belli başlı eserlerin dışına çıktığımızda zengin 'harici metinler' külliyatıyla karşılaşırız. Bu yeni metinler alışıldık anlatıları sorgulatır nitelikte ayrıntılara yer vermektedir.

Bir örnek verecek olursak, aslen bir yerel tarih derlemesi olan Xiajing İlçe Kayıtları'nın satır aralarında karşımıza çıkan açıklamalar tarih yazım alışkanlıklarıyla ilgili bir şerh niteliğindedir: ...*Tang dönemine geldiğinde [yazma eserler] 'Klasikler (jing), 'Tarihler (shi)', 'Düşünürler (zi)' ve 'Derlemeler (ji)' olarak sınıflandırıldı. Sonrasında buna saygı duyuldu fakat [her ne kadar] Tang dönemi [için] kitap koleksiyonculuğu [konusunda] Kaiyuan [devrinin 714-724] zirve [olduğu] söylense de daha sonrasında ismi baki [olup da kendisi] kayıp [olan] kitaplar, [toplamın] onda beşi [ila] altısı kadardır...*¹

Sadece Tang'ın değil tüm Çin tarihinin en şaşalı devri niteliğindeki Kaiyuan Dönemi'nde (M.S. 714-724) dahi yazılanların yarından fazlasının kayıp olduğunu dile getiren bu kısımda, tarih boyunca yazarlık ve koleksiyonculuğun sık sık kesintiye uğradığı, yazarların dönemin genel ve yerel siyasi şartlarına göre kalem oynatmak zorunda kaldıkları dile getirilmektedir. Siyasetin ve aristokrasinin kısacasında kayıt tutup eser üretmenin zorluğu, ... *şu dünyada olaylara tanık olanlar zamanın [gazabına] uğrar...* sözleriyle ifade bulunmaktadır (Fang vd. 1741, Tom.10, s.1).

Kayıt tutma alışkanlığı bakımından zengin birikimi olan Çinliler için bir tek örnek üzerinden genelleme yapmanın doğru olmayacağı, münferit pasajların, 'eşsiz' eserlerin değerini düşürmemesi gerektiği yönünde haklı eleştiriler gelecektir. Yine de bir 'ilçe tarihi' olmakla sınırlı bu eserdeki şerhin, genel tarihin kapsamlı derleme metinleri olan *Resmi Tarihler* için de geçerli olacağı akılda tutulmalıdır. Nitekim sık sık başvurduğumuz 'beylik eserler'

¹ Fang Xuecheng (方學成), Liang Dakun (梁大鯤) vd. Xiajing Xian Zhi 夏津县志 (Xiajing İlçe Kayıtları), Tom. 10, s.1. Pekin, 1741.

yazıldıkları dönem için olduğu gibi sonrasında da sarayın denetiminden muaf değildir. Bu eserlerin daha serbest kaleme alınabilmelerinin yegâne imkânı, ele aldıkları saltanatın artık geçmişte kalmış olmasından ibarettir. Farklı bir hanedanın yönetimi altında, resmi denetime tabi olarak derlenen eserler tanımlı bir üslup ve sistematik bir yöntemle bağlı kalmakla yükümlüdür. Bu, özü itibarıyla "biyografik yöntem" özelliği çerçevesinde oluşturulan bakış açılarına, keyfiyet oranında imkân ve yer veren bir yazı üslubudur. Merkezden çevreye doğru genişleyen Çin nazariyesine bağlı, çevreyi uzaklığı oranında kıymetlendiren ve olayları tipikleşmiş yaklaşımından ödün vermeden hikâyeleştiren bir sistemdir. O nedenle tarihi olayların aktarılmasında 'usulün esasın önüne geçmiş olabileceği' akılda tutulmalıdır.

Özeleştirici yapan yaklaşım nadiren görülmektedir. Yazar, siyasetçi veya düşünürlerin sarayın uygulamalarına açık açık karşı çıktığı görülmez. Sima Qian'in başına gelenler akılda oldukça, yazarların, yönetimlerin şu veya bu türden uygulamalarına karşı itirazları çoğu zaman tarihi analogiler veya ideal durum için pozitif mantık yürütmeye sınırlıdır. Özellikle Tang devrinden itibaren saraya sunulan ve çeşitli derlemelerde bir araya getirilmiş olan metinlerde bu eleştiri özelliği göze çarpmaktadır. Bu durum Tang Hükümdarı Taizong'un oğlu Li Chengqian'in bit Türk arkadaşını saraya davet etmesine itiraz eden şikâyet dilekçesinde veya Xuanzong'un 725 yılındaki yurt gezisine Göktürk elçilerinin davet edilmesine karşı çıkan Lü Xiang'ın şikâyetinde görülmektedir (QTW Tom. 301 s. 3).

Belagat özellikleri bir yana bırakıldığında bu iki şikâyet numune özelliği taşımaktadır ve en genel haliyle *Wenyuan Yinghua* gibi çok sayıda eserde geçen "...[Gök]türkler kadar Çin'in başına dert açan olmadı..." serzenişinin külliyat içindeki uç örneklerini ortaya koymaktadır (WYYH Tom. 616 s. 1). İstisna olarak görülen bu iki olay Tang devrinde Göktürk etki ve gücünün sınırlarını anlatmaktadır: Birincisi 'saraya dilediğince girip çıkan Türkleri', diğeri ise 'Göktürklerden icazet almadan kendi ülkesinde dahi rahatça gezemeyen hükümdarı' örneklendirmektedir. Diğer kayıtların kalabalığı arasında gözden kaçan bu pasajlar, konu ettikleri olayların da istisna olduğu izlenimini vermektedir. Oysa dönemin siyasi şartlarının gerçek görüntüsünü sergiliyor olabilirler.

Geriye dönük olarak kaleme alınan eleştirel metinlerse, yerleşik Çin bakış açısına bağlı olmakla beraber, daha açık ve cüretkâr yaklaşımlar ortaya koyabilmektedir. Örneğin Song Dönemi'nde kaleme alınan *Tarih Okumaları ve Görebildiklerim* (*Dushi Guanjian*) başlıklı metnin yazarı Hu Yin (1098-1156), Tang idaresinin en başından sorunlu olduğunu, Türklerin, Tibetlilerin ve diğer komşu kavimlerin Çin'in başına bela olmalarının aslında Taizong'un (M.S. 598-649) hatası olduğunu dile getirmektedir. Bu Tang'ın en meşhur

hükümdarı olan Taizong'un bilinen imajından oldukça farklıdır. Hu Yin'in sözleri şöyledir:

Taizong ordunun başına [geçip] uzak [bölgelerle] uğraştı, dört [bir taraftaki] yabancıları, il [ve] ilçelere [yerleştirmekle] hükümdarlığını muzaffer kıldığını düşündü. Kuzeydeki yaban [illeri] başta düzene [kavuşmuş], on üç il kurulmuş [ve] Chi-le (Tie-le) boy beyleri halklarının başına [geçmek üzere] gönderilmişti. Ama [onlar daha kendi boylarına] dönmeden Uygur [Beyi] Tu-mi-du kendini kağan ilan edip memuriyet [makam ve] unvanlarını [da] Göktürk usulüne göre [düzenledi]. Buradan [da] görüldüğü üzere, fethetmek kolay [ama sonradan] ters düşmemek zordur. Tuyü Hunları yenip yükselen Tibet ise Batı Bölgeleri'nde (Doğu Türkistan) on sekiz ili yıkıyordu. [Tang] Sarayı Dört Garnizon'u terk etmiş [ve düşmanı alt etmek için bölgeye] üç komutan göndermişti [fakat komutanlar] büyük yenilgiyle karşılaşp geri dönmüşlerdi. Silla, Paekche [ve] Kore'nin geri kalan halkları [Tang'a] ard arda sırt çevirdiler. Göktürkler de ayaklandı, komutanlar görevlendirildi, asker çıkarıldı ancak bundan sonra huzurlu bir tek yıl olmadı... İşte Tibetliler, Türkler, Kore [ve] Silla [gibi memleketlerin önce Tang'a] memur olmalarına [ama sonradan] sırt çevirmelerine yol açan Taizong'dur. Taizong zamanında, daha sonrasını [tasarlayan] iyi politikalar [hazırlanmamıştır], kaldı ki [bu, ondan sonra gelen] Gaozong [zamanında] olsun².

Eleştirel ve karşılaştırmalı okumalar eserlerin derleme özellikleri hakkında da aydınlatıcı olabilir. Yukarıdaki tercümede üç noktayla geçilen kısımda, askeri harekâtlar konusunda ifrattan kaçınan hükümdarların örneklerine yer verilmiştir. Hunların öncülü olan Xianyünler ve yine Dağ Savaşçıları (Shan Ronglar)'ın üzerine yapılan seferlerde, sınırlarını bilen tutum övülmüş, Konfüçyüs'e de atıf yapılmış ve Taizong örneği üzerinden "Farazi şan [uğruna] hakiki felaketlere duçar oluş" yerilmiştir. (Hu 1714 Tom. 18 s.38) *Tarih Okumaları ve Gördüklerim* çağın tarih anlatılarına, özellikle Sima Guang'ın *Zizhi Tongjian* adlı kronolojik tarih derlemesine bir şerh niteliğindedir. Eserin giriş bölümünde bu özellik görülmektedir.

Tarih Okumaları ve Gördüklerim içinde bizim için tarih yazıcılığı açısından kayda değer bir başka önemli husus Bilge Kağan Dönemi'nde yaşanan bir olay çerçevesinde ortaya konmaktadır. Göktürkler, Ganzhou ve

² Hu Yin 胡寅, *Dushi Guanjian* 讀史管見 (*Tarih Okumaları ve Görebildiklerim*), Tom. 18, s. 37-38, Pekin, 1714.

Liangzhou bölgelerine akına kalkışmadan önce M.S. 718 yılında, danışmanlardan Wang Jün (öl. 732) bir önerge sunarak büyük bir orduyla Göktürklerle baskın yapılmasını talep eder. Plana göre doğudan Kitanlar ve Tatabılar, batıdan Basmlılar ile birlikte hareket edip Bilge Kağan'ın otağına saldırılacaktır.³ Bu haber duyulduğunda Bilge Kağan'ın çok endişelendiği buna karşın Tonyukuk'un; "Kitan ve Tatabılar çok uzaktalar, Basmlılar ise çıkarına düşkündür, o yüzden erkenden geleceklerdir. [Ayrıca Tang vezirlerinden Wang] Jün ve [Zhang] Jiazhen arasında husumet var. [Seferberlik] talebi uygulamaya konulamaz." dediği kayıtlıdır (Akt. Hu 1714 Tom. 20 s.17).

Diğer eserlerde de karşımıza çıkan bu bölümü kısaltarak alıntılaman Hu Yin, "Kuzeye seferi [ancak] şairler metheder..." sözleriyle başladığı şerhini, büyük sorunlara sebep olan vezirlerin hatalarını örtmenin yanlış olduğunu vurgulayarak tamamlar. Ona göre, vezirler arasındaki çekişme sonradan büyük sorunlara yol açmıştır: Ona göre kişisel husumetin tarih eserlerinde gereğince yerilmemesi önemli bir eksikliktir. Türk tarihi açısından ise burada iki ayrıntı göze çarpmaktadır. Seferin hayata geçirilememesi nedeniyle "Göktürkler büyük güç kazanmış, [eskiden] Kapgan [Kağan'a bağlı] halkın tamamı [Bilge Kağan'a] bağlanmıştır. Bundan sonra onları bölmek istesek de [artık] güçleri birkaç kat artmıştır" (Hu 1714 Tom. 20 s.18).

Hu Yin'in şerhinde ders çıkarılması gereken bir başka husus daha vardır: Tonyukuk, "binlerce kilometre uzakta olmasına rağmen" Tang sarayının iki veziri arasındaki "husumeti bilmektedir" fakat "aynı çatı altındaki Tang Hükümdarı Xuanzong" bu sorunu görememiştir. Hu Yin serzenişte bulunmaktadır; "[Xuanzong] bir de saldırıp kırarak uzaklara varmayı [planlamış]!" (Hu 1714 Tom. 20 s.18).

Tarih kitaplarında da anlatılan bu olay, Tonyukuk'un stratejik zekâsına ve öngörüsüne bir methiye mahiyetinde anlaşılmalıdır. Eleştirel yaklaşımı, Hu Yin'in çizdiği çerçevede sürdürecektir olursak, Tonyukuk'un binlerce kilometre öteden Tang Sarayı'ndaki çekişmeleri biliyor olması anlaşılır olmakla beraber Çinli tarihçilerin, "Bilge Kağan'ın korktuğunu", Tonyukuk'un onu teskin ettiğini; dahası bir kağan ve veziri, damat ve kayınpederi arasında geçen bir diyalogu dahi bilebiliyor olmaları o kadar anlaşılır değildir. Bu ve benzeri kısımlar tarih kitaplarının hikâyeci yönünü sergilemektedir.

³ Bütün Tang Metinleri (QTW) Tom. 21 s. 18-120'de ilgili sefer emrinin kaydı bulunmaktadır. Bir önceki emirnamede, Tang ordusunu oluşturan güçlerin tamamının Türk boylarından olduğu görülmekte, sefer namede ise hangi boy beylerine ne tür makam ve yetkiler vaat edildiği detaylarıyla ortaya konmaktadır. Hu Yin'in eleştirdiği *Zizhi Tongjian*'in ilgili sayfalarında, eserin yorumu Hu Sanxing'in şerhi görülebilmektedir ZZTJ: 6732; 6742.

Hu Yin'in eleştirel yaklaşımı, Sonraki Han saltanatının kurucu hükümdarı Liu Zhiyuan'ın (M.S. 895-948) bir Shatou Türkü olmasına (Hu 1714: Tom. 29 s. 44) ve Tang'ın kurucu hükümdarı Li Yuan'ın Göktürk hâkimiyetini kabul edip ona bağlanması hususuna getirdiği yorumlarda da görülmektedir. Bunlardan başka, Kuzey Zhou'nun (M.S. 557-581) Göktürklerin yardımıyla Kuzey Qi'ye (M.S. 550-577) saldırmasından (Tom. 14 s. 38), Uygurlarla Tang yönetiminin ilişkilerinden (Tom. 20 s. 22), Kapgan Kağan'ın kudretinden ve Çin'deki etkisinden de söz etmektedir (Tom. 19 s. 19-20).

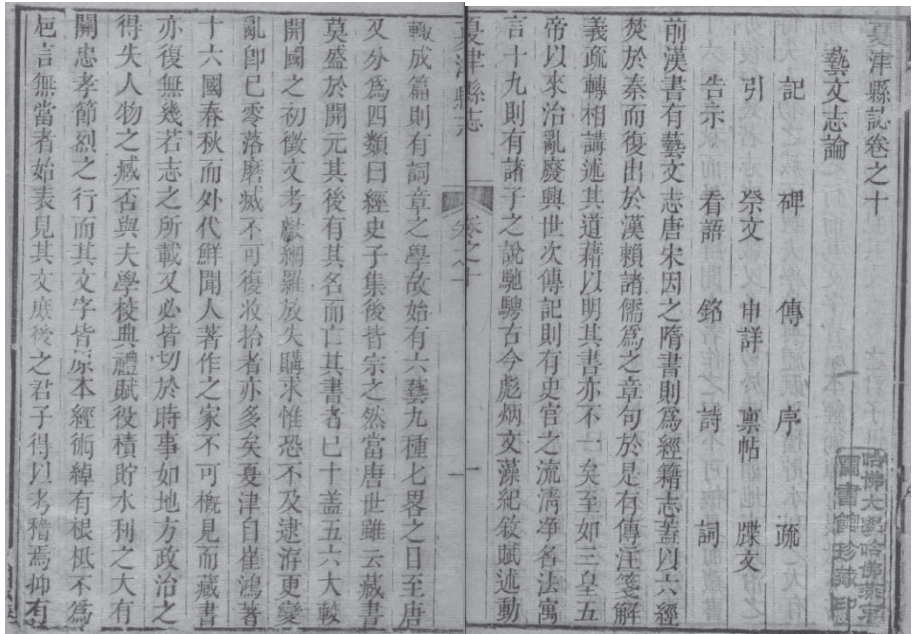
Hu Yin hükümdar ve memurların becerilerinin sınırlarını eleştiri konusu yaparken sık sık Göktürlere değinmenin yanında, Hun, Kitan ve kuzey Çin'de hüküm süren diğer kuzeyli kavimleri de konu etmektedir. Klasik yazının genelinde görülen bir yaklaşım olan ve bu eser özelinde de açıkça görülen, Türk kültür çevresinin Çin'deki etkisine karşı duyulan endişedir. Bu endişenin siyaset ve eleştiri dilinde yerleşikleşmiş ifadelerine sıkça rastlanmaktadır. Hu Yin kuzeyde hâkimiyeti bulunmayan ve hatta haraç vermek zorunda kalan Song devrinde (M.S. 960-1279) yaşamıştır. Belki de bu yüzden itiraz ve serzenişleri zaman zaman yakınma boyutuna varmaktadır.

SONUÇ YERİNE

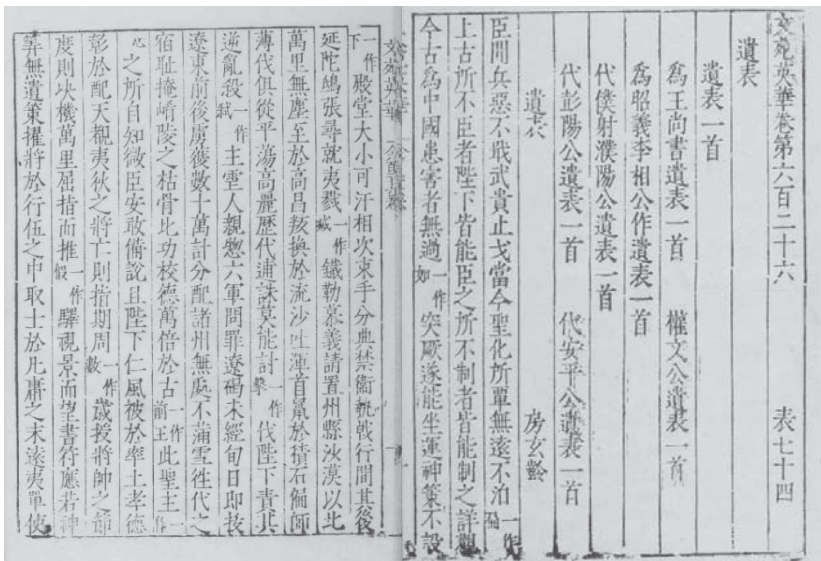
Bilginin kaynaklarda seyrek ve satır aralarında bulunması onun önemsiz olduğu anlamına gelmez. Ne de sık ve yaygın olarak karşılaşılan ifadelerin doğrudan ve tartışmasız olarak kabulü mümkündür. Her olay kendi bağlamında değerlendirilmeli ek olarak tarih yazıcılığının merkezci yaklaşımı göz önüne alınmalıdır. Anlatılar her çağda yaşanan kültürleşmenin inceliklerini sergiler ve tarihi eserlerin şerh bulunan nüshaları önemlidir. Beylik eserler, Hu Yin'in *Tarih Okumaları* gibi yorumun başat olduğu eserlerle birlikte okunduğunda daha anlaşılır bir çerçeve oluşmaktadır. Eserlerde örtüşme özelliği gösteren pasajların yorum metinleriyle birlikte ele alınmasıyla somut soru ve sorunların çözümü yönünde bir adım daha atılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Dong, Gao (董诰 vd.), (QW) *Quan Tang Wen* 全唐文 (Bütün Tang Metinleri) Pekin, 1814.
- Fang, Xuecheng (方學成), Liang Dakun (梁大鯤) vd. *Xiajing Xian Zhi* 夏津县志 (Xiajing İlçe Kayıtları), Pekin, 1741.
- Hu, Yin 胡寅, *Dushi Guanjian* 讀史管見 (Tarih Okumaları ve Görebildiklerim), Pekin, 1714.
- Li, Fang (李昉) vd., (WYYH) *Wenyuan Yinghua* 文苑英華, Pekin, 1755.
- Sima, Guang, *Zizhi Tongjian*, (ZZTJ) 资治通鉴 (20 cilt), Zhonghua Shuju, 1976, Pekin.

Fang Xuecheng, *Xiajing Xian Zhi* 夏津县志 Tom. 10 ctext.org

WYYH: Tom. 626 s. 1. ctext.org

神漢高祖
高允不害其
非禮

之何興故孔子曰垂之空言不如見諸行事之深切著明也

制建宗廟高帝光武百世不遷又立四親廟追尊謚號凡六廟

漢高祖之姓劉史氏不知其所起而言其先沙陀卻人也夷狄無姓處月者西突厥之小部也朱耶者處月之別部也皆其號也沙陀者大磧也在金沙山之陽蒲類海之東自處月以來居此磧號沙陀突厥高宗永徽二年朱邪孤注見于史至憲宗

讀史管見 卷二十九

時朱耶盡忠及子執宜見于史自號沙陀以朱邪為姓然則唐莊宗明宗石晉劉漢皆無姓之王也姓無所從出與其姓李姓石姓劉猶不若自號為朱邪之不失其本也是故漢高遠祖高光雖稱前趙不害其非禮立四親廟則高曾祖考之入居太原已久非偽為也馮道所謂事當務實者此類可矣

楚王希廣庶弟希崇性狡險陰遣兄希萼書以慶長立少激怒之希萼在朗州希崇常謂希廣動靜以告

**BUDDHİST FRESKLERİ OKUMAK-I:
KIZIL BİN BUDDHA MAĞARALARI,
205 NUMARALI MAĞARA
“KRAL AJATASHATRU EFSANESİ”**

Tilla Deniz BAYKUZU*

Buddhizm Türkler’in 4. yüzyılda kabul etmeye başladığı Kuzey Hindistan kökenli bir dindir. İlk kez M.S. 333 yılında Sonraki Chao (319-351) adlı Hun Devleti tarafından resmi devlet dini olarak kabul edilmiştir (Baykuzu 2008: 107). Kuzey Liang Hun Devleti (397-439) ise sadece bu dini kabul etmekle kalmamış, dini metinleri çevirmek için yüzlerce din adamını görevlendirdikleri çeviri merkezleri açarak Çin topraklarının en erken çevirilerini yapmıştır (Baykuzu 2008a: 195-210).

Göktürkler bu dini resmi olarak kabul etmese de Taspar Kağan Buddhizimle yakından ilgilenmiş hatta bir tapınak yaptırıp etrafında dönmüş, Buddhist orucu tutmuş ve Kuzey Qi devletinden Vimalakirti Nirdeśa Sutra, Nirvana Sutra, Avatamsaka Sutra ve Dasa bhaṇavara Vinaya Sutra gibi sutraları istedi¹. II. Göktürk döneminde ise Tonyukuk’un özel gayretleriyle Bilge Kağan, gözünü Buddhizm’den çekmiştir. Ancak Buddhizm yine de üst sınıf Göktürkler’in içine girmiş olmalıdır ve bizi bunu düşündürecek bazı örnekleri gözümüze çarpar.

Uygurlar için Buddhizm Maniheizm’den önce kabul edilmiş olmalıdır. Çünkü devlet kurmadan önce erkinlerinin adı bir Buddhist isme benzemektedir.² 840’tan sonra Doğu Türkistan ve Kansu Bölgesine dağılıp devlet kuran Uygurlar bir müddet Maniheizm’e inanmaya devam ettikten sonra bölgenin baskın dini Buddhizm’e karşı koyamamış ve zamanla

* Prof. Dr. Trakya Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹ Bu sutra Yıldırım’ın makalesinde “Sarvastivada Vinaya” olarak geçmektedir, doğrusu “Dasa bhaṇavara Vinaya Sutra”dır. Kürşad YILDIRIM, “Taspar Kağan ve “İlk Tercüme faaliyetleri” Üzerine Bazı Notlar”, *Dil Araştırmaları*, 2016 (19), s. 52.

² Gülçin ÇANDARLIOĞLU, *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*, TDAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 2., Erkinlerinin adı “Pu-sa”dır ve bu kelime Çince’de “Bodhisatwa” anlamına gelir.

tamamen bu dini kabul etmişlerdir. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren Buddhizm merkezli sanat, mimari ve edebiyatın büyük bir hızla gelişip çokça eser meydana getirdiğini, 20. yy. başında bu bölgeye gelip arkeolojik araştırmalar yapan ve eserleri sandık sandık ülkesine götüren Albert Grunwedel ve Albert von Le Coq, İngiliz Aurel Stein, Japon Kozui Otani, Rus Malov'un buluntuları bunu ispatlamakta ve bu eserler dünyanın en büyük müze ve kütüphanelerini doldurmaktadır (Le Coq 1998: 5-6; Yilijiang 2019: 71, 80, 88, 100).

Türk coğrafyasındaki Buddha Mağaraları'nın kimisi hala yerinde olan çoğu ise çalınmış dünyaca meşhur freskleri ve hikâyelerini anlamak yüzyıllarca Buddhizm'e inanmış ve bu dine olağanüstü eserler vermiş olan atalarımızı anlamak yolunda bir adımdır. Bugüne kadar ihmal edilmiş olan bu konuyu adım adım açıklamaya çalışacağımız bir seri makale yazmaya karar verdik. Bunlardan ilki ünlü “Kral Ajatashatru” konulu fresktir.

Kızıl Bin Buddha Mağaraları bugün Çin Halk Cumhuriyeti Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi, Bai Cheng 拜城 şehri sınırları içerisinde. Kuça 库车 şehriden 2107 numaralı otoyoldan Ah-ai Bin Buddha Mağaraları'na, buradan da 67 km güneyde Kızıl Bin Buddha Mağaraları'na varılır. Bu mağara tapınaklar külliyesi Mengütag eteklerinde olup Muzart Nehrine bakar. Kuça, Kuzey İpek Yolu üzerinde bir vaha şehri olup adı Çin kaynaklarında “Quici 龟兹” olarak geçmektedir. Kuça'da ondan fazla Buddhist tapınak mağarası yani Bin Buddha Mağarası vardır. Buradaki mağaraların sayısı Doğu Türkistan'daki tüm mağaraların beşte üçünü oluşturur. Kızıl Bin Buddha Mağarası ise 300 adet mağarasıyla Doğu Türkistan'daki en büyük tapınak külliyesidir. Ancak mağaraların sadece 236 adedi numaralandırılabilmiştir. Günümüze gelebilen fresklerin toplamı 10.000 m²'dir ve genellikle Buddhist çatikleri³ konu edinmiştir. Sakyamuni'nin hayatını anlatan erken dönem Buddhist freskler bize o dönemler yerel halkın Hinayana mezhebine inandığını ancak VII-VIII. yüzyılda Mahayana mezhebine inanmaya başladıklarını göstermektedir. Yaklaşık altı asır boyunca işlenen mağaralar incelendiğinde dört döneme ayırmak mümkündür. 1- Erken Dönem (III-IV. yy.), 2- Gelişme Dönemi (IV-V. yy.), 3- Zirve Dönemi (VI-VII. yy.) ve 4- Çöküş Dönemi (VII-IX. yy.). Kızıl Bin Buddha Mağaraları Çin'in en erken

³Buddhizmde sutralarda burkanların yeniden doğuşlarını anlatan hikâyelere “cataka” denir. Uygurlar buna “Çatik” adını vermişlerdir. Bu hikâyelerde öykünün kahramanı kendisini öbür insanlar için feda eder. Bu Çatiklerde iyilik ve yüceliğin sembolü kahramanlar ve onların karşısında hırs, kin ve kötülüğü temsil eden öfkeli kötü yaratıklar bulunur. Hatice Şirin USER, “Türkçede Yoğurt”, *Türk Dili*, 2019, s. 8.

yapılan tapınak mağaralarıdır. Bu mağaralar külliyesindeki en eski mağara ise 118 numaralı mağaradır (*Kizil Grottoes* 2006: 1).

Kuça Doğu Türkistan'ın kadim ipek yolu şehirlerinden biridir. Toharlar tarafından kurulmuş olan bu devlet tam olarak Kuça vadisinin merkezinde olup kuzeyi Tanrı Dağları etekleriyle çevirili, doğusunda Karaşar, batısında Kaşgar ve güneyinde ise Taklamakan çölü vardı (Baykuzu 2015: 71). Kaynaklarda “Tokaristan”, “Tohayristan”, “Tuharistan” veya Çince “Tu-ho-lo 吐火罗” gibi farklı isimlerle ifade edilen bölge, bu adı “Tohar” adlı bir boydan almıştır (Salman 2012: 214-215). Kuça'dan bahseden ilk kaynak Hint kaynaklarıdır ve Kral Aşoka'nın sınırlarının Kuça'ya kadar uzandığını söyleyen bir kayıta bahsi geçer. Daha sonra M.Ö. I. yüzyılda Han Hanedanlığı yönetimindeki Çinlilerin kayıtlarında rastlarız. Motun döneminde onun hâkimiyetini tanıyan “yay tutan 26 şehir devleti”nin içinde Kuça da vardı. Ancak Hunların ikiye ayrıldığı dönemde 84 yılında Han Hanedanlığı'nın topraklarına katıldı. Han devleti 220 yılında yıkıldıktan sonra ise 338 yılında Tibetli İlk Ch'in devleti (350-394) 前秦 Kuça'yı ele geçirdi. Kuça'nın zenginliğinden şaşkına dönen General Lu Kuang 吕光 20.000 deve yükü değerli eşyayı ülkesine taşıırken şehirdeki bin kadar Buddhist tapınağın büyük ustası Keşmirli rahip Kumarajiva 鸠摩罗什'yı da götürmeyi ihmal etmedi. Bir dönem Tabgaçların Kuzey Wei hâkimiyetinde kalan Kuça 6. Yüzyılda Akhun devletine bağlıydı (Baykuzu 2015: 71-75). Akhun Devleti, 557 yılında İpek Yolu'ndaki ticari çekişmelerin bir sonucu olarak Göktürk ve Sasani İmparatorluklarının birleşerek onların üzerine yaptıkları bir saldırı üzerine yıkıldı. Bu tarihten sonra bölgede üstünlüğü Göktürkler ele geçirmekte gecikmedi. Ertesi yıl Toharistan'da çıkan karışıklıklar üzerine bölgeyi sakinleştirmek için Tong Yabgu 统叶护 görevlendirdi. Başarılı geçen sefer sonucu Toharistan'da Batı Göktürk Devleti idaresi başladı (Salman 2012: 214-215). Uzun yıllar Göktürkler tarafından idare edilen Toharistan zamanla Çin ve Arap hâkimiyetine girdi.

Uygurlardan önceki Doğu Türkistan kültürünün oluşmasına Tohar kültürünün tesir ettiği kabul edilen bir görüştür. Moğolistan'daki Ötüken Uygur Kağanlığı dağıldıktan sonra bir kısım Uygurlar bu bölgeye yerleşerek Turfan Uygur Devletini kurmuşlardır. Buddhizmle Maniheizm'den çok önce tanışmış olan Uygurlar, bölgede yaşayan Tohar, Hintli, İranlı ve Çinli gibi Buddhist halkların Buddhist olması dolayısıyla bir kez daha bu dinin etkisi altına girdiler. Uygur Buddhizmi ilk zamanlarda Tohar Buddhizmi ile sıkı temasta bulunmuştur (Tugusheva 2002: 152-156). Böylece Kuça, Uygurların genişleyen hâkimiyeti altına girerken zamanla Uygurlar da Tohar

Buddhizmi'nin selefleri olacaklardır. Turfan Uygurları arasında Buddhizm dini daha çok Mahayana mezhebi bazında IX. yüzyılın sonlarına doğru en önemli din haline gelmiştir (Özyetgin 2020: 91). O halde bu Toharlar tarafından yapılmış olan freski açıklamaya geçelim.

Freski anlamak için Buddhizm'in tarihçesine girmek gerekir: Hindistan tarihinde Büyük Maurya İmparatorluğunun temellerini atmış olan Magadha Kralı Bimbisara (M.Ö. 558-M.Ö. 491) Caynizim ve Buddhizm tarihi için önemli bir rol oynamış hükümdardır. Siddhartha Gautama Sakyamuni yaklaşık olarak onun hâkimiyet dönemlerinde doğdu. Hintçedeki karşılığı "İskitler" olan ve Nepal'in güneyinde Kapilavastu'da yaşayan "Şakya" kabilesinin liderinin oğlu olan Siddhartha 29 yaşında gerçekleri aramak için zengin ve rahat hayatını terkettti ve yedi yıl dilenerek tüm ülkeyi dolaştı. Bu ruhsal arayış sırasında Bihar yani Magadha Krallığına geldi. O sıralarda Hindistan'da üç önemli krallık vardı. Koşala, Magadha ve Anga. Magadha devleti bir süre sonra Anga'yı ele geçirerek sınırlarını okyanusa kadar genişletti. Sakyamuni yedi yıl boyunca vücuduna çeşitli eziyetler ederek ermeye çalıştı ancak başarılı olamadı. Müridleri onu terkettiler. En sonunda vücudunu normal haline bıraktıktan sonra bir gece "Bilgi Ağacı'nın" altında tefekküre dalmışken aydınlandı ve "Buddha" yani "aydınlanmış" mertebesine ulaştı. Bundan sonra öğrenciler yetiştirerek felsefesini yaymaya başladı. Yağmur mevsimi dışında tüm ülkeyi dolaşıyordu. Bu mevsimde ise kendisini davet eden soylu ve zenginlerin yanında kalıyordu. İşte bu soylulardan biri de Magadha Kralı Bimbisara'ydı (Bayur 1987: 43-44). Buddha'nın en güçlü patronlarından biri Kral Bimbisara'ydı. Elli iki yıl boyunca tahtta kalan Bimbisara Sakyamuni'yi iyi tanıyordu. Bimbisara'nın Ajatasattu (Ajatashatru) adında bir oğlu vardı. Kral bu oğlunun onu devirmeyi planladığını öğrenince ona ve darbeyi planlayan komploculara karşı önlem aldı. Ancak Ajatashatru kral babasını hapse attırdı ve bir süre sonra da işkence ettirerek öldürdü. Kral Ajatashatru babasını devirip tahta geçerken dini açıdan da bir mücadele yaşıyordu. Buddha'nın kuzeni olan Devadatta, Magadha Krallığında çok etkili bir insandı. Kendisi de bir Buddhist rahip olan Devadatta, Buddhist cemaatinin tüm yetkilerini ele geçirmek istiyordu ve bu yüzden üç kez Buddha'yı öldürmeyi planladı ama başarılı olamadı. Tüm bunlara rağmen Buddha onu affetti (Hayes 2000: 5-6; Li 2019: 141; Kaya 2017: 71).

Kral Ajatashatru tahta çıktıktan sonra ilk önce bir Buddhist konseyi toplamaya karar verdi. Toplantı için kral görkemli bir salon yaptırdı. Konseye Buddha'nın öğrencisi ve halefi olan Mahakasyapa⁴ (Gör: 4) başkanlık etti.

⁴ Mahakasyapa 摩訶迦葉 Zen Buddhizminin piri sayılan bu kişi Buddha'nın en yakın

Konseye seçkin 500 rahip katıldı. Bu konseyle, Buddha'nın öğretilerinin ana hatları olan Buddhavacana, artık resmileştirildi (İrons 2008: 129).

Magadha Krallığının başkenti Rajagriha'ydı (Rajgi). Beş tepeden oluşan bir coğrafyada kurulmuş olup adının anlamı "krallar şehri" demektir. Buddha'nın yaşadığı dönemde kültür ve felsefe merkezi olan büyük bir şehirdi. Kral Bimbisara ve oğlu Ajatashatru tüm ülkeyi buradan yönetmişlerdi (Kaya 2017: 160). Buddha aydınlanmasından sonraki ilk yağmur mevsimini (Vassa)⁵ burada geçirmiştir. Daha sonra hayatı boyunca üçüncü, dördüncü, on yedinci ve yirminci yağmur sezonunu da bu şehirde geçirmiştir. Buddha'nın nirvanasından bir yıl sonra takriben M.Ö. 543-M.Ö. 483 yılları arasında kemiklerinin korunması için Ajatashatru tarafından bir türbe yapılmıştır. Ayrıca birinci Buddhist Konseyi olan Padhama Dhamma-Sangiti yakınlardaki Saptaparni (Sattapanni, Saptaparna) Mağarası'nda⁶ toplanmıştır⁷.

Hikâyeye göre Buddha, son doğumunda tam olarak aydınlanmış ve artık bir daha doğmamak üzere Nirvana'ya kavuşma durumu olarak açıklanabilen "parinirvana" (Kaya 2017: 153) aşamasına girdiğinde öğrencilerinden biri

öğrencilerinden biridir. Buddha'nın on büyük müridinden biri olarak bilinir. Aslen bir Brahman olan Mahakasyapa sonradan Buddha ile tanışınca bu dini kabul etmişti. Onun sekiz günde bir "arhad" yani en yüksek mertebeye ulaşmış, bir daha dünyaya gelmeyecek olan öğrenci haline geldiği söylenir. Buddha öldüğünde ilk Buddhist konseyine başkanlık etmiştir. Onun ölümünden sonra örgütün başına on büyük müriden biri olan Ananda geçmiştir. Korhan KAYA, a.g.e., s. 125 ; Buddha'nın öğrencisi olan Mahakasyapa (Pali dilinde Mahakassapa) Brahman kökenli idi. Buddhist efsanelerine göre, Buddha kendisiyle Mahakaspayapa arasındaki karmik bağlantının farkındaydı. Mahakasyapa'nın olağanüstü güçleri ve meditasyon yetenekleri vardı. Mahakasyapa, Chan okulunun ilk patriği oldu. *Encyclopedia of Buddhism* Editor Robert E. Buswell, Jr., Volume II, USA, 2005, s. 487.

⁵ Vassa "yağmur" anlamına gelmektedir. Buddhist keşişler Buddha'nın emri doğrultusunda hiçbir yerde durmadan büyük ülkeyi dolaşırlardı. Sadece temmuz ağustos ve eylül aylarını kapsayan yağmur mevsiminde dolaşmamaları bir yerlere sığınmaları emredilmişti. Korhan KAYA, a.g.e., s. 208.

⁶ Sanskrit dilinde "Yedi Yapraklı" anlamına gelir. Buddha bu mağarada vaazlar vererek öğretisini açıklardı. O öldükten sonra ilk konsey burada toplandı. Korhan KAYA, a.g.e., s. 169-170.

⁷ Kory GOLDBERG, Michelle DECARY, *Along the Path: The Meditator's Companion to the Buddha's Land*, Pariyatti Press, Washington, 2012, s. 174.; Üçüncü Buddhism konseyi Pataligama yani Pataliputra şehrinde toplanmıştır. Çinli rahip Faxian gittiği Hindistan seferinde burada dört yıl kalmış, şehrin yüksek surlarından, kapılarından, saraylar ve binalarından söz etmiş, ayrıca bir Ashoka Stupasından ve bir de Hinayana Viharasından bahsetmiştir. Ganj nehrinin güneyinde kurulmuş bu şehir, Akhunlar tarafından yıkılmıştır. Faxianden iki yüzyıl sonra da yani 635 yılında Xuanzang 玄奘 bu büyük ve güzel şehrin sadece harabelerini görmüştür. Bugünkü Patna şehridir. B.R. MANI and Vinay GUPTA, "The Texts, Political History and Administration Till c. 200 BC.", *History of Ancient India Volume III*, Editors Dilip K. Chakrabarti- Makkhan Lal, Vivekananda International Publication, 2014, New Delhi, s. 593-94.

olan Mahakashyapa'ya, Rajagriha yakınlarında bir bambu ormanındayken yer birdenbire sarsılarak ona Buddha'nın ölmekte olduğunu haber verir. Ona son derece bağlı olan Magadha Kralı Ajatashatru (M.Ö. 491-461)'ya bu haberi nasıl alıştırarak, üzmeden ve kibarca söyleyeceğini düşünen Mahayaskapa, sonunda karar verir ve bunun üzerine başbakan Vassakara (Varshakara)'dan bir kumaşın üzerine Buddha'nın hayatın dört önemli evresini çizmesini ister. Vassakara önce kralı güzel kokulu sularla doldurulmuş olan küvet içinde yıkanmaya ikna eder. Daha sonra telaşla gelerek resim çizilmiş olan kumaşı suyun içinde keyifle yıkanan krala gösterir. Kral, Buddha'nın hayatının ilk evresinden takiple nirvanaya eriştiği resme dikkatle bakar, Buddha'nın ölmekte olduğunu anlar ve yaşadığı şoktan kendinden geçer. Daha sonra kendine gelir ve yavaşça küvetten kalkar. Onun ayağa kalkması durumu kabullenmesi ve çok korktuğu yaşama dönmesini simgeler (Hartel ve Yaldiz 1982: 87) (Gör: 1-2).

Bu fresk Doğu Türkistan Kuça Şehri, Kızıl Bin Budha Mağaraları 205 numaralı mağaranın resimlerinden olup şuan Berlin Asya Sanatları Müzesi'ndedir.⁸ Resmin sol üst tarafında Kral Ajatashatru, karısı ve Başbakan Vassakara ile sarayda oturduğu sahne bulunur. Hemen alt kısmında ise şemsiye örtüsü ve Xumi Dağı'nın çöküşü sahnesi, Kral Ajatashatru'nun hissettiği beş geceyi gösteriyor. Başbakanın elleriyle tuttuğu bu resim "Budizm'in Dört Aşaması" yani Buda'nın hayatının dört aşamasını özetliyor: Ağacın altında doğum, Yaban geyiği parkında ilk kez Falun (Dharna Çakra)'u beş çilekeşe anlatması, Şeytan Mara'yla mücadelesi ve Nirvana (Yu 2003: 33-34).

205 numaralı mağaranın arka odasında, Almanlar tarafından 20. yüzyılın başlarında duvardan kesilerek götürülmüş olan bu "Kral Ajatashatru" freskinde Vassakara'nın elinde bir resimli bez olduğu görülmektedir⁹ (Gör: 3). Vassakara'nın tuttuğu bu resimde Nirvana ve diğer "Buddha'nın hayatının

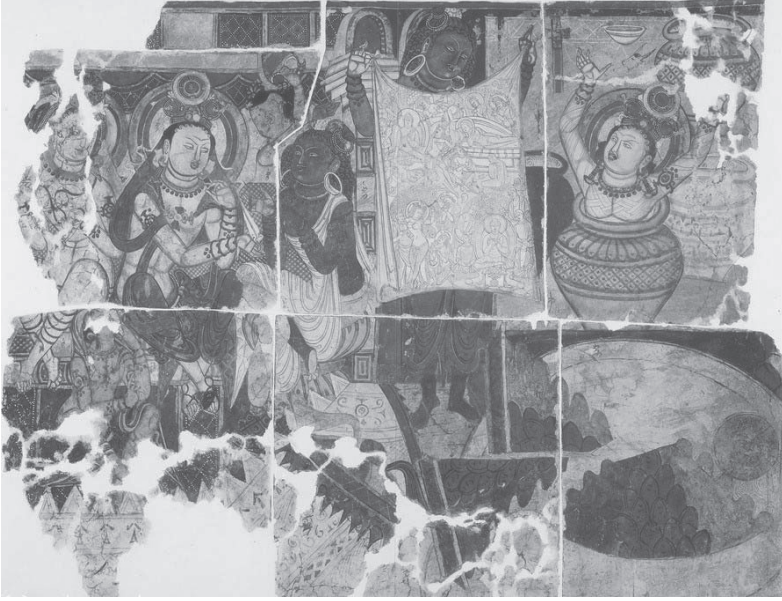
⁸Alman Bilim Heyeti Doğu Türkistan ve Dunhuang'a toplam dört sefer yapmışlardır. 1902 de Kuça'ya gitmiş ama Kızıl Bin Buddha Mağaralarına gitmemişler ancak bundan sonraki seferlerde 1905 Eylül, 1906 Ocak ve son olarak 1913 yılında Kızıl Mağaralarına gidip çalışmışlardır. Caren DREYER, *Abenteuer Seidenstrasse: Die Berliner Turfan-Expeditionen 1902-1914*, Museum für Asiatische Kunst, Berlin, 2015, s. 134, 138, 206.

⁹ Batı Sanatında bu tip resimlere "veronica" adı verilir. Berenike adında Kudüslü bir kadın çarmlı gerilmeye giden Hz.İsa'ya terini silmesi için bir mendil vermiş, Hz İsa ise yüzünü silerek ona geri vermiştir. İşte bu mendilde kendiliğinden İsa'nın yüzünün resmi belirmiştir. Hristiyanlar bu kadına "Azize Veronica" adını vermişlerdir. Bu mendilin Hz. İsa'nın ölümünden sonra birçok hastaya şifa olduğu iddia edilmiştir. Bu olay Hristiyan dünyasınca resimde çokça işlenmiştir. Azizenin adından dolayı bu konuyu işleyen resimlere "veronica" adı verilmiştir. Paul CARUS, "A Buddhist Veronica (Illustrated).", *The Open Court*: Vol. 1911: Issue. 11, p. 652-653.

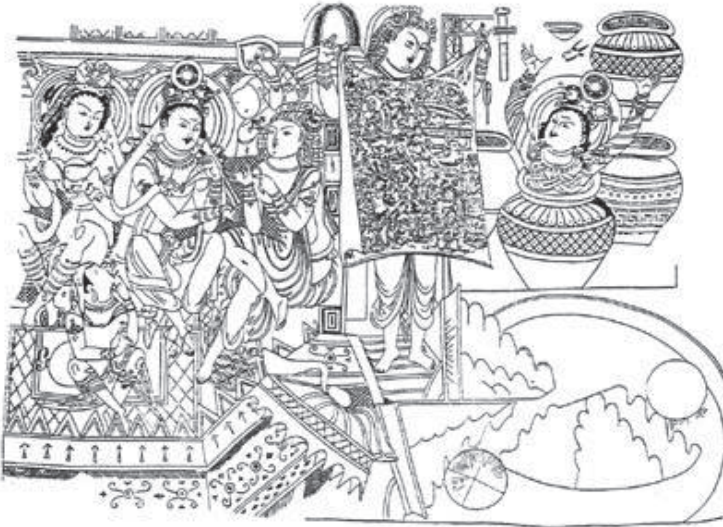
dört önemli dönemi”nin resimleri bulunur. Hinayana Buddhist geleneklere göre çizilen bu duvar resimleri, Kuça’da veya diğer mağaralarda bulunmaz. Sadece Kuça’daki Kumtura Mağaraları, 16 numaralı mağarada bir Ajatashatru duvar resmi vardır, ancak bu ve Dunhuang’daki “Kral Ajatashatru” freskleri Mahayana tarzındadır (Li 2006: 212).

Bazı Türk boyları yüzyıllarca Buddhizm’e inanmış ve bu dine hizmet ederek büyük eserler vermişlerdir. Buddhizm’in Türklere uygun olup olmadığı konusu tartışılır ancak gerçek olan bu boyların bu dinden çok etkilendikleri gibi bu dine Türk kültüründen çok şeyler katarak dünya mirasına tıp, edebiyat, hukuk ve sanat alanlarında önemli uygarlık eserleri bıraktıklarıdır. Bunları görmezlikten gelmek Türk tarihi ve kültürünün önemli bir kısmını anlayamamıza sebep olur. Kültür varlıklarımızı tanımak ve onları anlamak, onları sahiplenmemizi ve böylece korumamızı sağlarken kendi kültürümüzü de tanımamız mümkün olur.

EKLER

Gör: 1. Kızıl Bin Buddha Mağaraları No. 205'deki Kral Ajatashatru Hikâyesi Freski.

Gör: 2. Aynı sahnenin Grünwedel tarafından yapılmış çizimi.

Gör: 3. Vassakara tuttuğu bu bezdeki resimde “Buddha’nın hayatının dört önemli dönemi”nin resimlerini göstererek Buddha’nın nirvanasının geldiğini anlatmaya çalışıyor.

Gör: 4. Mahakasyapa, Kızıl, 422-529 yılları

Gör: 5. Kral Ajatashatru, eşi ve Bakan Varshakara, Kızıl no: 224, 251-403 yılları.
Berlin Etnoloji Müzesi.

KAYNAKÇA

- BAYKUZZU, Tilla Deniz (2008). “Geç Dönem (IV-V. yy) Hun Devletlerinde Saray Yapıları”, İslâm Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına, *Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*. İstanbul. 93-115.
- BAYKUZZU, Tilla Deniz (2015). “İpek Yolunda Turfan’dan Kaşgar’a Vaha Şehirleri”, *İpek Yolu*. İstanbul, 71.
- BAYKUZZU, Tilla Deniz (2008). “Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar”, *BİLİG Kış 44*: 195-210.
- BAYUR, Hikmet (1987). *Hindistan Tarihi I*, TTK.
- CARUS, Paul. “A Buddhist Veronica (Illustrated)”, *The Open Court 1911(11)*: 650-666.
- Kizil Grottoes 克孜尔石窟 (2006). Ed. DİNG, Xiaolun 丁晓仑. Urumçi 乌鲁木齐: Xinjiang Meishu Yanyin Chuban shi 新疆美术摄影出版社.
- DREYER, Caren (2011). *Albert Grünvedel, Zeichnungen und Bilder von der SeidenstraSe im Museum für Asiatische Kunst*, Berlin.
- DREYER, Caren (2015). *Abenteuer Seidenstrasse: Die Berliner Turfan-Expeditionen 1902-1914*, Berlin: Museum für Asiatische Kunst.
- Encyclopedia of Buddhism* (2005). Ed. Robert E. Buswell Jr, Volume II, USA.
- GOLDBERG, Kory ve DECARY, Michelle (2012). *Along the Path: The Meditator's Companion to the Buddha's Land*, Washington: Pariyatti Press.
- HARTEL Herbert ve YALDİZ Marianne (1982). *Along the Ancient Silk Routes: Central Asian Art from the West Berlin State Museums: an Exhibition Lent by the Museum Für Indische Kunst, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Berlin, Federal Republic of Germany*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- HAYES, Richard P (2000). “A Buddha and his Cousin”, *In The Psychology of Mature Spirituality: Integrity, Wisdom, Transcendence 2*. Ed. Polly Young-Eisendrath ve Melvin E. Miller. London: Routledge.
- IRONS, Edward A (2008). *Encyclopedia of Buddhism*, New York.
- KAYA, Korhan (2017). *Buddhizm Sözlüğü*, Doğu-Batı Yayınları.
- LE COQ, Albert Von (1998). *Gaochang-Tulufan Gudai Yishu Zhenpin 高昌-吐鲁番古代艺术珍品*. Çev. Chongmin Chao 超崇民. Urumçi: Xinjiang Renmin Chubanshe 新疆人民出版社.
- Lİ, Rueizhe 李瑞哲 (2006). “Xinjiang kezi erh zhongxinzhu sheku yu Xiaochen

Fojiao 新疆克孜尔中心柱石窟与小乘佛教”, *Zongjiao Xue Yanjiu 宗教学研究* 3: 209-214.

Lİ, Channa (2019). “Devadatta” Maddesi. Şef Ed. Jonathan A. Silk, *Brill’s Encyclopedia of Buddhism Volume II: Lives*: 141-156.

MANI, B. R. ve GUPTA, Vinay (2014). “The Texts, Political History and Administration Till c. 200 BC”, *History of Ancient India Volume III*. Eds. Dilip K. Chakrabarti ve M. Lal. Delhi: Vivekananda International Publication.

ÖZYETGİN, Melek (2020). *Türk Dünyası Kültür Tarihi*, Hazırlayanlar Ahmet Kanlıdere ve İlyas Kamalov, İstanbul: Ötüken Yayınları. 81-104.

SALMAN, Hüseyin (2012). “Toharistan” Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi Cild 41*: 214-215.

TUGUSHEVA, Lilia Yu (2002). “Türkler ve Toharlar Arasındaki Münasebetler”, *Türkler Cild II*: 152-156.

USER, Hatice Şirin (2019). “Türkçede Yoğurt”, *Türk Dili*. 4-15.

YILDIRIM, Kürşad (2016). “Taspar Kağan ve “İlk Tercüme Faaliyetleri” Üzerine Bazı Notlar”, *Dil Araştırmaları 19*: 37-52.

YILIJANG, Ayigezeer (2019). *Prusya İlimler Akademisi Turfan Ekspedisyonları (1902-1914)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

YU, Xiangdong 于向东 (2003). “The Fresco King Asheshi Heard Buddhism Nirvana” of the Cave No: 205 Kezier and Tranformation 克孜尔第 205 窟 “阿闍世王闻佛涅槃” 壁画与“转变”, Beijing: *Zhuang Shi 装饰*. s. 33-34.

“BEŞİNCİ KOLUMUZ OLARAK HAREKET EDECEKLERDİR”: DOĞU TÜRK KAĞANLIĞI’NIN ÇÖKÜŞÜNDE YABANCI UNSURLARIN ROLLERİ

Hayrettin İhsan ERKOÇ*

Türk (Göktürk/Köktürk/Tujue 突厥) Kağanlığı¹ 552’de kurulduktan ve en güçlü dönemini yaşadıktan sonra, İşbara Kağan’ın (Shabolüe Kehan 沙鉢略可汗) saltanatı (581-587) sırasında 583’te Doğu ve Batı Kağanlıkları olarak ikiye bölünmüştür. Bu tarihlerde siyasî açıdan parçalı bir yapıya sahip olan Çin’in kuzeyinde 581’de Sui 隋 Hanedanı kurulmuş ve 589’a gelindiğinde Çin’i tek bir yönetim altında birleştirmiştir. Batıdaki rakiplerine karşı kendisini savunmaya çalışan ve zor duruma düşen İşbara Kağan, mecbur kaldığı için Sui’e bağlandığını ilan etmiştir. Bağa Kağan (Mohe Kehan 莫賀可汗) döneminde (587-588) Doğu Türk Kağanlığı Çin’e bağıllığını sürdürmüştür. Turan Kağan (Dulan Kehan 都藍可汗) döneminde (588-599) Çin’e bağıllıktan vazgeçilmiş ve bağımsız bir siyaset yürütülmeye başlanmıştır. Kağanın saltanatının son yıllarında devlet içinde siyasî kargaşalar çıkmış ve Turan Kağan, Tardu Kağan (Datou Kehan 達頭可汗) ile Töli Kağan (Tuli Kehan 突利可汗) kendi aralarında mücadele etmişlerdir. Töli Kağan Çin’e kaçarak Sui’e bağlanmış ve *Qimin Kağan*, (*Qimin Kehan* 启民可汗) unvanını almışken; Turan Kağan ve Tardu Kağan ise hem ona hem de Sui’e karşı savaşmışlardır. Turan Kağan’ın ölümünden sonra Tardu Kağan kendisine *Bilge Kağan* (*Bujia Kehan* 步迦可汗) unvanını vererek

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı; ihsan_erkoc@yahoo.com ve h.ihsan.erkoc@comu.edu.tr.

¹ Bu çalışmamızda *Türkler* olarak adlandırdığımız halktan çoğu zaman tüm Türk topluluklarını değil, yalnızca günümüzde *Göktürk* veya *Köktürk* olarak adlandırılan halkı kastediyoruz.

hükümdarlığını ilan etmiş, ancak devlete bağlı Tegrek (Tiele 鐵勒) boylarının ayaklanmaları üzerine kağanlığını kaybetmiştir. Bunun üzerine Qimin Kağan, devletin başına geçmiş ve Çin'e bağlı olarak 609'a kadar hükümdarlığını sürdürmüştür. Shibi Kağan'ın (Shibi Kehan 始畢可汗) Dönemi'nde (609-619) Doğu Türk Kağanlığı yeniden bağımsızlığını kazarak Sui'le mücadeleye başlamıştır. Kağanın Çin imparatoru Sui Yangdi'yi 隋煬帝 (Yang Guang 楊廣; hük. 604-618) 615'te Yanmen'da 雁門 kuşatması ise çeşitli ekonomik, sosyal ve askerî sorunlar yaşayan Sui'in kargaşaya düşmesine yol açmıştır. Nitekim çok sayıda ayaklanmanın ardından 618'de Sui yıkılmış ve yerine Tang 唐 Hanedanı (618-907) kurulmuştur. Çin'deki bu kargaşa döneminde Shibi Kağan, Çurı Kağan (Chuluo Kehan 處羅可汗; hük. 619-620) ve İllig Kağan (Xieli Kehan 頡利可汗; hük. 620-630), çeşitli asi beyler ile siyasî grupları birbirlerine karşı destekleyerek tek bir tarafın güçlenmesine engel olmaya çalışmışlardır. Ancak tüm çabalarına rağmen sonuçta Tang Hanedanı diğer rakiplerini eleyerek Çin'i birleştirmeye başlamıştır. İllig Kağan 620-626 arasında Çin'e çok sayıda akın düzenleyip Tang'ı yoğun bir baskı altına almışsa da 626'dan sonra saldırıları büyük oranda durmuştur. Nitekim 627-630 arasında çeşitli ekolojik, ekonomik, sosyal, siyasî ve askerî nedenler yüzünden Doğu Türk Kağanlığı zayıflamış, nihayet 630'da yıkılmıştır (Erkoç 2015: 42-65, 73-119, 2016: 44-62).

Doğu Türk Kağanlığı zayıfladığı ve çöküşe geçtiği sırada, Türk-Çin sınırında *Dai Vilayeti Askerî Valisi* (Daizhou Dudu 代州都督) olarak görev yapmakta olan Zhang Gongjin 張公謹², 629 yılında Çin imparatoru Tang Taizong'a 唐太宗 (Li Shimin 李世民; hük. 626-649) bir rapor sunmuştur. Onun *JTS* ve *XTS*'daki biyografileri ile *ZZTJ*'in Zhenguan 貞觀 saltanat döneminin 3. yılının 8. ayı (24 Ağustos-21 Eylül 629) kayıtlarında verilen bu raporda, Doğu Türk Kağanlığı'nın zayıflamasının yukarıda değindiğimiz sebepleri altı madde olarak sıralanmıştır.³ Bu maddeler arasında sonuncu

² Zhang Gongjin'in adı, *THY*'daki *Kuzey Türkleri Bölümü*'nde Zhang Gongjin 張公瑾 biçiminde yazılmıştır (*THY* 94.1689).

³ Söz konusu raporun Almanca ve Türkçe çevirileri için bkz. Chang 1968: 56-57; Erkoç 2015: 123-127; Liu 1958-I: 324-325, 2006: 431-432; Taşağıl 2014: 100. Pulleyblank'e göre eldeki mevcut bu metinler, orijinal raporun yalnızca özetidir (1952: 323). Tang Dönemi'nin önemli kaynaklarından *THY*'daki *Kuzey Türkleri Bölümü*'nde yalnızca Zhang Gongjin'in imparatora Türklerin zayıflamalarıyla ilgili altı maddelik bir rapor gönderdiği kaydedilmiş, raporun metni

sırada verilen madde, devletin içinde savunmayı içten zayıflatacak Çinli unsurların varlığı olmuştur. Bu maddeye göre, çok sayıda Çinli kuzeye Türk ülkesine gitmiş ve kağanlık zayıflamaya başlayınca dağlık bölgelerde gruplar hâlinde toplanmaya başlamıştır. Dağlarda korunaklı yerlere konuşlanan bu Çinliler, Türk hâkimiyetinden çıkmışlardır ve rapora göre Tang ordusu sınırı aşarak Türk ülkesine girdiği anda kendiliklerinden Tang güçlerine destek vereceklerdir. Zhang Gongjin ayrıca raporunda, devletin merkezinde İllig Kağan'a hizmet eden Soğdluların (Hu 胡) güvenilmez kişiler olduklarını belirtmiştir. Ona göre Türklere bir Tang ordusu gönderilirse bu Soğdlu memurlar direniş göstermeyecekler ve İllig Kağan'ı terk edeceklerdir (*JTS* 68. 2507; *XTS* 89. 3756; *ZZTJ* 193.6065). Nitekim Zhang Gongjin, Soğdlular hakkında haklı çıkmıştır. Doğu Türk Kağanlığı'nı yıkmak için imparator tarafından görevlendirilen General Li Jing 李靖, 630 yılının Şubat-Mart aylarında İllig Kağan'ın Çin sınırındaki merkezi Dingxiang'ı 定襄 ele geçirdikten sonra kağan, kendi maiyetiyle ve halkı ile ordusundan geriye kalanlarla Gobi Çölü'nün girişine kaçmıştır. Tang ordusunun baskınından dolayı Türkler arasında yaşanan kargaşayı öncü birlikleri aracılığıyla öğrenen Li Jing, kağanın çevresindeki ileri gelen bazı Çinli ve Soğdlu kişilere gizlice casuslar göndererek onların kağanı terk edip Tang ordusuna teslim olmalarını sağlamıştır. Li Jing'e teslim olan bu kişiler arasında, kağanın sırdaşı Soğd Beyi Kang Sumit (Kang Sumi 康蘇密), Sui Hanedanı'ndan Qi Prensi (Qi Wang 齊王) Yang Jian'in 楊暕 oğlu Yang Zhengdao 楊政道/楊正道 ve imparator Sui Yangdi'nin eşi İmparatoriçe Xiao 蕭 bulunmuşlardır. Teslim olmalarının ardından bu Çinli ve Soğdlu ileri gelenler, Li Jing tarafından Tang başkenti Chang'an'a 長安 gönderilmişlerdir. Bu bilgiler *TD*, *JTS* ile *XTS*'daki *Türk Bölümleri*'nde, *JTS*'daki *Taizong Saltanat Yıllığı*'nda, *JTS* ile *XTS*'daki *Li Jing Biyografileri*'nde ve *ZZTJ*'deki Zhenguan'ın 4. yılının 1. ayı (18 Şubat-19 Mart 630) kayıtlarında bulunmaktadır (*JTS* 3.39, 67. 2479, 194A.5159; *TD* 197.5411; *XTS* 93. 3814, 215A.6035; *ZZTJ* 193.6070-6071).

Ne var ki Çin kaynaklarında, Zhang Gongjin'in raporunda bahsettiği ve Moğolistan'daki dağlara sığınarak gruplar hâlinde savunma güçleri kuran Çinlilerin Li Jing'in harekâtı sırasındaki faaliyetlerinden söz edilmemiştir. Bunun sebebi, Türk ülkesinde yaşayan Çinlilerin bir kısmının Zhang Gongjin'in raporunu yazdığı yıl içerisinde Çin'e geri dönmüş olmalarıdır. *JTS*'daki *Taizong Saltanat Yıllığı*'nda, Zhenguan'ın 3. yılında (30 Ocak 629-

verilmemiştir (*THY* 94.1689).

17 Şubat 630) Maliye Bakanlığı'nın (Hubu 戶部) Tang sarayına sunduğu bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilere göre, o yıl içerisinde Çin'in kuzey sınırının ötesinden yani Moğolistan'daki Türk Kağanlığı'ndan geri dönen Çinliler, o zamana kadar Tang denetimi altına sokulmuş olan Türkler ve Türklere karşı ayaklanarak dört bir yandan gelip Tang Hanedanı'na sığınmış olan kuzeyli yabancılar (Yi 夷), toplam bir milyon iki yüz binden fazla erkek ve kadından müteşekkildir. *XTS*'daki *Taizong Saltanat Yıllığı* da aynı bilgiyi vermiş, ancak bu bilginin saraya Maliye Bakanlığı tarafından sunulduğunu belirtmemiştir (*JTS* 2.37; *XTS* 2.31). Zhang Gongjin raporunda, Türk ülkesinde yaşayan Çinlilerin Tang ordusunun harekâtını beklediklerini ve bu ordunun sınırın kuzeyine geçmesi durumunda, Tang Hanedanı'na bağlılıklarını bildirerek Türklere karşı yapılan savaşa katılacaklarını belirtmiştir. Ancak buna karşılık Çinlilerin bir bölümü, zaten çökmekte olan Doğu Türk Kağanlığı'nda daha fazla durmanın gerekli olmadığını anlamışlar ve Li Jing'in ordusu sefere çıkmadan önce Çin'e dönmüşlerdir. Her ne kadar Zhang Gongjin'in *JTS* ve *XTS*'daki biyografileri, onun raporunu Zhenguan'ın 3. yılında yani 629'da sunduğunu belirtmişse de raporun tam olarak hangi ayda sunulduğunu yazmamıştır. Bu bilgi ise *ZZTJ*'in Zhenguan'ın 3. yılının 8. ayı (24 Ağustos-21 Eylül 629) kayıtlarında mevcuttur (*JTS* 68. 2507; *XTS* 89. 3756; *ZZTJ* 193.6065). Bu da demek oluyor ki Zhang Gongjin'in Moğolistan'daki dağlık bölgelerde Türklere karşı gruplar hâlinde savunmada beklediklerini belirttiği Çinlilerin bir kısmı, Eylül 629'dan Şubat 630'a kadar Çin'e geri dönmüş olmalıdır. Doğu Türk Kağanlığı'nın doğal felaketler, boy ayaklanmaları, iç çekişmeler ve yenilgiler yüzünden askerî gücünü büyük oranda yitirmiş olması da muhtemelen Türk ülkesindeki Çinlilerin Çin'e geri dönüşlerine kağanlığın çok fazla engel olamamasına yol açmıştır. Ancak Türk ülkesinde yaşayan Çinlilerin tamamı, 629-630 yıllarında Çin'e henüz geri dönmemiştir. *ZZTJ*'deki Zhenguan'ın 5. yılının 4. ayı (7 Mayıs-4 Haziran 631) kayıtlarında Tang Taizong'un Sui Dönemi'nin son yıllarında Türklere sığınmış olan Çinlileri Çin'e geri getirmek için çabaladığı, çünkü Türklerin Çin'e teslim olmalarına karşılık ellerinde hâlâ Çinlilerin bulunduğu yazılmıştır. İmparator bir elçi göndererek Türklere değerli hediyeler sunmuş ve bunun sayesinde onların ellerindeki Çinlileri özgürlüklerine kavuşturmuştur. *ZZTJ*'deki Zhenguan'ın 5. yılının 5. ayı (5 Haziran-4 Temmuz 631) kayıtlarında da fidye verilerek Türklerden kurtarılan Çinlilerin seksen bin dolayında kadın ve erkekten oluştuğu bilgisinin, memurlar tarafından imparatora bildirildiği aktarılmıştır. Aynı bilgiler *XTS*'daki *Türk Bölümü*'nde de bulunmaktadır (*XTS* 215A.6036; *ZZTJ* 193.6087). *XTS*'nun ve *ZZTJ*'in sözünü ettiği fidyeyle özgürlükleri satın alınmış bu Çinliler, muhtemelen Zhang Gongjin'in sözünü

ettiği dağlarda ve vadilerde kaçak yaşayan Çinlilerden ayrı olarak Türklerin elinden kaçamamış ve onların yanında tutsak olarak kalmış Çinlilerdir.

Zhang Gongjin'in raporunda geçen ve Doğu Türk Kağanlığı'nda yaşamakta olan Çinliler, bu devletin topraklarına farklı yollarla gelmişlerdir. Bunlardan bir bölümü Çin'de yaşanan siyasî kargaşadan kaçarak Türk kağanlarına sığınmışlar, bir bölümü ise Türklerin güçlü oldukları dönemlerde Çin'e yaptıkları akınlar sırasında esir alınarak zorla Moğolistan'a götürülmüşlerdir. *TD*, *JTS* ve *XTS*'daki *Türk Bölümleri* ile *ZZTJ*'deki Wude'nin 武德 1. yılının 5. ayı (30 Mayıs-27 Haziran 618) kayıtlarına göre, Doğu Türk Kağanlığı'nda 609'da tahta geçmiş olan Shibi Kağan'ın döneminde Sui Hanedanı'nın yıkılmaya yüz tutması üzerine, Çin'de karışıklık çıktığı için pek çok Çinli kaçarak Türklere sığınmıştır (*JTS* 194A.5153; *TD* 197.5407; *XTS* 215A.6028; *ZZTJ* 185.5792). *ZZTJ*'deki Daye'nin 大業 13. yılının 3. ayı (11 Nisan-10 Mayıs 617) kayıtları, Sui'e karşı ayaklanarak bu hanedanın kuzey sarayı olan Fenyang Sarayı'nı (Fenyanggong 汾陽宮) ele geçiren Liu Wuzhou'un 劉武周, bu sarayda tutsak aldığı Sui saray kadınlarını Türklere teslim ettiğini belirtmiştir (*ZZTJ* 183.5723). Nitekim yukarıda da gördüğümüz gibi, Sui yıkıldıktan sonra bu hanedana üye kişiler Türk kağanlarının yanına yerleşmişlerdir. Sui hanedan üyelerinin Türklere sığınmalarına ilişkin bilgiler *TD*, *JTS* ve *XTS*'daki *Türk Bölümleri* ile *ZZTJ*'deki Wude'nin 3. yılının 2. ayı (10 Mart-7 Nisan 620) kayıtlarında mevcuttur. Buna göre Li Yuan 李淵 yani imparator Tang Gaozu 唐高祖 (hük. 618-626), 618 yılında Sui'e karşı isyan ettiğinde Shibi Kağan'dan yardım istemiş ve kağanın gönderdiği birlikler tarafından desteklenmiştir. Ancak sonradan Shibi Kağan, Wude'nin 2. yılının 2. ayında (20 Şubat-21 Mart 619) Tang-karşısı Çinli beylerden Liang Shidu 梁師都 ile Liu Wuzhou'a destek vermeye başlamış ve Tang Hanedanı'nın aleyhine dönmüştür. Nitekim o sırada ölen Shibi Kağan'dan sonra Doğu Türk tahtına oturan Çurı Kağan da Sui Hanedanı'ndan Prenses Yicheng (Yicheng Gongzhu 義成公主) ile evlenmiştir. Her ne kadar bu prenses Çurı Kağan'dan önce Qimin Kağan'la ve Shibi Kağan'la evli kalmışsa da Shibi Kağan'ın Sui-karşısı bir siyaset izlemesine engel olamamıştır. Ancak prensesin Çurı Kağan'la yaptığı evlilikten sonra Doğu Türk Kağanlığı'nın katı bir Sui-yanlısı ve Tang-karşısı siyaset yürütmeye başladığı görülmektedir. Sui'in yıkıldığı sıralarda ortaya çıkan Çinli asi beylerden Dou Jiande'nin 竇建德 elinde tutsak bulunan Sui imparatoriçesi Xiao ve Qi Prensi'nin oğlu Yang Zhengdao da bu süreçte

Wude'nın 3. yılının 2. ayında (10 Mart-7 Nisan 620) Çurı Kağan'ın yanına gelmişlerdir. Çurı Kağan ise kendi ordugâhında Yang Zhengdao'ı *Sui Prensi* (*Sui Wang* 隋王) olarak tahta çıkarmıştır. Bu dönemde Türk ülkesinde yaşayan bütün Çinliler ise bu olayın üzerine Yang Zhengdao'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Çurı Kağan bunun ardından yeni Sui hükümdarını Dingxiang kentine yerleştirmiştir ve burada kağanın kuklası olan Sui hükümdarının yanına yerleşen Çinlilerin sayısı on bini bulmuştur (*JTS* 194A.5154; *TD* 197.5407; *XTS* 215A.6028-6029; *ZZTJ* 188.5878). *ZZTJ*'deki Wude'nın 4. yılının 3. ayı (29 Mart-26 Nisan 621) kayıtlarında ayrıca İllig Kağan'ın Sui Hanedanı üyesi eşi Prenses Yicheng'in erkek kardeşi Yang Shanjing'in 楊善經, Sui'in yıkılması üzerine Çin'deki iç savaştan kaçarak İllig Kağan'ın yanına sığındığı belirtilmiştir (*ZZTJ* 189.5907). Nitekim İllig Kağan'ın yanında onun danışmanlığını yapan Zhao Deyan 趙德言 adında bir Çinliden de *XTS*'daki *Türk Bölümü*'nde ve *ZZTJ*'deki Zhenguan'ın 1. yılının 7. ayı (17 Ağustos-14 Eylül 627) kayıtlarında bahsedilmiştir (*XTS* 215A. 6034; *ZZTJ* 192.6037). Her ne kadar kaynaklarımız bu kişinin geçmişi hakkında bilgi vermiyorsa da kendisi büyük olasılıkla 618 yılı dolaylarında başlayan karışıklıklar sırasında Çin'den kaçarak Türk ülkesine gelmiştir.⁴ Çurı Kağan'ın Dingxiang'da Sui Hanedanı'nı yeniden tesis etmesinin ardından Türklere bağlı yaşayan, hem Suilere hem de Tanglara muhalif olan bazı Çinli asi beyler de yaşamlarından endişeye düşerek Türklere kaçmak istemişler, ancak Türk birlikleri tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdir. Bunların arasında Song Jin'gang 宋金剛 ve Liu Wuzhou vardır (*JTS* 55. 2254; *XTS* 86. 3713; *ZZTJ* 188.5882-5883).

Tıpkı Sui'in yıkılması sırasında olduğu gibi, Çin'de daha önceki hanedanların da yıkılmalarından sonra bu hanedanların üyelerinin Türklere sığınmış oldukları görülmektedir. *Zhoushu*'daki 周書 *Türk Bölümü*'ne göre Kuzey Qi (Bei Qi 北齊) Hanedanı (550-577), Kuzey Zhou (Bei Zhou 北周) Hanedanı (557-581) tarafından yıkıldığı zaman, bu hanedandan Fanyang Prensi (Fanyang Wang 范陽王) Gao Shaoyi 高紹義, Türk hükümdarı Tapar Kağan'a (Tabo Kehan 他鉢可汗) sığınmıştır. Kağan onu *Qi İmparatoru* (*Qi Di* 齊帝) ilan etmiş ve yıkılmış olan bu hanedana bağlı olan kişileri Gao Shaoyi'nin etrafında birleştirerek, Qi Hanedanı'nın intikamını alacağını

⁴ Zhao Deyan'ın Türk devlet yönetiminde giriştiği değişiklikler yüzünden Türk beyleri zaman içerisinde yönetime karşı hoşnutsuzluk duymaya başlamışlardır (Erkoç 2015: 133-134).

duyurmuştur. Zhou imparatoru Zhou Jingdi 周靜帝 (Yuwen Yan 宇文衍, sonraki adıyla Yuwen Chan 宇文闡; hük. 579-581), Tapar Kağan'dan Gao Shaoyi'yi teslim etmesini istemişse de kağan bir süre bu isteği kabul etmemiş ve onu yanında tutmaya devam etmiştir. Zhou ve Türk ilişkileri normale döndükten sonra Daxiang'ın 大象 2. yılında (2 Şubat 580-20 Ocak 581) Tapar Kağan, en sonunda Gao Shaoyi'yi Zhou yetkililerine teslim etmeye ikna olmuştur. Gao Shaoyi'nin Türklere teslim oluşu, Tapar Kağan'ın yanındayken yaptığı faaliyetleri ve Zhou yetkililerine teslim edilişi, Gao Shaoyi'nin *Bei Qishu*'daki 北齊書 biyografisinde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Burada ayrıca onun Türklere sığındığı zaman yanında yaklaşık üç bin ailenin bulunduğu, Gao Shaoyi'nin onlara isteyenlerin gidebileceğini söylemesinin ardından yarısının Çin'e geri döndükleri, geriye kalanların ve Türk ülkesinde yaşayan bütün Qi tebaasının ona itaat ettiği belirtilmiştir. *ZZTJ*'in çeşitli yerlerinde de Gao Shaoyi'nin Türklerin yanındayken yaptığı işlere ve sonunda Zhou memurlarına teslim edilmesine ilişkin bazı kayıtlar bulunmaktadır (*Bei Qishu* 12.157; *Zhoushu* 50.912; *ZZTJ* 173.5383, 5389, 174.5416). Tapar Kağan döneminde Türk Kağanlığı'nda yaşamış olan bir başka ünlü Çinli de Buddhist rahip (şramana) Huilin'dir. *Suishu*'daki 隋書 *Türk Bölümü*'ne göre zorla Türklere götürülen Şramana Huilin (Shamen Huilin 沙門惠琳), sonradan Tapar Kağan'ı etkilemiş ve onun Budizm'e geçmesine vesile olmuştur (*Suishu* 84. 1865). *ZZTJ*'in Kaihuang'ın 開皇 13. yılının 7. ayı (3 Ağustos-1 Eylül 593) kayıtlarında da Çin'deki Chen 陳 Hanedanı'nın (557-589) yıkılıp Çin'in bütünüyle Sui'in yönetimi altında birleştirilmesinden sonra Türk hükümdarı Turan Kağan'ın yanına kaçan bazı Çinlilerden söz edilmiştir. Bunların arasında Chen Hanedanı üyesi Chen Shubao 陳叔寶 ve uğradığı yenilgi üzerine başıboş kalmış olan Yang Qin 楊欽 vardır. Chen Shubao ve Yang Qin, Türk ülkesine kaçınca orada yaşayan Çinli Prenses Dayi'nin (Dayi Gongzhu 大義公主) yanına sığınmışlardır. Kendisi de aslen Sui tarafından yıkılmış olan Zhou'yu yöneten Yuwen 宇文 Ailesi'nden olan prenses, daha önce Sui'e bağlılığını bildirmişse de gizlice ailesinin intikamını almak istemiş ve hem An Suijia'yla 安遂迦 hem de Sui-karşıtlarıyla işbirliğine girişmiştir. Bu vesileyle Çin'deki Peng Dükü Liu Chang (Peng Gong Liu Chang 彭公劉昶) ve Türk hükümdarı Turan Kağan, Sui'e karşı kışkırtılmışlardır. Ancak

sonradan Sui'in casus-elçisi Zhangsun Sheng'in 長孫晟 faaliyetleri sonucunda Turan Kağan Sui-karşıtı siyasetinden vazgeçmiş, An Suijia gibi Sui muhaliflerini hapse attırmış ve Prenses Dayi'yi de idam ettirmiştir (ZZTJ 178.5542). Doğu Türk Kağanlığı'ndaki Çinli sığınmacıların yanı sıra, daha önce de değindiğimiz gibi çok sayıda Çinli, Türklerin Çin akınları sırasında tutsak alınarak Türk ülkesine götürülmüştür. Bunlarla ilgili pek çok kayıt TD, JTS ve XTS'daki *Türk Bölümleri* ile ZZTJ'de mevcuttur (JTS 194A.5154, 5156, 5169; TD 197.5408-5410, 198.5436; XTS 215A.6029-6030; ZZTJ 169.5238, 188.5884, 5892, 206.6535). Hatta ZZTJ'deki Wude'nın 9. yılının 9. ayı (26 Eylül-25 Ekim 626) kayıtlarında, Çin imparatoru Tang Taizong'un İllig Kağan'dan Türkler tarafından zorla götürülmüş olan Çinlilerin Çin'e geri gönderilmelerini istediği belirtilmiştir (ZZTJ 192.6021). Ayrıca Türklerle esir düşen veya onlara teslim olmak zorunda kalan bazı Çinli generaller ve devlet adamları, çeşitli vesilelerle Türklerle katılmışlardır.⁵ Nitekim daha eski dönemlere baktığımızda Asya Hun (Xiongnu 匈奴) döneminde de bazı Çinlilerin Hun ülkesinde yaşadıklarını görmekteyiz.⁶ Tarihteki Türk-Çin

⁵ Örnekler için bkz. JTS 194A.5169; TD 198.5436; ZZTJ 206.6530-6531, 6533-6534.

⁶ Hun döneminde Çin'den gelerek göçebe hükümdarların yanına yerleşen Çinliler olmuş ve bunlarla ilgili bilgilere SJ ile HS'daki *Hun Bölümleri*'nde bolca yer verilmiştir. Özellikle Han 漢 Hanedanı (M.Ö. 202-M.S. 220) karşıtı Çinliler, Çin Seddi'ni aşarak Hunlara sığınmışlardır (HS 54.2457-2458, 2460-2461, 2465, 55.2493, 94A.3753-3754, 3762-3764, 94B.3819, 3823; SJ 110.2894-2895, 2901, 2903, 111.2945-2946; XTS 217B.6147). Çin'deki zorlu yaşam koşullarından bıkan veya suç işledikten sonra ülkeyi terk etmek isteyen pek çok Çinli, Hun ülkesine kaçmış veya en azından kaçmayı düşünmüştür. Bu duruma ilişkin bazı örnekler mevcuttur (HS 94B.3803-3804). Okay, Çin Seddi'nin yapılış sebebi hakkında yazdığı makalesinde, bu yapının yalnızca kuzeyden gelen Türk-Moğol akınlarını durdurmak için yapılmadığını, aynı zamanda özellikle Qin 秦 (M.Ö. 221-M.Ö. 206) ile Han Hanedanlıkları döneminde Çin'in kuzey sınırını kapatarak siyasi muhalefet üyelerinin, kölelerin, askerlerin ve suçluların kuzeye kaçmalarına engel olmak amacıyla yapıldığını ortaya koymuştur. Nitekim Okay, Hou Ying'in 侯應 burada kullandığımız raporuna (HS 94B.3803-3804) da yer vermiştir (1993: 27-39). Hun İmparatorluğu'na sığınan Çinlilerden başka ayrıca Han Hanedanı tarafından Hun ülkesine gönderilen ve oraya yerleşen Çinliler de olmuştur (HS 94A.3758-3761, 3764, 94B.3826-3827; SJ 110.2898-2901, 2904). Bu örneklerde görülen Çinliler, Hun hükümdarlarına danışmanlık da yapmışlardır. İllig Kağan dönemindeki Zhao Deyan'ın tersine, bu kişilerin uygulamalarının Hun beyleri arasında tepkiye yol açtığına ilişkin kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir bilgi yoktur. Hunlar ayrıca Han Hanedanı'yla yaşadıkları sorunlu dönemlerde pek çok Çinli elçiyi alıkoyarak onların en azından bir süreliğine Çin'e geri dönmelerine engel olmuşlardır; Çinliler de aynı şekilde Hun elçilerini sarayda tutsak almışlardır (HS 54.2459-2469, 94A.3771-3774, 94B.3832; SJ 110.2911-2915, 2917). HS'daki *Hun Bölümü*, Hun ülkesine elçi olarak gelen ancak tutsak alınan Çinli elçilere Hunların kendilerine hizmet etmelerini teklif ettiklerini, ancak bu teklifi kabul etmeyen elçilerin olduğunu belirtmiştir (HS 94A.3782). Bu elçilerin dışında Hun hükümdarları, Han ordularıyla yaptıkları savaşlarda yenilerek kendilerine esir düşen ama iyi savaştıkları için saygı duydukları bazı Çinli generalleri

ilişkileri ele alındığı zaman genellikle Çin'e yerleşen Türklerin birkaç nesil içinde Çinleştikleri vurgulanmaktadır. Ancak üzerinde bu kadar durulmasa bile bazı durumlarda kuzeye bozkırlara kaçan veya Çin'deki Türk-Moğol devletlerine hizmet eden Çinlilerin de Türkleşebildikleri/yabancılaşabildikleri görülmektedir.⁷

kendi kız kardeşleriyle veya kızlarıyla evlendirerek yanlarında hizmete almışlardır (HS 54.2457, 61.2687-2689, 94A.3777, 3780-3781; SJ 109.2878, 110.2918, 123.3157-3159; XTS 217B. 6131, 6147). Bunlardan birisi de Hun kökenli olup Çin'e sığınan ama sonradan yeniden Hunlara esir düşen ve Hun hizmetine giren bir generaldir (HS 55.2476, 2484, 2492, 94A.3768; SJ 110.2908, 2934-2935, 2944, 111.2927). Ayrıca HS'daki *Hun Bölümü*'nde M.Ö. 83'te Hun ülkesinde yaşayan bir Çinlinin, Hun hükümdarına sunduğu bir savunma planında Hun ülkesinde yaşayan Çinlilerden söz ettiği ve Çin'e karşı yürütülecek bir savaşta bunlardan yararlanılmasını önerdiği görülmektedir (HS 94A.3782).

⁷ Kökeninin Türk olup olmadığı tartışılan Zhou 周 Hanedanı'nı (M.Ö. 1045-256) kuran ailenin soyu, SJ'deki *Zhou Saltanat Yıllıkları*'na (*Zhou Benji* 周本紀) ve SJ ile HS'daki *Hun Bölümleri*'ne göre Çin'den kaçarak Ronglar 戎 ile Diler 狄 gibi yabancı (çoğunlukla Türk) halklara sığınan kişilere dayanmaktadır. Bunlar yabancı halkların yaşam tarzlarını benimsemişler yani göçebe olmuşlardır. Zhouların ataları üç yüzyıl bu şekilde yaşadıktan sonra Çin'e geri dönmüşler ve göçebeliği bırakarak yeniden yerleşik yaşama geçmişlerdir (HS 94A.3744-3745; SJ 4.112-114, 110.2881-2882). Çinliler kuzeyden saldıran Hunlara karşı mücadele edebilmek için onların giyinme ve savaşma yöntemlerini benimsemek zorunda kalmışlardır. Zhao 趙 Devleti'nin hükümdarı Kral Wuling (Wuling Wang 武靈王; hük. M.Ö. 325-299), SJ ile HS'daki *Hun Bölümleri*'ne göre ordusunda büyük reformlar yaparak askerlerine Hular 胡 (Hunlar) gibi giyinmeyi ve onlar gibi ata binip ok atma talimleri yapmalarını emretmiştir (「Hufu, xi qishe 胡服, 習騎射」) (HS 94A.3747; SJ 110.2885). Çin'de sonraki dönemlerde bazı hanedanların kurucularının Türk-Moğol etkilerinde kalarak yabancılaştıkları veya yabancı kültürlerle meylettikleri görülmektedir. Örneğin, Sui Hanedanı'nın kurucusu olan Sui Wendi (Yang Jian 楊堅; hük. 581-604) uzun süre boyunca Kuzey Zhou Hanedanı'na hizmet etmiştir, bundan dolayı *Puliuru Jian* 普六茹堅 şeklinde bir yabancı ada da sahiptir (*Suishu* 1.1-2). Onun oğlu Yang Guang'ın (Sui Yangdi) yabancı adı ise *Amo*'dur 阿摩 (*Suishu* 3.59). Kuzey Zhou'u yöneten aile olan Yuwen'in soyu, bir Güney Hun hükümdarının uzak bir akrabasına dayanmaktadır. Yuwenlar sonradan Serbilere (Xianbei 鮮卑) katılarak Serbilemişlerdir (*Beishi* 98.3267; *Weishu* 103.2304). Kuzey Qi Hanedanı'nın kurucusu Qi Wenxuandi'nin 齊文宣帝 (Gao Yang 高洋; hük. 550-559) babası Gao Huan 高歡 da tıpkı Yang Jian gibi Tabgaçlara uzun yıllar hizmet etmiştir ve *Heliuhun* 賀六渾 biçiminde bir yabancı ad taşımıştır (*Bei Qishu* 1.1). Tang döneminde Çin'de bir Türk modası olduğu bilinmektedir. Örneğin Tang Taizong'un en büyük oğlu Veliaht Prens (Huang Taizi 皇太子) ve Changshan Prensi (Changshan Wang 常山王) Li Chengqian 李承乾, gençliğinde Türklere özenmesiyle ünlüdür. Türk dili ile kültürünü seven prens, arkadaşlarını Türklere benzeyenlerden seçmiş, Türkler gibi otağda yaşamış, giyinmiş, beslenmiş ve savaş oyunları

Hunların savaşlarda esir alıp bunları köleleştirdikleri bilinmektedir. *SJ* ve *HS*'daki *Hun Bölümleri*'ne göre Hunlarda savaşlarda baş kesip esir (lu 虜) alanlar bir kap içkiyle ödüllendirilirler, ele geçirdikleri ganimetler kendilerine verilir; Hun savaşçıları yakaladıkları kişileri köle (nubi 奴婢)⁸ yaparlardı (*HS* 94A.3752; *SJ* 110.2892). Türklerin yaptıkları gibi Hunlar da Çin'e yaptıkları akınlarda tutsaklar alarak onları Moğolistan'a kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Bunlarla ilgili *SJ* ve *HS*'nin *Hun Bölümleri*'nde pek çok örnek vardır (*HS* 55. 2483, 94A.3761, 3763, 3766-3769, 3776, 3784, 94B.3824, 3826; *SJ* 110.2901, 2903, 2906-2907, 2917, 111.2923-2924, 2934). Ayrıca *HS*'daki *Hun Bölümü*'nde Hunların kendi ülkelerine gelen Çinlileri nasıl yerleştirdiklerine ilişkin bir örnek de mevcuttur. Buna göre, M.S. 10 yılında Doğu Türkistan'daki Koçu (Turfan/Cheshi 車師) bölgesinde bulunan Wuji 戊己 garnizonunda görev yapan Çinli komutanlardan Chen Liang 陳良, Zhong Dai 終帶, Han Xuan 韓玄 ve Ren Shang 任商, hem Doğu Türkistan'daki (Xiyu 西域 yani "Batı Bölgeleri") ayaklanmalar hem de Hunların saldırı hazırlıklarını duyunca hayatlarından endişe etmişlerdir. Bunun üzerine komutanlar, yüzlerce subay ile askeri tutsak alıp garnizon komutanı Dao Hu'yu 刀護 öldürmüşler ve ardından Hunlara haber göndererek onlara katılmak istediklerini iletmışlerdir. Hunlar bu teklifi kabul edince komutanlar halktan ve askerlerden iki binden fazla kişiyi alarak onları zorla Hun ülkesine götürmüşlerdir. Komutanlar Hun hizmetine girerlerken yanlarında gelen Çinli sivil halk, Hunlar tarafından tarım yapmaları için Lingwu Irmağı'nın (Lingwushui 零吾水) kıyısına yerleştirilmişlerdir (*HS* 94B.3823). Ne yazık ki Çin kaynaklarında ne Hunların ne de Türklerin Çin'den tutsak alarak kendi ülkelerine götürdükleri insanları nasıl kullandıklarına ilişkin herhangi bir örnek tarafımızca bulunamamıştır. *HS*'daki bu örnekte Çinli halkın tarım yapmaları için yerleştirilmeleri anlatılmışsa da bunların zorla çalıştırıldıklarına ilişkin bir ifade yer almamaktadır. Ancak diğer dönemlerdeki örneklere bakıldığında Hunların ve Türklerin Çinli tutsakları angarya işlerde çalıştırdıkları tahmin edilebilir.⁹

oynamıştır. Hatta bir keresinde prens, Türk tarzı bir *Yog* yani cenaze töreni bile düzenlemiştir (*XTS* 80.3564-3565). Türkleşen/yabancılaşan Çinliler meselesi başlı başına bir araştırma konusu olacağı için burada şimdilik bu kadar örnek vermekle yetinmekteyiz.

⁸ Buradaki *nu* 奴 karakteri "köle", *bi* 婢 karakteri ise "köle kız", "hizmetçi kız" anlamlarına gelmektedir.

⁹ Hunların ve Türklerin köle ticareti yapıp yapmadıklarına ilişkin de kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir bilgi yoktur. Her ne kadar Hazarlar (Golden 1980: 108;

Sonraki yüzyıllarda da atlı göçebe devletlerin tarım işlerinde fethedilmiş halkları kullandıkları bilinmektedir.¹⁰ Moğol döneminden daha geriye gidildiğinde, Hērodotos İskitlerde köleliğin varlığından söz etmiş ve bu konuda ilginç bir anekdot aktarmıştır.¹¹ İslâmî kaynaklarda da Hazarların ve

Kalinina 2007: 203; Noonan 2007: 207, 215, 218, 232-233), Peçenekler (Noonan 2007: 215), Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nda yaşayan Türkmenler (Koca 2003: 174) ve Altın Ordu Moğolları ile Kırım Tatarları (Khazanov 1994: 244) köle ticaretiyle uğraşmışlarsa da büyük olasılıkla Hunlar ile Türkler ele geçirdikleri tutsakları kendi ülkelerinde kendi günlük işleri için kullanmayı yeğlemişlerdir. Daha önceki bir çalışmamızda Lingwu Irmağı kıyılarına yerleştirilen Çinlilerin Hunlar tarafından tutsak alındıkları ve oraya tarım yapmaları için zorla yerleştirildikleri görüşündeydik (Erkoç 2015: 180-181). Ancak değerli meslektaşımız Doç. Dr. Gürhan Kirilen'le yaptığımız bir görüşme sırasında kendisi *HS*'daki metni yeniden gözden geçirmemizi önermişti. Onun uyarısı sayesinde bu görüşümüzden vazgeçtik ve önerisi için kendisine teşekkürlerimizi sunarız.

¹⁰ Örneğin Altın Ordu Hanlığı'nda 13. yüzyılın ortalarına doğru geniş tarım arazileri kullanıma açılmış ve bu arazilerde, fethedilmiş olan halklardan insanlar çalıştırılmışlardır. Khazanov, bu insanların muhtemelen ağırlıklı olarak köleleştirilmiş savaş tutsaklarından oluştuklarını düşünmüştür (1994: 243). Khazanov ayrıca Altın Ordu'da özellikle kentlerde yaşayan kölelerin devlete bağlı nüfus içerisinde ayrı bir sınıf oluşturduklarını, ancak bu köle sınıfının toplumdaki rolleri konusunda çok az bilgiye sahip olunduğunu belirtmiştir (1994: 244). Vladimirtsov da Moğol İmparatorluğu'nda köle olarak kullanılan savaş esirlerine değinmiştir (1995: 177). Moğol toplumunda tutsaklardan oluşturulan kölelerden ayrı olarak, *Unağan Boğol* denilen bir kavramla karşılaşmaktayız. Daha önceleri basitçe “kölelik” olarak tanımlanan *Unağan Boğol*'un kölelik olduğuna Vladimirtsov tarafından karşı çıkılmış ve bunun daha çok vassallığa benzediği belirtilmiştir. Moğollar 12.-13. yüzyıllarda Tatarlar gibi fethettikleri halkları küçük gruplara bölerek kendi boyları ve oymakları arasında paylaştırmış, bu küçük gruplara da *Unağan Boğol* demişlerdir. *Unağan Boğol*'u kölelikten ayıran en büyük özellik, Krader'a göre kendi mülkiyetlerinin ve bir dereceye kadar bireysel özgürlüklerinin olması, ayrıca bağlı oldukları topluluklara kendi ürettikleri malların yalnızca bir kısmını vermeleridir. *Unağan Boğollar* kendi üstleriyle hizmet ilişkilerinde bulunmuşlar, göçebe çadırların ve köylerin kurulması, sürülerin bakımına ve sürek avlarına yardım edilmesi, ayrıca askerî hizmetlerde bulunulması gibi işlerde çalıştırılmışlardır. *Unağan Boğollar* ile bağlı oldukları boylar veya oymaklar arasında Avrupa feodalizmindeki gibi bireysel değil, toplumsal bağımlılıklar mevcut olmuştur. *Unağan Boğol* topluluklarından gelen kişiler ise Moğol toplumunda en üst konumlara kadar yükselme şansına sahip olabilmişlerdir (Krader 1958: 82-83; Vladimirtsov 1995: 135, 146-149, 177). Moğol toplumunda yalnızca *Unağan Boğollar* değil, *Arat* olarak adlandırılan özgür halk yani toplumun tabanını oluşturan çoban göçebe sınıfı da angarya işlerde çalışmak zorunluluğuna sahipti. Khazanov, *Arat*'ların hem orduda zorunlu askerlik yaptıklarına hem de diğer başka angarya işlerde çalıştıklarına değinmiştir (1994: 239). Moğollardaki *Arat* sınıfı ve angaryaları için ayrıca bkz. Vladimirtsov, 1995: 230, 233, 238. Moğollarda Avrupa feodalizmine benzer olarak, hükümdarlarla doğrudan ve bireysel vassallık ilişkisine sahip olan kişiler ise *Nökör* veya *Nöker* unvanını taşımışlardır (Krader 1958: 81, 83-85; Vladimirtsov 1995: 133-146). Sonraki yüzyıllarda Türkistan'da görülen kölelik hakkında ise bkz. Karakulak 2020.

¹¹ Buna göre, Kimmerlerin peşinden Asya'ya (yani Anadolu ile İran) giren ve Medlerin gücüne son veren İskitler, yirmi sekiz yıl boyunca bu bölgeye hükmettikten sonra ülkelerine döndüklerinde kadınlarının kendi köleleriyle (*doulos* δούλος) birlikte olduklarını görmüşlerdir. Kölelerle İskit kadınlardan doğan yeni nesil de ülkelerine dönen İskitlerle savaşmak istemişler

Peçeneklerin akınlardan köle edindikleri belirtilmiştir (Noonan 2007: 218-219, 233). Nitekim Türk yazıtlarında “köle, erkek köle” anlamında *kul* (Aydın 2017: 160; Orkun 1994: 93; Ölmez 2012: 317; Tekin 1988: 150) ve “kadın köle, cariye” anlamında *künj* (Aydın 2017: 161; Orkun 1994: 65; Ölmez 2012: 317; Tekin 1988: 152) kelimelerinin geçiyor olması, bize Türk toplumunda hizmete dayalı köleliğin olduğuna işaret etmektedir.¹² Hunlar ile Türklerin Çin’den tutsak olarak ülkelerine götürdükleri Çinliler de büyük olasılıkla bu toplumların sürülerinin bakımı, hayvansal ve tarımsal ürünlerin elde edilmesi,

ve onlarla çarpışmaya girmişlerdir. Eski kölelerine ve onların oğullarına karşı silah yoluyla başarı kazanamayan İskitler, sonradan silahlarını bırakarak kölelerinin üzerlerine kırbaçlarla gitmişlerdir, çünkü İskitler ellerinde silah olduğu sürece kölelerinin onları kendileriyle eşit gördüklerini ama kırbaç kullanılırsa köle konumlarını hatırlayacaklarını düşünmüşlerdir. Nitekim savaşın sonucu İskitlerin tahmin ettikleri gibi olmuş, üzerlerine kırbaçla geldiğini gören köleler savaş alanından kaçmışlardır (Herodotus 4.1.2-3, 4.3.1-4.4.1). Her ne kadar bu hikâyenin doğruluğu konusunda elimizde başka bir kanıt olmasa da muhtemelen Hērodotos tarafından İskitlerden veya onların komşularından duyularak aktarılan bu hikâye bize İskit toplumunda kölelerin var olduğunu göstermektedir. Hērodotos ayrıca İskitlerin kölelerini kısıraklardan süt sağımında kullandıklarından da söz etmiştir (Herodotus 4.2.1-2). Priskos (Priscus) ise 448’de Avrupa Hun hükümdarı Attila’nın başkentinde karşılaştığı eski bir Yunan savaş esiriyle ilgili bir anısını anlatmıştır. Ona göre bu kişi Mysia’da (Moesia) Biminakion (Viminacium) şehrinde zengin bir tüccarken Hunlara esir düşmüş, yetenekleri sayesinde giderek yükselip sonunda özgürlüğünü kazanmış ve Hunlar arasında eskisine göre daha iyi bir hayat sürmeye başlamıştır. Priskos, bu kişiyle kendisi arasında Hun ve Roma toplum düzenlerinin karşılaştırıldığı tartışmanın kaydını da aktarmış, ayrıca Hunlarda savaş esirlerinden edinilen kölelerden söz etmiştir (Priscus Fr. 11.2; Blockley 1983-II: 266-273). Türk ve bozkır halklarında kölelerin toplum içerisinde sınıf atlayabildikleri, hatta devlet kurdukları bile görülebilmektedir. Örneğin, Rouran 柔然 (Ruanruan 蠕蠕) Kağanlığı’nın çekirdek topluluğunun kurucusu olan Mugulü 木骨閭, önce Tabgaçların elinde bir köleyken (nu 奴) sonradan asker olmuş, 4. yüzyılın başlarında idam cezasına çarptırılınca kuzeydeki bozkırlara kaçmış ve burada çevresine bir çete toplamıştır. Bölgedeki Tegrek boylarından Hetulin’in 紇突隣 kendisine katılmasıyla bu topluluk güçlenmiş ve Mugulü öldükten sonra oğlu Cheluhui 車鹿會 döneminde Rouran adını almıştır (Beishi 98.3249; Weishu 103.2289).

¹² Kafesoğlu, Türkler ile bozkır topluluklarında köleliğin olmadığını, kölelik kavramının daha ziyade yerleşik ve orman halklarında görüldüğünü, kölelik ile savaş esirliğinin farklı kavramlar olduğunu iddia etmiştir (2002: 238-240). Biz bu görüşe pek katılmıyoruz. Türklerde ve bozkır halklarında köleliğin olduğuna ilişkin tarihi kaynaklarda pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak bu toplumlardaki kölelik, yerleşik toplumlardaki gibi değildir. Köle ticareti yukarıda da değindiğimiz üzere daha ziyade batıdaki topluluklarda görülürken doğuda ve özellikle Moğolistan’daki halklarda pek yoktur. Kölelerin neredeyse tamamı savaş esirlerinden elde edilirdi ki Türkler iç savaşlar yaşanmadığı sürece kendi boydaşlarını pek köleleştirmezlerdi. Ayrıca yerleşik toplumlarla karşılaştırıldığında kölelerin Türk ve bozkır halklarında nüfusun küçük bir bölümünü oluşturdukları, ekonomiye çok büyük katkılar sağlamadıkları, kendilerinden yalnızca yardımcı unsurlar olarak yararlanıldığı görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Türk-bozkır tipi köleliğin kendine özgü bir yönünün olduğu ve yerleşik toplumlardan ayrı olarak ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

çadırların kurulup kaldırılması gibi angarya işlerinde kullanılmışlardır. Bilindiği üzere, başta Türkler olmak üzere atlı göçebe topluluklarda fizikî engeli olmayan her erkek savaş dönemlerinde orduya asker olarak alındığı için, yurttan toplumun temel gereksinimlerini karşılayan kişilere de ihtiyaç duyulmuştur. Hizmetçi gruplardan yoksun olan toplulukların ekonomileri, savaşlar uzadığı takdirde büyük zarar görebilmiştir. Göçebe devletler de bu yüzden Çin gibi komşu devletlerden tutsaklar almaya çalışmışlardır. Ancak elimizde bu tutsakların Hunlarda ve Türklerde ekonomiye ne ölçüde katkıda bulunduklarına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.¹³ Doğu Türk Kağanlığı'nın ağırlıklı olarak hayvancılığa dayalı olan ekonomisi, 627-630 yılları arasında hayvan sürülerinde ve halk arasında doğal felaketler yüzünden yaşanan toplu ölümler dolayısıyla zarar görmüştür. Çin ile yıllar boyunca uzayıp giden savaşlar ve ardından kağanlığa bağlı toplulukların çıkardıkları büyük ayaklanmalar da hem orduyu yıpratmış hem üretimi sekteye uğratarak halkın temel gereksinimlerinin karşılanmasına engel olmuştur (Erkoç 2015: 76-119, 2017: 69-78). Üretime katkıda bulunan Çinli tutsakların ise Türk ordusunun zayıflamasından yararlanarak kaçmaları, zaten büyük darbeler almış olan Türk ekonomisinin bizce iyice çökmesine yol açmıştır. Zhang Gongjin'in Doğu Türk Kağanlığı'nın zayıflama sebepleri arasında saydığı Çinli tutsaklardan söz etmesinin sebebi, onların varlıklarının ekonomiye olan katkıları ile yokluklarının ekonomiye olan zararları olmalıdır. Muhtemelen Zhang Gongjin, Doğu Türk Kağanlığı'nda yaşayan ve Türklerle karşı başkaldırmış olan Çinlilerin, Tang ordusunun Türklerle karşı sefere çıkması durumunda onlara arkadan saldıracaklarını ve onlara karşı bir gerilla savaşı yürüteceklerini de düşünmüştür. Zhang Gongjin'in raporunda değindiği Çinli tutsakların Türk hâkimiyetinden çıkarak dağlarda savunmaya geçmeleri, Doğu Türk Kağanlığı'nda 627-629 yılları arasında bir köle ayaklanmasının yaşandığına işaret ediyor olabilir. Ancak valinin tahmininin tersine, Tang orduları sınırı aşmış Türk ülkesine girdikleri zaman kendilerine Beşinci Kol olarak yardım edecek kalabalık Çinli gruplarını bulamamışlardır.

¹³ Krader, Türk-Moğol siyasî kuruluşlarında üretici konumundaki çobanlar sınıfı ile yönetici kesim olan soylu sınıfın yani aristokrasinin yanı sıra kölelerin de bulunduğunu, ancak kölelerin fazla bir ekonomik önemlerinin olmadığını belirtmiştir (1993: 143).

KISALTMALAR

bkz. = bakınız; Fr. = Fragman; HS = Hanshu 漢書; hük. = hükümdarlığı; JTS = Jiu Tangshu 舊唐書; SJ = Shiji 史記; TD = Tongdian 通典; THY = Tang Huiyao 唐會要; XTS = Xin Tangshu 新唐書; ZZTJ = Zizhi Tongjian 資治通鑑.

KAYNAKÇA

- Aydın, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ban Zhao 班昭 (1964). *Hanshu 漢書*. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Blockley, R. C. (1981-1983). *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. 2 Cilt. Trowbridge: Francis Cairns.
- Chang Jên-t'ang (1968). *T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler: Ts'ê-fu Yüan-kuei ve Tzû-chih T'ung-chien'e Göre (618-745)*, Ankara.
- Du You 杜佑 (1996). *Tongdian 通典*. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2015). *General Li Jing'in Askerî Düşüncesi ve Doğu Göktürk Kağanlığı'nın Çöküşü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2016). “Batı Göktürk Kağanlığı'nın Kuruluşu”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33: 43-72.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2017). “Ecologic And Economic Factors In The Fall Of The Eastern Türk Qağanate (627-630)”. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 23: 69-80.
- Golden, Peter B. (1980). *Khazar Studies: An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Herodotus (1921). *The Persian Wars, Volume II: Books 3-4*. Çev. A. D. Godley. Loeb Classical Library, London: Harvard University Press.
- Kafesoğlu, İbrahim (2002). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalinina, Tatiana (2007). “Al-Khazar wa-'l-Şaqâliba: Contacts and Conflicts?”. *The World of the Khazars: New Perspectives – Selected Papers from the Jerusalem 1999 International Khazar Colloquium hosted by the Ben Zvi Institute*. Eds. P. B. Golden, H. Ben-Shammai ve A. Róna-Tas. Leiden: Brill. 195-206.
- Karakulak, Mesut (2020). *Türkistan'da Efendiler ve Köleler*. İstanbul Kronik Kitap.
- Khazanov, Anatoly M. (1994). *Nomads and the Outside World*. Çev. J. Crookenden. London: The University of Wisconsin Press.

- Koca, Salim (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi – II. Cilt – Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*. Çorum: KaraM Yayınları.
- Krader, Lawrence (1958). "Feudalism and the Tatar Polity of the Middle Ages". *Comparative Studies in Society and History* 1/1: 76-99.
- Krader, Lawrence (1993). "Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni". *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*. Eds. H. J. M. Claessen ve P. Skalnik. Çev. A. Şenel. Ankara: İmge Kitabevi. 135-154.
- Li Baiyao 李百藥 (1972). *Bei Qishu* 北齊書. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Li Yanshou 李延壽 (1974). *Beishi* 北史. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Linghu Defen 令狐德棻 (1974). *Zhoushu* 周書. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Liu Mau-tsai (1958). *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*. 2 Cilt. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Liu Mau-tsai (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. Çev. E. Kayaoğlu ve D. Banoğlu. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Liu Xu 劉昫 (1975). *Jiu Tangshu* 舊唐書. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Noonan, Thomas S. (2007). "Some Observations on the Economy of the Khazar Khaganate". *The World of the Khazars: New Perspectives – Selected Papers from the Jerusalem 1999 International Khazar Colloquium hosted by the Ben Zvi Institute*. Eds. P. B. Golden, H. Ben-Shammai ve A. Róna-Tas. Leiden: Brill. 207-244.
- Okay, Bülent (1993). "Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş". *Belleten* LVII/218: 27-43.
- Orkun, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ouyang Xiu 歐陽修 (1975). *Xin Tangshu* 新唐書. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Ölmez, Mehmet (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları: Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Pulleyblank, Edwin G. (1952). "A Sogdian Colony in Inner Mongolia". *T'oung Pao*, Second Series 41/4-5: 317-356.

Sima Guang 司馬光 (1976). *Zizhi Tongjian* 資治通鑑. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.

Sima Qian 司馬遷 (1963). *Shiji* 史記. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.

Taşgıl, Ahmet (2014). *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tekin, Talat (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların İçtimai Teşkilâtı: Moğol Göçebe Feodalizmi*. Çev. A. İnan. Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Wang Pu 王溥 (1955). *Tang Huiyao* 唐會要. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局.

Wei Shou 魏收 (1974). *Weishu* 魏書. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.

Wei Zheng 魏徵 (1982). *Suishu* 隋書. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局.

TİBET ADI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali YILMAZ*

GİRİŞ

Türkiye’de tarih alanında yapılan çalışmalar göz önüne alındığında Tibetliler ile ilgili yapılan çalışmalar bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Diğer dillerde, özellikle Fransızca ve İngilizce olarak Tibet ile ilgili yüzlerce çalışma yapılmış olup bunlardan bazıları bizzat “Tibet” kelimesinin kökenine yönelik çalışmalardır.

Tibet Krallığı üzerine yaptığımız araştırmalar içinde en baştan başlamak gerektiği kanaatine vardık. Bu yüzden bu çalışmada Tibet isminin kökenine yönelik araştırmalara yer verilecektir. Çalışmamız esasında Tibet isminin kökeni ile ilgili yapılmış çalışmaları kapsayan bir literatür taramasıdır ve iki başlık altında toplanmış; Tibet bölgesinin coğrafi ve siyasî durumunu, Tibet kelimesinin kökenini ihtiva etmektedir. Coğrafi bölgeler, şehirler, ülkeler isimlerini çok farklı kaynaklardan almışlardır. Kimisi kenti veya ülkeyi kuran liderden, kimisi tarihte yaşanmış bir olaydan veya hikâyeden, kimisi de bulunduğu yerin coğrafi yapısından ismini almıştır. Çalışmamıza konu olan Tibet’in de bulunduğu yerin coğrafi yapısından dolayı bu ismi aldığı düşünülmektedir. Bu yüzden öncelikle Tibet’in coğrafi ve siyasî durumu, daha sonra Tibet kelimesinin kökeni açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Tibet’in Coğrafi ve Siyasî Durumu

Tibet, günümüzde Çin’in beş özerk bölgesinden biridir. Kuzeyinde Sincan Bölgesi ve *Qinghai* (Çin hay 青海) eyaleti, doğusunda *Sichuan* (Sıçuan 四川) eyaleti, güneydoğusunda *Yunnan* (Yünnan 云南) eyaleti ve Burma, güneyinde Hindistan, Butan ve Nepal, batısında yine Hindistan yer alır. Bu tanım, günümüzde Çin toprakları içinde kalan “Tibet Özerk Bölgesi” veya

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinoloji Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, alizaibeiing@gmail.com

“siyasî Tibet” için geçerli olmakla beraber; ayrıca Tibetlilerin “Büyük Tibet” olarak söz ettikleri daha geniş bir coğrafyası bulunan “etnografik Tibet” de vardır. Bu coğrafya, günümüzdeki Tibet topraklarına ek olarak Çin’in dört eyaletini (Çinhay, Sıçuan, Gansu ve Yünnan) ve Bhutan, Nepal, Sikkim ve Ladakh bölgelerini de içine alır (Schaik 2011: XV).

Birçok Tibetolog, Tibet’i 3 farklı geleneksel bölgeye ayırır. Bunlar Amdo, Ü-Tsang (Dbus-Gtsang) ve Kham bölgeleri olup bu bölgelerin hepsi “Büyük Tibet” alanı içine girmektedir (Gruschke 2001: 7).

Tibet Özerk Bölgesi’nin neredeyse dörtte üçü 3.500 m rakıma sahip olup, bu bölge dünyanın en yüksek bölgesi sayılmaktadır. Güneyinde Himalayalar, kuzeybatısında Kunlun Dağları ve güneydoğusunda Sıçuan Alpleri yer alır. Başkenti Lhasa olmak üzere Shigatse, Chamdo, Nyingchi, Lhokha, Nagchu Tibet’in altı şehri ve Ngari bölgesi vardır. Bölgenin nüfusu 3,4 milyonu geçmekte olup, büyük bir çoğunluğu 1.200 m ile 5.000 m arasındaki yüksek bölgelerde yaşamaktadır. İklimi soğuk ve kurudur. Güneydoğu bölgesi hariç Tibet’in çoğu çöl, bozkır, tundra veya permafrosttur.¹ Yeraltı kaynakları olarak altın, bakır, kalay, petrol ve gaz bulunur (<http://www.lhasa.org/en/geography-of-tibet/geography.php>, 20 Temmuz 2020 tarihinde erişildi).

Tibet’te ve Nepal’de bulunan dünyanın en yüksek zirvesine sahip olan Himalayalar, aynı zamanda tarih boyunca kavimler arasında bir kalkan görevi görmüştür. Güneyde yer alan Hint kıtası; Tibetliler, Türkler, Moğollar veya diğer boyların saldırı tehditlerinden Himalaya Dağları sayesinde korunabilmiş, fakat yine de bazı dar geçitlerden (Hayber Geçidi) saldırılar olmuştur (Wang 2015: 5).

2. “Tibet” Kelimesinin Kökeni

Tibet Krallığı konusunda araştırma yaparken ilk dikkat çeken husus, “Tibet” kelimesidir. “Tibet” kelimesinin kökenine ilişkin akademik dünyada birçok farklı sav söz konusudur. Bu savları temel olarak Tibetçe, Türkçe ve Çince olarak üç gruba ayırabiliriz.

2.1. “Tibet” ve “Bod” İlişkisi

Tibet isminin, Tibetçeden diğer dillere geçtiğini savunan bazı araştırmacılar, Tibet dilinde “yüksek Tibet” anlamına gelen *tu phod veya stod pod (tö-böd)* kelimesinin Çinceye *Tu bo* (吐蕃) olarak, Moğolcaya *Töwöd*,

¹ Donmuş toprak tabakası.

Türkçeye *Tübü*, Arapçaya *Tibbat* olarak geçmiş olduğunu ifade ederler (Gruschke 2001: 13).

Tibetçede Tibet için *Bod* (telaffuzu bö ya da pö) kelimesi kullanılır. Eski Tibet Vakayinamesi'nde² Songtsen Gampo'nun babası Namri Songtsen³ ve halkının “Rtsan-Bod”⁴ bölgesini fethettiği ancak ona “Bod Kralı” ünvanı yerine “Spu Kralı” ünvanı verildiği belirtilir (Beckwith 1993: 8). Dolayısıyla *Bod* isminin yer ismi olduğu kesindir.

Bod adı, güney komşuları Hintliler tarafından Bhota, Bhauta veya Bauta olarak ifade edilmiş ve korunmuştur. M.S. 1.yüzyılda Grekçe olarak ele alınan “Periplus Maris Erythraei” adlı eserde Orta Asya ile bağlantılı olarak Bautisos isimli bir nehir olduğu ve burada Bautai adı verilen bir halkın yaşadığı öne sürülmektedir (Stein 1972: 30).

Bhota kelimesini araştırdığımızda Hint Buddhizminde bir ülke adı olduğu, Tibet Buddhizminde 9. yüzyılda derlenen bir kitaba göre yirmidört kutsal bölgeden biri olduğu görülmektedir. Sanskrit dili sözlüğünde ise Bhota bir ülke adı olup, Tibet olarak geçmektedir (<https://www.wisdomlib.org/definition/bhota>, 04 Eylül 2020 tarihinde erişildi).

Başka bir görüş de *Bod* ve *Bon*⁵ kelimelerinin eski Tibetçede aynı şekilde yazıldığı görüşünden hareketle, *Bod* kelimesinin Tibetlilerin eski bir dini olan *Bon* kelimesinden geldiğidir (Yin 1997: 6). Bu kelimenin “Bon” ya da “Bön” kelimesinden geçmiş olma ihtimali olduğu söylene de Beckwith (1993: 20)'e göre, “*Bod* kelimesinin ne Çince *Tufan* kelimesi ile ne de *Bod* ile bir ilgisi yoktur.”

Bod kelimesinin “tarım” anlamına gelen eski Tibetçe “vborg” kelimesinden türediğini düşünenler de vardır. Çünkü Tibetlilerin yerleştiği ilk yer Yarlung Vadisi olup, burası bir tarım havzasıdır (Yin 1997: 6).

2.2. “Tibet” ve “Tüpüt” İlişkisi

Bazı araştırmacılar tarafından “Tibet” adının Tibetçe olmadığı ileri sürülmektedir. Tibetliler Tibet için *Bod* veya *Bod-yul* (Bod ülkesi) adını kullanmaktadır. Bu kelimenin Türkçe ya da Moğolca olabilme ihtimali üzerinde durulmuştur. Erken dönem Türk tarihinde yazılı olarak iki ayrı

² Yarlung hanedanı ve Tibet Krallığı ile ilgili anlatıların ve şarkıların bir koleksiyonu olup Eski Tibet Yıllıkları ile Tibet'in mevcut en erken tarihini oluşturan Tibetçe yazılı kaynak.

³ M.S. 7.yy.'ın başlarında yaşamış Tibet hükümdarı; Tibet Krallığı'nın kurucusu Songtsen Gampo'nun babası.

⁴ Günümüzdeki Ü-Tsang bölgesi.

⁵ Tibet Buddhizminin iki türünden biri.

kaynakta “Tibet” adı geçmektedir. Bunlar; Orhun Kitabeleri ve 3. Uygur Yazıtı’dır.⁶

Orhun kitabelerinde Tibet’in “Tüpüt” olarak yazıldığı bilinmektedir. Orhun kitabelerinde beş ayrı yerde Tibet (Tüpüt) adı geçmektedir:

3. Bilge Kağan Kitabesi doğu yüzü ve Kül Tigin Kitabesi doğu yüzü

“Yoğçı sığıtçı öriğre kün toğsıkdakı Bökli çöl[l]üg il Tabğaç **Tüpüt** Apar Purum Kırkız Üç Kurıkan Otuz Tatar Kıtariy Tatabı bunca budun kelipen sığtamış”

“Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halk, Çin, **Tibet**, Avar, Bizans, Kırkız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş.” (Ergin 2008: 8, 9, 34, 35).

4. Bilge Kağan Kitabesi kuzey yüzü ve Kültigin Kitabesi güney yüzü

“Ersinke tegi süledim, **Tüpütke** kiçig tegmedim. Kuriğaru yinçü ögüz keçe Temir Kapıgka tegi süledim.”

“Ersine kadar ordu sevk ettim, **Tibet’e** ulaşmama az kaldı. Batıda İnci nehrini geçerek Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim.” (Ergin 2008: 2, 3, 56, 57).

5. Kültigin Kitabesi kuzey yüzü

“Tabğaç kağanda İsiyi Likerig kelti. Bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz keliürti. **Tüpüt** kağanda bölün kelti.”

“Çin kağanından İsiyi Likeng geldi. On binlik hazine, altın, gümüş fazla fazla getirdi. **Tibet** kağanından vezir geldi.” (Ergin 2008: 28, 29).

Üçüncü Uygur Yazıtı Çince, Soğdca ve Göktürk alfabesi ile yazılmış olup bunlardan en okunaklı olanı Çince kısımdır. Türkçe kısım ise çok fazla zedelendiğinden okunması neredeyse imkânsız haldedir. Bu yazıtın Çince kısmında Tū bō (Tubo 吐蕃) olarak geçen Tibet adının Türkçe kısmında Tüpüt ya da Tübüt olarak geçtiği tahmin edilebilir. Çince kısımda “Tibet” adı 3 ayrı satırda geçmektedir.

Yazıtta “Tibet” adının geçtiği satırların Türkçe tercümesi şu şekildedir:

⁶ Uygurların başkenti Karabalğasun civarında bulunan üç ayrı abideden üçüncüsüdür. 825 yılında dikilen ve Karabalğasun Yazıtları olarak da bilinen bu abideler Çince, Soğdca ve Türkçe olarak yazılmıştır.

14. satır - ...*Bilahare Karluklar ve Tibetliler ardı sıra hükümete karşı çeteler teşkil ettiler ve (Kediz ?) Urgu da ordusunun bir kısmı ile düşmanla karşılaşmıştı. O zeki ve planları da durbinane idi.*

16. satır - ...*daha sonra Tibetliler (Kuli-Ze)⁷ yi muhasara ettiler. Gök Kağan bir ordu ile onları kurtarmaya gitti. Tibetliler darma-dağınık olarak tuzağa düştüler. Dört yandan kuşatıldılar ve bir hamlede mahvedildiler...*

20. satır - ...*Karluk ve Tibetlilere hücum etti. Bayraklarını yırttı. Başlarını kopardı, kaçanları takip ederek garbe doğru Pahana ülkesine kadar sürükledi. Halkı hayvanları ile birlikte esir etti...* (Hüseyin Namık Orkun 1939: 42, 43).

“Tüpüt” kelimesinin kökeninin “töp” olup Türklerin yer yapısı nedeniyle dünyanın damı olarak nitelendirdikleri bu bölgeye Tüpüt ismini verdikleri ve dünya literatürüne Türkçeden geçtiği görüşü de savunulmaktadır. Tepe kelimesinin de kökeni “töp” olup bu kelime günümüzde yaşayan diğer Türkçe lehçelerinde de *tepe, depe, töbe, töpa, döbö* olarak geçmektedir. “Töp” biçimbilim ve anlambilim açısından Türkçe bir kelimedir (Sarica 2008: 210-213).

Tibet adının diğer dillere Türkçe “Tüpüt”ten geçtiği aşikârdır. İngilizce (Tibet), Fransızca (Tibet), Rusça (Тибет) vs. dillerindeki bu kelimelerin hepsinin kökeni Türkçe “Tüpüt”tür (Yin 1997: 18).

Bilindiği üzere Tibet rakımı yüksek bir coğrafya olduğu için muhtemelen buraya yerleşen halklar bölgenin bu özelliğini yaşadıkları yerin adı olarak kullandılar. Ancak buradaki esas sorun, bu ismi bu bölgede yaşamış ve hüküm sürmüş olan *Qiang* (Çiyan 羌), *Di* (氐),⁸ Türk, Moğol, Çinli, Tangut, Tuyü Hun boylarından kimin verdiğidir. Araştırmacılar, bu konuda bir sonuca ulaşılmasının zor olduğunu belirtmektedir. Zira Orta Asya sürekli boyların yer değiştirdiği, farklı boyların bir arada yaşayıp yeni boylar meydana getirdikleri bir bölgedir. Misal olarak Tuyü Hunlar M.S 307 yılında Çin’in kuzeydoğusundan batıya göçüp Kokonar⁹ bölgesine geldiklerinde hali hazırda o bölgede yaşayan Hun ve Çiyan (Tibet) boylarıyla karışmışlardır (Kirilen 2016: 11).

⁷ Çince metinde Qiu Ci (Çiu Tsı 龟兹) olarak geçen yer günümüz Sincan-Aksu ilindeki Kuçar ilçesidir.

⁸ Çiyan ve Di Boyları’nın Çin’in batısında yaşamış proto-Tibet boyları olduğu düşünülmür.

⁹ Kokonar ya da Kokonor, günümüzde kuzeyinde Moğolların, güneyinde Tibetlilerin yaşadığı Çin’in Çinghay bölgesinde bulunan göl.

2.3. “Tibet” ve “Tubo/Tufan” İlişkisi

Çağdaş Çince'de Tibet Özerk Bölgesi, *Xizang* (Şiizang 西藏) olarak geçse de tarihî kayıtlarda *Tubo / Tufan* (吐蕃) olarak geçer. *Xizang* kelimesinin anlamının Çin'in, Tibet'i batıda sömürülecek bir maden deposu olarak görmesinden dolayı “Batı'daki Depo” olduğunu söyleyenler olsa da esasen buradaki *zang*, merkezî Tibet olarak adlandırılan bölgeyi, *Gtsang*'ı (Tibetçe *Dbus-Gtsang*) ifade eder (Sperling 2011, <http://elliotsperling.org/tubote-tibet-and-the-power-of-naming/>, 15 Ağustos 2020'de erişildi). Yukarıda bahsedildiği üzere Tibet'in *Gtsang*, *Amdo* ve *Kham* olmak üzere üç geleneksel bölgesi bulunmaktadır. *Xizang* isminin siyasî nedenlerden dolayı tercih edildiği aşîkârdır. Bu nedenle *Xizang* tabirini bir kenara bırakacak olursak, Çin kayıtlarını¹⁰ incelediğimizde Tibet için *Tubo* (吐蕃) isminin ilk olarak Eski Tang Tarihi'nde¹¹ geçtiği görülmektedir. “Bu sene (634) Kuça, Tibet, Gaochang, Nüguo, Taşkent/Çaç elçilerini gönderip (hükümdara) hürmetlerini sundular”¹².

Tubo isminin dışında Ming Hanedanlığı döneminde Tibet için bir de *Wusicang* (Vusı tsang 乌斯藏) isminin kullanıldığını görmekteyiz¹³. *Wusicang* kelimesinin de yine Tibetçe *Dbus-Gtsang* kelimesinden geldiği açıktır.

Bazı Çince kaynaklarda¹⁴ Tibet bölgesi *Tu bo te* (Tubotı 图伯特), *Tu bai te* (Tubaytı 图白忒) olarak geçer. Ancak Tibet için esas kullanılan kelime “吐蕃” olup Çinli tarihçiler bu imin okunuşu konusunda anlaşmazlık içerisinde. Kimi *Tubo* olarak okunması gerektiğini kimi *Tufan* olarak okunması gerektiğini söylemektedir. Standart Çağdaş Çince Sözlüğü'nde¹⁵ 2005 yılındaki baskısına kadar *吐蕃* *Tufan* olarak, sonraki basımlarda *Tubo* olarak geçmektedir. *Tubote* ve *Tubaite* okunuşları *吐蕃* kelimesinin *Tubo*

¹⁰ *Tubo/Tufan* (吐蕃) ismi, Tongdian (Tongdiyen 通典), Jiu Tang Shu (Ciu Tan Şu 旧唐书), Xin Tang Shu (Şin Tan Şu 新唐书) ve Song Shu (Soñ Şu 宋书) kaynaklarında geçmektedir.

¹¹ Jiu Tang Shu (Eski Tang Tarihi), 945 yılında tamamlanan, Tang hanedanlığı hakkında bilgiler içeren ilk klasik tarihî eserdir ve Yirmi Dört Tarih'ten biridir.

¹² Jiu Tang Shu, 86-11012

¹³ Batı'ya Seyahat (Şi yoğ ci 西游记 Xī yóu jì): Ming Hanedanlığı devrinde yazılan Çin edebiyatının dört büyük klasik romanından biri.

¹⁴ Qing Dai Shi 清代史

¹⁵ Xiandai Hanyu Guifan Cidian (现代汉语规范词典)

olarak okunması gerektiğine kanıttır (Ling 2008: 51). Yine Ling (2008: 51)’e göre, “Tibet adı İngilizceye Arapçadan, Arapçaya da Çince’den geçmiştir.” Ancak bu görüş çok fazla kabul görmemektedir.

Tubo adının Çinceye Tuyü Hunlar vasıtasıyla geçmiş olma ihtimali de vardır. Tuyü Hunlar, Moğolların bir kolu olarak düşünüldüğünde Tubo kelimesi Moğolcadan Çinceye ve Göktürkçeye geçmiştir (Sato 1988: 109). Tuyü Hunların, Moğol kökenli veya Türk kökenli olduğuna dair farklı görüşler vardır. Beckwith (1993: 17)’e göre, “Tuyü Hunlar, kuzeyden Kokonar Bölgesi’ne gelen Moğol kökenli göçebeler olup As/Az boyu ile aynı boydur.”

SONUÇ

Tibet isminin tarihteki varyasyonları Tibetçe, Çince, Türkçe, Grekçe yazılı kaynaklarında geçmektedir. Her ne kadar Tibetliler kendi yaşadıkları bölgeye *tu phod* (*stod pod*) ismini vermiş olsa da bu, ismin Tibetliler tarafından verildiğine kanıt olmayabilir. “Türkiye” adını Türklerden yüzyıllar önce Avrupalıların kullanması buna bir örnek teşkil edebilir. Orhun kitabelerinde *Tüüpüt* adının geçmesi de bu ismin Türkler tarafından verildiğine kesin kanıt değildir. Türk, Moğol veya göçebe diğer boyların Tibet bölgesinde yaşadıkları dönemler içinde o bölgede hâlihazırda yaşayan yerel halktan bu kelimeyi öğrenip kullanmış olma ihtimalleri vardır. Ancak Tibet kelimesinin Çince kökenli olmadığı ve kelimenin Arapçaya, Fransızcaya, İngilizceye vs. “Tibet” olarak Türkçeden geçtiği kuvvetle muhtemeldir. Yazılı kaynaklara bakacak olursak yukarıda bahsi geçen Grekçe kaynak Tibet adının geçtiği ilk kaynak olabilir fakat tarihçiler o dönemde Tibetlilerin varlığından emin olmadıklarını da kaydetmektedirler.

“Tibet” köken itibarıyla ister Tibetçe *stod pod* kelimesinden ister Türkçe *Tüüpüt* kelimesinden gelsin, Tibet’in bulunduğu coğrafya nedeniyle “yüksek yer, yükselti, zirve” anlamında olduğu aşikâr, fakat Tibet isminin kimler tarafından verildiği hâlâ muğlak bir bilgidir.

KAYNAKÇA

- Beckwith, Christopher (1993). *The Tibetan Empire in Central Asia: A History of the Struggle for Great Power among Tibetans, Turks, Arabs, and Chinese during the Early Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press.
- Ergin, Muharrem (2008). *Orhun Abideleri*. İstanbul Boğaziçi Yayınları.
- Gruschke, Andreas (2001). *The Cultural Monuments of Tibet's Outer Provinces: Amdo, volume 1. The Qinghai Part of Amdo*. Bangkok: White Lotus Press.
- Kirilen, Gürhan (2016). *Tuyü Hunlar ve Tabgaçlar*. Ankara Gece Kitaplığı.
- Ling, Yi (2008). “吐蕃 (fān) 还是 吐蕃 (bō)”, *小学语文教师杂志*, 5: 51.
- Orkun, Hüseyin Namık (1939). *Eski Türk Yazıtları*. İstanbul: Türk Dil Kurumu (Çeviri H. D. Nimetullah Ma)
- Sato, Hisashi (1988). “论“吐蕃”“羊同”等名称”, *青海民族学院学报*, 2: 109
- Sarıca, Mustafa (2008). “Ayrı Dillerde Görev ve Görüntüsü Eşdeğer Biçimbirimler”, *Dil Karşısında Dil, Örneklerle Karşılaştırmalı Dilbilim*. Van: YYÜ Yayınları. 206-221.
- Schaik, Sam van (2011). *Tibet: A History*, Yale University Press, 2011.
- Stein, Rolf Alfred (1972). *Tibetan Civilization*. Stanford: Stanford University Press.
- Wang, Gungwu (2015). “Global History: Continental and Maritime”. *The Asian review of World Histories*, 3 (1): 137-151.
- Yin, Weixian (1997). “关于突厥-维吾尔文献中的“吐蕃”名称问题”, *西北史地*, 2: 6-19.

İnternet Kaynakları

- “Geography Of Tibet”, <http://www.lhassa.org/en/geography-of-tibet/geography.php>, 20 Temmuz 2020’de erişildi.
- Sperling, Elliot (2011). <http://elliotsperling.org/tubote-tibet-and-the-power-of-naming/>, 15 Ağustos 2020’de erişildi.

MO YAN VE SANRISAL GERÇEKÇİLİK

Erdem KURTULDU*

17 Şubat 1955'te Çin Halk Cumhuriyeti'nin Shandong Eyaleti'nin Gaomi Kuzeydoğu Bucağı'nın Dalan Kasabası'nda doğmuş olan ve daha çok Mo Yan mahlasıyla bilinen Guan Moye, "sanrısai gerçekçilik (hallucinatory realism) ile halk hikâyelerini, tarihi ve şimdiyi kaynaştırmadaki ustalığıyla" 2012 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan yazardır. Mo Yan Çin'de doğan ve Çin'de yaşamayı sürdüren Nobel ödüllü ilk Çinli yazardır. Büyülü gerçekçilik akımının önemli bir temsilcisi olarak gösterilen Mo Yan kendi yazarlığı üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır: "... kimi eleştirmenler beni 'köklerini arayan'¹ bir yazar olarak sınıflandırdı, kimisi 'avangart', kimisi de 'shinkankakuha'² yazarı olarak; kimisi benim Çin'in 'büyülü gerçekliği', kimisi de Çin'in 'bilinç akışı' olduğumu düşünüyor ama ben değişmeye devam ediyorum, böylece onların yargıları da havada kalıyor. Ben, onların ağlarına yakalanmak istemeyen bir balığım..."³

Sanrısai gerçekçilik olarak da adlandırılan büyülu gerçekçilik, gerçekte düşün birbirini izlediğı bir anlatı tarzına işaret etmektedir. Oxford Companion to Twentieth-Century Art içinde⁴ sanrısai gerçekçilik, gerçeküstücülüğün bir eğilimi olarak gerçeküstücülük maddesi altında şöyle tanımlanmaktadır: "...sanrısai gerçekçilik-bazen büyülu gerçekçilik olarak

*Sinolog, çevirmen.

¹ "Xungen Pai" 寻根派 (Kök Arayışı Okulu). Xungen terimi ilk kez 1985 yılında Han Shaogong'un yazdığı Wenxue De 'Gen' 文学的'根' (Edebiyatın 'Kökleri') adlı makalede kullanılmıştır. Han, bu makalede edebiyatın "kökleri" olduğunu ve edebiyatın "kökleri"nin milli efsanelerin ve kültürün toprağına derinden kök salması gerektiğini söyler.

² Shinkankakuha (新感觉派), Riichi Yokomitsu ve Yasunari Kawabata'nın önderliğinde "yeni izlenimler" veya "yeni algılar" keşfetmeye odaklanan bir Japon edebiyat grubudur.

³ Mo Yan (2012). "Edebiyat Yolculuğum, Wo De Wenxue Licheng 我的文学历程." Yong Erduo Yuedu 用耳朵阅读. Beijing: 作家出版社 Zuojia Chubanshe. 196.

⁴ Osborne, Harold (ed.), The Oxford Companion to Twentieth Century Art, Oxford University Press, New York, 1981, sayfa 529.

adlandırılır-detayların dikkatli ve doğru bir şekilde tasvir edilmesiyle, ancak gerçek olarak tasvir edilen konular rüya ya da fantezi alanına ait olduğu için dış gerçekliği tasvir etmeyen gerçekçiliktir."

Ünlü eleştirmen Roland Walter, büyüülü gerçekçiliğin ilk şartının, gerçek olanla, gerçekdışı, doğaüstü veya alışılmamış olanı birleştirip, gerçek olanı büyüülü bir şekle sokmak olduğunu söyler (aktaran Turgut, 2003: 23). İkinci şart, gerçek ve gerçeküstü unsurlar birleştirilirken uyumlu bir bütün oluşturulmasıdır. Bu uyumlu bütün, eserde hem anlatıcı hem de karakter bazında sağlanır. Anlatıcı ve karakterler, doğaüstü olanı doğalmış gibi algıladıkları için, doğaüstü olan okuyucuda da şok etkisi yaratmayacak, gerçekdışı olan okuyucu tarafından sorgulanmayacaktır (Turgut, 2003: 23). Üçüncü unsur ise yazarın ketumluğu/suskunluğudur (authorial reticence). Anlatıcı, sadece olayları ve karakterlerin eylemlerini anlatır. Olayı aktarırken, ona kendi yorumunu katmamalı ve açıklamalarda bulunmamalıdır. Aksi takdirde, okuyucu gerçekdışı olanı sorgulamaya başlayacak ve büyüülü gerçekçiliğin diğer iki kuralı da ihlal edilmiş olacaktır (Turgut, 2003: 23).⁵

Mo Yan, İri Memeler ve Geniş Kalçalar romanında yukarıdaki üç şartı romanın bütününe yayar. Buna en iyi örnek olarak romanın anlatıcısının üçüncü ablasının, sevdiği adam olan Kuşçu Han, bir grup siyah giymiş, ellerinde tüfekler olan bisikletli adam tarafından kaçırıldıktan sonra yaşadığı dönüşümü örnek gösterebiliriz:

... Üçüncü ablam iki gün iki gece tuğla döşeğin⁶ üzerine uzanıp ağladı. Annem onu susturmak için ne yaptıysa hiçbirisi işe yaramadı.

Kuşçu Han'ın yakalanmasından üç gün sonra üçüncü ablam tuğla döşekten aşağı indi, üzerindeki bluzu yırtıp utanmaz bir tavırla memelerini ortaya çıkardı, yalınayak avluya çıktı. Nar ağacının üstüne çıkıp dallarına asılarak dalları yay gibi esnetti. Annem telaşla dışarı çıkıp onu aşağı çekmeye çalışınca akrobatik hareketlerle çınar ağacına sıçradı, çınar ağacından büyük bir katalpa ağacına, katalpa ağacından da evin sazdan çatısına atladı. üçüncü ablamın hareketleri göreni şaşkına çevirecek çeviklikteydi, sanki doğuştan kanatlı bir varlığa

⁵ Diler, Hatice Elif, Emir, Derya, Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter'ın Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 30, Ağustos 2011. Ayrıca bknz: TURGUT, C. Ö. (2003). "Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

⁶ Tuğla veya pişmiş topraktan yapılan iki metre uzunluğunda, altında ısınmak için bir ocak bulunan geleneksel Çin yatağı.

benziyordu. Çatının tepesine ata biner gibi oturup gözlerini uzaklara dikti, yüzünde altın sarısı, parlak bir gülümseme vardı. Annem avluda dikilip başını ona çevirdi, zavallı bir halde, "Lingdi, anasının güzel kızı, aşağı in hadi, bundan sonra sana karışmayacağım, ne istersen yap..." diye yalvardı. Üçüncü ablam cevap bile vermedi, sanki bir kuşa dönüşmüştü çoktan ve insanların dilini anlamıyordu. Annem, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci ablalarını, hatta Simaların ufaklığı bile avluya çağırırdı, ablamı aşağı indirmek için onları da seferber etti. Ablalarım gözyaşlarıyla ona seslendiler ama üçüncü ablam dinlemiyordu. Başını eğip sanki tüylerini temizleyen bir kuş gibi omzunu gagalamaya başladı. Başını öyle geniş açılarda döndürüyordu ki sanki başında döner bir bilye var sanırdınız, sadece çok kolaymış gibi kendi omuzlarını gagalamakla kalmıyor, hatta başını eğince meme uçlarını bile gagalayabiliyordu. Ablamın kıcına veya topuklarına uzanabileceğinden hiç şüphem yoktu, istemesi yeterliydi, ağzının vücudundaki herhangi bir noktaya ulaşması mümkündü. Üçüncü ablamı öyle çatıya çıkmış görünce onun çoktan kuşlar âlemine girdiğini hissettim birden, artık kuş gibi düşünüyor, kuş gibi hareket ediyor ve yüzünde kuş gibi bir ifade taşıyordu. Eğer annem, üçüncü Fan Amca ve birkaç güçlü delikanlıyı çağırıp kara bir köpeğin kanıyla üçüncü ablamı aşağı inmeye zorlamasaydı, ablamın vücudundan çok güzel kanatlar çıkacak ve güzel bir kuşa dönüşecekti, bir Zümrüdüanka olmasa da belki bir tavus kuşu, tavus kuşu olmadı, belki altın bir sülüne dönüşebilirdi. Ama hangi kuşa dönüşürse dönüşün kanatlanıp havalanacak ve uçarak Kuşçu Han'ın peşine düşecekti. Fakat sonunda en utanç verici ve en rezil sonuçu ortaya çıkan: üçüncü Fan Amca herkesin 'maymun' diye çağırdığı, kısa boylu ama çok çevik olan Zhang Maolin adında bir genci elinde bir kova kara köpek kanıyla çatıya gönderdi. Delikanlı ablamın arkasından sinsice yaklaşıp kara köpek kanı dolu kovayı başından aşağı boca etti. Ablam birden ayağa kalkıp kollarını iki yana açarak uçmaya çalıştı ama çatının saçaklarına takılıp sendeledi; ardından da tok bir ses çıkararak tuğla döşemeli zemine çarptı. Ablamın başında kayısı büyüklüğünde bir yarık açılmıştı, durmadan kanı aktı, ardından bayılıverdi.

Annem iki göz iki çeşme ağlayarak yerden bir tutam ot kapıp üçüncü ablamın başındaki yarığa bastırdı, sonra dördüncü ve beşinci ablalarının yardımıyla vücudundaki köpek kanını temizleyip onu tuğla döşeye taşıdılar. Akşama doğru, ablam kendine geldi. Annem gözyaşları içerisinde, "Lingdi, iyi misin?" diye sordu. Üçüncü ablam anneme bakıp başını salları gibi oldu ama sallamadı. Gözlerinden yaşlar boşandı. Annem,

"Benim zavallı, kirletilmiş yavrum..." dedi. Üçüncü ablam soğuk bir sesle, "Onu Japonya'ya götürüyorlar, on sekiz yıl sonra geri dönecek. Ana, bana bir sunak yapsana. Ben artık bir kuş perisiyim," dedi.

Annem bunu duyunca şimşek çarpmışa döndü, içine karmaşık duygular çörekledi, üçüncü ablamın şeytani yüzüne korkuyla baktı, ağzının kenarına binlerce sözcük akın etti ama ağzından tek bir sözcük bile çıkmadı.

Gaomi Kuzeydoğu Bucağı'nın bu kısa tarihinde karşılıksız aşk ya da evliliklerinde çıkan anlaşmazlıklardan dolayı altı kadın, tilki, kirpi, gelincik, yılan, porsuk ve yarsa perisine dönüşmüştür, her biri gizemli bir hayat sürmüş ve diğerlerinden korkuyla karışık bir saygı görmüşlerdir. Şimdi de bizim evimizde bir kuş perisi baş göstermişti, annemin yüreğine karanlık bir dehşetle yapışkan bir tiksinti çörekledi, ama ağzını açıp çıtını bile çıkarmadı. Çünkü aile tarihimizden alınmış kanlı dersler vardı: Onlarca yıl önce bir eşek tüccarı olan Yuan Jinbiao'nın genç karısı Fang Jinzhi mezarlıkta başka bir gençle sevişirken yakalanmış, Yuan ailesindekiler bu genç adamı döverek öldürmüşler, Fang Jinzhi'nın da vücudunda dövülmedik yer bırakmamışlar, utanç ve öfke içindeki kadın da arsenik içmişti. Sonra biri onun arsenik içtiğini fark edip kadını kusturmak için ağzından içeri insan dışkısı boşaltmış, kendine gelen Fang Jinzhi ruhunun bir tilki perisi tarafından ele geçirildiğini söyleyip kendi için bir sunak yapılmasını istemişti. Yuan ailesi bu isteğini reddetmiş. O günden sonra Yuan ailesinin yakacak odunları sürekli ateş almaya başlamış, ailenin kap kaçağı durduk yere kendi kendine kırılmaya başlamış, ailenin yaşlı dedesi içki sürahisini açınca içinden kertenkele çıkmış, ailenin yaşlı ninesi hapsirince kadının burun deliklerinden kendi iki dişi çıkmış ve bir gün Çin mantısı pişirdiklerinde içinden ölü kurbağalar çıkmıştı. Pes eden aile sonunda tilkinin ruhuna bir sunak yapmış, Fang Jinzhi için de sessiz bir meditasyon odası yapmışlardı.

Bizim kuş perisinin meditasyon odası ise doğu kanadındaki oda oldu...⁷

Sanrısız gerçekçilik, edebiyat tarihine bir terim olarak ilk kez 1971'de Prof. Clemens Heselhaus'un⁸ Alman yazar Annette von Droste-Hülshoff'un şiirlerini tanımlamasıyla girer. 2001'de Prof. Elisabeth Krimmer, Clemens Heselhaus'un tanımının çok doğru olduğunu söyleyip terime şöyle bir açıklık

⁷ Mo Yan, İri Memeler ve Geniş Kalçalar, Can Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2019, sayfa 198-201.

⁸ Heselhaus, Clemens. Annette von Droste-Hülshoff: Werk und Leben. Düsseldorf: Bagel, 1971.

getirir: "Hayal dünyasına geçiş daha da zorlayıcıdır, çünkü öncesinde doğal çevrenin ayrıntılı bir açıklaması vardır. Yavaş yavaş, "ben" in iç dünyası, dış dünyayı kaplar ve gizler."⁹

Mo Yan, doğal çevrenin de ayrıntılı bir açıklamasını yaptığı İri Memeler ve Geniş Kalçalar romanında, dış dünyadan iç dünyasına geçiş yapar:

... Sima Liang, anneme ve Lu Shengli'ye benim nerede olduğumu sorarken ben pagodanın etrafında dolanıyordum. Aklımda bir sorun olduğunu inkâr etmiyorum ama bu sorun sadece bir memeyle karşı karşıya geldiğim zaman nüksediyor; geri kalan zamanlarda hiçbir sorunum yok. Akıl hastasını oynamanın tadını derinden tattım bir kere. Ne düşünüyorsan onu söyleyebiliyorsun, ağız dolusu saçmalasan da insanların tek yaptığı sana gülümsemek. Akıl hastalarının saçmalamasına gelince, doğru söyleyeni zaten dokuz köyden kovmuyorlar mı, gerçeği söylediğin zaman yaftaları hazır, hemen akıl hastası ilan ediliyorsun. Akıl hastasıysan istediğini yapabilirsin, işlek bir caddenin ortasında dans edebilirsin mesela, sürücüler sana çarpmaz, polis gelip yakalamaz, ne döver ne de söver, seni azarladığı zaman karşısına geçip aptal aptal sırtabilirsin, elini uzatıp belindeki kemerin parlak tokasıyla oynarken, "Memmee!" dediğinde polis gülse mi ağlasa mı bilemez. Şehrin Kadınlar Birliği Şefi'nin kırık dökük arabasını durdurup parlak farlarına elleyerek "Memmee! Memmee!" dediğinde Kadınlar Birliği Şefi'nin arabasının içinde başını geriye atıp kahkahalar içinde kıvrandığını görebilirsin. Meydandaki sinemanın önünde havada karşılıklı asılı duran büyük posterleri bir maymun gibi zıplayıp pislikten kuzgun karasına dönmüş on parmağınla aşağıya doğru çekerken avazın çıktığı kadar, "Memmee! Memmee!" diye bağır bakalım. O meşhur film yıldızı, o memelerini açarak meşhur olmuş film yıldızı reklam panolarından sana doğru tebessüm edecektir. İşte o gün beni, Shangguan Jintong'u izleyen kişi sayısı, sinemanın karanlığında oturmuş film izleyenlerden daha fazlaydı. Kadını, erkeği, çocuğu, yaşlısı, herkes beni izliyordu. İçlerinde daha yeni doğum yapmış genç bir kadın vardı, beni tanıdı, ben de onu tanıyordum ama deli taklidi yapıp onu tanımazdım geldim. Kadın sineklikten bile daha şeffaf bir elbise giyiyordu, altında da siyah külotlu file çorap vardı. Teni bembeyaz, vücudu

⁹ Elisabeth Krimmer (2001). "A Perfect Intimacy with Death: Death, Imagination, and Femininity in the works of Annette von Droste-Hülshoff", Women in German Yearbook: Feminist Studies in German Literature & Culture, Volume 17, 2001, pp. 121-140 (Article) Published by University of Nebraska Press.

mükemmeldi; daha yeni doğum yapmış demezdiniz. Sanki kurt özümü doğurmuş sanırsın. Sutyen takmadığından gözüne çarpan ilk şey güçlü ve iri memeleri oldu. Sütü çok bol ve besleyici olmalıydı. Bebeği çok şanslıydı anlayacağınız. Elinde bir file taşıyordu, dikenli bir hıyar çıkmıştı filenin deliğinden. Hıyarların tüylü dikenleri mor ve parlak bir patlıcana batıyordu. Filede biraz da üzerinden tazelik damlayan, şekil bozukluğuna uğrayıp meme ucu gibi fazlalıklar çıkarmış kırmızı domatesler vardı. Deli deli kulakları küpeli, hopladı zıpladı, iri memeleri elledi! Boyunlarına kırmızı fular bağlamış bir grup masum çocuk hep birlikte alkış tutup bana tezahürat yaptı, dalga da geçtiler elbet. Öğretmenleri, bu çocukları sinemaya ahlaki değerler üzerine bir film izlemeye getirmişti. Hoparlörlerden filmden¹⁰ bir parça duyuluyordu:

Dünyada sadece annen olsa yeter,

En büyük hazinen annendir,

Annesi olmayan çocuk kurumuş ota benzer.

Şerbet, buzlu dondurma, kaymak, jöle. Çubuk dondurma, buzlu çubuk durdurma, ağzında tüter dumanı. Bom! Pompalı tüfek, vur hedefi kap hediye. Halka atma oyunu, bir atış bir yuan¹¹. Halka neye denk gelirse senindir. Sigara var, çiklet var, Jianlibao'nun¹² yerli meyve suyu var, Coca Cola var, halkayı geçir kazan, olmadı eller cebe. Maymunlusu. Çincede de öyle. Bıldırcın dövüşü. Herkes kendi işinde iyidir, kimi gong çalar, kimi şeker satar. Satrançta son hamleyi yapanı da var. Otantik Vietnam aperiatifleri, kendini savunduğu bir kavgada kahraman olan Sha Libao'nın, yüklü bir altınla özel olarak davet ettiği Nguyen Thi Mei Xiang adlı Vietnamlı bir aşçının hazırladığı tadı damağınızda kalacak yemeklere buyurun. Bir yandan Markov'un at eti köftelerini yiyin, bir yandan da masajın keyfini çıkarın! Ucuz pudra sürmüş Çinli ve yabancı kızların müşterileri çekmek için kıkırdayıp flört etmelerini izleyin. Böyle yerler hep paralıdır ama şehvet düşkünü Shangguan Jintong'un performansını izlemek bedava. Şehvet düşkünü "moruk meme emiyor" performansını sergiliyor! İçiniz kıpır kıpır olacak, elinde bir file taze sebze taşıyan etine dolgun genç kadının koca gözlerinde ışıldayan o genç kadınlara has benzersiz mutluluğu göreceksiniz, o kolayca empati kurulabilecek zayıf ışıltıyı! Papağan Han'ın evinde kısacık bir süre içinde yaniveren o parlak ışığın altında bu kadının bir dutu andıran tatlı ekşi duygu

¹⁰ 1988 yapımı bir Tayvan filmi.

¹¹ Çin para birimi.

¹² 1984'te Guangdong, Foshan'da kurulan bir meşrubat firması.

denemelerini okumuştun. Kadın o zamanlar bir "kendin seç kendin al" dükkânında enselendi. Sen de kadının o güzelim iri memelerinden etkilenip cömert bir tavırla ayağa kalktın, kadının kocası gibi davranıp onun yerine hesabı ödedin. "Karımın hesabı kendi ödeme alışkanlığı yoktur," dedin. Sonra onu tanımazdan geldin. Ama bir daha sıçrayıp posterin üzerindeki film yıldızının memelerini elleme tutkunu da kaybettin. Utanç içinde koşarak bir ara sokağa saptın. Ama daha sokağın ağzına yeni varmıştın ki kadının çoktandır orada seni beklediğini fark ettin. Sokak çok sessizdi. Sadece parlak gün ışığının altında renkli birer bayrak gibi sallanan bezleriyle birkaç çocuk vardı. Kadın şöyle fısıldadı: 'Sen gerçekten akıl hastası mısın yoksa sadece akıl hastası gibi mi davranıyorsun? Sana bir borcum var. Hadi elle beni, bir kere elle ödeşelim. Ellesene hadi, seni zavallı adam, o reklam panolarında gördüklerin sahte, o film yıldızının memeleri gerçek değil, sünger ya da pamukla desteklediği için o kadar iri görünüyor. Seni zavallı adam, yoksa bu yüzden mi delirdin? Dokun hadi. Kadın gözlerden uzak bir köşeye çekilip etrafı kolaçan ettikten sonra memelerini işaret edip, "Deli seni, gel buraya, çabuk ol, sana bir kereliğine yardım edeceğim," dedi. Kadının bebek bezi içindeki memeleri çok vakur ve kutsal bir eda içindeydi. Yüzünü ellerinin içine gömüp diz çöktün, "Hayır..." dedin acıklı bir sesle. Kadın içini çeken bir aydın gibi, "Oh, demek beni yalancı çıkarıyorsun," dedi. Filesindeki meme ucu çıkarmış olan domateslerden en irilerini seçip elime tutuşturdu, bebek bezleri içinde ince belini büküp göz kamaştıran bir ışık tarafından yutuldu biranda... Zengin, sembolik anlam yüklü domatesleri elimde incelerken uzun uzun düşündüm. Domatesler niye meme ucu çıkarır ki? Dağlar yeryüzünün meme uçlarıdır, dalgalar denizin, dil düşüncenin, çiçekler bitki örtüsünün, sokak lambaları caddenin, güneş kâinatın... Her şeyin memelerle bir bağlantısı var, dünya üzerindeki her şeyi meme uçlarıyla ilişkilendirmek, benim, akıl hastası Shangguan Jintong'un kendini en özgür hissettiği ve en paranoyaklaştığı ruh halidir.

Pagodanın etrafında dönüyordum, sanki pagodanın değil de bir memenin etrafında dönüyordum. Birden Sima Liang'la yüz yüze geldim, acaba deli gibi davranmaya devam mı etseydim yoksa onun beni ayık zihnimle görmesine izin mi verseydim? Birbirimizi neredeyse kırk yıldır görmüyorduk ve beni bir akıl hastasına dönüşmüş halde bulmak onu çok üzecekti. Evet, çok üzüldür, çocukluk arkadaşıma kendimi en akıllı ve entelektüel halimle göstermeliydim. Liang, Sima Liang! Küçük dayı, küçük dayı Jintong! Birbirimize sıkıca sarıldık. Üzerindeki ağır parfüm kokusundan neredeyse sarhoş olup bayılacaktım.

Sonunda beni sıkmayı bıraktı. Onun o yerinde duramayan büyük gözlerine baktım. Çok bilge bir adam gibi içini çekti. Onun jilet gibi ütülenmiş takım elbisesinin omzunda bıraktığım gözyaşlarımı ve sümük izlerimi gördüm. Bu sıra Lu Shengli elini uzattı, sanki benimle el sıkışmak istiyordu, ama ben elimi uzattığımda elini çoktan geri çekmişti. Utançtan ne yapacağımı şaşırdım, içim büyük bir öfkeyle doldu. Anasını sattığımı, Lu Shengli, nereden geldiğini unutmuşsun sen! Tarihini unutmuşsun sen! Tarihini unutmak demek ihanet etmek demektir! Sen Shangguan ailesine ihanet ettin, ailenin temsilcisine -ben neyi temsil edebilirim ki şu hayatta? Ben kimseyi temsil etmiyorum. Hatta kendimi bile temsil edemem. "Küçük dayı, merhaba, nasılsın, buraya gelir gelmez yaptığım ilk iş seninle ninemi aramak oldu." Yalan, düpedüz yalan, baştan aşağıya yalan. Lu Shengli, sen bir zamanlar Taşkın Ejderha Çiftliği'nin hayvancılık bölümünde müdürlük yapan Shangguan Pandi'nin vahşi hayal gücünü miras almışsın; o şimdi tanrının hayvanat bahçesinde bir genelev açtı, oysa sen sadece Zümrüdüanka'yı yaratmakla uğraşıyorsun, ama onun samimiyetini ve açıklığını miras alamamışsın. O güzelim yün kazağının içindeki iriliğini yitirmiş memelerini ilk bakışta fark ettim, elim kirli diye elimi bile sıkamak istemesen de senin memelerini ellemek istiyorum, sen benim yeğenim olabilirsin, ben de senin küçük dayın olabilirim, ama yine de memelerine ellemek istiyorum. Bir kadının memeleri, Zümrüdüanka Parkı'ndaki çiçekler gibi kamu malıdır. Çiçek koparmak genel ahlaka aykırıdır, ama dokunmak öyle mi? Dokunmak da olmaz. Ben dokunabilirim, çünkü akıl hastasıyım ben, delinin biri ABD başkanını vurdu, adamı infaz bile etmediler, öyleyse delinin birinin bir kadının memelerini ellemesinde büyütülecek ne var? Bakıyorum da belediye başkanı olmuşsun, banka müdürlüğü yapmışsın. "Memmee..." dedim gözlerimi Lu Shengli'nin memelerine dikip. "Aman aman, aaa!" diye abartılı bir çığlık atan Lu Shengli hemen Sima Liang'ın arkasına saklandı. Meme uçları Sima Liang'ın omuzlarına değiyordu. Erkeklerin ellerinde olgunlaşmış bir hurma gibi sıkılıp haşatı çıkmış, üzerindeki deliklerden sızdıran o iki memeyle bir de karşıma geçmiş utangaç bir bakireyi oynuyorsun. Aman, boş ver, umurumda değilsin. "Küçük dayı, delirdi, sokaklarda kadınların peşinde koşturup memelerine dokunmaya çalışıyor," dedi birden Sima Liang'a benim hakkımda kötü şeyler söylemeye cesaret edip, ne zaman sokaklarda kadınların peşinde koşturmuşum ki? Sima Liang, o soğuk, kaygan, parlak, beyaz, iri ama yağlı olmayan memeleri olan Asya ve Avrupa kırmızı kadını yanıma getirip benimle tokalaştırmak istedi. Sima Liang'ın çok fiyakalı

görüldüğünü kabul etmeliyim, Babbitt'in yıllar önce bize izlettiği filmin kadın kahramanını andıran bu Avrasyalı kadını koluna takıp köyümüze getirerek atalarımızın şanına şan kattı, insanın erkek çocuğu oldu mu Sima Liang'a benzemeli. Bu melez kadın görünüşe göre hiç üşümüyordu, üzerinde ince bir elbise vardı, memelerini kasten gözüme doğru sokup, "Merhaba, nasılsın?" dedi. Çinceyi çok tuhaf bir şekilde konuşuyordu. Daha önce de dediğim gibi ne zaman bir çift güzel meme görsem ağzım burnum oynar, yine öyle oldu. "Memme," dedim. "Küçük dayının bir gün bu hale gelebileceğini hiç düşünmezdim," dedi Lu Shengli üzgün bir sesle. Sima Liang gülererek, "Bunu bana bırakın, küçük dayımın hastalığının tedavisini ben üstleniyorum. Belediye Başkanı Lu, şehrin göbeğinde şehrin en büyük otelini yapmak için yüz milyon yuan yatırım yaptım. Pagodanın bakım masraflarını da ben karşılayacağım. Papağan Han'ın 'Doğu'nun Kuş Cenneti'ne yapacağım yatırım için de kontrole gönderdiğim denetçilerin sunacağı raporu bekliyorum. Sen Shangguan ailesinin soyundan gelen gerçek bir Shangguansın, belediye başkanlığını tüm kalbimle destekliyorum. Ama ninemin başına gelenlerin bir daha yaşanmamasını istiyorum," dedi. "Sana garanti ederim," dedi Lu Shengli, "bundan sonra nineme ve ailenin diğer üyelerine en yüksek nezaketle davranılacak..."¹³

1983'te Prof. Burkhardt Lindner, Sanrısız Gerçekçilik adlı makalesinde¹⁴ Alman yazar Peter Weiss'in Troçki Sürgünde adlı oyununu¹⁵ "Bu, sadece sınırlı bir anlamda belgeseldir ve neredeyse sanrı gibi bir vizyon olarak şekillenmeyi tercih eden" bir oyun olarak adlandırdığı hatırlatıp üzerine şunu söyler: "Vizyon, sanrı ve şizofreni ifadeleri, kişiyi gerçek hayatı yeniden üretme iddiası konusunda şüpheye düşürmelidir. Sanrısız Gerçekçilik - çok sayıda karakteri bir genişliğe, bir açıklığa, gizli bir bağlantıya, eşzamanlılığa ve bir bellek ağına "Biz" olarak harmanlama girişimidir." Lindner yine aynı makalenin başka bir yerinde sanrısız gerçekçilik için, "Sanrısız gerçekçiliğin işleyişi rüyaya benzer bir özgünlük elde etmeyi amaçlamaktadır," der.

Mo Yan, kısır kocası ve erkek torun sevdalısı kaynanasının zulümlerine dayanamayıp her biri başka bir adamdan olan sekizi kız, biri erkek, dokuz çocuk doğuran Shangguan Lu'nun geniş ailesini anlattığı, Çin'in

¹³ Mo Yan, İri Memeler ve Geniş Kalçalar, Can Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2019, sayfa 840-847.

¹⁴ Burkhardt Lindner (Autumn 1983). "Hallucinatory Realism: Peter Weiss' Aesthetics of Resistance, Notebooks, and the Death Zones of Art". New German Critique: Duke University Press. Duke University Press. 30 (30): 127–156.

¹⁵ 1969 Trotzki im Exil (Trotzky in Exile. New York: Atheneum, 1972.

bereketli topraklarını simgeleyen İri Memeler ve Geniş Kalçalar romanına yazdığı önsözde, romanın çoğunda anlatıcı karakter olan Jintong'u çağdaş Çinli aydınların bellek ağına harmanlayıp şöyle der:

...Kitabın önemli başka bir karakteri de annenin misyoner bir papazdan olan melez oğlu Shangguan Jintong'dur, bu Altın Oğlan bir "meme düşkünü", boylu poslu, yakışıklı biri olmasına rağmen karakteri zayıf, tüm hayatını annesinin memesinden ayırlamadan geçiren, manevi bir cüce. Böyle bir karakterin kaderi yanlış okumalara ve tartışmalara çok açıktır. Geçtiğimiz yıllar içinde bu karakter hakkında yapılan bir sürü yorum duydum ve okudum, bence en doğru olan okuyucunun kendi görüşleri. Edebiyatın en büyük cazibelerinden biri belki de yanlış okumalardır. Kitabın yazarı olarak Shangguan Jintong'un bazı çağdaş Çinli aydınların cisimleşmiş hali olduğuna elbette ki ben de katılıyorum. Shangguan Jintong'un benim ruhumun bir yansıması olduğunu itiraf etmekten hiç korkmuyorum, hayranı olduğum bir filozofun da dediği gibi: "Çağdaş Çinli aydınlarının ruhlarının derinliklerinde küçük birer Shangguan Jintong gizlidir..."¹⁶

SONUÇ YERİNE

Roland Walter'in sözünü ettiği büyümlü gerçekçilikle ilgili üç şart romanın geneline yayılmıştır. Bu özellikler yukarıda tercümesi verilen bölümlerde görülmektedir.

İlk şart, gerçek olanla gerçekdışı, doğaüstü veya alışılmamış olanı birleştirip, gerçek olanı büyümlü bir şekle sokmaktır: Romanın ilgili bölümünde anlatıcının üçüncü ablası, sevgilisinin kaçırılması üzerine kuş perisine dönüşür; kuş gibi daldan dala sıçrar; başını kuş gibi geniş açılarda döndürüp sanki gagası varmış gibi omzunu ve meme uçlarını gagalar; artık kuş gibi düşünüyor, kuş gibi hareket ediyor ve yüzünde kuş gibi bir ifade taşıyordur.

İkinci şart, gerçek ve gerçeküstü unsurlar birleştirilirken uyumlu bir bütün oluşturulmasıdır. Bu uyumlu bütün, eserde hem anlatıcı hem de karakter bazında sağlanır. Anlatıcı ve karakterler, doğaüstü olanı doğalmış gibi algıladıkları için, doğaüstü olan okuyucuda da şok etkisi yaratmaz, gerçekdışı olan okuyucu tarafından sorgulanmaz: Anlatıcıyla ailesi, üçüncü ablanın kuş perisine dönüşmesini çok doğal karşılar. Bu doğallık, romanın geçtiği yerde yaşanmış tilki, kirpi, gelincik, yılan, porsuk ve yarasa perisine dönüşmüş olan

¹⁶ Mo Yan, İri Memeler ve Geniş Kalçalar, Can Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2019, sayfa 11-12.

kadınların hikâyeleriyle çeşitlendirilir. Kuş perisinin yaşaması için evin bir odası meditasyon odasına çevrilir.

Üçüncü şart ise yazarın ketumluğudur. Anlatıcı, sadece olayları ve karakterlerin eylemlerini anlatır. Olayı aktarırken, ona kendi yorumunu katmaz ve açıklamalarda bulunmaz. Aksi takdirde, okuyucu gerçekdışı olanı sorgulamaya başlar ve büyülü gerçekçiliğin diğer iki kuralı da ihlal edilmiş olur: Romanın ilgili bölümünde anlatıcı, üçüncü ablasının kuş perisine dönüştükten sonra yaptığı eylemleri -ağacının üstüne çıkıp dallarına asılarak dalları yay gibi esnetir, akrobatik hareketlerle çınar ağacına sıçrar, çınar ağacından büyük bir katalpa ağacına, katalpa ağacından da evin sazdan çatısına atlar, çatının tepesine ata biner gibi oturup gözlerini uzaklara diker, başını eğip sanki tüylerini temizleyen bir kuş gibi omzunu gagalamaya başlar vs- kendi yorumunu katmadan ve açıklama yapmadan sırasıyla anlatır.

Mo Yan köyde geçen çocukluğu boyunca dedesinden, ninesinden ve köyün yaşlılarından pek çok hikâye dinlemiştir. Kulakları ona güçlü bir gerçeklik duygusu veren, köyünün doğal çevresi ve aile geçmişiyile yakından ilgili olan çeşitli tanrı ve hayalet hikâyeleriyle, tarihi efsanelerle, tuhaf, eğlenceli ve bir o kadar da büyüleyici olan anekdotlarla dolup taşar. Onların anlattığı hikâyelerde yaşam ve ölüm arasında net bir sınır yoktur; hayvanlar, bitkiler ve insanlar arasında da net bir sınır yoktur; hatta nesneler için de geçerlidir bu: örneğin bir çalı süpürgesi, bir tutam saç ya da düşmüş bir diş bir şekilde canlanıp dile gelebiliyordur.¹⁷ Mo Yan'ın o büyülü ve sanrısar gerçekçiliğinin kökleri küçükken dinlediği bu hikâyelerde yatar.

¹⁷ Mo Yan (2012). "Kulaklarla Okumak" 用耳朵阅读 Yong Erduo Yuedu. Beijing: 作家出版社 Zuojia Chubanshe. 55-56.

LU XUN'ÜN KONG YIJI (孔乙己) ADLI ÖYKÜSÜNDE OKURYAZAR İMGESİNİN SERGİLENMESİ

Gözde KARAKAŞ*

Modern Çin Edebiyatında Lu Xun'ün Önemi

Lu Xun, Japonya'da eğitim gördüğü yıllarda okuduğu çeviri kitaplar aracılığıyla Batı'nın düşünce kültürüne temas etmiş, bunun sonucunda Çin'in sömürge ülke haline gelmesinin ve halkın zor yaşam sürmesinin nedenlerinin geleneksel kültür düşüncesine bağlı olduğunu anlamıştır. Birey kavramının olmadığı, kişisel hak ve özgürlüklerin tanınmadığı; halkın yöneticisine, kadının kocasına, çocuğun babasına itaat etmekle yükümlü kılındığı bu kültür yapısını Çin'in ilerlemesinde ve gelişmesinde engel olarak görmüştür. “Lu Xun'e göre Çin feodal toplumu “insan yiyen/yamyam” bir toplumdur (Liu 2005:101). Dört Mayıs döneminde yazdığı eserlerinde feodal özelliğin baskın olduğu Çin'in geleneksel kültürüne darbe vurmuştur. Bu noktada, Çin modern edebiyat tarihinin sade dilde yazılmış ilk kısa öyküsü olarak kabul edilen *Delinin Güncesi* (狂人日记) (1918) adlı öyküsü büyük önem taşımaktadır. Bu öyküde, Lu Xun feodal toplumun insanlara olan zararlarını eleştirel bir gözle yansıtırken, öykünün son sözlerinde ifade ettiği “Çocukları kurtaralım!”¹ çağrısıyla toplumda binlerce yıldır gölgede kalan çocuğun keşfedilmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca 1919 yılında *Yeni Gençlik* (新青年) dergisinde yayımladığı, *Bizler Şimdi Nasıl Baba olmalıyız?* (我们现在怎样做父亲) adlı denemesiyle *fu wei zi gang* adı verilen çocuğun babasını rehber alması öğretisini yıkarak çocuğun sürekli eğilip bükülen bir varlık değil aksine temel hak ve özgürlükleri olan bir insan olduğunun altını çizmiştir (Zhu

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sinoloji Anabilim Dalı, gozdederilgen@hotmail.com

¹ Öykünün Türkçe çevirisi için bakınız: Lu, Xun (2020), “Delinin Güncesi”, Çev. Pınar Altay Yılmaz, *Ayarsız Dergisi*, 47 (4): 26-28.

1989: 87). Çocuğa yönelik yeni ve modern bakış açısının kurulmasını sağlayarak çocuk edebiyatının bağımsız bir edebiyat haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Lu Xun, Çin’de modern edebiyatın kurucusu olmanın yanında çeviri edebiyatının da öncüsü olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Jules Verne’nin «Ay’a Seyahat» eserini 1903 yılında, *Dünya’nın Merkezine Yolculuk* adlı eserini 1906 yılında çevirerek Çin’de bilim kurgu romanlarının tanınmasında, 1938 yılında Rus yazar Gogol’ün *Ölü Canlar* romanını Çinceye çevirmesiyle Rus edebiyatının Çin’de tanınmasında katkısı olmuştur (Wang 2009: 61).

Lu Xun’un Öykülerinde Eser Kişileri ve Özellikleri

Lu Xun modern Çin edebiyatı tarihinde önemli izler bırakmış büyük bir edebiyat yazarıdır. 1918 yılında başladığı yazın hayatında kaleme aldığı öykü, şiir, deneme ve çeviri eserleriyle sadece edebiyata değil, toplumun düşünce ve kültür yapısında büyük değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına yadsınamaz katkılar sağlamıştır. Çin’in her bakımdan geride kalmasında geleneksel kültür geçmişinin yıkıcı etkilerini gören Lu Xun, Japonya’da eğitim gördüğü yıllarda temas ettiği Batı kaynaklı eserlerden edindiği aydınlanma düşünceleri vasıtasıyla Çin toplumunda on dokuzuncu yüzyıl sonu yirminci yüzyıl başında yaşanan karanlıkların ve sıkıntıların nedenlerini daha iyi görmeye başlamıştır. Özellikle de eskiyi yıkıp yeniye kurmanın temel alındığı, demokrasi ve bilim bayraklarının kaldırıldığı Dört Mayıs Hareketi döneminin başyazarı olarak vatansever aydın kimliğiyle Çin’de köklü bir geçmişe sahip feodal düşünce kültürüne ve geleneksel ahlak yapısına eleştirel bir gözle bakmıştır.

Lu Xun’un on üç yaşında iken babasını kaybettiği, annesi ve iki erkek kardeşi ile birlikte zor günler geçirdiği bilinmektedir. O zamanlar hanedanlık sistemi devam etmekte ve feodal otokrasi yönetimi yürürlüktedir. Sınıflı toplum yapısına bağlı sosyal eşitsizliklere ve ülkenin savaşlarla aldığı yenilgilere tanık olan Lu Xun, kurtuluş olarak gördüğü devrim yolunda cesaret ve kararlılıkla yürümeye başlamıştır. Kendi sosyal çevresinde meydana gelen acılı yaşam manzaralarına da duyarsız kalmamıştır. Toplumun ve insanların gelişmesine engel olarak gördüğü feodaliteyi yıkmak üzere insanları uyandırıp onların bilinçlenmeleri için kalemını eline almıştır. 1918 yılından 1935 yılına kadar yazdığı farklı uzunluktaki öyküleriyle insanlara mücadele ruhunu aşılama çalışmış, yaşamın gerçekliğini yansıtmıştır. Bu doğrultuda, öykülerinde eser başkışileri büyük öneme sahiptir. Yazar, eski feodal dönem geçmişi arka planında, Çin toplumunda alt sınıfa mensup insanları ve onların yaşamlarını kaleme almıştır. Her biri tipik bir karakter imgesine dönüşen bu insanlar aracılığıyla, feodal düşünce ve ahlak yapısını eleştirip, mevcut toplum düzeninin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini sergilemiştir.

Çin’de Lu Xun’nun öykülerindeki eser kişilerini inceleyen akademik çalışmalar, bu kişilerin Dört Mayıs döneminde feodal sistemin baskı altında tuttuğu, zorlu ve acılı yaşamlara sahip alt sınıfa bağlı sıradan insanlardan oluştuğunu göstermektedir. Bir bakıma, her eser kişinin dönemin ve toplumun yaşayan gerçek insanlarını yansıttığı ifade edilebilir. Lu Xun’ün *Roman Nasıl Yazarım?* (我怎么做小说来?) adlı yazısında yer verdiği şu sözleri, bu gerçeği açık bir şekilde doğrulamaktadır: *Malzemelerimi çoğunlukla hastalıklı toplumda yaşayan talihsiz insanlardan alırım. Bunun anlamı sıkıntıyı gün yüzüne çıkartıp kurtuluş bilincine dikkat çekmektir* (<https://www.kanunu8.com>, 16 Temmuz 2020’de erişildi). Zhang Xiaodan *Lu Xun’ün Öykülerinde Halktan Kahraman İmgeleri* (浅谈鲁迅小说中的平民化人物形象) başlıklı makalesinde, Lu Xun’un otuz üç öyküsündeki kahramanların yaşamlarında acılarla mücadele eden halktan insanlar olduğunu belirtmiştir. Yazarın sanatını bir bıçak gibi kullanarak ulusun ruhunu ayrıntılı bir şekilde inceleyip ulusal değişimi tamamlamaya çalıştığını aktarmıştır (Zhang 2007: 68).

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki Lu Xun’un öykülerinde okuyucunun karşısına çıkan alt sınıf insanların büyük çoğunluğunu okuryazarlar ve çiftçiler oluşturmaktadır. Bunlar yozlaşmış toplum tarafından büyük baskı görmüş gerek ataerkil sistem gerek otokrasi gerek siyasi rejim nedeniyle zorluklar çekmişlerdir. Giderek yoksullaşıp ve hatta kötü birtakım alışkanlıklar edinmişlerdir. Lian Meixiang, Lu Xun’un bu kişileri seçmesindeki nedenin karmaşa içinde dalgalanmalar yaşayan toplumu ve acımasızlaşan toplum çevresini göstermek olduğunu düşünmektedir (Lian 2013: 253). Lu Xun bir yandan bu kişilere sempatiyle yaklaşırken bir yandan da trajik bir kadere sahip olmalarının nedenlerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. En önemlisi de kahramanların başarısızlık hikâyeleri aracılığıyla dönemin toplumsal hayatın trajedisini göstermek istemiştir.

Lu Xun’un kaleminde okuryazar ve çiftçilerin birer imge haline dönüştüğü ve karakteristik özellikler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Araştırmacı Chen Lan, Lu Xun’un öykülerinde eser kişilerini konu aldığı çalışmasında, bu imgeleri özellikleri bakımından altı sınıfa ayırmıştır. Bunlar, ilk adımda uyanan, körü körüne direnen, bilinçli bir şekilde direnen, ikilem yaşayıp mücadele eden, cehalet içinde duyarsızlaşan ve geleneksel değerleri savunan şeklindeki kişi imgeleridir (Chen 2004: 45-47). Bu imgelerinin karakteristik özelliklerine vurgu yapan Tang Daoling, *Lu Xun’un Öykülerinde Alt Sınıf Tipik Kahraman İmgeleri* (浅谈鲁迅小说中下层典型人物形象) adlı makalesinde şunları belirtmiştir: *Bu insanların temel özellikleri feodal*

düşüncelerin ve ahlak yapısının mantıksızlığının farkında olmayarak her şeylerini kaybetmeleridir. Hatta yaşamlarını bile (Tang 2007: 230).

Lu Xun'un öykülerinde, ilk adımda uyananlar özelliğini taşıyan eser kişileri, aydınlanma düşüncelerinin etkisinde kalarak toplumsal problemler konusunda uyanan kişileri temsil etmektedir. Bu kişiler demokrasi, bilim, eşitlik, özgürlük gibi düşünce eğilimlerinin farkına vararak geleneğe başkaldırmışlardır. Buna örnek olarak, Lu Xun'un 1918 yılında yazdığı *Delinin Güncesi* adlı öyküsünün eser başkişisi okuryazar bir kişi ve demokrasi savunucusudur. Ancak yazar, onu bir deli görüntüsünde okura tanıtmaktadır. Bunun sebebi onun insanların söylemeye cesaret edemediklerini ya da belki de hiç düşünmediklerini cesur bir şekilde ifade etmiş olmasıdır. Başkişinin psikolojik tasvirinin ve olay örgüsündeki grotesk sanatın bir arada harmanlanması üzerinden yazar, Zhang Xiaodan'ın da belirttiği üzere, tarihte düzene karşı çıkan insanların deli görüldüğü gibi bu kahramanın düşünceleri aykırı bulunmuştur (Zhang 2007: 69). Lu Xun, Bir delinin gözünden feodal toplum ve aile sisteminin bireyin kurtuluşu ve özgürlüğüne verdiği zararı ortaya koymuştur.

Lu Xun'un öykülerindeki kahraman imgelerinden ikincisi, körü körüne direniş gösterenlerdir. Feodaliteye karşı mücadele etmek isterler ancak ideolojik anlamda doğru şekilde aydınlanmadıkları için yeterli inanca sahip değildirler. Üstelik direnme sergileyecekleri belli bir amaçları da yoktur. Bu yüzden mücadelede sebatkâr davranmayıp en sonunda feodal baskıya boyun eğmek zorunda kalırlar. Burada Lu Xun'un *Aq'nun Gerçek Hikâyesi* (阿Q正传) adlı öyküsündeki Aq isimli eser başkişisini örnek vermek yerinde olacaktır. Çin'de 1911 Devrimi döneminde yaşadığı kurgulanan bu kahraman alt sınıftan bir çiftçidir. Toprağını ve evini kaybetmiş, başıboş gezmeye başlamıştır. Toprak sahipleri tarafından ezilme ve sömürülme gerçeği ile yüz yüze gelmek istemediği için geçmiş yaşamıyla övünüp kendini diğer insanlardan üstte görmüştür. Kendini aldatmada başarılı olan Aq, zihinsel zafer adını verdiği yöntemle kendini avutur. Ancak zihinsel ve ruhsal olarak hastalıklı bir hal içinde bulunmakla birlikte, devrim konusunda belirgin bir anlayışa sahip olmaması mücadelesini kaybetmesine neden olur.

Üçüncüsü, bilinçli bir şekilde direniş gösteren eser kişileridir. Bu kişilerin yukarıdaki durumun aksine belli bir amaçları vardır. Büyük bir kararlılıkla sürdürdükleri mücadelelerinde gerekirse yaşamlarını feda etmeye hazırdırlar. Lu Xun'un Çin halkının mücadeleyi hiçbir zaman bırakmamalarının mesajını verdiği *İlaç* (药) adlı öyküsündeki cesur demokrasi devrimi savunucusu Xiayu adlı kahraman buna bir örnektir.

Lu Xun'un öykülerinde, Batı'nın modern düşüncelerine temas ederek uyanan alt sınıf okuryazar ve çiftçilerin savaşımlar verdikleri karşıt kişiler hiç şüphesiz dönemin geleneklerini savunanlarıdır. Bu kişiler bir bakıma feodal sistemin suç ortakları ve yaygın ideolojinin gerçek tasviri olarak okuyucu karşına çıkmaktadır. Bu kişilere örnek olarak, «İlaç»'ta gerici siyasi sınıfa bağlı Kang Dashu'yu gösterebiliriz.

Beşincisi, ikircikli bir tutum içine mücadele eden karakterlerdir. Büyük çoğunluğu okuryazar kişilerden oluşan bu karakterlerin temel özelliği toplumun her yerine nüfuz eden sorunları çözmek istemeleri, ancak kendilerine doğru bir rehber almadıkları için başarılı bir sonuç elde edememeleridir. Lu Xun'un, *Meyhanede* (在酒楼上) adlı öyküsünde eser başkışısı olan Lu Weifu böyle bir karakterdir. Bu karakter tüm batıl düşüncelerden koparak demokrasi yolunda devrim gerçekleştirmek istemiştir. Ancak toplumsal gerçeklerin baskısına direnmekte güçlük çekerek beyhude bir çabanın içinde olduğu hissine kapılmıştır. En sonunda da kendisini toplumdan soyutlayarak yalnızlığa sürüklenmiştir.

Lu Xun'un daha çok okuryazar imgelerinde gördüğümüz cehalet içinde kayıtsız olma özelliklerini taşıyan kişiler de yer almaktadır. Bu kişiler feodal eğitim görmüş olan eski tip aydınları temsil etmektedirler. Devletin bir memuru olabilmek için hanedanlık sınavını vermek üzere küçük yaşlardan itibaren klasik kitapları ezberlemek zorunda kalmışlardır. Henüz genç yaşlarında saçlarının ağardığı bu süreçte bu kitaplarda yer alan bilgilerin tamamını bilip üstelik bilgiç bir havaya bürünmüşlerdir. Ne var ki bilgi birikimlerinin sınav dışında gündelik yaşamda bir karşılılık bulmaması onların toplum içinde bir yer edinmesini zorlaştırmıştır. Lu Xun'un eski eğitim sistemini eleştirdiği *Kong Yiji* (孔乙己)² adlı öyküsündeki eser başkışısı, söz konusu kişilerin canlı tasviridir.

² Öykü, Çin'de ilk olarak 1919 yılında *Yeni Gençlik* (新青年) dergisinin altıncı cildi dördüncü sayısında tefrika olarak yayımlanmıştır. Daha sonrasında, Lu Xun'un toplumsal gerçekçilik bakış açısıyla kaleme aldığı on üç kısa öyküsü ile bir araya getirilmiştir. 1923 yılında *Çığlık* (呐喊) adlı derleme kitabın içinde ikinci öykü olarak yer alarak *Beijing Xinchao She* (北京新潮社) yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Türkiye'de ise ilk olarak Attila Tokatlı tarafından Fransızcadan *Kong Yiki* ismiyle tercüme edilerek *Çığlık* adlı kitapta ikinci öykü olarak okura sunulmuştur. Kitap, 1983 yılında Yalçın Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Tokatlı, bu kitabında Çinli yazarı Lu Sin ismiyle tanıtmıştır. Ardından, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji Anabilim Dalı eski öğretim üyesi Tülay Çakmak, öyküyü *Kung İçi* adıyla Çince'den Türkçeye çevirmiştir. Bu çevirisi, 1991 yılında Prof. Dr. Gürsel Aytaç'ın hazırladığı, *Küçük Öykü Seçkisi* adlı kitapta yayımlanmıştır. Çakmak, bu kitapta Çinli

Öykü Üzerinden Kong Yiji Adlı Okuryazar İmgesinin Sergilenmesi

Öykü anlatıcısı otuzlu yaşlarında genç bir adamdır. Aynı zamanda eser kişilerinden biri olan isimsiz bu kişinin on iki yaşında iken yaşadığı bir anı üzerinden ve yine onun bakış açısından eser başkışısı Kong Yiji'nin trajik yaşam hikâyesi sunulmaktadır. Ancak hikâyenin giriş paragrafında, anlatıcının kim olduğu bilgisi yoktur. Anlatıcı yansız konumda durarak sadece mekân ve zaman kurgusu hakkında bilgiler vermektedir:

Lu kasabasındaki meyhanelerin yerleşimi diğer yerlerdekilere farklıdır. L şeklindeki büyük tezgâh daima caddeye bakmaktadır. Tezgâhın iç kısmında sıcak su hazır bulunduğundan her zaman sıcak içki yapılabilir. Öğlen ya da akşamüzeri işlerinden çıkan işçiler dört bakır para karşılığında bir kâse içki satın almaktadır. Bu fiyat yirmi yıldan fazla bir süre önce böyleydi. Şimdi her kâse on bakır para etmektedir (Xun 2020: 36).

“Yirmi yıldan fazla bir süre önce” ve “şimdi” ifadeleri zaman farkına işaret etmektedir. İlkinde anlatıcının on iki yaşında olduğu zamana yani 1900 yılının başına vurgu yapılırken, diğerinde hikâyenin anlatıldığı 1919 yılına işaret edilmektedir. Buradan anlatı zamanının ve olay örgüsünün ayrı zamanlarda olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Anlatıcı ardından bu kasabada bulunan Xianheng adlı meyhaneye dikkat çeker. Eski Çin toplumunu temsil eden bu meyhanenin iki tür müşterisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kısa giysili (短衣邦) olarak nitelendirilen kısa kıyafetli kişilerdir. Bu kişiler, feodal Çin toplumunda çalışan insanları sembolize etmektedir. Bu sebeple “kısa giysili” tanımlamasıyla işçiler anlatılmak istenmektedir. Bu tip insanlar sosyal konumları bakımından alt sınıfa mensupturlar. İkincisi ise uzun giysili (长衫客) olarak adlandırılan insanlardır. Boyunlarından topuklarına kadar uzayan elbise giyen bu kişiler eski zamanlarda toprak sahiplerini, varlıklı veya eğitilmiş kişileri temsil etmektedir. Sosyal statüsü yüksek olan bu insanlar ile kısa kıyafetli insanlar arasındaki farklılık, öykünün giriş kısmında belirgin olarak göze çarpmaktadır:

İşçiler tezgâhın önünde ayakta durarak sıcak şaraplarını içer ve dinlenirler. Bir bakır para daha fazla ödeyerek şarabın yanına bir tabak tuzlu bambu filizi ya da anasonlu fasulye satın alabilirler.

yazarı Lu Şün adıyla Türk okurlara tanıtmıştır. Öykü, günümüzde tarafımdan *Kong Yiji* adıyla Çince'den Türkçeye çevrilerek 2020 yılı Haziran ayında aylık fikir, kültür, sanat ve edebiyat dergisi olan Ayarsız Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Şayet on bakırdan fazla para verirlerse o zaman et yemeği de alabilirler. Fakat müşterilerin çoğu böyle savurgan olamayacak “kısa giysili” kişilerdendir. Sadece uzun giysili kişiler meyhanenin bitişindeki odada yemek ve şarap sipariş edebilir, şaraplarını oturarak ağır ağır içerler (Xun 2020: 36).

Öyle anlaşıyor ki sosyal konumları farklı olan bu insanlar aynı meyhanede farklı şekillerde ağırlanmaktadır. Kısa kıyafetli olanlar tezgâhın önünde ayakta durarak şaraplarını içerken, uzun kıyafetli olanlar iç kısma girip oturarak yemeklerini yerler. Böylelikle yazar, sınıflı toplum yapısındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hikâyenin ikinci paragrafında anlatıcının on iki yaşında olduğu zaman dilimi üzerinden hikâyeyi anlattığı görülmektedir: *On iki yaşında, kasabanın girişinde bulunan Xianheng meyhanesinde tezgâhtar olarak çalışmaya başladım* (Xun 2020: 36). Burada anlatıcı, ben anlatı biçimine ve kişisel anlatım konumuna geçiş yaparak kendi hakkında bilgiler vermektedir. Meyhane sahibi ona başta uzun kıyafetlileri karşılama görevini verdiyse de daha sonrasında ondan kısa kıyafetlilerin bulunduğu kısımdaki işleri yapmasını ister. Ancak kısa kıyafetli müşterilerin gözü önünde şarabı suyla seyreltmeyi başaramadığını fark edince, en sonunda en sıkıcı iş olan şarap ısıtma işini verir. Meyhane sahibi, öykünün önemli imgelerinden biridir. Çin’de feodal toplumda kurnaz ve bencil bir esnaf olarak resmedilmektedir. Aynı zamanda bu esnaf, Lu Xun’un gelenek savunucularının da tipik bir örneği konumundadır.

Anlatıcı bu girişten sonra, meyhanenin müşterilerinden biri olan öykü başkışisi Kong Yiji’yi tanıtmakla devam etmektedir. Anlatım biçiminin o-anlatıya ve anlatım konumunun yansız konuma geçtiği bu yerde, Kong Yiji şu şekilde tanımlanmıştır: *Kong Yiji ayakta durarak şarabını içen ve üstelik uzun giysi giyen tek kişiydi* (Xun 2020: 36). Bu ifadeyle, Kong Yiji’nin özel bir kişi olduğuna dikkat çekilmektedir. Anlatıcının Kong Yiji’yi tasvir sunuş biçimiyle çizdiği detaylı portresi bu bakımdan önemlidir: *Uzun boyluydu. Masum bir yüzü vardı. Yüzündeki kırışıklıklarının arasından yara izleri gözüküyordu. Bir tutam dağılmış kirli sakalı vardı. Giydiği uzun giysisi o kadar pis ve yıpranmıştı ki sanki yıllardır hiç yıkanmamış ve onarılmamıştı* (Xun 2020: 36). Durumu böylesine perişan iken, belli ki maddi sıkıntı çeken biri nasıl olur da üst sınıfı sembolize eden uzun kıyafet giymektedir? Normalde uzun kıyafetlilerin iç kısımda oturarak şaraplarını içmesi gerekmektedir. Ancak Kong Yiji’nin uzun kıyafetine rağmen, dışarıda tezgâhın önünde şarabını ayakta içtiği görülmektedir. Burada anlatıcı, içten dışa bakış açısından yararlanarak Kong Yiji’nin geçmişi hakkında verdiği

bilgilerle bu çelişkili durumu aydınlatmaktadır: *İnsanların onun hakkında yaptıkları konuşmalardan Kong Yiji'nin okula gitmiş olduğunu ancak hanedanlık sınavını (科举考试)³ geçemediğini ve geçimini sağlayamadığını öğrendim. Bunun sonucunda günden güne fakirleşmiş, yemek yiyebilmek için dilencilik yapar hale gelmişti* (Xun 2020: 36).

Kong Yiji, feodal eğitimin etkisinde kalmıştır ve bilgi olarak kendini üstün hissetmektedir. Alt sınıfa mensup bir aydın olmasına rağmen, eğitilmiş olmanın verdiği gururla işçi sınıfını kendinden altta görmektedir. Bu, konuşurken insanların anlayamayacağı klasik kelimeler kullanmasından, herhangi bir ekonomik geliri olmamasına rağmen yine de çalışmak istememesinden anlaşılmaktadır. Üzerindeki uzun kıyafeti bu durumun açık bir nişanesidir. Bu kıyafeti çıkarsa diğer alt sınıf işçilerle aynı konumda olacaktır. Ancak Kong Yiji eğitilmiş olmanın verdiği üstünlükle giydiği uzun kıyafetiyle kendini diğer insanlardan ayırmıştır.

Kong Yiji eskiye olan bağlılığı sonucunda eğitilmiş insanların kitap raflarını taşır. Bu raflardan kitap da aldığı olur. Yüzündeki yara izlerinin nedeni de kitap çalması sonucunda dayak yemesindendir. Meyhanedeki işçiler bu yüzden onunla sık sık alay ederler. Anlatıcı, konuşmayı eser kişilerine vererek anlatımı canlı hale getirmektedir. Üstelik farklı anlatı biçimleriyle anlatımı zenginleştirmektedir:

-Sen yine kesin insanların eşyalarını çaldın!
-Siz nasıl olur da masum bir insanı haksız yere suçlarsınız?
-Ne masumu? Dün kendi gözlerimle senin He ailesinin kitaplarını çaldığın için asılıp dövüldüğünü gördüm (Xun 2020: 36).

Kong Yiji ise bunu hırsızlık olarak adlandırmaz ve kendini savunur: *Kitap çalmak hırsızlık değildir... Kitap çalmak! ... Entelektüellerin işidir, hırsızlık değildir* (Xun 2020: 36). Ancak bu tepkisi boşunadır. Sınavı

³ Çin'de eski yıllarda devlette bürokrat ya da memur alımı için hanedanlık sınavı uygulanmaktaydı. Tang Hanedanlığı döneminde (619-907) resmi olarak yürürlüğe giren bu sınavı geçmek için anlaşılması zor ve ağır olan uzun klasik metinlerin ezberlenmesi gerekiyordu. Uzun yıllar boyunca tüm enerjilerini bunları ezberlemekle harcamak zorunda kalan öğrenciler büyük bir baskı altındaydılar. Ezbere dayanan, kişisel ilkeleri yok sayan bu sistem, memuriyet için itaat eden küçük insanı seçiyor denebilir. Aydınların toplumsal değerini düşürerek onları zamanla bir köle konumuna getiren bu sistem, onları mahveden yıkıcı bir etkidir. Her ne kadar bu sınav 1906 yılında yürürlükten kaldırılmış olsa da feodal eğitim hala etkilerini korumaktaydı. Hiç şüphesiz kurbanları da dönemin okuryazar kişileri idi.

geçememiş biri olarak onun okuma yazma bilip bilmediği konusunda alaycı bir şüpheyile karşılaşılır.

Kong Yiji'nin hiç yeteneği yok değildir. Kaligrafide becerisi olduğundan yemek karşılığında insanların kitaplarını yazmaktadır. Ancak burada anlatıcı, Kong Yiji'nin kötü bir özelliğini de açıklamaktadır: *Neyse ki kaligrafide yetenekli olduğu için bir kâse yemek karşılığında başkalarının kitaplarını yazıyordu. Ne yazık ki bir kötü özelliği vardı ki o da içip tembellik yapmaktı. Birkaç günden fazla çalışarak oturmazdı. Kâğıtları, yazı fırçasını ve mürekkebi alıp ortadan kaybolurdu. Birkaç sefer böyle olunca, ona yazı yazdırmak isteyen kimse kalmadı* (Xun 2020: 36). Anlatıcı, buraya eleştirel tutumla yaklaşmış olsa da Kong Yiji'yi ahlaki davranışları açısından diğerlerine göre daha erdemli bulduğunu açıkça ifade etmektedir. Çoğu zaman parası olmamasına rağmen, ismini meyhanedeki borçlu tahtasına yazması ve en kısa zamanda borcunu ödemesi Kong Yiji'nin iyi özelliğini göstermektedir.

Kong Yiji daha meyhaneye adımını atar atmaz tüm dikkatleri üzerine toplamaktadır. Müşterilerin sürekli onunla alay edip eğlenmesi Kong Yiji'nin onlarla ortak bir noktada birleşemeyeceğini anlamasına neden olur. Hal böyle olunca anlatıcı ile konuşmak zorunda kalır. Anlatıcının okuma yazma bildiğini öğrenince onu test etmek için anasonlu fasulye sözcüğündeki anason anlamını veren hui karakterinin nasıl yazıldığını sorar. Kong Yiji ile alay eden işçiler gibi anlatıcının da Kong Yiji'yi küçük gördüğü anlaşılmaktadır: *Onun gibi dilencilik yapan birisinin ne sıfatla beni test edeceğini düşündüm. Bunun üzerine yüzümü döndüm ve onu umursamadım* (Xun 2020: 36). Ancak bu umursamazlığı bilmiyor olmakla değerlendiren Kong Yiji içten bir şekilde ona hui iminin nasıl yazıldığını öğretmek isteyince, anlatıcı genç sert bir şekilde buna gerek olmadığını, kendisinin bu karakteri yazmayı bildiğini söyler. Kong Yiji'nin bu duruma büyük bir mutlulukla tepki vermesi onun bilgiye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Ancak ne var ki büyük bir heyecanla sorularına devam etmesine rağmen gencin tahammül edemeyip ondan uzaklaşması Kong Yiji'yi kederlendirir. Öyle anlaşıyor ki Kong Yiji hem yetişkinlerin hem de bu gencin gözünde değersiz bir insandır. Bu durum onun yalnızlaşmasına neden olmuştur. O, bu yalnızlık içinde anlaşılamamış olmanın verdiği üzüntüyü yaşarken, etrafındaki insanlar onu sıradan yaşamlarının bir oyuncağı haline getirmişlerdir.

Anlatıcı, bu sefer de Kong Yiji'nin etrafına küçük çocukların toplandığı sahneyi sergileyerek onun iyi kalpli yönünü de vurgulamaktadır. Burada öykünün kıtlık zamanlarında geçtiğinin ipucunu vermektedir: *Kong Yiji çocukların her birine birer tane anasonlu fasulyeden verdi. Çocuklar fasulyelerini yedikten sonra oradan ayrıldılar. Hepsinin gözleri hala tabaktaydı. Kong Yiji panik halinde beş parmağıyla tabağın üzerine kapattı. Çocuklara doğru eğilerek 'çok yok,*

bana az kaldı' diyerek karşılık verdi. Tekrar doğrulduktan sonra başını iki yana sallayarak 'Artık yok, artık yok! Daha fazlası mı? Artık yok!' dedi (Xun 2020: 37).

Kong Yiji'nin hem meyhane sahibi hem de uzun kıyafetli kişilere kıyasla cömert olduğu dikkat çekmektedir. Kendisine bile yetmeyecek olan yiyeceğine rağmen çocukları korkutacak hiçbir davranışta bulunmamış, onlara sevecenlikle yaklaşmıştır.

Meyhane sahibi hesapları kontrol ederken Kong Yiji'nin kendisine on dokuz bakır para borcu olduğunu ve onun uzun bir süredir meyhaneye gelmediğini fark eder. Onun ortalarda görünmemesinin nedenini kısa kıyafetli müşterilerin birinden öğrenmekteyiz. İsimsiz bu kişinin anlattığına göre, Kong Yiji bir devlet memurunun evine girerek hırsızlık yapmış, yakalandıktan sonra dövülerek bacakları kırılmıştır. Meyhanecinin merakla sorular yönelttiği Kong Yiji'nin ölmüş olma ihtimalini duymasına rağmen büyük bir bencillikle hesap işlerine devam ettiği görülmektedir.

Öykünün son kısmında anlatıcı, Kong Yiji'yi meyhanede son gördüğü sahneyi anlatmaktadır. Sonbahar mevsiminin serin günlerinde bir öğleden sonra, anlatıcı şarapları ısıttığı ocağın başında gözlerini kapatmış otururken tanıdık bir ses duyar. Bu ses, Kong Yiji'ye aittir. Tasvir sunuş biçimiyle Kong Yiji'nin görünüşü resmedilmektedir: *Kong Yiji yüzü kapı eşiğine dönük bir şekilde tezgâhın önünde yerde oturuyordu. Yüzü kararmış ve zayıflamıştı. Perişan görünüyordu. Üzerinde çift katlı eskimiş bir giysi vardı. Omzunun üzerinden bir iple asılı olan kamış bir minder üzerine bağdaş kurmuştu (Xun 2020: 37).*

Kong Yiji'nin bu resmi, öykünün en trajik görüntüsüdür. Ayakları kırıldığı için yürüyemez hale gelmiş, bu yüzden elleri üzerinde sürünmek zorunda kalmıştır. Yüzü gözü simsiyah hale gelmiş, zayıflamıştır. Bu acılı görüntüsüne rağmen, meyhaneci ve müşteriler hiçbir acıma ya da empati belirtisi göstermemektedir. Aksine hırsızlık yaptığından dolayı ayaklarının kırılmış olduğunu düşünerek onunla alay ederler. Kong Yiji bu durumda çaresizce *Düşüp kırdım, düştüm, düştüm...*(Xun 2020: 37) dese de onları inandıramaz. En sonunda etrafındaki insanların kahkahaları arasında elleri üzerinde sürünerek meyhaneden ayrılır. Burada Kong Yiji'nin toplumda kendine bir yer bulamayan zayıf ve acılı bir karakter olduğu daha da belirginlik kazanmıştır. Böylelikle Kong Yiji karakteri vasıtasıyla eski Çin'de alt sınıf aydınların talihsiz kaderleri canlı bir şekilde anlatılarak geleneksel feodal kültürün insanları tüketen özelliği somut bir şekilde ortaya konmuştur. Öykünün son cümleleri bu anlamda büyük öneme sahiptir: *Bugüne kadar onu hala görmedim. Büyük ihtimal Kong Yiji gerçekten öldü (Xun 2020: 37).*

Öykünün en sonunda yer alan Büyük *ihhtimal Kong Yi Ji gerçekten öldü* (大约孔乙己的确死了) cümlesinde, Lu Xun oksimoron sanatından yararlanmışır. Çince dilbilgisi kurallarına göre, *muhtemelen, büyük olasılıkla* anlamlarına gelen *dayue* (大约) ve *hakikaten, gerçekten* anlamları veren *dique* (的确) zarflarının bir arada kullanımı yanlışır. Ancak Li Chao'nun da belirttiğı üzere, Lu Xun'un burada yanlış bir cümle yazmadığı, aksine retorik bir etki meydana getirebilmek için alternatif bir anlatı tekniğinden yararlandığı görölmektedir (Li 2016: 140).

Anlatıcı, öykünün sonunu 1919 yılı Mart ayını belirterek sonlandırmaktadır. Bu noktada, 1919 yılının Çin tarihinde kültürel ve siyasi açıdan öneme sahip olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Birkaç ay sonra Dört Mayıs 1919 tarihinde Çin'de anti feodal ve antiemperyalist hareket patlak vermiştir. Mançu döneminde başlayan ulusal krizin sonucunda dönemin aydınları çareyi feodal düşünce kültürünün değışmesinde görmüşlerdir. Eski düzen devam ettiğı müddetçe toplumun yıkıma gideceğini düşünerek ve belki de Kong Yiji gibi insanların bilinmezliğe sürüklenmelerine engel olmak için tüm sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda demokrasi ve modern bilimin bayrağını kaldırmışlardır.

SONUÇ

Lu Xun, resmettiğı Kong Yiji karakteri görüntüsüyle ve onun yaşam kesiti üzerinden Çin'de feodal eğitim sistemini eleştirirken, tablonun geniş çerçevesinde feodal toplumun sosyal eşitsizliğini sergilemiştir. Her ne kadar kurgu olarak öykü üzerinden bu konu işlenmiş olsa da döneminin birincil tanığı olan Lu Xun, gerçek yaşamın gerçek insanlarına odaklanarak yola çıkmıştır. Bu, onun Dört Mayıs döneminin realizm yazarı olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda yaşam yazarı olarak da nitelendirilen Lu Xun, toplumun alt tabakasındaki insanların yaşamlarına dikkat çekmiştir. Özellikle de bu insanların yaşadıkları acılara yoğunlaşmıştır. Bu sebeple eserleri genellikle trajik bir şekilde son bulmaktadır. Bu durum, Lu Xun'un toplumu uyandırmada ve onları harekete geçirmede güçlü bir çağrı niteliğı taşımaktadır. 1918 yılında yazdığı ilk öyküsünde feodaliteyi yıkmak üzere başlattığı çağrışı diğer zamanlarda yazdığı çok sayıdaki eserinde de sürdürmüştür. Kong Yiji öyküsü, bu bakımdan önemli bir yere sahiptir. Öyküde sessiz bir şekilde sahneden çıktığını gördüğümüz Kong Yiji'nin, Çin'de Yeni Kültür Hareketinin ve modernleşmeye duyulan ihtiyacının en büyük seslerinden biri olduğu kanaatine varılabilir.

Lu Xun'un böylesine hassas bir konuyu duyarlılıkla işlerken bir yandan da kalemini sanatsal açıdan etkili bir şekilde kullanması, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Öykü metni içinde farklı anlatı biçimleri, konumları ve anlatı açılarından yararlanması, konu anlatımında çeşitli sunuş biçimlerine ve anlatı tekniklerine başvurması gibi teknik özellikler göz önüne alındığında, Lu Xun'un Çin edebiyatını sanatsal anlamda modern bir konuma getirmek isteğini de görmüş bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Chen, Lan (2004). “平凡的巨人非常的寄寓—浅谈鲁迅小说中的人物类型”, *Fuling Shifan Xueyuan Xuebao* 20 (2): 45-47.
- Geng, Meixiang (2013). “浅谈鲁迅小说中的人物形象”, *Caizhi*, 253.
- Li, Chao (2016). “浅析矛盾修辞法”. *Shanxi Qingnian*, 139-140.
- Liu, Hong (2005). “鲁迅对中国封建文化 ‘吃人’意象的精神挖掘”. *Qilu Xuekan*, 188: 101-103.
- Lu, Xun (2020), “Kong Yiji”, Çev. Gözde Karakaş, *Ayarsız Dergisi*, 52 (5): 36-37.
- Lu, Xun (2020), “Delinin Güncesi”, Çev. Pınar Altay Yılmaz, *Ayarsız Dergisi*, 47 (4): 26-28.
- Tang, Daoling (2007). “浅谈鲁迅小说中下层典型人物形象”, *LiaoningXingzheng Xueyuan Xuebao* 9 (5): 230-231.
- Wang, Lian (2009). “鲁迅翻译思想综述”. *Mudanjiang Shifan Xueyuan Xuebao*, 1 (149): 61-62.
- Zhang, Xiaodan (2007). “浅谈鲁迅小说中的平民化人物形象”, *Baicheng Shifan Xueyuan Xuebao*, 1 (2): 68-71.
- Zhu, Ziqiang (1989). “鲁迅的儿童观: 儿童文学视角”, *Dongbei ShiDaxuebao*, 87-90.

İnternet Kaynağı

<https://www.kanunu8.com/book/4415/55688.html>, 16 Temmuz 2020’de erişildi.

ÇİNCEDE SAYILAR VE İÇERDİĞİ KÜLTÜREL ANLAMLAR

Semine İmge AZERTÜRK*

GİRİŞ

Sayıbilim ve sayı büyüğü binlerce yıldır insanlığı büyülemekte. Muhteşem doğa kitabının insan yaşamını ölçmeye yaramış işaretleri olan güneş ve ay, her zaman insanların sayıların çok özel olduğunu hissetmelerine yol açmıştır (Schimmel 1998: 8).

Tüm zamanların önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Platon, sayıların doğanın gizemini çözebilecek belli anahtarlar içerdiğini kabul etmiş ve kısaca şu şekilde özetlenebilecek bir sayı gizemciliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur:

1. Sayılar, düzene soktukları şeylerin karakterlerini etkilerler.
2. Böylece sayı, Tanrı'yla yaratılmış dünya arasında aracı olur.
3. Sayılarla yapılan işlemler izlenirse bu işlemler kullanılan sayılarla bağlantılı sayıları da etkiler. Bu şekilde her sayı, özel bir karakter, kendisine ait özel bir gizem ve metafizik anlam geliştirir (Schimmel 1998: 27; Aktaran: Ulukan 2012: 178).

Tarih boyunca insanlar, hesap yapmak ve saymak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler ilk başlarda kemikleri yan yana dizme, ağaca çentik atma veya el ve ayak parmaklarını sayma gibi somut yöntemler olmuş ancak giderek soyutlaşmıştır (Karadavut 2020: 13). Parmakla saymayı icat eden insanoğlu uzun bir zaman içinde bu eylemini “bir elin parmaklarını geçmez qūzhǐ kě shù 屈指可数” şeklinde ifade ederek deyimleşmesini sağlamıştır. İnsan matematiksel bir dünyada yaşamaktadır. Bir zaman ve uzay çağında yaşamaktayız, bunların her ikisi de sayılarla ölçülür. Sayılar her yerdedir. Sayılar günlük yaşantımızın bir parçasıdır. Sayılar günlük

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

hayatımızın o kadar içine işlemiş durumdadır ki birçok insan bunu bir gerçek olarak kabul eder. (Carter 2012: 7).

Sayı isimleri, dillerin temel kelimeleri arasında yer almaktadır. Varlıkları, hemen hemen dillerin varoluşları ile aynı tarihlere denk geldiği için de sayılar, o dili konuşan milletlerin inançlarından, sosyal ve coğrafi çevrelerinden, etkileştikleri kültürlerden, tarihlerinden, gelenek ve göreneklerinden izler taşımaktadırlar (Çevik 2001: 52).

Dünyadaki her dil kendine özgü kültürel alt yapıya sahiptir ve bu kültürel içeriği yansıtır. Dildeki sayılar, nesnel ve maddi dünyanın yansımasıdır. Her dil kültürel geleneklerle örülüdür. Düşünce, bakış açısı ve sayıların farklı algısı, toplumsal kültürel anlamlarını da farklı kılar. Dilin gelişimiyle sayılar da gelişmiştir. Dilin temel sözvarlığı içinde kabul edilen sayılar, dilbilim araştırmalarında da önemli bir yere sahiptir.

Dünyadaki her ulusun kendi sayı kültürü vardır. Sayılar kültürel bilgileri zengin bir biçimde içerir, ulusların içsel dünyalarını, gelenek, görenek ve özelliklerini de yansıtır.

Sayılar, insan düşüncesinin bir ürünüdür ve kavramlar ile sembollerin birleşimidir. İnsanoğlunun nesnel dünyayı gözlemleme ve maddi dünyayı anlayıp irdelemesidir. Nesnelerin miktar, sayı ve sıralarını ifade ederken kullanılsa da farklı diller ve kültür birikimleri kendine özgü sayı kültürleri şekillendirmiştir.

Sayılar gizemli kültürel semboller olarak da yaşamla yakından bağlantılıdır. Sayıları gerçekte matematik hesaplamalarda kullanılmaktadır. Fakat yaşamın gitgide zenginleşmesi, dilin durmaksızın gelişmesiyle birlikte sayılara da zengin kültürel anlamlar yüklenmiştir.

Sayıların günlük yaşamımızda belirleyici işlevsel rolleri vardır. Bu bağlamda, insanların psikolojisini ve davranışlarını da etkilemeleri kaçınılmazdır. Eski çağlardan beri, insanlar sayılara, çeşitli gizemli değerler uğurlu, uğursuz gibi sembolik anlamlar yüklemiştir. Böylece bazı sayılara sevgi hayranlık duymuşlar, bazılarına karşı ise hoşlanmama korkma gibi duygular hissetmişlerdir. Yaşamımız boyunca, her zaman, her yerde her şeyde sayılarla iç içeyiz. Herkesin kalbinde sevdiği ya da sevmediği bir sayı vardır. Sayılara karşı bu tür inançlar ve tabular dünyanın her ulusunda görülebilmektedir. Fakat farklı kültür birikimleri, farklı düşünce yapıları, sayılara farklı anlamlar yüklemiştir. Çin’de de toplumun ilerleyip gelişmesiyle birlikte, sayıların içerdiği anlamlar da günden güne farklılaşarak zenginleşmiştir. Çinliler arasında da sayıların zengin kültürel anlamsal içerikleri vardır. Örneğin:

“Bir taşla iki kuş vurmak, yí jiàn shuāng diāo 一箭双雕” deyimdeki “shuāng 双” burada gerçekten sayı anlamında yani “2” olarak kullanılmıştır. “iyi şeyler çifttir, hǎo shì chéng shuāng 好事成双” deyimindeki “shuāng 双” in anlamı ise miktar bildiren sayı 2 anlamında değildir (Wang ve Meng 2000: 85). Burada “shuāng 双 ” Çin ulusunun bakış açısını ve değerlerini yansıtmaktadır. Başka bir deyişle kültürel anlam içermektedir.

Aslında “shuāng 双 ”, sayı kategorisinde değildir. Fakat bazı kullanımlarda sayı anlamı içermektedir. Çinlilerin düşünce yapısına göre, 2 sayısı bölünmemeli, birbirinden ayrılmamalıdır; doğal olarak eşleşen ve birleştiren özelliği vardır (Wang ve Meng 2000: 92).

Her toplumda olduğu gibi, Çin’de de insanlar bazı sayıların kendilerine şans, güç, mutluluk, zenginlik getireceğine; bazı sayıların ise uğursuzluk ve kötülük getireceğine inanırlar. Bundan dolayı Çincede günlük hayatta sıkça karşımıza çıkan bazı sayılara kültürel ve özel anlamlar yüklenmiştir. Çince sayıların, kültürel işlevlerini anlamak, kültürler arasındaki iletişim için de büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, bu çalışma, Çin ulusunun sayı kültürünü anlamayı ve kültürler arası iletişime de katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sayılardan 8, 9, 6, 7, ve 4 içerdiği anlamlar bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmada, Çin kültüründe sıkça kullanılan bu sayıların içerdiği nitel anlamlar örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Başlıklarda parantez içinde sayıların Çince imlerle yazımı ve pinyin yani Latin alfabesine göre olan transkripsiyon okunuşları ile ses tonları verilmiştir.

1. Sekiz Sayısı (八 Bā)

Çincede, sekiz (bā 八) sayısının okunuşu, “zengin olmak” anlamına gelen “fācái 发财”ın “fā 发” sına yakın olduğundan “zenginliği, zengin olmayı” çağrıştırmaktadır. Bu yüzden Çinliler 8 sayısını çok severler. Çinlilerin en uğurlu sayılarından biridir (Lan 2013: 83).

Çin’in Guangzhou şehrindeki ünlü bir restoranın telefon, faks, telgraf numaralarının son üç rakamı 888 dir; yani üç tane sekiz rakamının art arda olması çok fazla şans ve zenginlik yetireceği anlamına gelir (Wang ve Meng 2000: 115).

Çincede, yıllar, telefon, araba plakası, otobüs ve kapı numaralarındaki sayılar teker teker söylenmektedir. Bu okuma şekli sayıların bazı sözcüklerle sesteş olmasını doğurmuş ya da telaffuz benzerliklerinin oluşmasına neden

olmuş, bu da sayılara çok farklı anlamlar yüklemeyi sağlamıştır; hatta günümüzde gençler internet ortamında sohbetlerde ya da mesajlaşmalarda, Çince imleri kullanmadan sayıları kullanarak cümle oluşturmaya kadar bu işi iletmişler, sayılarla iletişim kurma şekli yaratmışlardır. Örneğin, 518 “wǔ yào bā” sayısının okunuşu “wǒ yào fā 我要发” ile yakın olduğundan “zengin olacağım” anlamına gelmektedir. 918 “jiǔ yào bā” sayısı da aynı şekilde “jiǔ yào fā 就要发” yı çağrıştırdığından “hemen (ebedi, daimi) zengin olacağım” anlamında gelmektedir (Lan 2013: 83).

Çinliler tarih belirlerken de 8 sayısını uğurlu olduğuna inandıkları için çok önemserler. 8, 18, 28 uğurlu rakamlardır. 8. ayın 8. günü yılda bir kere olacaktır ve uğurlu kabul edilir. Yine 08.08.XX88 tarihi de yüz yılda bir geleceği için en uğurlu tarihlerden biridir (Wang ve Meng 2000: 115).

Tarih belirlemeye en güzel örnek, “Pekin’de yapılan Dünya Olimpiyatlarının başlangıç tarihi ve saati de 08.08.2008 akşam saat 08: 08 olarak, 8 sayısının şans ve uğur getirileceği düşünülerek seçilmiştir (<http://baike.baidu.com/subview/2799042/2799042.htm>, 26 Nisan 2016’da erişildi.)” Yine Çin’de 2008 yılının 8’inci ayının 8’inci günü, evlenmek için masaya oturan çiftlerin sayısı 15 bin 646’sı başkent Pekin olmak üzere tam 314 bin 224 olmuştur (Meydan 2013: 72).

Çin’de araba plakalarında, telefon numaralarında, kapı numaralarında, piyango biletlerinde ne kadar çok 8 rakamı varsa veya arka arkaya sıralanan 8 rakamı çoksa, o kadar çok şans uğur ve zenginlik getireceği düşünülür (Wang ve Meng 2000: 114). Bu tür özel rakamlar da normalin çok daha üstünde büyük fiyatlarla satılmaktadır.

2. Dokuz Sayısı (九 Jiǔ)

9 (九) sayısı Çince de jiǔ olarak telaffuz edilmektedir. 9 sayısı Çin kültüründe “uzun süre, ”anlamındaki “jiǔ 久” ile sesteştir. Böylece 9 sayısına “uzun süreli, daimî, ebedi” gibi anlam yüklenmiştir. Çin’de 9 sayısı eril yani pozitif bir sayıdır (Lan 2013: 83).

Çin’de ay takviminin 9. ayı 9. günü Chongyang Bayramıdır. Her yılın 9. ayı 9. günü ailelerindeki yaşlılar ve çocuklarla birlikte Çinliler, kasımpatı çiçeklerini seyretmeye ve dağlara tırmanmaya giderler. Çinliler bugünü kutlamaya değer uğurlu bir gün olduğunu düşündükleri için çok eskiden beri kutlamaktadırlar. Çin’in geleneksel bayramlarından birdir; “Yaşlılar Günü” olarak da adlandırılır. Antik Çin felsefesinin Yin Yang düşüncesinde her

varlığın, nesnenin ya da kavramın zıt kutbu vardır. Büyük, küçük, iyi, kötü gibi. Yang güçlü eril olanı, Yin ise zayıf negatif dişi olanı temsil eder. Sayılarda da tek olanlar pozitif Yang'ı temsil etmektedir. Buna göre tek sayı olan 9, pozitif bir sayıdır ve tek rakamların en büyüğüdür. Bu nedenle 9. ayın 9. gününü “çifte pozitif ya da çift dokuzlar” yani iki dokuz sayısını içerdiği için iki kat daha pozitif güçlü bir gün olarak görülmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak 9. ayın 9. günü “uzun ömür” anlamı da taşımaktadır.¹

Efsaneye göre, Doğu Han Hanedanlığında bir canavar varmış. Bu canavar ortaya çıkınca insanlar salgın hastalıktan kırılırmış. Huang Jing adında bir gencin annesi ve babası da bu canavarın yaydığı salgın hastalıktan ölmüş. Halkı kurtarmak için canavarı yok etmeye karar vermiş ve ölümsüzlerden savaş sanatı öğrenmek için uzaklara gitmiş. Sonunda bir ölümsüz bulmuş ve savaşmayı öğrenmiş. Bir gün ölümsüz Huan Jing'e “yarın 9. ayın 9. günü, canavar yine çıkacak. Sen artık savaşmayı öğrendin geri dönüp canavarı öldürmelisin” demiş. Ölümsüz Huan Jing'e kızılık yapraklarıyla dolu bir torba ve bir kap kasımpatı içkisi vermiş. Huan Jing memleketine döndükten sonra 9. ayın 9. günü köylüleri yakındaki bir dağa çıkarmış, herkese birer kızılık yaprağı ile biraz kasımpatı içkisi vermiş. Canavar gürültü korkunç bir sesle ortaya çıkmış. Dağdaki köylülere tam zarar verecekken birden kızılık yapraklarının ve içkinin kokusunu almış. Bulunduğu yere çakılıp kalmış. Huan Jing de kılıcıyla canavarı öldürmüş. Bundan sonra 9. ayın 9. gününde, yüksek tepelere tırmanmak, kızılık yapraklarını kapıya asmak ve kasımpatı içkisi içmek gelenek olmuş. 7. yüzyılda Tang Hanedanlığı döneminde Chongyang günü, halk bayramı olarak kabul edilmiş ve günümüzde de hâlâ kutlanmaktadır².

Çin'de eskiden hükümdarlar kutsal güçlerini Tanrıya adanmak için, otoritelerini 9 sayısı ile ilişkilendirmişlerdir. Hükümdarlar bir yılda 9 kere “göğe ibadet” ederler. Sık sık 9 sayısını kullanarak “hükümdarlıklarının sonsuz ve ebedi” olmasını ümit etmişlerdir. Bu yüzden sarayların inşası da 9 sayısı ile ilişkilidir. Pekin'deki Yasak Şehrin 9999 odası vardır. Saraylardaki basamakların hepsi 9 ya da 9'un katlarıdır (Bai ve Guo 2010: 51). Eskiden Pekin'in 9 kapısı bulunmaktaydı ve kapılarda 9 sıra, her sırada da 9 tane bakır çivi süsleri vardı (Xie 2011: 152).

Günümüz Çin toplumunda 9 sayısı sevilen tercih edilen bir sayıdır. Örneğin: 98'in uğur ve şans getireceğine inanılır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi 9 sayısının okunuşu “uzun süre” anlamındaki sözcükle aynıdır. 8 sayısının okunuşu da “zenginlik” sözcüğüne yakın olduğundan 98

¹ <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter18/chapter180103.htm> (30 Ağustos 2020'de erişildi).

² <http://turkish.cri.cn/281/2008/10/06/1s102314.htm> (30 Ağustos 2020'de erişildi).

sayısı “sonsuz zenginlik ya da daimi zenginlik jiù fā 久发” anlamında kullanılır (Wang ve Meng 2000: 119).

Çin’de yaşı 100 ya da 100’ü geçen yaşlılar için, her zaman yaşları 99 olarak söylenir. 100 yaşında oldukları hiçbir zaman söylenmez. Çünkü Çinlilerin bakış açısına göre, “9” sayısı en son sınırdır. Bu sınır geçilirse zaman kısalmış olur. Daima yaşları 99 söylenerek, yaşlıların böylece çok daha uzun mutlu bir ömür yaşayacaklarına inanılır (Wang ve Meng 2000: 120).

3. Altı Sayısı (六 Liù)

Çin’de 6 sayısı, uyum, şans, sevgi ve doğurganlığı sembolize etmektedir. Çin kültüründe önemli olan sayılardan biridir.

Çince 6 “六 liù” sayısı liù olarak telaffuz edilir. 6 sayısının “pürüzsüz, başarılı” anlamı da vardır. Çince “liùliu shùn 溜溜顺” “çok pürüzsüz, engelsiz, başarılı” anlamına gelmektedir. “liù 六” ve “liù 溜”in okunuşları aynıdır “liu” olarak okunurlar. Bu yüzden “六六顺 liùliu shùn” olarak söylenir. Böylece 6 sayısına pürüzsüz, engelsiz, sorunsuz anlamı yüklenmiştir (Qiu 2006: 22).

Çinlilerin 6 sayısını sevgisi, çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Qin Hanedanlığından beri birçok şeyi özetlerken ya da kısaltırken hep 6 sayısı kullanılmıştır. Örneğin: Doğal 6 unsur (Liù qì 六气) vardır; negatif (Yīn 阴), pozitif (Yáng 阳), rüzgar, yağmur, karanlık, aydınlık. Dünyada 6 yön (Liùhé 六合) vardır; kuzey, güney, doğu, batı ile gök (yukarı) ve yeryüzü (aşağı). Konfüçyüs tarafından derlenen ve öğretilen Qin Hanedanlığı öncesinin 6 Klasik Kitabı (Liù jīng 六经): Şarkılar Klasığı, Belgeler Klasığı, Törenler Klasığı, Değişimler Klasığı, “Müzikler Klasığı”³ ve İlkbahar Sonbahar Kayıtları. İnsanın 6 akrabası (六亲) vardır; baba, anne, ağabey, erkek kardeş, eş, çocuk gibi (Qiu 2006: 22).

İlk imparator Qin Shi Huangdi’nin yönetimini 6 sayısı üzerine dayandırmaktan hoşlandığı bilinir. Hanedanlığı 36 askeri merkezi yönetime ayırmıştır. Her bir ili bir sivil yönetici ve bir askeri komutan yönetir⁴. Eskiden

³ Müzikler Klasığı kayıp olduğundan günümüzde 5 Klasik Kitap olarak adlandırılır.

⁴ [http://baike.baidu.com/subview/92799/15093456.htm#reference-\[3\]-15093456-wrap](http://baike.baidu.com/subview/92799/15093456.htm#reference-[3]-15093456-wrap) (30 Ağustos 2020’de erişildi).

kadınların “hamileliği” için “shēn huái liùjiǎ 身怀六甲” ifadesi kullanılırdı. Buradaki “liùjiǎ 六甲” “hamile olmak” anlamındadır (Bai ve Guo 2010: 51).

Çin’de ay takvimine göre ayın 6, 16 ve 26’sı birçok yerde evlilik törenleri ve kutlamaları için uğurlu günler olarak sayılmaktadır. Çünkü bu tarihlerdeki 6 sayısı da “pürüzsüz, engelsiz” anlamındadır ve evliliğin pürüzsüz sorunsuz olacağı anlamına gelmektedir. Günümüzde bu inanç miladi takvim içinde uygulanmaktadır (Wang ve Meng 2000: 110).

6 sayısının da kapı numaralarında, araba plakalarında, cep telefonlarında, uğur getireceğine inanıldığı için Çinliler tarafından çok tercih edilen bir sayıdır (Qiu 2006: 23). İnsanlar özellikle son rakamları 6, 66, 666 sayı dizileriyle biten sayıları çok severler, çünkü 6 sayısı ile yapılmış bu diziler “başarı ve her şeyin sorunsuz olacağı” anlamına gelir (Bai ve Guo 2010: 51).

Hong Kong’da konuşulan Kantoncada 6 sayısı “lù 路” yol sözcüğü ile sesteştir. 168 sayısının okunuşu “yīlù fā 一路发”yı çağrıştırdığından “zenginliğe giden yol ya da talih şans yolu” anlamındadır (Wang ve Meng 2000: 110).

6 sayısı Çin’in hemen her yerinde herkes tarafından sevilse de istisnalar da vardır. Hubei eyaletinde, bazı yerlerde 6 sayısından kaçınılır uğursuzluk getireceğine inanılır. Yemek yaparken özellikle de yumurtada sayı, 6 olmamalıdır. Hediye verirken de 6 sayısından kaçınırlar. Çünkü Hubei halkı 6 sayısını “lù 禄” olarak telaffuz ederler. Yerel ağızda “lù 禄”nın ölüm anlamı vardır (Wang ve Meng 2000: 110).

4. Yedi Sayısı (七 Qī)

Çince de 7 (七) sayısı qī olarak telaffuz edilir. 7 sayısı Çin kültüründe insanların genel olarak kullanmaktan kaçındıkları bir sayıdır. Hediye verirken, 7 tane ya da 7 çeşit olmasından kaçınırlar. Masadaki yemeklerin de 7 çeşit olmasını istemezler, tarih belirlerken ya da kutlama günleri için de 7, 17, 27 sayılarını seçmek istemezler. Bu genelde Çinlilerin ölüye olan saygı gelenek görenekleri ile ilgilidir (Bai ve Guo 2010: 52). 7 sayısı Çin ölü kültüründe özel bir yer tutar. Ölen kişinin ruhunun kendini yavaş yavaş bu dünyadan ve akrabalarından ayırdığı, ölümden sonraki 7 günlük dönemleri ifade eder. Her 7. günde Buddhist rahipler eşliğinde, kurbanlar adanır ve anma törenleri

düzenlenir. Bu toplamda 7 kere yapılır yani 7x7 49 gün sürer. Bu sürenin sonunda, ölen kişinin ruhunun öteki dünyaya tam anlamıyla intikal ettiğine inanılır (Eberhard 2000: 326). Bu yüzden Çinliler 7 sayısını “ölümle” bağdaştırmaktadır.

Bununla beraber, çok eski zamanlara bakıldığında Çin’de 7 sayısı ile ilgili duyguların karışık olduğunu söyleyebiliriz. Bazı durumlarda 7 sayısından kaçınılsa da halk efsaneleri ve gelenek görenek açısından incelendiğinde, insanların 7 sayısına karşı sevgisi de görülebilmektedir. 7 sayısı eski Çin’in gizemli sayılarından. Birçok efsane 7 sayısı ile ilgilidir (Qiu 2006: 24). Örneğin: “Çoban ve Dokumacı Kız” efsanesi. Bu efsaneye göre çoban ve dokumacı kız gökyüzünde saksâğarlardan oluşan köprüde her yıl bir defa ay takviminin 7. ayının 7. gününde buluşurlar. 7. ayın 7. günü, Çin’de hâlâ “Sevgililer Günü” olarak kutlanmaktadır.

5. Dört Sayısı (四 Sî)

Çin’de 4 sayısı “ölümü” çağrıştırır. Çünkü 4 “sî 四” sayısının okunuşu “ölmek sî 死” sözcüğü ile aynıdır. Bundan dolayı 4 sayısı, Çinliler için çok uğursuz bir sayıdır. Çin’de insanlar rakam seçerken 4 sayısından her zaman kaçınırlar. İnternette yapılan karşılıklı sohbetlerde de 4 sayısı her zaman “ölüm” yerine kullanılır. Örneğin: 748 rakamının okunuşu “qī sî bā”, “qù sî ba 去死吧”⁵’yı çağrıştırır ve “geber, chenneme git” anlamındadır; cümlelerin vurgusuna göre sövme amaçlı da kullanılır (Lan 2013: 83).

Genel olarak “4 sembol sixiang”ın doğu, güney, batı, kuzey olmak üzere hem 4 yönü, hem de bahar, yaz, sonbahar, kış olmak üzere 4 mevsimi içerdiği düşünülür. Eski yazı bilimi uzmanı Yu Shengwu, “4 sembolün” en eski anlamının, bahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimini ifade etmediğini, aksine doğu, batı, güney, kuzey olmak üzere 4 yönü ifade ettiğini düşünmektedir. Çünkü Fal Yazıtlarında ve Shan Hai Jing⁵’de 4 mevsim ifadesi yoktur. Shang

⁵ Dağlar ve Denizler Klasîği 山海经 Shān Hǎi Jīng: Çin’in erken Qin Hanedanlığı döneminin önemli antik kitabıdır. Çin mitolojisi ve efsaneleri açısından da zengin ve en eski dikkat çekici kitabıdır. Toplamda 18 bölüme ayrılmış ve 30.000 fazla im kullanılarak yazılmıştır. Kitabın yazarı bilinmemektedir. Günümüz bilim insanları kitabın yazarının tek bir kişi olmadığını ve tek bir dönemde yazılmadığını düşünmektedirler. Dağlar ve Denizler Klasîği, içerik bakımından çok geniştir; çok sayıda mitolojik efsanenin yanı sıra, fiziki ve beşeri coğrafya, botanik, zooloji, maden kaynakları, astronomi, felsefe, tarih, inanç, büyüculük ve tıp gibi konular hakkında çok sayıda değerli bilgi içerir. Bilimsel değeri farklı ve çok çeşitli alanlarda bilgiler içermesidir. Çin’de araştırmacıların önemli referans olarak başvurdukları bir kitap olma özelliğini de taşımaktadır (<https://baike.baidu.com/item/山海经/270208>, 11 Eylül 2020’de

Hanedanlığı'nda bir yıl ikiye ayrılmış, Fal Yazıtları'nda ise sadece ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinin adları kullanılmıştır, Batı Zhou Hanedanlığı'ndan önce, Shang Hanedanlığı'nın kullandığı iki mevsim vardı, Batı Zhou Hanedanlığından sonra ancak ilkbahar, sonbahar, yaz ve kış olarak ayrılmış böylece 4 mevsim kavramı oluşmuştur. Bu yüzden önce 4 yön sonrada 4 mevsim kavramı gelişmiştir. Eski çağlarda Çinlilere göre, gökyüzü yuvarlak, yeryüzü ise kare şeklinde idi. Bu görüşteki kare şekli 4 yönü doğu, güney, batı, kuzeyi de göstermektedir. İnsanların 4 mevsimi tanımlarıyla birlikte “4 sembolde” zaman anlamı da oluşmuştur. Bu nedenle “4 sembol” insanların evren ve zaman kavramlarını bilmelerini de kapsamaktadır. Sonuç olarak “4” Çin'in eski çağ felsefesinde 4 yönü ve 4 mevsimi temsil etmektedir (Ye 1996: 103; Aktaran: Qiu 2006: 19).

4 “sì 四” sayısı Fal Yazıtlarında “” olarak yazılır, yani 2 “èr 二” tane 2, başka deyişle çift 2 olarak yazılır. 2 “èr 二” sayısı Çinlilerin estetik güzellik değerleriyle bağdaşmaktadır, çünkü bir şeyin çift olması uğurlu, şanslı ve güzel olmasıdır. Ayrıca 4 sayısı 2 tane 2 içerdiğinden çift ve eş anlamı daha yoğundur. Bu yüzden eskiden insanların 4 sayısına karşı özel ilgi ve sevgisi vardır. 4 sayısı temelinde birçok dörtlü geleneksel kültür kavramları oluşturulmuştur. Örneğin: “4 erdem”; hayırlı evlat olmayı, hayırlı kardeş olmayı, sadakat ve güveni ifade eder. “yazının 4 hazinesi”; fırça, mürekkep, kâğıt ve mürekkep taşıyı işaret eder. Ayrıca 4 Büyük Klasik Roman⁶, 4 Büyük Buluş⁷, 4 Büyük Göksel Kral⁸ gibi (Wang ve Meng 2000: 25).

Guangzhouda günlük yaşamda 4 sayısını duymaktan ve kullanmaktan özellikle hiç hoşlanmazlar. Örneğin: yaşadığı bina numarasını söylerken 4. Blok demezler, üç artı bir (3+1) blok olarak söylerler. Sebze meyve alırken de aynı şekilde 4 jin⁹ demezler, üç artı bir jin olarak ifade ederler. 4 sayısının bulunduğu araba plakaları telefon numaraları kolay kolay satılmaz (Qiu 2006: 20).

İnsanlar ayrıca 14 ve 514 gibi sayılardan uzak durmaya çalışırlar. 14 sayısının okunuşu “yao sì”, “yào sǐ 要死” yı çağırıştırır “ölecek” anlamındadır. 514 sayısının okunuşu “wǔ yao sì” ise “wǒ yào sǐ 我要死”ya benzer

erişildi).

⁶ Üç Krallık, Batakılık İsyanı, Batıya Seyahat, Kırmızı Köşkün Rüyası.

⁷ Kâğıt, matbaa, barut ve pusula.

⁸ Her biri dört ana yönden birini gözetken Budizmin dört koruyucu ilahıdır.

⁹ Çin'de kullanılan ağırlık birimi, 1 jin, yarım kiloya karşılık gelmektedir.

olduğundan “ben öleceğim” anlamındadır (Bai ve Guo 2010: 52). Bu yüzden Çinliler genellikle bu sayıları duymak ve kullanmak istemezler.

Eski çağlarda insanlar tarafından saygı duyulan sevilen bir rakam olan 4, günümüzde Çin’de uğursuz seilmeyen bir sayı olmuştur. Çin toplumunda, daha öncede belirttiğimiz gibi, “ölümü” çağrıştırdığından kullanmaktan kaçındıkları bir rakamdır.

SONUÇ

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı üzere, eski çağlardan beri Çin’de başarıya, zenginliğe ve uzun ömre değer verilmiştir. 6, 8 ve 9 rakamlarının çok sevilmesi bu anlamları içerdiği içindir. Hatta kayıtlarda Qin Hanedanlığının hükümdarı Qin Shihuang’ın, öldürülmekten ve ölümden çok korktuğu için bütün imkânlarını kullanarak ölümsüzlüğü aradığı bilgisi yer alır. 4 ve 7 rakamının tarihi sürecinde, bazı durumlarda sevilmiş, bazen de uğursuzluk, kötü şans ve ölüm getireceği düşünüldüğünden kullanmaktan kaçınılmış; bu rakamları kullanmaları gerektiğinde ise direkt kullanmak yerine, kendilerine ve kültürlerine uygun zengin ifade biçimleri geliştirerek dolaylı bir şekilde kullanmışlardır.

Her toplumda olduğu gibi Çin toplumunda da sayılar günlük hayatta önemli rol oynarlar. Sayıların dilde sadece temel işlevinin hesaplamayı, miktarı, niceliği ifade eden sözcükler olmadığı aynı zamanda zengin ve gizemli kültürel bilgiler taşıdığı, çalışmada incelenen bu sayılarda da gözlemlenmiştir. Çince sayılar, toplumun kültürel özellikleriyle birlikte Çin dilinin ve yazısının güzelliğini, özünü, anlatım gücünü, zenginliğini, duygu ve düşünceleri ifade etmedeki çeşitliliğini canlı bir şekilde yansıtır. Yüklendikleri çeşitli anlamlarla birlikte, geçmişten günümüze kadar toplumda aktif bir rol oynamışlardır. Üstelik Çin’de, insanlar arasındaki iletişim için bir “sayı dili” gibi kullanılmaktadır. Hayatın her safhasında karşılaşılan bu sayıların zengin anlamlarını incelemek, Çin kültürünü, gelenek göreneklerini, inançlarını, dünya görüşlerini anlamamızı sağlar; aynı zamanda kültürler arası iletişime ve Çince öğrenmeye de önemli katkıları olur.

KAYNAKÇA

- Bai, Chunyang ve Guo, Yunrui (2010). “Zhong Xifang Shuzi Wenhua Chayi”. *Henan Keji Xueyuan Xuebao* 11: 50-53.
- Carter, Hilary (2012). *Kolaylaştırılmış Numeroloji*. Çev: F. N. Öztürk. İstanbul: Ovvo Basım Yayınevi.
- Çevik Şavk, Ülkü (2001). “Manas ve Maaday-Kara’da Sayılar”. *Milli Folklor* 13 (50): 52-57.
- Eberhard, Wolfram (2000). *Çin Simgeler Sözlüğü*. Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Karadavut, Arda (2020). *Eski Türkçede Sayılar: Yapısal ve Anlamsal Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.
- Lan, Di (2013). “Zhong Ying Shuzi Wenhua Neihan Chayi”. *Hubei Jingji Xueyuan Xuebao (Renwen Shehui Kexueban)* 10 (6): 83-84.
- Meydan, Burcu (2013). *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Qiu, Ling (2006). *Hanzi Zhong Shuzi De Wenhua Yanjiu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Chongqing: Chongqing Shifan Daxue.
- Schimmel, Annemarie (1998). *Sayıların Gizemi*. Çev. M. Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ulukan, Ayşe (2012). “Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı”. *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 48: 165-190.
- Wang, Xiaopeng ve Meng, Zimin (2000). *Shuzi Li De Zhongguo Wenhua*. Beijing: Tuanjie Chubanshi.
- Xie, Shanglian (2011). “Ying Han Xiyu Zhong Shuzi ‘9’ De Wenhua Neihan Bijiao”. *Henan Keji Xueyuan Xuebao* 32 (7): 152-154.

İnternet Kaynakları

- <http://baike.baidu.com/subview/2799042/2799042.htm>, 26 Nisan 2016’da erişildi.
- <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter18/chapter180103.htm>, 30 Ağustos 2020’de erişildi.
- <http://turkish.cri.cn/281/2008/10/06/1s102314.htm>, 30 Ağustos 2020’de erişildi.
- [http://baike.baidu.com/subview/92799/15093456.htm#reference-\[3\]-15093456-wrap](http://baike.baidu.com/subview/92799/15093456.htm#reference-[3]-15093456-wrap), 30 Ağustos 2020’de erişildi.
- <https://baike.baidu.com/item/山海经/270208>, 11 Eylül 2020’de erişildi.

YABANCI DİL OLARAK ÇİNCE OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİSİ

İsmigül CANTÜRK*

Modern dilbilim çalışmaları Ma Jianzhong (马建忠, 1845-1900) ’un “Mashi Wentong – 马氏文通” adlı eserinin yayınlanmasıyla başladığı kabul edilir. Bu eserde Batı dilbilgisinde kullanılan yapılar Çince dilbilgisine uyarlanmaya çalışılmış ve klasik Çince sözcük işlevleri ve türleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Çince dilbilgisi kavramlarının belirlenmesi, dilbilgisi kurallarının varlığı ve tespiti üzerinde çalışılmıştır. Bir süre ders kitabı olarak kullanılan bu eser Batı dilbilgisini taklit etmesi, Batı dilbilgisi sınıflandırmalarını Çinceye uyarlamaya çalışması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu çalışmadan sonra, dilbilimcilerin çalışmalarıyla dil araştırmaları gelişme göstermiştir. Bu süreçte Çince sesbilgisi, dilbilgisi, söz dizim ve özellikle anlam bilim çalışmalarında büyük gelişmeler kaydedilmiştir.

Çince modern dilbilim çalışmaları arasında kendine yer ararken Çincenin yazı sistemi, dilsel özellikleri ve Çin’in sosyo-kültürel yapısı nedeniyle ikinci dil edinimi çalışmaları ve yabancılara Çince öğretimi alanının gelişme göstermesi oldukça geç olmuştur. İkinci dil edinimi ve öğretimi 1950’li yıllarda uygulamalı dilbilimin alt alan görünümü olarak belirginleşmiş ve dünyada yaygınlaşmıştır. Çin ise bu süreçte siyasi bakımdan içinde bulunduğu durumun etkisi ile geleneksel düşünce biçimlerinden sıyrılmaya başlayarak Batılı düşünme biçimlerine yaklaşmış ve dilde biçimsel ve yapısal açıdan yeniliklere gitmiş, dolayısıyla kültür ve edebiyat da yeniden şekillenmiştir. Baihuawen “白话文” olarak bilenen dilde sadeleşme hareketi Çin’de süregelen geleneksel anlatı, söylem biçimlerini değiştirmiş, gündelik

* Dr. Araş. Gör., Düzce Üniversitesi, Hakime Erciyes Yabancı Diller Yüksekokulu, Çince Mütercim Tercümanlık Bölümü, ismigulavci@duzce.edu.tr

konuşma dilinin yazı dilinde daha çok kullanılmasını sağlamıştır. Çin dili ve yazısı modern bir dile dönüşmüştür. Çince modern formuna dönüşürken aynı zamanda dünyaya açılmaya ve yabancı dil olarak öğretilmeye başlanmıştır. Fakat yabancı dil olarak Çince alanının, öğretimle ilgili tüm sorunlara çözüm önerileri sunularak uygulama yönelimli bir alana dönüşmesi uzun zaman almıştır.

Yabancılar dil olarak Çince alanının öncülerinden Lü Bisong (吕必松, 1935-1961), 1978 yılda Pekin’de yapılan dilbilim kurultayında yabancılar için Çince öğretiminin anadil öğretiminden ayrılarak özgül bir çalışma alanı olarak kabul edilmesinin, Çinceyi öğretecek yetkin öğretmenler yetiştirilmesinin ve öğretim amaçlı Çince kaynaklar geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Lü, Pekin Dil Üniversitesi’nde Yabancılar İçin Çince Öğretimi Bölümünü kurup gönüllü olarak yönetmeye başlamıştır. Daha sonra öğretim yöntemleri, teknikleri ve ders kitaplarının geliştirilmesi amacıyla araştırmalar yapılmıştır. Temel dil becerileri temel alınarak çeşitli öğretim programları hazırlanmıştır. Yabancı dil olarak Çince öğretimi, ilk başlarda anadil öğretimi gibi düşünülmüş; im temelli (im okuma/yazma) bir eğitim planlanmıştır. Öncelikle okuma, yazma ve daha sonrasında dinleme, konuşma becerileri merkezinde etkinliklere odaklanılarak beceri öğretiminde yeni bir düzeye ulaşılmıştır (Chen, 2008). Daha sonra birçok araştırmacı ve öğretmen teorik bilgiden çok dilin iletişimsel olarak öğretilmesi gerektiği fikrini ortaya koymuştur. Dinleme ve konuşma becerilerinin öğretimi ve sesletim, tonlama araştırmaları yapılmıştır. Dünyada yaygınlaşan İletişimsel Dil Öğretim Yaklaşımından etkilenilerek, sözlü iletişim yetkinliğinin kazandırılması ön plana çıkarılmıştır. İm temelli öğretim programında okuma ve yazma becerilerinin öncelikli olarak yer alması eleştirilerek konuşma ve dinleme becerilerinin önemi ortaya konmuştur. Çincenin yabancı dil olarak öğretimi alanında Batı ikinci dil çalışmalarından etkilenilerek iletişimsel yetinin geliştirilmesi amacıyla konuşma ve dinleme becerileri öne çıkarılmaya çalışılmış olsa da Çince yazı sistemi, geleneksel okul anlayışı Çince öğretiminde yazma ve okuma becerilerinin önceliğini değiştirmemiştir. Çince bilmenin temel kuralı olan imleri bilmek, tanımak, yazmak ve okuyup anlayabilmektir. Okuma becerisi, Çince öğrenmenin, dilde yetkin okur-yazar olmanın ilk basamağı olarak baskınlığını sürdürmüştür. Bu nedenle yaklaşık 30 yıllık yabancılar için Çince öğretimi alanında yapılan çalışmalar im öğretimi ve temel okuma-anlama becerileri gölgesinde ilerlemiş ve okuma becerisi önemini korumaya devam etmiştir.

Çince Okuduğunu Anlama Becerisi

Çince okuma-anlama, yazı sisteminin özelliklerine ve ortografik yapıya özgü bir çözümleme ile gerçekleşir. Çince yazı sisteminde çizgiler parçaları, parçalar da imleri oluşturur. Her im bir görsel biçime, bir sesleme ve bir biçimbirime karşılık gelen anlamlı en küçük birim olabilir. Modern Çincede yaklaşık 7000 biçimbirim bulunurken sadece 1.200 seslem bulunmaktadır. Dolayısıyla ortalama her beş biçimbirim veya im, bir seslemi paylaşır. Çincenin en önemli özelliklerinden biri çok sayıda tek heceli eşsesli sözcüğün bulunmasıdır (Hua, 2003, s. 3). Çincenin biçimbilimsel yapısı, parça ve sözcük seviyesi olarak iki temel seviyede incelenir ve tek im parçası tek başına anlamlı olabildiği gibi tüm sözcüğe de anlam katabilir. Sözcük seviyesinde ise çoğunlukla iki im birleşir, her im birbirinden bağımsız değerleri ile sözcüğe anlam veya ses özelliği taşır veya sözcüğe hiçbir anlam veya ses özelliğini taşımadan da bulunabilir. Dolayısıyla imler kendi içinde ses-anlam, ses-biçim, biçim-anlam bağıntısıyla oluştuğu kesinliğini göstermez.

Örneğin, Modern Çincede “付” imi “fu” olarak dördüncü tonda sesletilir ve “ödemek, vermek” anlamındadır; imin sol parçası “人 - 亻”, “ren” tek başına ikinci tonda sesletilir ve “insan” anlamı taşır; sağ parçası ise “寸”, “cun” olarak dördüncü tonda sesletilir ve ölçü birimi olarak az miktar anlamındadır. “付” imi, sağ ve sol parçalardan anlam ve sessel özellik almamıştır.

Bir diğer örneğe göre “球” imi, “qiu” ikinci tonda sesletilir ve “küre, yuvarlak, dünya” anlamında kullanılır. Sağ parça tek başına 王 (玉), “wang” olarak ikinci tonda sesletilir ve “hükümdar” anlamındadır; sol parça ise “求”, “qiu” ikinci tonda sesletilir, tek başına “istemek, dilenmek” anlamındadır; “qiu” ime ses özelliğini taşır.

Çince Ulusal Dil Komisyonuna (Dictionary of Modern Chinese Frequent Characters-National Language Commission, 1988) göre Çince imlerin yüzde 81’i ses+anlam (ideophonic) imdir (Li ve Kang, 1993). Ses ve anlam yapılı imler, anlam veya ses değeri taşıyan im parçalarından oluşur. Parçalar nadir olarak anlama dair ipucu içerirken çoğunlukla sesletime dair ipucu taşır. Anlamsal ve sessel parça imlerde farklı biçimlerde bulunur.

Örneğin, “晴” iminde bulunan “日” imi tek başına “ri” olarak dördüncü tonda sesletilir ve “gün” anlamına gelir. “青” imi ise “qing” olarak

birinci tonda sesletilir ve “taze/yeşil çim” anlamına gelir. “日” ve “青” imleri birleşerek “晴” birleşik imini oluşturur. Bu birleşik im “qing” olarak ikinci tonda sesletilir ve “gün ışığı/aydınlık” anlamına gelir (Perfetti, Liu ve Tan, 2005, s. 45). Bu örnekte görüldüğü üzere hem sesletim hem anlam parçası imi oluşturur. İmlerin taşıdığı anlamsal ve sessel ipuçları okumayı ve anlamayı kolaylaştırabilir fakat imlerde anlamsal ve sessel parçalar düzensiz ve farklı biçimlerde bulunur; yaklaşık 200 anlamsal parça ve 800 sessel parça bulunur (Taylor ve Taylor, 1983: Hoosain, 1991’den akt. McBride-Chang ve Chen, 2003, s. 111). Biçimsel olarak anlam çağrışımları bulunan parçalar dahi yeni biçimlerde kurdukları iç bağıntılarla bozular ve tespit edilemez hale gelebilir ve biçim-anlam-sesletim ilişkisinin kurallı oluşmasını engeller; bu durum Çince okuma anlamayı zorlaştırır.

İmlerin yapısal özellikleri nedeniyle Çince okuma işleme süreci alfabetik yazı sistemlerinde olduğu gibi şekilden sese doğru çözülmez. Çince sözcük okuma becerileri, ime özel olan alt-im özellikleri (çizgi-parça/anlam-seslem özellikleri) tanımanın yanı sıra kavrama, sesbilimsel görevler, anlambilim ve ortografiden oluşur (Tong ve McBride-Chang, 2010, s. 1662). Okuma sürecinde çözümleme ses, anlam ve ortografi olmak üzere birbiri ile ilişkili ve birbirini etkileyen fakat çözümleme sıralaması net olmayan en az üç bileşenden oluşur ve im-sözcük yapısına göre farklılık gösterir.

Çince okumada sesletim alfabetik dillere göre farklıdır, bir imi okurken yazı biçimden onun anlamı ile bağlantı kurulur veya yazı biçimden seslem bağlantısı da kurulabilir. Başka bir deyişle, ortografiden doğrudan anlama ve ortografiden sesbilim aracılığıyla anlama erişim mümkündür. Ayrıca bir im okunurken sesletimin etkinleşmesi imin ortografik tanımlanmasını beklemek zorundadır. Alfabetik yazı sisteminde ise sesletimin etkinleşmesi sözcüğün ortografik tanımlanmasının bitmesini beklemeden, hemen bir veya iki harf çözümlemesi ile başlar ve harf sayısı daha fazla ise soldan sağa işleme gerçekleşir (Koda ve Zehler, 2008, s. 23). Çince işleme, heceleme şeklinde soldan sağa gerçekleşmek zorunda değildir.

Yu (1997) okurun zihninde, yazının anlam kazanma sürecini üç aşamaya ayırmıştır: Başlangıç seviyede gözler harfleri, sözcükleri görür ve görsel olarak yazı özellikleri öğrenilir. İkinci aşamada ise okuma, yazının anlamlı seslere dönüşmesi ile gerçekleşir. Bu aşamada, Çincenin sesbilimsel ve biçimbilimsel yapısı nedeniyle im bileşenlerine göre farklılık ortaya çıkarır ve tartışmalıdır. Yazının anlamlı sesleri dönüşme sürecinin gerçekleşmesi durumunda ses oluşurken anlam işlenmeyebilir veya anlam işlenirken ses oluşmayabilir. Üçüncü aşamada ise kavrama; anlamsal bilginin,

sözdizimsel kuralların öğrenilmesi ve anlamsal şemanın ses ve yazı ile birleşmesi sonucu oluşur.

Sonuç olarak Çincenin düzensiz yazı sistemi, biçimbirim, sesbilimsel ve ortografik yapısı nedeniyle yabancı dilde okuma ve okuduğunu anlama işlem basamakları im-sözcük yapısına göre değişir ve kurallı şekilde gerçekleşmez. Çince ve alfabetik dillerde okuma, genel seviyede anlama ulaşma bakımından birbirine benzerken işleme sırası ve süreçleri bakımından büyük farklılık gösterir.

Yabancı Dil Olarak Çince Okuduğunu Anlama Becerisi

Yabancı dil olarak Çince okuma öğretimi im öğretimi ile başlar; im ve beraberinde sözcük dağarcığının oluşması ile ancak okuduğunu anlama becerisi geliştirilebilir. İmbilgisi, imi tanıma-okuma (认读) ve yazma (书写) becerilerinden oluşur ve öğretim sürecinin büyük bölümünü kapsar (Li ve Jiang, 2015, s. 202). Hem anadil hem de yabancı dil olarak Çince öğretiminde Çince im yazma-okuma becerileri ve sözcüksel edinç öğeleri okuduğunu anlama becerilerinin temeli kabul edilir (Meng ve Chen, 2006).

Çince okuma-anlama öğretiminin temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanır (Meng ve Chen 2006, s. 4):

- İm, sözcük, tümce anlamayı kolaylaştıran dilsel ve sözcüksel bilgilerle öğrencilerin anlama becerilerini geliştirmek,
- Amaca uygun çeşitli yoğun okuma ve yaygın okuma etkinlikleri ile okuduğunu anlama becerilerini geliştirmek,
- Öğrencilere yeni bilgi sunmak, çok sayıda çeşitli ve verimli okuma etkinlikleri ile onların dil seviyelerinin yükselmesini sağlamak,
- Okuma öğretimi ile dinleme, konuşma, yazma dil becerilerinin gelişimine destek sağlamaktır.

Ma (2007) göre ise Çince okuduğunu anlama öğretim amaçlarına ilişkin iki farklı görüş olduğunu ifade eder. Birinci görüşe göre, okuma öğretmenin amacı, öğrencilerin dilsel bilgi ve sözcük bilgilerini arttırıp kavrama becerilerini geliştirmek, ikinci görüş ise metinde verilen bilgi ve mesajların anlaşılma ve öğrenilmesini sağlamaktır.

Çince alan yazında okuma öğretiminin amaçları incelendiğinde, sözcüksel bilginin kazandırılması, dilsel yapıların öğretilmesine büyük önem verildiği ve alt- becerilerin ikinci planda kaldığı görülmektedir. Ayrıca Çince kültürle ilintili çok sayıda sözcük, söz öbekleri, temaların bulunması

ve kültürel bilgilerin öğretilmesine verilen önem nedeniyle kültür edinimi okuduğunu anlama amaçları arasında kabul edilir. Orta seviyeden itibaren derslerde Çin kültür bilgilerine ilişkin temalar okuma metinlerinde büyük oranda yer alır (Meng ve Chen, 2006, s. 9).

Çince okuma-anlama öğretiminin amaçlarına göre öğretim planlanması gerekir. Yapılan öğretim planlamasında Çince okuma-anlama derslerinin temel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Huang 2008, s. 166-167):

- Yazılı dil temel alınmalıdır. Yazı dilinde kullanılan sözcükler ve dilsel yapılar ile metin tür ve yapısına uygun okuma çalışmaları yapılmalıdır.
- Bilişsel süreç takip edilmelidir. Kolaydan zora, kısa tümceden uzun tümceye, tümceden paragrafa, kolay içerikten zor içeriğe, somuttan soyuta, ayrıntılı okumadan hızlı okumaya şeklinde öğretim yapılır.
- Yoğun okuma ile hızlı okuma birleştirilmelidir. Başlangıç seviyede yoğun okuma temel alırken, temel okuma dersinde sesli okuma, ses tonları çalıştırılır. Orta ve ileri düzeyde hedeflenen sözcük bilgisine sahip öğrenciler ile okuduğunu anlama becerisini geliştiren miktar ve sayı bilgisini bulmak, olay örgüsü çözmek, anlam ilişkisi çözmek gibi hızlı okuma etkinlikleri yapılır.
- Beceri kazandırmak hedeflenmelidir. Sık kullanılan sözcükler, söz öbekleri, ilgili terimsel sözcükler ve dilsel bilgiler ileri seviye okuma becerilerinin kazandırması açısından önemli işleve sahiptir fakat orta - ileri seviye okuduğunu anlama sözcük ve dilsel bilgi sunulması ile sınırlı kalmamalıdır. Metin türlerine göre uygun okuma türleri, etkinlikleri ve görevleri belirlenir. Örneğin olay anlatan bir metinde yer, zaman, kişiler, sebep sonuç ilişkisi gibi etmenlere yönelik etkinlikler yapılırken, tartışma metninde yazarın fikri, tartışma konusu, amacına yönelik çalışmalar yapılır.
- Çin kültürü hakkında gerekli artalan bilgileri verilmelidir.
- Güncel, yeni ve özgün yazılı araçlar kullanılmalıdır. Okuma ders kitaplarının her yıl değiştirilmesi mümkün olmasa da öğretmenler yeni konuları takip ederek ders araçlarını değerlendirerek çeşitli ekleme, uyarlama ve değiştirmeler yapabilir.

Sinoloji Bölümünde Okuma-Anlama Becerisinin Önemi

Yabancı dil olarak Çince öğretimi öncelikle okuma-yazma becerisi olmak üzere temel dil becerilerinin geliştirilmesi ile sınırlandırılmış ve kazanımlar belirlenmiştir. Öğretimin temel amacı sözcük öğretmek, Çin

kültürünü tanıtmak, yazılı güncel kaynakları okuyup anlayabilmek, sözlü iletişim kurabilmektir, bu kazanımlar seviyelere yükselse bile benzer becerileri edinmeyi içerir. Fakat Türkiye’de yabancı dil olarak Çince öğretimi temel dil becerileri kazanımlarının ötesinde Çin ile ilgili bilimsel çalışmaların yapıldığı özel bir alan olarak kurulmuştur. Türkiye’de Çince öğretimi Sinoloji Kürsüsü’nün 1935 yılında kuruluşuyla başlamıştır. Kürsünün kuruluş amacı Türk tarihini birincil kaynaklardan araştırmak; dil, kültür, edebiyat, felsefe ve tarih alanlarında çalışmalar yapmaktır. Sinoloji bilim dalı olarak kurulan bölümde öncelikle Çin Kaynaklarında yer alan Türklerle ilgili bölümlerin Türkçeye kazandırılması hedeflenmiştir. Yapılan tüm dil, felsefe, edebiyat çalışmaları da bu amaca hizmet etmekle yükümlüdür. Sadece dil öğretimi ile kısıtlı kalamayacak bölümde, kuruluş amacına göre Çince klasik yazınlara odaklanılmış ve bu durum bölümün okuma ve anlama becerileri üzerine kurulmasını sağlamıştır. Türk tarihini birincil kaynaklardan araştırmak amacıyla kurulan bölümde yaklaşık 81 yıldır Çince öğretilmekte ve yanı sıra amacına uygun şekilde ağırlıklı olarak okuma-anlama ve çeviri çalışmaları yapılmaktadır.

Bölümde geleneksel yaklaşımlarla öğretim sürdürülürken 2000’li yılların başında çağdaş dil öğretimi yapılandırması için müfredatta değişikliğe gidilerek sözlü anlatım, yazılı anlatım gibi dil dersleri eklenmiştir. Sözlü anlatım ve yazılı anlatım derslere eklenmiş olsa da Sinoloji bölümü amacı gereği okuma-anlama becerilerine ağırlık verilmeye devam etmiştir. Bölümde dil öğretimi amacıyla temel dil becerileri geliştirilmeye çalışılırken Sinoloji çalışmaları da eş zamanlı olarak sürdürülmüştür. Okuma-anlama becerisinin öncelenmesi Sinoloji bölümü için bir zorunluluk olmasının yanı sıra dil öğretiminde de alıcı becerilerden olması nedeniyle geliştirilmesi gereken öncelikli beceridir. Bu nedenle dil ediniminin ve Sinoloji araştırmalarının temelini okuma becerisi oluşturur. Çincenin sistemli olarak öğretilmesi; tarih, edebiyat, felsefe, kültür ve Sinoloji araştırmalarının yapılması okuma-anlama becerisinin ne kadar iyi geliştirilmiş olduğu ile ilişkilidir. Yazılı kaynakların kısıtlı olduğu dönemler de Çince külliyatları, Türk, Çin ve dünya tarihini, felsefesini anlamak, temel kaynakları okuyup anlamak ve eserleri alan yazına kazandırmak için okuma-anlama becerisinin öncelikle genel okuma ve daha sonrasında alana özgü okuma becerilerinin sistemli ve istikrarlı olarak geliştirilmesi ile mümkündür. Günümüze kadar yapılan Sinoloji araştırmaları, eserlerin doğru okunması, anlaşılması, tercüme edilmesi ve yorumlanması konusunda okuma-anlama becerisinin geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Sinoloji bilim dalında okuma, ileri okur becerileri olan üst biliş okuma becerileri gerektirir. Üstbiliş, okuduğunu anlama sürecinde öz kontrol ile

bilinçli bir şekilde okumanın amaca hizmet etmesini sağlar. Temel Çince okuryazarlıktan sonra kendi okuma süreçlerinin farkında olarak alan okumaları yapılması ile okuduğunu anlama becerisi istenilen düzeye ulaşır ve araştırmalar yapılabilir. Okuma-anlama dilsel ve biçimsel kod çözmenin ötesinde çok sayıda okuma becerileri içerir. Yazarın yaşadığı döneme ait bilgilerin, kültürel, siyasi yapıların bilinmesi ve yazar açısından verilmek istenen mesajın okunması için öğrencinin metne yaklaşmasını sağlar. Metnin kendi içinde göndergeler olduğu gibi metinlerarası gönderimsel ilişkiler de bulunur. Yazar ve okur/öğrenci arasında gerçekleşen etkileşim, metinde oluşan bağlamların metin içi veya metin dışı bilgilerin birleşmesiyle şekillenir. Özellikle klasik yazınlarda okuyucunun metni anlamlandırması sadece sözcüklerin anlamlarının bilinmesi ile mümkün değildir, derin anlama ulaşmak için sözcük anlamının yanında artalan bilgi gerektiren zihinsel süreçlerden geçerek çeşitli yollardan ilerlemek gerekir. Örneğin metindeki sebep-sonuç, amaç-sonuç ilişkisi, metnin planı, metni oluşturan unsurlar arasında geçiş ve bağlantılar, şahıslar, olaylar ve atıflar çözülerek gerçek anlama ulaşılabilir. Bu tür anlama erişim, düzenli ve sürekli hedefe uygun metinleri okuyarak çözümleme, çıkarımda bulunma, analiz, sentez, değerlendirme ve yorumlama gibi üst bilişsel becerilerin geliştirilmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Chen, X. 陈贤纯(2008). *对外汉语阅读教学16讲*. 北京：北京语言大学出版社。
- Hua, S. (2003). Chinese writing system and learning to read. *International Journal of Psychology*.1-33
- Huang, X. 黄晓颖(2008). *对外汉语课堂教学艺术*. 北京：北京语言大学出版社。
- Koda, K. & Zehler, A. M. (2008). *Learning to Read Across Language: Cross-Linguistic Relationship in First- and Second- Language*, Literacy Development. London: Routledge.
- Li, Y. & Kang, J. S. (1993). *Analysis of phonetics of the ideophonetic characters in Modern Chinese*. In Y. Chen (Ed.), *Information analysis of usage of characters in modern Chinese* (84–98). Shanghai: Shanghai Education Publisher.
- Li, Z. & Jiang, L. 李珠, 姜丽萍 (2015). *怎样教外国人汉语*. 北京：北京语言大学出版社。
- Ma, D. J. 马杜娟 (2007). *对外汉语中阅读通读训练的练习设计*. 厦门大学硕士论文。
- Meng, F. & Chen, F. 孟繁杰, 陈番 (2006). *对外汉语阅读教学法*. 厦门：厦门大学出版社。
- Perfetti, C. A., Liu Y. & Tan, L. H. (2005). The lexical Constituency Model: Some Implications of Research on Chinese for General Theories of Reading. *Psychological Review* 112 (1), 43-59.
- Tong, X. & Mc-Bridge-Chang, C. (2010). Development Models of Learning to Read Chinese Words. *Developmental Psychology*, 46 (6):1662-1676.
- Yu, L. B. A. (1997). *Toward a Pedagogical Model of Learning to Read Chinese as a Foreign Language*. The Ohio State University, Master Thesis.

LAO SHE’NİN DÜŞ ADLI ESERİNDEKİ SİMGELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Pınar ALTAY YILMAZ*

GİRİŞ

Bu çalışmada metne bağlı analiz yöntemi kullanılarak, Lao She (Lao Şı 老舍)’nın 1933 yılında yayımlanan *Düş*¹ adlı eserindeki simgeler açıklanmaya çalışılacak, yazarın simgecilik akımı etkisinde yazdığı tek hikâyenin, gerçekçilik akımı ile nasıl bir araya getirildiğinin üzerinde durulacak ve düş-gerçeklik döngüsünde feodalizm ve Konfüçyüsçü ahlak kurallarının baskısı altındaki Çin’de yaşanmış trajik bir aşk hikâyesinin, yazarın kaleminde nasıl şekillendiği incelenecektir.

3 Şubat 1899 tarihinde Pekin’de doğan Lao She’nin gerçek adı Shu Qingchun (Şu Çiñçun 舒庆春)’dur. Fakir ve Mançu kökenli bir aileden gelen yazarın babası askerdir ve 1901 yılında Boksör Ayaklanması² (义和团起义) sırasında hayatını kaybeder. Annesinden sürekli düşmanın barbarlığı ve acımasızlığıyla ilgili hikâyeler dinleyerek büyür ve bu yazarın karakterinde derin izler bırakır. 1913 yılında Pekin Eğitim Üniversitesi (北京师范大学)’ne girer ve 1918 yılında üniversiteden mezun olur. 1918-1924 yılları arasında

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sinoloji Anabilim Dalı, pnraltay@gmail.com

¹ Hikâye, ilk defa 1933 yılının Kasım ayında *Wenxue* (Edebiyat) adlı dergide başlığı İngilizce olarak "Vision" adıyla yayımlanmıştır. Hikâyenin sonraki basımlarında başlık, ses benzerliğine dikkat edilerek Çinceleştirilmiş ve belirli bir anlamı olmayan "Weishen" (Veyşin 微神) kelimesi tercih edilmiştir. Bu yüzden, hikâyenin adı Türkçeye çevrilirken İngilizce başlık üzerinden çeviri yapılması uygun görülmüştür.

² Boksör Ayaklanması, yabancıları Çin topraklarından çıkartmak amacıyla Kasım 1898’de başlayıp Eylül 1901’de sonlanmış bir çiftçi/köylü ayaklanmasıdır. Ayaklanan grup yabancı kuvvetlerin Çin üzerindeki ekonomik ve siyasi baskılarını sonlandırmak amacıyla yabancı temsilciliklere, misyonerlere, yabancı işçilere saldırmışlardır. Ayaklanma bastırılana kadar hem Çinlilerden hem de yabancılardan toplam yüzbinden fazla insan öldüğü düşünülmektedir. (<https://www.britannica.com/event/Boxer-Rebellion>, 10 Eylül 2020’de erişildi.)

Pekin ve Tianjin’de birçok okulda yönetici konumunda çalışır. 4 Mayıs 1919’da başlayan Dört Mayıs Hareketi³ (五四运动) yazarın gençlik yıllarına denk gelmiş ve yazar hareketin hedeflediği aydın gençlerden biri olmuştur. Daha sonraları Dört Mayıs Hareketinin üzerindeki etkisini; "Dört Mayıs’a müteşekkirim, benim bir yazar olmamı sağladı." ve "Dört Mayıs Hareketi bana yeni bir ruh verdi." sözleriyle açıklayacaktır. (Lao 1989: 346; Aktaran: You ve Gao 2009: 105) 1924-1929 yılları arasında Londra Üniversitesi’nde öğretmen olarak görev yapan yazar, beş yıllık İngiltere yaşamı boyunca İngiliz edebiyatını okuma şansı elde etmiş, bu da eserlerine geleneksel Çin edebiyatı anlayışı dışına çıkan bir boyut kazandırmıştır. 1929’da İngiltere’den ayrılarak Singapur’a geçmiş, 1930 yılında da Çin’e geri dönmüştür. En bilinen eserleri arasında Deve Xiangzi (骆驼祥子), Zhao Ziyue (赵子曰), Hilal (月牙儿), Çayhane (茶馆), Kedi Şehri Kayıtları (猫城记) sayılabilir. 1966 yılında başlayan Kültür Devrimi⁴ (文化大革命) sırasında karşı devrimci olarak yaftalanan Lao She, Kızıl Muhafızlar (红卫兵) tarafından sokaklarda dolaştırılıp, ardından halkın gözü önünde dövülünce; aşağılanmalara dayanamayıp 24 Ağustos 1966 tarihinde Taiping Gölü’ne atlayarak intihar etmiştir. (<https://baike.baidu.com/item/>, 10 Eylül 2020’de erişildi.)

Lao She’nın eserleri konu açısından incelendiğinde, ezilen fakir halk imajı öne çıkmaktadır. Halkın sıradan yaşantısı üzerinden eleştiri yapmayı seven yazar, genelde şehir insanını ve özellikle Pekin yaşantısını konu edinir. Emperyalizm eleştirisi ve ulus bilinci de yazarın eserlerinde sıkça görülmektedir. (<https://baike.baidu.com/item/>, 10 Eylül 2020’de erişildi.)

³ Çin’de “4 Mayıs Hareketi” Almanya’nın, Çin’in Shandong eyaleti üzerindeki haklarını Japonya’ya devreden Versay Barış Antlaşmasını ve bu antlaşmaya boyun eğen Pekin hükümetini protesto eden bir öğrenci gösterisi ile başlamıştır. 4 Mayıs 1919 tarihinde patlak veren bu hareket kısa bir süre içerisinde yayılarak işçi ve tüccarları da kapsayan ve toplumun alt ve orta tabakasını etkisi altına alan geniş çapta bir toplum hareketine dönüşmüştür. 20. yüzyılın başlarında toplumun eğitim, kültür, sanat, siyaset alanlarına da yansıyan bu hareket; demokrasi, bilim, insan hakları, hukuk, özgürlük gibi kavramları düşünce, siyaset ve kültür alanları ile karşı karşıya getiren “Yeni Kültür Hareketi”nin (新文化运动) de yolunu açmıştır. (Ünal Chiang 2017: 41)

⁴ Kültür Devrimi, Çin Komünist Partisi başkanı Mao Zedong (Mao Zı Doñ 毛泽东) tarafından Çin’e yeni bir ruh getirmek amacıyla resmi olarak Ağustos 1966 tarihinde başlatılmıştır. Çin okulları kapatılmış, ilerleyen zamanlarda Kızıl Muhafızlar’ın tüm geleneksel değerlere ve kent soylulara müdahale etmeleri sağlanmış, yaşlılar ve entelektüeller sadece manen değil, fiziki olarak da hırpalanmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir. (<https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution>, 10 Eylül 2020’de erişildi.)

Lao She'nın *Düş* adlı eserinde yurtdışına eğitime giden bir genç ve bu gencin talihsizliklerle sonlanmış ilk aşkının hikâyesi simgesel anlatımla ele alınmaktadır. Bu eserde; sıradan okumalarda olduğu gibi sadece anlatılan trajediye ve iki gencin aşk hikâyesine odaklanmak yerine, olay dizisinde simgelerle anlatılmak istenilen alt metnin, yani olaya yön veren değerlerin incelenmesine öncelik verilecek, Lao She'nın sanatsal anlatımını anlamakta okura yardımcı olunmaya çalışılacaktır.

1. Metnin Konusu

Düş hikâyesi; isimsiz, erkek eser başkişisinin bir tepede uzanmış, etrafındaki manzarayı incelemesi ile başlamaktadır. Başkişi yamaçta güneşlenmekte, hiçbir şey düşünmemektedir. Bir süre sonra ayağa kalkar ve ilerde net görünmeyen birkaç ağaç, ağaçların ortasında da birkaç alçak kulübe görür. O sırada "hafif bir rüzgâr inceden bir tavuk sesi getirir" (Lao 2017: 9188). Bu seste acı vardır, başkişinin gözünün önündekileri anlayamamasına sebep olur, gördükleri gerçek mi yoksa sahte mi karar veremez. Bu noktada başkişinin düş evrenine giriş yaparız. Gerçeklik artık silikleşmiş, yeşille çevrili bir manzarada zihnen kulübeye yaklaşırken, eserdeki gerçek-düş döngüsü de başlamıştır. Başkişi kulübelere gördükten sonra tekrar olduğu yere uzanır ve bir süre sonra gözleri kapanır. Uykuya geçmeden önce her seferinde gözlerinin önünde süzülen bilinmez yeri okuyucuya açıklamak için hikâyeyi böler. Bu yerin neresi olduğunu tam olarak bilmemektedir, fakat bahsi geçen mekânın şekli çok düzgün olmayan bir üçgene benzemektedir. Düş kurduğu zamanlarda bu üçgenin içindeki renkleri ve nesneleri uzaktan incelemekle yetinen başkişi, bu sefer sağ köşede gördüğü kulübeye yaklaşmaya karar verir. Kulübenin içinde hiçbir hareket yoktur. Başkişi içeri girdiğinde kulübenin içindeki her şeyin "insanî", dışındakilerin ise "ruhanî" olduğu kanısına varır. Dikdörtgen bir minder görür, minderin yanında beyaz çiçek işlemeli yeşil sandaletler durmaktadır.

Geçmiş hikâyesine dönüş yapan başkişi, yeşil sandaletleri ilk defa "onun" evinin önünde gördüğü günü hatırlar. Kızın ailesi evde değildir, ayakkabı değiştirmeye lüzum görmeyen "o", küçük yeşil yapraklara benzeyen yeşil sandaletleriyle dışarı çıkar. İkisi de daha onyediyi yaşındadır. Başkişi ve "o" görüştüklerinde hiçbir şey konuşmaz, bir süre sonra "o", "hadi git" der. Bir daha bu kadar uzun süre yan yana bulunabilecekleri bir fırsat ellerine geçmez. Başkişinin ilk aşkını okuyucu, ilk defa onyediyi yaşındaki bu haliyle tanır.

Anılar ikisinin de yirmi iki yaşına gelmeleriyle devam eder. Başkişi bir ilkokulda müdür olmuştur. Evlenmek mevzu bahis değildir. Birçok "bilinçsiz ama güçlü engel", sanki "uğursuz bir kaplan" (Lao 2017: 9268) gibi aralarında durmaktadır.

İki yıl daha geçer, başkişi Güney Asya taraflarına gider. Yurtdışında bulunduğu birkaç yıl, "ondan" hiç haber alamaz.

Ülkeye döndükten sonra ilk işi "onu" aramak olur, artık fahişelik yaptığına dair duyumlar alır. Yine de bulup yardım etmek ister. Evine gider fakat artık ev boştur. En sonunda onu bulur, saçını kestirmiş, kafasına yeşil bir tarak takmış ve uzun pembe bir manto giymiştir. Başkişi konuşmak için yanaşır fakat "o" konuşmanın başından sonuna kadar bir kere bile gerçekten gözlerinin içine bakmaz. Tüm bunlar başkişiye ağır gelir, gözlerinin dolmasını engelleyemez, adresini bırakarak oradan ayrılır.

Eser başkişisi ilk aşkıdan vazgeçmemektedir, para yollar ama yine de cevap alamaz. "Aşk bahçemin kapısını açan oydu, neresi olursa olsun onunla gitmeliyim" (Lao 2017: 9292) diyerek kararlılığını belirtir. En sonunda evlenme kararı alarak arkadaşlarını onun yanına yollar, cevap olarak aldığı tek karşılık kahkahadır. Yüz yüze görüşmek için kendi gitmeye karar verir. İlk üç sefer kadını evinde bulamaz, dördüncüsünde kapının önünde küçük bir tabutla karşılaşır, kürtaj olan "o", ameliyat esnasında ölmüştür.

Başkişi bu anı "ilk aşkın bitişi, ömür boyu boşluğun başlangıcı" (Lao 2017: 9292) olarak değerlendirir. Yazar geçmiş hikâyeyi burada sonlandırarak, tekrar düş âlemine dönüş yapar. Düş evrenine geri dönüş yapan başkişinin karşısında "o" yeşil sandaletleriyle dikilmektedir ve hala onyediyi yaşındadır, başkişinin bir adım geri atmasıyla birlikte yirmi küsur yaşındaki haline dönüşür. Kahkahalar atmaya başlar, başkişi oturduğu yerden fırlayarak onun yanına koşar fakat kısacık süre zarfında "o" tekrar onyediyi yaşına geri döner. Birlikte otururlar; başkişi de onbeş, onaltı sene önceki haline dönmüştür.

Başkişi düşündeki sevgilisine öğrenmek istediği hikâyeyi anlattırır. Yurtdışında olduğu yıllarda "o" da başkişiyi unutamamıştır fakat annesinin vefat etmesinin ardından en sonunda onu seven başka bir gençle evlenmeyi kabul etmiştir. Kocas, hala başkişiyi unutamadığını fark edince ondan ayrılma kararı alır. Bu esnada babası da maddi açıdan kötü durumdadır, babasının bütün bağımlılığına para yetiştirebilmek adına kendini zengin bir adama satarak evlenir. Zengin adam da karısının onu sevmediğini anlayınca hakaret edip döverek onu evden kovar. "O" babasının para isteği karşısında, kendi geçimini de sağlamak adına fahişeliğe başlar, dört kere kürtaj olur. Zaman geçtikçe harcadığı para çoğalmış ve artık sadece para için yaşar olmuştur. "Artık düşünmüyorum, sadece hesap yapıyordum" (Lao 2017: 9340) der. Günden güne bedeni de çökmeye başlar, gitgide kendini kaybeder.

"Onun" sözlerini bitirmesiyle başkişinin aklına yeşil sandaletli ayaklar gelir ve bir kez daha onları görmek ister. Çorapları çıkarmasıyla etsiz, beyaz

ayak kemikleriyle karşılaşır. "O" aniden sinirlenerek görüşmelerinin artık mümkün olmadığını, bu vakitten sonra başkişinin kalbinde yaşamayacağını belirtir. Başkişi hikâyenin başından beri ilk defa yeşil sandalet algısını yıkarak, düş ve gerçek evren arasındaki sıkışmışlıktan kurtulur. Gerçek kabul ettiği kadının bir ölü olduğunu kendi gözleriyle görür, bu yüzden düş evreni yıkılmaya başlar.

Düşten uyandığında hava kararmaya başlamış, rüzgâr artmıştır. İlerdeki tarlanın ortasında beyaz kanatlı kuşların bağırarak uçtuklarını görmesinin ardından hızlı hızlı yürüyen bir grup insan fark eder, tabut taşımaktadırlar. Bulutlar kararır, söğüdün yeşili koyulaşır. "Kalbim boşluşa düştü, sadece yeşil sandaletleri düşünebildim, iki yaprak gibi sonsuza denk yaşayan ağaçta ilkbahar düşü görüyorlardı." (Lao 2017: 9354) cümlesiyle hikâye sonlanır.

Düş hikâyesinin konusu metnin aslına sadık kalınarak aynı sıralamada özetlenmeye çalışılmıştır. Edebiyatta sık işlenen bu konu; Lao She'nin hikâye içine yerleştirdiği simgelerle birlikte gelişmekte ve benzer konulu eserlerden ayrılarak simgecilik akımının Çin Edebiyatı'nda öne çıkan temsilci eserlerinden biri haline gelmektedir. Bir sonraki bölümde, metnin analizi yapılacak, hikâye içerisinde geçen simgeler ve bu simgelerin eser üzerindeki etkisi incelenecektir.

2. Metnin Çözümlemesi

Metinde "ben" olarak karşımıza çıkan erkek eser başkişisi ve ilk aşkını temsilen isimsiz olarak hikâye içinde "o" olarak bahsedilen kadın, *Düş* adlı eserin şahıs kadrosunu oluşturmaktadır. Hikâyenin zamanı yazar tarafından belirtilmemiş fakat geçmiş ve şimdiki zaman arasında sürekli olarak bir döngü görülmektedir. Dağın tepesi, düş evreni, başkişinin ilk aşkının yaşadığı kulübe hikâyenin belli başlı mekânlarını oluşturur.

Eserin genelinde kişisel anlatım konumu ve ben-anlatıcı tercih edilmiş; iç monolog, bilinç akışı ve tasvir sunuş biçimleri sıkça kullanılmıştır. Yazar sadece başkişinin düş evreni içinde sevdiği kadınla konuştuğu bölümü tanrısal anlatım konumuyla kaleme almış, bunu da tüm diyalogun başkişinin düşünde gerçekleştiği savını güçlendirmek adına bilinçli şekilde yapmıştır.

Eserde otobiyografik öğeler de göze çarpmaktadır. Tamamıyla aynı olmasa da gençlik yıllarında eğitimden döndüğünde sevdiği kızın rahibe olduğunu öğrenen Lao She, hikâyeyi de benzer şekilde temellendirmiş ve "mezun olduktan sonra ilkokulda müdür oldum", "iki yıl geçti, Güney Asya taraflarına gittim" gibi kendi hayatıyla örtüşen cümlelerle bu benzerliği güçlendirmiştir.

Lao She; büyük oranda gerçekçilik akımına bağlı kalarak eserlerini kaleme almıştır fakat bu eserinde diğerlerinden farklı olarak simgecilik akımı ön plandadır. Yazarın gerçekçilik akımından tamamen koptuğu söylenemeyeceği gibi, bu eserin simgecilik ve gerçekçiliğin harmanlandığı bir eser olduğunu ifade etmek daha doğru olacaktır. Düş ve gerçeklik arasında sürekli bir döngü vardır ve bu döngü de gerçekçilik ve simgecilik akımlarının iç içeliğini temsil eder. Lao She'nın önceki eserlerinde kullandığı eleştirel realizmden çok farklı bir üslup karşımıza çıkmaktadır. Mekân olarak seçilen düş evreni de bu üslubu güçlendirmektedir. "Çoğu eserde düş evreninin amacı eser kişilerinin karakterlerini güçlendirmek ya da hikâyenin konu gelişimine katkı sağlamaktır. Bu hikâyede ise düş evreninin kendisi gizemli bir dünya haline gelir. Yazarın bu yanılsama üzerine kurduğu gizemli güzellik algısı, hikâyenin kendi gerçekliğini ve trajedisini zayıflatmış, böylece eserin merkezi gerçek yaşamdan kayıp gerçeküstü bir hayal dünyasına yönelmiştir." (Zhang 2006: 63) Lao She'nın hikâyeyi gerçek yaşamdan koparması, gerçekçilik akımından bilinçli bir uzaklaşma, simgecilik akımına ise kararlı bir yöneliştir.

Yazarın hikâye içerisinde kullandığı simgeler üç ana başlık altında sınıflandırılarak incelenmeye çalışılacaktır. Bunlar; renkler, cisimler ve diğer simgelerdir.

2.1. Renkler

Metnin genelinde renkler, en dikkat çekici simgelerdir. Özellikle yeşil renk, metin içinde toplam yirmialtı kez okurun karşısına çıkarak hikâyenin hâkim rengi haline gelmektedir. Yeşil sandaletler, tarladaki açık yeşil, tepedeki sarıya dönük yeşil şeritler, yeşil deniz, söğütteki sarımsı yeşilimsi yapraklar, koyu yeşil çam ağacı, üçgenin ortasındaki yeşil çimenlik, yeşil yastık, yeşil halı vb. örneklerle karşımıza çıkan yeşil renk, gençliği ve zindeliği simgelemektedir çünkü başkişinin düş evrenine giriş yapmasından hemen önce veya düş evreninin içinde sık sık görülür. İlk başlarda daha çok açık yeşil tonlarında karşımıza çıkan renk, hikâyenin sonlarına doğru koyulaşmakta, bu da hayatın dinçlikten düşüşe geçtiğini ifade etmektedir. Metnin sonunda başkişinin düştten uyanarak etrafındaki doğayı koyu yeşil renklerle tasvir etmesi hayatının en dip katmanında olduğunu okuyucuya vurgulamaktadır. Başkişinin düşe girdiği anla, düştten çıktığı anın bir olmadığı ve hikâyede okura anlatılan zaman diliminin de başkişinin hayatında bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır.

Metinde toplam onsekiz kez geçen beyaz renk ise simgesel renklerden ikincisidir. Başkişinin düş evreninde mekânı keşfetmeye karar verip kulübeye yönelmesiyle ortaya çıkar. Kulübenin perdeleri beyaz renklidir ve içinde de birkaç beyaz renkli eşya bulunmaktadır. Kulübeye girildiği an bu rengin

ortaya çıkması, beyaz rengin âşık ve masum gençlik yıllarını simgelediği görüşünü destekler. Beyaz renk başkişinin hatıralarındaki saf ve güzel "onun" özelliklerini betimlerken görülür ve erkeğin hayallerindeki kadının özelliklerini güçlendirir.

Metindeki diğer simgesel anlam taşıyan renkler aynı mekân içinde okura sunulur. Bu mekân başkişinin kalbini simgeleyen "çok düzgün olmayan üçgen"dir. Üçgenin bir köşesinde altın sarısı ve kan kırmızısı renkte bir çiçek vardır, güneş ışığı yoktur, sarı ve kırmızının arkası zifiri karanlıktır. Yazarın yorumuna göre çiçeğin arkasındaki karanlık, sarı ve kırmızı rengin "kendi renklerini tutmalarını ve etrafa bir parça bile yayılmamalarını" sağlamaktadır, güneş ışığı olmadığı için renkler gökyüzüne dağılmamakta ve yerde sabitlenip kalmaya devam etmektedir. Bahsi geçen çiçek başkişinin ruhunda iz bırakmış olan feodalizm ve Konfüçyusçu ahlak kurallarının simgesidir. Çiçeğin zifiri karanlıkta, ışık olmasa bile parlak renklerini koruması yazarın eleştirdiği bu iki kavramın aynı zamanda ne kadar güçlü olduklarını da kabul ettiğini gösterir. Yazar, trajediye neden olan sebeplerin başında gelen feodalizmi eleştirirken hem kadın hem de erkek kahramanların yaptıkları seçimler üzerinden toplumsal bir özeleştirir yapar. Kadın karakterin eleştirildiği nokta, Konfüçyusçu erdemlerden biri olan "iyi evlat olma" kuralını cahilce bir bağlılıkla, kendi hayatını harcayacak kadar sorgusuz bir şekilde kabullenmesi, babasının kötü alışkanlığını destekleyebilmek adına fahişelik yapmaya başlamasıdır. Erkek karakterin eleştirilmesinin sebebi de; korktuğu ve geleneksel Konfüçyusçu ahlak öğretilerinin etkisinden çıkamayıp kendi itibarını düşündüğü için, sevdiği kadının arkasından gidememesi ve sırf ailesini gücendirmemek adına evlilik düşüncesinden vazgeçip aşkından feragat etmesidir.

Metinde bahsi geçen üçgenin sol köşesi eğimlidir, üzerinde gri ve mor yabani çiçekler vardır. Sanki ay ışığı gri rengi iyice gümüş rengine dönüştürmektedir ama başkişi ay ışığını nerede gördüğünü hatırlayamaz. Yine de ondan nefret etmediğini özellikle belirtir. Aksine bu buz tutup da kararmış gibi duran mor rengi sevmektedir. Mor ve gümüşümsü renkli bu çiçek, annesinin gençken giydiği mantolara benzemektedir. Her ne kadar sol köşedeki çiçek, başkişi tarafından annesinin gençken giydiği mantolara benzetilse de bu köşenin tamamıyla annesini simgelediğini söylemek doğru olmaz çünkü manto detayı hikâyenin sonunda masumiyetini kaybeden ilk aşkın üzerinde bir kez daha okuyucuya sunulacaktır. Gümüş ve buz tutup kararmış koyu mor, özellikle bu köşede kendini göstererek zor şartlar altında yaşanan ve parlak renklerle simgelenemeyecek bir ruh halini betimlemekte, bu da ilerleyen yaşlarda fahişeliğe başlayan "onun" simgesi olarak kabul edilmektedir.

Sağ köşe ise başkişiyeye göre en güzel köşedir. Küçük bir kulübe ve kulübenin kapısının önünde ince dallı, açık pembe renkli çiçekler açmış bir Çin gülü⁵ vardır. Hikâyenin devamında başkişinin bu köşeye gitmesiyle birlikte kulübe ve Çin gülünün ilk aşkını simgelediği net bir şekilde anlaşılacaktır. Üç köşesinde üç farklı simge barındıran bu düzgün olmayan üçgen, başkişinin kalbidir ve kalbinin içinde yarattığı bu düş evreni onun ruhu hakkında okuyucuya bilgi verir. Kalbinde yer etmeyi başarabilmiş; renklerle simgelenen feodalizm figürü, ilk aşk figürü ve masumiyetini kaybeden kadın figürü hikâyenin geri kalanında güçlenecek, simgesel anlamlarını netleştiren somut ve gerçek hikayelere bağlanacaklardır.

Üçgenin içindeki başkişi gözlerini soldan sağa doğru gezdirdiği takdirde; renklerin gri-mor, kırmızı-sarı ve açık pembe şeklinde dizildiğini ve bunun tıpkı "sonbahardan ilkbahar başlangıcına doğru zamanın terse akması"na benzediğini belirtip, "hayat; önce yükselip sonra düşüşe geçmek değil, aksine gülün kokusu ve rengiyle ulaştığı mükemmeliyetin sona ermesidir." (Lao 2017: 9212) diye ekler. Yazarın bu hayat tanımı, ilk aşkının henüz masumiyetini kaybetmediği gençlik yıllarındaki mükemmeliyetiyle açıklandığında anlam bulmaktadır. Zamanın terse akması demek, "o'nun acılar içindeki ölümünden başlayarak tekrar umut dolu genç kızlık yıllarına dönüş yapılması ve başkişinin mükemmeliyet anında dilediği şekilde hayatını sonlandırması demektir.

2.2. Cisimler

Hikâye boyunca üç defa bahsi geçen "yeşil sandaletler" cisimler arasında öne çıkmaktadır. Başkişinin düş evreninde önemli bir yeri vardır ve geçmiş yaşantısındaki aşkın ve arzusun keskin bir simgesidir. Düş evrenindeki kulübenin içinde yeşil sandaletleri gören başkişi heyecanlanır ve "karışık ve parıltılı şiirsel bir dünyada değilim, sıradanlık ve sade güzellik bu yerin tınısı, bir yanılsama içinde de değilim çünkü beyaz çiçek işlemeli yeşil sandaletleri önceden tanıyorum." (Lao 2017: 9233) diyerek kendini düş görmediğine ikna etmeye çalışır. Bu onun kendini düşte olmadığına ikna etmek adına tek çabası değildir. Yazar kaleme aldığı başkişinin bu çabasını belirli aralıklarla engellemeye çalışır, öyle ki; yeşil sandaletli kadın burada yaşayıp yaşamadığı sorusu yöneltildiğinde burada değil başkişinin kalbinde yaşadığı cevabını verir, hikâyesini anlattıktan sonra "sen ilk aşkın düşünü görmeye devam edebilirsin, benim artık göreceğim düşüm kalmadı" (Lao 2017: 9341) diyerek ölümünü ve içinde bulundukları bu hesaplaşma halini hem okura hem de başkişiyeye hatırlatır fakat yine de başkişinin yeşil sandaletlerin gerçek

⁵ Hibiscus rosa-sinensis.

olduğuna dair inancı sarsılmaz. Aslında "ilk aşkın hayatına ait detaylar gerçek, fakat kalbin derinliklerinde kalan yeşil sandaletler hayali ve semboliktir." (Chen 1987: 68) Okur, düş evrenine ara verilmesiyle birlikte yeşil sandaletlerin hikâyesini yazarın simgesel anlatıma başvurmada kaleme aldığı olay örgüsü üzerinden okuyup öğrenir. Gerçekçi bakış açısıyla kaleme alınan bu kısımda, başkişi ve ilk aşkın kulübenin önündeki görüşmeleri anlatılır. Gerçekçi bakış açısı, Lao She'nın simgeci anlatımını daha da güçlendirmekte, gerçek ve düş döngüsünde düşün ön plana çıkmasına yardımcı olmaktadır. Yeşil sandaletler, bir yandan da başkişi ve ilk aşkın hesaplaşma anının sonunda düş evreninin yıkılmasına da sebep olacaktır. İlk aşka duyduğu arzuyla bir kez daha sevdiği kadının sandaletler içindeki ayaklarını görmek isteyen başkişi; etsiz, ölü, beyaz ayak kemikleriyle karşılaşınca kadının ölü olduğunu fark edecek, hissettiği aşkın ve arzusun sadece geçmişe ait olduğunu idrak edecektir.

İkinci simgesel cisim "kulübe"dir. Kulübe simgesi, başkişinin düş evrenine adım atmaya başladığı anda ortaya çıkar ve tepedeki görünümünün yanında, düş evreninin sağ köşesinde de görülür. Başkişinin kulübeye yönelip ilk defa bu mekânı keşfetmeye karar vermesiyle, bahsi geçen soyut dünya algısı bir anlığına kesintiye uğrar. Betimlenen ortam fazlasıyla gerçekçidir, içindeki nesneler de bir o kadar detaylıdır. Yazar soyut bir şekilde betimlediği, bilinmeyen dünyaya ara verir, bağ kurabileceği bir mekâna giriş yapan okuyucu da eser başkişisiyle aynı duyguları paylaşır. Kulübe, başkişinin sevdiği kadınla yalnız kaldığı ilk anı simgelemektedir. Nitekim başkişi "onunla" hesaplaşma fırsatını da yine düş evrenindeki kulübenin içinde yakalayacaktır.

Hikâye içinde sadece bir cümle içinde geçen ancak sembolik olarak belirli ipuçları barındıran bir diğer simge de "beyaz kanatlı kuşlar"dır. "Onun" ölü olduğunu anlamasıyla beraber düş evreni yıkılan ve uyanan başkişinin ilk gördüğü, uzakta havalanan beyaz kanatlı kuşlardır. Bu kuşlar "onun" ruhunu temsil eder.

2.3. Diğer Simgeler

Bu başlık altında verilecek olan simgeler, hikâye içinde karşımıza sık çıkmayan ama metnin gelişimi ve sanatsal anlatımı açısından büyük önem arz eden simgelerdir. Bunlardan ilki "çok düzgün olmayan üçgen" simgesidir. Renkler başlığında da bahsettiğimiz bu simge yazarın kalbini temsil etmektedir. Üçgenin içindeki üç köşede; üç ayrı renk ve renklerin temsil ettiği, başkişinin kalbinde derin izler bırakmış üç olay canlılığını korumaktadır. Başkişi ve ilk aşkın düş evreni içinde konuştukları bölümde "o"; başkişi çevresinde olduğu müddetçe ölümden başka seçecek yolu olmadığını, eğer

geç ölmeye kalkacak olursa başkişinin kalbindeki yerini de kaybedeceğini söyler. "Burada yaşıyorum, burası senin kalbin, burada güneş ışığı yok, ses yok, sadece renkler var" (Lao 2017: 9353). Hikâyenin başında bahsi geçen "düzgün olmayan üçgen" simgesi hikâyenin sonunda bir kez daha vurgulanır. Renklerle var olan bu dünyada aydınlık ve ses yoktur. Karanlığın içinde var olan ve görülebilen renkler, yaşanan tüm olumsuzluklara ve başkişinin yeşil sandaletli düş evrenindeki boşluğa rağmen; sonsuza kadar gençliği, ilk aşkı simgelemeye devam edecektir. Renklere ev sahipliği yapacak yer ise "çok düzgün olmayan üçgen" yani başkişinin kalbidir.

Bir başka önemli simge de yazarın "bilinçsiz ama güçlü engel" ve "uğursuz bir kaplan" olarak tanımladığı Çin'de hüküm süren feodalizm ve binlerce yıldır hüküm süren Konfüçyüsçü ahlak kurallarıdır. Bu "engel" başkişinin evliliği düşünmeye dahi yanaşmamasına neden olmaktadır. Yazar, başkalarından bu konuda hiçbir baskı görmemesine rağmen, feodalizm ve Konfüçyüsçü düşünce sisteminin halkta ne kadar derinlere işlediğini bir iki satırda okuyucuya verir. "Ailenin buyruğuyla gerçekleşmesi gereken feodal evlilik sisteminin ve bir şey alıp verirken erkekle kadının temas etmemesini savunan eski feodalizm düşüncesinin bilinçsiz fakat güçlü varlığı engel teşkil ediyor, 'ben' ve 'o'nun daha olgunlaşmamış özgür aşkını boğazlıyordu" (Yang 2013: 97). Her Dört Mayıs yazarı gibi Lao She da hikâyelerinde özellikle feodalizm düşüncesi üzerinde durmakta ve eser başkişileri üzerinden özeleştirici yapmayı tercih etmektedir. "*Düş*, Dört Mayıs dolaylarında yazılır. O dönem Çin'de emperyalizm, feodalizm ve kapitalizm olmak üzere üç yönetim biçimi de uygulanmaktadır, fakat yazar sanki bu arka planı bilerek zayıflatır, 'yarı sömürge' özelliğinden hiç bahsetmez, emperyalizm ve sınıfsal toplum yapısına bağlı olarak ortaya çıkan baskıları yazmaz; sadece feodalizm düşüncesini, özellikle de ataerkil soy sisteminin kötülüğünü ön plana çıkarır" (Hu 1999: 42). Toplumsal ve kişisel sebepleri analiz ederken, özellikle kişilerin var oluş problemleri üzerinde durur. Bahse konu olan aşkın mutlu sonla bitmemesini "bilinçsiz ama güçlü engel"lere bağlar.

Başkişinin bizzat kendini simgelediğini düşündüğü bir başka unsur da şiirdir. Hikâyenin başında dağın tepesinde uzanmış yatarken aklından geçenleri bilinç akışı yöntemine başvurarak okuyucuya sunar; "fakat doğal olarak kalbimden birkaç şiir boncuğu düştü, göğsümdeki yeşil denize; sessizce, sadece dalgacıkların yanaklarıma ulaşmadan serpiştirdiği bir tebessümle; fakat yine de başından sonuna kadar tam bir cümle oluşturmayı başaramadı, bir şiirin evreninde ben bile sanki şiirin bilmem neresindeki küçük bir simgeydim" (Lao 2017: 9188). Başkişinin kendini bir şiire benzetmesini güçlendiren bir başka örnek de sevdiği kadının sözlerinde okunur; başkişi geç geldiği için artık yapacak bir şeyi kalmayan "o", kendini

bu yüzden öldürdüğünü söyler, "senin kalbinde yaşamak, bir şiirin içinde var olmak kaderimde var; yaşamla ölüm arasında ne fark var?" (Lao 2017: 9341) der.

Hikâyedeki son simge, "cenaze töreni"dir. Yukarda incelediğimiz "beyaz kanatlı kuşlar" simgesiyle beraber verilen cenaze töreni, başkişinin sevdiği kadının gerçek olmadığını anlaması ve düşünden uyanmasıyla birlikte ortaya çıkarak, ilk aşkın artık gömüldüğünü ve başkişinin kabullenişini simgeler.

SONUÇ

Lao She, *Düş* adlı hikâyesinde eğitilmiş ama fakir bir şehir insanının trajik aşk hikâyesini konu almıştır. Feodalizm ve Konfüçyusçu ahlak kurallarının dolaylı olarak bu aşkı etkilediğini vurgulayan yazar, bunu her zamanki gibi gerçekçilik akımına bağlı kalarak yazmak yerine, simgecilik akımını tercih ederek hikâyeye çok farklı bir boyut katmıştır.

Düş, simgesel anlatımla yazılmış gerçekçi bir hikâyedir. Okurun hikâyede geçen simgeleri anlaması ve yorumlaması eserin sanatsal değerini katlamakta, hikâyenin basit bir trajediden evrilerek şiirsel bir anlatıma dönüşmesine yardım etmektedir.

KAYNAKÇA

- Chen, Xiaoquan (1987). "老舍《微神》的艺术技巧". *Guangxi Shifan Daxue Xuebao* 1: 67-83
- Hu Guanglu (1999). "老舍《微神》新解". *Chongqing Jiaoyu Xueyuan Xuebao* 1: 42-46
- Lao, She (2017). 老舍短篇小说集. Kindle E-kitap. Pekin: Qinghua Daxue Chuanbanshe
- Ünal Chiang, Gonca (2017). "4 Mayıs Hareketi ve Çin Edebiyatında Modernleşme: Modern Çin Edebiyatının Öncüsü Zhu Ziqing ve Unutulmaz Eseri "Beiyong"". *Folklor Edebiyat* 23 (89): 41-58
- Yang, Qin (2013). "对老舍《微神》的女性悲剧性解读". *Hunan Dazhong Chuanmei Zhiye Jishu Xueyuan Xuebao* 13 (4): 96-98
- You, Hongjuan ve Gao, Yueli (2009). "“五四”启蒙传统在老舍、张爱玲小说中的呈现". *Tangdu Xuekan* 25 (4): 105-108
- Zhang, Min (2006). "《微神》:最符合老舍象征主义理论界定的范本". *Anhui Jiaoyu Xueyuan Xuebao* 24 (5): 62-65

İnternet Kaynakları

- [https://baike.baidu.com/item/%E8%80%81%E8%88%8D/193756?fr=aladdin#refere nce-\[9\]-6507-wrap](https://baike.baidu.com/item/%E8%80%81%E8%88%8D/193756?fr=aladdin#refere nce-[9]-6507-wrap), 10 Eylül 2020'de erişildi.
- <https://www.britannica.com/event/Boxer-Rebellion>, 10 Eylül 2020'de erişildi.
- <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution>, 10 Eylül 2020'de erişildi.

EĞİTİMCİ OLARAK HU SHI: PEKİN ÜNİVERSİTESİ VE MODERN ÇİNCE EĞİTİMİ

Reyhan ERASLAN*

GİRİŞ

Çin’de liberal ve pragmatik düşüncenin temsilcilerinden, düşünür, eğitimci, yazar, gibi pek çok sıfatı bünyesinde barındıran Çin’in önemli aydınlarından olan Hu Shi özellikle, modern Çin’i oluşturan 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketinin öncü isimlerinden biridir.

Hu Shi, ABD’de Columbia Üniversitesi’nde felsefe üzerine doktora eğitimi alırken, ünlü düşünür Dewey kendisinin danışmanlığını üstlenmiştir. Hu Shi, öğretmeni Dewey’in felsefesinden oldukça etkilenmiştir. Hu Shi’nın felsefesinin etkisini ise yaptıklarında görebilmekteyiz. Dewey, Dört Mayıs Hareketi’nden önce ve sonra Çin’e ziyaretlerde bulunmuş, Çin toplumunun ve eğitiminin demokratikleşmesine de destek vermiştir. Bu dönemlerde, Pekin Üniversitesi’nde ve bazı şehirlerde de konferanslar vermiştir. Hu Shi, bu konferanslarda Dewey’in tercümanlığını yapmış ve bazı şehirlerdeki konuşmalarına eşlik etmiş ve konuşmalarını sadece sözlü olarak değil yazılı olarak da tercüme etmiştir (Su 2015: 34-42).

Yazıda günlük konuşma dili kullanılması için attığı adımlarla, kendi eserleriyle Çin’in modernleşme sürecine büyük ölçüde yön vermiştir (Ou 1997: 49). Hayatının 18 yılını geçirdiği Pekin Üniversitesi’nde eğitimci ve idareci olarak çeşitli pozisyonlarda görev almış, gerek üniversitenin, gerekse Yeni Kültür ve 4 Mayıs Hareketi’nin gelişimine katkı sağlamıştır.

Bu yazıda, bir eğitimci ve bir devrimci olarak Hu Shi’nın, Pekin Üniversitesi’nde yaptıklarından ve bu dönemlerde modern eğitime, modern Çince eğitime sağladığı katkılardan bahsedilmiştir.

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinoloji Bilim Dalı, reyhaneraslan01@gmail.com

Hu Shi ve Pekin Üniversitesi

Hu Shi, eğitimini Amerika’da tamamlayıp Çin’e döndükten sonra 1917 yılında Pekin Üniversitesi’nde öğretmenlik yapmaya başlamasından 1948 yılında rektörlüğünden ayrıldığı süreye kadar 18 yıl kadar Pekin Üniversitesi’nde bulunmuştur. Bu süre içinde, profesörlük, bölüm başkanlığı, dekanlık ve rektörlük gibi görevlerde bulunmuştur.

Hu Shi, değişim için eğitimin önemli bir rolü olduğuna inanmaktadır. Yaptığı çalışmalarla Çin’de modernleşmeye ve modern eğitimin oluşmasına katkı sağlamış, Pekin Üniversitesi’nin gelişiminde oldukça büyük bir rol üstlenmiştir. 4 Mayıs Dönemi’nde Pekin Üniversitesi geçirdiği değişim ve yapılan reformlar sayesinde Yeni Kültür Hareketinin de merkezi olmuştur.

Cai Yuanpei’in reformlarının Pekin Üniversitesi’nin geçirdiği dönüşümde katkısı çok büyüktür ancak o dönem üniversite bünyesinde görev almaya başlayan Hu Shi gibi aydınların rolü ve çabaları da reformların başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Cai Yuanpei’in rektörlük döneminde, Pekin Üniversitesi birçok farklı görüşten aydına ev sahipliği yapmıştır. Eğitim kadrosundaki bu çeşitlilik, modern ilkeleri benimseyen eğitim şekli, özgürlükçü düşünce ortamı Pekin Üniversitesi’nin 4 Mayıs ve sonrasında da Yeni Kültür Hareketi’nde bir merkez olmasının başlıca sebeplerindendir.

1917 yılında Hu Shi’nin “Yeni Gençlik”¹ Dergisi’nde yayınlanan “Edebiyat Reformu Üzerine Mütevazı Bir Öneri”² isimli ünlü yazısından sonra, Cai Yuanpei tarafından kendisine profesörlük görevi teklif edilmiştir. Yine 1917 yılında Hu Shi, Pekin Üniversitesi’nde Edebiyat Fakültesi’nde profesörlük görevini kabul ederek üniversitesindeki ilk göreviyle uzun bir yolculuğun ilk adımını atmıştır.

Bu dönemde Hu Shi, Felsefe Bölümü’nde; Çin Felsefesi ve Batı Felsefesi olmak üzere iki dersten sorumluyken aynı zamanda İngiliz Edebiyatı Bölümü’nde; İngilizce, İngilizce Retorik, İngiliz Şiiri ve Avrupa Edebi Klasikleri gibi derslerden de sorumlu olmuştur. Derslerin yanı sıra edebiyat ve felsefe üzerine birçok konferans da düzenlemiştir. Aralık 1917’de Pekin Üniversitesi Felsefe Enstitüsü kurulmuş ve Hu Shi, yönetici olarak göreve getirilmiştir. Kasım 1917’de “Pekin Üniversitesi Günlük Dergisi”³ Hu Shi’nin önerisi ile yayınlanmaya başlamıştır (Ou 1997: 49). Kariyerinde de özellikle

¹新青年

²文学改良刍议

³北京大学日刊

Felsefe ve Edebiyat konusundaki başarılarıyla bilinen Hu Shi, bu dönemde Pekin Üniversitesi'nde de oldukça başarılı ve etkili olmuştur.

1918 yılında “Yeni Dalga”⁴ Dergisi Fu Sinian, Gu Jiegang ve Xu Yanzhi tarafından başlatılmış, daha sonra Luo Jialun, Pan Jiaxun ve Kang Baiqing de katıldığı öğrenci grubu tarafından çıkartılmıştır. Derginin çıkartılmasında Hu Shi, Chen Duxiu, Li Dazhao ve Zhou Zuoren da yardımcı olmuştur. Derginin danışmanlığını Hu Shi üstlenmiştir. Bu gibi yayınlar sayesinde 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketleri geniş kitlelere hızla yayılmış ve modernleşme sürecinde önemli rol oynamıştır. Hu Shi, 30 Eylül 1918’de “Pekin Üniversitesi Aylık”⁵ Dergisi’nin Nisan ayı baş editörlüğünü üstlenmiştir (Ou 1997: 49, Zhou 2019: 48-52).

1919’da Pekin Üniversitesi Organizasyon Komitesi üyesi olarak görev yapmış, 16 Ekim 1920’de Pekin Üniversitesi Konseyi, Hu Shi’nin Bütçe Komitesi, Atama Komitesi Üyesi ve Yayın Komitesi Başkanı olmasına karar vermiştir (Ou 1997: 49). “Haftalık İnceleme”yi⁶ devralmış ve 1919’da “Sorun Üzerinde Daha Fazla Araştırın, İdeoloji Hakkında Daha Az Konuşun”⁷ başlıklı yazısını yayınlamıştır. Hu Shi yazısında, herhangi bir teori veya doktrinin yalnızca belirli gerçek bir problemi çözmek için bir araç olduğunu anlatmıştır (Ou 1997: 49, Zhou 2019: 48-223).

Yine bu dönemde Hu Shi, İngilizce eğitimi ve yurt dışı akademik değişimin gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. Hu Shi İngilizce Profesörleri Topluluğu’nun ve İngilizce Bölümü’nün direktörlüğünü yapmıştır. 1919 yılında, Tao Xingzhi’nin önerisi üzerine, Pekin Üniversitesi ve başka kurumlar Dewey’i Çin’de ders vermeye davet etmiştir. Hu Shi, Dewey’in Pekin Üniversitesi ve diğer yerlerdeki konuşmalarının çoğunu çevirmiş ve yorumlamıştır. 27 Ekim 1921’de “Dewey’in Eserleri: Seçme Metinler” dersi açılmıştır. Başlangıçta 30 kişi için planlanmış olan derse, 60’tan fazla kişi katılmıştır. Pekin Üniversitesi, daha sonra da yabancı akademisyen ve bilim insanlarını ders verme ve konuşma yapmaya davet etmiş, Hu Shi ise bu konuşmaların bir kısmında tercümanlık yapmıştır (Ou 1997: 51).

Reformist ve pragmatist bir düşünür olan Hu Shi, teoriler yerine metotlarla daha ilgiliydi. Yazısında da doktrinlere gereğinden fazla ilgili olduğu ancak Çin toplumunun gerçek ihtiyaçları üzerine yeterli araştırma

⁴新潮

⁵北京大学月刊

⁶每周评论

⁷多研究些问题，少谈些主义

ve çalışma yapılmadığına dikkat çekmiştir. Yine bu dönemlerde eşitliği ve özgürlüğü savunan Hu Shi'nin, kadınların eğitimine verdiği destek de oldukça önemlidir. 1919'da Hu Shi, "Üniversitelerde Kadınların Yasaklanması Sorunu"⁸ isimli yazısını yayınlamıştır. Bu yazıda, kadınların eğitiminde toplumsal reform yapılması ve üniversite eğitimiyle bağlantı kurulması çağrısında bulunmuştur. 1920 baharında Pekin Üniversitesi dokuz kız öğrenciyi sosyal bilimler bölümüne gözlemci olarak kaydettirmiş ve yaz tatilinde resmi olarak kız öğrencilerin kaydını kabul etmiştir. Bu vesileyle O, Çin'de üniversitelerde karma eğitiminde öncüsü oldu (Ou 1997: 49).

1922'de Pekin Üniversitesi Dekanı ve İngilizce Bölümü Başkanı olarak seçilmiş, Ekim 1918'in sonlarından itibaren okuldaki en yüksek yasama organı ve otoritesi olan Pekin Üniversitesi Senatosu'nun üyesi olarak seçilmiştir. Yine 1922'de Gao Yihan, Ding Wenjiang'in katlıklarıyla 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketlerinde oldukça etkili olan yayınlardan birini; "Haftalık Çaba"⁹ Dergisi'ni kurmuştur. 1922 yılı sonunda sağlık sorunları sebebiyle bir sene izin almış ve 1924-1925 yıllarında Pekin Üniversitesi'nde ders vermesine rağmen, esas olarak iyileşmeye ve araştırmaları üzerine odaklanmıştır. Kasım 1925'de ise görevinden affını istemiştir (Ou 1997: 49, Zhou 2019: 372-381).

1932'de yeniden Pekin Üniversitesi'nde göreve başlayarak Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Çin Edebiyatı Bölümü başkanı görevlerine gelmiştir. "18 Eylül" Olayından sonra, Japon karşıtı bir ulusal kurtuluş hareketi yayılmış, protesto için 1 Aralık 1931'de Pekin Üniversitesi öğrencileri greve gitmiştir. Bu dönemde bir yandan, öğrenci grevleri nedeniyle, diğer yandan okul finansmanı zorlukları nedeniyle Pekin Üniversitesi'ne de karışık bir ortam hâkim olmuştur.

Üniversiteye dönüşü ardından Hu Shi, okul için kaynak toplamaya başlamış, bütçe için kaynak topladıktan sonra okula yeni öğretim üyeleri davet etmeye başlamıştır. Meng Sen, Qian Mu, Ma Xulun, Tang Yongtong, Wei Jiangong, Yu Pingbo, Liang Shiqiu, Wen Yiduo, Wen Yuanning, Ye Gongchao¹⁰ gibi birçok ünlü ismi davet etmiştir. Davet ettiklerinden bazıları kişisel sebeplerle görevi kabul edememiş olsa da bu şekilde hızla birçok ünlü

⁸大学开女禁的问题

⁹努力周刊

¹⁰ Meng Sen (Tarihçi, Profesör), Qian Mu (Tarihçi, Düşünür, Eğitimci), Ma Xulun (Kaligrafi Ustası, Filozof, Politikacı), Tang Yongtong (Filozof, Eğitimci, Çin Kültürü Çalışmaları Uzmanı), Wei Jiangong (Dilbilimci, Eğitimci), Yu Pingbo (Deneme yazarı, Şair, Redology Uzmanı), Liang Shiqiu (Deneme Yazarı, Edebiyat Eleştirmeni, Tercüman), Wen Yiduo (Edebiyatçı, Şair), Wen Yuanning (Profesör, Yazar, Diplomat), Ye Gongchao (Diplomat, Kaligrafi Ustası, Politikacı).

ismi Pekin Üniversitesi'ne kazandırmış ve bütçe problemine çözüm getirerek üniversitenin gelişimine büyük bir destek sağlamıştır. Kendisiye bu süreçte dekanlık görevi dışında da birçok görev üstlenmiş, aynı zamanda dersler vermeye de devam etmiştir (Ou 1997: 51).

“7 Temmuz” Olayı'nın ertesi günü Hu Shi, Lushan Konferansı'na katılmak için güneye gitmiş, daha sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek üzere diplomatik bir görev almıştır. İkinci Çin-Japon Savaşı'nın ardından Fu Sinian ve Zhu Jiahua'nın tavsiyeleri üzerine, Ulusal Hükümet, Hu Shi'yi Pekin Üniversitesi Rektörü olarak atamaya karar vermiştir.

Hu Shi, 1946 yılında Çin'e geri dönmüş ve eylül ayında resmen Pekin Üniversitesi Rektörü görevine başlamıştır. Hu Shi bir konuşmasında okulun hiçbir parti üyeliğinin olmadığını umduğunu, çünkü okulun bir öğrenme yeri olduğunu söylemiştir. Bu onun okula bakış açısı ve aynı zamanda okul politikasıdır. (Zhou 2015: 74) 16 Ağustos'ta Hu Shi Peking Üniversitesi bölümlerinin yeni sistemini, öğretmenlerin işe alımını tartışmak ve incelemek üzere Pekin Üniversitesi'nin ilk idari toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Bu toplantıda, Edebiyat Fakültesi'nde Doğu Dili ve Edebiyatı kurulmasına ve Fen Fakültesi'ndeki Biyoloji Bölümü'nün adının Hayvan ve Bitki Bölümleri olarak değiştirilmesine, Tarım, Mühendislik ve Tıp fakülteleri kurulmasına karar verilmiştir (Ou 1997: 52).

Bu dönem de mühendislik bölümlerini güçlendirmiş, Ji Xianlin, Jiang Tingfu, Ning Mu, Xue Yu¹¹ vb. gibi tanınmış profesörleri işe almış; eğitimi iyileştirmek adına öğretmenlerin izin sistemini düzeltmiş ve öğretmenler için yurtdışı eğitim sistemini yenilemiştir. Akademik araştırmayı teşvik etmiş, "Pekin Üniversitesi Araştırma Enstitüsünün Geçici Organizasyonel Düzenlemeleri" ni formüle etmiş, araştırma enstitülerinin kurulmasına, akademik derece verilmesine, finansman ve diğer konulara yönelik net düzenlemeler yapmıştır. Öğretmenlerin terfisi gibi yöntemleri revize etmiş, akademik araştırmanın ağırlığını güçlendirilmesi için çalışmış ve lisansüstü kayıt ölçeğini genişletmiştir. Arkeoloji alanında, Kuran'ın çevirisinde ve yorumlamasında, paleontolojik jeolojide, spektrum ve matematiksel istatistikte önemli sonuçlar elde edilmiştir (Zhou Chuan 2015: 76).

1946-1948 yıllarındaki rektörlük döneminde Hu Shi, Pekin Üniversitesi Kütüphane organizasyonunu yeniden düzenlemiş, kütüphane müdürünü doğrudan rektörlüğün yönetimine bağlamıştır. Bu şekilde okulun üst düzey

¹¹ Ji Xianlin (Dilbilimci, Çin Kültürü Çalışmaları Uzmanı, Edebiyatçı), Jiang Tingfu (Modern Çin Tarihçisi, Diplomat), Ning Mu (Havacılık Dinamiği Uzmanı, Havacılık Eğitimcisi, Profesör), Xue Yu (İlaç Kimyageri, Eczacılık Eğitimi).

yönetim toplantılarına kütüphane müdürü de katılarak, bu toplantılarda kütüphanenin geliştirilmesinde ve güçlendirilmesinde söz sahibi olabilecektir. Bu düzenlemeler kütüphanecilik alanında tecrübeli Pekin Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalışmış olan Yan Wenyu'nün kişisel tecrübelerine dayanan önerilerinden yola çıkarak gerçekleştirilmiştir.

Hu Shi döneminde kütüphane okulun önemli bir kısmı olarak çeşitli önemli etkinliklerde de katılmış ve aktif rol oynamıştır. Hu Shi bazen kendi şahsi kitap koleksiyonunu da burada sergilemiştir. Pekin Üniversitesi Kütüphanesi birçok önemli sergiye de ev sahipliği yapmış ve nadir birçok eseri sergilemiştir.

Aynı zamanda kütüphane çalışanlarına da oldukça önem vermiş, kütüphanenin demokratik bir ruhla yönetilmesini sağlamıştır. Hu Shi, ünlü bir bilim insanı ve öğretmen olan Mao Zhun'u kütüphaneci olarak atadıktan sonra, ona özgürce çalışma hakkı sağlamıştır. Mao Zhun, Pekin Üniversitesi'nin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde kütüphanenin açık kaldığı süre uzatılmış, okuma miktarı yükselmiş, birçok nadir eser bu dönemde kütüphaneye kazandırılmıştır.

Hu Shi öğrencilerin kütüphaneyi kullanma becerilerini geliştirmek için kütüphaneyle ilgili eğitimlere de büyük önem vermiştir. Ayrıca kütüphaneciliğin gelişimi için profesyonel kütüphaneciler yetiştirilmesi için Kütüphanecilik/Bilgi Belge Yönetimi bölümü kurulmasını istemiştir. Hu Shi, 1947 yılında Wang Chongmin'i Pekin Üniversitesi'ne davet etmiş, Wang Chongmin Pekin Üniversitesi'nde hem kütüphanede çalışmış hem de öğretmenlik yapmıştır. Hu Shi, Wang Chongmin'den Pekin Üniversitesi Sanat Fakültesi'nde bir kütüphane grubu kurmasını istemiş ve kısa bir süre sonra, ileride Pekin Üniversitesi'nin Kütüphanecilik/Bilgi Belge Yönetimi bölümünün temeli haline gelen Kütüphanecilik eğitimi dersi başlatılmıştır. Pekin Üniversitesi, kütüphane personelinin yetiştirildiği önemli merkezlerden biri haline gelmiş, Zhao Xinyue ve Chen Shaoye gibi mezun olduktan sonra da Pekin Üniversitesi'nde görev almış olan kişiler yetiştirmişlerdir (Shi, Yang 2017:116-120).

Buradan da anlayabileceğimiz gibi Hu Shi, kütüphanenin sadece fiziki olarak büyümesine, kaynak olarak gelişimine değil aynı zamanda öğrencilerin etkin ve bilinçli kullanımını arttırmaya ve kütüphaneciliğin bir alan olarak gelişimine de büyük katkı sağlamıştır.

Bu dönemde, Hu Shi'nin hedeflerinden biri Pekin Üniversitesi'nde bir Atom Enerjisi Araştırma Merkezi kurmaktır. Bu şekilde bilimsel gelişmelerin ülkenin güçlenmesini sağlayacağını düşünmektedir. Ancak bunun gerçekleşmesi için gerekli bütçe sağlanamaz. Bu dönemde enflasyonun ve

ülkenin durumunun da etkisiyle okul fonlarında sorunlar yaşanmış, bu da okulun gelişimini etkileyen bir sorun olarak, araç gereç ve öğretmen kadrosu bakımından sıkıntılar doğurmuştur (Ou 1997;52).

Üniversitenin ve kütüphanenin gelişimi için fon bulmak için Hu Shi oldukça çaba sarf etmiştir. 1946 yılında kitap için harcanan miktar okulun toplam harcamalarının %10'unu aşmakta olup, 1948'de kitap harcamaları %7 olarak belirlenmiştir. Sabit kitap harcamaları, kitapların satın alınması için mali garanti sağlamış ve kitap koleksiyonunun oluşturulmasını güçlendirmiştir (Shi, Yang 2017: 119).

1946'da “Shen Chong Davası” olarak tarihe geçen, Çin'de Amerikan karşıtı bir hareketi doğuran bir tecavüz davası için Pekin Üniversitesi öğretmen ve öğrencileri grev yaparak bu olayı protesto ederek suçluların cezalandırılmasını talep ettiler. Hu Shi da bu durum karşısında sessiz kalmamıştır. Hu Shi'nin herkesin yasalar karşısında eşit olması gerektiğini savunduğunu fikirlerinde de eylemlerinde de görmekteyiz.

1947 yılında, “açlık karşıtı ve sivil savaş karşıtı” hareketi başlamış, Komünist Parti öncülüğünde Pekin Üniversitesi öğrencileri de bu harekete destek vermiştir. Liberal bir düşünür olan o zamanki hükümet ile yakın ilişkileri olan ve Pekin Üniversitesi'nde yönetici pozisyonunda bulunan Hu Shi, öğrencileri hareketlerinin küçümsenmemesi gerektiğini öğrencilerin özellikle de Pekin Üniversitesi öğrencilerin politik anlamda aktif olduğunu biliyordu. Eşitlik, hoşgörü ve özgürlüğü savunan biri olan Hu Shi bu nedenle, öğrencilere karşı ılımlı ve korumacı bir tutum benimsemiştir.

1948'de Pekin Üniversitesi'nin taşınması konusu gündeme gelmiş, Hu Shi bu öneriye karşı çıkmış ve onun çabalarıyla bu düşünceden vazgeçilmiştir. Bu dönem de Hu Shi ders vermemiş ancak birçok konferans düzenlemiştir. Siyasi olarak fazlasıyla çalkantılı bir dönemde rektörlük yapan Hu Shi görev süresince çeşitli sıkıntılarla uğramış, 1948 yılında Pekin Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmıştır (Ou 1997: 53-54).

Hu Shi'nın Modern Çince Eğitim Alanında Katkıları

Modern Çin, modern Çince ve modern eğitimden ayrı düşünülemez. Yeni Kültür Hareketi'nin getirdiği, yazıda sade bir dil kullanma akımı Modern Çinceyi şekillendirmiştir. Bu akımın en önemli temsilcilerinden olan Hu Shi'nın, modern Çince ve modern Çince Eğitimi'nin oluşmasında katkısı büyüktür. Yazar, düşünür, eğitimci ve yönetici olarak çeşitli görevlerde bulunmuş, dönemin önemli aydınlarından olan Hu Shi sade dil hareketinin öncülerindendir. Pekin Üniversitesi'nde bulunduğu 4 Mayıs Dönemi ve

sonrasında yaptıklarıyla Çince eğitimine ve sade dilde edebiyata yön vermiştir.

İlk başlarda Hu Shi'nin Edebi Çincenin sorunlarına, öğretimi değiştirmeye yönelik bir bakış açısıyla yaklaştığını görüyoruz. Öncelikle 1915 yılında yazdığı "Ülkemin Klasik Çincesini Öğretmeyi Nasıl Kolaylaştırabilirim?"¹² adlı yazısında, Çince karakterlerin yerini harflerin alması gerektiği görüşüne karşı çıkmıştır. Yazısında, Çincenin alfabeye dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğine bakmaksızın, klasik Çincenin terk edilemeyeceğini belirtmiştir. Çincenin yaygınlaşmamasının nedenin Çince yazının kendisi değil, öğretim teknikleri, kullanılan kaynaklar ve eğitim şekli olduğunu söylemiştir. Dilde ölü sözcüklerin bulunduğu, bu kelimeleri öğretmenin yabancı dil öğretmeye benzediğine ve çözümün bu kelimelerin güncel ve yaşayan sözcüklerle değiştirilmesi olduğuna değinmiştir. Çincenin göze hitap eden yapısından, harflerden oluşan kelimeler gibi sesi değil, görüntüsü ile kelimenin anlamını iletmediğinden bahsetmiştir. Harflerden oluşan sözcüklerde okunuşu bilmek mümkünken, kelimenin anlamını sadece ezberlenilmektedir, Çince karakterle de kelimenin anlamı anlaşılırken okunuşunun ezberlenmesi gerekmektedir. İki türün de kendi artı ve eksileri vardır. Dönemin Çincesinin bu güçlü yönünü kaybettiğinden bahsetmiş ve bunun için çözüm önerilerine yer vermiştir. Öğrenenlerin Çince karakterlere ilgisini arttırmaya yönelik öneriler getirmiştir.

Hu Shi, dilbilgisi eğitime de oldukça önem vermiştir. Yazısında dilbilgisi öğretimi üzerine de vurgu yapmıştır. Dilin, dilbilgisiyle öğretilmediğine değinmiş, ilkokuldan üniversiteye kadar dilbilgisinin önemli bir konu olarak öğretilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Yine noktalama işaretlerinin kullanılması gerektiğini, bu şekilde daha anlaşılır bir dilbilgisinden ve anlaşılır bir metinden bahsedilebileceğine dikkat çekmiştir (Hu 2001:260-262). Sonrasında sade dil üzerine çalışmalar yapmaya başlamıştır. Dilin sadeleşmesinden önce kullanılan "Edebiyat Dil" veya "Edebi Çince" diyebileceğimiz Klasik Çince 文言, bir yazı dilidir. Ancak birçok ölü sözcük barındıran, halka hitap etmeyen, aydınlar arasında bile kullanımı azalan, yazı ve okumada kullanılabilen ancak konuşmada yeri olmayan, bu edebi dil dönemin ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Yeni Kültür Hareketi'nin amaçlarından biri modern Çin ile uymayan edebi dili, Çin genelinde kullanılan Mandarin lehçesinin, yani konuşma dilinin yazıya geçirilmesi olan 白话 ile değiştirmektir. Bu değişim, Hu Shi'nin "Yeni Gençlik" Dergisi'nde yayınlanan "Edebiyat Reformu

¹²如何可使吾国文言易于教授

Üzerine Mütevazı Bir Öneri"¹³ yazısıyla başlamıştır. Yazıda, sade dilin nasıl olması gerektiği ile ilgili 8 maddeye vermiş ve bu maddeleri açıklamıştır. Yazılarıyla ve sade dilin kullanımına yönelik belirlediği 8 maddeyle modern Çincenin şekillenmesini sağlamıştır. Bu maddeler şunlardır:

1. **İçerikle yazın;** burada işaret edilen sade dilde yazıların bir içeriğe sahip olması, yani duygu ve düşünce içermesi gerektiğidir. Hu Shi, dönemin edebiyatının sorununun içerik ve duygu olmaması olduğunu söylemiştir. Duygu olmayan bir yazıyı, ruhsuz bir insana benzetmektedir. Duygu ve düşünceden yoksun, sadece güzellik kaygısı güden bir edebiyatı ise dışarıdan güzel, beyinsiz ve ruhsuz bir kişiye benzetmektedir. Bu şekilde yazıda içi boş süslü, güzel kelimeler yerine anlamlı, gerçekleri duyguları yansıtan içerik sahibi bir üslup kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Yazı bir anlam ifade etmeli, gerçek durumları doğru, açık ve anlaşılır bir şekilde açıklamalıdır.
2. **Eskileri taklit etmeyin;** Hu Shi, bu maddede edebiyatın zaman içerisinde değiştiğine, Zhou ve Qin'den Song, Yuan ve Ming'e kadar her dönemin kendi edebiyatı olduğuna her dönemin edebiyatının dönemin koşul ve ihtiyaçları ile şekillendiğine, kendine özgü güçlü yanları olduğuna vurgu yapmıştır. Eskiler modern edebiyattan daha iyi olduğunun söylenemeyeceği savunmuş, bu nedenle eskilerin taklit edilmesi yerine dönemin özelliklerini, var olan durumu yansıtan bir edebiyat oluşması gerektiğini vurgulamıştır. Zamanın sade dilde yazılmış modern eserlerinin birinci sınıf dünya edebiyatıyla karşılaştırılabileceğini, bu eserlerin eskileri taklit etmediğini, toplumun o zamanki durumunu anlatan gerçek bir edebi eser olduklarını vurgulamıştır.
3. **Dilbilgisine dikkat edin;** bu madde ile birçok nesir ve şiir yazarının dilbilgisi yapısını ihmal ettiğine dikkat çekmiştir.
4. **Melankoliyi reddedin** (Olmayan hastalığın inlemelerini yazmayın); zamanın yazarlarının kendilerini melankoliye ve karamsarlığa kaptırma eğiliminden, gençlerin kendilerine ölümle ilgili takma adlar ve konular seçtiğinden bahsetmiştir. Kendisi, bu tarz bir tutumun fayda sağlamaktan uzak olduğunu düşünmüş, yazısında ülkenin geçtiği zor dönemin kendisinin de farkında olduğunu ancak ağlayıp sızlanmakla sorunların çözülmeyeceğini söylemiştir. Yazarların bu karamsar tutumu terk etmesini umduğunu belirtmiştir.

¹³文学改良刍议

5. **Klişeleri kaldırın;** Hu Shi, yazarların kendi deneyimledikleri şeyleri, kendi kelimelerini kullanarak ifade etmeleri gerektiğini savunmuştur. Dönemin sorunlarından birinin birkaç kalıp ifadeyi ezbere bilen kimelerin şair olarak nitelendirilmesi olduğuna değinmiş, kendi ifade şekillerini aramayan ve eski klişe kalıpları kullanan bu kişilerin tembel olduğunu söylemiştir.
6. **Gönderme kullanmayın;** bu madde göndermenin tamamıyla kullanılmaması demek değildir. Gönderme kavramını dar ve geniş anlamli olarak ayrılmıştır. Hu Shi geniş anlamli göndermeleri 5'e ayırmıştır. Bunlar; evrensel anlamlara sahip, eski yazarlar tarafından kullanılan analogiler, deyimler, tarihi olaylara atıflar, karşılaştırma için geçmişte ki insanlardan alıntı yapmak veya onlara atıfta bulunmak ve geçmişteki insanların sözlerinden alıntılar veya yapılan atıflardır. Bu geniş anlamdaki 5 gönderme yapma şekli kullanılıp kullanılmasa da dar anlamda göndermenin kullanılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Dar anlamda gönderiden kastedilen, kendini açıkça ifade edemeyip, her şeyi gönderilerle anlatmaktır. Anlaşılması zor, göndermenin asıl anlamını kaybettiği, şimdiki olayların geçmişteki olaylarla anlamsız şekilde karşılaştırıldığı, deyimlerin uygunsuz kullanıldığı gönderi şekillerinin yapılamayacağını ifade etmektedir.
7. **Paralellik kullanmayın;** Hu Shi, bunun dilin bir özelliği olduğundan ve Konfüçyüs, Laozi'nın eserleri gibi eski yazılarda bu özelliğin olduğundan bahsetmiştir. Bunlar doğaldır ve zorlama yoktur, belirlenmiş bir kelime sayısı, ton modeli, doğru veya yanlış kelimeler yoktur. Sonraki nesillerde ise yazının içeriği yoktur, söyleyecek bir şeyi olmayan yazılarda güzel olanı, üstün, aşırı olanı vurgular. Bununla beraber paralel düzyazılar, uzun düzenlenmiş mısralar oluşmuştur. Hu Shi, üretken enerjilerin, önemli olmayan incelik ve detaylara harcanmasındansa önceliğin önemli kısımların düzeltilmesi ve anlaşılması olması gerektiğini anlatmıştır. Paralellik kullanımı tamamen ortadan kaldırılmasa da asıl amaç olarak ciddi şekilde takip etmeye çalışılmamalıdır.
8. **Popüler sözcüklerden ve standart olmayan formlardan kaçınmayın;** Bu ilke eserlerde sade dil kullanmakla ilgidir. Hu Shi bu maddeyi açıklarken, tarihten sade dil kullanılmış önemli eserlerle örneklendirmiş ve bu eserlerde sade dil kullanılmasının eseri daha anlaşılır kıldığını vurgulamıştır. Örneğin Buddhist eserler Çin'e geldiğinde, Edebi Çince

kullanılarak çevrildiği zaman, anlamı ifade etmekte yeterli olamadığı için kolay anlaşılır bir halde çevrilmiş ve sade dile oldukça yakın bir şekildedir. O zamandan beri Buddhist eserler, sade dilde yazılmaktadır. Hu Shi tarihsel gelişim perspektifinden bakıldığında, sade dilde edebiyatın özgün, gerçek bir hali ve Çin edebiyatının gelecekte ihtiyaç duyduğu önemli bir araç, bir silah olduğunu iddia etmiştir. Bunun kendi görüşü olduğunu ve ona katılmayanlar olabileceğini de eklemiştir. Modern eserlerde popüler sözcüklerin kullanılmasını önermesinin sebebini ise 3 bin yıl öncenin ölü kelimeleriyle yazmaktansa, 20. yüzyılın yaşayan kelimelerini kullanmanın daha iyi olacağı ile açıklamıştır. Hu Shi yazısında, yaygın olarak kullanılamayan Qin, Han ve 6 Hanedanlık Dönemi kelimeleriyle yazmak yerine, tanınmış "Su Kenarı", "Batıya Yolculuk" gibi eserlerdeki gibi anlaşılan bir dil kullanmanın daha iyi olduğunu söylemiştir (Hu 1998:6-15).

Bu maddeler yazının hem içeriğine hem de yazılış biçimine yöneliktir. Hu Shi böylece sade dilde yazmayı teşvik etmiş, sade dilde yazmanın sahip olması gereken standartlarını ortaya koymuştur. Sade dilde, döneme uygun bir dille, özgün, içerik sahibi, gerçek konuları gerçekçi bir şekilde anlatan eserler vermeyi hedef göstermiştir.

"İnşa Edilen Edebiyat Devrimi Teorisi"¹⁴ da bu 8 maddeye yer vermiş, bu maddeleri daha basit bir üslupla 4 madde olarak yeniden ifade etmiştir.

1. Söyleyecek bir şeyin olduğunda konuş: Bu madde 8 maddeden ilkiyle aynı şekilde içerik konusuna vurgu yapmaktadır.
2. Söylemek istediklerini söyle, söylemek istediğin şekilde söyle: Bu madde, iki, üç, dört, beş ve altıncı maddeleri içinde barındırmaktadır.
3. Başkalarının sözlerini değil, kendi sözlerini söyle: Bu "Eskileri taklit etme" maddesinin bir diğer ifadesidir.
4. Hangi dönemdeysen, o dönemin diliyle konuş: Bu Madde ise 8. Maddeye yani sade dil kullanmaya vurgu yapmaktadır.

Bu yazısında "Yeni Edebiyatın İnşası"nın tek amacını: "Ulusal dilde edebiyat, ulusal edebiyat dili" olarak açıklamıştır. "Savunduğumuz edebi devrim, sadece Çin için ulusal dilde bir edebiyatı yaratmak istemektir" demiştir. Hu Shi, gelecekteki edebiyat dilinin, ülkenin standart dilini de belirleyeceğini savunmuştur. Bu nedenle sade dilde yazan yazarların gelecekteki standart dili belirlediklerini söylemektedir. Yine bu metinde

¹⁴ 建设的文学革命论

iddiasının, Avrupa ülkelerindeki ulusal dillerin tarihini incelemesine ve bu ülkelerin dillerinin oluşumuna dayandığını vurgulamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı prenslerinin, dil uzmanlarının yarattığı bir ulusal dil olmadığını, dilin edebiyatçılar tarafından oluşturulduğuna değinmiştir.

Dilin öğretimi içinse uygun yöntem ve araçlar olması gerektiğinin altını çizmiştir. Sade dili ise buna araç olarak göstermiştir. Sade dilde eserler okutulmalı, sade dilde eserler verilmedir. Ancak yöntem olmadan araç yeterli değildir. Uygun yöntem ve araçlarla yeni bir edebiyat oluşturmak gerektiğine dikkat çekmiştir (Hu 1998: 44-57).

Hareketin etkisiyle, halk arasında da kabul gören, ihtiyaçlarla daha uyumlu olan sade dilde yazılan Çince, Edebi Çincenin yerini alarak Çin'in yazı dili haline gelmiştir. Yeni Kültür Hareketi öncesinde de dilde sadeleşme çabaları olduysa da dilin bütününde büyük bir değişiklik olmamıştır. 4 Mayıs Hareketi sonrasında sonuç alınan bu değişimin beraberinde dil eğitiminde reformunda temelleri atılmış, sade dilde eğitim Çince eğitiminin ana konularından birisi haline gelmiştir. Yine bu yıllarda Pekin Üniversitesi'nde olan Hu Shi, Çin Dili ve Edebiyatı üzerine çok sayıda konferans vermiştir. Hu Shi'nin üç makalesi, "Chen Duxiu'ya", "Edebiyat Reformu Üzerine Mütevazı Bir Öneri" ve "İnşa Edilen Edebiyat Devrimi Teorisi"¹⁵, sade dilin 8 maddesine odaklanmıştır. "Edebiyat Reformu Üzerine Mütevazı Bir Öneri" makalesinde bu maddeler ilk kez daha ayrıntılı olarak açıklanarak listelenmiştir (Wang 2016:123-125).

1920 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, okullardaki ders kitaplarının sade dilde olması gerektiğini belirtmiş, 1922'nin sonunda tüm klasik Çince ders kitaplarının kaldırıldığını belirten bir bildiri yayınladı. Bununla beraber eğitim alanında Sade Dil kabul görmüştür. 1929'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hu Shi tarafından hazırlanan "Lise Çin Dili Müfredatı Standart Taslağı"nın "Modern Çince" ve "Seçilmiş Okumalar" bölümlerinde, Lu Xun'un Roman Koleksiyonu'na yer verilmiştir. Bu, Çin'deki modern yazarları içeren Çin Dili Dersi ilk okuma listesidir.

Hu Shi, Çince eğitiminin edebi Çince'den sade dile basit bir dönüştürme veya çeviri olmadığına, eğitim kavramlarının temel bir dönüşümü ve yenilenmesi olduğuna inanmıştır. Bunun içinde çocuk edebiyatına önem vermiştir. Çünkü eğitimin gücünün dili insanlara kabul ettirecek şey olduğunu vurgulamıştır.

¹⁵ 寄陈独秀, 文学改良刍议, 建设的文学革命论

Hu Shi ayrıca, "Orta Okullarda Çin Dili Profesörü" konusunda birçok ders vermiş ve modern Çin eğitiminin amacı, dersleri, öğretim materyalleri, öğretim yöntemleri, dilbilgisi ve eserler konusuna büyük bir önem vermiştir. Görüşleri modern Çin dilinde müfredat oluşturma tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Hu shi öğretmenlerin az anlattığı, öğrencilerin çoğunlukla okuduğu ve kendilerinin öğrendiği bir modeli ve eğitim materyallerinin de buna göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Hu Shi'nin kendi kendine öğrenme düşüncesini sınıfında uygulamış, bunu iki şekilde hayata geçirmiştir; biri öğrencilerden tartışmalarını istemek, diğeri ise konuşma ve münazara yaptırmaktır. Öğretmenin işininse hataları düzeltmek ve ilgisiz tartışmaları önlemek olduğuna değinmiştir (Wang 2016; 125-129).

SONUÇ

Hu Shi, hem bir düşünür ve yazar, hem de bir eğitimci olarak Çin'in modernleşmesinde, eğitimin modernleşmesinde çok önemli bir yol oynamıştır. Pekin Üniversitesi'nde öğretmen ve idareci olarak sağladığı katlıları hem üniversitenin gelişiminde hem de 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketlerinin başarısında önemli rol oynamıştır. Modern bir Çin'in ihtiyaçlarına cevap verecek modern bir Çince ve modern bir eğitim için de birçok çalışması olan Hu Shi, eserleriyle "Sade Çincenin" hem ilkelerini ve amacını belirlemiş, hem de sade dilin eğitime nasıl uygulanacağı, nelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermiştir. Düşünce olarak katkılarından ayrı, somut olarak yaptığı işlerle de eğitime oldukça büyük katkıları olmuştur. Çin'in modernleşmesinde bir başlangıç olan 4 Mayıs Hareketi'ndeki ve bu hareketin merkezi olan birçok önemli aydını yetiştiren Pekin Üniversitesi'nin gelişimindeki rolüyle, modern Çin'in önemli bir parçası olan modern edebiyatın ve modern Çincenin geçirdiği dönüşümde yaptığı çalışmalar ve düşünceleriyle Hu Shi, modern Çin'in önemli mimarlarındanıdır.

KAYNAKÇA

- Hu, Shi 胡适 (1998). *Hu Shi Wen Ji 胡适文集*. II. Cilt. (Hu Shi'nın Derlemeleri) Ed. Ouyang Zhesheng 欧阳哲生. Beijing: Beijing Chu Ban She: 51-314.
- Hu, Shi 胡适 (2001). *Hu Shi Ri Ji Quan Bian 胡适日记全编* (Hu Shi'nın Tüm Günlükleri). II. Cilt. Hefei: Anhui Jiaoyu Chu Ban She: 259-262.
- Ou, Yang, Zhe, Sheng 欧阳哲生 (1997). Hu Shi yu Beijin Daxue 胡适与北京大学 (Hu Shi ve Pekin Üniversitesi). *北京大学学报(哲学社会科学版)* (Pekin Üniversitesi Dergisi (Felsefe ve Sosyal Bilimler Baskısı)), 03: 48-55.
- Shi, Lie, Juan ve Yang, Hong, Ling 石烈娟,杨红玲(2017). Hushi yu Beijing Daxue Tushu Guan (1946-1948 Nian) daxue tushu guan xuebao 胡适与北京大学图书馆 (1946-1948 年) (Hu Shi ve Pekin Üniversitesi Kütüphanesi). *Daxue Tushu Guan Xuebao 大学图书馆学报* (Üniversite Kütüphanesi Dergisi), 03: 116-121.
- Su, Yu, Sheng 苏育生 (2015). Hu Shi yu Du Wei 胡适与杜威 (Hu Shi ve Dewey). *Wu Lu Mu Qi Zhiye Dxue Xuebao 乌鲁木齐职业大学学报* (Urumçi Meslek Yüksek Okulu Dergisi). 01: 34-41.
- Wang, Lu, Ying 汪禄应 (2016). Hu Shi Dui Xian Dai Han Yu Jiao Yu de Zhu Yao Ying Xiang 胡适对现代汉语教育的主要影响 (Hu Shi'nın Modern Çince Eğitime Önemli Etkisi). *Xuexi yu Shi Jian 学习与实践* (Öğrenme ve Pratik), 09: 123-129
- Zhou, Ce, Zong 周策纵 (2019). *Wusi Yundong Shi: Xiandai Zhongguo de Zhi Shi Geming 五四运动史：现代中国的知识革命* (4 Mayıs Hareket Tarihi: Modern Çin'de Bilgi Devrimi). Beijing: Houlang Chuban Zixun: 48-52.
- Zhou, Chuan (2015). Jiao Yu Jiao Hu Shi: Xing Dong yu Si Xiang 教育家胡适：行动与思想 (Eğitimci Olarak Hu Shi: Yaptıkları ve Düşünceleri). *Gao Deng Jiao Yu Yan Jiu 高等教育研究* (Yüksek Öğretim Araştırmaları), 36: 71-83.

LİSANS DÜZEYİNDE ÇİNCE YAZILI ANLATIM ÖĞRETİMİ VE GENEL SORUNLAR

Tuğba AKGÜR*

İyi bir yazma becerisine sahip olmak, her geçen yıl daha çok önem kazanmaktadır. Raimes, (1983) yazma becerisinin önemini iki temel sebeple açıklar. Öncelikle yazma becerisinin iyi yönetilmesi, öğrencilerin 21. yüzyılda başarılı olmaları için anahtar bir rol oynamaktadır. İkinci olarak ise küresel çevrimiçi etkileşim araçları aracılığıyla fikirleri ve bilgileri etkili bir şekilde iletme gücü, büyük ölçüde iyi yazma becerisine bağlıdır. Hızla gelişen ve değişen çağda yazılı anlatım becerisi büyük topluluklara ulaşma ve iletişim kurma aracı olarak kullanılmakla birlikte, özellikle yabancı dil öğrencileri için en zor dil becerisi olarak kabul edilmektedir.

Yabancı dil öğrencileri için yazılı anlatım, belirli bir düzeyde dilbilgisi, sözcük bilgisi ve kendilerini hedef dilde yeterince ifade etmelerini sağlayacak düşünme stratejileri gerektiren karmaşık bir faaliyettir (Yavuz ve İflazoğlu, 2011). Fakat bunlardan önce, öğrencilerden yabancı bir yazı sistemini öğrenmeleri beklenir. İkinci bir yazı sistemi öğrenmek, eğer öğrenilen dil anadil ile aynı yazı sistemine sahip ise daha kolaydır (Perfetti, Rieben ve Fayol, 1997). Bu durumda anadili alfabetik yazı sistemine sahip olan öğrenciler, Çince gibi im temelli sisteme sahip bir yabancı dili öğrenirken, İngilizce öğrenme sürecinde olduğundan daha çok zorlukla karşılaşır. Çincenin ses temelli bir yazı sistemi olmaması nedeniyle Çince öğretimiyle ilgili en büyük sorunlardan biri, yazma becerisi geliştirmenin, imleri doğru şekilde yazmak olarak algılanmasıdır. İmlerin cümlede doğru yerde doğru şekilde yazılması, çoğu zaman yazma becerisinin kazanılmış olması için yeterli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

Çincenin ikinci dil olarak öğretiminin ülkemizde uzun bir geçmişe sahip olmaması nedeniyle Çince öğretimi üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda Çince öğretiminin dört temel

* Düzce Üniversitesi Hakime Erciyes Yabancı Diller Yüksekokulu Araştırma Görevlisi.
tugbaakgur@duzce.edu.tr

dil becerisi (okuma, dinleme, konuşma, yazma) çerçevesinde ve dilbilimsel ilkelere dayalı olarak gerçekleştirilmesi amacıyla daha ayrıntılı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. 2020 yılında Çince yazılı anlatım öğretimine yönelik yapılan çalışmada, yazılı anlatım öğretiminin genel durumu ve sorunları ortaya koyularak bazı öneriler sunulmuştur. Çalışma sonucuna göre Çince yazılı anlatım öğretiminde karşılaşılan sorunlar; “Çincenin im temelli bir dil olmasından ve imlerin özelliklerinden kaynaklanan sorunlar”, “yazma öğretimine yönelik ders araçlarının eksikliği” ve “belirli bir yazma öğretimi yaklaşımının benimsenmemesi” olmak üzere üç genel başlık altında ele alınabilir.

1. Çince İmlerin Özellikleri

Resimyazı (pictographic) temelli yazı sistemine sahip olan Çince yazının temel birimleri imlerdir. Çinceyi zorlaştıran özelliklerden biri, aynı okunuşa sahip birçok biçimbirimin (im) bulunmasıdır. Biçimbirim, Çincede tek başına anlamı olmayan ancak sözcükte yer aldığı anda sözcüğe anlam veya ses özelliği katan dilin en küçük yapı birimidir. Çincede aynı okunuşa sahip imleri ayırt edebilmek için dört farklı ses tonu kullanılır ve yazılışları aynı olan pek çok biçimbirim bu farklı tonlamalarla farklı anlamlar ifade edebilir (Unudulmazbaş, 2015). İyi bir Çince yazma becerisi için, Çince imlerin yapısal özelliklerini ve Çince yazı sistemini iyi kavramış olmak gerekmektedir.

Chan Sin-wai (2016, s. 56), Çince yazı sistemini oluşturan imlerin temel özelliklerini sekiz başlık altında açıklamıştır. Bu özellikleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1- Her bir im, tek heceyle sesletilir.

Çince imler, çoğunlukla anlam ifade eden bağımsız birer semboldürler ancak tek başına bir anlam ifade etmeyen, başka bir imle birlikte kullanıldığında anlam kazanan imler de mevcuttur. İmlerin sesletimini kolaylaştıran şey, her imin sesletiminin tek heceli olmasıdır.

2- Bir hece (seslem), çoğunlukla birkaç farklı imde kullanılır.

Her imin tek hecelik sesletime sahip olması kolaylaştırıcı bir özellik gibi görünse de hecelerin sahip olduğu farklı tonlamalar anlam farklılıklarına neden olabilir. İmler ve Çince sesletim sistemi arasındaki ilişkiyi karmaşık hale getiren şey ise eşsesli imlerin fazla olmasıdır.

3- Mevcut imlerin tümü günlük hayatta kullanılmaz.

Xu Shen (许慎) tarafından Han Hanedanı (M.Ö. 206-M.S. 220) döneminde derlenen ve bilinen ilk Çince im sözlüğü olan ‘Grafikleri

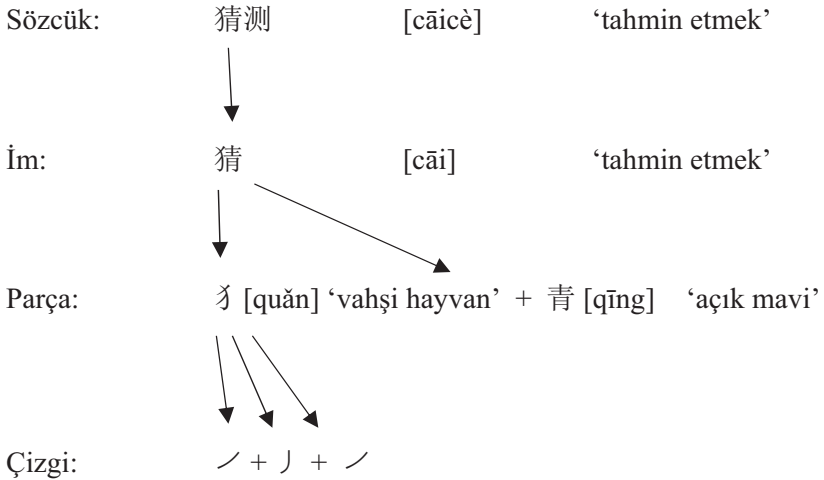
Açıklama ve Karakterleri Analiz Etme' (说文解字), 9.353 im içermektedir. Qing Hanedanı (1644-1911) döneminde derlenen 'Kanji Sözlüğü' (康熙字典), 47.043 im içermektedir. 1990 yılında yayınlanan 'Çin Dilinin Dev Sözlüğü' (汉语大字典) ise 54.678 im kaydetmektedir. Bu bilgiler göstermektedir ki imlerin sayısı, son birkaç bin yılda sürekli artış göstermiştir. Ancak, 1988'de Çin Ulusal Dil Komisyonu tarafından yayınlanan 'Sık Kullanılan Çince İmler Listesi'nde yer aldığı üzere, halk sadece 3.500 imi sıklıkla kullanmaktadır.

4- Tüm imler anlamlı birer sözcük değildir.

Klasik Çince'de çoğu sözcük sadece bir imden oluşur ancak Modern Çince'de çoğu sözcük iki imden oluşmaktadır. Bu durumda, Klasik Çince'de sözcük olan imlerin çoğu, Modern Çince'de sözcüğü oluşturan biçimbirimlerdir. Çince'de tüm imler sözcük olmasa da imleri tanımak, oluşturdıkları sözcüklerin anlamını öğrenmeye yardımcı olacaktır. Öğrencilerin İngilizce sözcük dağarcığını artırmanın en iyi yolu ön ekleri, son ekleri ve kökleri öğrenmekse, benzer şekilde Çince sözcük dağarcığını artırmanın en etkili yolu da imleri, özellikle de en sık kullanılan imleri öğrenmektir.

5- Bir imi oluşturan en küçük birimler, çizgilerdir.

İmler piktogram şekillerden meydana gelmiş, ancak binlerce yıllık gelişme ve değişiklikler nedeniyle, resimyazı özü yavaşça soyutlaşarak yerini oldukça sembolik olan ve çeşitli çizgi, nokta ve eğik çizgilerden oluşan modern imlere bırakmıştır. Sözcükten çizgiye doğru sıralayacak olursak, Çince sözcükleri oluşturan dört birimi aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

6- İm yazarken uyulması gereken çizgi yazım sıralaması kuralları vardır.

İki veya ikiden fazla çizgiden oluşan imler; çizgilerin yazılış sıralaması, tek hamlede yazılışı, çizgilerin birbirlerine olan mesafesi ve tüm imi oluşturan biçimsel yapı gibi im yazılış kurallarına göre yazılır. Çizgilerin yazılış sırasını bilmek, öğrencilerin iyi bir Çince el yazısı becerisine sahip olmalarını sağlar.

7- Bir imi oluşturan çizgi veya parçaların sayısına (çokluğuna) bakılmaksızın, tüm imler diğerleriyle tutarlı bir şekilde aynı boyutta ve kare formunda yazılmalıdır.

Alfabetik dillerde daha fazla harfî olan bir sözcük, daha az harfli bir sözcükten uzundur. Sözcüklerin uzunluğu hecelerinin uzunluğu ile doğru orantılıdır. Çince ise tek heceden oluşan bir im kendisini oluşturan parça ve çizgilerin sayısının az veya çok olması fark etmeksizin aynı boyutta ve tek bir kare formda yazılır. Bu nedenle, çizgi ve parça sayısı bir imin uzunluğunu belirlemez, tüm imler bu şekilde tutarlı ve düzenli biçimlerde, aynı boyutta yazılmalıdır.

8- Her im, anahtar parça olarak adlandırılan temel bir yapı içerir.

İmler, Çince sözlüklerde sınıflandırılıp sıralanmalarını sağlayan ve öğrencilerin daha çok im tanımasına yardım eden anahtar parçalar içerir. Çince sözlüklerdeki girişler geleneksel olarak bu anahtar parçalar belirlenerek sınıflandırılır. Sözlük kullanıcıları bu anahtar parçaların ne anlama geldiğini öğrenerek daha fazla im tanımayı öğrenebilir.

Çince yazmayı öğrenmek; alfabetik dillerde bulunmayan im yapısal özelliklerini öğrenmek, imleri tanımak, sesletimlerini öğrenmek ve imleri hafızada tutup doğru sıralama ile yazmak gibi üstbilişsel beceriler gerektirir. Bu üstbilişsel beceriler, yabancı dil olarak Çince öğrenen öğrencilerin öğrenim süreçlerini zorlaştıran etmenler olarak değerlendirilmektedir.

Bütün bu özelliklerin yanı sıra, farklı yazı sistemlerine sahip dillerin imla özellikleri de farklılık gösterebilmektedir. Örneğin yazma sistemleri anadil yazı sisteminde bulunmayan yeni bir noktalama işaretine sahip olabilir. Çince bir listedeki öğeleri ayırmak için kullanılan virgöl ayrı (、), anlam karışıklığını önlemek için kullanılan virgöl ayrı (,) biçime sahiptir. Türkçede ise sadece bir çeşit virgölün bulunması (,) bu durum için bir örnek oluşturur. Aynı noktalama işaretinin farklı dillerde farklı amaçla kullanılması (iki nokta üst üste, tam nokta veya ünlem işaretlerinden önce boşluk ekleyerek) da diller arası farklılıklardandır (Taylor ve Olson, 1995). Dolayısıyla yabancı dil öğrencilerinin metin yazarken anadil noktalama işaretlerinden etkilenmesi olağandır. Yine alfabetik dillerin birçoğunda sözcükler arasında boşluk bulunurken, Çince cümlelerde sözcükler arasında boşluk bulunmaz. Farklı

yazı sistemleri öğrenen yabancı dil öğrencileri bu yönleri nedeniyle de bu dilleri öğrenmek ve yazabilmek için daha fazla zamana ve çabaya ihtiyaç duyarlar.

İmler, Çince öğretiminin temeli olarak kabul edilir ve imlerin sistemi bir bütün olarak öğrenilmeden yazılı anlatım becerisinin geliştirilmesi beklenemez. Dolayısıyla yabancı dil olarak Çince yazma öğretimi alanında yapılan çalışmalar çoğunlukla imlerin incelenmesi, imlerin öğretilmesine yöneliktir ve yazılı anlatım becerisine ilişkin yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu mevcut durumun en önemli nedenlerinden biri, metin yazma sürecinde imlerin doğru yazılışını ve diğer ortografik özellikleri hatırlamanın zorluğudur. İmlerin yazılış kurallarını öğrenemeyen ve imi hatırlamakta zorlanan öğrencinin yazılı anlatım becerisini kolay bir şekilde geliştirebilmesi beklenemez. Bu nedenle Çince hangi seviyede olursa olsun yazma becerisi kazanmak, imleri doğru hatırlama ve yazabilme becerisi ile sınırlı kalmakta, çalışmalar bu doğrultuda yapılmakta, yazma öğretiminin asıl amacı olan yazılı anlatım becerisi kazanımına ulaşmakta genellikle başarısız olunmaktadır.

2. Çince Ders Araçları

Çin’de, Çincenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ders araçlarının sıklıkla yayınlanmaya başlaması ancak 1990’lı yıllarda gerçekleşmiştir. Çincenin ikinci dil olarak öğretimi geçmişinin İngilizceye kıyasla kısa olması sebebiyle Çince ders araçları hem nitelik hem de nicelik açısından henüz yeterli olgunluğa ulaşamamıştır. Ders araçlarının yabancı dil öğretimi içeriğini standartlaştırma ve sistematik hale getirme rolü göz önüne alındığında, Çince yazılı anlatım becerisinin gelişiminde ders aracının önemini ve araç eksikliğinin yol açacağı sorunları daha açık şekilde anlamamızı sağlayacaktır.

Yabancı dil olarak Çince öğretimi geçmişinin İngilizce kadar uzun olmaması, Çincenin yabancı dil olarak öğretimi alanında yapılan araştırma sayısının da sınırlı seviyede kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Çince yazılı anlatım ders araçları üzerine yapılmış olan araştırmaların sayısı daha da azdır. Bu alanda mevcut araştırma sonuçlarının ortak noktası ise Çin’de yayınlanan yazılı anlatım ders araçlarının şu birkaç açıdan yetersiz olduğu yönündedir (Chen, 2011):

- Ders araçlarının formatı geleneksel biçimdedir ve medya araçları, internet kaynakları neredeyse hiç kullanılmamakta, bu nedenle öğrencilerin gereksinimlerini karşılayamamaktadır.
- Metin konularının çoğu, öğrenciler için ilgi çekici değildir ve örnek metinler genellikle gerçek hayattan uzaktır.

- Zorluk seviyesinin bilimsel bir kontrolü olmamasının yanında, örnek metinlerin sayısı ve uzunluğunun çok fazla olması; yeni sözcük öğretimi konusunda kontrolsüzlüğü de beraberinde getirmektedir.
- Yazma alıştırmaları tekdüze, kademeli ilerlemeden yoksun ve verilen ödevlerin amacı belirsizdir.

Çince ders araçlarının genel görünümü Çin’de bile böyleyken, ülkemizde dört temel dil becerilerinin gelişimini kolaylaştıracak Çince ders araçlarına erişimin zorluğunu daha iyi anlayabiliriz. Ülkemizde lisans düzeyinde Çince yazılı anlatım ders araçlarıyla ilgili en belirgin üç sorunu ise;

- İngilizce ders araçlarına kıyasla hem içerik hem de çeşitlilik açısından zayıf olması,
- İşlevsel metin türlerini içermemesi,
- Güncellikten uzak olması, internet ve medya araçları desteğinden yoksun olmasıdır.

Her ne kadar öğretmenler kendi ders araçlarını oluşturarak bu açığı kapatmaya çalışsa da dilbilimsel ilkelere dayalı olarak ve öğrenci gereksinimlerine göre hazırlanmış Çince ders araçları alanındaki eksiklik, öğrencilerin dil becerilerinin gelişiminin önündeki engellerden biri olarak kabul edilebilir.

3. Yazma Öğretiminde Yaklaşımların Kullanımı

Yabancı dilde metin yazmanın nasıl öğretilmesi gerektiği ya da yazılı anlatım becerisinin nasıl geliştirilebileceği sorularına verilebilecek genel geçer bir cevap yoktur. Yabancı dil öğretmenleri bu sorunun cevabını ararken, yazma öğretimini hem öğrenci hem de öğretmenler için kolaylaştıracaklarını düşündükleri farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Raimes, 1983). Zamanla bu yaklaşımlardan bazıları yaygın şekilde kullanılırken, bazıları da işlevsel olmadığı için kabul görmemiştir. Yabancı dil öğretiminde yaygın kullanılan yazma öğretimi yaklaşımlarından bazıları; sonuç (ürün) odaklı yaklaşım, süreç odaklı yaklaşım, tür odaklı yaklaşım ve süreç-tür odaklı yaklaşım olarak sıralanabilir.

Sonuç Odaklı Yaklaşım, öğrencilerin yazma becerilerini geliştirme süreçlerinden çok, ortaya çıkardıkları ürüne odaklanır. Bu yaklaşımda süreç, öğrencilerin yazdığı metinleri toplamak, üzerinde yanlışları düzeltmiş veya işaretlemiş olarak öğrenciye bir sonraki düzeltmeleri yapması için geri vermek şeklinde ilerlemektedir. Yaklaşımın temel amacı hedef dilde dilbilgisi ve anlatım bakımından olabildiğince hatasız bir yazılı metne ulaşmaktır.

Süreç odaklı yaklaşım, metinden çok yazma sürecine odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım öğrencilerin yazma süreci içinde yeni fikirler keşfetmeleri, bu fikirleri öğretmenleri ve akranlarıyla paylaşarak ve çeşitlendirerek bu çeşitliliği metne aktarmalarını gerektirir. Yaklaşımın öğrenci merkezli olması nedeniyle öğrencilerin gereksinimleri, beklentileri, hedefleri, öğrenme biçimleri, beceri ve bilgileri dikkate alınmaktadır. Yaklaşımın sınıf ortamında uygulanması; yazma öncesi aşama, taslak yazma, gözden geçirme, düzeltme ve yayınlama olmak üzere beş aşamada gerçekleşmektedir.

Tür odaklı yaklaşımın amacı, öğrencilerin belirli bir türün biçimsel yapısına ilişkin farkındalığını artırmak, öğrencilere iletişimsel amaçlarını yerine getirebilmeleri için kullanabilecekleri çeşitli stratejileri ve o türde hangi dil özelliklerinin mevcut olduğunu göstermektir. Tür odaklı yaklaşımda yazma; öğrenciler için örnek hedef türün sunulması, öğretmen ve öğrencilerin ortak katılımıyla metin oluşturması ve her bir öğrencinin bağımsız olarak metin oluşturması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

Süreç-Tür Odaklı Yaklaşım, isminden de anlaşılacağı üzere süreç ve tür odaklı yaklaşımların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Her iki yaklaşımın da özellikleri göz önünde bulundurularak, süreç odaklı yaklaşımda yalnızca öğrencinin yaratıcı düşünmesi ve bir metnin oluşturulması değil, aynı zamanda bir metin türünü oluşturan belirli ifadelerin yanı sıra dilsel bilgilerin de bulunması gerektiği savunulmuştur. Yaklaşımı diğer yaklaşımlardan ayıran şey, süreç ve tür odaklı yaklaşımların güçlü yönlerini birleştirerek daha etkili bir öğrenme sağlamasıdır.

Yukarıda açıklanmış olan yaklaşımlar İngilizcenin yabancı dil olarak öğretimi yazma derslerinde sıklıkla kullanılmakta ve öğrenci başarısına olan olumlu etkileri öğretmenler tarafından gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye’de lisans düzeyinde Çince öğretimi üzerine yapılan araştırmada, Çincenin yabancı dil olarak öğretiminde yazma derslerinin herhangi bir yazma öğretimi yaklaşımına göre yürütülmediği anlaşılmaktadır.

Yazma öğretiminde hangi yaklaşımın kullanılacağı öğrencilerin gereksinim durumuna ve öğretim amacına göre farklılık gösterebilir. Burada önemli olan, Çince yazma derslerinin de İngilizcede olduğu gibi belirli yaklaşımlar çerçevesinde, gerekli durumlarda yaklaşımların birleştirilmesi ya da uyarlanmasıyla sistematik olarak yürütülmesidir. Yaklaşımların Çince yazılı anlatım derslerinde kullanılmasıyla; sınıf içi disiplinin oluşturulması, öğrenmenin somut hedefler doğrultusunda ilerlemesi, ders işleniş ile ilgili belirsizliklerin ortadan kalkması ve dersin standartlaştırılması sağlanacaktır. Böylece öğrenciler arasında Çince en zor dil becerisi olarak kabul edilen

yazılı anlatım becerisine yönelik önyargıların azaltılarak başarı oranının artması sağlanabilir.

Özetlemek gerekirse, Çince öğrencileri iyi bir yazma becerisine sahip olmak için öncelikle imleri oluşturan çizgi ve anahtar parçalardan başlayarak imlerin yapısını iyi kavramalıdır. Ayrıca imleri bağlamsal olarak öğrenerek geniş bir sözcük dağarcığına ulaşmalıdır. Öğretmenlere ise iki önemli görev düşmektedir. Bunlardan biri, öğrenci gereksinimlerini de dikkate alarak, işlevsel metinlerin tümünü içeren mümkün olan en güncel ve verimli ders aracını bulmak ya da ders aracı uyarlamaktır. Diğeri ise yine öğrenci gereksinimleri ve dersin hedefi doğrultusunda en uygun yazma öğretimi yaklaşımını belirlemek, öğrencilere bu yaklaşımın gerekliliklerini anlatmak, böylece yazılı anlatım derslerinin sistemli ve planlı şekilde yürütülmesini sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Akgür, T. (2020). Gereksinim Çözümlemesine Dayalı Süreç-Tür Odaklı Çince Yazılı Anlatım Ders Aracı Önerisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Chan, S.W. (2016). *The Routledge Encyclopedia of the Chinese Language*. Routledge.
- Chen, W. (2011). 对外汉语写作教材研究 - 以新旧两部对外汉语写作教材为例 (Yüksek Lisans Tezi).
- Perfetti, C. A., Rieben, L. & Fayol, M. (eds). (1997). *Learning to Spell: Research, Theory, and Practice across Languages*. Mahwah, NJ: Lawrence-Erlbaum Associates.
- Raimes, A. (1983). *Techniques in Teaching Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, I. & Olson, D.R. (eds) (1995). *Scripts and Literacy: Reading and Learning to Read Alphabets, Syllabaries and Characters*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.
- Unudulmazbaş, F. (2015). Çağdaş Çincenin Ek Sistemi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Yavuz-Erkan, D. & Iflasoğlu S. A. (2011). Writing Performance Relative to Writing Apprehension, Self-Efficacy in Writing, and Attitudetowards Writing: A Correlational Study in Turkish Tertiary-Level EFL. *Asian EFL Journals*, 12(1).

ARAPÇA RUS-JAPON SAVAŞI SÖZLÜĞÜ VE TERCÜMESİ

A. Merthan DÜNDAR*-

İ. Ethem POLAT**

GİRİŞ

Rus-Japon Savaşı (1904-1905), Meiji Japonya'sının katıldığı ve zaferle ayrıldığı ikinci büyük savaş olması bakımından önemlidir. Japonya, ilk olarak Kore yarımadasının nüfuzu için 1894-1895 yılları arasında Çin ile savaşmış ve kazandığı zafer, dünyada şaşkınlık yaratmıştır. İkinci savaş ise Çin'in nüfuzunu elde etmek ve ticari, ekonomik, siyasi kazançlar için bu defa Rusya ile yaptığı, tarihe Rus-Japon Savaşı olarak geçen büyük harptir. Her iki savaş dünyada olduğu gibi Osmanlı topraklarında da büyük yankı yaratmış ve şaşkınlıkla karşılanmıştır. Özellikle, Rus işgaline uğramış olan Türkistan (Orta Asya) Türklerinin, Rusya'nın Asyalı bir ülke tarafından yenilebileceğini gördüklerini ve Japonya'yı potansiyel bir kurtarıcı olarak düşünmeye başladıklarını söylemek mümkündür¹. Aynı durumun sivil, asker Osmanlı aydınları için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Onlar da 17. yy'dan itibaren sürekli Türk topraklarını ele geçirmek için tecavüzlerini sürdüren Rusların, Japonya gibi daha önce adı, sanı çok duyulmamış, dünyanın ticaretine, siyasetine ve dengelerine hiçbir katkısı veya etkisi bulunmayan Asyalı bir ülke tarafından büyük bir mağlubiyete uğratılması karşısında şaşırılmışlardır. Bu durum, Japonya ve Japonlara yönelik büyük bir merak ve

* Prof. Dr. AÜ, DTCF Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi – AÜ, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM). Orcid: 0000-0002-7059-3847

** Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Konuyla ilgili olarak şu çalışmalarımıza bakılabilir: A. Merthan Dünder, "Rus-Japon Savaşı'nın Türk Halklarına Etkisi: Türkü, Ağıt ve Şiirlerde Japonya", *Halil İnalcık Armağanı - III Tarih Araştırmaları*, Editör: Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2017, s. 397-416; A. Merthan Dünder, "The Effects of the Russo-Japanese War on Turkic Nations: Japan and Japanese in Folk Songs, Elegies, and Poems", *Japan on the Silk Road Encounters and Perspectives of Politics and Culture in Eurasia*, Edited By Selçuk Esenbel, Brill, Laiden 2017, s. 199-227. (Bu çalışma, bir önce künyesi verilen makalenin gözden geçirilerek, bazı ekleme ve çıkarmalarla İngilizce olarak yayımlanmış hâlidir.)

sempati oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle, 1890'da meydana gelen Ertuğrul Faciası'nın ardından Osmanlı coğrafyasında Japonlara yönelik olumlu bir kamuoyu oluşmuş, bu iki savaş sonucunda da Japonya örnek alınması gereken bir ülke olarak görülmeye başlamıştır.² Sultan II. Abdülhamit de Japonya'nın atılımlarını yakından takip etmiş, beş Osmanlı subayına Japonca öğretmesi için İstanbul'da bulunan ve Müslüman olarak Abdülhalim adını alan, Noda Shotaro'yu görevlendirmiştir.³ Hatta bu subaylardan biri olan Mülazım Sâni Mustafa Asım Efendi de 1893 yılında ilk Türkçe-Japonca sözlüğü hazırlamıştır.⁴ Rus-Japon Savaşı'nın, uzunca bir süre Türk toplumunda büyük bir ilgi gördüğünü dönemin matbuatından da anlamak mümkündür. Şöyle ki Arap harfli Türk matbuatında, yani harf devriminin yapıldığı 1928 yılına kadar yayımlanmış olan Japonya konulu kitapların neredeyse yarısı bu savaş ile ilgilidir.⁵ Genç bir subayken Mustafa Kemal Atatürk'ün de Ruslara karşı savaşan Japon askerlerinin fedakârlık ve kahramanlıklarından etkilendiği görülebilir.⁶

Osmanlı Devleti, bu önemli savaşa bir gözlemci göndererek (Pertev Demirhan) yakından ve neredeyse günü gününe takip etmiştir⁷. Bu durum, her

² Bu konuyla ilgili olarak, Japonca ve İngilizce olarak kaleme aldığımız aşağıdaki çalışmalarımıza bakılabilir: A. Merthan Dündar, "明治の近代化がトルコ知識人に与えた影響について", *An Essay on the Effects of the Meiji Modernisation upon Turkish Intellectuals*, *KAMIZONO Journal of Meiji Jingu Intercultural Research Institute*, No 14, Tokyo 2015, s. 1-17 (Japonca) ve 137-149 (İngilizce). (Makale Japonca ve İngilizce olarak iki dilde basılmıştır); A. Merthan Dündar, "Nutuk'ta Adı Geçen Japon Rıza Kimdi?", *Türkiye'de Japonya Çalışmaları-III*, Editörler: Selçuk Esenbel ve Oğuz Baykara, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018, s. 28-51.

³ Ayrıntılı bilgi için bak: Misawa, N, Akçadağ, G., "The Beginning of the Japanese Language Education in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2013, sayı. 41 (41), s. 253-278; Misawa, Nobuo & Akçadağ, Gökür: "The first Japanese Muslim, Shôtârô NODA (1868-1904)", *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, sayı. 23-1, Tokyo 2007, s. 85-109.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bak: A. Merthan Dündar, "İlk Türkçe (Osmanlıca)-Japonca Dilbilgisi Kitabı ve Sözlüğü Üzerine Notlar", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara 2018, s. 1-17.

⁵ Japonya konulu 53 basılı kitabın 20'si, Rus-Japon Savaşı ile ilgilidir. Daha Ayrıntılı bilgi için bak: A. Merthan Dündar, "Japan in the Turkish Press: An Essay on Books Written about Japan in Ottoman Script during the 19th and 20th Centuries", *Asian Research Trends New Series*, No 7, The Toyo Bunko, Tokyo 2012, s. 55-73.

⁶ Ayrıntı için bak: A. Merthan Dündar, "Atatürk ve Japonya", *Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu 16-17 Eylül 2015 İstanbul Kitabı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınevi İstanbul 2016, s. 52-59.

⁷ Pertev Demirhan'ın Rus-Japon Savaşı hatıraları tarafımızdan günümüz Türkçesiyle yayımlanmıştır. Ayrıntı için bak: *Rus-Japon Savaşı'ndan Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Başarılarının Sebepleri*, Yayına Hazırlayan: Ali Merthan Dündar, Çev. Özcan Kılıç, Gece Yayınları Ankara 2016; A. Merthan Dündar, "Pertev Demirhan ve Rus-Japon Harbin'den

ne kadar sıradan bir savaş gözlem faaliyeti olarak değerlendirilebilirse de sadece halkın değil devletin de merak ve ilgi ile savaşı takip ettiğini söylemeyi mümkün kılmaktadır. Osmanlı Türk aydınları, Japonya'yı Hristiyan dünyanın dışında, kalkınmanın, modernleşmenin Asyalı yeni örnek ülkesi olarak görüp yakından tanımaya çalışırken, Rusya'daki kimi Türk aydınları ya da kanaat önderleri de Japonya'yı yeni müttefik ve kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Bu kişilerin arasından Kadı Abdürreşit İbrahim Efendi, öne çıkan simalardandır. İbrahim, savaştan yaklaşık üç yıl kadar sonra Rusya'dan Japonya'ya uzanan bir seyahata çıkmış, Japonya'da birçok üst düzey şahsiyetle irtibat ve dostluk kurmuştur. Bilindiği gibi İbrahim'in seyahati daha sonra *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet* adıyla iki cilt hâlinde yayımlanmıştır.⁸ Onun sohbetlerinin, kitap ve makalelerinin Türk Dünyası ve Osmanlı sınırları içinde ya da dışında yaşayan Müslümanlar arasında Japonya sempatisinin oluşmasında büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmek mümkündür.⁹ *Âlem-i İslâm* ile hemen hemen aynı zamanda, Japon Müslüman Muhammed Himi Nakao¹⁰ ile beraber Japonca'dan Osmanlıcaya çevirdiği *Asya Tehlikede* adlı bir risalesi vardır¹¹. Neredeyse tüm Asya'nın ve Müslüman âleminin kurtuluşunun Japonya'da olduğu fikrinin savunulduğu bu

Alınan Maddi ve Manevi Dersler Adlı Eseri Üzerine", *Türkiye'de Japonya Çalışmaları Konferansı I*, Editörler: Selçuk Esenbel-Erdal Küçükyalçın, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul; 2012, s. 299-318.

⁸ Abdürreşid İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet*, Ahmed Saki Bey Matbaası, İstanbul 1328. Önce tefrika edilen hatıralar, daha sonra iki cilt halinde kitap olarak basılmış, birkaç baskı da yapmıştır. Bu seyahatname günümüz Türkçesine de birkaç defa aktarılmıştır. İbrahim ile ilgili Ayrıntılı bilgi için İsmail Türkoğlu'nun çalışmalarına bakılabilir: İsmail Türkoğlu, Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997; *Tercüme-i Halim - Ya ki Başıma Gelenler*, Haz. İsmail Türkoğlu, Mac Medya, İstanbul 2017.

⁹ A. Merthan Dündar, "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Akif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar", *Türk Yurdu*, Cilt 32, Sayı. 295, Ankara 2012, s. 589-593.

¹⁰ Bu kişi, çalışan bir Japon istihbarat elemanıdır. İlgi çekici hayat hikâyesi ve Müslüman-Türk Dünyası ile olan ilişkileri için şu çalışmamıza bakılabilir; A. Merthan Dündar, "Türkiye'de Bir Japon İstihbaratçı: Hideo Nakao (Hilmi Nakao) Üzerine", *Türkiye'de Japonya Çalışmaları-II*, Editörler: Selçuk Esenbel-Erdal Küçükyalçın, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2015, s. 384-399. Prof. Dr. Misawa Nobuo, bu kitabın aslında Hint Müslümanlarından Muhammilimetreed Barakatullah tarafından yazıldığını, ancak İngilizler tarafından tutuklanma endişesi ile Japon Müslümanlardan Hasan Hatano Uho'nun adıyla yayınlanmış olduğunu düşünmektedir. Bu görüş, propaganda faaliyetlerinin planlı ve çok milletli, sınırlar ötesi bir özellik sağladığını hissettirmektedir.

¹¹ *Asya Tehlikede*, Hasan Hatano Uho, Japoncadan mütercimleri Japonyalı Muhammilimetreed Hilmi Nakawa ve Abdürreşid İbrahim, Yayına Hazırlayanlar: Ali Merthan Dündar, Mahir Ünsal Eriş, Türk Japon Kültürünü Araştırma ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları, Bizim Büro Matbaası, Ankara 2009.

küçük kitap, İbrahim'in artık Japonlarla doğrudan işbirliğine girdiğini ve ortak propaganda faaliyetlerine başladığını düşündürmektedir. Bu konu, makalemizin temel meselesi olmadığından özetlememiz gerekirse; Rus-Japon Savaşı'nın Osmanlı sınırlarında bir yansıması da matbuat dünyasında olmuş birçok Türkçe kitap, makale yayımlanarak Osmanlı aydınlarına ve okuma yazma bilen tebaaya Japonya anlatılmıştır.

Biz, Osmanlı-Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde, toplumdaki Japonya algısının kaynakları konusunda yaptığımız çalışmalarda daha çok Türkçe malzeme üzerinden konuya yaklaşmayı tercih etmiştik. Osmanlı coğrafyasında farklı dillerde basılan gazete ve dergilerde Japonya ile ilgili haberlerin yayımlanmış olduğunu bilsek de niceliği-niteliği konusuna hâkim değildik. Ancak, varlığından haberdar olduğumuz bir kitabın bizi şaşırttığını itiraf etmemiz gerekir. Şöyleki, İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi ve aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğünü yürüten, Prof. Dr. Sayın Mustafa Balcı, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda Arapça olarak kaleme alınmış bir sözlüğün varlığını tespit ettiğini ve bu sözlüğün Rus-Japon Savaşı ile ilgili olduğunu belirterek, bize künye bilgilerini gönderdi. Dijital ortamda bulunan sözlüğe hızlıca baktığımızda bunun, türüne az rastlanır (unique) bir kitap olduğunu anladık. Ardından, Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi ve Arap Dili / Arap Coğrafyası uzmanı Doç. Dr. Sayın İbrahim Ethem Polat'a ulaşarak bu sözlüğü Türkçeye çevirip çevirmeyeceğini sorduk. Değerli hocamızın kabul etmesiyle bu sözlüğü, iki isimli bir makale olarak yayımlamaya karar verdik. Katkılarından dolayı her iki kıymetli hocamıza da teşekkür borçluyuz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümünde bulunan sözlüğün demirbaş numarası, Bel_Arp_00861, yer numarası ise 952. 03 MUC 1904 k.1/1'dir.¹² Mucemü'l-lisan fî harbi'r-Rus ve'l-Yaban olarak kaydedilen kitap, 6 x 13 cm ebatlarında olup, 47 sayfa olarak belirtilmişse de 17-32 arası sayfalar eksiktir. Sözlüğün, 1904 yılında, Beyrut'ta Matba'atü'l-Edebiyye'de basıldığı anlaşılıyor. Bize göre kitabı özellikli kılan içindeki bilgilerden daha çok yazıldığı dildir. Bir Osmanlı vilayet merkezi olan Beyrut'ta, Türkçe yerine Arapça bir Rus-Japon Sözlüğü'nün basılması, hedef kitlenin Türkler olmayıp doğrudan Araplar olduğunu düşündürmektedir. Müellifi ya da müterciminin yazılı olmaması, orijinal metnin künyesinin verilmemesi, bize bunun özel bir sipariş ya da proje ile bastırılmış olduğu hissini vermektedir. Şüphesiz, yeni belge ya da bilgilere ulaşmak mümkün olursa his ve düşüncelerin yerini somut bilgi alacaktır. Biz,

¹² Örnek sayfalar için Ekler'e bakınız.

orijinal metnin, kitabın önsözünde yer alan ifadelerden dolayı Fransızca olduğunu düşünüyoruz. *Mu'cemu'l-Lisân fî Hurûbi'r-Rûs ve'l-Yabân, adıyla 1904'de Beyru'ta Matba'atu'l-Edebiyye'* de basılan kitabın önsözünde şöyle yazılmaktadır:

İnsanlar Rusya ile Japonya arasında patlak veren savaşa ilgi göstermeye ve araştırmaya başladığında gazete ve dergilerde, telgraflarda artan yazışma trafiğindeki kelimeleri anlamakta güçlük çekmeye başladılar. Biz bu durumu tespit ederek şahıs isimleri, mekânlar ve mevzilerin isimlerini ele alarak onları ve savaşta olan bitenleri açıklamaya karar verdik. Tabi pek çok Japonca ve Çince kelimenin okuma ve yazmada Latin harfleriyle telaffuz farklılıkları vardır. Bu sözlükte en çok kullanılan ve yaygın olan isimler toplanmış ve Arapçaya karşılık gelecek şekilde bu isimler Fransızca olarak yazılmıştır. Umarız okuyucular bu hizmetimizden fayda elde ederler. Başarı Allah'tandır.

Sözlüğün aslını araştırırken bir özel ismin yazımındaki hatanın aynısının bir Portekiz gazetesinde de olduğunu tespit ettik.¹³ Ancak anlaşıldığı kadarıyla aynı kaynaktan, yani muhtemelen Fransızca olarak hazırlanmış orijinal nüshadan alınan ve Portekizceye çevrilerek gazetede yayımlanan sözlüğün takdim yazısındaki başlığını, asıl metni tespit edebilmek için önce Fransızcaya, ardından İngilizceye çevirip taradıysak da bir sonuca ulaşmadık. Tercüme kısmındaki madde başları, Latin harfleriyle Fransızca yazıldığı şekliyle bırakılmış olup, Arapça alfabe sırasına göre değil de kitabın mevcut sayfa düzenine göre sıralandı. Gerekli açıklamalar ve yönlendirmeleri dipnotlarda verdik. Bazı bilinen coğrafi adları ve unvanları olduğu gibi aktardık; örneğin, Por Artur'u Port Arthur olarak, Mancurya'yı Mançurya ve Majur'u Major gibi. Şahıs, yer ve gemi isimleri büyük oranda açıklandıysa da bulamadıklarımız da mevcuttur. Makalemde en çok Kowner ve Lardas'ın kitaplarından faydalandık. Dileriz bu nadir sözlük kitabı hakkında faydalı bir çalışma yapmayı başarmışızdır.

¹³A Provincia, 17 Mart 1904, No. 62, kapak sayfası, *Pequeno Dicionario Da Guerra: Os homens, as cidades, as esquadras e os exércitos*, başlıklı makale. Bu makeledeki açıklamalar ile Arapça nüsha büyük oranda örtüşmektedir. Gazete için bak: http://memoria.bn.br/pdf/128066/per128066_1904_00062.pdf (Erişim Tarihi: 21. 02. 2020).

Sözlüğün Türkçe Çevirisi ve Açıklamalar:

Elif Harfi

Itsukushima¹⁴

İkinci model Japon kruvazörü.

Artamanoff¹⁵

Viladivostok'daki garnizona komuta eden Rus Generali.

Arnautoff¹⁶

Rossia¹⁷ adlı Rus kruvazörü'nün Kaptanı.

Azuma¹⁸

Zırhlı Japon kruvazörü. 9.436 ton taşıma kapasiteli, 23 knot hıza sahip, zırhı 145 milimetre çapında, 200 milimetre kalibreli dört topu ve 150 milimetre kalibreli üç topu olup İngiltere'de yapılmıştır.

Asashi¹⁹

12 bin ton taşıma kapasitesine ve 18 knot hıza sahip Japon zırhlısıdır. Zırh kalınlığı 365 milimetre, 4 adet 300 milimetre kalibreli ve 14 adet 150 milimetre kalibreli topu olup İngiltere'de yapılmıştır.

Asama²⁰

10 ton taşıma kapasiteli Japon zırhlı kruvazörüdür. Hızı 21 knot, zırhı 145 milimetre olup, üzerinde 200 milimetre kalibrelik 4 topu ve 150 milimetre kalibrelik de 10 topu bulunup, İngiltere'de yapılmıştır.

¹⁴Itsukushima. Rus-Japon Savaşı sırasında, Koramiral Kataoka Shichiro'nun komutası altında, Japon Donanması'nın 5. Grubu'nun Bayrak Gemisi olarak görev almıştır. Fransa'da Emile Bertin tarafından tasarlanmış ve La Seyne'de, 1888-1891 yılları arasında inşa edilmiş, Matsushima sınıfı bir aavaş gemisidir. 1922 yılında hurdaya ayrılmıştır (Lardas, 2018: 29; Kowner, 2006: 164).

¹⁵5. Sibiry Kolordusu, 57. Yedek Piyade Tümeni Komutanı, Tümgeneral Victor Alekseievitch Artamonoff (1873-1942), (Repington, 1905: 629).

¹⁶ K. Arnautoff. Hakkında daha ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Rossia adlı 1. sınıf kruvazörün kaptanıdır (*The Directory & Chronicle, 1904: 808*).

¹⁷ Rus zırhlı kruvazörüdür. St. Petersburg'da 1894-1897 yılları arasında inşa edilmiş, 1922 yılında hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 324).

¹⁸ Japon zırhlı kruvazörüdür. Ateliers et Ch de La Loire, tarafından St. Nazaire-Fransa'da 1898-1900 yılları arasında inşa edilmiş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 54).

¹⁹ Yazım hatası vardır, geminin adı Asahi'dir. John Brown firması tarafından 1897-1900 yılları arasında İngiltere'de inşa edilmiş zırhlı kruvazördür. Japon Karma Donanmasına bağlı 1. Grup'a mensup zırhlılardan 1938'de onarım gemisi olarak hizmet görmüş, 1942'de bir Amerikan denizaltısı tarafından batırılmıştır (Lardas, 2018: 29; Kowner, 2006: 50).

²⁰ Armstrong firması tarafından İngiltere Elswick'te, 1896-1899 yılları arasında inşa edilmiştir. Japon 2. Filosu'na bağlı Asama sınıfı zırhlı kruvazördür (Lardas, 2018: 27, 29; Kowner, 2006: 51).

Essen²¹

Bakarin²² adlı Rus kruvazörünün kaptanıdır.

Askold²³

İlk model bir Rus kruvazörü olup, 7 bin ton taşıma kapasitesi, 23 knot hıza, 150 milimetre kalibrelik 12 topa sahiptir ve Port Arthur Limanı'nda demirlidir.

Achargan²⁴

Mançurya'da bir kasabadır.

Akashi²⁵

Üçüncü sınıf bir Japon kruvazörüdür.

Akisuma²⁶

Üçüncü sınıf bir Japon kruvazörüdür.

Alexeïeff²⁷

Rus Amirali ve Rusya'nın Uzak Doğu Genel Valisidir. Çar tarafından kendisine üstün yetkiler verilmiş olup, karargâhı Port Arthur'da idi ve oradan Mukden'e nakledildi.

²¹Essen, Nikolai Ottovich (Nikolai Ottovich von Essen), (1860-1915). Hakkında bilgi için bak: <https://prabook.com/web/nikolai.essen/1720732> (Erişim Tarihi: 21.02.2020), Savaş sırasında Bakarin değil, Sevastopol adlı gemiye komuta etmiştir. (Kowner, 2006: 113, 114)

²² Geminin adı hatalı olmalıdır. Doğrusu Boyarin'dir. Rus Pasifik Donanması gemilerinden olup, korumalı kruvazördür. Burmeister and Wain firması tarafından 1899-1902 yılları arasında Danimarka'da inşa edilmiştir. İki defa mayına çarparak 1904 yılında batmıştır (Kowner, 2006: 78, 113, 278, 467).

²³ Krupp firması tarafından 1898-1901 yılları arasında Almanya'da inşa edilmiştir. Savaş sırasında ağır yaralanmış ve Shanghai'a sığınmıştır. Savaş'ın sonunda, tekrar Rus Donanmasına katılmıştır. Adı, daha sonra değiştirilmiş olup, 1921'de hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 51, 52; Lardas, 2018: 29, 57).

²⁴ Anshanchan olabilir (Tyler, 1905: 313).

²⁵ Akashi, Yokosuka Japonya'da 1894-1899 yılları arasında inşa edilmiş, korumalı kruvazördür. Japonya'nın ilk yerli ve millî gemilerinden olup, 1934 yılında hedef olarak kullanılarak batırılmıştır (Kowner, 2006: 28).

²⁶ Metinde hatalı yazılmıştır. Doğrusu, Akitsushima olmalıdır. Yokosuka Ordu Tersanesi'nde, 1890-1894 yılları arasında korumalı kruvazör olarak inşa edilmiş olup, ithal çeliklerle Japonya'da imal edilen son gemidir. 1923 yılında hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 29).

²⁷ Alekseev, Evgenii İvanovich (1843-1918). Rus asker ve idarecidir. 1903-1905 yılları arasında Uzak Doğu Genel Valisi olarak görev yapmışsa da Çar tarafından görevinden alınmıştır (Kowner, 2006: 32, 33).

Almaz²⁸

Rus kruvazörü olup, savaşın başında Süveyş'ten çıkıp Port Arthur'daki donanmaya katılmıştır.

Amgara²⁹

Rus nakil gemisidir ve savaş esnasında silahlandırılıp, şu an Port Arthur'dadır.

Amnok³⁰

Yalu Nehri.

Antong³¹

Mançurya'da önemli bir kasaba olup, asıl adı Şâ-ho'dur.³² Rus havzasında bulunan Yalu Nehri'nin ağzında yer alır.

Anjou ou Andjou³³

Kore'de bir yerleşim yeridir. Yalu nehrine, güneyden 150 kilometre olup, savaş mevziisi olan Yinsiyan'a, kuzeyden 65 kilometre uzaklıktadır.

Aurora³⁴

İkinci nesil Rus Kruvazörü olup, Port Arthur'a gitmişti.

Usagawa³⁵

Japon generali Major General.

²⁸Silahlı Rus yatıdır. RusyaSt. Petersburg'da1902-1903 yılları arasında inşa edilmiştir. Nakliye Filosu'nda görev almıştır (Kowner, 2006: 34; Lardas, 2018: 29).

²⁹Angara olacaktır. Rusya'da bir nehir adıdır. Rus-Japon Savaşı'na silahlandırılarak sokulmuş iki feribottan biridir (Kowner, 2006: 55; Lards, 2018: 6, 28), 1898-1903 yılları arasında, İngiliz Clydebankfirması tarafından inşa edilmiş olup, 30 Ekim 1904'de Port Arthur Savaşı'nda batırılmıştır. Eski adı Moskva'dır. http://www.navyopedia.org/ships/russia/ru_cm_04_amc.htm (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020).

³⁰Amnok Nehri olarak da bilinir. Kuzey Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki sınırı oluşturan, Yalu Nehri'dir.

³¹Antung-hsien ya da kısaca Antung, *An Official Guide to Eastern Asia: The Imperial Japanese Government Railways*, Tokyo, 1913, s. 201, 202. Ayrıca Andong, Dandong; Antô olarak da geçer (Kowner, 2006: 38).

³²Sha-ho-chen ya da Sha - ho. *An Official Guide to Eastern Asia: The Imperial Japanese Government Railways*, Tokyo, 1913, s. 201.

³³Günümü'zde Kuzey Kore topraklarındaki Unsan'ın güneyinde bir yerleşim yeridir. Konumu için bak: <https://www.loc.gov/resource/gdclccn.06001100-0007a/?sp=402&r=0.324,0.649,0.499,0.214,0> (Erişim Tarihi: 21. 02. 2020).

³⁴Pallada sınıfı Rus kruvazörü. Rusya St. Petersburg'da, 1897-1903 yılları arasında inşa edildi. Rus İhtilali sırasında kışlık saraya ateş açan gemiydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra müzeye çevrildi (Kowner, 2006: 52).

³⁵Tümgeneral Usagawa Kazumasa (1849-1927), olmalıdır. Ordu Bakanlığı'nda Ordu İşleri Başkanlığı, İmparatorluk Danışma Meclisi Sekreterliği yapmıştır. Korgeneralliğe kadar yükselmiş ve Baron unvanı almıştır (Chapman & Inaba, 2007: 15; Lone, 1989: 184).

Osaka³⁶

Japonya'da çok önemli bir liman olup, 1.300.000 nüfusu vardır. Ülkenin ikinci başkenti sayılır. Eski başkent, Kyota³⁷ yakınlarında yer alır.

Ossliabya³⁸

12 bin ton taşıma kapasiteli Rus zırhlısı olup, içerisinde 250 milimetre çapında dört top, 150 milimetre kalibrelik, 10 top bulunur.

Oseko³⁹

Yedinci Ordu'ya hükmeden Japon Generali.

H. Oschima⁴⁰

Dokuzuncu Ordu'ya hükmeden Japon Generali.

Y. Oshima⁴¹

Üçüncü Ordu'ya hükmeden Japon Generali.

Ogawa⁴²

Dördüncü Ordu'ya hükmeden Japon Generali.

Okudo⁴³

Altıncı Ordu'ya hükmeden Japon Generali.

Oku⁴⁴

³⁶ Günümüzde de Japonya'nın üçüncü büyük şehridir.

³⁷ Kyoto.

³⁸ Osliabai (Oslyabya) Rusya, St. Petersburg'da 1895-1901 yılları arasında inşa edilmiştir. Tuğamiral Zinovy Rozhestvensky komutasındaki Rus Pasifik Donanmasının I. Filosu'na ait gemilerden olup, Tsushima Muharebesi'nde batırılmıştır. (Kowner, 2006: 274; Lardas, 2018: 30).

³⁹ Vicont-General Osako Naotoshi (1845-1927). Rus-Japon Savaşı'nda 7. Tümen'e kumanda etmiştir (Kowner, 2006: 273).

⁴⁰ Vicont-General Oshima Hisanao (1848-1928). Kumanda ettiği birlikler savaşta önemli başarılar sağlamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için: <https://prabook.com/web/oshima.hisanao/3745827> (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020); (Kowner, 2006: 273).

⁴¹ Baron-General Oshima Yoshimasa (1850-1926). 3. Ordu'nun 9. Tümeni'ne komuta etti. Orgeneralliğe yükseltilmiş, daha sonraki dönemde Çin'deki Kwantug Bölgesi'nin Genel Valisi olarak atanmıştır. Ayrıntı için: <https://prabook.com/web/yoshimasa.oshima/3745868> 3745827 (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020); (Kowner, 2006: 273, 274).

⁴² Vicont-General Ogawa Mataji (1848-1909). 2. Ordu'nun 4. Tümeni'ne kumanda etmiştir (Kowner, 2006: 269).

⁴³ Baron-General Okubo Haruno (1848-1915). 2. Ordu'nun 6. Tümeni'ne kumanda etmiştir (Kowner, 2006: 270).

⁴⁴ Vicont-Mareşal Oku Yasukata (1846-1930). Çin-Japon Savaşı'nda 5. Tümen'e komuta

Devletin Çin ile yaptığı savaşta meşhur olan Japon Generali.

Oyama⁴⁵

Çin Savaşı'nda İkinci Ordu komutanı olan ve savaş tecrübesiyle ünlenen meşhur Japon komutanı olup, o gün Port Arthur fethini kazanmıştır.

Ito⁴⁶

Oylamada kaybetmiş Japon siyasetçi olup, Markiz olarak lakaplanmıştır. Mikado'nun bir numaralı müsteşarıydı. Japon anayasasını düzenlemeyle görevlendirilmişti. İngiltere ile ülkesi arasındaki ittifak anlaşmasına da o, katılmıştı.

Ito⁴⁷

Japon Amirali olup, Vikont lakabını elde etmişti. Genelkurmay Başkanı makamında olup, Çin'le yapılan savaşta donanma komutanıydı.

Idzuma⁴⁸

Zırhlı Japon kruvazörü olup, 10 bin ton taşıma kapasitesine, 24 hıza sahip 200 milimetre çapında 4 top, 150 milimetre çapında 14 topa sahip olup, İngiltere de yapılmıştır.

Izumo⁴⁹

Japon kruvazörü olup, ilk model bir zırhlıdır.

Ierumi⁵⁰

Üçüncü sınıf bir Japon kruvazörüdür.

etmiştir (Kowner, 2006: 269, 270).

⁴⁵ Devlet adamı ve General Oyama Iwao (1842-1916). Rus-Japon Savaşı'nda Japon Ordusu'nun başkomutanlığını yaptı.

⁴⁶ Ito Hirobumi (1841-1909). Japonya'nın ilk başbakanıdır. Toplamda dört defa Başbakan olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bak: <https://www.ndl.go.jp/portrait/datas/12.html> (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020); (Kowner, 2006: 163).

⁴⁷ Kont-General To, Sukeyuki (1843-1914). Daha sonra Donanma Komutanı oldu (Kowner, 2006: 163, 164).

⁴⁸ Izumo, İngiltere'de Armstrong, Whitworth & Co., Firması tarafından inşa edilerek 1899'da denize indirildi. Rus-Japon Savaşı sırasında Kamimura Hikonojo'nun komutası altındaki 2. Filo'nun bayrak gemisiydi. http://www.combinedfleet.com/Izumo_t.htm (Erişim Tarihi: 23.02.2020). II. Dünya Savaşı'nda 1945 yılında Amerikalılar tarafından vurulmuş ve 1947 yılında hurda olarak parçalanmıştır (Kowner, 2006: 166).

⁴⁹ Izumi sınıfı zırhlı Japon kruvazörü. Eski adı Esmeralda olup Şili'den satın alınmış ve 1894 yılında Japon Donanmasına katılmıştır (Kowner, 2006: 166).

⁵⁰Yaptığımız araştırmada bu adla bir Japon savaş gemisine rastlamadık. Muhtemelen bir baskı ya da telaffuz hatası vardır. Izumi yerine bir başka gemi zannedilerek Ierumi olarak yazılmış olabilir. Portekiz gazetesinde de Irumi olarak yazılmaktadır.

Elliott⁵¹

Körfezde bir ada olup, bu şekilde isimlendirilmiştir. Delni⁵² yakınındaki Lyton Yarımadası kıyıları yakınındadır.

In-keou⁵³

Mançurya'da bir yer olup, Çin Kuzey Demir yolu'nun sonunda yer alır.

Inouï⁵⁴

Baron lakabını elde etmiş Japon Amirali. Japonya'da deniz memuriyetinin büyükleri arasında ikinci sırada yer almaktadır.

Inoui⁵⁵

On İkinci orduya hükmeden Japon Generali olup, Çin ile yapılan tüm savaşlara komutan olarak katılmıştır.

Iwat⁵⁶

Izumo modeli bir zırhlı olan Japon kruvazörüdür.

B HARFİ

Bazillowsky⁵⁷

Mühendisler başı olan Rus Generali.

Bespochtchading⁵⁸

Port Arthur'da bulunan Rus torpidosu olup, kaptanı Lukin'dir.

⁵¹ Elliot Adaları. Günümüzde Çin'in Changhai İdari Bölgesi'nin eski adıdır.

⁵² Bakınız; 85.dipnot.

⁵³ Yingkou ya da bilinen geleneksel adıyla Newchwang. Mançurya'da, Fengtien bölgesindeki bir Çin liman şehri. Ayrıntılı bilgi için bak: <http://gluedideas.com/content-collection/Encyclopedia-Britannica-Volume-16-Mushroom-Ozonides/Newchwang.html> (Erişim Tarihi:09. 06. 2020).

⁵⁴ Inoue Yoshika (1845-1929). Japon donanma subayı (Kowner, 2006: 160, 161).

⁵⁵ Inoue Hikaru (1851-1908). Japon I. Ordusu'nun 12. Tümeni'nin komutanı olarak Rus-Japon Savaşı'na katılmıştır (Kowner, 2006: 160).

⁵⁶ Metin'de eksik yazılmıştır. Iwate olmalıdır. İngiliz Armstrong, Whitworth & Co.,Firması tarafından inşa edilerek, 1900'dadenize indirilmiştir. Amiral Kamimura komutasında, Rus-Japon Savaşı'na katılmış olan gemi, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında 1945 yılında batırıldı. http://combinedfleet.com/Iwate_t.htm (Erişim Tarihi: 23.02.2020); https://ww2db.com/ship_spec.php?ship_id=479 (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

⁵⁷ Kwantung Bölgesi'nin başmühendisi, General. http://memoria.bn.br/pdf/128066/per128066_1904_00062.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

⁵⁸ Asıl metinde, bu torpido botun adı farklı yazılmıştır. Besposhtcodni olmalıdır. 19 Şubat 1904'deki kaptanı için bak: <https://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH19040219.2.18&e=-----en--20--1--txt-txIN-----1> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

Pallada⁵⁹

7.000 ton taşıma kapasiteli Rus kruvazörü olup, 150 milimetre çapında 8 topa ve 20 knot hızı sahiptir.

Bayarin⁶⁰

3.000 ton taşıma kapasitesine sahip Rus kruvazörü olup, 22 knot hızı, 118 milimetre çapında 6 topu vardır.

Bayan⁶¹

İlk model Rus kruvazörü. 80.000 ton taşıma kapasitesine sahip olup; 31 knot hızı, 300 milimetre çapında iki topa, 150 milimetre çapında sekiz topu olup, Port Arthur'da konuşlanmıştı.

Petropavlovsk⁶²

14.000 ton taşıma kapasiteli Rus zırhlısı olup, 17 knot hızı, 300 milimetre çapında 4 topu, 150 milimetre çapında 12 topu olup, 13 Nisan'da bir patlamayla batmıştır. Gazeteler bu olayı ayrıntılı olarak aktarmıştı.

Peresviet⁶³

12. 000 ton taşıma kapasiteli Rus zırhlısı olup; 19 knot hızı, 300 milimetre çapında 4 topu, 150 milimetre çapında, 10 topa sahipti.

⁵⁹ Pallada korumalı kruvazörü, Kasım 1904'de Japon kuvvetleri tarafından vurulmuş ve batırılmıştır. Japonlar tarafından ele geçirilen gemi, onarılmış ve 1924 yılında hedef olarak kullanılıp, batırılana kadar Tsugaru adıyla Japon Donanması'nda hizmet vermiştir (Kowner, 2006: 282; Lardas, 2019; Jounal, 1906: 131-135; Jordan, 2019: 91).

⁶⁰ Boyarin. Savaşın başında batmıştır. Ayrıntı için bak: <http://www.steelnavy.com/CombrigBoyarin.htm> (Erişim Tarihi: 09.06.2020) ve (Kowner, 2006: 78).

⁶¹ Bayan sınıfı dört Rus zırhlı kruvazöründen biridir. 27 Temmuz 1904'de Port Artur kuşatması sırasında Japon topçusu tarafından batırılmıştır (Lardas, 2018: 28; Kowner, 2006: 66, 67).

⁶² Baltık Filosunda hizmet veren Petropavlovsk sınıfı Rus savaş gemisi. 13 Nisan 1904'de batmıştır. (Lardas, 2018: 28; Kowner, 2006: 283, 284). Ayrıca bak: <https://www.naval-encyclopedia.com/ww1/Russian-navy/petropavlovsk-class-battleships> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶³ Gemi'nin özellikleriyle ilgili bilgi bulunamamıştır. Peresvet ya da Peresvyet. 6 Aralık 1904'de batırılmıştır (Kowner, 2006: 278). Daha sonra Japonlar tarafından onarılarak Sagami adıyla Japon Deniz Kuvvetlerinde hizmet vermiştir (Lardas, 2019: 29). Takip eden yıllarda tekrar Rusya'ya satılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak: <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?37382> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

Broughton⁶⁴

Japon Denizi'nde Kore'de kuzeydoğuda bir körfez olup, Port Lazirof Wansın limanı buradaydı.

Probleda⁶⁵

12.000 ton taşıma kapasiteli Rus zırhlısı olup; 19 knot hıza, 250 milimetre çapında 4 topa, 150 milimetre çapında da 11 topa sahip olup, Por Arthur'da konuşlanmıştı.

Pflueg⁶⁶

Port Arthur'u savunmakla görevli Rus generali.

Blagovestchensk⁶⁷

Amur Nehri üzerinde önemli bir Rus yerleşim birimi.

Blonde⁶⁸

Kore Körfezi'nde yer alan bir ada olup, Çin-Japon Savaşı günlerinde Japonların Port Arthur üzerine yaptıkları saldırılarda üs ve aktarma noktasıydı.

Ping-Yan ou Phyeng-Yang⁶⁹

50.000 nüfuslu Kore şehri olup, 1894 yılında Japonlar orayı Çine karşı elde ettikleri bir zaferle ele geçirmişti.

⁶⁴Broughton Körfezi. Günümüzde Doğu Kore Körfezi olarak bilinmektedir. Port Lazareff de burada yer alıyordu. <https://sites.google.com/site/japanseamerdujapon/Home/the-process-merdu-coree-become-broughton-bay-tongjoseonman-today-?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶⁵ Pobeda olmalıdır. Aralık 1904'de batırılmış daha sonra Japonlar tarafından tekrar yüzdürülerek onarılmış ve 1905-1908 yılları arasında Japon Sahil Güvenlik gemisi olarak kullanılmıştır. (Lardas, 2018, 36; 2019: 28) Japon Donanması'nda Suwo adıyla görev almıştır (Kowner, 2006: 287).

⁶⁶ Vasilii Egorovich Flug (1860-1955). Rus-Japon Savaşı sırasında 2. Ordu'nun Levazım Dairesi Başkanı ve daha sonra Sahil (kıyı) Bölgesi Askeri Valisi olarak görev aldı (Smele, 2015: 419, 420).

⁶⁷ Rusya'nın Uzak Doğu Eyaleti, Amur Bölgesinin idari merkezi olan şehir. Ayrıntılı bilgi için bak: <https://www.britannica.com/place/Blagoveshchensk> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶⁸ Wai-c'hang - shan Shuidao veya Blonde adalar grubu. Ayrıntı için bak: *Coasts of Korea and China*, Prostar Publications Inc., Annapolis 2007, s. 72, 73.

⁶⁹ Pyongyang. Günümüzde Kuzey Kore'nin başkentidir. 1894 yılında, Birinci Çin-Japon Savaşı sırasında Pyongyang Muhaberesi ile Japonlar tarafından işgal edilmiştir. Takip eden süreçte Japonlarca boşaltıldıysa da Rus-Japon Savaşı sırasında tekrar Japonlarca işgale uğramıştır (Kowner, 2006: 312, 313).

Bojevoi⁷⁰

Rus torpidosu olup, kaptanı Zimerman olup, Port Arthur da konuşlanmıştı.

Port-Arthur⁷¹

Çin havzasında korunaklı bir mevki olup, Lyton adı verilen bir yarımada tarafında yer alıp, orayı bir süre önce Ruslar ele geçirmişti. 1898 de Rus havzası olduğundan beri Ruslar orayı oldukça muhkem hale getirmişlerdi. Limanı oldukça geniştir. Pasifik okyanusuna açılmaya hazır Rus donanmalarının burçları orada yükselmekteydi. İç limana geçiş zorluydu. Suyun derinliği az olduğundan burçlarının ıslahı orada oldukça zordu.

Port-Lazareff⁷²

Proton körfezinde Kore’de doğu sahili üzerinde bir limandır.

Port-Hamilton⁷³

Güney Kore’de küçük bir adadır.

Pusyrewsky⁷⁴

Büyük bir orduya kumanda eden Rus generali olup, Polonya’da Fersufya’da vali idi.

Possiet⁷⁵

Kore'nin kuzeydoğusunda yer alan bir körfez olup, doğu Sibirya’ya yakındı.

⁷⁰ Boevoy veya Boevoi. Boevoi sınıfı Rus destoreyri. Rus Pasifik Donanmasında yer almış olup I. Destroyer Flotillası’nın parçasıdır (Kowner, 2006: 467; Lardas, 2018: 28).

⁷¹ Daha önce Port Arthur (Arthur Limanı) adını taşıyan yerin günümüzdeki adı Lüshun, Lüshun ya da Lüshunkou’dur. <https://www.britannica.com/place/Lushun> (Erişim Tarihi: 09.06.2020). Daha önceki adları için bak: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/x109754> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁷² Kuzey Kore’de bulunan Wönsan adlı liman şehri ve bölgesel başkenttir. Japon Denizi’nin uzakbatısında yer alan şehir aynı zamanda donanma üssünü de sahiptir. Bir ticaret şehri olarak 1880’de kurulmuştur. Esas adı Wönsanjın, olan şehir, Ruslardan kalan Port Lazarev adı ile ünlü olmuştur. Şehrin Japon işgal dönemindeki (1910-1945) adı Gensan’dır. Ayrıntı için bak: http://koreakonsult.com/Attraction_Wonsan_eng.html (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁷³ Günümüzde Güney Kore sınırları içinde bulunan adalardan oluşan Geomun-do adlı bölge. Daha önce Port Hamilton veya Komundo ismi ile biliniyordu. Adaların tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bak: Sangpil Jin, “The Port Hamilton (Geomundo) Incident (1885-1887): Retracing Another Great Game in Eurasia”, *The International History Review*, 41: 2, 280-303, 2019.

⁷⁴ Aleksandr Kazimirovich Puzyrevskii (Puzyrewski, Puzyrevsky), 1845-1904. Rus Piyade generalidir. Ayrıca askerî tarih üzerine kitapları vardır (Jalonen, 2015: 24).

⁷⁵ Posyet. Günümüzde Rusya’nın Japon Denizi’ne bakan sahillerindeki bir koy’dur. Konumu için bak: <https://www.vesseltracker.com/en/Port/Posyet/Dashboard.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

Pollava⁷⁶

11.000 ton taşıma kapasiteli Rus zırhlısı hızı; 17 knot olup, 300 milimetre çapında dört top ve 150 milimetre çapında 12 topa sahiptir.

Boris⁷⁷

Rus grandükü olup, imparatorluk ailesinden grandük Viladimir'in oğludur. Savaşmak için Uzak Doğu'ya gitmişti.

Bogatyr⁷⁸

6.000 ton taşıma kapasitesine sahip Rus kruvazörü olup; hızı 23 knot olup, üzerinde 12 adet 150 milimetre çapında topu bulunmakta ve Vladivostok'da bulunmaktaydı.

Bohr⁷⁹

Rus topçusu.**Pisu-Nhana**⁸⁰

Kore sınırından 200 kilometre uzakta bir mevzi.

T Harfi

Ta-Toung-kao⁸¹

Yalu nehri giriş konumunda bir liman.

Tachimi⁸²

6. Ordu'nun başında yer alan Japon General.

⁷⁶ Muhtemelen dizgi hatası ile Pollava diye yazılmış olup, doğrusu Poltava olmalıdır. Rusya, St. Petersburg'da, 1892-1899 yılları arasında, Petropavlovsk sınıfı savaş gemisi olarak inşa edilmiştir. 5 Aralık 1904'de batırılmış, Rusların teslim olmasıyla Japonlar tarafından onararak Tango adıyla Japon Donanmasına hizmet etmiştir. 1916'da tekrar Rusya'ya satılmış ve Tchesma adıyla Rus donanmasında hizmet vermiş olan gemi, 1923 yılında hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 290, 291).

⁷⁷ Grandük Boris Vladimirovich. Ayrıntı için bak:

https://archive.org/stream/DevletlerVeHanedanlar4AvrupaDevletleri...../Devletler%20ve%20Hanedanlar%204%20-%20Avrupa%20Devletleri....._djvu.txt (Erişim Tarihi:09.06.2020).

⁷⁸ Rus korumalı kruvazörü. Almanya'da 1898-1902 yılları arasında inşa edilmiştir. 15 Mayıs 1904'de ağır yara aldıysa da kaçmayı başarmış, 1922'de hurdaya ayrılarak parçalanmıştır (Kowner, 2006: 76; Lardas, 2018: 28).

⁷⁹ Rus gambotudur. Japonlara kayıplar verdirmiştir. THE DAILY NEWS, B.C.. THURSDAY, JUJNE 1G, 1904, I. Sayfa. Ayrıca bak: <http://www.gutenberg.org/files/27910/27910-h/27910-h.htm> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁸⁰ Konumu tespit edilemedi.

⁸¹ Yalu Nehri'nin Kore Körfezi'ne döküldüğü yerde bir yerleşim.

<https://www.pinterest.at/pin/453667362439991275/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁸² General Tatsumi Naofumi veya Tatsumi Naobumi (1845-1907). Çin Japon Savaşı'ndaki (1894-1895) başarılarıyla ün kazanmış, Baronluğa terfi ettirilmiştir. Rus-Japon Savaşı'nda da görev almıştır (Kowner, 2006: 145, 342, 372).

Takeshiki⁸³

Toşima Adası'nda yer alan bir Japon yerleşim yeri olup, Japonlar orada kömür biriktiriyor ve ihtiyaç duydukları yerlere oradan naklediyorlardı.

Tai-Kau⁸⁴

Kore'nin içlerinde bir belde olup, içinden Pusan'a giden tren yolu geçiyordu.

Tsuzoko⁸⁵

Kont lakabı elde etmiş Japon siyasetçi olup, Japonya'da özel mecliste yazarlar başkanı idi.

Tsushima⁸⁶

Kore Boğazı'nda yer alan korunaklı bir Japon adası olup, savaşta çok büyük öneme sahipti.

Talian-Ouan⁸⁷

Port Arthur'dan 35 kilometre uzaklıkta Delni'ye komşu bir körfezdır.

Togo⁸⁸

Japon Amiralı olup, maharetiyle deniz savaşında iki meşhur kişiden biriydi. Japon-Çin Savaşı'nda ünlenmişti ve İngiltere'de okullarda eğitim almıştı.

Tokio⁸⁹

Japon İmparatorluğu'nun başkentiydi. Nüfusu 1,5 milyondur.

⁸³ Adanın konumu için bak: https://www.marinetraffic.com/tr/ais/details/ports/20203/Japan_port:TAKESHIKI (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁸⁴ Günümüzde Güney Kore'nin Daegu (Taegu) şehri olmalıdır.

⁸⁵ Kont Tsuzuki, Keiroku (1861-1923) olmalıdır. Kısa özgeçmişi ve aldığı görevler hakkında daha fazla bilgi için bak: <https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/456.html?cat=82> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁸⁶ Japonya ve Kore arasında Japonya'ya ait bir ada. Konumu için bak: <https://tsushima-gbt.com/about-en> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁸⁷ Sarı Deniz tarafında yer alan günümüzdeki Dalian Wan adlı koy olmalıdır. Konumu için bak: <https://www.travelchinaguide.com/images/map/liaoning-dalian.jpg> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁸⁸ Ünlü Japon Amiral Togo Heiachiro (1847-1934). Japon Donanmasına komuta etmiş ve Japonya'nın zaferinde büyük bir rol oynamıştır (Kowner, 2006: 377-379).

⁸⁹ Japonya'nın başkenti Tokyo'dur.

Tokiwa⁹⁰

10.000 ton taşıma kapasitesine sahip Japon kruvazörü; hızı 21 knot olup, zırhı 165 milimetre, silahları 200 milimetre çapında 4 top ve 150 milimetre çapında 10 toptu. İngiltere'de yapılmıştı.

Tumen⁹¹

Kore'yi Rusya'ya bağlı Doğu Sibirya'dan ayıran nehrin adıdır. Kuzeydoğu yönündedir.

Terouchi⁹²

Japon generali olup, Japonya Savaş Bakanıdır.

G Harfi

Gelinski⁹³

Lyotnan rütbesinde Rus komutanıdır.

Giliak⁹⁴

Rus topçu gemisi.

Genro

Japonya'da yaşlılar Siyaset Divanı'nın adıdır. Bu özel bir divan olup, Mikado başkanlık etmektedir. Anayasa hükümlerinin uygulama alanı dışındaydı ve yüksek devlet işlerinde söz sahibiydi.

Gensan⁹⁵

Kore'nin kuzey doğusunda yer alan bir liman olup, 200.000 nüfusa sahipti. Orada önemli bir Japon toplanma yeri vardı.

⁹⁰ Asama sınıfı Japon zırhlı kruvazörü. Armstrong, Elswick, İngiltere'de 1896-1899 yılları arasında inşa edilmiştir (Kowner, 2006: 379-380). 1947 yılında hurdaya ayrılarak parçalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak: http://www.combinedfleet.com/tokiwa_t.htm (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁹¹ Tümen Nehri, günümüzde, Kuzey Kore'nin Çin ve Rusya arasındaki Kuzeydoğu sınırını oluşturmaktadır.

⁹² Kont Terauchi, Masatake (1852-1919), (Kowner, 2006: 374).

⁹³ Tümgeneral Gilinski ya da Gilinsky. 35. Piyade Tümeni'ne bağlı 1. Tugayla altındaki 137. ve 138. Piyade Alaylarının komutanlığını yapmış Rus generalidir (Repington, 1905: 632).

⁹⁴ Gilyak (Giljak). Rus Geniş Nehir Gambotudur. St. Petersburg'da 1896-1899 yılları arasında inşa edilmiş 8 Ocak 1904'de batmıştır. https://www.navypedia.org/ships/russia/ru_of_gilyak.htm (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁹⁵Bakınız 56. dipnot.

K Harfi

Khabarovsk⁹⁶

Amur nehri üzerinde bulunan bir Rus şehridir. Uzak Doğu'daki Rus şehirlerinin giriş kapısı özelliğindedir ve nüfusu 10.000 kişiydi.

Kharbine⁹⁷

Mançurya tren yolunun en önemli bir istasyonudur. Rusya'nın Mançurya'ya girişinden sonra gelişen bir belde olmuştur. Orada sağlam kale ve karargâhlar bulunmaktadır.

D Harfi

Dabitsch⁹⁸

Krumoboy⁹⁹ adlı Rus kruvazörünün kaptanıdır.

Duff¹⁰⁰

Kin Çiyuten ile Delni arasında yer alan bir körfezdır.

Dalny¹⁰¹

Asya'daki ilk Rus demir yolu istasyonudur. Petersburg'dan 8.500 kilometre uzaklıktadır. Korunaklı Lyotan yarımadasında sona ermektedir.

⁹⁶Rus Uzak Doğu'sunda yer alan bir şehir. Konumu için bak: <http://v2.travelark.org/travel-blog-entry/crowdywendy/8/1496994558> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁹⁷Harbin Şehri. Günümüzde Çin'in Heilongjiang eyaletinde başkentidir. Kış festivalleri ile ünlüdür. Bak: <https://www.google.com/maps/place/Harbin,+Heilongjiang,+%C3%87in/@43.2330964,130.7636244,6z/data=!4m5!3m4!1s0x5e4364f8a6641461:0x5e7c92735aa02cd5!8m2!3d45.803775!4d126.534967?hl=tr> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁹⁸ Nikolai Dimitrievich Dabić. (1857-1908?) Hakkında daha fazla bilgi ve hayatı hikâyesi için bak: "Russian nobility SERBIAN ORIGIN during the reign of the Romanov dynasty": <http://freepages.rootsweb.com/~tqpeiffer/history/Documents/CENTRAL%20EUROPE%20HERALDRY/CENTRAL%20EUROPE%20Permanent/SERBIA/Russian%20nobility%20of%20Serbian%20origin%20during%20the%20Romanov%20dynasty.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁹⁹ Gromoboi. Birinci Sınıf Rus zırhlı kruvazördür. Rusya, St. Petersburg'da 1897-1900 yılları arasında inşa edilmiş, 1922'de hurdaya ayrılmıştır (Kowner, 2006: 136). Farklı dönemlerdeki fotoğrafları için bak: <https://englishrussia.com/2013/04/29/the-story-of-one-russian-armoured-cruiser/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

¹⁰⁰ Bu körfez hakkında bilgi tespit edilemedi.

¹⁰¹ Çince Dalian, Ta-lien, Rusça Dalny, Japonca Dairen, olarak adlandırılan şehri eski ismi Lüda'dır. Bu liman şehri, Çin'in kuzeydoğusunda yer almaktadır. Ayrıntı için bak: <https://pagodaprojects.com/the-history-of-dalian/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

Dovborvoussnuzky¹⁰²

Rus ordusunda alay emiri rütbesinde bir komutandır. Savaş'tan öncesi mevkisi Rusya'nın Çin büyükelçiliği koruma amiri idi. Savaş başladığında Mançurya'daki Rus birliklerinden birinin başına atanmıştı.

Dimilri-Donskoï¹⁰³

Rus savaş gemisidir. Uzak Doğu'daki donanmaya katılmak için yola çıkmıştı daha sonra yerine dönmesi emri aldı.

Diana¹⁰⁴

7.000 ton taşıma kapasiteli Rus kruvazörü olup; hızı 20 knot, silahları 150 milimetre çapında 8 toptan oluşmaktaydı ve Port Arthur'da bulunuyordu.

Z Harfi

Zelinski¹⁰⁵

General rütbesinde Rus komutanıdır.

R Harfi

Ratsivan¹⁰⁶

Rus zırhlısı, 12.800 ton taşıma kapasitesine sahiptir ve hızı 18 knottur. 300 milimetre çapında dört topu, 150 milimetre çapında 12 topu vardır. Savaş

¹⁰² General Dovbor-Musnitsky, Dowbor-Muśnicki veya Dowbor Musnicki Jozef (1867-1937). Polonya asıllı Rus Generali'dir. 1902'de Rus Askerî Akademisi'nden mezun olmuştur (Lerski 1996: 117, 118).

¹⁰³ Baskıda hatalı olarak Dmilri yazılmıştır. Doğrusu Dmitrii Donskoioİmalıdır. Zırhlı kruvazör olarak Rusya, St. Petersburg'da 1881-1885 yılları arasında inşa edilmiştir. Tsushima Deniz Savaşı sırasında 28 Mayıs 1905'de ağır yaralanmış ertesi gün mürettebatı tarafından Japonların eline geçmemsi için batırılmıştır (Kowner, 2006: 107, 108; Lardas, 2018: 28, 30).

¹⁰⁴ Pallada sınıfı Rus korumalı kruvazörü. Rusya, St. Peterburg'da 1895-1902 yılları arasında inşa edilmiştir. Aleksandr Lieven komutasında Sarı Deniz Savaşı'nda yara alsa da önce, Almanya'nın kontrolündeki Shantung'da bulunan Kiaochou [Jiaozhou] limanına kaçmayı başarmış, orada ikilometreal yaptıktan sonra Fransa kontrolündeki Vietnam'ın Saigon limanına ulaşmıştır. Savaş sonuna kadar burada kalan gemi, daha sonra Rusya'ya dönmeyi başarmıştır (Kowner, 2006: 102, 103; Lardas, 2018: 28, 29).

¹⁰⁵ Yakov Grigoryevich Zhilinsky (Zhilinskii, Yakov Grigorievich), 1853-1918. Rus-Japon Savaşı sırasında Rus Uzak Doğu Ordusu'nun Başkomutanı olarak görev yapmıştır (Kowner, 2006: 438, 439).

¹⁰⁶ Retzivan kruvazörü. Amerika Birleşik Devletleri'nin Filedelfia şehrinde bulunan William Cramp Şirketi tarafından 1898-1902 yılları arasında inşa edilmiştir. Savaşa katılan yeni Retzivan sınıfı tek gemi olup, zamanının en iyi Rus savaş gemisi olarak kabul görmüştür. 6 Kasım 1904'de Port Arthur kuşatmasının son safhalarında vurularak batmıştır. Daha sonra 1908 yılında Japonlar tarafından onarılarak Hizen adıyla Japon Donanmasına katılmıştır. 1924 yılında hizmet dışına çıkarılmış ve hedef olarak kullanılarak batırılmıştır (Kowner, 2006: 316; Lardas, 2018: 28).

haberlerini bize ulaştıran gemi olup, Japonya'nın Port Arthur'a defalarca saldırısı karşısında yara alıp onların bombalarından zarar görse de batmadı. Kayser tarafından kaptanına madalya takdim edildi.

Roudnieff¹⁰⁷

Faryak adlı Rus kruvazörünün kahraman kaptanıdır.

M Harfi

Missampo¹⁰⁸

Fusan yakınlarında yer alan Güney Kore'de bir limandır.

Mikasa¹⁰⁹

15.000 ton taşıma kapasiteli Japon zırhlısı olup; hızı 18 knot, 365 milimetre çapında zırhı, 300 milimetre çapında 4 topu ve 150 milimetre çapında da 4 topu daha olup, İngiltere'de yapılmıştı.

Min¹¹⁰

Paris'te bulunan Kore Büyükelçisi olup, Koreli siyasetçidir.

N Harfi

Nodzo¹¹¹

Meşhur Japon Generali. Japonya'nın Çin ile yaptığı savaşta galip gelmişti. Bu savaşın sonunu belirleyen bir cephede büyük bir zafer kazanmıştı.

¹⁰⁷ Rudnev, Vsevolod Fedorovich (1855-1913). Chemulpo muharebesinde, Variag gemisine komuta etmiştir (Kowner, 2006: 327, 328).

¹⁰⁸ Eski adıyla Masampo veya günümüzdeki adıyla Masanhappo-gu. Şehrin konumu için bak: https://geographic.org/geographic_names/name.php?uni=-1001966&fid=3544&c=south_korea (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

¹⁰⁹ İngiltere Vickers'de, 1899-1902 yılları arasında inşa edilmiştir. Sarı Deniz ve Tsushima muharebelerinde ağır yaralar almış olsa da onararak görevine devam etmiştir. Savaş bittikten birkaç gün sonra 11 Eylül 1905'de cephaneliğinde meydana gelen batlama ile batmış, tekrar onarılarak 1907'de hizmete alınmıştır. 1922'de emekliye ayrılan Mikasa, o zamandan beri Yokosuka Deniz Üssün'de Anıt Gemi olarak sergilenmektedir (Kowner, 2006: 331; Lardas, 2018: 29).

¹¹⁰ Min Young-hwan (1861-1905), olmalıdır. Dürüst bir kişi olarak tanınmıştır. Japonya ile 18 Kasım 1905'de imzalanan Manda Anlaşması'nı utanç verici bularak protesto etmek için 30 Kasım 1905'de sabah saat 06'da intihar etmiştir. Hakkında kısa bilgi için bak: <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:319660> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹¹¹ Nozu, Michitsura (1841-1907). 4. Japon Ordusu'na komuta etmiş Liaoyang, Sha-ho ve Mukden muharebelerine katılmıştır. (Kowner, 2006: 268) 1884 Savaş Bakanı olmuş, 1906 yılında Mareşallığa terfi etmiş, Marki unvanı almıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bak: <https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/161.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

Nagasaki¹¹²

Çok önemli bir Japon limanıdır. Sisbu'dan birkaç kilometre uzakta olup, Çin-Japonya Savaşı'nda Japon donanmasının toplandığı yerdi.

Nicolas II¹¹³

O, Rus imparatoru Nikola hazretleridir. 19 Ocak 1868'de doğmuş 1894'de taç giymişti.

Nishi¹¹⁴

Baron lakabını elde eden Japon generalidir. İkinci orduya hükmediyordu. Çin-Japonya Savaşı'nda büyük yararlılıklar göstermişti.

Nishim¹¹⁵

Japon hükümetinin kısa süre önce Arjantin'den satın aldığı Japon kruvazörüdür. 7.700 ton taşıma kapasitesine sahiptir.

Niou-chouang¹¹⁶

Mançurya'da 50.000 nüfuslu bir liman şehridir.

Harfi

Hatsuse¹¹⁷

15.000 ton taşıma kapasitesi olan Japon zırhlı kruvazörü olup; hızı 18 knot, zırhı 365 milimetre çapında, 200 milimetre çapında dört topu ve 150 milimetre çapında 14 topu mevcut olup, İngiltere'de inşa edilmiştir.

¹¹²Nagasaki (Nagazaki) şehri hakkında güncel bilgi ve konumu için bak: <https://www.nagasaki-tabinet.com/mlang/english/guide/index.php> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹¹³Son Rus İmparatoru'nun hayatı ve özgeçmişi için bak: <https://www.bl.uk/people/nicholas-ii-of-russia> (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

¹¹⁴Nishi Kanjiro (1846-1912). 1. Ordu'ya bağlı 2. Tümen'e komuta ederek Antung'u ele geçirdiği, Yalu ve Liaoyang muharebelerine katılmıştır. Haziran 1904'de general olmuş, Eylül'de Liaotung garnizonunun komutanlığına atanmıştır. 1907'de Vicont unvanı almıştır (Kowner, 2006: 263).

¹¹⁵Nishhin, Japon zırhlı kruvazörü. İtalyan Ansaldo firması tarafından 1902-1904 yılları arasında, Cenova'da Arjantin donanması için inşa edilmiştir. 1904'de, Japonya tarafından satın alınmadan önceki adı Rivadavia'dır. 1920'de silahları sökülerek eğitim gemisi yapılmış, 1936 yılında hedef olarak kullanılarak batırılmıştır (Kowner, 2006: 264; Lardas, 2018: 29).

¹¹⁶Günümüzdeki Çin'in Yingkou şehri olup eski adı Newchwang'dır. Konumu için bak: <http://english.yingkou.net.cn/profile.htm> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹¹⁷Shikishima sınıfı Japon korumalı kruvazörü. İngiltere Elswick'de, Armstrong Whitworth firması tarafından 1898-1901 yılları arasında inşa edilmiştir. 15 Mayıs 1904'de iki mayına çarparak batmıştır (Kowner, 2006: 142, 143; Lardas, 2018: 29).

Hagi¹¹⁸

Hoit'da adasında Batı Japon sahilinde bir liman olup Fozan'dan iki saat uzaklıkta yer alır. Askerî yol olarak inşa edilen Hiroşima arasında kurulmuştur.

Hascegawa¹¹⁹

İmparatorluk muhafız alayının başında bulunan Japon Generali.

Hakodate¹²⁰

Hokkaido¹²¹ Adası'nda kurulu korunaklı bir limandır. Vladivostok'tan 64 kilometre uzaklıktadır. Japonya'nın deniz istasyonu olup nüfusu 75.000 dir.

Ham-heung¹²²

Broton körfezinde üzerinde yer alan bir Kore şehridir.

Ham-yan¹²³

Kore'nin başkentinin adıdır.

Harvatt¹²⁴

İsmi Karfat olarak okunur, Alay emiri rütbesinde Rus komutanıdır. (Kolunal) Mühendis grubu içerisinde yer alır. Demir yolları memurluğunun zeameti ona verilmiştir.

Hayashi¹²⁵

Kont unvanını almış Japon siyasetçisidir. Londra büyükelçisidir.

¹¹⁸ Japonya'nın Hagi şehri. Konumu için bak: <https://www.hagishi.com/en/about/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹¹⁹Hasegawa, Yoshimichi (1850-1924). Savaş sırasında İmparatorluk muhafız alayına komuta etmiş, Yalu muharebesinde ün kazanarak 1904'de Generalliğe terfi ettirilmiştir. 1907 Vikont, 1916'da Kont unvanı alan Hasegawa 1915'de Mareşal olmuş, 1916-1919 yılları arasında Kore Genel Valisi olarak görev yapmıştır (Kowner, 2006: 141, 142).

¹²⁰ Japonya'nın kuzeydeki en büyük adası Hokkaido'da bulunur. Konumu için bak: <http://www.worldeasyguides.com/japan/hakodate/where-is-hakodate-on-map-japan/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

¹²¹ Japonya'nın dört büyük adasından biridir. Bakınız; 120. dipnot.

¹²²Hamhŭng. Günümüzde Kuzey Kore topraklarında kalan bir liman şehridir. Konumu ve bilgi için bak: https://www.koreakonsult.com/Attraction_Hamhung_eng.html (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

¹²³ Kore'nin başkenti Seul'un eskiadlarından biridir.

¹²⁴ Korgeneral Horvat, Dmitrii Leonidovich (1858-1937), 1902-18 yılları arasından Doğu Çin Demir Yolu'nun yöneticiliğini yapmıştır (Edts. Gorinov & Day, 2014: 811).

¹²⁵ Hayashi Tadasu (1850-1913). Japon diplomat. Rus-Japon Savaşı öncesi ve sonrasındaki müzakerelerde görev almıştır (Kowner, 2006: 144).

Haijou¹²⁶

Batı sahilinde yer alan Kore şehridir. Kuzeybatı'da yer alan Şumulbu'dan 150 kilometre uzaktadır.

Hirochima¹²⁷

Korunaklı Japon şehridir. Çin Japon Savaşı esnasında Mikado¹²⁸ orada ikamet etmişti.

Haicheng¹²⁹

Lyoyan'dan 55 kilometre uzaklıkta yer alan bir Mançurya beldesidir.

Hailar¹³⁰

Eski Moğol Mançuryası yerleşim yeridir. Günümüzde orada önemli bir tren yolu vardır.

Harbin¹³¹

Harbin maddesine bakınız.

Hisinmintou¹³²

Çin tren yolunun kuzeydeki son istasyonudur. Mukden'dan 45 kilometre uzaklıkta yer alır.

Hokkaido¹³³

Yesu adı verilen büyük bir Japon adasıdır.

Hondo¹³⁴

Japonya'nın en büyük adasıdır. Nibun'da denilir.

¹²⁶ Haeju Şehri. Günümüzde Kuzey Kore sınırları içindedir. Konumu için bak: <http://www.tageo.com/index-e-kn-v-06-d-m268049.htm> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

¹²⁷ Japonya'nın Hiroşima şehridir. Konumu için bak: <https://visithiroshima.net/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹²⁸ Japon imparatoruna verilen san.

¹²⁹ Lyoyan'dan 55 kilometre uzaklıkta yer alan bir Mançurya beldesi olup günümüzde Çin'de bir şehirdir. Konumu için bak: <http://www.tageo.com/index-e-ch-v-19-d-m2631398.htm> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

¹³⁰ Günümüzde Çin'in İç Moğolistan Bölgesi'ndeki bir şehir. Eski adı Hulun'dur. Bilgi ve konumu için bak: <https://www.britannica.com/place/Hailar> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹³¹ Bakınız 79. dipnot.

¹³² Günümüzdeki Çin'in Shenyang şehri olmalıdır.

¹³³ Hokkaido Japonya'nın dört büyük ana adasından biridir. Tarih içinde Ezo, Yezo, Yeso ve Yesso olarak da bilinmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bak: <https://nihonscope.com/japan-geography/hokkaido-japan-culture-history-sightseeing/> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

¹³⁴ Konumu için bak: <http://www.fallingrain.com/world/JA/36/Hondo.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

Higashikuze¹³⁵

Japon imparatorluğunun özel divan başkan yardımcısıdır.

V Harfi

Woronetz¹³⁶

Vladivostok Kalesi'ndeki savunma gücünün başındaki Rus generalidir.

Weï-Hai-Wei¹³⁷

Şanton vilayetinden bir Çin yerleşim yeridir. Kuzey sahilinde yer alıp, Çin orayı İngiltere'den kurtarmıştır.

Wolkoff¹³⁸

Mançurya'da askerî iletişimin başındaki Rus generalidir.

Wijou¹³⁹

Yalu Nehri bitişiğindeki Kore'nin kuzeyinde yer alan bir limandır.

Y Harfi

Yashima¹⁴⁰

15.600 ton taşıma kapasitesine sahip Japon zırhlı kruvazörüdür.

¹³⁵ Higashikuze Michitomi (1834-1912). Soylu bir aileden gelmektedir. Yaşamı boyunca önemli görevlerde bulunmuş, 1884'de Kont unvanı almıştır. Ayrıntı için bak: <https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/175.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹³⁶ Voronets Dmitry Nikolaevich (1852-1932), Vladivostok'un askerî yetkilisi konumundaki Rus Tümgeneralidir. Bak: Great Britain Comilimetreitte of Imperial Defence, *Official history, naval and military, of the Russo-Japanese War. Prepared by the Historical section of the Comilimetreitte of Imperial Defence: VOL. III. SAN-DE-PU, MUKDEN, The SEA of JAPAN*, Imperial House, Kingsway, London 1920, s. 91.

¹³⁷ Çin'in kuzeydoğusundaki Shantung bölgesinde, Sarı Deniz'de bir liman şehri. Konumu için bak: https://www.viamichelin.co.uk/web/Maps/Map-Weihai_-_Shandong-China (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

¹³⁸ Korgeneral Vladimir Volkov. Eylül-Kasım 1904 arasında Rusya'nın 17. Avrupa Ordusu'na kumanda etmiştir. (Kowner, 2006: 94).

¹³⁹ Günümüzde Kuzey Kore'nin Uiju şehri. Konumu için bak: https://www.google.com/maps?client=firefox-b-d&q=uiju&um=1&ie=UTF-8&sa=X&ved=2ahUKUWj1mO2no4HqAhVRxYUKHc28A_cQ_AUoAnoECBQQBA (Erişim Tarihi: 14.06.2020)

¹⁴⁰ Japon Fuji sınıfı Savaş gemisi, Armstrong Whitworth firması tarafından Elswick İngiltere'de 1894-1897 yılları arasında inşa edilmiş, 15 Mayıs 1904'de mayına çarparak batmıştır. (Lardas, 2018: 29; Kowner, 2006: 430).

Yakomo¹⁴¹

İlk model Japon zırhlısıdır.

Yalou¹⁴²

Kore ile Mançurya arasında kuzeydoğuda yer alan bir nehirdir.

Yamagata¹⁴³

Fild mareşal rütbesinde Japon komutanıdır. Özel divan üyesi bir siyasetçidir. Çin savaşında yüksek yöneticiliği vardı.

Yamagachi¹⁴⁴

5. Ordu'yu yöneten Japon generalidir. 1900 senesinde Avrupalılarla birlikte Japonya'nın Çin'e karşı savaştığı olaylarda yüksek konumu vardı.

Yamamoto¹⁴⁵

Şu an denizcilik bakanı olup, Japon amiralidir.

Yaman¹⁴⁶

Mühendisler grubunda yer alan Japon generalidir.

Yongampo¹⁴⁷

Şu an Rus havzası olan Yalu nehrine yakın bir limandır.

¹⁴¹ Yakumo, zırhlı Japon kruvazörü. AG Vulkan firması tarafından Almanya Stettin'de 1898-1900 yılları arasında inşa edilmiştir. Savaş'ta yara almasına rağmen batmamıştır (Kowner, 2006: 421; Lardas, 2018: 29).

¹⁴² Kuzey Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki sınırı oluşturan Yalu Nehri. 17. dipnota bakınız.

¹⁴³ Mareşal Yamagata Arimoto (1838-1922). Japon asker ve devlet adamıdır. 1889'da general ve başbakan olmuş, 1898 yılında ise mareşallığa yükseltimiştir. Daha sonra ikinci defa başbakanlık yapmış, 1907'de Prens unvanına layık görülmüştür (Kowner, 2006: 425, 426).

¹⁴⁴ Korgeneral Yamaguchi Motoomi (1846-1905). Çin-Japon Savaşı (1894-1895) sırasında 5. Tümen'e komuta etmiştir (Bickers, 2007: 120).

¹⁴⁵ Yamamoto, Gonnohyoe [Gombei] (1852-1933). 1890'lardan 1920'lere kadar Japon Deniz Kuvvetleri'nin en önemli liderlerinden biridir. Rus-Japon Savaşı sırasında Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak görev yapmıştır (Kowner, 2006: 427, 428).

¹⁴⁶ Büyük ihtimalle, Tümgeneral Yamane Takesuke'dir (1853-1928). 1904'de Wiju Demir yolu İnşaat Bölümü'nün yöneticisiydi. Görevi ile ilgili gazetede çıkan bilgi için bak: Morning Oregonian, June 03, 1904, sayfa 5; <https://oregonnews.uoregon.edu/lccn/sn83025138/1904-06-03/ed-1/seq-5/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

¹⁴⁷ Günümüzde Kuzey Kore sınırları içinde bir şehirdir. Diğer adlandırmaları, Yong-amp'o, Ryusen. Konumu için bak:

<https://www.google.com/maps/place/39%C2%B055'53.0%22N+124%C2%B022'37.2%22E/@39.9285698,124.3915483,7436m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0x0!8m2!3d39.9314!4d124.377?hl=tr-TR> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Yon - Tchoun¹⁴⁸

Vicu'dan 24 kilometre uzaklıkta yer alan bir Kore mevzisidir.

Yuanchidkae¹⁴⁹

Çinli'dir, kuzey bölgesinin hükümdarıdır. Ordusunun da başkomutanıdır.

Yokohama¹⁵⁰

En büyük Japon limanıdır nüfusu 200.000 dir.

Yokusaka¹⁵¹

Büyük öneme sahip Japon deniz istasyonudur.

KAYNAKÇA

An Official Guide to Eastern Asia: The Imperial Japanese Government Railways, Tokyo, 1913.

Charles à Court Repington, *The War in the Far East, 1904-1905*, New York, Dutton, 1905.

Coasts of Korea and China, Prostar Publications Inc., Annapolis 2007.

Great Britain Comilimetreitte of Imperial Defence, *Official history, naval and military, of the Russo-Japanese War. Prepared by the Historical section of the Comilimetreitte of Imperial Defence: VOL. III. San-De-Pu, Mukden, The Sea of Japan*, Imperial House, Kingsway, London 1920.

Halina Lerski, *Historical Dictionary of Poland, 966-1945*, Greenwood Press, Westport 1996.

Jussi Jalonen, *On Behalf of the Emperor, On Behalf of the Fatherland Finnish Officers and Soldiers of the Russian Imperial Life-Guard on the Battlefields of Poland 1831*, Brill, 2015.

¹⁴⁸ Kore'de bulunan bir yerleşim yeridir. Bak:

<https://www.digitalcomilimetreonwealth.org/search/comilimetreonwealth:ht250b692> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

¹⁴⁹ Yuan Shikai (1859-1916), olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bak:

<https://www.chinahighlights.com/travelguide/china-history/yuan-shikai.htm> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

¹⁵⁰ Japonya'nın Tokyo'dan sonra ikinci büyük şehridir.

¹⁵¹ Yokosuka, günümüzde de Amerika Birleşik Devletleri ve Japon Deniz Kuvvetleri'ne evsahipliği yapan bir liman şehridir. Konumuyla ilgili bak: <https://www.tide-forecast.com/locations/Yokosuka-Kanagawa-Japan> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Jonathan D. Smele, *Historical Dictionary of the Russian Civil Wars, 1916-1926*, ROWMAN & LITTLEFIELD, Lanham 2015.

Journal of the United States Artillery, 26. Cilt, No: 2, Artillery Scholl Press, Virginia 1906.

Li Narangoa, Robert Cribb, *Historical Atlas of Northeast Asia, 1590-2010: Korea, Manchuria, Mongolia, Eastern Siberia*, Published by: Columbia University Press 2014.

Mark Lardas, *Tsushima 1905: Death of a Russian Fleet*, Osprey Publishing, 2018.

Russian Battleships and Cruisers of the Russo-Japanese War, Osprey Publishing, 2019.

Rethinking the Russo-Japanese War, 1904-5 Volume 2: The Nichinan Papers, Editors: John W. M. Chapman and Chiharu Inaba, Global Oriental, 2007.

Robert A. Bickers, *The Boxers, China, and the world*, Rowman & Littlefield, 2007.

Rotem Kowner, *Historical Dictionary of the Russo-Japanese War*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, Toronto, Oxford, 2006.

Sangpil Jin, "The Port Hamilton (Geomundo) Incident (1885–1887): Retracing Another Great Game in Eurasia", *The International History Review*, 41: 2, 280-303, 2019.

Stewart Lone, *General Katsura Taro and the Japanese Empire in East Asia, 1874-1913*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of The Australian National University, November 1989.

Sydney Tyler, *The Japan-Russia War An Illustrated History of the War in the Far East*, P. W. Ziegler Co., Philadelphia, 1905.

The Directory & Chronicle for China, Japan, Corea, Indo-China, Straits Settlements, Malay States, Siam, Netherlands India, Borneo, the Philippines, &c., Hongkong Daily Press Office, 1904.

The Preobrazhensky Papers: Archival Documents and Materials. Volume I: 1886-1920, Edt.: Mikhail M. Gorinov and Richard B. Day, Brill, Leiden • Boston 2014.

Warship 2019, Edit. John Jordan, Osprey Publishing, 2019.

Internet Kaynakları:

http://memoria.bn.br/pdf/128066/per128066_1904_00062.pdf (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

<https://prabook.com/web/nikolai.essen/1720732> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

http://www.navypedia.org/ships/russia/ru_cm_04_amc.htm (Erişim Tarihi: 22.02.2020).

<https://www.loc.gov/resource/gdclccn.06001100-0007a/?sp=402&r=0.324,0.649,0.499,0.214,0> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

<https://prabook.com/web/oshima.hisanao/3745827> (Erişim Tarihi: 22.02.2020).

<https://prabook.com/web/yoshimasa.oshima/3745868> 3745827 (Erişim Tarihi: 22.02.2020).

<https://www.ndl.go.jp/portrait/datas/12.html> (Erişim Tarihi: 22.02.2020).

<http://gluedideas.com/content-collection/Encyclopedia-Britannica-Volume-16-Mushroom-Ozonides/Newchwang.html> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

http://combinedfleet.com/Iwate_t.htm (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

https://ww2db.com/ship_spec.php?ship_id=479 (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

http://memoria.bn.br/pdf/128066/per128066_1904_00062.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

<https://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH19040219.2.18&e=-----en--20--1--txt-txIN-----1> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

<http://www.steelnavy.com/CombrigBoyarin.htm> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.naval-encyclopedia.com/ww1/Russian-navy/petropavlovsk-class-battleships> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?37382> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://sites.google.com/site/japanseamerdujapon/Home/the-process-mer-du-coree-become-broughton-bay-tongjoseonman-today-?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.britannica.com/place/Blagoveshchensk> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.britannica.com/place/Lushun> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/x109754> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

http://koreakonsult.com/Attraction_Wonsan_eng.html (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.vesseltracker.com/en/Port/Posyet/Dashboard.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

https://archive.org/stream/DevletlerVeHanedanlar4AvrupaDevletleri...../Devletler%20ve%20Hanedanlar%204%20-%20Avrupa%20Devletleri....._djvu.txt (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<http://www.gutenberg.org/files/27910/27910-h/27910-h.htm> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

<https://www.pinterest.at/pin/453667362439991275/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

https://www.marinetraffic.com/tr/ais/details/ports/20203/Japan_port:TAKESHIKI (Erişim Tarihi:10.06.2020).

<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/456.html?cat=82> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

<https://tsushima-gbt.com/about-en> (Erişim Tarihi:10.06.2020).

<https://www.travelchinaguide.com/images/map/liaoning-dalian.jpg> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

http://www.combinedfleet.com/tokiwa_t.htm (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

https://www.navypedia.org/ships/russia/ru_of_gilyak.htm (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<http://v2.travelark.org/travel-blog-entry/crowdywendy/8/1496994558> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<https://www.google.com/maps/place/Harbin,+Heilongjiang,+%C3%87in/@43.2330964,130.7636244,6z/data=!4m5!3m4!1s0x5e4364f8a6641461:0x5e7c92735aa02cd5!8m2!3d45.803775!4d126.534967?hl=tr> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<http://freepages.rootsweb.com/~tqpeiffer/history/Documents/CENTRAL%20EUROPE%20HERALDRY/CENTRAL%20EUROPE%20-Permanent/SERBIA/Russian%20nobility%20of%20Serbian%20origin%20during%20the%20Romanov%20dynasty.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<https://englishrussia.com/2013/04/29/the-story-of-one-russian-armoured-cruiser/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<https://pagodaprojects.com/the-history-of-dalian/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

https://geographic.org/geographic_names/name.php?uni=1001966&fid=3544&c=south_korea (Erişim Tarihi:12.06.2020).

<https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:319660>(Erişim Tarihi:15.06.2020).

<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/161.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<https://www.nagasaki-tabinet.com/mlang/english/guide/index.php> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<https://www.bl.uk/people/nicholas-ii-of-russia> (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

<http://english.yingkou.net.cn/profile.htm> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<https://www.hagishi.com/en/about/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<http://www.worldeasyguides.com/japan/hakodate/where-is-hakodate-on-map-japan/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

https://www.koreakonsult.com/Attraction_Hamhung_eng.html (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<http://www.tageo.com/index-e-kn-v-06-d-m268049.htm> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<https://visithiroshima.net/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<http://www.tageo.com/index-e-ch-v-19-d-m2631398.htm> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<https://www.britannica.com/place/Hailar> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<https://nihonscope.com/japan-geography/hokkaido-japan-culture-history-sightseeing/> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

<http://www.fallingrain.com/world/JA/36/Hondo.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/175.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

https://www.viamichelin.co.uk/web/Maps/Map-Weihai_-_Shandong-China (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

https://www.google.com/maps?client=firefox-b-d&q=uiju&um=1&ie=UTF-8&sa=X&ved=2ahUKewj1mO2no4HqAhVRxYUKHc28A_cQ_AUoAnoECBQQBA (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

<https://oregonnews.uoregon.edu/lccn/sn83025138/1904-06-03/ed-1/seq-5/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

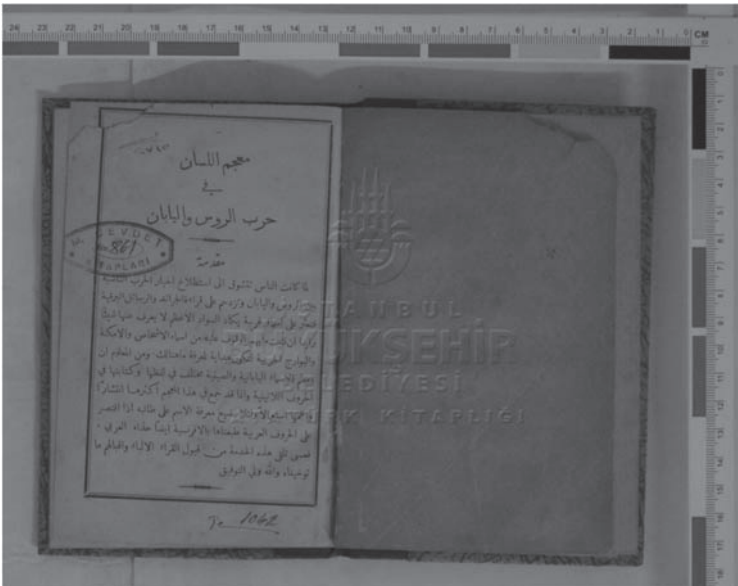
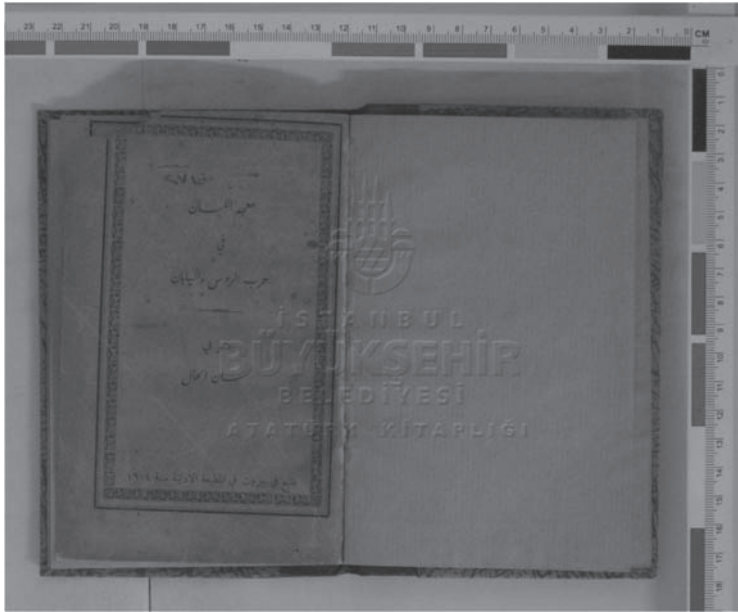
<https://www.google.com/maps/place/39%C2%B055'53.0%22N+124%C2%B022'37.2%22E/@39.9285698,124.3915483,7436m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0x0!8m2!3d39.9314!4d124.377?hl=tr-TR> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

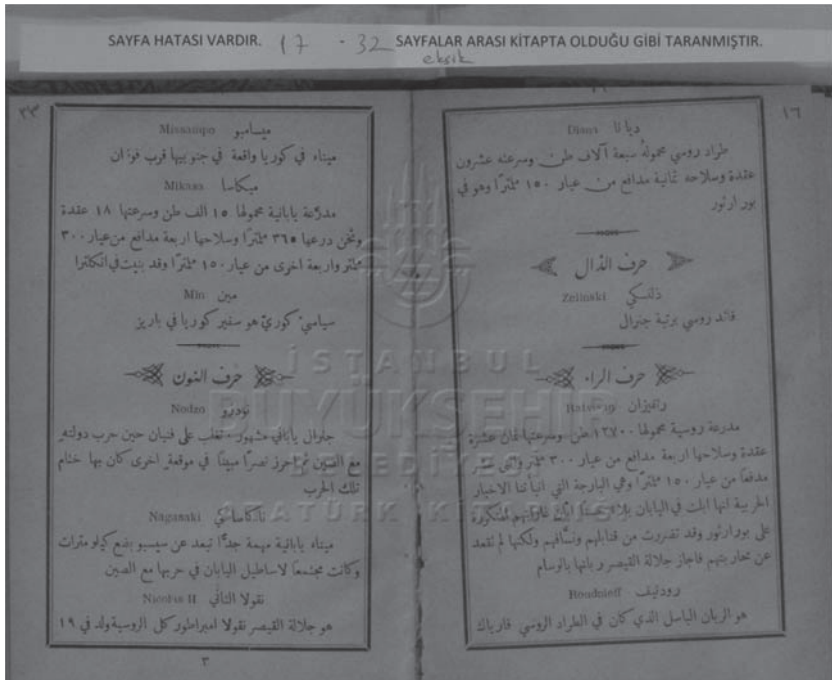
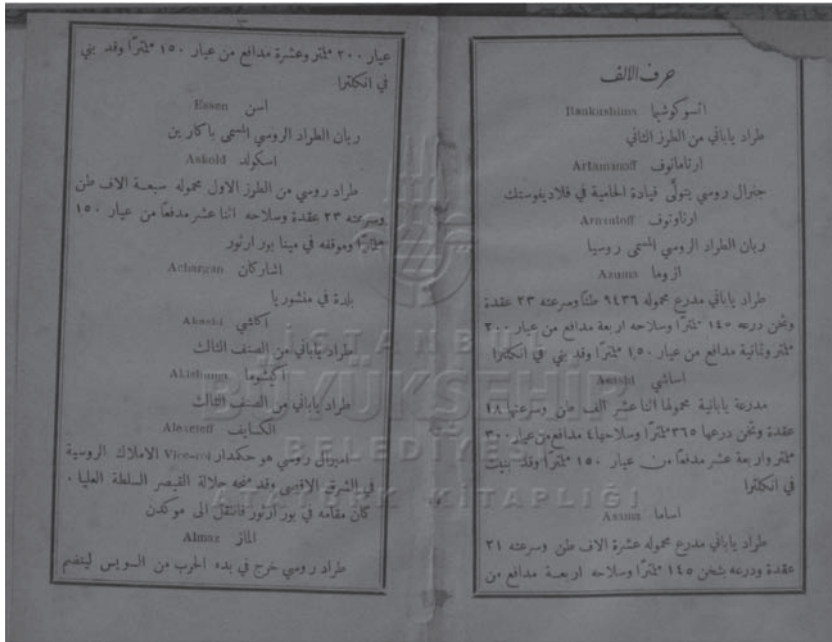
<https://www.digitalcomilimetreonwealth.org/search/comilimetreonwealth:ht250b692> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

<https://www.chinahighlights.com/travelguide/china-history/yuan-shikai.htm> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

<https://www.tide-forecast.com/locations/Yokosuka-Kanagawa-Japan> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

EKLER

GENERAL UTSUNOMIYA TARÔ VE ULUSÔTESİ PAN-İSLÂMCILIK HAREKETİ

Selçuk ESENBEL*

Meiji Japonya'sının Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin tarihinin anlatımı, 1890 yılında Abdülhamid II'nin yolladığı iyi niyet ziyaretini gerçekleştiren Ertuğrul Fırkateyni'nin dönüş yolculuğunda büyük bir fırtınaya yakalanıp batmasıyla vukuu bulan elim felaketin etrafında anlatılırsa da bu ikili ilişkiler bir resmi diplomatik ve ticari antlaşmaya yol açmamış, Japonya ile bu konudaki müzakereler, Japonya 1894 yılında artık kapitülasyonları Batı devletleri ile yaptığı antlaşmalarda lağvettirebildikten sonra, Osmanlı Devleti'nin halen tabii olduğu kapitülasyon antlaşmaları iki ülke açısından hukuki sorun yarattığı için bir türlü sonuçlanmamıştır. Meiji Japonya'sında 1889 Anayasası-1896 Medeni Kanunu ile tamamlanacak olan modern devletin hukukunun tamamen Avrupalılaşması, İngiltere İmparatorluğu yönetimi ve kamuoyunu artık Japonya'nın şark hukukundan garp hukukuna geçişi tamamladığı intibayı yaratmıştır. Öte yandan, İngiltere ve Japonya için Avrasya'da Orta Asya ve Kafkasya'yı fetheden Rusya İmparatorluğu, Pasifik Okyanusu'na uzanan Trans-Sibirya Tren Yolu ile Uzak Doğu'ya erişmiş-dolayısıyla yeni bir tehdit oluşturmakta olup, artık Asya denizlerinde Rusya'ya karşı ortak hareket etmek ihtiyacını iki taraf için de elzem kılmaktaydı. Bu konjonktür içinde, Japon hükümeti, 1894 İngiltere-Japonya Ticaret ve Navigasyon Antlaşması'nda İngiltere'yi kapitülasyonları lağvetmeye ikna ederek, 19'uncu yüzyılda ilk defa Batı devletleri ile mütekabiliyet ve eşitlik ilkesine dayalı uluslararası ilişkileri kuran devlet olarak önemli bir tarihsel dönüşümü sağladı. Artı, 1895 yılında Japonya'nın, Çin Qing İmparatorluğu'na karşı kısa bir savaştan sonra muzaffer çıkması ve bu sefer Çin Devleti içinde Batılı emperyalist devletler gibi imtiyazlar elde etmesi ve Tayvan Adası'nı ilk "sömürgesi" olarak alması, Japon seçkinleri ve devlet adamlarının artık kendilerini Asya'da yükselen yeni bir imparatorluk olmanın gururu içinde görmelerine yol açmıştı. Özellikle bu görüş Dışişleri Bakanlığı'nın tutumunu etkilemekteydi. Japonya'nın Avrupa uluslararası

* Emeritus Prof. Dr. Boğaziçi Üniversitesi.

hukuku doğrultusunda hareket etmesinin elzem olduğunu savunan Japon Dışişleri Bakanlığı (Gaimusho), Osmanlı Devleti ile olası bir antlaşma içinde, Japonya'nın bir Batılı devlet gibi kendi vatandaşlarına hukuki imtiyaz tanınmasını -bir başka deyişle-bir nevi kapitülasyon rejiminin uygulanmasını talep etmektedir. Ancak Kırım Savaşı'ndan muzaffer devlet olarak çıkan Osmanlı hükümeti, 1856 Paris Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti'nin artık yeni ülkelerle imzalanacak anlaşmalarında kapitülasyon imtiyazları tanımaya mecbur olmadığını ve mevcut kapitülasyon anlaşmalarının ise zaman içinde hukuki şartlar müsait olduğunda kaldırılmasına bir kapı açmıştı. O dönemin ileri gelen Osmanlı devlet adamları, 1856 Antlaşmasının sağladığı bu kapıyı özenle korumayı ilke edinerek, dolayısıyla, Osmanlı Bab'ı Alisi, özellikle 1895 yılından sonra Osmanlı yönetiminden, kendi vatandaşlarına kapitülasyon imtiyazları isteyen Japon Dışişleri Bakanlığı'nın bu isteğine karşı çıkarak, resmi bir antlaşma imzalamaktan imtina etmeyi tercih etmişlerdir.

Öte yandan, uzun yıllar 1892-1914 arasında İstanbul'da Japonya ve Osmanlı arasında ticaret yapan Nakamura Mağazasının müdürü Japon tüccar Yamada Torajiro (1866-1957) gibi az sayıda İstanbul'da ikamet eden Japon vatandaşları ise Abdülhamid II'nin Japonya ile ilişkileri dostane tutma politikası doğrultusunda, Osmanlı topraklarındaki seyahat, ikamet ve ticaret yapmaları Osmanlı Devleti'nin verdiği resmi himaye mektuplarından anlaşıldığına göre eski usul doğrultusunda verilen Saray'ın özel himayesi ile mümkün kılınmıştır.¹ Dolayısıyla, Japon-Türk ilişkileri uzun bir süre gayri resmi düzeyde resmi bir antlaşmanın yokluğunda zaman zaman Pera'da ticaret yapan Yamada Torajiro ve Nakamura Kenjiro arabuluculuğu ile zaman zaman İngiltere Büyükelçiliği nezdinde veya Avrupa'daki Osmanlı ve Japon

¹ Uzun senelerdir İstanbul'da ikamet eden Japonya tüccarından Yamada adlı zatın himayesi hakkında mütalaayı havi mektup ile terafeyn tebeası haklarında icra olunacak muameleyle dair Beyannamenin Hariciye Nezareti'nce takdimi. 198-122, belge tarihi H-27-09-1317, Yıldız Mutenevvi Maruzat Evrakı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Osmanlı Devleti ve Japonya'nın, Avrupa uluslararası ilişkiler hukukunun Batı devletleri dışındaki devletler ile imzalattığı kapitülasyon düzeninin yarattığı eşitsizlik sorunu karşısında, *uhudu atika veya muahedatı kadime* ifadesiyle açıklanan 1900 yılında teyid edilen bu himaye, iki devletin, bu ilişkilerini sürdürmelerini eski hukuk ile hal etmiş olduklarını gösteriyor. Yamada'nın aldığı "himaye" mektupları, böylece, 19. yüzyıl uluslararası ilişkilerin üzerinde düşünülmesi gereken çok boyutlu tarihini yansıtmaktadır. Belge transkripsiyonu için Musa Sarıkaya'ya teşekkürler. Konu, Ömur Tufan tarafından arşiv belgelerine dayalı olarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ömur Tufan, "Sultanların Japon Kültürü ile Tanışması ve Yamada Torajiro'nun Katkıları", *Hilal ve Güneş İstanbul'da Üç Japon: Yamada Torajiro, Ito Chuta, Otani Kozui* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), içinde s. 78-81.

Büyükelçilerinin görüşmeleri yoluyla bir nevi “alacakaranlık” diplomasisi olarak sürdürülmüştü.

Öte yandan, bu dolaylı ilişkilere oranla, Meiji Japonya’sinin Osmanlı topraklarındaki askeri ve istihbarat ilişkilerinin çok daha etkin ve doğrudan yürütülen faaliyetler halinde gelişmesi dikkat çekicidir. Şüphesiz burada Prusya modeline göre 1878 yılında kurulan Japon Ordu Genel Kurmay Başkanlığı’nın (Sanbōhonbu 参謀本部) özellikle Romanov Rusya’sını Japon İmparatorluğu’nun başlıca hasmı olarak karşısına alan jeostratejik düşüncesi doğrultusunda, Osmanlı Devleti ve özellikle İstanbul’un Rusya’nın emperyal faaliyetlerini izlemek için önemli bir stratejik konumda olması rol oynamıştır. Bu olgunun yanı sıra gittikçe Britanya İmparatorluğu ile yakın işbirliği içinde olan Japon hükümetlerinin nihayet 1902 yılında imzaladıkları İngiliz Japon İttifak Antlaşmasıyla taçlandırmasıyla, İngiltere’nin Rusya ile süregelen küresel mücadelesine Japonya’da müdahil olmuştur. Burada, 1881 yılından Mısır’ı işgal eden Britanya İmparatorluğu’nun Orta Doğu’da gittikçe etkin bir konuma gelmesi, Japon İmparatorluğu’nun İngiltere ile paralel bir şekilde bu bölgede menfaatlerinin genişletilmesi isteği de yer almaktadır.

Yirminci yüzyılın ilk başında Meiji Japonya İmparatorluğu 1904-1905 Rus-Japon Savaşı’nın hemen öncesindeki hazırlık devrinden itibaren yirminci yüzyılın başında, artık Osmanlı topraklarının bulunduğu bölgede etkin bir istihbarat ağını kurmuştur. Osmanlı topraklarında özellikle İstanbul’un uluslararası ticaret merkezi Pera’da Cadde’i Kebiri’nde bulunan dükkânında 1892’den beri ticaret yapan *Yamada Torajirō* ile şirket sahibi *Nakamura Kenjirō*, Japon Dışişleri Bakanlığı’nın Viyana temsilciliğinde görev yapan Elçi *Makino Nobuaki*’ye 1904’ün yaz aylarında ve özellikle Eylül ve Ekim aylarında Rus Karadeniz Gönüllü Donanması’nın gemilerinin boğazlardan geçişlerini İstanbul’dan yolladıkları telgraflarıyla haber vermişlerdir. Japonya’nın Viyana Elçiliği ve Odessa Başkonsolosu *Iijima Kametarō*, bölgede Ege Adaları ve Balkanlar’daki yerel ajanlar yoluyla istihbarat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Rus-Japon Savaşı boyunca, Mısır’da Japon Denizcilik Şirketi *Nippon Yusen*’nin çalışanı olarak gözüken bir Japon Deniz Kuvvetleri subayının, Süveyş Kanalı’ndan geçen gemileri bildirebilmiştir.²

Meiji Restorasyonu ile modern Batı kurumlarını kendisine uyarlayan Japonya, Britanya modelini tercih ederek “modernleşmesini” İngiltere gibi bir modern imparatorluk modeli çerçevesinde yürütmüş, nihayet 1905 yılında

² Hilal ve Güneş İstanbul’da Üç Japon: Yamada Torajiro, Ito Chuta, Otani Kozui içinde Selçuk Esenbel, “A Fin de Siecle Japanese Romantic in İstanbul: Yamada Torajirō and the Nakamura Shoten, Japon Magazasi of Pera”, s. 13-68, s. 41, 45-46. 261-yollanan telgraf kayıtları ve Albay Fukushima Yasumasa’nın Yamada’ya yolladığı kartpostallar. Yamada aile arşivi.

Japonya'nın zaferiyle sonuçlanan bu kısa savaşın ardından kendisini düveli muazzamanın girişken yeni bir üyesi olarak Batı Dünyası'na kabul ettirebilmiştir. Ancak özellikle Japonya'nın parlak zaferiyle dünya kamuoyunda geniş bir destek ve takdir görmesiyle Japon Genel Kurmayı, her ne kadar İngiltere ittifakı çerçevesine sadık kalmaktaysa da askerî ve jeopolitik düşüncesinde, Japon İmparatorluğu'nun gelecekteki küresel menfaati için gittikçe gerekirse ileride Batı Güçleriyle çıkabilecek bir büyük çatışmaya karşı hazırlıklı olması için bağımsız politikalar yürütmesi zorunluluğunu tartışmaya başlamıştır. Japon Genel Kurmayı, bazen kendi subayları yoluyla doğrudan veya ordu için istihbarat görevini yürüten *Siyah Ejderhalar* (黒龍会 Kokuryūkai) Pan-Asyacı yarı-resmi örgütünün Rusça, Arapça, Çince dil uzmanı ajanlarını kullanarak Batı imparatorluklarında milliyetçi bağımsızlık ve özerklik muhalefeti oluşturan çevrelerle etkin bir işbirliği ilişkisine girmeye başlamıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar, Genel Kurmay'ın bu istihbarat tarihi içinde Rus-Japon Savaşı sırasında Rusya'yı içeriden zayıflatmak amacıyla, Romanov Rusya İmparatorluğu'nun geleneksel tebası arasında Rus olmayan Polonyalılar ve Finlilerin bağımsızlık hareketleri, Sosyalist ve Bolşevik Sol muhalefet, Rusya Müslümanları arasında Tatarlar ile ilişkiler kurulduğu ve bu unsurların isyanlarının desteklendiğini açıkça göstermektedir.³ 1900'lu yıllara gelindiğinde, Japon istihbarat geopolitik politikaları artık İngiltere, Hollanda gibi Batı sömürgeci imparatorlukları altında yaşayan halkların yeni oluşan anti-emperyalist milliyetçi örgütlenmeler ile İslâm Dünyası'nda yükselen Pan-İslâmcı reformist ve devrimci mücadele akımları, mali yardım ve gerektiğinde silah sağlayarak yardımcı olmaktadır. Japon Genel Kurmayı'nın desteğini alanlar arasında Çin İmparatorluğu'nda Qing hanedanına karşı bir devrim başlatma çabasında olan Sun Yat Sen'nin (1866-1925) milliyetçi isyanları, Çin'de 1911 milliyetçi devriminden sonra iktidara gelecek olan Yuan Shih-kai (1859-1916), Filipinler'de hayatı boyunca İspanya İmparatorluğu'na ve Amerikan mandacılığına karşı mücadele eden Emilio Aquinaldo (1869-1964) ile beraber Japon Asyacıları ve İslâm Dünyası işbirliğinde kilit bir rol oynayan Tatar düşünür ve aktivist Kadı Abdürreşid İbrahim (1852-1944) gibi Rusya ve İngiltere'ye karşı ulus ötesi bir platformda muhalif eylemlerde bulunan bir çok Pan İslâmcı ve milliyetçi kişilere, Japonya'nın "Müslüman ve mazlum halkların dostu kimliğini" öne sürerek işbirliklerini sağlamak için desteklemeye başlamışlardır. Rus-Japon Savaşı için Asya bölgelerinde Japon istihbarat ağını kuran Genel Kurmay'ın İstihbarat İkinci Bürosu'nun parlak

³ Akashi Motojiro, *Rakka Ryusui: Colonel Akashi's report on his secret coopeation with the Russian revolutionary parties during the Russo-Japanese War*; çeviri Inaba Chiharu, editörler: Olavi Falt ve Antti Kujala (Helsinki: Studia Historica, 1988).

subaylarından Albay (sonra General) Fukushima Yasumasa 福島安正 (1852-1919) bu arada İstanbul'u bir kaç defa ziyaret etmiş, 1896 yılında Genel Kurmay için Arap vilayetlerinde inceleme gezisi gerçekleştirmiştir. 1907 yılına gelindiğinde, Japonya'nın ısrarla İngiltere gibi kapitülasyon antlaşması istemesinin her seferinde Bab-ı Ali tarafından kabul edilmemesi sonucunda hâlâ İstanbul'da Elçilik kuramayan Japon Dışişleri Bakanlığı'na karşın, Japon Genel Kurmayı artık doğrudan İstanbul'a, tipki Avrupa ve Amerika devletleri gibi askerî ataşe yollamaya başlamaktadır. Bu uygulama, Japon Genel Kurmay'ının Japon-Osmanlı İlişkilerinde doğrudan etkin bir politika sürdürmekte başarılı olduğunu göstermektedir.⁴

Bu dönem hakkında, General Utsunomiya Tarō'nun (宇都宮太郎) 2007 yılında yayınlanan günlüğü, Japon Genel Kurmay'ının İslâm, Osmanlı, Türk Dünyası ile ilgili geliştirdiği eylemci stratejisi hakkında çok önemli bilgileri gün ışığına çıkartan önemli bir yeni birinci el kaynak teşkil etmektedir. Yirminci yüzyılın da başında önce Londra'da askerî ataşe olarak bulunduğu sırada İngiltere-Japonya İttifaki için çalışmalarda bulunan General Utsunomiya Tarō (1861-1922) Asyacı yaklaşımı ile bilinen önemli bir istihbarat ve strateji subayı olarak göze çarpmaktadır. 1900'lu yılları içeren üç ciltlik günlüğünde, General'in gündelik görüşmeleri ve yeri geldiğinde konular hakkındaki kendi düşünceleri kısa ve öz bir ifade tarzı içinde yazılmıştır. General Utsunomiya Japon Genel Kurmay'ının Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı sıfatı ile istihbarattan sorumlu olan İkinci Büro'nun başkanı olarak Asya istihbaratından sorumlu Fukushima Yasumasa ile beraber çalışmaktaydı. 21 Ocak 1909 tarihindeki günlüğünde, İstanbul'a Lt. Major Morioka Morishige'yi tayin etmiş olduğunu belirtmektedir. Morioka, 1907 yılının başında görev almış ve 1909 yılında Lt. Major Satō Kojirō'yerine tayin edilmiştir. Japon askerî ataşeleri genellikle Genel Kurmay'ın Rusya Bürosu'nun subaylarından seçilmekteydi. Henüz resmi diplomatik ilişkilerin olmadığı bir ortamda, Japon ve Osmanlı Genel Kurmaylarının yakın işbirliklerinin daha önceden Rus-Japon Savaşı sırasında savaş alanına Avrupalı askerî gözlemciler arasında Osmanlı Devleti tarafından da yollanan Pertev Paşa'nın yollanmasıyla başladığı görülebilir. 1909 Ocak 21 günü için aldığı notlarda, Utsunomiya, Konstantiniye'deki Japon Askerî Ataşe'sine Avrupa Devletlerinin uygulaması doğrultusunda yıllık 400 yen maaş bağlanmasına karar verdiğini, böylece İstanbul'daki İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve ABD askeri ataşelerinin maaşlarıyla eşit olmasını uygun

⁴ Merthan A. Dündar, Nobuo Misawa "A Case Study of Human Relations at Nakamura Store in İstanbul: Torajirō Yamada's Letters to Sōhō Tokutomi" *The Bulletin of Faculty of Sociology*, Tokyo University Vol. 46, No. 2 (March 2009): 181-220, p. 192-193 askeri ataseler.

bulduğunu söylemektedir.⁵ Aynı yılın 31 Temmuz’unda, Utsunomiya, Morioka’nın Pera’da faal olan Nakamura Shoten mağazasının sahibi Yamada’nın patron Nakamura Kenjiro’ya hizmetleri karşılığında bir “şey” ödenmesi talebini kabul ettiğini ifade etmektedir. Bu metnin içinde, Japon Devleti’nin gizli resmi yazışmaların birçok kez görüldüğü gibi Nakamura’nın tam adını vermekten kaçınarak kendisini *Nakamura nanigashi* (Nakamura diye bilinen bir kişi) olarak kaydetmektedir.⁶

Utsunomiya’nın günlüğünün birçok yerinde Japon Genel Kurmayı’nın yeni oluşturduğu Asya’nın mazlum milletleri ile işbirliği politikası çerçevesinde Asya’nın kurtuluşu için mücadele eden Hintli ve Çinli milliyetçilere verilen destek, İslâm Dünyası, özellikle Pan-İslâmcı ve Milliyetçi eylemciler arabuluculuğu ile Osmanlı Devleti’nde yeni iktidara gelen “Jon Türkler”, İttihad ve Terakki hükümetinin ileri gelenleri ile artık kadük kalan antlaşma meselesini hal ederek dostane işbirliği kurmak için aldığı eylem kararlarını ve görüşlerini ifade etmektedir. Günlük, bize 1995 yılından itibaren uzun süredir yürütülen çeşitli çalışmalar sonucunda (Selçuk Esenbel, Komatsu Kaoru, Komatsu Hisao, Nadir Özbek, Sakamoto Tsutomu, İsmail Türkoğlu, A. Merthan Dünder, Misawa Nobuo) Rusya’dan 1908 yılında Japonya’yi ziyaret eden Abdürreşid İbrahim’in hayat hikâyesi ve faaliyetlerinin önemli dönüm noktaları artık bilinmektedir. Utsunomiya’nın günlüğü, İbrahim’in İstanbul’a döndükten sonra yayınladığı *Âlem’i İslâm ve Japonya’da intişarı İslâmiyet*, 1911 tarihli eserinde ayrıntıyla anlatılan kısa ziyareti sırasında İbrahim’in Japon Siyah Ejderhalar örgütü önderleri ve Japon Genel Kurmay subayları ile yaptığı görüşmelerinin arka planındaki Genel Kurmay politikasını somut bir şekilde sergilemektedir. Gene *Âlem’i İslâm* eserinde anlatıldığı gibi, Japon Asyacıları, İbrahim ve diğer Tokyo’da bulunan Müslüman siyasi mültecileri, *Ajia Gikai* (Asya’nın Uyanışı) adında Japonya’nın özellikle İslâm Dünyası’na dostuk mesajını vermeyi amaçladığı bir örgüt kurarlar ve beraber bu ülkü için çalışacaklarına yemin ederler.⁷ İbrahim, bu yeni işbirliğinin doğrultusunda 15 Haziran 1909’da Japonya’dan İstanbul’a bir yıl sürecek uzun bir dönüş yolculuğuna çıkar. Bu yolculuk sırasında Asya’nın Çin, Kore, Güney Doğu Asya, Hindistan’daki Müslüman topluluklarını ziyaret eder ve Japonya’nın dostane mesajını iletir. Gene

⁵ Utsunomiya Tarō, *Nihon rikugun to Ajia seisaku rikugun taishō Utsunomiya Tarō nikki* 日本陸軍とアジア政策 陸軍大將宇都宮太郎の日記 (Tokyo: Iwanami Shōten, 2007), 3 cilt., Bundan sonra Utsunomiya Nikki. Cilt 1, 21 Ocak, 1909, s. 213.

⁶ Utsunomiya Nikki. Cilt. 1, s. 258.

⁷ Selçuk Esenbel, “Japan’s Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945”, *The American Historical Review*, Volume 109: Number 4: October 2004: 1140-1170, özellikle s. 1152.

bilindiği üzere, bu ziyaretinin sonucunda, 1 Kasım, 1909'da Bombay'da bulunduğu Siyah Ejder üyesi genç Rusça uzmanı (daha sonra Japonya'nın ilk "hacı"sı olarak tanınacak olan) "Ömer" Yamaoka Kōtarō'nun İslâm dinini kabulünü sağlar. Bombay'dan 10 Aralık 1909'da Arabistan'a beraber yolculuk yapan ikili, Japonya'nın İslâm dostluğu mesajını önce Mekke ve Medine'nin Arap ileri gelenlerine, sonra İstanbul'da özellikle İstanbul'da okuyan Tatar öğrencilere ve *Sırat'ı Mustakim* gibi İttihad-ı İslâm yayın çevrelerine iletmek için ortak faaliyetlerini sürdürürler.⁸ Utsunomiya'nın günlüğünde, o anda Tokyo'da bulunan İbrahim'in faaliyetlerinin Japon Genel Kurmayı'nın projelerinden biri olduğunu ve İkinci Büro'nun mali desteğini aldığını öğrenmekteyiz. Utsunomiya, 6 Haziran 1909 kaydında, İbrahim ile ilgilenen Harbin İstihbarat Başkanı Binbaşı Ohara Bukeiji (Takeyoshi)'ye (*Âlem'i İslâm* eserinde adı geçmektedir) İbrahim'in dönüş yolculuğu ve hazırlayacağı rapor için Fukushima Yasumasa'nın gizli bütçesinden 300 yen verdiğini söylemektedir.⁹ Ancak, ileriki yıllarda, 14 Nisan 1913 tarihinde Utsunomiya, bu projeyi genel olarak "Ohara'nın yemek kaynağı" olarak yorumlarken, "sokağa biraz para saçma" olarak kuşkuyla baktığını da anlamaktayız.¹⁰ Utsunomiya için İbrahim, Ohara'nın adamıydı ve doğrudan İbrahim ile görüşmek istemiyen Utsunomiya, Ohara yoluyla İbrahim'in yolladığı "Hristiyanlık Karşıtı Cemiyet" önerisini sadece not etmektedir. İbrahim hakkında "siyasi kimliği belirsiz" bir kişi olarak pek itimat etmediğini ifade ederken, 14 Mart 1910'da Ohara'yı ofisine çağırarak verilen 300 yen karşılığında İbrahim'in Mekke ve Medine civarında olması gerektiğini ve rapor yollaması gerekirken bu konuda kaç zamandır hiç bir haber gelmediği için hesap sormaktadır¹¹. Ancak gene aynı gün, Utsunomiya, İbrahim veya Mısırlı siyasi mülteci Yüzbaşı Ahmet Fazlı Bey (Utsunomiya kendisine çok daha fazla itimat etmektedir) gibi Müslümanlara, yapılan yardımın gelecekte Japon İmparatorluk Devleti'nin Hristiyan güçleri ile olabilecek bir çatışmasında Müslüman halkları Japonya için kulture etmek için kullanılacaklarından, reel-politik startejik amaç olarak rasyonel olduğunu çok yalın bir şekilde, belirtmektedir¹². Şüphesiz, Utsunomiya'nın bu kısa analizi, Japonya'nın daha ileriki tarihlerde 1930'larda özellikle patlak verecek olan Asyacı Dünya politikası için İslâm Dünyası ile Pan-İslâmcı söylemler özelinde işbirliği düşüncesinin çekirdeğine işaret etmektedir.

⁸ Selçuk Esenbel, *Japan, Turkey, and the World of İslâm: Writings of Selcuk Esenbel* (2011), s. 1-27. Yukarıdaki makalenin yeni versiyonu.

⁹ Utsunomiya Nikki, Cilt 1, 6 Haziran, 1909, s. 243.

¹⁰ Utsunomiya Nikki, Cilt 2, 14 Nisan, 1913, s. 220.

¹¹ Utsunomiya Nikki, Cilt 1, 14 Mart, 1910, s. 320.

¹² Utsunomiya Nikki, Cilt 1, s. 321.

Günlüğe göre, Utsunomiya sadece İbrahim'i değil, *Âlem-i İslâm* eserinde adları geçen Mısır Ordusu'nda Yüzbaşı olarak görev yapan, artık Japonya'ya bir nevi siyasi mülteci konumunda İngiltere karşıtı faaliyetleri ile tanınan Türk kökenli bir asker aileye mensup olan Ahmed Fazlı Bey (1874-?) ve Hintli Pan-İslâmcı anarşist Mawlawi Barakatullah'ı da (1856-1927) aynı zamanda desteklemektedir. Japonya'da bulundukları dönemde, Ahmet Fazlı Bey, İbrahim ile Barakatullah, İkinci Büro'nun bulduğu destek ile *Islamic Fraternity* adı altında, 1910-1912 yılları arasında yayınlanan İngiliz emperyalizmine karşıt tutumu ile bilinen İngilizce bir gazete çıkarmaya başlarlar.¹³ Bu arada, Birinci Dünya Savaşı sırasında, İbrahim ve Barakatullah'ın Teşkilat'ı Mahsusa ve Alman istihbaratıyla beraber Afganistan operasyonu sırasında Afgan Kralı Emanullah'ın (1892-1960), İngiltere'ye savaş ilan etmesi için başarısız kalacak olan girişimde yer aldıklarını da belirtmekte fayda var.

Utsunomiya'nın günlüğü bize, İbrahim'e oranla genç Yüzbaşı Fazlı Bey'e çok daha fazla itimat ettiğini ve kendisine yakın gördüğünü belirtmektedir. Mısır'lı Ahmet Fazlı Bey, 1881 İngiliz işgalinden sonra Mısır'ın bağımsız askerî teşkilatının lağvedilmesiyle yerine kurulan İngiliz komutasına tabii orduda yüzbaşı olarak bulunurken, 1905 yılında Mısır'a kısa bir ziyarette bulunan Utsunomiya'nın mihmandarı olarak görevlendirilir. Daha sonra Utsunomiya'nın yardımıyla Japonya'ya gelir ve bir Japon hanımla evlenir. Utsunomiya, Ahmet Fazlı'ya Japonya'da sıkıntılar içinde geçen yaşamı boyunca, sanki kendi oğlu imiş gibi yakınlık göstermektedir. Ahmet Fazlı Bey'in eşiyle olan evlilik sorunları, elim bir hastalık sonucu ölen küçük oğlunun üzüntüsü ile ilgilenmesi, hatta Harp Akademisi'nde Fransızca hocalığı alabilmesini sağlayarak onun özel hayatının sıkıntılarıyla mahsus meşgul olmaktadır.¹⁴

Ancak General Utsunomiya, Osmanlı Devleti ile bir türlü imzalanamayan Antlaşma meselesi ve Japonya'nın İslâm Dünyası'nın Halifesi konumunda olan Osmanlı Sultan'ı ile mutlaka yakın resmi ilişkiler tesis etmesinin, Japonya'nın Dünya Müslümanları üzerindeki önder etkinliğini sağlayacağı düşüncelerini İbrahim'den ziyade, Mısır'lı kimliğinin yanında aslında bir Osmanlı Türk subayı olarak konuşan Ahmet Fazlı Bey ile sürekli paylaşmaktadır. Görüşmeler sırasında, Tokyo'da bir Cami kurulmasının faydalı olacağı hatta Osmanlı topraklarına Japon göçmenlerin yerleştirilmesi gibi somut planlar görüşülmektedir.¹⁵ Tüm bu konuşmalar,

¹³ Utsunomiya Nikki, Cilt 1, s. 258, 273.

¹⁴ Utsunomiya, Nikki, Cilt 1, 11 Aralık 1909 evlilik ve oğlunun olumu, 23 Ekim, 1910, s.381 Fransızca hocalığı.

¹⁵ Utsunomiya, Nikki, Cilt 1, Ocak 10 1910, s. 308.

Utsunomiya'nın Ahmet Fazlı Bey'i, 28 Nisan 1909'da yeni kurulan Jön Türk hükümeti ile görüşme yapması için yollamasından hemen önce, ocak ayında gerçekleşmektedir. Günlükteki konular aşağıda görüleceği gibi Fazlı Bey'in İstanbul'da sunacağı Utsunomiya önerisinde yer almaktadır. Utsunomiya için Ahmet Fazlı'nın önemini onun kendisi gibi asker olması ve Fransa'da iyi eğitim almış bir genç olmasının yanı sıra 1908 yılı içinde İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile iktidara gelen Jön Türkler ile daha önceden Fransa'da eğitimi sırasında özellikle Ahmet Rıza Bey ile yakından dostluk kurmuş olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Utsunomiya'nın günlüğünde sergilenen bu İslâmcı politikalar ve ilişkiler ağının arka planında yatan stratejik görüş, kendisinin Dışişleri Bakanlığına Osmanlı Türkiye'si ile Antlaşma Tesisi konusunda yazdığı kuvvetli öneriyi içeren 1910 (Meiji 43) Ocak 15 tarihli bir raporunda ayrıntısıyla görülmektedir.¹⁶ Rapor, ayrıca Ahmet Fazlı Bey'in bu konuda İstanbul'a giderek yaptığı görüşmeleri, geri getirdiği Bağdat Demir yolu haritası ile ilgili bilgileri ve Utsunomiya'nın 1905 yılında Ahmet Fazlı Bey ile tanışması ve kısa bir özgeçmiş bilgilerini vermektedir.¹⁷

Utsunomiya dosyasının arkasında büyük bir ihtimal Ahmet Fazlı'nın yazdığı Fransızca orijinalinden yapılan bir Japonca çeviri (belki de çok iyi Fransızca bilen Utsunomiya'nın kendi çevirisi olabilir), Ahmet Fazlı'nın ağzından, İstanbul ziyaretini rapor etmektedir. Utsunomiya raporuna, Gaimusho'nun Osmanlı hükümetinden ısrarla kapitülasyon imtiyazları istemesini eleştirerek başlamaktadır. Eğer karşılıklı mutakabiliyet ilkesine dayalı ilişkilere dayalı bir diplomatik antlaşma imzalanabilirse Türkiye ile kazanılacak olan dostluğun askeri açıdan “uzaktan edinilen dostun yakında bulunan düşmanla olan çatışma” için avantaj sağlayacağı gerekçesiyle savunmaktadır. Böyle bir Türk-Japon antlaşmasının imzalanması, 200 milyon dünya Müslüman nüfusun üzerinde evrensel bir yetkisi olan Osmanlı Sultan Halifesi'nin desteği, dünya Müslümanları nezdinde Japon İmparatorluğu için büyük bir avantaj sağlayacaktır. Utsunomiya'ya göre, Japonya tüm öbür

¹⁶ Hatano Masaru, “Eruto-rurugo jiken wo meguru Nitto kankei” (Ertugrul fırkateyni hadisesi etrafında Japon Türk ilişkileri) Ikei Masaru and Sakamoto Tsutomu, *Kindai nihon to toruko sekai* 近代日本とトルコ世界 (Modern Japonya ve Türk Dünyası), (Tokyo: Keisōshobō, 1999), p. 62. Utsunomiya'nın Türkiye ile kapitülasyonsuz antlaşma imzalanması ve askeri bir ittifaka gidilmesini savunan raporuna ilk defa olarak Hatano'nun makalesinde kısaca değinilmiştir.

¹⁷ Gaikoshiryokan (Diplomatic Record Office), 日土通商締結一軒、大二卷

Nitto tsusho teiketsu ikken, Dai 2 maki, 2.5.1. B06151023900. (Japon-Türk Ticaret Antlaşması'nın Tesisi konusu). Cilt 2, s. 64-79 宇都宮意見 Utsunomiya görüşü, Fadzlı raporu ve Bağdat Demir Yolu haritası. Makale'nin bundan sonraki bölümü bu dosyayı kaynak olarak kullanmaktadır.

lkelerden önce Türkiye'nin kapitülasyon rejimini lavedilmesini sağlamalıdır. Bunun karşılığında, Osmanlı topraklarına Japon göçmenler için imkn sağlanması ve çekici tavizler kazanılması kesinlikle mümkün olacaktır. Utsunomiya, Japonya ve Osmanlı Türkiye'si arasında bir askeri ittifaka bile taraftardır. Rapor, eğer Japonya ve Osmanlı Türkiye'si karşılıklı eşit haklara dayalı bir antlaşma imzalarsa, Japon İmparatorluğu'nun elde edeceği menfaatleri yedi jeo-politik stratejik maddede toplamaktadır.

1. Kapitülasyon imtiyazı olmayan bir antlaşmanın imzalanması Japonya ve Türkiye arasında yakın dostluk ilişkisini ihdas edecektir.
2. Alman-Türk Bağdat Demir Yolu'nun son duraı olan Kuveyt'te bir sahanın kiralanması elde edilecektir.
3. Japon deniz ticaret filosunun hattını Bombay'dan Basra Körfezine uzatmak mümkün olacaktır.
4. Mezopotamya ve Küçük Asya'da verimli toprakların Japon göçmenlere açılması sağlanacaktır.
5. Bağdat Demir Yolu'nun finasmanına katılmak.
6. Fırat ve Dicle üzerinde ticari ulaşım haklarının kazanılması.
7. Japon deniz ticari filosunu Avrupa hattı için Kızıl Deniz Demir Yolu'nun son istasyonunda liman alanı elde etmek.

Rapordan anladığımızı göre, Utsunomiya, Ahmed Fazlı Bey'i Japonya'dan İstanbul'a Jn Türklerin yeni hükümeti ile tüm bu maddeleri içeren bir teklifi müzakere etmek için yollamıştır. Utsunomiya'nın metninin arkasında Fazlı'nın yazdığı rapora göre, 28 Nisan 1909'da Japonya'dan hareket ettikten sonra 29 Ağustos 1909'da İstanbul'a varır. Fazlı Bey, derhal Paris'ten beri çok iyi dostu olan ve yeni hkmette önemli bir siyasi konumda bulunan Ahmet Rıza Bey ile buluşur. Ahmet Rıza'nın yardımıyla Hariciye Nazırı Mehmet Rifat Paşa, Harbiye Nazırı Mahmut şevket Paşa ile Utsunomiya'nın hazırladığı teklif üzerinde görüşmeler yapar. Fazlı'nın raporuna göre, hkmetin ileri gelen liderleri, genel olarak olumlu karşılamışlar, Japon deniz yollarının liman sahaları talebi, Japon göçmen yerleşimleri gibi maddeleri, eğer imzalanacak antlaşmada kapitülasyon imtiyazları olduklarını ifade etmişlerdir. Mahmut şevket Paşa, aslında, şu anda, Londra Türk ve Japon Bykelileri arabulucuu ile antlaşma konusunda müzakerelerin tekrar srdrldn belirtir. Japon Dışışleri Bakanı *Komura Jutar* (1855-1911) son bir defa Japonya ve Osmanlı Devleti arasında bir antlaşmanın imzalanması için gayret edecektir, ancak, kapitülasyon konusunda bir türlü zlemeyen belirsizlik, Osmanlı

İmparatorluğu'nda patlak veren Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının yarattığı siyasi ve askeri kriz ortamı, Japon antlaşması konusunu gündemden düşürecektir. Fazlı'nın raporunun arkasında Meiji 43 (1910) Ocak tarihli bir Bağdat Demir Yolu'nun inşaa edilmiş yolları ile planlanan yollarını gösteren bir harita bulunmaktadır.

Utsunomiya'nın istediği jeo-politik planların, o günün şartları içinde tatbik edilmesi pek mümkün olmamakla birlikte, Japon Genel Kurmayı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm Dünyası hakkındaki öngörüsünün artık Dışişleri Bakanlığı'nın İngiliz siyaseti çerçevesinin dışında daha bağımsız bir stratejik tutum geliştirdiğini göstermektedir. Yirminci yüzyılın başında ulusötesi bir siyasi hareket olarak faaliyet gösteren İslâmcı ağının şimdiden Japon İmparatorluk jeo-politik stratejisinin içinde yer aldığını ise açıkça ortaya çıkartmaktadır.

20. YÜZYIL BAŞLARINDA JAPONLARIN TÜRKİYE’DEKİ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ: KOBAYASHI TETSUNOSUKE ÖRNEĞİ¹

Uğur ALTIN*

GİRİŞ

Japonya, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki dış dünyaya açılmasının ardından, kapitalist topluma eklemlenme sürecinde yoğun istihbarat faaliyetleri yürütmüştür. Bu kapsamda Türkiye’deki bilgi toplama faaliyetlerinin raporları bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde istihbaratçıların yazdığı, günlük, seyahat raporları, gazete yazıları da günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bu nedenle bu tür belgeler üzerine yapılacak çalışmalar Türk-Japon ilişkilerinin tarihsel sürecini açığa çıkarmada faydalı olacaktır.

Japonya Dışişleri Bakanlığı çalışanı olan Kobayashi Tetsunosuke, aldığı bursla Türkiye’de eğitim görmeye gelmiştir. 1911-14 döneminde Türkiye, Doğu Avrupa ve Balkan yarımadasındaki gelişmeleri raporlamıştır. Ayrıca bu bilgileri Osaka Mainichi Gazetesi’nden Torii Sosen’in yardımıyla ‘Galata Kulesinden’ eserinde toplayarak yayımladı. Bu kitap, Kobayashi’nin Türkiye’de eğitim gördüğü sürede patlak veren Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşlarıyla ilgili gelişmeler ayrıntısıyla yer almaktadır. Dönemin Doğu Avrupa ve Balkan Yarımadasındaki gelişmeler hakkında kaynak kitap niteliğindedir.

Bu makale, iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde, I. Dünya Savaşı öncesi Japonya’nın uluslararası toplumdaki durumu ele alınacaktır. Böylece

¹ Bu makale, “20. Yüzyıl Başlarında Japonların İstanbul’da Enformasyon Faaliyetleri: Kobayashi Tetsunosuke’nin “Galata Kulesi’nden” Eseri” adlı yüksek lisans tezinden üretilerek 26.12.2012 tarihinde yayımlanan (Uğur Altın (2012), "20 Seiki Shotô Nihon ga Toruko ni oite Okonatta Jôhō Katsudô: Kobayashi Tetsunosuke no Jirei"(Japanese Intelligence Activities in Turkey at the Beginning of 20th Century : The Case Study About Kobayashi Tetsunosuke)" .*Research Journal of Graduate Students of Letters*, 12: 67-84.) makalenin Türkçe çevirisidir.

* Araş. Gör. Dr. Uğur ALTIN, Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Japonyayı Türkiye’de istihbarat faaliyetleri yürütmeye iten nedenler irdelenecektir.

Yine II. Bölümde Kobayashi’nin Türkiye’deki gözlemleri, Trablusgarp Savaşı’ndan I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönem ele alınacaktır. Kobayashi’nin geride bıraktığı ‘Galata Kulesinden’ eseri, Japonya Dışişleri Bakanlığı’nın raporları incelenerek bir istihbaratçının gözünden Türkiye, bunun aktarım yöntemi ve istihbarat kaynakları açığa çıkarılarak Kobayashi’nin amaçları anlamaya çalışılacaktır.

I. Bölüm: I. Dünya Savaşı Öncesi Japonya’nın Durumu

Japonya Meiji Restorasyonu ile uluslararası toplumun bir üyesi olarak, dünyadaki gelişmeleri incelemek için yurtdışı istihbarat faaliyetlerine büyük önem atfetmiştir. Yaklaşık iki yüzyıllık dış dünyaya kapalılık döneminden sonra dış gelişmeleri analiz etmek, savunma planı oluşturmak için gereklidir.

Bu bilgi toplama faaliyetleri yurtdışındaki elçilikler ve gizli olarak görevlendirilen istihbaratçılar tarafından yürütülmüştür. Japonya’nın yurtdışı istihbarat ağının en önemli unsurunu askeri ateşeler oluşturmaktaydı. Bunda Japonya Genelkurmay Başkanlığı’nın kuruluşundan itibaren istihbarata verdiği önem büyük rol oynamaktadır (Tachikawa 2014:127-128).

Japonya, Meiji Döneminden itibaren dış dünyayla sınırlı ilişkileri olan bir toplum olmaktan sıyrılıp, uyguladığı reformlarla çok kısa zamanda kendisini Büyük Güçlere ispat etmiştir. Meiji Japonya’sında merkezi kurumların kurulmasına yeni seçkinler sınıfının yükselmesi eşlik etmiş, modern sivil bürokrasi, Batı-tarzı askeri teşkilat, yeni endüstri yönetim tabakası ve son olarak da hükümet sisteminde politik partilerin yer almasıyla yeni politik figüranlar ortaya çıkmıştır (Marshall 1977: 10). Japonya’nın yarım asırlık bir zaman diliminde kaydettiği gelişim ve kalkınma, en başta merkezi bir yönetim ve akılcı politikalar sayesinde gerçekleştiği düşünülebilir. Bunun yanı sıra modern gelişmiş devlet olmanın bir diğer esaslı yönü olan ekonomik gelişmişlik ve refah hedeflenerek sanayi üretimi devlet yönlendirmesi altında teşvik edilen özel şirketlerin oluşturulmasıyla sağlanmıştır.

1885’den 1889’a kadar olan 4 yıl içinde maden fabrikalarının üretimi 1,5 kat, ihracat 1,9 kat banka haricindeki her türlü şirketin sermayesi 3,4 kat artmıştır (Suzuki 2000: 258). Olumlu hava ‘Özel Şirket Patlaması’ olarak adlandırılan dönemi de beraberinde getirmiş, değişim süreci ekonominin canlanmasıyla hız kazanmıştır. Bu hızlı gelişmede, Batı’nın etkileri büyük olmakla beraber Japon reformcularının çabaları, Japon milletinin adaptasyon

ve öğrenme yeteneği, disiplinli olmaları etkili faktörler olmuştur (Armaoğlu 2006: 1056).

Japonya'nın sanayideki atılımı kıtada yayılmacı bir politika izlemesini gerekli kılmıştır. Bunun uzantısında patlak veren 1894-1895 Japon-Çin savaşının altında yatan nedenler sadece ekonomik çıkarlarla sınırlı kalmayarak bunun yanı sıra güvenlik konularını da barındırıyordu. Japonya, Kore'yi kendisine (Batılı Ülkelere ve Çin'e karşı) tampon bölge olarak görmüş, siyasi gazeteci Baba Tsunego'nun işaret ettiği gibi Kore'nin işgal edilmesinde İngilizlerin Mısır'da uyguladığı Cromer örneği izlenmiştir (Lone 1991: 3-4). 1895 Shimonoseki Anlaşması'yla Kore'nin bağımsızlığını kabul eden Çin, Liaotung Yarımadası'nın en doğu kısmını, Tayvan ve Penghu adalarını Japonya'ya vermeyi kabul etmiştir. Ancak Rusya, Almanya ve Fransa'nın (Üçlü Müdahale) müdahalesiyle Japonya'nın Liaotung Yarımadası'ndan vazgeçmesi sağlanmıştır. 1896 yılında imzalanan Li-Lobanov anlaşmasıyla Rus-Çin ittifakı kurulmuş, anlaşmayla Rusya herhangi bir Japon saldırısına karşı Çin'i savunması ve bunun için de bu tür durumlarda Çin'in bütün limanlarını Rus savaş gemilerine açması kararlaştırılmıştır (Hane 2009: 180).

Bunun yanı sıra Mançurya'da yapımına devam edilen iki demir yolu projesi Rusların finansmanı ve kontrolü altında yürütölmeye başlanmıştır. Bu demir yollarından birisi; Kuzey Mançurya'yı güneyden kuzeye katetmekte, diğeri ise Çin'in üç doğu vilayetini doğu-batı rotasında ağlamaktaydı (Harold 1933:8-12). Sibirya Demir Yolu'yla Doğu Çin Demir Yolu birleştirilince, Rusya Mançurya'daki konumunu biraz daha güçlendirerek günümüzde Çin'in Dalian kentinin yakınında bulunan Port Arthur Limanı'yla bağlantı kurmayı başarmıştır. Rusya ayrıca, Liaotung Yarımadası'nın en güney bölgesini Port Arthur Limanı da dâhil olmak üzere 25 yıllığına kiralamıştır.

Rusya'nın Mançurya ve Liaotung Yarımadası'nda artan etkinliği Japon çıkarlarını tehdit etmekteydi. Rusya'nın Kore'den daha çok Mançurya üzerinde çıkarları bulunmaktaydı ancak Japonya'nın Kore üzerindeki konumunu tanımamaktaydı. Japonya buna karşılık olarak Kore üzerine yoğunlaşarak ekonomik girişimlerini artırmış, Incheon-Seul, Seul-Pusan arasında demir yolu inşasına başlamıştır. 1900 yılında Çin'de Bokser Ayaklanması çıktığında Rusya askerlerini Mançurya'ya sürmesi ve 1902 Kasımında geri çekilmeyi taahhüt etmesine rağmen çekilmemesi, aksine Mançurya ve Kore'de ayrıcalıklarını artırmaya çalışması iki ülke arasındaki gerginliği artırmıştır. Japonya, Rusya'nın Mançurya'daki çıkarlarını, Rusya ise Japonya'nın Kore'deki çıkarlarını tanımamakta ısrar etmiştir. İki devlet arasında yapılan bir dizi görüşmelerden sonra olumlu sonuç çıkmayınca savaş kaçınılmaz hale gelmiştir.

Japonya, 9 Şubat 1904'de Port Arthur Limanı'na sürpriz gece saldırısı gerçekleştirdikten sonra 10 Şubat 1904 günü Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Savaş, Ruslara lojistik destek sağlayacak Sibiryâ Demir yolları'nın Baykal Gölü civarında eksik kalan bir bölümü tamamlanmadan çıkarılmıştır. Böylece takviye birlik ve mühimmatların sevkini zorluğu savaşı Rusya açısından bir kat daha zorlaştırmıştır. Japon askerlerinin Prusya tarzı askeri sistemi model alan saldırgan tarzları, üstlerinin emirlerine itaatleri ve vatanseverliğin verdiği adanmışlıkla savaşmaları, başarılı sonuçları beraberinde getirmiştir. Japonya'nın donanma gücünün Rusya'dan daha iyi konumda olmasının yanı sıra savaş alanının Japonya'ya yakın olması Japonya'nın Rusya'ya karşı üstünlük sağlamalarında ana sebepler olarak görülebilir. Zafer büyük kayıplar sonucunda kazanılmıştır: 60.083'ü çarpışmada, 21.879'u hastalık yüzünden olmak üzere toplamda 81.962 Japon askeri hayatını kaybetmiştir (Hane 2009: 187).

Savaşın sonunda Japonya, savaş tazminatının yanı sıra Kore'deki Japon haklarını tanınması, Rusya'nın Mançurya'yı tahliye etmesi, Rusya'nın Uzak Doğu sularından Japonya'nın balıkçılık yapma hakkının tanınması, Çin Doğu Demir Yolu'nu ticari ve sınai bakımdan kullanılması koşuluyla alıkoyması, Port Arthur Limanı'nın Japonya'ya bırakılması, Güney Mançurya Demir Yolu'nun büyük kısmı ve Sahalin'in tamamının Japonya'ya verilmesi ve savaş gemilerinin tarafsız limanlarda tutulması kararlaştırılmıştır (Jukes 2002: 86-87).

Japon-Rus Savaşı öncesinde kurulan İngiliz-Japon İttifakı (1902), her ne kadar Japon zaferine katkı sunmuşsa da 1905 yılında yenilenen ittifak, Japonya'nın Avrupa diplomasi ağına sıkı bir şekilde eklenmesine neden olmuştur. İngiliz-Japonya savunma aktı Hindistan'a kadar genişletilmiş, her iki ülkeye karşı birden fazla gücün dâhil olduğu bir savaş durumunda diğerinin savaşa katılması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle Japonya'nın Avrupa diplomasisine olan ilgisini, dolayısıyla Avrupa'daki istihbarat faaliyetlerini artırmasını gerekli kılmıştır. Bu aynı zamanda Japonya'nın Türkiye ve Balkan Yarımadası'ndaki istihbarat faaliyetlerinin de ana nedenidir.

II. Bölüm: Kobayashi Tetsunosuke'nin Türkiye'deki İstihbarat Faaliyetleri

Bu bölüm araştırmanın da konusu olan Kobayashi Tetsunosuke'nin Türkiye'de uzun yıllar öğrenci, gazeteci, diplomat olarak faaliyet gösterdiği dönemi, dönemin tarihi arka planı göz önünde bulundurularak ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmada baş kaynak olarak Kobayashi'nin yazdığı rapor ve makalelerden oluşan Galata Kulesi'nden adlı eserden yararlanılacaktır.

1911 yılında Tokyo yabancı diller okulunu bitiren Kobayashi Tetsunosuke, aynı yıl Japonya Milli Eğitim Bakanlığı bursiyeri olarak Türkiye'ye gelmiştir. Tokyo Yabancı Diller Üniversitesini yüksek başarıyla bitirerek İngilizce, Fransızca ve İspanyolca dillerini akıcı bir şekilde konuşabiliyordu (Kiyota 16.06.1931: 3).

Kobayashi, öğrenci olmasına rağmen Türkiye ve Balkan ülkelerine seyahat ederek buralarda gözlemde bulunmuş, bu gözlemlerini Japonya'ya aktarmıştır. Gönderdiği raporlar, Osaka Asahi Gazetesi yazarı Torii Sosen'in yardımıyla Galata Kulesinden adlı eserde toplanmıştır. 1918 yılında yayımlanan kitap, 20 santim kalınlığında, toplam 428 sayfadan oluşmaktadır. Giriş kısmında Ayasofya, Sultan Ahmet Camii ve Galata Kulesi'nin resimleri ve resimlerin tanıtımları eklenmiştir. Bunların yanısıra Türkiye'nin demir yolu ağı haritaları, ticaret hacmini gösteren rakamsal verileri de barındırmaktadır. Japonya'da Türkiye üzerine o zamana dek yazılmış olan en kapsamlı eserlerden birisidir. Bu alanda yazılmış bir tür prototip olarak niteleyebiliriz. Eser, Türkiye'nin etnik, sosyolojik, kültürel alt yapısına eğilmesinin yanısıra, iç ve dış siyaseti, ekonomik ve askeri durumunu da irdelemektedir.

Kobayashi Tetsunosuke, 1889 yılı eylül ayında Kashiwazaki'de doğdu. 1911 Mart ayında Tokyo Yabancı Diller Okulu batı dilleri bölümünden mezun olup, aynı yıl Japonya Dışişleri Bakanlığı'nın sınavını geçerek eğitim için İstanbul'a geldi. 1914 yılı Aralık ayında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Türkiye'den ayrılarak İtalya'ya görevlendirildi. 1916 yılı Nisan ayında Türkiye ve İtalya'daki başarıları nedeniyle 8. Rütbe nişana layık görüldü. 1919 yılı Nisan ayında Paris Barış Konferansında tam yetkili üyenin çevirmeni olarak görevlendirildi. 1921 yılı Şubat ayında Dışişleri Bakanlığı görevlisi olarak tekrar Türkiye'ye, 1921 yılı Ekim ayında Türkiye için çok önemli olan Lozan Ortadoğu Barış görüşmelerine tam yetkili üye yardımcısı olarak atandı. 1923 yılında Port Said'e maslahatgüzar olarak görevlendirildi. 4 Haziran 1929'da 41 yaşında vefat etti (Kiyota 16.06.1931).

Kobayashi İstanbul'a geldiğinde bulunan Japon dört beş kişi kadardı. Bunlar Ertuğrul Fırkateyni faciası sonrası İstanbul'da kurulan ticari işletme Nakamura Shoten'in² çalışanlarından Nakamura Eichi, oğlu ve Japonya

² Nakamura Shoten hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DÜNDAR, A. Merthan - MISAWA Nobuo (March 2009), "Isutanburu no Nakamura Shouten wo Meguru Ningen Kankei no Jirei Kenkyu: Tokutomi Sohō ni Aterareta Yamada Torajirou no Shokan wo Chuushin ni", (A Case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul: Torajiro Yamada's Letters to Soho Tokutomi), *The Bulletin of Faculty of Sociology, Toyo University* Vol. 46. No.2 (toyo daigaku shakaigakubu kiyō, dai 462 gō): 181-220.

Genelkurmay Başkanlığı (JGKB) tarafından askeri ateşe olarak atanan Muraoka Chotaro'dur.

Japonya'nın Türkiye'ye askeri ateşe ataması, 1907 yılında kararlaştırılan İmparatorluk Savunma Planı kapsamında alınan tedbirlerden biridir. Bu plana göre Balkanlar ve Türkiye, Avrupa ittifak sisteminin olası çatışma alanı olması nedeniyle istihbarat hedefi olarak görülmüştür. Genelkurmay Başkanlığı Japon-Rus savaşı sonrasında, Rusya başta olmak üzere Avrupa Devletlerinin dış politikasını anlamak için Türkiye ve Balkan Yarımadasındaki istihbarat faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Kobayashi de diplomatik ilişkilerin henüz kurulmadığı Türkiye'de Japonya Dışişleri Bakanlığı'na bağlı istihbarat unsurudur. Kobayashi Türkiye hakkındaki ilk gözlemlerinde, Çin ile Türkiye'yi karşılaştırmaktadır.

“Çin ve Türkiye, bu gün sorun içinde bir sorundur. Çin, Japonya'yla ilişkileri sıkı fıkı olduğundan dolayı, bu ülkenin durumunu iyi bilen insanlar çok fazla var ama Türkiye ile olan ilişkisi, Avrupa ülkeleriyle karşılaştırdığımız zaman, çok az olduğu için, Türkiye'yi bilen Japon fazla yoktur, bilmeye çalışan da azdır. Bizler büyük ülkelerden biri olduğumuz için bakış açımızı da büyük dünyadaki Avrupa'nın krateri olan Türkiye'nin feshillerinin faaliyetlerine yönelterek, biraz dikkate almamız gerektiğini düşünüyorum. (...) Bugünün imparatorlukları araştırmak gerekirse, günümüzün eski imparatorluklarını da tekrardan araştırmamız gerekmektedir.” (Kobayashi 1917: 5)

Kobayashi, Japonya'da Asya ve Batılı ülkelerinin geneli itibariyle araştırmaların yapılmasına rağmen Türkiye üzerine yapılmış asıllı bir çalışmanın olmadığını bu nedenle, Batılı devletlerarasında bir sorun haline gelen Türkiye'nin durumunu araştırmak istiyordu.

Kobayashi'nin istihbarat ağı kısıtlıydı. Türkiye ve Japonya arasında resmi diplomatik ilişkilerin olmaması buna neden olarak gösterilebilir. Eserin ilk kısımlarında İstanbul yaşamından ve çevresinde ki insan ilişkilerinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra kendi deneyimlerine de yer vermektedir. İstanbul'un kozmopolit yapısından buna karşın kendi yurttaşlarının azlığından yakınmaktadır. Ancak burada genelde irtibat halinde olduğu JGKB tarafından Avusturya'ya atanan Morioka Morishige'den pek bahsetmemiştir.

Morioka, 1907 yılında Türkiye'ye ilk askeri ateşe olarak atanmasının ardından 1911 yılında Avusturya'ya görevlendirilmiştir. Morioka'nın vasisi olarak 1911 yılında Türkiye'ye atanan Muraoka Chotaro'nun görev değişimi sırasında Morioka'da İstanbul'a gelerek bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Kobayashi'nin eserinde Morioka'nın İstanbul ziyaretiyle ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür.

“Savaş gemilerinin bir ırmak gibi görünen Haliç'in derinliklerine kadar, serbestçe girip çıkmasının garip olduğunu düşünürken, Odessa vapurunun, körfezin ortasında demirlemiş olması şaşırtıcıydı. Morioka, yolcu etmeye gelen bir İngiliz ve ben çaresizce sandala bindik... Vapurun lokantasında üçümüz konuşurken Nakamura Bey'in oğlu kırmızı fesiyle yanımıza geldi. Doğduktan hemen sonra annesini kaybeden çocuk, İstanbul'u kendi memleketi gibi görüyordu. Türkiye'de bir subay ailesinde yetiştirilmişti ve hiç Japonca bilmiyor olması gerçekten üzücüydü.” (Kobayashi 1917:2-4)

Kobayashi, Morioka'yı Moskova'ya (Odesa üzerinden) uğurlamak için bir İngiliz'le birlikte gelmiştir. Morioka'nın İngilizlerle irtibatta olması ilgi çekicidir. Kobayashi de İngilizlerle irtibat halindedir. Japon denetimindeki Tayvan'dan afyon üretiminin durumunu incelemek için İran, Türkiye ve Hindistan'ı ziyaret eden İenaga Toyokichi örneğinde olduğu gibi Japon misyonlarında genel bir İngiliz yardımı görülmektedir (Erkin 2002: 240). Bu noktada İngiliz-Japon ittifakının etkisi olduğu düşünülebilir. İttifak anlaşması istihbarat paylaşımı konusunda işbirliğini de öngörüyordu.

Kobayashi'nin yazdıklarından Trablusgarp Savaşı ile ilgili bilgilere de ulaşmak mümkündür. Kobayashi, Türkiye'nin içinde bulunduğu içler acısı durumdan yakınmaktadır. Balkanlarda ki çalkantıların yanı sıra, İtalya'nın Trablusgarp'ta artan etkinliği, Almanya, İngiltere, Rusya'nın Türkiye üzerindeki çıkarlarının ayyuka çıktığı böylesi bir dönemde kendi içinde birliğini sağlayamamış olan devletin durumundan ve geleceğinden endişe duymaktadır. Bu tür bunalımların uzantısında Trablusgarp Savaşı meydana gelmiştir. Kobayashi'nin bildirilerinde bu savaş şu şekilde anlatılmıştır;

“İtalya uzun zamandır, Türkiye üzerindeki kendi hissesine, karşı kıyısı Afrika'daki Trablusgarp'ı çok istiyordu. Buna yönelik Türkiye barışçı yollarla İtalya'nın istilasını durdurmaya çabaladıysa da Arnavutluk bölgesindeki isyanı durdurur durdurmaz, iki ülkenin, bu sıkıntılı bölgeyi savaşla halletmekten başka çareleri kalmamıştı. İtalya, Türk hükümeti ile Trablus'daki düzensizlik ve ihmalkârlığı, İtalyanlara yönelik muhalif politik devinimi sorgulayan ultimatomunu yaptı. (...) İtalya, Türkiye ile 29 Eylül'de, öğleden sonra 14:30'da savaş durumuna girme konusunu tekrar gözden geçirdikten sonra, tartışmalı İtalya- Türkiye savaşı başladı.” (Kobayashi 1917: 8-9)

Kobayashi İstanbul'a gelmesinin ardından çok geçmeden patlak veren savaşı yazılı basından takip etmekteydi. Bunun yanı sıra bu savaşta stratejik bölge olarak tanımlayabileceğimiz İzmir'e seyahat ederek oradaki durumu bizzat incelemiştir. Ayrıca İzmir de yüksek bir yere çıkarak körfezde ki gemilerin hareketlerini izlemiştir. Bu seyahati esnasında yanında yine bir İngiliz eşlik etmektedir. İngiliz bu bölgeyi iyi bilmektedir ve ona adaları tarif etmektedir.

“Yeni savaş meydanı neresi olabilir diye Çanakkale’nin her iki tarafına bakarken gemi hızla Boğaz’ın çıkışına geldi. Yol gösteren küçük gemi, sendeleye sendeleye önümüzden ilerliyordu. Diğer tarafta siyaha ve beyaza boyanmış birkaç küçük gemi arka arkaya sıralanmış bekliyordu. “Uzakta birazcık, belli belirsiz görünen yer Gökçeada, eğlence yeri olarak ünlüdür.” “Diğer taraftaki Bozcaada.” “Evet, şehir de görünüyor hemen orada.” “Şehir ama biraz bile ağaç yok, insanın içi acıyor.” Gemiye beraber bindiğim bir İngilizle zaman öldürmek için konuşurken gemi Midilli Adası’na yaklaşıyordu. Bu ada İtalya-Türkiye savaşında önemli stratejik bir nokta olduğundan dolayı, bende bir merak uyandırmıştı. (...) İzmir körfezinin büyük olduğunu hayal etmiştim. Gerçekten de büyüktü. Oysa çok büyük olmadığı zannedilir. Buharlı geminin rehberliğiyle, güney kıyıları boyunca ilerleyerek, denizin içine hafiften çıkıntı yapan top bataryalarına bakarken, sonunda limana ulaştık. İzmir’in Asya’nın en önemli liman şehirlerinden biri olduğu söyleniyor. Yolları dar, evleri düzensiz bir şehir olduğu için kesinlikle güzel denilemez. Yalnızca deniz kenarında olup bir tarafında deniz diğer tarafında da kafeler, iş yerleri, evler çok olduğundan dolayı akşam yemeğinden sonra burada yürüyüş yapmak harikaydı. Akşam saat yedi gibi Türk askerleri de deniz havası mı almaya mı çıkmışlardı bilmiyorum ama yürüyüş yapıyorlardı. Ben başta bunu tatbikat olabileceğini düşündüm ama akşam taliminden öteye bir şey değildi. İtalya da boş yuva hırsız gibi davranmayı bırakıp, cesurca burada savaş yapsa ne olur diye hayal kurarak gözümün önüne getirdim. (...) Aslında Yunanlılar İstanbul’da şu anda iyice yayılmış durumdalar ama İzmir’de daha fazlalar. Ticaret alanlarına yayılarak, sanki kendi mallarıymış gibi davranıyorlar. Bunun aksine, Türklerin ise dağ yamaçlarına kurdukları cami minarelerinin altında, sadece eski zamanlarla böbürlenmeleri ne acı.” (Kobayashi 1917: 17-20)

Bu dönem İtalyan deniz birlikleri Rodos dâhil olmak üzere on iki adayı ele geçirmiş, Çanakkale Boğazı’nı geçmeye çalışmıştır. Temmuz ayında

gerçekleşen bu olayın üzerinden bir ay bile geçmemesine rağmen Kobayashi bu bölgeyi kendi gözleriyle görmek istemiştir. Gidilmesi amaçlanan şehir İzmirdir. Odesa'dan gelen vapur Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan Bozcaada ve Gökçeada yakınlarından geçerken Kobayashi buraları gözletmektedir. İzmir'e geldiğinde ise yüksek bir tepeye çıkarak buradan limanı izlemiştir.

İzmir o dönemde İstanbul'dan sonra en canlı şehirlerden birisidir. Canlı limanı ve Adana'ya kadar uzanan demir yolu ağıyla ticaret alanında önde gelen şehirlerden birisidir. Ancak ticaretin Yunanlıların elinde olmasına hayıflanmaktadır. Bunun yanı sıra Jeopolitik bakımından değerlendirildiğinde, Ege Denizi'ne bakan bu büyük liman şehrinin, olası İtalyan saldırısına karşı ne durumda olduğu büyük önem arz etmekteydi. Midilli Adası'nın stratejik önemi ve top bataryalarından bahsetmesi de bu seyahatin amacının Trablusgarp Savaşı'nın gidişatını anlamak için yapılan gözlem olduğu anlaşılmaktadır.

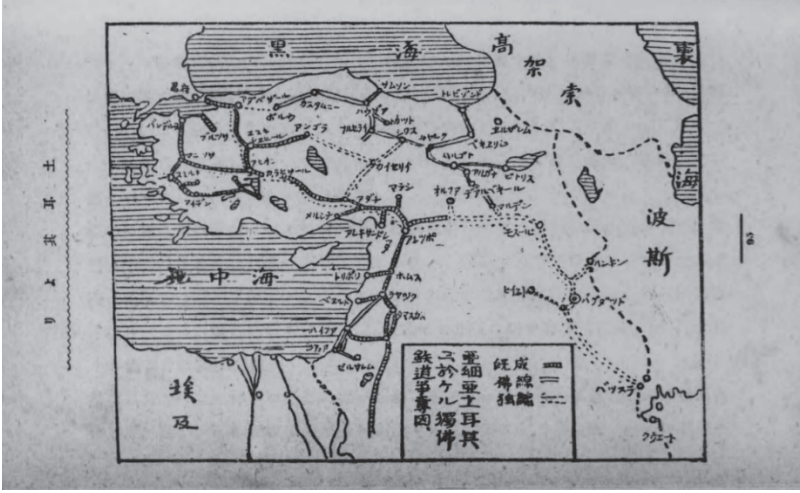
Kobayashi, daha sonra Kasaba demir yoluyla, Gediz, Alaşehir, Uşak, Afyonkarahisar istikametinde Anadolu'yu seyahat etmeye başlamıştır. Aynı zamanda demir yollarının durumunu kontrol etmektedir. Gedizin dağlarını kel bulan, Alaşehirin üzümlerini seven Kobayashi son durağı o günlük son durağı Uşak'a gelir. Uşakta kalacak otel bulamayarak pansiyonda kalmaya karar verir (Kobayashi 1917: 23). “Uşak sadece afyonun toplanılıp üretildiği bir yer değil, Türk kiliminin dokunduğu yer olarak da ünlüdür.” yorumunda bulunarak seyahat ettiği şehirlerin genel değerlendirmesini yapmaktadır.

Yaptığı seyahatlerle Türkiye'nin tren hattının genel planını da ortaya çıkarmayı planlamıştır. Tren yolları Büyük Güçlerin hak elde etmek için uğraştıkları bir alandır. Bu yüzden demir yolları Kobayashi'nin dikkatini çekmektedir. Demir yollarının genel hatlarının çizilmiş olduğu haritaları raporlarına ek olarak sunmaktadır. Bağdat Demir Yolları'na kadar olan hattın şemasını ve bu hattın yapımını üstlenen Almanya'nın burada ki çıkarlarını ve yapılan yatırımların amaçlarını irdelemektedir.

Kobayashi bu hattı haritalayarak buradaki siyasi ve ekonomik çıkarlardan bahseden ilk Japon olması bakımından önemlidir.

“Eskişehir'den Anadolu Demir Yollarının treniyle yaklaşık otuz dakikada hızlı bir şekilde Afyonkarahisar'a ulaşmamız gerekiyor olmasına rağmen, beş para etmez, uyduruk tren istasyonunda durduğu için tam tersine gecikerek gelmiştik. Yavaş yavaş öğlen yemeği yiyebiliriz diye düşünürken, zaman kalmamıştı. Konya'ya giden tren bekliyordu. Bu yüzden tekrar aceleyle biletleri almaya gittiğimizde, bozukluk yok dedi biletçi.

Gerçekten yapabileceği bir şey olmayan adama sinirli sinirli baktım ama yapabileceğim de bir şey yoktu. Gezi bu şirketle eğlenceliydi. Dün karşılaştığımız adam hemen, bütün gayretiyle başka istasyon görevlileriyle görüştüktan sonra bileti alıp Anadolu Demir Yolu'nun misafiri olabildik. Bu demir yolu geniş çapta bilinen, Bağdat Demir Yolları'nın ana hattıdır. İnşaata adım adım ilerleyerek, Konya, Karaman ve Ereğli ve ardından Ulukışla'ya kadar trafiğe açıldı. Geçe çalışmadığından, son durağa ulaşmak için üç gün gerekiyordu. Adana'ya kadar artık kısa zamanda gidebilir, Tamamlandığında bu trenin değeri anında çok fazla artacaktır.” (Kobayashi 1917: 24)

Harita 1: (Kobayashi 1917: 95)

Kobayashi'nin bir sonraki durağı Afyonkarahisardır. Burayı afyon'un kalbi olarak nitelemektedir. Aynı zamanda burada yapılacak tarımsal iyileştirme ile sulamanın aktif olarak kullanılmasıyla bu bölgede pirinç üretiminin verimli bir şekilde gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Afyonkarahisar'dan sonra ise sırada Konya vardır. Konya'nın Anadolu'da en geniş ovaya kurulduğuna değinen Kobayashi bu seyahati boyunca genel anlamda tarım ürünleri üzerinde durmaktadır. Modern sanayi adına esaslı bir yatırımın olmadığı Anadolu'da halkın genelinin tarımla uğraştığını belirtmektedir. Ege bölgesinden İç Anadolu Bölgesi'ne doğru yolculuğuna devam eden güzergâhtaki halkın genel durumunu, tarım üretimindeki verilerle birlikte ele almaktadır.

Ağustos ayında Ege ve İç Anadolu turunu tamamlayan Kobayashi Eylül ayında sorunların arttığı Balkanlara geçmeyi planlanmaktadır. Aslında Arnavutluğa kadar gitmeyi amaçlayan Kobayashi tanınmış İtalyan'ın tavsiyesiyle tehlikeli olan Arnavutluk seyahatini sonraya bırakmaktadır. İstanbul'da Muraoka Chotaro ve Morioka Morishige ile görüşükten sonra buradan Edirne üzerinden Selânik'e geçecektir. İzmir ve Anadolu'ya olan seyahatini rahatlıkla geçiren Kobayashi İstanbul-Selânik arasında ki seyahati boyunca defalarca polis sorgusundan geçmiştir. Bu seyahatindeki deneyimlerini şu sözlerle aktarmaktadır:

“Her zaman tıklım tıklı olan ekspres tren bugün boştu. Son zamanlarda fazla seyahat eden yok gibiydi. Benim kompartımanım üç kişilikti bir kişi yakındaki istasyonda indiğinden genç bir Türk memurla ben kaldık.(...) Buharlı tren gepgeniş Meriç ırmağının akıntısının kıyısında ilerlemekteydi. Cami minareleri uzaktan görünmeye başladı diye düşünürken tren çoktan Edirne tren istasyonuna varmıştı. Küçük Asya'da İzmit'den İstanbul'a gelirken polis tarafından sorguya çekilmiştim, bu kez 9 saatlik bir zaman zarfında 2 kez ziyaret edildim. İstasyonda fes takanlar azdı.” (Kobayshi 1917: 27-28)

Balkanlarda yükselen tansiyon oradaki güvenlik önlemlerinin artırılmasını gerektirmiştir. Bir yabancı olarak Kobayashi birçok kez sorguya çekilmiştir. Bu seyahati boyunca her zaman izlenmektedir. Hatta otel odasında da sorguya çekilmek istenmiştir;

“Yağlı Türk çorbasını kaşıklayıp akşam yemeğimi bitirerek böyle bir yerdeki eğlenceleri görmesem de olur diye düşünerek erkenden yatıp biraz uyudum, gözlerimi açtığımda birisi odamdaydı. “Kim var orada!” orada dediğimde otel personeli olduğunu polisin pasaportumu istediğini söyledi. Çok sinirlendiğimden “Bu saatte bu da ne! Ben Japon İmparatorluğu vatandaşıyım, benle bir işleri varsa buraya gelmelerini söyle!” diye bağırınca iki tane polisi alıp getirdi. Başka bir işleri olmadığından öfkem yavaş yavaş yatıştı.” (Kobayshi 1917: 29)

Selânik'e giden güzergâhta Edirne, Dedeâğaç, Drama bölgelerinden geçecek olan Kobayashi, Edirne'de bir gün konaklamıştır. Güvenlik güçlerinin bu ziyaretlerine rağmen bu seyahati sorunsuz atlatarak burada ki gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır;

“Dedeagaç, ormanlık kesilerek açılan bir alanda son zamanlarda kurulan bir şehir, karada İstanbul, Edirne ve Selânik’e demir yoluyla bağlı olup, deniz yoluyla Selânik ve İstanbul gibi bu bölgedeki limanlara bağlantılı olduğundan gelecekte önemli bir şehir olması muhtemeldir. Şu anda bile her ülkenin elçiliği bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki limanları iyi değil.(...) Yeni liman inşası gerçekleştirilirse Edirne ve çevresi Makedonya’nın bir bölümünün ürün toplanma ve dağıtılma kavşağı haline geleceği şüphesizdir.(...) Gece yarısı Dedeagaç’a hareket eden tren tamda Drama şehrinin yakınlarında ki bütün tarlalarından geçmekteydi. Buranın tütünleri yaprakları küçük, aroması muhteşem olmasıyla ünlüdür. Japon sigara tiryakileri de az çok bu bölgenin lütuflarından yararlanmalılar.” (Kobayshi 1917: 30)

Selânik ile ilgili olarak da şu şekilde bahsetmektedir;

“Öğleden sonra saat 2:40’da Selânik istasyonuna girdik. Selânik nüfusu 174 bin olan, ön tarafında Selânik Limanı arka tarafta Makedonya ve Arnavutluk bölgesini besleyen büyük bir şehir. İstanbul’un da ilerisine giderek tramvay işlemektedir. Sahil kıyısı İzmir’e benziyor. İstanbul, İzmir veya Selânik olsun Türkiye’nin limanları nedense gereksiz oldukları hissi uyandırıyor.” (Kobayshi 1917: 30)

Bu seyahat, Türkiye’nin Balkan devletlerine karşı olası bir savaşa karşı askeri talimleri başlattığı döneme denk gelmektedir. Balkan birliği kurulmuş, Balkan devletleri tatbikatlar yapmaya başlamışlardır. Balkan devletlerinin aralarında ittifak kurduktan sonra ardı ardına gelen seferberlikleriyle kızıışan ortalık Karadağ’ın fitili ateşlemesiyle savaş halini alacaktır. Savaş öncesi durum ve Balkan İttifakının oluşum süreci Kobayashi’nin sözleriyle şu şekilde aktarılmaktadır;

“Uzun yıllar Türkiye’ye karşı memnuniyetsizliklerini dillendiren Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ülkelerini birleşip küçümsenmeyecek güce ulaşırlarsa, hasta ve yaşlı Türkiye’ye birazcık korku salmayla Sofya hükümetini cesaretlendirebileceklerini söylemeden edemiyorum. Biraz göz gezdirdiğimde birliğe katılmak isteyecek ülkelerde bulunmaktadır öne çıkanlardan en önemlisi yarımadanın uç noktasında bulunan antik kültürün merkezi, Yunanistandır. Yunanlarla Türkler arasındaki geçimsizlik bugün başlamış değildir, aslında Türkiye’nin kuruluşunun tarihine kadar izi sürülebilir. Yunanlar İstanbul’u Türklere geçici süreliğine verdiklerine inanıyorlar.. Özellikle son zamanlarda 1897 yılının

nefreti var. Liderler alt sınıfı azcık düşünselerde dört ülkenin ittifak olması büyük anlam ifade etmeye yeterli olacaktır.(...) Bir diğeri olan Karadağ bölgesine bakıldığında biraz gözden kaçırılan bir ülke gibi durmaktadır. Başkenti neresi ya da denize kıyısı var mı yok mu? diye sorduğumda biraz bekleyin büyütecı alıp geliyorum diyecek kişilerin olabildiğı dağlarla çevrili küçücük bir ülke. (...) Sınır problemi hususunda uzun yıllar Türkiye ile anlaşmazlıklar olduğundan belki de düşünülenden daha fazla korlanmış olabilirdi. Bu yüzden ortak düşmanlarını vurma amacıyla tereddüt etmeden birliğe dahil edilmiş olsa gerek. Son olarak Sırbistan da tahmin edildiğı gibi Bulgaristanla kendileri gibi aynı ırktan kişilerin çoğunlukta olduğu Makedonya'nın kuzey bölgelerine sahip çıkmaları gerektiğine karar verdi. Böylece Makedonları Türk kötü yönetiminden kurtarma adı altında Bulgaristanla aynı adımı atmaya karar verdiler. Masa artık kurulmuştu. Artık sadece yemek zilini beklemek kaldı. Bu, Eylül ayının son on günü benim kafamda canlanan Balkan devletlerinin tutumuydu.” (Kobayshi 1917: 34-35)

Balkan devletlerinin aralarında anlaşarak kurdukları bu birlik ve seferberlik emirlerinin ardından 8 Ekim 1912'de Balkan Birliğı ile savaş durumuna giren Türk hükümeti İtalya ile uzayan savaşa son verilmesi gerektiğini aksi halde daha kötü sonuçlara yol açabileceğini düşünerek barış antlaşmasına yanaşmak zorunda kalmıştır. Uşi Antlaşması'nın nedenleri ve içeriğı şu şekilde aktarılmaktadır;

“İtalyan ordusunun Libya seferlerinin beklenmedik şekilde tatmin edici olmaması aksine Arapların şiddetli karşı saldırılarının genel olarak başarılı olduğundan Türkiye barışı tesis etmeye fazla yanaşmamaktaydı. Ancak Balkanlar'daki rüzgârla gelen kara bulutlar sonrasında ortamın gerginleştiğini görerek acilen İtalya ile olan problemlerin çözülmesi gerektiğini belirterek burada her iki ülkenin delegeleri gayriresmi olarak görüşmeler yapmış, 1912 Temmuz ayından itibaren sık sık İsviçre'nin Uşi'deki toplantıda bir araya gelerek çoktan Balkan devletleriyle Türkiye arasındaki diplomasinin kesintiye uğradığı 15 Ekim'de İtalya parlamenti Bertorin Fuchinatti ve Borbi, Türkiye parlamenti Nebi Bey, Feridun Bey arasında barış antlaşması metni imzalanıp, aynı ayın 18'inde antlaşma kabul edilmiştir.” (Kobayshi 1917: 52-53)

İtalya ile olan savaş durumunu Uşi Antlaşmasıyla sona erdiren Türkiye, bu sayede iki ateş altında kalması önlenmiştir. Kobayashi, Trablusgarp

Savaşı'ndaki Türk Ordusunun başarısına rağmen 8 Ekim'de Balkan İttifakı ile girilen savaşın ardından İtalya ile antlaşma için acil davranılmasını gerektiğini belirtmektedir.

Kobayashi Türkiye'nin genel anlamda sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının yanısıra siyasi ve diplomatik gelişmelerini de aktarmaktadır. Bu onun şimdiye kadar Türk-Japon ilişkilerinin gelişmesinde öncü karakterler olarak öne çıkan Yamada Torajiro, Nakamura Eichi gibi isimlerin aralarından sıyrılmasını sağlamaktadır. Kobayashi tam anlamıyla bu bölge üzerine yetiştirilmek için görevlendirilen bir uzman izlenimi vermektedir

Kobayashi'nin raporlarında genel anlamda fikirlerinde Asyalılık ve Türk yandaşlığı görülmesine karşın bazı durumlarda Türk halkını ve yöneticilerini ağır bir şekilde eleştirmektedir. Asyalı bir ırk olan Türklerin Batılı devletler karşısında ki güçsüzlüğünü ve çaresizliğini bu eleştirilerle açığa vurmaktadır. Galata Kulesi'nden eserinin giriş bölümünü yazan Torii Sosen de Avrupa'da Asyalı bir kökenden gelen Macaristan ve Türkiye olmak üzere iki milletin olduğunu, bunlardan Macarların birçok ırkla karışarak benliklerini yitirdiklerini ancak Türklerin kendi özlerini ve kültürlerini devam ettirdiklerini belirtmektedir.

Asya'nın ve Asyalıların geleceğinin büyük bir sorun haline geldiğine değinerek aynı Asyalı kökenden gelen ve onlarla aynı kan bağından gelen Japon olarak kendisinin de Türklerin akıbetine kaygısız kalmasının imkansız olduğunu belirtmektedir. Kobayashi, Trablusgarp savaşı bitmeden dört devlete karşı yeni bir savaşın eşliğinde olan Türkiye'nin durumunu kaygıyla izlemektedir. Trablusgarp savaşının Uşi Barış Antlaşmasıyla sona ermesinin çok yerinde olduğunu düşünmektedir.

Trablusgarp savaşından kuzey Afrika'daki son topraklarını da kaybederek çıkan Türkiye'nin şimdiyse Avrupa'da ki toprakları tehlike altındaydı. Türkiye'ye karşı savaş durumuna gelen devletler küçük devletlerdi, Türklerin idaresi altında yüzyıllarca yönetilmişlerdi. Bu küçük devletler Türkiye'ye kafa tutmaktaydı. Kobayashi, tarihi boyunca zaferlerle dolu geçmişe sahip bu devletin nasıl olup da bu hallere düşebildiğini sorgulamaktaydı.

Kobayashi, Balkan Savaşı'nın gidişatını, Büyük Güçler ile Balkan İttifakı'nın diplomatik ilişkilerini ayrıntılarıyla raporlamıştır. Bu raporlar savaşın başlangıcından I. Dünya Savaşı'na kadar aralıksız devam etmiştir. Ancak Kobayashi, askeri teknik bilgilerin yerine daha çok diplomatik ilişkilere odaklanmıştır. Bunun nedeni bu dönemde JGKB'nın İstanbul'da birfiil askeri ateşe bulundurmasıyla ilişkilidir. Japonya I. Balkan Savaşlarında Türkiye ve Bulgaristan'a askeri gözlemci tayin etmiş, II. Balkan Savaşı'nda

ise Bulgaristan'ın askeri gözlemcileri reddetmesi nedeniyle sadece Türkiye safında askeri gözlemci bulundurmıştır.

Türkiye'de görevli bulunan Kurmay Albay Muraoka Chotaro, Türk Ordusuna gözlemci olarak katılarak savaşın gidişatı hakkında ayrıntılı raporlarını JGKB'na sunmuştur. Kobayashi ile Muraoka da İstanbul'da sürekli irtibat halindedir. Kobayashi Türkiye'nin Balkan İttifakına karşı neredeyse her cephede yenik düşmesine oldukça üzülmüyordu.

“Eğer bugün sahilde yürüseniz, son günlerdeki Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye izin alıp, İstanbul'da toplanan savaş gemilerinin vakur duruşlarını gördüğünüzde üzülerek nedense aniden derin bir sessizliğe bürünürsünüz. (...) Ben tabii ki baştan beri Türkiye'nin mutlak galibiyetini beklemiyordum; büyük ordunun örgütlenişini görüp, gelirleri iki milyon beşyüz yetmiş dokuz lira olan bir kara ordusunun, toplam askeri harcamasının 790.810 lira olmasına şaşırıp, yine onların günlük tatbikatlarını izleyip bir de ittifak kuvvetlerinin durumunu düşününce az da olsa sonucu tahmin ettim. Bu sonucu Avrupa'nın telgraflar aracılığıyla çoktan bildiğini düşünüyorum. (...) Mustafa Paşa yenildi, çok geçmeden de Kırkkilise bozguna uğratıldı (Kırkkilise yeniden ele geçtiği haberi, halkın öfkesini bastırmak için yanlış haber yapıldı).Türkiye ilk baştan itibaren konuşlandığı Lüleburgaz hattı da çoktan ele geçirilmişti. Şimdi ise İstanbul'dan yaklaşık 40 kilometre uzaklıkta bulunan Çatalca'yı sıkıca korumaktan başka yapacak bir şeyleri kalmamıştı.” (Kobayashi 1917: 54)

Savaş Kobayashi'nin de tahmin ettiği yönde, Türkiye'nin aleyhine geliyordu. İttifak kuvvetleri Üsküp, Selânik, Lüleburgaz bölgelerini ele geçirmiş, savaş İstanbul'a kırk kilometre uzaklıkta bulunan Çatalca'ya kadar ilerlemişti. Bulgarlar Çatalca hattına daha da yakınlaşınca Türkiye her Büyük Güçten bir savaş gemisinin (sonradan iki gemiye çıkmıştır) başkent İstanbul'da düzenin sağlanması için çağırmıştır (Bobroff 2000: 86).

Londra Antlaşması üzerinde karara varılmadan önce Kobayashi, Moskova'ya geçerek orada yaklaşık iki hafta konaklamıştır. Burada konakladığı süre içerisinde ki Rusya'nın genel görüntüsü hakkında ve kültürü üzerinde bazı gözlemlerini dile getirmekle yetinmektedir. Bu bölümü Rus başkentinden başlığıyla bildiren Kobayashi bu bölümde Rusya ve Türkiye hakkında karşılaştırmalı değerlendirmede bulunmaktadır. 16. yy. sonlarından itibaren iki ülke ilişkilerinin anlaşmazlıklar ve savaşlarla dolu geçmişi olduğuna değinerek, Rusların Boğazlardan geçerek Akdeniz'e inme planlarının bu husumetin en önemli nedenlerinden biri olarak ele almaktadır.

Rusya'da iken Bulgaristan ve Sırbistan arasında ki ilişkilerin gerildiği haberini alan Kobayashi tekrardan İstanbul'a dönmüştür. Bu dönüş yolculuğunu şu şekilde anlatmaktadır.

“Ayın sonlarına doğru Rus gönüllü birliklerinin Afon bölüğünün Karadeniz’i geçmesinden sonra tam 60 gün geçti, ondan fazla ülke gezip az çok yeni bilgiler edindikten sonra oraların dağları, suları, insanları, şehirleri, tapınakları ve meclisleri, müzeleri, gemileri, savaş gemileri, uçakları, zeplinleri her birini aklıma kazıyarak gelirken her zamanki eskimiş dört Türk savaş gemisiyle süslü Çanakkale Boğazı’nı geçip, denizden görünen manzarayla Napoli ya da Stokholm’dan aşağı kalmayan İstanbul şehrine döndüm. Ayrılmam ikinci Londra konferansı başlamasına denk geldiğinden geri dönene kadar yakın doğunun çalkantılı durumu biraz sakinleşip, uzun zaman sonra barış ruhuyla kaplanacağını düşünürken bir de baktım ki durum eskisi gibi devam etmekte özellikle yurtdışına gömülmesi beklenen Edirne bile yeniden canlanıp çiçek vermekteydi.” (Kobayashi 1917: 75)

Makedonya’nın paylaşımı konusunda Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlıklar ilk Balkan Savaşı’nda Türkiye’ye karşı birleşen devletleri aralarında büyük bir problem haline gelmiştir. Bu durumda eskiden beri çakışagelen Sırp ve Bulgar çıkarları I. Balkan Savaşı’nda Türkiye’ye karşı birleşmişse de savaş sonrası ortaya çıkan tablo Sırp yöneticileri tatmin etmemiştir.

Bunun sonucunda patlak veren II. Balkan Savaşı’nda Bulgaristan’a karşı Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Romanya ve Türkiye saldırılarda bulunmuştur. Savaşın tam anlamıyla yenilgiyle ayrılan Bulgaristan ve savaşa katılan diğer ülkeler arasında Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma gereği Türkiye, Balkan Savaşı’nda kaybetmiş olduğu Edirne’yi tekrar topraklarına katmış, Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Makedonya Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında paylaşılmıştır. II. Balkan Savaşı ve Bükreş Antlaşması Kobayashi’nin kayıtlarında şu şekilde geçmektedir;

“(Sir Edward) Grey’in çıkışının ardından gerçekleşen II. Londra Konferansı’nın 30 Mayıs’ta imzalanmasıyla Türkiye ve İttifak devletleri arasında karşılıklı ilişki sağlandıysa da aynı zamanda ittifak devletleri arasında da toprakların bölüşülmesi probleminin ortaya çıkması doğaldı. Bunu herkes tahmin edebilir ancak bu kadar abartılı olacağını hiç düşünememişim. Eski Balkan İttifakı, Türkiye’ye karşı oluşturulduğundan, Türkiye’nin İtalya ile olan uzun süren sürtüşmesinden

nemalanarak zayıf olan bağlar güçlenip bir birlik oluşmasından başka bir şey değil. Öyle olmasaydı ne Venezellos'un akli ne de Danef 'in sözlerinin birliği oluşturma sonucunu doğuramayacağını tarih ispatlamaktadır. Eski Sultan Abdülhamid o dönemin koşullarını çok iyi kavramıştı. Birazcık eski sultanın maharetine benzeyebilecek olunsaydı böyle bir ittifakın oluşturulmasının engellenmesi çok kolay olabilirdi. Ancak şimdi bu tür şeyler söylemek gereksiz. (...) Ağustos'ta Romanya, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan arasında barış anlaşması imzalandı. Esaslı maddeler aşağıdaki gibidir: Romaya, Bulgaristan sınırı Tortokay'ın üst kısmından Danube Nehrinden itibaren başlar, Ekrene'nin güney yönündeki Karadeniz bağlantısında biter. Sırp-Bulgar sınırı; Patarika Dağları'ndan başlayarak Vardar Irmak'ıyla Sutrum Irmak'ı sınır olarak kabul edilerek (Ancak Storimya'nın iç bölgesindeki geçit Sırbistan toprakları olacak şekilde) Berakka Dağları'nda son bulur. Yunan-Bulgar sınırı; Sırp-Bulgar sınırı olan Berakka Dağları'ndan başlayarak Ege Denizi'ne dökülen Mesta Irmak'ının başlangıç noktasında son bulur. Bunların dışında orduların terhisi, çekilmesi, rehinelerin değişimi gibi konular kararlaştırılmıştır.” (Kobayashi 1917: 84)

Bükreş Antlaşması'ndan sonra ki durumu da Albay Muraoka ile görüşen Kobayashi burada cereyan eden olaylarla ilgili detayları onunla görüşmüştür. Muraoka askeri gözlemci olarak katıldığı için Edirne'nin geri kazanılmasının arka planını ve sonuçların genel siyasi durum üzerindeki etkisini ele almışlardır.

Muraoka, Türklerin Edirne'yi geri almalarının pek anlam ifade etmediğini düşünüyordu. Kobayashi de sanayi anlamda kalkınmış, çağdaşlaşmış bir Türkiye meydana getirilmeden Edirne şehri alınsa bile Yakın Doğu'daki diğer Türk bölgelerinin her zaman tehlike altında bulunduğunu belirterek Muraoka ile aynı fikirde olduğu görülmektedir.

“Türklerde eskiden beri kibirlenme ve havalara girme huyu vardır. Zarar etseler de onurlarını korumaya çalışırlar. Bu yüzden Edirne şehrini alarak Asya'da birazda olsa itibarlarını artırmaya çalışıyorlar. Ayrıca Türk Devleti Edirne şehrini geri alırken aynı zamanda Fransa'yla Suriye problemi, Anadolu Demir Yolları problemini çözmek zorundadır. İngiltere'yle İran Körfezi problemi de aynı durumdadır. Ayrıca Ruslara da bir şeyler vermeleri gerekecektir. Almanlar da destek olmalarına karşılık olarak bir şeyler isteyeceklerdir elbette. Eğer bunun gibi bir duruma düşerlerse Türkiye sadece hiçbir işe yaramayan

Edirne şehrini almakla büyük zarara girmiş olur. Türk halkı Edirne şehrinin geri alınmasını büyük başarı olarak görüp hükümeti takdir etmektedir, ama Türkiye için küçük bir Edirne şehrini almak, Asya'daki topraklarını kaybetmelerinin temel nedeni olabilir.” (Kobayashi 1917: 89)

Balkanlar'daki sorunu en az zararla atlatmaya çalışırken geride bıraktığı problemleri göz ardı eden, doğru dürüst dış politikası olmayan siyasi kutuplaşmanın savunma güçlerine kadar sirayet etmiş ve ekonomisini dış borçlanmayla ayakta tutmaya çalışan bir Türkiye'nin durumunun Çin'den pek de farklı olmadığı düşüncesindeydi.

II. Balkan Savaşı bitiminden sonra Türkiye'nin her ülke ile yaptığı sınır düzenlemeleri, vakıf arazileri konusu, din işleri gibi maddeleri kapsayan barış antlaşmaları imzalamıştır. Kobayashi Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ile yapılan barış antlaşmalarının ve diğer düzenlemelerin bütün maddelerini Arnavutluğun bağımsızlığını kazanması da dahil olmak üzere ayrıntılı bir şekilde raporlamıştır.

Kobayashi'nin dikkatini çeken ve yazılarında sıklıkla bahsettiği hususların birisi de Türk-Alman yakınlaşmasıdır. Dönemin Türk yönetim kadrosunda genel bir Alman hayranlığı bulunmaktadır. Bu hayranlık Almanlar tarafından verimli bir şekilde kullanılmakta, Türkiye tam anlamıyla ekonomik bakımdan Almanya'nın etkisi altına girmektedir.

Almanya'nın Türkiye üzerinde ki çıkarlarından en önemlisi Bağdat Demir Yolları konusu olduğu görülmektedir. Bağdat Demir Yolları projesinin jeopolitik, ekonomik ve siyasi anlamda tarihi öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bağdat Demir Yolları Projesi Türkiye'yi çaprazlamasına keserek bir ayağı İran Körfezi diğer ayağı Süveyş Kanalı ve Süveyş Kanalı'na bakan Suriye'nin çoğu limanlarına paralel çekilmesi planlanan hatları kapsamaktadır. Bu projenin Almanya'nın himaye ve yetkesinde tamamlanması Almanya dışındaki emperyalist güçlerin çıkarlarını oldukça tehdit etmektedir. Bunların başında İngiltere'nin geldiği aşıkardır. Bağdat Demir Yolları Projesi, İngiltere'nin Hindistan, İran, Mısır sömürgelerini tehdit etmesinin yanı sıra Süveyş Kanalı'nın kontrol edilmesi ihtimali ya da İran Körfezi'nin konumu düşünüldüğünde Okyanusya ve Uzak Doğu'daki çıkarlarını da tehdit etmektedir. Bu aynı zamanda İngiliz-Japon İttifakı nedeniyle Japonya için de üzerinde durulması gereken bir husustu.

Kobayashi'nin özellikle Bağdat Demir Yolları ve Türk-Alman yakınlaşmasının üzerinde durması büyük önem taşımaktadır. Kobayashi şimdiye kadar ki yapılan araştırmalar göz önüne alındığında iki devlet

arasında ki bu yakınlaşmanın ve Bağdat Demir Yolları Projesinin kapsamlı bir şekilde araştıran ilk Japon olduğu anlaşılmaktadır. Almanya'nın Çin üzerindeki nüfuzu ve İngiliz-Japon ittifakının öngördüğü Hindistan ortak savunma akdini hesaba kattığımızda Japonya'yı da yakından ilgilendiren bir sorun olduğu söylenebilir.

Bunun izleri I. Dünya Savaşı döneminde kabinenin savaşa yönelik alınacak tedbirleri kararlaştırdıkları maddelerin içerisinde Bağdat Demir Yolları Projesinin engellenmesine yönelik maddenin bulunması, bu mesele ile ne kadar yakından ilgilendiklerini göstermektedir. Japon kabinesinin kararnamesinde Bağdat Demir yolları sorunundan şu şekilde bahsedilmektedir;

“Bağdat Demiryollarının inşası aslında Hindistan istilasının ilk evresidir. Avusturya ve Macaristan'ı birleştirip, Türkiye'yi parçalayarak Kuzey Denizi üzerinden Hint Okyanusu'na ulaşan Büyük İmparatorluğun inşası Almanya'nın gelecek yıllardaki planıdır. Tsingtao'daki yapılanması ile Şantung'un bütün bölgesine olan istekleri göz önüne alındığında Şantung'un ilhakı Çin'in bütününe yönelik bir plandan kaynaklandığı anlaşılabacaktır. Bugün Alman etkisinin genişletilmesini engelleme planı ortaya koyulmalıdır çünkü İmparatorluğumuzun Çin'deki ilerlemesi bunu arzu etmemektedir.” (Morinosuke 1971: 159)

Aslında JGKB, Japon-Rus Savaşı sonrası 1907 yılında, Almanya'nın Türkiye üzerindeki nüfuzunu Bağdat Demir Yolları inşa imtiyazıyla artırmasını İngiliz-Japon İttifakı bağlamında bir tehlike olarak görerek, Almanya'yı olası düşman ülke olarak belirlemişti. 1907 yılında kararlaştırılan İmparatorluk Savunma Planının içeriğine bakıldığında Bağdat Demir Yolları'nın özellikle üzerinde durulduğu görünmektedir (Nakao 2000: 97). Kobayashinin de Bağdat Demir Yolları ve Almanya-Türkiye ilişkileri üzerinde hususiyetle durması Japonya Dışişleri Bakanlığı'nın da bu konuya olan ilgisini göstermektedir.

Kobayashi, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 1914 Aralık ayında İtalya'ya gitmek durumunda kalmıştır (Kiyota 16.06.1931: 3). Japon-İngiliz ittifakı nedeniyle Japonya savaşa İtilaf devletlerinin yanında girecektir. Bu yüzden İstanbul'da bulunan Japon vatandaşları burayı terk etmek durumunda kalmıştır. O dönemde Nakamura Shoten'i işleten Nakamura Eichi de İstanbul'u terk ederek Japonya'ya Avrupa'dan gelen son posta gemisinden birisi olan Hiranomaru'ya gece yarısı gizlice binerek geri dönmüştür. Kobayashi, Dış İşlerine bağlı bir memur olarak ülkesine dönmek yerine o

dönemde tarafsızlığını koruyan İtalya'ya gönderilmiştir. Savaşın gidişatını buradan izleyecektir.

İlk izlenimlerini Avrupa'dan başlıklı makaleyle bildirmektedir. Savaşın Avrupa Savaşı olarak bahseden Kobayashi, Almanya ve Fransa'nın genel durumuna değinerek, Türkiye'nin oldukça dikkat çeken Süveyş Kanalı çıkarmasından bahsetmektedir. İstanbul'dan Suriye'ye olan demir yolu tamamlanmadığı için Ereğli- Adana arası ve Adana-Halep arasında ki bölgelerde mühimmatların deve ve at üzerinde taşındığından bahsetmekte ancak, Kıbrıs'ta üssü bulunan İngiltere'nin askeri mühimmat ya da askerin ilerleyişine rahatlıkla engel olabileceğine inandığını belirtmektedir (Kobayashi 1917: 159-160).

Süveyş Kanalı'na olan bu çıkarmayı Almanya'nın çok önemsedığı, buraya olan demir yollarının tamamlanmasının çok da uzun sürmeyebileceğine değinerek, Süveyş Kanalı, Japonlar açısından Avrupa'ya olan gemi rotaları nedeniyle çok önemli olduğunu belirterek bundan sonra ki gelişmelerin nasıl bir rotada gelişim göstereceği konusunda biraz endişelidir.

Japonya'nın Süveyş Kanalı çıkarmasına savaşın başladığı zamandan itibaren (ticari kaygılar temelinde) büyük önem verdiği görülmektedir. Bağdat Demir Yolları bağlamında düşünüldüğünde bu meseleyi Amerika da yakından takip etmektedir. Bu, Amerikalı bir teğmen ve kaptanın 1914 Aralık ayındaki Bağdat Demir Yolu'nun Toros Dağları'ndaki tamamlanmamış kısmı üzerine ayrıntılı ve resimli rapordan anlaşılmakta, onlara göre demir yolunun tamamlanması 2-3 yılı bulacağını tahmin edilmektedir (Greigh 1914: 577-580).

Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren en önemli konulardan birisi de tarafsız devletlerin tutumu olmuştur. Bunlardan en önemli ve dikkat çekenleri Üçlü İttifakın paydaşlarından biri olan İtalya, Balkanlardaki Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın tavırları olmuştur. Kobayashi, tarafsız devletlerin tutumlarının nedenlerini her ülkeyi ayrı ayrı ele alarak aktarmıştır. Kobayashi'nin yazdıklarından savaşın başlangıç döneminde tarafsız olan devletlerin amaçlarına ve hangi safta savaşa girme ihtimallerinin daha fazla ya da az olduğunu analiz edilmiştir.

Kobayashi ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında Boğazlar Sorunu ile ilgili meselelere eğilmesinin yanısıra 1922 yılında dış işleri Bakanlığı'nın Avrupa masasına gönderdiği raporda Yakındoğu Sorunu'nun önemli bir etmeni olarak Boğazlar sorununun tarihi süreci Japonya açısından önemi ve Sevr Antlaşması ve Boğazlar Sorunu olarak ele aldığı görülmektedir.³ Kobayashi'nin 1922

³ Japonya Dışişleri Bakanlığı Arşivi <https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/MetSearch.cgi>

yılındaki raporunda ise Japonlar açısından Boğazların önemi ve burada gözetmenlik hakkının elde edilmesi için yapılan diplomatik girişim sonucu hakkın elde edilmesi ile ilgili bilgiler ile Sevr Antlaşması'nın Boğazlar Sorunu ile ilgili maddeleri ele alınmaktadır.

Kobayashi son olarak Türk Demir Yolları ve yabancı ülkelerin üzerindeki kullanım ve yapım hakkıyla ilgili bilgileri vermektedir. Demir yollarını dört grupta toplamıştır. Buna göre Almanya'nın; Haydarpaşa-Bağdat-Basra hattı, Eskişehir-Ankara hattı. Fransa'nın; Mudanya-Bursa hattı, İzmir-Bandırma hattı, İzmir-Afyonkarahisar hattı, Beyrut-Lakia-Halep hattı, Homs-Tripolis hattı, Lakia- Şam-Nezrip hattı, Cafa-Kudüs hattı. İngiltere ve bütün ülkelerin ortak kullanabileceği hatlar; İzmir-Burdur hattı, Mersin-Adana hattı. Türkiye'nin; Ağrı-Hayfa-Necip-Derea hattı, Şam-Medine hattı, Hodida-Sana hattı olmak üzere dört grupta toplanmıştır (Kobayashi 1917: 422-423).

Kobayashi'nin I. Dünya Savaşı ile ilgili yazıları burada son bulmakla beraber, 1916 yılında 1914-15 yılları arasındaki başarıları nedeniyle 8. derece Japon İmparatorluk nişanı taltif edilmiştir. 1919 yılı Nisan ayında ise I. Dünya Savaşı sonunda yapılacak antlaşmaların görüşüldüğü Paris Barış Konferansı'nda tam üyenin yanında katılmakla görevlendirilmiştir (Kiyota 16.06.1931: 3).

1919 yılı Aralık ayında görevinden ayrılarak arada bir Tokyo'da yurtdışı muhabirliği yapmaya başlamıştır. 1920 yılı Eylül ayında Almanya ile barış antlaşmasının yapılmasının ardından, 1915-1920 yılları arasındaki olaylarda göstermiş olduğu başarılarından dolayı 7. derece nişanla ödüllendirilmiştir (Kiyota 16.06.1931: 3).

1922 yılı Şubat ayında, Dışişleri Bakanlığı tarafından yeterli derecede Türkçe bilmesi nedeniyle Türkiye'ye geçici görevle atanan Kobayashi bu dönemde savaş sonrası Türkiye'nin durumunu gözlemlemek için görevlendirildiği düşünülebilir. 1922 Ekim ayında Japon başbakanın başbakan Hara Takashi'nin uygun görmesiyle Türkçe'nin yanısıra Avrupa dillerine hakimiyeti nedeniyle İtalya'ya 2. dereceden tercüman olarak atanmıştır⁴.

Aynı yılın Kasım ayında Lozan ortadoğu barış görüşmelerine tam yetkili üyenin yanında danışman olarak katılmıştır. 1923 yılında 6. derece nişana

(10 Ekim 2020'de erişildi).

⁴ Japonya Ulusal Kütüphanesi

<https://www.digital.archives.go.jp/DAS/meta/listPhoto?LANG=default&BID=F00000000000001001008&ID=M00000000000003050536&TYPE=&NO=> (10 Ekim 2020'de erişildi).

layık görülen Kobayashi, 1923 yılı Aralık ayında maslahatgüzar olarak 'Port Said'e atanmıştır (Kiyota 16.06.1931: 3).

1926 yılında rahatsızlıklarından ötürü 'Port Said'deki görevini bırakarak Japonya'ya geri dönmüştür⁵. Balkanların karmaşası ve savaşlar, yolculuklar, belgeler içerisinde zorlu günler geçirmesi nedeniyle hastalığa yakalanan ve Nigata bölgesinde bulunan Kurohime dağının yakınında ki Mizukami köyünde son günlerini geçiren Kobayashi, 4 Haziran 1929'da hayata veda etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmayla 20. yy. başlarında Japonya'nın Türkiye'de yürüttüğü istihbarat faaliyetlerine bir örnek olarak Kobayashi Tetsunosuke'nin Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı sonuna kadar olan faaliyetleri ele alınmıştır.

Japonya, 20. yy. başlarında Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle askeri gözlemciler göndererek gerekli bilgi akışını sağlamaya çalışmıştır. 1907 yılında kararlaştırılan İmparatorluk Savunma Planı gereği istihbarat hedefi olarak görülen Türkiye ve Balkanlar askeri ve diplomatik gözlemciler vasıtasıyla araştırılmıştır. Bunda İngiliz-Japon İttifakının önemli bir neden teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Diplomatik ilişkilerin iki ülke arasında başlamamasına rağmen askeri gözlemcilerin bulunmasının bu politikanın yansımaları olarak düşünebiliriz. Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz, Kobayashi Tetsunosuke, bu tür bir ortamda eğitim için gelmiş olduğu İstanbul'da Türkiye'nin durumunu ayrıntılı çalışmalarla ele almıştır.

Kobayashi'nin Japonya'ya aktarmış olduğu bilgilerde devletin durumunu konu edinmesinin yanısıra, olayların nedenlerini ve arka planını kapsamlı bir şekilde analiz etmesi dikkat çekicidir. Türkiye'nin uluslararası ilişkiler açısından diplomasisine, siyasi, ekonomik, askeri konularından tarihine, coğrafi ve idari yapısına varana kadar geniş yelpazedeki bilgileri inceleyerek ayrıntılı raporlarla Japonya'ya aktardığı görülmektedir. Bu nedenle Kobayashi'nin yapmış olduğu faaliyetleri Temel Tanımsal İstihbaratın (Özdağ 2010: 501-503) içinde değerlendirebiliriz.

Kobayashi bu konuların yanısıra Türkiye'nin Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı boyunca savaşlardaki diplomatik girişimleri ve antlaşmaları

⁵ Japonya Ulusal Kütüphanesi

<https://www.digital.archives.go.jp/DAS/meta/listPhoto?LANG=default&BID=F0000000000001001287&ID=M0000000000003066087&TYPE=&NO=> (10 Ekim 2020'de erişildi).

aktardığı gözlemlenmektedir. Bu faaliyetler Japonya'nın bu dönemdeki resmi dış politika üretim süreçlerine etki ettiği düşünülebilir. Aynı zamanda kendi tarihimizi döneme bizzat şahit olan bir Japon'un bakış açısından görebilmemiz açısından da büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Greigh J.P.S., Newcombe S.F.i (1914) , The Baghdad Railway, *The Geographical Journal*, Vol.44, No.6:577-580.
- Kobayashi Tetsunosuke (1917), Garata to Yori, Daitokaku Shuppansha.
- Kiyota Tamura (16 Haziran 1931),“Kobayashi Tetsunosuke kun no Shi wo İtamu” *Echigo Taimusu*.
- Harold, M. Vinacke, Japanese Imperialism (1933), *The Journal of Modern History*, Vol. 5, No. 3:591-596.
- Morinosuke, Kajima (1971), *Nihon Gaikoshi Dai Ichi Ji Sekai Taisen Sanka Oyobi Kyoryoku Mondai*, Kajima Heiwa Kenkyusho.
- Marshall, Byron K. (1977), Professor and Politics: The Meiji Academic Elite, *Journal of Japanese Studies*, Vol.3, No.1, 71-97.
- Lone, Stewart (1991), The Japanese Annexation of Korea 1910: The Failure of East Asian CoProsperity, *Modern Asian Studies*, Vol.25, No. 1: 143-173.
- Bobroff, Ronald (2000), Behind the Balkan Wars: Russian Policy toward Bulgaria and the Turkish Straits 1912-1913, *Russian Review*, Vol 59: 76-95.
- Nakao Yuji (2000), “Teikokukokubouhoushin, Kokubou ni You Suru Heiryoku Oyobi Teikoku Gun Youhei Koryo Sakutei Tenmatsu” *Senshikenkyu Nenpo*, Boeki Kenkyujo 3. Cilt: 94-106.Suzuki, Jun (2000), *Ishin no Kouzou to Tenkai*, Tokyo: University of Tokyo Press.
- Erkin, H. Can (2002), “Japon Gezgin İenaga Toyokichi'nin 1899-1900 Anıları”, *OTAM*, Sayı 13: 237-243.
- Jukes, Geoffrey (2002), *The Russo-Japanese War 1904-1905*, Osceola: Osprey Publishing.
- Armaoğlu, Fahir (2006), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Hane, Mikiso & PEREZ, G. Lois (2009), *Modern Japan a Historical Survey*, Philadelphia: Westview Press.
- Dündar, A. Merthan - Misawa Nobuo (2009), “İsutanburu no Nakamura Shouten wo Meguru Ningen Kankei no Jirei Kenkyu: Tokutomi Sohō ni Aterareta Yamada Torajirou no Shokan wo Chuushin ni”, (A Case Study of Human Relations at Nakamura Store in Istanbul: Torajiro Yamada's Letters to Soho Tokutomi), *The Bulletin of Faculty of Sociology, Toyo University* Vol. 46. No.2: 181-220.
- Özdağ, Ümit (2010), *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Kitaplar.
- Tachikawa, Kyouichi(2014), Wagakoku no Senzen no Chuzaibukan Seido, *Boueikenkyujokiyo*, Vol.19,No.1,123-159.

MATSUO BASHŌ VE HAIKU

Ali Volkan ERDEMİR*

Bugün haiku denince akla ilk gelen kişi, Matsuo Bashō'dur (1644-1694). Türkçede otuzu aşkın haiku kitabı olmasına karşın Bashō üzerine Oruç Aruoba'nın (2008) kitabı dışında pek fazla çalışma yoktur. Bu makaleyi, Matsuo Bashō üzerine bir genel bir değerlendirme olarak düşünebiliriz.

Öncelikle, Bashō'nun yaşadığı 17. yüzyıl Japonya'da şiirin gelişme göstermesi açısından belki de en elverişli zamandı. Uzun yıllardır süren iç savaş 1600 yılındaki Sekigahara Savaşı'yla sona erdi. Savaşın galibi Tokugawa Ieyasu, 1603 yılında Edo'da (bugünkü Tokyo) askeri yönetimi kurarak kendini Shogun (Başkomutan) ilan etti. 1603-1868 yılları arasında süren Edo (Tokugawa) döneminde Japon imparatoru Kyoto'da sembolik bir varlık olarak varlığını sürdürürken tek erk sahibi Shogun'du. Sonraki yıllarda, temelde Hristiyan misyonerlerle yaşanan sorunlar gerekçesiyle Japonya kapılarını 1638'de dış dünyaya kapadı. Sadece Nagasaki'deki Dejima'dan, Hollanda ve Çin ile sınırlı ticaret ve bilgi alışverişi yapıldı.

Toplumsal barışın ve ekonomik refahın hâkim olduğu içine kapanmış 17. yüzyıl Japonya'sında kültürel gelişim başkent ve büyük şehirlerden tüm ülkeye yayıldı. Edebiyat da önceki dönemlerdeki gibi saray ya da asker sınıfıyla sınırlı kalmadı; toplumun her kesimi için eserler kaleme alınır oldu. Edebiyat türleri içindeyse en gelişmiş şiirdi. Bu yazıya konu olan ve günümüzde bir milyon şairinin varlığından söz edilen dünyanın en kısa şiir türü haiku'ya da temel özellikleri Matsuo Bashō tarafından verildi. Haiku'nun Batı'ya tanıtımında önemli bir yeri olan Henderson da Bashō'nun başka bir çağda da şair olabileceğini ama doğduğu yüzyılın onun gelişimi ve dehasının takdir edilmesi için çok elverişli olduğunu belirtir. Çünkü Japonya'da günlük yaşam dengeye oturmuş, sanat her alana yayılmıştır. Ve bu zamanda popüler olan sanatlar arasında şiir yer alır (1958: 15).

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. avolkan.erdemir@gmail.com

Bashō'nun yaşamına kısaca göz atacak olursak, Iga bölgesi Ueno şehrinde, Matsuo Yozaemon'un ¹ ikinci oğlu olarak dünyaya geldi. Çocukluğunda önce Kinsaku, daha sonra sırasıyla Jinshichirō, Tōshichirō ve Chūemon adlarıyla çağırıldı. Mahlas olarak ise önce Tōsei, sonrasında Bashō'yu kullandı.

1662'de, on sekiz yaşında, Ueno Kalesi komutanı Tōdō Shinshichirō'nun oğlu Yoshitada'nın uşağı olarak göreve başladı. Yoshitada, haiku tutkunuydu. Bashō bu dönemde bu şiir türüyle tanışmakla kalmadı, aynı zamanda adıyla özdeşleşen haikuya tutkuyla bağlandı.

1666 yılında Yoshitada'nın ölümünün ardından Tōdō ailesinin hizmetinden ayrılan Bashō, Kyoto'ya giderek Kitamura Kigin'in yanında çalıştı. Sonra Edo'ya hareket etti. Bashō artık bu dönemde Tōsei adıyla anılmaya başlayan, öğrencileri bulunan bir haiku şairiydi. 1680 yılında, 36 yaşında, kendinin ve öğrencilerinin yazdığı haikulardan oluşan, *Tōsei Montei Dokugin Nijū Kasen* adlı bir haiku seçkisi yayımladı. Bu seçkideki haikular, Bashō'nun özgün stiline habercisiydi.

Sonraki yıllarda Fukagawa'da öğrencisi Sampū'nun onun için yaptığı, çevresinde muz ağaçlarının² olduğu küçük bir kulübede yaşamaya başladı (1682). Burası sonra "Bashō-an"³ olarak anıldı. Bu dönemde yazdığı haikular çoğunlukla yalnızlık üzerinedir. Bashō bu dönemde Butchō adlı Zen keşişin rehberliğinde Zen Budizmi öğrenimine ağırlık verir. Tüm bu çalışmalar Bashō'nun sonraki yaşamını ve haikularını şekillendirmiştir (Hisamatsu, 1976: 210).

Bashō, 1684 yılında bir yolculuğa çıktı. Bu yolculuğun nedeni kısmen doğduğu yeri ziyaret, kısmen de Saigyō ve Sōgi gibi eski dönem keşiş şairlerin gezilerine öykünmesiydi. Sonraki yıllarda başka yolculuklara çıktı ve yeni kitaplar yazdı. 1689 yılında ise Honshū Adası'nın kuzeyine yaptığı uzun geziden keşif notları ve yolculuk kayıtlarına yer verdiği *Oku no Hosomichi* (The Narrow Road to the Far North)⁴, çalışmaları içinde en uzunudur ve en seçkini kabul edilir (Hisamatsu, 1976: 210).

1692 yılında kendisi için restore edilen Bashō-an'a dönen Bashō, 12 Ekim 1694'te öldü. Bashō'nun haikuya getirdiği yenilik, onun önceki dönemlerdeki haiku tarzını da kullanmış olmasıyla ilintilidir kuşkusuz. Kendi

¹ Bu yazıda Japon adları geleneksel biçimiyle, önce soyad sonra ad olarak verilmiştir.

² "Bashō" bu yenilmeyen muz türünün adıdır.

³ Japoncadaki "an" sözcüğün anlamı, inziva yeri, keşiş kulübesidir.

⁴ Bu kitap İngilizceden, Coşkun Yerli tarafından çevrilmiştir: *Matsuo Bashō, Kuzeye Giden İnce Yol ve Diğer Gezi Notları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.

tarzını oluşturan dek Teitoku ve Danrin ekollerinden beslenmiş, onun zamanına da dek daha çok Anadolu kültüründeki âşık atışmasını andıran, eğlence odaklı yazılan haikuya farklı bir yaklaşım getirmiştir. Temel prensip olarak 5/7/5 hece ölçüsünü benimsemiş, mevsim sözcüğüne özen göstermiş, *ya, kana* gibi artık sözcükleri ünlem ya da hece tamamlamak için kullanmıştır. Bu biçimsel kuralların yanı sıra, asıl getirdiği yenilik ise haikularındaki derin düşünce, yoğun sezgiselcilik, algıdaki incelik ve güzelliği kavrayış biçimidir. Bunları kullanarak o güne kadar mevcut olan haiku formunu bir sanat formu seviyesine yükseltmiştir. Bu sanatta ön plana çıkan iki şey Zen ruhu ve doğa algısı olmuştur.

Bashō'nun haikularında Zen'i işaret eden özellikleri arasında şunlar sayılabilir: Yaşama şevki, her anı hakkını vererek kullanma arzusu, en küçük doğal objelerde bile yaşamı takdir etmek; hiçbir şeyin yalnız olmadığı, en küçük şeyin bile bir öneminin oluşu, bol hoşgörü, her şey arasında bir ilişkiyi ortaya çıkaran keskin bir gözlem (Henderson, 1958: 20).

Oi no kobumi'de Bashō şuna dikkat çeker: “Estetik açıdan kusursuzluğa erişmek isteyen kişi doğayı izlemeli ve dört mevsimle yakınlık kurmalıdır. Doğayı seyretmeli ve doğaya dönmelidir.” Burada da vurgulandığı üzere, Bashō'nun şiir ideali doğayla tam bir aidiyet seviyesine ulaşmayı başarmaktır. Ne zaman tüm özel düşünceler ve duygular ortadan kaybolur ve kişi tamamıyla doğanın içine çekilirse, işte o zaman gerçek sanat başarılabilir (Hisamatsu, 1976: 211).

Özetle, haiku denince tüm dünyada akla gelen ilk kişi kuşkusuz Matsuo Bashō'dur. Japonya'da bir başına yürüyerek çıktığı uzun yolculukları ve kısa süreli konaklamaları sırasında yazdığı haikularda birkaç istisna dışında 5/7/5 hece ölçüsünü katı şekilde korumuştur. Şiirlerinde mevsim sözcüğü kuralını uygulamıştır. Ama asıl etkisi haikuyu bir eğlence etkinliğinden çıkararak, ona Zen ruhu ve doğa algısı katarak bir sanat formuna dönüştürmüş olmasıdır.

Sonraki kısımdaki haiku çevirilerinde görüleceği gibi bazen yolda bir erik ağacının kılavuzluğuna başvurmuş, bazen bir kelebeğe uyuduğu için sitem etmiş, kaldığı kulübenin dışına bıraktığı kaba komşularının koyduğu bir avuç pirinçle basit bir yaşam sürdürmüş Bashō'nun 17. yüzyıldan bugüne kalan dizeleri Japonya'da taşların üzerine kazınmakla kalmamıştır (Ek: 2). Japonya'nın 260 yıla yakın kapalılık döneminde ilişkisini sürdürdüğü yegâne Batılı ülke olan Hollanda'nın Leiden'deki müze binası başta olmak üzere şehirdeki çeşitli binaların duvarlarında Bashō'nun haikuları yer alır (Ek: 3). Bu durum, Japonya'da dört yüz yıl kadar önce yaşamış Bashō'nun zamanı ve sınırlarını aşarak evrensele ulaşmasına güzel bir örnektir.

EKLER

Ek 1: Matsuo Bashō

Ek 2: Kehi Şinto Tapınak bahçesi,
Tsuruga, Japonya

Ek 3: Taal Müesi, Leiden,
Hollanda

Matsuo Bashō - Haikular⁵

Mis kokulu erikçiçeği
Üzerine birden gün doğuverdi
Oradaki dağ yolu değil mi?

*

Bahar mı geldi?
O adsız dağı sarmış
İnce sis tabakası

*

Tapınak çanları susarken
Mis kokuyor kirazçiçekleri
Akşam mı oldu ki?

*

Kıtlık zamanı ya
Pirinç kabıma bırakılmış
Zarif bir çiçek

*

Zayıflamış olsa da bacaklarım
Yürüyorum çiçeklerle kaplı
Yoshino Dağı'na

*

Yaz çimenleri
Savaşçılardan geriye kalan
Sadece düşleri

*

Tüm bir aile
Baston ve ak saçlarıyla
Kabir ziyaretinde

*

Bir şemsiyem yok ve
Yağmur yağıyor üzerime
Bundan bana ne!

⁵ Buradaki haikular, Cevat Çapan Şiir Atlası'nda (Cumhuriyet Kitap Eki, sf. 23, 03.12.2015) "Matsuo Bashō-Haikular" başlığıyla yayımlanmış yazının gözden geçirilmiş halidir. Bu mini çalışma özelinde belirtmem gerekirse, Türkçe 5/7/5 hece ölçüsüyle haiku yazımına elverişli bir dil olmakla birlikte çeviri söz konusu olduğunda bunun hakkını vermek kolay değildir. Buradaki çevirilerimi haiku uğraşısının başındaki birinin çalışması olarak okumanızı dilerim. Bununla birlikte Matsuo Bashō üzerine yazılmış Türkçedeki tek kitap Oruç Aruoba tarafından kaleme alınmıştır. *BAŞO, kelebek düşleri, İKİYÜZYETMİŞ BEŞ HAİKU* (Metis, İstanbul, 2008) adlı bu kitapta haiku ve Bashō'nun yaşamı üzerine kapsamlı bir incelemeyle birlikte haikularının çevirileri yer alır.

*

Yol kenarında bitmiş
Bir Japon gülünü
Atım yiyivermesin mi?

*

Bir guguk kuşu
Bambu ormanına
Sızıyor ay ışığı

*

Eski bir göle
Zıplayıp daldı kurbağa
Sudan çıkan ses

*

Söz söyleyince
Buz keser ya dudaklar
İşte güz rüzgârı

*

Güzün son günleri
Komşularım şimdi
Ne yapıyorlardır ki?

*

Yıldırım ışığı
Karanlıkta parlayınca
Öttü bir gece balıkçılı

*

Zarafetin aslı
İşte onun içinde
Bir hasat türküsünde

*

Mayıs yağmuru
Şekil veriyor hızlıca
Mogami Nehri'ne

*

O kadar çok şeyi
Akla getiriyor ki
Şu kiraz çiçekleri

*

Kırmızıbiber tanelerine
Kanat eklersen
Al sana yusufçuk

*

Araya girince bulutlar
Dinleniyor Ay'ı izlemekten
Yorulmuş insanlar

*

Uyan artık uyan
Benimle arkadaşlık et
Uykucu kelebek

*

Fakir çocuklar
Pirinç ezerken
Ay'ı seyreder

*

Ne çiçek ne de ay var
Sake içiyor o
Bir başına

*

Başladı soğuk yağmurlar
Maymun bile ihtiyaç duyuyor
Bambudan bir paltoya

KAYNAKÇA

Aruoba, Oruç (2008). *BAŞO, kelebek düşleri, İKİYÜZYETMİŞ BEŞ HAİKU*, Metis: İstanbul.

Erdemir, Ali Volkan (2015). “Matsuo Basho-Haikular” *Cumhuriyet Kitap Eki*, Cevat Çapan Şiir Atlası, İstanbul: Cumhuriyet.

Henderson, G. Harold (1958). *An Introduction to Haiku, An Anthology of Poems and Poets from Bashō to Shiki*, New York: Doubleday Anchor Books.

Hisamatsu, Sen'ichi (1976). “Matsuo Bashō,” *Biographical Dictionary of Japanese Literature*, Tokyo: Kodansha.

Nakamura, Shunjō (2009). *Bashō Haikushū (Bashō Haiku Antolojisi)*, 49. Basım, Tokyo: Iwanami.

İnternet Kaynakları

Ek 1: <http://www.iromegane.com/japan/japaneses-soul-haiku-reading-matsuo-basho/> (25.07.2020)

Ek 2: shorturl.at/xHqw4 (25.07.2020)

Ek 3: <https://muurgedichten.nl/en/muurgedicht/een-woedende-zee-1689> (05.08.2020)

JAPONYA’DA NATÜRALİZM AKIMI VE “BEN” ROMANI

Habibe SALĖAR*

GİRİŞ

Bu alışmada, Japon edebiyatında natüralizm akımının nasıl ortaya çıktığı ve bu akımın seyri incelenmiştir. Modern Japon edebiyatının önemli bir özelliğı olarak görölen “ben” romanı ve Batı etkisinin ilk örneklerini de temsil eden natüralizm akımının etkisi altında yazılan eserlerin neler olduğı ve bu eserlerin özelliklerine dair yapılacak araştırma, bize Meiji Dönemi’nin Batı etkisi ile değışen edebi, toplumsal ve kültürel yönlerini daha iyi anlayabilme olanağı sağlayacaktır. Gerek Japonya’da gerek Batı’da, Japon edebiyatındaki natüralizm akımının etkileri, çeşitli boyutlarda araştırılmış ve tartışılmıştır. Ülkemizde Japon edebiyatındaki natüralizm akımının etkisi ile ilgili olarak, Oğuz Baykara’nın “Modern Japon Edebiyatının Doğıu ve Shiga Naoya” (2014: 47 - 56) kitabında natüralizm akımı ve “ben” romanı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı bir tez çalışması olarak Tuğba Göküoğlu tarafından hazırlanan “Türk ve Japon Romanında Natüralizm Akımı: Shimazaki Tōson- Hüseyin Rahmi Gürpınar” (2005) adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında, natüralizm akımının Türk edebiyatındaki temsilcisi olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Tebessüm-ü Elem” eseri, Japon edebiyatında ise Shimazaki Tōson’un “Chikuma Nehri Skeci” adlı eserler seçilmiş, her iki yazarın eserlerindeki natüralist öğeler incelenmiştir. Bu tezde, Japonya’daki natüralizm akımına dair genel bir bilgi verildikten sonra, Shiga Naoya ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserlerinde natüralist öğeler incelenmiştir. Ancak, bu tez çalışmasında Japon edebiyatındaki natüralizm akımıyla edebiyatta görölen birey kavramı ve ortaya çıkan “ben” romanı konusuna değınilmediğı görölmüşür.

Çalışmamızda, öncelikle natüralizm akımının genel özellikleri üzerinde durulacaktır. Bu akımın Avrupa’da nasıl ortaya çıktığı ve Japonya’daki tezahürüne yer verilecek, bu akıma yönelen yazarlar ve ortaya koydukları eserlerin neler olduğı üzerinde durulacaktır. Japon edebiyatının kendine has

* Dr. Selçuk Üniversitesi Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü.

özelliğinden biri olan “ben” romanı (*watakushi shōsetsu* 私小説) türünün ortaya çıkmasında önemli bir etkisi olduğu ifade edilen natüralizm akımının, Japonya’da yazın hayatında ne gibi değişimlere neden olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca Japonya’daki edebiyat dünyasında bu akımın yeri ve yazarların hangi Batılı yazarlardan etkilendikleri incelenecektir. Özellikle Fransız ve Alman yazarların etkisinin Japonya’da nasıl yer bulduğu ve birey kavramının ön plana çıkışı, içe dönüş gibi yönelimlerin, natüralizm akımını Fransa’dakinden farklı bir boyuta taşıyarak Alman edebiyatındaki etkinin Japon edebiyatına özgü olan “ben” romanı tekniğinin de gelişmesindeki etkisine yer verilecektir. Bu akıma karşı olan gruplarda da “ben” romanı tarzında eserler verildiğine değinilecek ve son olarak “ben” romanına yönelik eleştirilerin neler olduğu irdelenecektir.

Natüralizmin Genel Çerçevesi ve Avrupa’da Natüralizm Akımı

Natüralizm (doğacılık/doğalcılık) antik felsefede materyalizm¹ veya herhangi bir seküler düşüncüyü ifade etmek için kullanılırdı. XVIII. yüzyılda natüralizm, Paul Henri Holbach² tarafından detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Holbach, insan hayatında etkili olan unsuru doğa olarak belirlemiş ve buna bir çeşit “kozmetik çark” demiştir. Kısacası evreni metafiziksel, kutsal ya da insan bilincinin sınırlarını aşan düşüncelerden uzak bir dünya olarak resmetmiştir. Bu “natüralizm” teriminin esas anlamını oldukça net bir biçimde açıklamaktadır (Furst ve Skrine 1971: 2).

Natüralizmin en önemli ölçütleri, doğa bilimlerinin nedensellik ilkesine, rastlantı ve mucizelerden bağımsız olmasına ve doğal olan olgunun sonsuz bir koşullar ve güdüler zincirinin bir parçası olduğu fikrine dayanmaktadır. Özellikle, bilimsel gözlemcilik, gerçeğin hiçbir yönünün önemsiz de olsa ihmal edilmemesi, en ince ayrıntılarına kadar kullanılmasına dayanır ve bu bağlamda bilimsel araştırmaların sonunun gelmeyeceği düşüncesine kadar

¹ Yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddelerin değişimi dışında hiçbir şeyin var olmadığını, varlığın da madde cinsinden olduğunu öne süren görüştür (Cevizci 2010: 1074).

² Paul-Henri, Baron d’Holbach, Fransız Aydınlanması’nın önemli bir filozofu, çevirmeni ve önemli sosyal figürüydü. Holbach, felsefi yazılarında, polemiklerini örgütlü dine, faydacı etik ve politik teoriye dayandıran deterministik ve materyalist bir metafizik geliştirdi. Bir çevirmen olarak Holbach, bilim ve dinde Avrupa Aydınlanmasına önemli katkılarda bulundu. Kimya ve jeoloji ile ilgili Alman eserlerini Fransızca’ya çevirerek Diderot’un Ansiklopedisi’ndeki yazılarında, bu alanlardaki Alman ilerlemelerinin birçoğunu özetledi. Holbach ayrıca din ve siyaset felsefesi üzerine önemli İngilizce eserleri Fransızca’ya çevirmiştir. Ancak Holbach, Paris toplumundaki rolü ile en iyi biliniyor. Holbach’ın ev sahipliği yaptığı ve çeşitli şekillerde desteklediği aydınların yakın çevresi, Ansiklopediyi ve Fransız Devrimi’nin ideolojik temeline katkıda bulunan birçok dini, etik ve politik eserin düzeltilmiş baskısını yapmıştır (<https://plato.stanford.edu/entries/holbach/> 17 Haziran 2020 tarihinde erişildi).

uzanır. Buradaki doğalcı görüş, kaynağını 1848 döneminde yaşanan siyasal olaylardan alır. Avrupa’da bu devrim hareketinin başarılı olamaması, iktidarın Napoleon’un eline geçmesi gibi durumlar, Fransa’da genel bir şaşkınlık ortamı yaratmıştır. Bu durum yerini nesnel, gerçekçi, tümüyle yaşantılar ve deneyler yoluyla elde edilecek bir doğa bilimlerine bağlılık fikrine bırakmıştır (Hauser 1984: 263).

Natüralizmin büyüme hikâyesi Auguste Comte ile başlatılır, gelişimi John Stuart Mill ve Herbert Spencer’den Richard Avenarius ve Ernst Mach’a kadar uzanırken, XIX. yüzyılın ortalarında Almanya’da Karl Vogt, Ludwig Büchner, Jacob Moleschott, Heinrich Czolbe gibi Alman materyalistler ile önemli bir ivme kazanır. 1859 yılında Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* (*The Origin of Species*) adlı kitabını yayınlaması ve Thomas Henry Huxley ve Ernst Haeckel gibi isimlerin katkılarıyla, doğal seçim teorisinin ortaya çıkması, insanın doğaya olan bakışını yeniden temellenmiştir. XIX. yüzyılda fizik, fizyoloji, deneysel psikoloji gibi alanlarda bilimsel gelişmelerin kaydedilmesi, gerçek iyiliğin sadece dünyevi bir yapıda olduğu, bilimsel modernite tarafından teşvik edilen ve bu gelişmelerle yakından bağlantılı olan “pratik natüralizm” olarak adlandırılabilir olgunun kültürel yayılımına neden olmuştur (Gardner 2011: 89-90).

Natüralist tarzda romanın ortaya çıkışından önce, bazı ülkelerde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan, günlük yaşamın gerçekçi tasvirleri görülmeye başlar. Bunun örnekleri, Gustave Flaubert’in *Madam Bovary* (1857), Gustav Freytag’ın *Borç ve Kredi* (*Soll und Haben*, 1855) ve Lev Tolstoy’nun *Sevastopol Masalları* (*Sevastopol’kie rasskazy*, 1856) gibi eserlerdir. Bu aralarında Goncourt kardeşlerin *Germinie Lacerteux* (1864), Emile Zola’nın *Thérèse Raquin* (1867) ve Fyodor Dostoyevski’nin *Suç ve Ceza* (*Prestuplenie i nakazanie*, 1866) bulunduğu ilk natüralist türde romanları oluşturmuştur. Avrupa’daki diğer gelişmelerin ilk dalgaya katkıda bulunabileceği düşünülse de bu akımın ana gücü Fransa’da ortaya çıkmıştır (Hill 2009: 1200). Edebiyat alanında 1860’lardan itibaren görülmeye başlanan natüralizm, Honore de Balzac ve Goncourt kardeşler ile ortaya çıkmış, en yüksek gelişim sürecine ise Emile Zola, Lev Tolstoy ve Henrik Ibsen ile ulaşmıştır. Zola bu akımın öncülü olarak kabul edilir. Bu akımı benimseyen diğer yazarlar, Thomas Hardy, Gerhart Hauptmann, Antonio Pinero ve Gabriele D’Annunzio’dur. Natüralizm akımı, felsefedeki materyalizmin edebiyattaki muadili olarak düşünülmüştür (Schütze 1903: 426). Natüralist romanın tarihi, edebi bir formun yolculuğunun sadece edebi bir mesele olmadığına, katkıda bulunduğu edebi alanın ötesinde diğer alanların, özellikle XIX ve XX. yüzyıllardaki sosyal hayatın yansımalarını da oluşturmaktadır (Hill 2009: 1203).

Natüralizmin felsefe, edebiyat ve bilimsel alanın dışında bir diğer alandaki kullanımı güzel sanatlar olmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren natüralist ressamlar, gerçek doğa figürlerini resmetmeye yönelmişlerdir. Bu nedenle natüralizm, Fransa'daki XIX. yüzyılda sanat ile ilgili eleştirilerde yer alırken, güzel sanatlardan sonra, özellikle Zola'nın *Thérèse Raquin* adlı eserinin 2. basımında natüralizm, edebi eleştiri alanına taşınmıştır (Furst ve Skrine 1971: 4). John Stuart Mill, mantığın felsefi temellerini çevre ve kalıtımı öncelikli olarak kullanarak formüle etmiştir. Hippolyte Taine, Mill'in mantık üzerine çalışmasını "Le Positivisme Aglais: J. S. Mill" (1864) adlı makalesinde değerlendirmiş, Fransız edebiyatına tanıtılan materyalist felsefenin edebi alanda desteklenmesi gerektiğini, edebiyat için bir araç olabileceğini yazmıştır (Schütze 1903: 430). Mill'e göre beyindeki düşüncenin yazıya geçirilmesi şu ifadelerle anlatılır:

Herhangi bir nesneye dair düşüncüyü açıklamak ve (bu düşüncüyü) biçimlendirmek istiyorsanız, bunun için soyut bir tanım faydasız olacaktır. Çünkü (o soyut kavram) sadece sizin beyninizdedir. Örneğin bir at. Atları olabildiğince gözlemleyin. Görünüşlerini, özelliklerini, biyolojik ilişkilerini, ayırt edici tüm yönlerini not alın ve tüm yazdıklarınızı at fikri ile birleştirin (aktaran Schütze 1903: 430).

Bu metot ile natüralistler artık kullanmaları gereken tekniği öğrenmiş oluyorlardı. Zola, "Natüralizm Üzerine Denemeler"inde (*Essays on Naturalism*) hayatın gerçeklerine sadık bir kopyasının sunulmasını ister. Görgü kuralları karakteristik olduğunda, lehçenin kullanımında, gerçekçilikte ısrar eder ve yazara durumun gerektirmesi şartıyla çirkin, hatta saldırgan tarafların bile resmedilmesi gerektiğini yazar (Schütze 1903: 434). Bu bağlamda Avrupa edebiyatında, "natüralizm" tipik olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve genellikle sosyal problemleri ortaya koyma şekli için seçilen bir ortamın, belgesel tasvirine odaklanan bir kurgu eğilimini tanımlar. Bu yönüyle natüralizmi benimseyen ve uygulayan yazarlar, kurgusal sınırların ötesinde düşünülen, toplum ve psikolojinin çeşitli yönlerini incelemek için kendi yollarından çıkarak duygusallığı ve ahlâki yargıyı temsilden çıkarmaya çalışmışlardır. Yaklaşımlarını, sık sık programlı ifadeler yoluyla, önsözler ve eleştirel ifadeler ile ortaya koymuşlardır. Natüralizmin programatik tarafı ve adının geniş bir şekilde tanınması, yazarların etiketi kucaklayarak ve özellikle Zola'nın anahtar eserlerine dikkat ederek kendilerini eğilimin bir parçası olarak tanımlamalarını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, dünyayı dolaştıkça, "natüralizm" ile ilişkili teknikler önemli ölçüde değişmiştir ve onlara bağlı yapı birbiriyle uyumlu olmayan birçok anlam kazanmıştır. Natüralizm dünyanın çeşitli yerlerine ulaştıkça, Avrupa

edebiyatında daha önceki eğilimler ve dünyanın diğer bölgelerinde tarihsel olarak ortaya çıkan teknikler de dâhil olmak üzere diğer edebi uygulamalarla alışılmadık kombinasyonlar oluşturmuştur (Hill 2009: 1198-1199). Natüralizm akımı, realizm akımı ile ortak taraflar barındırsa da romantizm akımı ile farklılaşan temel noktası ise şöyle ifade edilmektedir:

Natüralizm ile romantizm arasındaki en önemli ayrım, natüralizm akımında bilimsellik ve pozitif bilim ilkelerinin ve olayların sanatsal bir biçimde edebiyatta uygulanmasıdır. Doğalcı sanatın XIX. yüzyılın ikinci yarısına egemen olması, bilimsel görünüşün ve teknolojik düşüncenin, idealizmin ve gelenekçiliğin esprisine karşı kazanmış olduğu zaferin belirtisidir (Hauser 1984: 263).

Avrupa’da natüralizm akımı realizm akımının bir devamı niteliğinde olmuş, romantizm akımının ise karşısında duran akım olmuştur. Bu akımın Japonya’da edebiyat dünyasındaki tezahürü ise Avrupa’dakinden bazı noktalarda farklılık göstermiştir. Bu akımın Japon edebiyatında nasıl yer bulduğu sonraki başlıklarda incelenmiştir.

Japonya’da Natüralizm Öncesinde Edebi Yapı

Tokuda’ya göre (2001: 230-231) Japonya’ya natüralist akım girmeden önce, öykü ve romanlarda genellikle insanların ve toplumun sadece güzel görünen taraflarının resmedilmesi amaçlanmaktaydı. Esasında güzel görünme meselesi, sadece nesnenin ya da insanın güzel taraflarını yansıtmaya değil, yazarın ideal olarak güzel olanı okura sunma durumu idi. İnsanlara ait çirkin ya da kötü yönlerin öykü/romanda kullanıldığı da olurdu. Ancak, resmedilen bu karakterlerin gerçekte var olmadığı düşünülüyordu. Yazar, yeni bir olay ya da nadir rastlanan bir insanı resmetmek istediğinde, romanda geçen kahramanlar toplumun aşağı tabakasına mensup bir karakter olabiliyordu. Toplumun alt tabakasına mensup kimselerin sefil, kirli hayatları resmediliyordu.

Meiji döneminin (1868-1912) ilk yıllarında yaşanan belirsizlik ve karışıklık ortamı, edebiyatta da kendini hissettirmiştir. Batı’nın etkisi ile Japonya’ya da ulaşan kapitalizm dalgası, ülkede çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Ülke içindeki karışıklık, edebiyat dünyasında da belirsizliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Meiji döneminde edebi alanda yaşanan en önemli sorun, yazarların üretkenlik konusunda yaşadıkları

sıkıntı olmuştur. Bu konuda ilk olarak *shintaiishi* (新体詩)³ olarak adlandırılan yeni şiir biçimi ortaya çıkmış, bu biçimi oluştururken yeni bir yazım tarzı oluşturma konusu oldukça önemli bir mesele olarak gündeme gelmiştir. Bu sorunun çözülmesinde en önemli hareketlerden biri, *gen'bun icchi* (言文-致) olarak adlandırılan söz-yazı birliğinin sağlanması kararına varılması olmuştur. Bu dönemde edebiyatta kurulmaya çalışılan yeni tarza en iyi katkıyı Batı edebiyatı sağlamıştır (Itō 1936: 419-420).⁴

Meiji dönemindeki edebi eserlerin büyük bir çoğunluğu ilk olarak dergi ya da gazetelerde düzenli olarak yayınlanmıştır. Bu dergilerden bazıları, Warakuta Bunko (我樂多文庫), Kokumin no yū (國民之友), Miyako no Hana (都の花), Shigarami Sōshi (しがらみ草紙), Nanihagata (なにはがた), Bungakkai (文學界), Waseda Bungaku (早稲田文学), Teikoku Bungaku (帝國文學), Bunko (文庫), Shinsei (新聲), Shinchō (新潮), Shin Shōsetsu (新小説), Bungei Kurabu (文藝俱樂部), Taiyō (太陽), Myōjō (明星), Bunshō Sekai (文章世界), Shirakaba (白樺) gibi dergilerdir (Okano 1938: 9-10).

Meiji döneminde yeni bir edebi ortamın yaratılmaya başlanmasıyla ülkeye Batı'da tartışılan yeni kavramlar ve akımlar da girmeye başlamıştır. Natüralizmin dünyanın çeşitli bölgelerindeki (Avrupa, Latin Amerika, Amerika ve Doğu Asya) edebiyat alanındaki seyahatini ve bu akımın dünyadaki çeşitli yerlere tezahürlerini araştıran Hill (2009: 1205), Doğu Asya'daki natüralizm etkisini şöyle ifade eder:

Doğu Asya'da, natüralizm, psikoloji ve sosyal ilişkileri temsil etmek için yerleşik gelenekleri altüst etmeye çalışan yazarlara hitap etti. Bölgedeki yazarlar, Çince ve Japonca uzun düzyazı öykülerinin geçmişine karşı, aynı zamanda Avrupa romantizmi, realizm ve natüralizm akımları ile tanıştılar. Bu bağlamda, Avrupa romantizmi natüralizmin karşısında değil, meraklı bir şekilde yazarların edebi uygulamayı yenileme ve baskın temsil tekniklerine meydan okuma çabalarında natüralizmin bir müttefik idi. Japon yazarlar 1870'lerden itibaren ilerlemeci entelektüellerin Avrupa emperyalizmine karşı koymak için, kültürel reformu teşvik ettikleri bir dönemde, dikkatlerini

³ Yeni şiir biçimi olarak tercüme edilebilecek bu türü Batı edebiyatından Japon edebiyatına tanıtan ilk isim, Shimazaki Tōson olarak verilmektedir (Shipley 1946: 646).

⁴ *Gen'bun icchi* hareketi 1920'li yılların sonlarına doğru baskın hale gelmiş ve yazın biçimine de yön vermiştir (Suzuki 1996; Akimoto 1998: 229).

Avrupa romanına çevirdiler. Yeni literatürün ana hedefi, XIX. yüzyılın kurgusunun büyük bir kısmını oluşturan “övgü ve suçlama” kaynaklı Konfüçyüs ahlâkçılığıydı. 1880'lerde ve 1890'larda yazarlar, Rus psikolojik gerçekçiliği, Alman ve Fransız romantizmi, Fransız natüralizmi ve XVIII. yüzyıl Japon kentsel yaşam kurgusunu içeren bir dizi kaynak üzerinde durdular.

Öte yandan Edebiyat Ansiklopedisine göre ise Japonya'da realist harekete bir tepki olarak idealizm ve romantizm gibi akımları çıkmıştır. Kōda Rōhan (幸田露伴), Mori Ōgai (森 鷗外), Kitamura Tōkoku (北村 透谷) ve Izumi Kyōka (泉 鏡花) gibi isimler bu akımların destekleyicileridir. 1906-1912 yılları arasında ise özellikle en parlak dönemini yaşayan natüralizm akımının idealizm ve romantizm akımına tepki olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (ed. Shipley 1946: 645). Japonya'da Asıl adı Futabatei Hasegawa (長谷川辰之助) olan Futabatei Shimei (二葉亭四迷), Meiji dönemi edebiyat dünyasında en büyük etkiyi bırakan ve edebiyatta natüralizmin öncülü olarak kabul edilen realizm akımının ön plana çıktığı ilk isimlerden biridir (Okano 1938: 16; Benl 1953: 2). En önemli eserlerinden biri olan *Ukigumo* (浮雲) (Sürüklenen Bulutlar), 2 cilt olarak 1887-1888 yılında (Meiji 20-21) basılmış, üçüncü cildi ise 1889 (Meiji 22) *Miyako no Hana* (都の花) (Şehrin Çiçekleri) dergisinde yayımlanmıştır. Böylece, *Shōsetsu Shinzui* (小説真髓) (Romanın Özü) ile Tsubouchi Shōyō'nun (坪内逍遙) vurguladığı realizm akımını temsil eden ilk eser olmuştur. Ayrıca bu eser, söz-yazı birliğini temsil eden ilk öykülerden biri olma özelliği taşımaktadır. O dönemlerde farklı türlerde eserlerin olmadığı düşünüldüğünde, yeni bir düşünce ve fikri derinliğe sahip bir eser olduğunu ifade etmek mümkündür (Okano 1938: 16).

Çin-Japon Savaşı'nın ardından (1894-95) kapitalizmde ani bir sıçrama meydana gelir. Bu durum ülkede zengin-fakir ayrımını daha da derinleştirirken, sosyal problemleri ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Edebiyat camiasında ideolojik hikâyeler (*kan'nen shōsetsu* 觀念小説), trajik hikâyeler (*hisan shōsetsu* 悲慘小説) ve toplumsal hikâyeler (*shakai shōsetsu* 社会小説) gibi türlerin yaygınlaştığı görülür. Bu tür hikâyelerin en önemli özelliği, gerçekliğe açık olmaları ve natüralizm akımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamalarıdır (Benl 1953: 4-5).

Batı'nın XIX. yüzyıl edebiyatında özellikle güçlü bir etki bırakan realizm akımı natüralizmden önce Japonya'ya girmiş, bu akım ardından natüralizm akımına zemin hazırlamıştır. Batı'daki realizm akımının özellikle toplumsallık ve bu doğrultuda benimsediği gerçekçilik, Japonya'daki natüralizm tarafından da benimsenmiştir. Dolayısıyla, Meiji dönemi edebiyatı kendi biçimini de belirlemek zorunda kalmıştır. Natüralizm akımı gerçekçiliği de kapsayan bir hale gelerek Japon edebiyatında yeniden biçimlenmiştir (Itō 1936: 423).

Japonya'da Natüralizm

Batı edebiyatında natüralizm akımının Japon edebiyatındaki etkisine bakıldığında, karşımıza iki önemli husus çıkar. Bu hususlar, natüralizm akımının edebiyat dünyasındaki etkisi, yazılanların gözlemlere ve doğal gerçekliğe uygun olarak yazılması ve bireyin duygu dünyasını betimlemesi, bu akımın Japonya'daki en önemli özellikleridir. Kamei (2000 21; 170), *Meiji Edebiyatı Tarihi (Meiji Bungaku shi 明治文学史)* adlı çalışmasında, Japonya'da natüralizmin iki kısa geçişinden bahseder. Bunlardan ilki, okuyucuya Japon natüralizmindeki baskın faktörün kalıtım ve çevre tarafından belirlenen determinizm fikri olduğu, ikincisi ise daha sonraki doğa bilimcilerinin inanç-özellik tutumudur. Dolayısıyla, bireyler çevresel koşulların ve toplumsal yapının bir parçasıdır ve natüralizm akımı, bu koşulların etkisinin de edebi metinlerde işlenmesi esasına dayanır.

Baykara (2014: 48), “Japonya’da kelimenin aslı Fransızca olan *naturalisme* kelimesinin Japonca’ya çevirisinin yanlış olduğunu” ifade eder. Fransızcadaki *naturalisme* kavramı Japoncaya *shizenshugi* (自然主義) olarak çevrilmiştir. Kelimenin kökeni olan *nature*, doğa bilimlerinin inceleme konusu yapılan tabiat iken, Japonca’da “doğal haliyle, olduğu gibi, sahtelik taşımayan” anlamında kullanıldığını belirtir. Kefeli (2009: 48) de natüralizm için “kelime manası itibarıyla “olabildiğince, aslına uygun olarak tasvir etmek” demek olan natüralizm edebiyatta realizmin devamı olarak görülür” biçiminde açıklamaktadır.

Japonya’ya giren natüralizm önceleri Fransa’nın etkisi ile (Zola vd.) gerçekleri olduğu gibi objektif biçimde yansıtmaya özelliği kazanmış, ardından Alman etkisi (Maupassant, Hauptmann, Nietzsche vd.) ile bireye yönelimin öncül hale geldiği ve bu durumun bireyin iç dünyasını olduğu gibi yansıtmaya olarak tezahür etme biçimine dönüştüğü noktası önemlidir. Burada, özellikle Ken Henshall’ın (2010) makalesine dikkat çekmek gerekmektedir. Japonya’da natüralizm akımının etkisi ile gelişen birey kavramının Alman edebiyatında Fransa’nın ardından özellikle 1890’larda ortaya çıkan Alman

natüralizminin, Fransa’da Zola’nın ortaya çıkardığı natüralizmden oldukça farklı bir yönde seyrettiğine vurgu yapmaktadır. Almanya’da natüralizm akımı özellikle bireyin önemini ve özgürlüğünü ortaya çıkarmış, ezilenlerin haklarını ve karşı duruşu savunmuş ve bunu “doğaya geri dönme ruhu” düşüncesi altında vurgulamışlardır (Henshall 2010: 342). XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Nietzsche, insanın canlı olarak algılanmasının, şeylerin gerçek doğasını görünür kılmanın ve insan eylemini buna göre yönlendirmenin geleneksel felsefi amacının temeli olarak kabul etmenin önemini göstermiştir (Gardner 2011: 89).

Başlangıçta Fransız edebiyatı ve ardından Alman edebiyatının etkisinin Japonya’da görüldüğü natüralizm akımı ile Japonya’daki yazarlar, toplumun ve insanın gerçek yönlerini resmeder hale gelmeye başlamışlardır. Natüralizm akımının öncülerinden biri olan Emile Zola, Japonya’da Meiji döneminde ilk tanınan Fransız yazarlardan biriydi. Tokutomi Rōka (徳富 蘆花) tarafından yazılan ve 1889 yılında yayınlanan “Büyük gerçekçi modern yazar Emile Zola’nın Hayatına Dair”⁵ başlıklı bir makalede, Zola realizm akımının etkisinde bir yazar olarak tanıtılıyordu. Zola’nın eserleri, (özellikle de *Nana*) 1890’larda çoğunlukla İngilizce çevirilerle tanınmıştır. Çin-Japon Savaşı’nın sona ermesinden sonra yeni bir sosyal bilinç ön plana çıkmaya başladığında, Zola’nın toplumu eleştirme eğilimi özellikle dikkat çekmiştir. Zola’nın natüralizm akımının temsilcisi olduğunu Japon edebiyatında ilk ortaya koyan isim Tengai Kosugi (天外小杉) olmuştur. Nakae Chōmin (中江兆民) tarafından Japonca’ya çevirisi yapılan J. J. Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* adlı kitabında da dünyadaki toplumsal adaletsizlikler eleştiriliyordu. Emile Zola’nın *Nana* ve *La Terre* gibi romanlarını 1895 yılında okuyan Tengai, Zola’nın yazım tarzından etkilenmiş ve ilk kısa hikâyesi olan ve 1898 yılında yayınlanan *Hebi Ichigo* (蛇いちご) (Yılan Çileği) adlı öyküsünde Zola’yı örnek almıştır (Benl 1953: 10-11). Zola’dan etkilenen bir diğer Japon yazar Nagai Kafū (永井荷風)’dur. Kafū da Fransız natüralizmine büyük bir ilgi duymuştur. 1901-03 yılları arasındaki eserleri Zola’nın kalıtım ve çevre ile ilgili kavramlarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Zola’nın *Nana* adlı eserinin özet çevirisini *Joyū Nana* (女優なな) (Aktrist Nana) (1903) adıyla yayınlamıştır. Fakat o dönemlerdeki Japonların natüralizm tarzı ile Nagai Kafū’nun benimsediği Avrupa’daki natüralizm algısı uymamıştır (Hutchinson

⁵ Fukoku Genkin Jissai - ha Bungakusha Emiru Zora no Rireki Seikō Ippan 佛國現今實際文學者工ミール・ゾラの履歴性行一班

2011: 4). Ken Henshall (2010: 333-335), Japon natüralizminin ilk kez Zola'ya ilgi duyularak başladıktan sonra, özellikle Alman doğa bilimci modellerine dayanan bir çeşitlilik sergilediğini ve önde gelen Japon doğa bilimci Tayama Katai'ye odaklandığını vurgularken, Japonya'daki natüralizm üzerine araştırma yapan önde gelen araştırmacıların ⁶ Japon natüralist yazarlar üzerindeki Alman etkisini ve Batı natüralizmindeki çeşitliliği derinlemesine incelememeleri noktasında eleştirir.

1890'ların sonlarına gelindiğinde, Japonya'da natüralizm terimi kullanımı oldukça gelişigüzel ve karışık bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Buna rağmen, natüralizm kavramının Fransız edebiyatındaki anlamını en açık şekilde tanımlayan yazarlar Mori Ōgai (森鷗外) ve Ueda Bin (上田敏) olmuştur. Natüralizm ilk zamanlarda, az veya çok “realizmin yerine de geçebilen bir anlamda kullanılıyordu ve bunun örneğini Ozaki Kōyō (尾崎紅葉) ve Higuchi Ichiyō (樋口-葉) gibi yazarlarda görmek mümkündür (Sibley 1968: 159). Mori Ōgai, 1889 yılında Avrupa'daki ifadeyi alarak *shizenshugi* (自然主義) şeklinde kullanan isimdir. Fakat Avrupa'da pek de önemli olmayan yazarlar Mori Ōgai tarafından belirsiz ve rastgele seçilmiştir. Bu nedenle, 1897 yılına kadar Ozaki Kōyō, Higuchi Ichiyō, Futabatei Shimei gibi yazarlar ile natüralizm, “sadece nesnel, gerçekçi eğilimi” yansıtır hale gelmiştir. Özellikle Kosugi Tengai'nin *Hatsusugata* (はつ姿, 1900) ve *Hayariuta* (はやり唄, 1902) (Popüler Şarkı) adlı eserleri Fransız natüralizminin etkisine bağlı olarak Japonya'da yazılan ilk ünlü somut eserlerdir. Bu eserler aynı zamanda ilk dönem natüralizmi (*zenki shizenshugi* 前期自然主義) ya da Zolacılık (*Zora shugi* ゾラ主義) olarak da

⁶ 1950'li yıllardan sonraki natüralizm ile ilgili çalışmalardaki hâkim olan yaygın görüşleri şöyle ifade etmektedir: Meiji döneminde, natüralizmin temel özelliği olan bilimsellik ilkesi, bu dönemin doğa bilimcileri tarafından doğru ve yeterli biçimde sindirilememiştir (Kataoka 1957: 173) ya da ve natüralizm ile ilgili araştırmacılar olan Mizutani Akio (1964), Nakamura Mitsuo (1968) görüşlerine göre, “Japon natüralizminin Zola'nın benimsediği determinizmin nakli için başarısız bir girişim olduğu” yönündedir. Bu sözde “başarısızlığın ana nedenleri, Zola'nın doğru anlaşılmasını engelleyen bilimsel gelenek eksikliği ve öznelliğin, bireyciliğin sorunlu müdahalesiyle sonuçlanan natüralizm öncesindeki yetersiz alınan romantik hareket nedeniyle bulanıklaşmasından kaynaklanan bir gelişmedir” ya da “Japon natüralizmini Zola tarzı bilim ve Rousseau'nun bireyciliğinin gelişigüzel bir birleşimi” (Mizutani 1964: 82) olarak tanımlanmış, Iwanaga Yutaka tarafından ise “yarı pişmiş romantizm ve yarı pişmiş natüralizmin ülkeye getirildiği” (Iwanaga 1974: 173) gibi natüralizmin ülkede tam olarak anlaşılabilmesi ve uygulamada karışıklık olduğuna dair yorumlar yapılmıştır. Ancak Henshall, tüm bu çalışmalarda Japon edebiyatındaki Alman natüralizminin etkisinin görmezden gelinmesine yönelik eleştiride bulunur (2010: 333).

tanımlanmaktadır (Hijiya - Kirschner 1996: 21-22). Natüralizm akımının öncülerinden biri kabul edilen Shimazaki Tōson, *Jogaku* (女学雑誌) adlı derginin 1892 yılı Mart ayında yayınlanan Romandaki Gerçekçilik Üzerine⁷ adlı makalesinde, Zola'nın teorisine ilişkin gerçek bilgileri vermiştir (Henshall 2010: 343).

Zola ve Nietzsche ile aynı kategoriye giren ve radikal bir yazar olduğu düşünülen Ibsen, Japonya'da ilk zamanlarda şüphe ile karşılanmıştır. Japonya'da natüralizmin yaygınlaşması ile Ibsen'in ünü zamanla artsa da gelenekselciliğe karşı çıkan yazarların olumlu bir temsilcisi olarak, ona hayran olanlar ile onu sadece geleneksel sistemi bozmaya çalışan bir yazar olarak görenler arasında bir mücadele ortaya çıkmıştır. Bu mücadelenin ortasında, Mori Ōgai gençlik yıllarında, Ibsen'in bireyciliğini, çağın giderek daha politikleşmiş iklimi ile uyumlu bir şekilde, onun yazdıklarını anlamaya odaklanan bir yazar olarak yenilikçi bir girişimde bulunmuştur. Yazarın *Seinen* (青年, 1910) (Gençlik) adlı eseri, birey kavramı üzerinde duran ve sonu -izm ile biten ve o döneme en çok damga vuran natüralizm akımının da irdelendiği bir eser olmuştur (Auestad 2006: 44-67).

Mori Ōgai, her ne kadar natüralizmi benimseyen bir yazar olmasa da daha önceleri natüralizm akımının bireyin kendine yönelişi olarak uygulanmasını değiştirmiştir. “Ben” romanının gelişmesinde önemli bir faktör olan natüralizm akımının gözlem tekniğini tarih için uyguladığını belirtmiştir. Ōgai'nin özellikle şu ifadeleri bu bağlamda dikkat çekicidir: “Günümüzün yazarları (kendi) hayatlarını olduğu gibi yazıyorlarsa ve bundan memnuniyet duyuyorlarsa, aynı tavrı tarih için de sürdürmeliler” (Dilworth ve Rimer 1991: 151). Mori Ōgai'nin özellikle Tokugawa Dönemi ve Meiji Dönemlerindeki şahıslar ve aileleri ile ilgili samuray ahlâki değerlerine önem veren eserleri dikkate alındığında, yazarın bu ifadelerinin daha netlik kazandığı söylenebilir.

Japonya'da natüralizm akımının gelişmesini sağlayan dört önemli isim vardır: Bu isimler, Tayama Katai (田山花袋), Shimazaki Tōson (島崎藤村), Masamune Hakuchō (正宗白鳥) ve Okuda Shūsei (徳田秋声)'dir. Katai'nin *Futon* (布団, 1907) (Şilte) adlı eseri ve Tōson'un *Hakai* (破戒, 1906) (Harabiyet) adlı eseri, Japon edebiyatında natüralizmin izlerinin sürüldüğü ilk iki önemli eserdir (Sibley 1968: 159-160). Tayama Katai, *Futon* adlı eserinde başkişiyi ironik bir perspektif kullanarak tasvir ederken, yazar kendisi ile romanın başkişisi arasına eleştirel bir mesafe koymuş ve sonuçta

⁷ 小説の実際派を論ず

kendini ironik bir biçimde dramatize etmiştir. Bu durum Meiji entelektüellerinin kendilerini komik olduğu kadar trajik gösterme eğiliminin bir örneğidir (Mizuta 1980: 22).

Meiji Dönemi'nin ilk jenerasyonu yazarlarının birçoğu gibi Shimazaki Tōson da Batı kültürüne erken yaşlarından itibaren ilgi duymuştur. Gençlik yıllarında Batılı yazarları İngilizce tercümelerinden okumuştur. Tōson'un üzerinde çalıştığı Batılı yazarlardan bazıları, Turgenyev, Maupassant, Tolstoy, Dostoyevsky, Flaubert, Oscar Wilde, Anton Çehov, Ibsen, J. J. Rousseau ve Pascal'dır. Tōson bu yazarlara dair kendini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda Batılı yazarları Japon halkının da tanınması için kısa makaleler yazmıştır (Walker 1979: xi). Tōson'un *Hakai* adlı eseri ile 1906 yılında Japon natüralizminin başladığı edebiyat tarihçilerinin ortak kanaatidir. Bu eser, aşağı tabakadan bir aileye mensup olan öğretmen Ushimatsu adlı başkışının, kendisinin ait olduğu sınıfa dair hiçbir şekilde kimseye bir açıklama yapmayacağına ve bu durumu bir sır olarak saklayacağına dair babasına verdiği sözü tutamayışının anlatıldığı bir eserdir. Bu eser, Rousseau'nun *İtirafımlarım* adlı eseri ve Dostoyevsky'nin *Suç ve Ceza* adlı eserlerini örnek aldığı, o dönemin Avrupa'daki ve Batı'daki natüralist roman türleri ile eşit düzeyde bir başyapıt olduğu yönünde olumlu eleştiriler almıştır (Hijiya- Kirschnereit, 1996: 25).

Meiji devriminin ilân edilmesinden kısa bir süre sonra, Japonya'da Özgürlük Hareketi ortaya çıkar. Ancak, Itō Shinkichi'ye göre (1936: 181), Shimazaki Tōson'un *Hakai* adlı eserindeki ana karakterin toplumsal konumu uzun süre trajik olarak kalmaya devam etmiştir. İlerlemeci hareketin temsilcilerinden olan Fukuzawa Yukichi (福沢諭吉) ve Nakamura Masanao (中村 正直) gibi isimler öncülüğünde, kültürel ilerleme hareketi gerçekleşmiş, genel kurallar ve ortak düşünceleri ortadan kaldırmak için aydınlanma düşüncesini devam ettirmek ve gelecek nesillere aktarmak gerekli hale gelmiştir. Ancak, *Hakai* adlı eserdeki trajedinin ortaya çıkışı henüz kültürel seviyenin yükselmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Itō, bunun nedenini feodal düşüncenin etkisinin sürmesi ve Özgürlük Hareketi'nin başarısız olmasından meydana geldiğini ifade etmektedir. *Hakai* romanının yazarın kendisi tarafından yaşadıkları dönemi yansıtması şu ifadelerle aktarılmaktadır:

Hakai'deki şahısların hayatının karanlık oluşunu, dönemin kültürel olarak düşük seviyede oluşu ile ilişkilendirdim. Lambalar, çekçek arabalar, saman sandaletle yolculuklar gibi örneklerden de bağlantı kurabileceğiniz eski hayat tarzı, feodal

düşüncenin varlığını sürdürmesi ile birleşince karanlığı akla getiriyordu. Barbar insanlar arasında, totem ve tabu inanışları vardır. Üretkenliğin anlamı kaybedilse de dinin mutlaklaştırılmasının trajedinin nedenini ortaya çıkardığı söylenir. Hakai'yi trajik hale getiren düşünce de geri kalmış insanların barbar kanunlarına denk olmalarıdır. Ayrıca, emrin yabaniliğinin gerçekleşme gücü olmasından dolayı Hakai'ye gelen tepkilerin fazlalığının bu trajediyi somut hale getirdiği sonucuna varılabilir (Itō 1936: 182).

Natüralizm akımının insanı incelemesine dair en iyi örneklerden biri Masamune Hakuchō'nun başyapıtı *Jinsei no Kōfuku* (人生の幸福, 1923) (Hayatın Mutluluğu) adlı eseridir. Bu eserde karamsar, kurtuluşun olmadığı bir yaşam evresi tasvir edilir. Bunun bir adım daha ötesi ya delilik ya harap oluş durumlarının yaşanacağı bir hayattır. Tayama Katai (田山花袋) ve Iwano Hōmei'nin (岩野泡鳴) eserlerinde işaret edildiği gibi, bunlar insana ait çirkin, karanlık taraflar idi. Bir diğer ifadeyle bu durum, insanın en yabani, en barbar hali idi. Natüralizm akımı bir anlamda modern insanın kendi sınırlarını bilmesi anlamına da gelmekteydi (Kataoka 1934: 4).

Önde gelen natüralist yazarlardan olan Tayama Katai, ilk zamanlarda Kenyūsha (硯友社) adlı gruba yakındır. Kenyūsha grubu, Ozaki Kōyō, Yamada Bimyō (山田美妙), Ishihashi Shian (石橋 思案) gibi yazarların yer aldığı 1885 yılında kurulmuş, Meiji döneminde edebiyat camiasında önemli bir yer edinmiş organizasyondur. Kenyūsha grubu üyelerinin, edebi reform hareketleri konusundaki çabası herkes tarafından bilinir hale gelmiştir. Özellikle 1885 yılında, Tsubouchi Shōyō'nun *Shōsetsu Shinzui* adlı eseri ve *Tōseishoseikatagi* (当世書生気質) adlı eserleri yayınlanmıştır (Itō 1936: 424-425). Tayama, sonraları şiir dünyasına -özellikle lirik türde- girmiştir. Aşk duygusunun ön plana çıktığı romantik öykülerin ardından, natüralizmin savunucusu ve temsilcisi yazarlardan biri haline gelmiştir (Tanigawa 1931: 5). Katai'nin *Futon* adlı eserini yazma sürecini Tanigawa şöyle aktarır:

Savaşın tamamen sona ermesinin ertesi yılıydı. Tazminat alamamıştık ama halkta, savaşı kazanmanın etkisi, hayatı daha canlı bir hale getirmişti. Edebiyatta da Shimazaki'nin "Hakai" adlı eseri alkış almıştı. Kunikida Doppo'nun "Doppo Shū" adlı eseri de halk tarafından beğeni topladığı için bu üç eser, o dönemde beğenilenler arasındaydı. Kunikida gülerek "Nihayet bizim dönemimiz başlıyor" diyordu. Bense tek başıma geride

kaldığımı hissetmiştim. Savaşa gidip gelmiştim ama henüz birşey yazamamıştım. (...) Bir şeyler yazmam gerekiyordu. Yolda giderken sürekli bunları düşünüyor ama hiçbir şey yazamıyordum. Bir yanımda umudunu kaybetmiş, diğer yanımda yapacaklarına odaklanmış bir haldeydim. (...) Derin nefes alarak “Yazacağım” dedim. Şimdi tüm gücümü ortaya çıkarmam gerekiyor, diye düşündüm. (...) Düşündükçe hiçbir şey bulamıyor, hiç birşey bulamadıkça düşünüyordum. Tam o zamanlarda zihnimi çalıştıran, Gerhart Hauptmann’ın Einsame Menschen adlı çalışması oldu. Fokerat’ın yalnızlığını kendi yalnızlığım gibi hissetmiştim. Aileye karşı da durumlara karşı da şimdiye kadarki tüm formları yıkıp yeni bir yol açmak zorundaydım. Ne mutlu ki yurtdışındaki, özellikle de Avrupa’daki yeni düşünce akımlarını çoğu kitaptan edinebilmiştim. Tolstoy, Ibsen, Strindberg, Nietzsche gibi insanların düşüncelerinde çağın sonundaki sıkıntılar arkasında bir iz bırakmadan ortaya çıkıyormuş hissine kapıldım. Şimdi ben de o zorlu yolu yürümek istiyordum. Halka karşı savaşırken aynı zamanda kendime karşı da tüm cesaretimle savaşmayı düşündüm (1931: 6-7).

Futon adlı eserin özellikle Alman etkisi altında kalınarak yazılan bir eser olduğu ise Japon natüralizminin bireye yönelmesinde Alman etkisine vurgu yapan Henshall tarafından şu ifadelerle belirtilir:

Alman natüralizmindeki ana figürün Gerhart Hauptmann olduğu yaygın kanıdır. Özellikle drama alanında başarılı olan karmaşık ve çok yönlü bir yazar olan Hauptmann 1912 yılında Nobel Ödülü’nü aldı. Ilımlı bir sosyalist, aynı zamanda Ibsen damarında, geleneklere meydan okuyan birçok eser üretti. En önemlilerinden biri Einsame Menschen (Yalnız İnsanlar, 1891) şüphesiz, daha sonra Japon natüralizminin en önemli Batılı etkisidir, çünkü bu eser Katai’nin 1907 yılında yayınlanan *Futon* adlı eserinin temelini oluştuyordu (2010: 341).

Kunikida Doppo, her ne kadar romantizm eğilimli bir yazar olsa da hayatının son zamanlarında natüralist eğilimi benimsemiştir. Nagai Kafu ve Tengai Kosugi’de Zola’nın etkisi görülürken Kunikida’da İngiliz ve Rus etkisi ve buna bağlı olarak da bilimsel eğilimlerden bağımsız bir realizm görülür. Kunikida’nın 1895-97 yılları arasında yazdığı günlüğünde, özellikle Wordsworth ve Turgenyev’in adlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Kunikida doğanın insan hayatı üzerindeki etkisi ve doğruyu arayışlarında ne kadar önemli olduğunu hisseden ve resmeden bir natüralisttir. Her ne kadar Kunikida kendisini bir natüralist olarak tanımlamamış olsa da ölümünden

önce, natüralist çevreler onu kendi çevrelerine ait ünlü bir yazar olarak belirlemişlerdir. Ozaki Kōyō ile ilgili yazdığı makalede, edebiyatın sadece hayatı güzelleştirmek amacıyla kullanılmaması gerektiğini belirtmiş, doğruyu ve doğayı keşfetmek için de edebiyattan faydalanılabileceğini ifade etmiştir (Benl 1953: 12-14).

Natüralist akım, modern insanın insana karşı farkındalığını sağlayan yönelimlerden biri olmuştur. Natüralist akımı benimseyenler insanın yıkımı ve insanı keşfetme yönüne eğilmişlerdir. Bu durum aynı zamanda insanın bir hayat inşa etme isteğini de ortaya koyuyordu. Bu coşkuyu ortaya koyan insanın gizemli ve aynı zamanda az da olsa yabancı olan yönünü ortaya çıkaran ve anı yaşamaya önem veren yazar, Iwano Hōmei olmuştur. Öteki yazarların büyük bir çoğunluğu insanın karanlık yönlerini betimleme konusunda kafa karışıklığı yaşamışlardır. Iwano ise insanların kaba ve zayıf yönlerini kızgınlık veya umutsuzluklarını betimlemiştir. Örneğin, Tayama Katai'nin son dönemlerdeki eserlerinde ortaya konulduğu gibi insana ait arzuların ortadan kalktığı, sadece akıp giden zamana kendini bırakan bireyin tasvir edildiği görülür (Takaoka 1934: 4-5).

Japonya'daki natüralizm akımının önde gelen bir diğer yazarı Tokuda Shūsei'dir (徳田秋). Natüralizm akımına en önemli etkisi, Japonya'daki duygu romanı tarzının da ortaya çıkmasında etkili isimlerden olmasıdır. Yazar, natüralizm akımını benimsemeyen önceki dönemlerde de toplumdaki sıkıntıları ve karanlık noktaları betimlemiştir. İnsanın duygu dünyasının çeşitliliğini kaleme alarak, iç dünyasını edebiyatın teknikleriyle inşa etmiştir. Tokuda Shūsei 1908'de ise natüralizmin tekniklerine işaret etmiştir. Övgünün olmadığı, duygusallığın olmadığı, yazarın kim olduğunu unutturacak derecede objektifliğe önem veren Flaubert'in idealini gerçekleştiren isim olarak anılmaya başlamıştır. Özellikle psikolojinin karanlık yönlerini inceliklerle betimlemiştir (Tanigawa 1931: 15). Sibley (1968: 157), Japon natüralizminin Tokuda Shūsei'nin *Shukuzu* adlı serisinin 1941'de Hükümetin edebiyata yönelik bilgi organı politikaları uyarınca askıya alınmasıyla kesin bir şekilde sona erdiğini belirtir.

Japonya'da Natüralizm Akımıyla Gelişen “Ben” Merkezli Yazın

Japonya'da natüralizm öncesi yazın, gerçek yönleriyle yansıtılmayan bir topluma yer verirken, natüralizmin Japonya'ya ulaşması sonucunda, bireylerin gerçek yönleri tasvir edilir hale gelmeye başlamıştır. İnsana ait olumlu-olumsuz özellikler, davranış biçimlerindeki çeşitlilik, tüm gerçekçiliği ile yazın dünyasında yer bulmuştur. Bu durum, Japonya'daki reform hareketlerinin edebiyat dünyasında da bir değişim yarattığının göstergesidir

(Tokuda 2001: 231). Batı'nın etkisi ile bireysellik fikrinin Japonya'da ilk ortaya çıkışı 1870'lerdir. Japon kültüründeki devrimsel ifadelerde bireysellik, hızla bir model haline gelmiş, geçmişin feodal sınırlılıklarından bir kurtuluş olarak da sembolize edilmiştir. Fukuzawa Yukichi tarafından ilk defa kullanılan *dokuritsu* bağımsızlık (独立) ifadesi, köklerini John Stuart Mill tarafından geliştirilen birey idealinden (*ideal of individuality*) alır. 1870 ve 80'lerde İnsan Hakları hareketinin bağlamının geliştirilmesi, sosyal özgürlük ve siyasi başarıyı barındıran bir düşünce ortamının oluşmasını sağlamıştır. Japonya'da bireyin iç dünyasında kendi bireyselliği, Kitamura Tōkoku (北村透谷) tarafından 1890'larda tartışılmaya başlanmıştır.

Bireyselliği tanımlayan bir diğer ifade olan bireysellik (個人主義) 1914 yılında Natsume Sōseki tarafından kullanılmıştır (Walker 1979: viii). Francis Mathy, edebiyat eleştirmeni ve edebiyat araştırmacısı Karaki Junzō'dan yaptığı alıntıda, Meiji literatürü ile ilgili olarak Kitamura Tōkoku'nun feodalizmden kurtulmuş bireyin benliğine vurgu yapan ilk Japon olduğunu ve yazarın Naibu Seimei ron (内部生命論, 1893) adlı denemesiyle modern edebiyatın başlangıç noktasını oluşturduğunu ifade eder (aktaran Mathy 1964: 66).

Meiji dönemi ile ortaya çıkan natüralizm akımı, bireyin kendisi ve çevresini realist bir bakış açısıyla resmetmesi bağlamında hem “realist” hem de “bireysel” özellik taşımaktadır. Bu yazarların romanları ya da kısa öyküleri, karakterlerin yaşam biçimlerini doğrudan yapılan gözlemler aracılığıyla yansıttığından, sosyal şartlar ya da konumlarının çok da ötesine uzanamamıştır. Yazarın kendi kimliği ile romanda ya da hikâyede az ya da sıklıkla ortaya çıkışı, “ben” romanı ya da otobiyografik roman kavramının doğmasını sağlamıştır (Sibley 1968: 158-159). Tokudo Shūsei, Masamune Hakuchō ve Shimazaki Tōson gibi natüralizmin çizgisinde olan yazarlar, her ne kadar Shirakaba Grubu⁸ (白樺派) natüralizm karşıtı bir grup olsa da bu grubun üyeleri olan Mushanokōji Saneatsu (武者小路 実篤), Shiga Naoya (

⁸ Mori Ōgai ve Natsume Sōseki gibi Meiji döneminin önde gelen entelektüel yazarlarının düşünce yapısını miras alan genç ve idealist yazarlardan oluşan bir gruptur. Bu grup ismini, 1910 yılında çıkarmaya başladıkları Shirakaba dergisinden almıştır. Kuruldukları dönemde grubun yazarları pek tanınmasalar da zamanla edebiyat çevrelerinde tanınır hale gelmişlerdir. Grup üyeleri arasında, Shiga Naoya, Arishima kardeşler, Mushanokōji Saneatsu, Nagayo Yoshio gibi isimler bulunmaktadır. Bu gruba mensup yazarlar Meiji toplumunda üst sınıftaki aristokratlar ya da üst sınıfa mensup samuray ailelerinden gelmektedir ve düşünce yapıları Batı'nın mantıkçı ve pozitivist eğilimindedir (Powell 1983: 72).

志賀直哉), Satomi Ton (里見 弴) gibi yazarlar “ben” romanı türünde eserler de vermişlerdir. Ayrıca Kasai Zenzō (葛西 善蔵), Satō Haruo (佐藤 晴男) gibi yazarlar da “ben” romanı türünde eserler veren yazarlar arasındadır (Nakamura, 1969: 4).

Natüralizm akımı bireysel olarak insanın özgürlüğünün de vurgulandığı bir akımdır. İnsanın birey olarak özgürleştirilmesi amaç olduğundan, edebi alanda oldukça üretken bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. İnsana ait durumlar ortaya çıktıkça, bireyin sorunları anlatılır hale gelmiş, belirli kalıplar ve kategoriler ortadan kaldırılmıştır. Bir durumun görüldüğü ya da hissedildiği biçimde yeniden görülmüşçesine anlatılması, natüralizmin bireylerin farklılığını tanıtmaya aracı haline gelmesine sebep olmuştur (Kataoka 1934: 5-6).

Japonya’da natüralizm, sosyal gerçekleri konu almak yerine eleştirel bir ortamın olmadığı ancak bireysel gözlemin ön plana çıktığı özneyi temel almıştır. Ayrıca bu dönem Japon halkının feodal sınıf yapısını terk etmesini sağlamıştır. Bu durum onların bireysel arzularına göre hareket etmelerini sağlarken Japonya’daki modern dönem, bireyin kendi özgürlüğü ve arzularına göre hareket etmesini sağlayacak bireysel özgürlük ortamına müsaade etmemiştir. Japonya toplumsal bir ortamı yaşamaya devam etmiştir. Açık olmak yerine kapalı, evrensel olmak yerine kendine özgü kalmıştır (Smith 1997: 60). Meiji dönemi ve Taishō döneminde, edebi alanda natüralizm, edebiyatın çehresine yeni bir boyut getirmiştir. Natüralist edebiyat akımı XIX. yüzyılda bilimsel analizlerin ışığında insanın araştırılması ile doğrudan ilişkili olarak gelişmiştir. Zihin ve gözler, tüm stereotiplerden ve kategorik perspektiflerden kurtularak gerçek dünyaya çeşitli yönlerden bakılmasını sağlamış, insanların gerçek yönünü tasvir etme amacı ortaya çıkmıştır. Burada belirli bir düşünce ve belirli bir bakış açısını ortadan kaldırılma denirken, temelde egoizm olduğu için bireyselliliğe benzeyen amaç, bireyin ruhsal dünyasını kapsar hale gelmiştir. Bu noktada, dönemsel hareketlilik içerisinde bireyselci düşünce gittikçe artmış, geleneksel ve özellikle feodal döneme ait düşünce biçiminin ortadan kaldırılmasına yönelik hareketler başlamıştır. Bilimsel araştırma tekniğinin etkisi ile objektif olma yönelimi, gerçekçilik akımının eleştirel yaklaşımı ile birleşerek bireysel dünyaya yönelimi sağlamıştır. Yeni bir maneviyat ile yeni yöntemlerin birleşmesi sonucunda, yeni bir edebi ortamın oluşması kaçınılmaz hale gelmiştir (Kataoka 1934: 3-4). Tayama Katai birey ve çevrenin ortak bir doğa ile ilişkilendirilmesini şöyle aktarır:

Doğallık ve doğanın önemini açıklamak oldukça zordur. Bu konu, felsefe ya da dinin bile basitçe yorumlayamayacağı kadar derin bir mesele olagelmıştır. Doğanın iç ve dış dünyadan oluştuğunu bilmek önemlidir. Kendi iç dünyamız bir doğadır. Evrenin bir parçası olduğumuz gibi, benliğimizde taşıdığımız bir doğa vardır. Ve aynı yasaların, aynı ritmin aynı şekilde bizden de aktığı anlamına gelir. Bu durum, doğal olanın, asıl olanın biz olması ve aynı zamanda başkası olmasıdır. Buna bağlı olarak, doğal olan genel itibariyle diğerleri ile ortak sestir. Sanata hayat veren, onun köklerinde gizlenendir (aktaran: Nagai 2019: 102-103).

Burada, evren ve insanlar ile kendimiz ve diğerleri olarak ikiye ayrılırken, bu ayrılmanın ötesine geçen “doğa” bir bütün olarak herşeyi kapsayandır (Nagai 2019: 103). Natüralist akım, bireyin ruhsal dünyasının çözülmesine yönelik hedefleri iç gözlem yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bireysel ilgiler ya da eylemler yerine bir sanatçı olarak kendi bireysel dünyasını gözlemleme ön plana çıkmıştır. İnsanı oluşturan somut bir varlık olarak beden ve soyut bir varlık olarak ruh, yazarın kendi bedenindeki ruhsal dünyayı bir nesne olarak gözlemlemesini sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle yazar, romanında bir figür olarak kendini gözlemleme gayreti içine girmiştir. Tarafsız bir gözlemcilik ve bilimsel bir yaklaşım, esas alınması gereken özellik olmuştur. Natüralizm akımına göre, gözlem gücünün mükemmelliği tasvir gücünün mükemmelliğini yaratır düşüncesi en önemli özellik haline gelmiştir (Tokuda 2001: 234).

Japonya’da natüralist eğilimin benimsenmesinin bireyi temel alan yazım biçimini desteklemiş olmasında Alman natüralizminin önemli bir yeri olduğunu savunan Ken Henshall’ın ifadeleri önemlidir. Alman natüralizmi ile Japon natüralizminin ortak edebi özelliklere sahip olmasına karşın, Zola’nın Japon edebiyatındaki etkisi kadar Japon çevrelerde Alman etkisine yer verilmediğini eleştirmektedir. Bu savını desteklemek üzere Tayama Katai’nin 1902 yılındaki *Juemon no Saigo* (重右衛門の最後) (Juemon’un Ölümü) adlı eserinin Alman edebiyatındaki Nietzsche’nin görüşlerinin yansıtıldığı Hermann Sudermann’ın *Der Katzensteg* adlı eserinin İngilizcesinden etkilendiğini belirtir. Ayrıca, burada az da olsa Zola etkisinin de olduğunu da ifade eder. Tayama, Gerhart Hauptmann’ın *Einsame Menschen* adlı oyununun İngilizce versiyonunu okumuş, bireyin özgürlüğünün savunulan ve gelenekselcilik karşıtı ifadelerden etkilenmiştir. Tayama’nın *Futon* adlı eseri, yazar ve kahraman arasındaki belirli mesafeye rağmen, çoğunluk tarafından cesur ve kişisel bir itiraf romanı olarak görülmüştür. *Futon* aynı zamanda ilk “ben” romanı eğilimini başlatan roman olarak görülmektedir (2010: 346-348).

Her ne kadar “ben” romanı Avrupa natüralizminde pek yaygın olmasa da ve “ben” kavramının açığa çıkarılması, Fransız natüralizminde önemli bir unsur olarak yer almasa da Japon itiraf romanı natüralizmin ilkelerinden etkilenmiştir ve “ben” romanı türü ya da biçimi Japonya’da kısa ömürlü olan natüralizm akımından ortaya çıkmıştır (Mizuta 1980: 14-15).

Ben romanı esasında Fransız yazarlar Rousseau, Flaubert, Maupassant ve Gide gibi Fransız yazarların etkisi ile ortaya çıkan ve toplumda ve romanda ben kavramına ilişkin sorgulamaların olduğu bir türdür (Mizuta, 1980: 17). *Hakai* ve *Futon* ilk modern Japon edebiyatı romanlarından kabul edilirler. *Futon* “ben” romanı, yarı çağdaş Japon romanının temsili örneği, itirafçı, narsistik, benmerkezci, gösterişçi, otobiyografik romanıdır (Mizuta, 1980: 23). Kobayashi Hideo’ya göre, natüralist romanda bireyin dünyası ait olduğu toplumun mikro kozmozunu oluşturur ve bireysel yaşamlarda halen feodal unsurlar barınmaktadır. Bu durum o toplumun ayrıntılarını incelikli bir biçimde yansıtır (aktaran Sibley 1968: 165). Samuel Smiles’in *Self Help* adlı kitabının çevirisini yapan Nakamura Keiu (中村敬宇), *Halkın Dostu* (Kokumin no Yū 國民之友) adlı derginin 1890 ve 1900’lü yıllarda editörü olan Tokutomi Sohō (徳富 蘇峰), 1901 yılında yazdığı Estetik Hayatın Sorgulanması⁹ adlı makalesi ile Takayama Chogyū (高山樗牛) gibi isimler, Meiji döneminde birey kavramına dair yazılar yazmışlardır (Walker 1979: viii). “Ben” romanı yazarları için sanat, bir akıl ve ruh eğitimidir. Dürüstçe yaşama aşkına duyulan istek, yazarların düşünce ve arzularını açık bir şekilde yazmalarını sağlar. Bu durumda yaşam bir sanata dönüşürken sanat yapmak, yaşama hizmet eder (Mizuta 1980: 16).

Tomi Suzuki’ye göre (1996: 2-3), Japon edebiyatında *watakushi shōsetsu* (ben romanı) terimi 1920’lerin ilk yıllarında başlamıştır. Bu tür yazın, kişisel deneyimlerin, yazar çevresinin oluşturduğu kapalı bir çevredeki yaşamların doğrudan yazıya dökülmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu terimin sonraları kapsamı genişlemiş ve belirsizleşmiştir. 1920’lerden 1960’lı yıllara kadar geçen sürede çeşitli değişimler geçiren “ben” romanı, Japonya’da önemli bir yazın türü olmayı sürdürmüştür. Burada “ben” romanı sadece yazarın kendisi ile ilgili konuları değil, hayata ilişkin ve Japon toplumunu da yansıtan önemli bir araç olma özelliği dikkat çekmektedir. Suzuki’ye göre, Japon edebiyatında “ben” romanı varlığını günümüzde de sürdürmektedir.

⁹ 美的生活を論ず

Taishō döneminin sonlarına kadar “ben” romanı yazarlar ve okur kesim arasında geniş bir yaygınlık kazanmıştır. Bireyin iç dünyasına dönük “ben” romanı türünde eserler veren yazarlar, Kamura Isota (嘉村 磯多), Makino Shinichi (牧野 信一), Kawasaki Chōtarō (川崎長太郎) gibi yazarlardır. Bu yazarların ortak özelliği, sıradan bir yazarın, eseri yazım sürecinde eşi ile yaşadığı sorunlar, ya da bir kadının fakirlik, hastalık, yalnızlık ya da yaratıcılığı ile ilgili yetersizliğinin farkına varması gibi sıkıntıların resmedilmesidir. Bu yazarlarda “sanat” ve “hayat” kavramlarının ortak bir potada eritilmesine yönelik güçlü şüpheler bulunmaktadır (Suzuki, 1996: 7). Taishō döneminin ardından gelen Shōwa döneminde de Taishō döneminin edebi izlerinin bulunduğunu ifade eden Nakamura (1969: 3-17), Taishō dönemi edebiyat camiasının en önemli konularından biri olan “ben” romanı ile ilgili tartışmaların Shōwa döneminin ilk yıllarına da sirayet ettiğini belirtir.

Japon Edebiyatında Eleştirilen Yönleriyle “Ben Romanı”ve Natüralizm

1880'lerin başından itibaren birçok Japonca kaynak olmasına rağmen, Zola'nın doktrininin eleştirisine yönelik ilk gerçek girişim genellikle yazar-eleştirmen-cerrah Mori Ōgai'ye atfedilmiştir. 1889'da *Tıp Teorisine Dayalı Roman Savı*¹⁰ başlıklı oldukça kısa olan makalesinde Ōgai, Zola'nın Claude Bernard tarafından ortaya konan “gözlem” ve “deney” ile ilgili Almanca makaleyi temel alır. Zola'nın edebiyat türünün çekici olmadığı konusunda kişisel görüşünü ifade etmiş ve Doktor Bernard gibi, Zola'nın edebi sonuçlarının etkin veriler oluşturduğuna olan inancının hatalı olduğu sonucuna varmıştır. Bu durumun elzem olan sanatsal ilham ruhuna gerek bırakmaması noktasını eleştirmiştir. Ōgai, Zola'nın doktrinini (ve tarzını) sadece 1889'da değil, aynı zamanda, özellikle 1896'daki *Ay Çimi* (月草) eserinin önsözünde olmak üzere çeşitli vesilelerle (her zaman sevmediğini ekleyerek) tekrarlamıştır (Henshall 2010: 342-343).

Sibley (1968: 159) Japon natüralizminin en dikkat çekici özelliği ve Batı natüralizminden ayrılan tarafını, benmerkezci bir yaklaşımın olmasına bağlamaktadır. “Benmerkezçilik” Japon natüralizminin olgunluğa eriştiği dönemde tanımlanabilecek bir özelliktir. Bu eserlerde, anlatıcının bakış açısı tek bir merkez karakterin bakış açısı ile sınırlandırılmıştır. Bu durum diğer karakterlerin bakış açılarının dışlanmasına ve her şeyi bilen yazarın daha geniş perspektiften olaylara bakışının feda edilmesine neden olmuştur. Natüralizm

¹⁰ 医学の説より出でたる小説論.

akımının bireyin iç dünyasını doğru resmetmede belirleyici olamayacağını ise Tokuda Shūsei şu ifadelerle belirtmektedir:

Natüralizm akımının her ne kadar objektif ve serinkanlılıkla gerçeği ifade ettiği söylene de insanların duygularını resmetmesi, bireyden bireye farklılık gösterecektir. Birey her ne kadar, iç dünyasının derinliklerine gömülerek yazma tutumu takınsa da insan asla mekanik davranamayacaktır. Her ne kadar bilimin doğruluğuna saygı duyulduğu ifade edilsede, duyguların görmezden gelinerek bir fotoğraf karesi gibi yansıtılması mümkün olamaz. Bu durumun ise sanatsal bir değer taşıyıp taşımadığı noktası, şüphe uyandırıcıdır (2001: 424).

Akiyama Shun (1975: 179), “ben” romanına eleştirilerde bulunan Nakamura Mitsuo’nun (中村 光夫) yazarın resmettiği “ben” kavramını yıpratmış olduğunu şu ifadelerle belirtir: “Yazar kendi düşüncelerini olduğu gibi başkişiye yükleyerek okuru da kendi düşüncelerine uymaya zorlaması, sıklıkla tekrar edilen yanlış bir hesaptır”. Bu konuda Akiyama, “Hikâyedeki “ben”, esasında bir konuma sahipse de bu konumu genişletemeyen, “geometride bir nokta”dan farksız bir yapıdadır. Yazarların hâlâ bu yazım biçimini kendi kontrolleri altında tutma isteklerini her zaman garipsemişimdir” (1975: 179) ifadeleri ile romanda ya da öyküde “ben” odaklı bir yazım biçimini eleştirir. Roman yazarının sadece kendi dünyası ile meşgul olması, derinliğin yakalanamaması, okurlarda yeterli algıyı sağlayamayacağı ve ben merkezli bir bakış açısının okura benzer duyguda olmaya zorlama gibi özellikleri olması “ben” romanını eleştirinin hedefi haline getirir. Bu durum, öykü ya da romanda başkişinin tek yönlü bir bakış açısına sahip olması anlamına gelmektedir (Akiyama 1975: 180).

Tanizaki Jun’ichirō (谷崎潤一郎) ve Natsume Sōseki (夏目漱石), hem natüralizm hem de “ben” romanına şiddetle karşı çıkmışlardır. Ancak, bu roman türü Shōwa döneminde proletarya edebiyatı ortaya çıkana kadar baskın bir tür olmayı sürdürmüştür. Bu dönemde bazı yeni yazarlara göre, “ben” romanı ağır bir geleneksel roman türü olmuştur ve II. Dünya Savaşı sonrasında “ben” romanı ciddi eleştiriler almıştır (Mizuta 1980: 16). Tanizaki Jun’ichirō’nun yanı sıra Akutagawa Ryūnosuke ve Kikuchi Kan her ne kadar “ben” romanı türüne estetik nedenlerle karşı çıksalar da kendi hayatlarını konu alan romanlar da yazmışlardır (Nakamura, 1969: 4). Natüralist yazarların karşısında olan en önemli gruplardan biri Shirakaba Grubudur. Mantıksız eski toplumsal geleneklerin karşısında duran bu grup, bireysel deneyimler sonucunda kendilerine yeni sosyal değerler yaratmayı arzulamışlardır.

Japonya'daki natüralist yazarların gerçek hayatın zorlukları, toplumun karanlık yönleri ve toplumdan soyutlanma eğiliminin karşısında duran Shirakaba yazarları, dünyaya bakış yönünden olumlu bir perspektiften bakmayı tercih etmişlerdir. Bunun sebeplerinden biri yazarların aldıkları Hristiyanlık eğitimidir. Yaşamın temel amacının mutluluk ve uyum olduğuna inanmışlardır. Bu grubun üyeleri de natüralist yazarlar gibi “ben” roman tekniğini kullanmış olsalar da natüralist yazarların izlediği yoldan farklı bir biçimde yazmışlardır. Örneğin Shiga Naoya, otobiyografi tarzında kaleme aldığı eserlerinde, kendisi ile mücadele halindeki bireyin mantıklı bir dünya düzeni kurma çabasını işlemiştir. Çoğunlukla bireyin çevre ile aktif ilişkisini resmetmiştir (Powell 1983: 73-73). “Ben” romanı yazarları arasında bireyi resmetme yönünden tartışmalar yer alsa da Japonya’da “ben” romanının eksik taraflarının bulunduğu Mizuta tarafından şöyle ifade edilmektedir:

Ben romanının sınırlılıkları oldukça açıktır. Dış dünyaya dair unsurları bertaraf ederken sosyal problemlere de duyarız kalmıştır. Narsizme eğilimli, kendi kendini mutlu eden diyaloglar ve kendini ifşa etme bu türün en önemli özellikleridir. Hakai ve Futon ilk modern Japon edebiyatı romanlarından kabul edilirler. Hakai, realizm akımının Japon modern edebiyatındaki temsili iken, Futon ben romanı, yarı çağdaş Japon romanının temsili örneği, itirafçı, narsistik, benmerkezci, gösterişçi, otobiyografik romanıdır. İnsan doğasını doğru bir şekilde açığa çıkarmak görevinden önce kurgusallık ya da retorik yapma üstünlüğü ve gereksiz görülmüştür. Esasında Futon’un yayınlanması Japonya’daki natüralizmin henüz gelişmediği dönemlerdedir (1980: 16, 23, 27).

Akimoto Sugimori (1998: 223) ise ben romanının ve yazarının kişisel bir deneyim ve kendi dünyasına kapalı oluşuna dair söylenenleri şöyle özetlemektedir:

Tanımı konusunda bir fikir birliğine varılamamış olsa da “ben” romanı otobiyografi ile eşit tutulmuştur. XX. yüzyılın başlarında yaşayan “ben” romanı yazarı, kendini odasında تنها bir kişi olarak kabul etti ve yalnızca kendisi için anlamı olan kişisel bir şeyin ayrıntıları hakkında yazılar yazdı. Günümüzde, “ben” romanı gibi olmak" ifadesi, olumsuz bir şeyin çağrışımlarını taşır ve (bu roman türünün) dünyanın dar bir görünümünü anlattığını ima etmektedir.

SONUÇ

Japonya'nın yeniliklerle dolu Batı'daki modern dünyayı anlama serüveni, Batı kaynaklı düşünceler ve edebi akımların ülkede tartışılır hale gelmesini beraberinde getirmiştir. Öncelikle realizm akımı ile ortak noktalar barındırdığı düşünülen ve realizm-natüralizm akımı arasında belirgin bir farkın olmadığı düşünülmesi ilk zamanların ardından, Tengai Kosugi Fransız edebiyatında Zola'nın etkisini ortaya koyarak Japon edebiyatında natüralizmin net olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Öte yandan, Japon edebiyatında sadece Fransız edebiyatı değil, Alman edebiyatındaki natüralizm akımının birey kavramına yönelim gösterilmesinde etkisi olmuştur.

Fransa'dan farklı olarak Alman edebiyatında Nietzsche, Maupassant, Hauptmann ve Sudermann gibi yazarların Japonya'da birey kavramına ve “ben” romanına evrilen sürecin oluşmasında önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Japon yazarlar natüralizm akımını çoğunlukla insana dair duyguların -yer yer karamsar ve insanın iç dünyasındaki karanlık tarafların da- ortaya çıkarılması olarak görmüşlerdir. Bu durum, Japon yazarların özellikle kendi iç dünyalarına yönelmeleri ve itirafa kadar varan ya da otobiyografik türde romanlar vermelerini sağlamıştır. Bu durum yazarların kendi çevrelerine ve kendi dünyalarına yönelme durumunun oluşmasına zemin hazırlamış, yazarların dar bir çerçeveden bakarak eserler verdikleri ve derinliğin, çeşitliliğin olmadığı eserlerin yaygınlaşması yönünde eleştiri almalarına sebep olmuştur.

Meiji Dönemi ile ortaya çıkan bireysel özgürlük hareketi ve natüralizm akımının etkisi ile bireyin kendisi ve çevresini realist bir bakış açısıyla resmetmesi durumu eserlerin hem “realist” hem de “bireysel” özellikte yazılması ortamını doğurmuştur. Natüralist akımı benimseyen yazarların romanları ya da kısa öyküleri, karakterlerin yaşam biçimlerini doğrudan yapılan gözlemler aracılığıyla yansıttığından, sosyal şartlar ya da konumlarının çok da ötesine uzanamamıştır. Japon edebiyatında “ben” romanı türü, Avrupa edebiyatında sıklıkla görülen yazarın kendini romandan soyutlaması durumuna karşıt olarak gelişmiş, Japon edebiyatının en önemli türlerinden biri haline gelmiştir. Öte yandan “ben” romanı türü sadece natüralist yazarlar tarafından değil, natüralizm karşıtı olan Shirakaba Grubu üyeleri tarafından da kullanılmıştır. Ancak, natüralist yazarların bireyin karamsar yönlerini resmetmelerine karşın, Shirakaba Grubu üyeleri gerçek dünyaya olumlu ve mantık çerçevesinden bakılmasını tercih etmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Akimoto Sugimori, Noriko (1998). "Narrating the Self: Fictions of Japanese Modernity". *Narrative Inquiry*, 8 (1): 223-230
- Akiyama, Shun (1975). *Akiyama Shun Bungei Jihyō: Gendai Bungaku e no Kakehashi*, Tokyo: Kawade Shobō Shinsha.
- Auestad, Rieko Abe (2006). "Ibsen's individualism in Japan: John Gabriel Borkman and Ōgai Mori's Seinen (Youth, 1910)". *Ibsen Studies*, 6 (1): 44-67.
- Baykara, Oğuz (2014). *Modern Japon Edebiyatının Doğuşu ve Shiga Naoya*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Benl, Oscar (1953). "Naturalism in Japanese Literature". *Monumenta Nipponica*, 9 (1/2): 1-33.
- Cevzici, Ahmet (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dilworth, David ve Rimer, Thomas J. Ed. (1991). *The Historical Fiction of Mori Ōgai*, çev. Darcy Murray. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Furst, Lilian R. ve Skrine, Peter N. (1971). *Naturalism: The Critical Idiom Reissued*, Londra ve New York: Routledge.
- Gardner, Sebastian (2011). "Idealism and Naturalism in Nineteenth-Century Philosophy". *The Edinburgh Critical History of Nineteenth-Century Philosophy*. Ed. Stone, A. Edinburgh: Edinburgh University Press. 89-110.
- Gökçüoğlu, Tuğba (2005). *Türk ve Japon Romanında Natüralizm Akımı: Shimazaki Tōson-Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hauser, Arnold (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi*, çev. Yıldız Gölönü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Henshall, Ken (2010). "The Puzzling Perception of Japanese Naturalism". *Japan Forum*, 22 (3-4): 331- 351.
- Hijiya - Kirschenzeit, Irmela (1996). *Rituals of Self - Revelation: Shishōsetsu as Literary Genre and Socio-Cultural Phenomenon*, Cambridge: Harvard University Press.
- Hill, C. L. (2009). "The Travels of Naturalism and the Challenges of a World Literary History". *Literature Compass*, 6(6): 1198-1210.
- Hutchinson, Rachael (2011). *Nagai Kafū's Occidentalism: Defining the Japanese Self*. New York: Suny Press.
- Itō, Shinkichi (1936). *Shimazaki Tōson no Bungaku*. Tokyo: Daiichi Shobō.
- Iwanaga, Yutaka (1974). *Shizenshugi Bungaku ni okeru Kyokō no Kanōsei*. Tokyo: Ōfūsha.
- Kamei, Hideo (2000). *Meiji Bungaku shi*. Tokyo: Iwanami shoten.

- Kataoka, Yoshikazu (1934). *Gendai Sakka Rongyō*. Tokyo: Mikasa Shobō.
- Kataoka, Yoshikazu (1957). *Shizenshugi Kenkyū*. Tokyo: Chikuma Shobō.
- Kefeli, Emel (2009). *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Mathy, Francis (1964). “Kitamura Tōkoku Essays on the Inner Life”. *Monumenta Nipponica*, 19 (1/2): 66-110.
- Mizuta, Noriko (1980). *Reality and Fiction in Modern Japanese Literature*. New York: M.E. Sharpe.
- Mizutani, Akio (1964). *Kindai Nihon Bungei-shi no Kōsei*. Tokyo: Kyōwa Shobō.
- Nagai, Kiyotake (2019). “Seishinshugi wa Shizenshugi de aru: Kiyozawa Monshi to Tayama Katai, Arui wa Tariki Shisō toshite no Shizenshugi”, *Aichi Shukutoku daigaku daigakuin bunka Sōzō Kenkyūka Kiyō*, 6: 1-16.
- Nakamura, Mitsuo (1968). *Modern Japanese Fiction: 1868-1926*. Tokyo: Kokusai Bunka Shinkōkai.
- Nakamura, Mitsuo (1969). *Contemporary Japanese Fiction: 1926-1968*. Tokyo: Kokusai Bunka Shinkōkai.
- Okano, Takeo (1938). *Meiji Bungaku Kenkyū-shi*. Tokyo: Musashino Shoin.
- Powell, Irena (1983). *Writers and Society in Modern Japan*. Tokyo: Kōdansha International Ltd.
- Sibley, William F. (1968). “Naturalism in Japanese Literature”. *Harvard Journal Asiatic Studies*, 28: 157-169.
- Schütze, Martin (1903). “The Services of Naturalism to Life and Literature”. *The Sewanee Review*, 11(4): 425-443.
- Shipley, T. Joseph (Ed.) (1946). *Encyclopedia of Literature*. New York: Philosophical Library.
- Smith, Patrick (1997). *Japan: A Reinterpretation*. New York: Pantheon Books.
- Suzuki, Tomi (1996). *Narrating the Self: Fictions of Japanese Modernity*. California: Stanford University Press.
- Takaoka, Yoshikazu (1934). *Gendai Sakka Ronsō*. Tokyo: Mikasa Shobō.
- Tanigawa, Tetsuzō (1931). *Shizenshugi no Sakka*. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Tokuda, Shūsei (2001). *Tokuda Shūsei Zenshū*, Cilt 24, Osaka: Yagi Shoten.
- Walker, Janet A. (1979). *The Japanese Novel of the Meiji Period and the Ideal of Individualism*. New Jersey: Princeton University Press.
- <https://plato.stanford.edu/entries/holbach/> (17 Haziran 2020’de erişildi).

JAPON ÇOCUK EDEBİYATI'NDA ERTUĞRUL FIRKATEYNİ OLAYI VE TÜRK ALGISI¹

Emine SİCİM KAPLAN*

GİRİŞ

Türkiye ve Japonya arasındaki ilişkiler, Osmanlı Dönemi'ne kadar dayanmaktadır. Japonya, kapılarını dış dünyaya açtıktan sonra Batı'yı yakından tanımak ve gözlemlemek, muhatabının teknolojik ve bilimsel gelişmelerini takip etmek amacıyla Batı'ya bir dizi heyetler göndermiştir. Bu heyetlerden biri olan Iwakura Heyeti'ne katılan Fukuichi Genichirō (1841-1906), İstanbul'a gelen ilk Japon olarak bilinmektedir (Dündar 2014: 364). Ancak Genichirō'nun, gezisi ile ilgili herhangi bir hatıratı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Japon olarak Türkiye ile ilgili gözlemlerini kaleme alan ilk kişi, 1876 yılında İstanbul'a gelen Nakai Hiroshi (1838-1894)'dir. Hiroshi, Genichirō'dan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ikinci Japon unvanına da sahiptir (Kazuhiko 1999: 7). Türkiye gezisini diplomat Watanabe Hiromoto (1848-1901) ile birlikte gerçekleştiren Hiroshi, Türkiye'nin yanı sıra, Rusya ve Mısır gibi ülkelere de gitmiş, Japonya'ya döndükten sonra 1877 yılında yayımlattığı *Man'yu Kitei* adlı eserinde Türkiye ile ilgili deneyimlerini aktarmıştır (Kazuhiko 1999: 7-16).

Nakai'nin İstanbul'a geldiği dönemden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve Türkiye'ye gelen Japon sayısı da artmıştır. Türkiye'yi ziyaret eden Japonlardan biri de 1899 yılında İran ve Türkiye topraklarını gezen Ienaga Toyokichi (1862-1936)'dir. Toyokichi, yapmış olduğu seyahati ile ilgili *Nishi Ajia Ryokōki* adlı hatıratını yazarak, eserinde detaylı olarak Türkiye'ye yer vermiştir.² Dolayısıyla Toyokichi'nin eseri aracılığıyla Japon toplumunda Türkiye imajının oluşmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür (Erkin 2004: 93). Ancak bu dönemdeki en önemli isimlerden biri,

*Araş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü.eminesicim09@gmail.com

¹ Toyokichi ve anıları ile ilgili bkz: Erkin 2002.

belki de en önemlisi, Ertuğrul Fırkateyni'nin batmasından sonra hayatta kalanlara yardım etmek üzere gayri resmi elçi sıfatıyla İstanbul'a gelen Yamada Torajirō (1866-1957)'dur (Erdemir 2011: 220). Bir süre Türkiye'de kalan Torajirō, Japonya'ya döndükten sonra Türkiye ile ilgili anılarını kaleme alarak 1910 yılında *Toruko Gakan* adıyla yayımlamıştır. Eseri aracılığıyla Türkiye'deki din, toplumsal yaşantı, ekonomi, bayramlar, yemekler, kadınlar vb. konularda Japon toplumunu aydınlatmıştır (Erkin 2004: 111; Erdemir 2011a: 83-104).

Diğer taraftan resmi anlamda bir diplomat olarak Türkiye hakkındaki gözlemlerini aktaran kişi ise Takashiro Kobayashi'dir. Kobayashi, 1942 yılından 1946 yılına kadar Türkiye'de yaşamış ve bu tarihler arasındaki deneyim ve gözlemlerini, 1948 yılında yayımladığı *Isutanburu no Yoru* adlı eserinde okuyuculara aktarmıştır. Kobayashi'nin eserini, Türkiye ile ilgili tarih, siyaset, ekonomi gibi birçok alanda farklı konular içerdiği için ülkeyi her yönden anlatan zengin bir eser olarak değerlendirmek mümkündür (Erkin 2004: 113-117). Kobayashi'nin yanı sıra, 1996-1999 yılları arasında Japonya'nın Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Toyama Atsuko da Türkiye ile ilgili gözlemlerini kaleme alarak, izlenimlerini 2001 yılında yayımladığı *Toruko: Seiki no Hazama de* adlı eserinde anlatmıştır. Bu eser Prof. Dr. Hüseyin Can Erkin tarafından 2004 yılında *Türkiye: Yüzyılın Dönemecinde* adıyla dilimize kazandırılmıştır (Erkin 2004: 1).

Bahsi geçen eserlerin yanı sıra, Türkiye'nin Japonya'da tanınmasını sağlayan en önemli olay ise Ertuğrul Fırkateyni'dir. Prens Komatsu, 1887 yılında Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş, buna karşılık II. Abdülhamid tarafından da iade-i ziyaret amacıyla 1889 yılında Ertuğrul Fırkateyni Japonya'ya gönderilmiştir. Ancak ne yazık ki bu gemi, gidişiyle değil, 16 Eylül 1890'da dönüş yolunda geçirdiği kaza ile hafızalarda yer edinmiş, özellikle edebi eserlere konu teşkil etmiştir. Shiraiwa Kazuhiko'nun da belirttiği gibi Ertuğrul Fırkateyni'nden önce de iki ülke arasında resmi olmayan diplomatik ilişkiler yaşanmıştır. Ancak hiçbirisi, Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya'yı ziyareti ve dönüş yolunda yaşadığı trajik kaza kadar yankı uyandırmamıştır (Kazuhiko 1999: 16). Konu ile ilgili hem ülkemizde hem de Japonya'da çok sayıda roman, hikâye ve çizgi roman kaleme alınmıştır. Japon Edebiyatı'nda Ertuğrul Fırkateyni ile ilgili olarak; *Umi no Tsubasa* (海の翼); *Erutu-rurugō no Hibiki* (エルトゥールル号の響); *Kainan 1890* (海難 1890); *Yūjō* (友情); *Nihon, Haruka nari Erutu-ruru no Kiseki to Hōjin Kyūshutsu no Meisō* (遥かなり エルトゥールルの「奇跡」と邦人救出の「迷走」); *Buru-auto* (ブルーアウト); *Kyūshutsu Nihon Toruko Yūjō no Dorama* (救

出日本・トルコ友情のドラマ); *Erutu-rurugō no Sōnan Toruko to Nihon o Musubu Kokoro no Monogatari* (エルトゥールル号の遭難トルコと日本を結ぶ心の物語) adlı roman ve hikâyeler yazılmıştır.³ Bunların yanı sıra, *Erutu-rurugō Sōnan Jiken Nihon to Toruko no Kizuna* (エルトゥールル号遭難事件 日本とトルコの絆) ve *Yūjō no Kaihi Yomigaeru Erutu-rurugō* (友情の海碑—甦るエルトゥールル号) adında çizgi romanlar da Ertuğrul Fırkateyni olayını konu edinen çizgi romanlardır. *Yūjō no Kaihi Yomigaeru Erutu-rurugō* adlı çizgi roman, “Denizdeki Dostluk Anıtı: Yeniden Doğan Ertuğrul Fırkateyni” adıyla Türkçe’ye de çevrilmiştir.

Yukarıdaki eserlerin yanı sıra Ömer Ertur’un İngilizce olarak kaleme aldığı “*The Sirens of Funagora*” adlı eseri, “*Toruko Gunkan Erutu-rurugō no Kainan* (トルコ軍艦エルトゥールル号の海難)” adıyla Japonca’ya; aynı eser Abdülhamid’in *Rüyası Ertuğrul* adıyla da 2018 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Çalışmaya kaynaklık eden eserler, Japonya’da çocuklara yönelik olarak yazılan⁴, iki hikâye kitabı ve bir çizgi roman olmak üzere üç adettir. Eserler yayınlanma tarihlerine göre ele alınarak, öncelikle eserlerin kısa bir özeti verilmiş, daha sonra eserlerin içeriği metin çözümleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Kitaplar tarihi bir olayı anlattıkları için analiz kısmında olayın tarihsel arka planına sadık kalınmıştır. Dolayısıyla okuyucunun alıntılardaki göndermeleri daha kolay kavrayabilmesi açısından, alıntılarının hemen ardından tarihi gerçeklik verilmiştir. Çalışmada; Ertuğrul Fırkateyni olayının yazarlar tarafından nasıl algılandığı, olayın nasıl aktarıldığı ve Japon çocuklarında hem adı geçen olay hem de Türklerle ilgili nasıl bir algı oluşturulmaya çalışıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Elbette sadece bu eserlerle sınırlandırılarak, Japon çocuklarında oluşan Türk algısı ile ilgili kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. Ancak konuyla ilgili örnek olması açısından çalışmamızın önemli olduğu kanısındayız.

³ Eserlerin künyseleri kaynakçada verilmiştir.

⁴ Ülkemizde de çocuklar için Tufan Turanlı tarafından “*Ertuğrul Fırkateyni’nin Öyküsü*” adlı kitap, 2008 yılında Yapı Kredi yayınevi tarafından basılmıştır.

1. Japon Çocuk Edebiyatı'nda Ertuğrul Fırkateyni

1.1. Eserler Hakkında Bilgi

1.1.1. *Kyūshutsu Nihon Toruko Yūjō no Dorama* (救出日本・トルコ友情のドラマ)

Türkçe'ye, “*Kurtarma-Japonya Türkiye Dostluğunun Dramı*⁵” olarak tercüme edebileceğimiz kitap, Kogure Masao tarafından kaleme alınmış, 2003 yılında Junposha yayınevi tarafından Tokyo'da basılmıştır. Eser, 99 sayfadan ve 7 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları: “Arashi no Yoru, Tōdai ni (あらしの夜、灯台に); Hadakade Atatamero (はだかであたためろ); Sonchōra, Genba e Kyūkō (村長ら、現場へ急行); Fuun Tuzuki no Kōgai (不運つづきの航海); Kikoku made (帰国まで); Kyūshutsu ni Tonda Toruko Kōkūki (救出に飛んだトルコ航空機); Atogakinikaete (あとがきにかえて)’dir. Kitapta, Ertuğrul Fırkateyni olayı çekirdek vakada ele alınmakta olup, bu hikâyede başkahraman yoktur. Eserde, Ertuğrul Fırkateyni olayı, en başından itibaren değil, sadece geminin geçirdiği kaza anı ve Japonların yaralılara yardım etmesi ile sınırlandırılmıştır.

Kitap, çocuklara yönelik olduğundan içerikte resimlere fazlaca yer verilmiştir. Ancak resimler renkli olmayıp, kara kalem çizilmiştir. Her çizimde Türk askerleri bıyıklı ve bitkin olarak resmedilmiştir. Eser içerisindeki çizimler, Aizawa Rutsuko tarafından yapılmıştır. Kitapta kaza anından itibaren olaylar oluş sırasına göre okuyucuya aktarılmıştır. Kitabın ilk bölümünde; Türklerin kurtarılması, Alman gemisi Wolf’un yaralıları Kobe’ye götürmesi, ölenler için cenaze töreni düzenlenmesi, yaralıların Hiei ve Kongo kruvazörleri ile ülkelerine gönderilmeleri şeklinde detaylı olarak verilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde de İran-Irak Savaşı’na geçilmiş, bu olay Ertuğrul Fırkateyni olayı ile ilişkilendirilmiştir. Son bölümde de yazar, Türkiye gezisinden izlenimlerini aktarmış, ardından Türk-Japon ilişkilerini detaylı bir şekilde vermiştir.

Eseri kısaca özetlemek gerekirse; hikâye fırtına anı ile başlar. Yağmurlu bir 16 Eylül akşamıdır. Deniz fenerinin görevlisi Takizawa Seijō, günlüğünü yazdığı esnada aniden bir patlama sesi duyar. Başlangıçta ne olduğunu anlayamaz, daha sonra dalgaların kıyıya vurma sesi herhalde diyerek geçiştirir. Takizawa bu şekilde düşünürken aniden kapı çalınır. Kapıyı

⁵ Çalışmadaki Japonca çeviriler yazar tarafından yapılmıştır.

araladığında karşısında Japon olmayan birkaç yaralı erkek görür. Onları içeri alır ve başlarına ne geldiğini öğrenmeye çalışır. Ancak yabancı oldukları için söylediklerini anlayamaz. Fenerde Takizawa dışında bir diğer görevli daha vardır, o ise odasında dinlenmektedir. Takizawa, fenerde bulunan diğer görevliye seslenerek, kuru kıyafet getirmesini ve ateşi yakmasını ister. Zaman ilerledikçe yaralı sayısı da artar. Yaralılar ile ilgilenmekte güçlük çeken Takizawa, fenerdeki diğer görevliyi, köyün muhtarı Saitō'ya haber vermesi için Kushimoto'ya gönderir. Görevlinin haber vermesiyle geç saat olmasına rağmen muhtar, hemen köyde duyuru yapar ve herkesi yardıma çağırır. Erkekler, fırtına devam etmesine rağmen, diğer yaralıları bulmak için denize giderler. Yaralı sayısının gittikçe arttığını gören muhtar, fenerde tedavi etmenin zor olduğunu anlar. Bundan dolayı Kashinozaki İlkokulu'nu ve okulun yanındaki tapınağı tedavi merkezi olarak kullanmaya karar verir. Genci yaşlısı herkes yaralılara yardım eder. Kaza haberi komşu köylere de ulaşır ve oralardan da yardıma gelenler olur. Bu sırada Muhtar Saitō da Ōshima'ya giderek yetkililere durumu bildirir. Bunun üzerine yetkililer, yaralıları tedavi etmek üzere Kashinozaki fenerine doktorlar gönderirler. Ancak köyde yaralılara yetecek kadar yiyecek kalmamıştır. Bundan dolayı yaralıları Ōshima'daki Renshōji Tapınağı'na taşırlar. Bu noktadan sonra eserde olaylar mürettebattan sağ kurtulanlar arasında bulunan Haydar'ın ağzından, geminin yolculuk esnasında yaşadıklarının kısaca anlatımına geçilir. Ardından hikâyede tekrardan yaralıların tedavi kısmına dönülür. Yaralıları Kobe'ye götürmek için Alman savaş gemisi Wolf gelir ve iki kişi hariç tüm yaralılar, bu gemi ile Kobe'ye götürülürler. Kalan iki kişi ise ölenler için düzenlenecek olan cenaze törenine katılacaklardır. Wolf gemisi gittikten birkaç gün sonra Japon savaş gemisi Yaeyama, yaralıları almak için Ōshima'ya gelir. Ancak Japon mürettebat, yaralıların Alman gemisi ile götürüldüğünü bilmemektedir. Yaeyama'nın görevlileri, durumu öğrendikten sonra hayatını kaybedenler için düzenlenen törene katılırlar. Tören bittikten sonra geride kalan iki asker, Yaeyama savaş gemisi ile Kobe'ye geçerler. Bir süre Kobe'de tedavi edilen yaralılar iyileştikten sonra Hiei ve Kongo kruvazörleriyle İstanbul'a getirilirler. Olayın üzerinden iki ay geçer. Ancak Ōshimalılar ve Kushimotolular ölüleri toplamaya ve gömmeye devam ederler. Hikâyede Ertuğrul Fırkateyni olayı bu şekilde sonlandırılır. Ardından yazar sonsöz olarak Türkiye'ye ziyarete geldiğindeki gözlemlerini aktarır.

1.1.2. Erutu-rurugō no Sōnan Toruko to Nihon o Musubu Kokoro no Monogatari (エルトゥールル号の遭難トルコと日本を結ぶ心の物語)

“Ertuğrul Fırkateyni Faciası Türkiye ile Japonya'yı Birbirine Bağlayan Gönün Hikâyesi” olarak Türkçe'ye çevirebileceğimiz bu eser, Ryō Michico

tarafından yazılmış, 2013 yılında Shōgakukan yayınevi tarafından Tokyo’da basılmıştır. İçerisinde çocukların ilgisini çekebilecek çok fazla renkli resmin yer aldığı eser, 62 sayfa ve 16 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları: Kioku no Kakeru (記憶のかけら); Gunkan Erutu-rurugō (軍艦エルトゥールル号); Tabi no Mokuteki (旅の目的); Suez Unga (スエズ運河); Bonbei. Koronbo (ボンベイ・コロンボ); Shingapo-ru, Saigon (シンガポール・サイゴン); Nihon Tōchaku (日本到着); Korera Hassei (コレラ発生); Shinpaikoto (心配事); Sōnan (遭難); Kyūjo (救助); Doitsu Gunkan Uorufugō (ドイツ軍艦ウオルフ号); Sōsaku Katsudō (搜索活動); Hōdō Kassen (報道合戦); Kizamareta Kioku (刻まれた記憶); Yorokobi to Kansha no Rensa (喜びと感謝の連鎖)’dır. Bir önceki eser gibi bu kitap da Ertuğrul Fırkateyni olayını çekirdek vakada ele almaktadır. Ancak bir önceki esere kıyasla kitapta, Ertuğrul Fırkateyni olayı detaylı bir şekilde ele alınmış, olay sadece kaza anı ile sınırlandırılmamıştır. Geminin seçilme süreci, yolculuğun başlaması, yolculuk esnasında yaşanan aksilikler, Japonya’da yaşananlar ve yaralıların ülkelerine geri dönmeleri gibi olaylar, tarih verilerek en ince ayrıntısına kadar okuyucuya aktarılmıştır. Kitapta hikâyenin başkahramanı geminin kendisi, yani Ertuğrul Fırkateyni olup, eser boyunca anlatılan olaylar geminin ağzından aktarılmıştır. Dolayısıyla okuyucu kitlesi göz önüne alınırsa, eserin dili çocukların ilgisini çekebilecek niteliktedir.

Eserin hikâyesini özetlemek gerekirse; Ertuğrul Fırkateyni’ne Japonya’ya gitme görevi verilir. Gönderilmeden önce geminin bu görevi yerine getirip getiremeyeceğine dair incelemeler yapılır. Bunun sonucunda geminin tahtalarının çürüdüğü ortaya çıkar ve yolculuğa dayanmayacağına karar verilir. Ancak buna rağmen dönemin donanma bakanı, geminin sağlam olduğunu savunur ve Ertuğrul’un bu yolculuğu yapabilecek Osmanlı’daki en uygun gemi olduğu konusunda ısrar eder. Gemi yolculuk için tamire alınır. Bu sırada geminin komutanlığına da Osman Bey atanır. Ancak tamir tamamlanmadan gemi Japonya’ya doğru yola çıkmak zorunda kalır. Ertuğrul Fırkateyni, İstanbul’dan yelken açıldıktan 13 gün sonra Süveyş Kanalı’nda kaza geçirerek, kuma oturur. Kumdan kurtulduktan sonra ikinci bir kaza geçirir ve dümeni kırılır. Ne yazık ki geminin tamiri uzun sürer. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti’nin Süveyş’teki tamir masraflarını ödeyemediği için geminin hareket edemediğine dair dedikodular çıkar. Nihayet geminin tamiri biter ve tekrardan 23 Eylül’de yola çıkılır. Süveyş Kanalı’ndan sonraki durak Bombay’dır. Bombay’da sekiz gün kalınır ve bu süre zarfında yaklaşık 15.000 kişi gemiyi ziyaret eder. Ardından mürettebat, Kolombo’ya doğru 27

Ekim’de yelken açarlar. Yola çıktıktan birkaç gün sonra gemide, “*Su! Batıyoruz.*” şeklinde sesler yükselir. Geminin burnundaki tahtalar eskidiği için delik açılmış, bundan dolayı da gemi su almaya başlamıştır. Mürettebat tüm gücüyle suyu boşaltır, yelken bezi ile delik yamanır ve gemi yolculuğuna devam eder. Singapur’a ulaştıklarında Osman Bey Paşalığa yükseltilir. Singapur’da gemi tamire alınır ve 4 ay süresince tamirde kalır. 22 Mart’ta tekrardan yelken açan gemi, Saigon, Hong Kong ve en sonunda da 7 Haziran’da Yokohama’ya ulaşılır. Gemiye, içerisinde Prens Komatsu’nun da bulunduğu büyük bir kalabalık karşılar. Osman Paşa, son görevini yerine getirmek için beraberinde birkaç asker ile Tokyo’ya doğru yola çıkar. 13 Haziran’da Japon İmparatoru’na II. Abdülhamid’in gönderdiği mektup, nişan ve hediyeleri takdim eder. Ardından Yokohama’ya geri döner. Askerler Yokohama’da eğlenceli günler geçirirler. Ancak memleketlerini, ailelerini de özlemişler, rüyalarında görür olmuşlardır. Her gün sağ salim eve döndüklerini, büyüyen çocuklarını, memleketlerinde kendilerini bekleyen yaşlı anne, babalarını rüyalarında görür olmuşlardır. Hasrete dayanamayan mürettebat, memleketlerine dönmek için tüm hızıyla son hazırlıkları tamamlamaya çalışır. 18 Temmuz günü mürettebattan Abdullah, Yokohama’nın çarşısında tatlı yer ve gemiye döndükten sonra rahatsızlanır. Koleraya yakalanmıştır ve ertesi gün de hayatını kaybeder.⁶ Japon polisi, Abdullah’ın bedeninin yakılmasını ister. Ancak Osman Paşa, memleketinden bu kadar uzakta hayatını kaybeden askeri için İslâm dinine uygun bir cenaze töreni düzenlemek ister ve onu denizin derinliklerine gömer. Gemi Yokosuka’da karantinaya alınır. Alınan tüm önlemlere rağmen mürettebattan 12 kişi hayatını kaybeder. Bu sırada zaman geçmiş, mevsim değişmiş ve tayfun zamanı gelmiştir. Osman Paşa, İstanbul’dan mevsimin kötüleştiğini ve bundan dolayı dönüşün ertelenmesi konusunda izin ister. Ancak cevap olarak derhal dönmelerini belirten emir gelir. Bunun üzerine dönüş için karantina bölgesinden izin alınır ve Ertuğrul Fırkateyni, 15 Eylül’de Yokosuka’dan İstanbul’a doğru yola çıkar. Ancak gemi, çok gidemeden kaza geçirir ve 16 Eylül akşamı batar. Bu noktadan sonra Japonların yaralılarına yardım etmesi anlatılır.⁷

Yaralılara yapılan yardımların anlatıldığı bölümden sonra olay şu şekilde aktarılır: Hayatta kalanlar İstanbul’a götürüldüğünde onlarla birlikte Jiji Shinpō gazetesinde çalışan Noda Shōtarō da gitmiş, geri dönmeyerek Türkiye’de kalmıştır. Türk subaylara Japonca öğreten Noda, İslâm dinini

⁶ Hikâyenin bu kısmı tarihi gerçeklerle bire bir örtüşmektedir. Kitap, edebi bir eser olmasına rağmen koleradan ölen askerin adını verecek kadar detaylı yazılmıştır. Koleraya ilgili bkz: Misawa 2006: 151.

⁷ Bir önceki kitapla benzer anlatıldığından yardım bölümünü atlıyoruz.

kabul edip, Müslüman olmuştur. Ōshimalı köylüler de ölenler için mezar yapmışlar ve onları atalarının mezarı gibi sahip çıkarak, sık sık ziyaret edip temiz olmasına özen göstermişlerdir. 1937 yılında da Japonya’da Ertuğrul Şehitleri Anıtı açılmış ve anıtın temizliğini her sene Kashino İlkokulu’nun öğrencileri üstlenmişlerdir. Kashinozaki’de bulunan köylüler, bu olayı hiç unutmamışlar ve çocuklarına anlatmışlardır. Ertuğrul Fırkateyni’nin yaşamış olduğu elim olay masal gibi kulaktan kulağa gelecek nesillere aktarılmıştır.

1.1.3. Erutu-rurugō Sōnan Jiken Nihon to Toruko no Kizuna (エルトゥール号遭難事件 日本とトルコの絆)

İncelediğimiz son eser, diğer iki kitaptan farklı olarak çizgi roman olup, “Ertuğrul Fırkateyni Faciası Japonya ve Türkiye’nin Bağı” şeklinde Türkçe’ye çevrilebilir. Satō Naomi, Mizutani Toshiki, Kozo Kaku tarafından kaleme alınan çizgi roman, 2015 yılında Hopurasha yayınevi tarafından Tokyo’da basılmıştır. Toplamda 110 sayfa ve 5 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları: Gekitsuisengen (撃墜宣言); Erutu-rurugō no Kōkai (エルトゥール号の航海); Ōshimamura no Kyūjokatsudō (大島村の救助活動); Iran Datsushutsu (イラン脱出); Nihon to Toruko no Kizuna (日本とトルコの絆)’dır. Ayrıca çizgi romanın sonuna Rikai o Fukameru Gakushū Shiryōkan (理解を深める学習資料館) başlığında Türk-Japon ilişkilerini anlatan bir bölüm eklenerek, tarihi gerçekler bilimsel anlamda detaylı olarak okuyucuya aktarılmıştır. Kitap, her ne kadar Ertuğrul Fırkateyni üzerine yazılmış olsa da içerikte İran-Irak Savaşı’na da değinilmiş ve bu savaş Ertuğrul mürettebatının Japonlar tarafından kurtarılması olayı ile ilişkilendirilmiştir. Çizgi roman olduğu için hikâye şeklinde kitabın özetini vermek zordur. Ancak kitapta anlatılanları kısaca değinmek gerekirse; çizgi romanın birinci bölümünde, İran-Irak Savaşı’nda Japonların mahsur kalması ve Türk Hava Yolları tarafından kurtarılmaları anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise Ertuğrul Fırkateyni olayı ve yaşanan kaza okuyucuya aktarılmıştır. Çizgi romanda olaylar şöyle gelişir: 1887 yılında Prens Komatsu İstanbul’u ziyaret eder. Buna karşılık dönemin İmparatoru II. Abdülhamid, iade-i ziyaret amacıyla bir gemi göndermeye karar verir ve bu göreve, imparatorluğun kurucu babası Ertuğrul’un adını taşıyan gemi olan Ertuğrul Fırkateyni’ni seçer. Gemi kalabalık bir halk topluluğu tarafından uğurlanır. Ancak mürettebat deneyimsizdir. Öyle ki harita okumayı bile bilmemektedirler. Mürettebat nereye gittiklerini anlamaya çalışırken, gemi aniden kuma saplanır ve dümen kırılır. Bunun üzerine gemiye küçük tekneler

bağlanır ve bu teknelerin yardımı ile gemi Bombay'a çekilir. Bombay'da mürettebatın da yardımı ile tamir edilir. Ancak tekrar bir aksilik baş gösterir. Bu kez kömür kısmı Singapur'a doğru giderken su almaya başlar. Singapur'a ulaştıklarında Osman Bey, geminin daha fazla gidemeyeceğini anlar ve askerlerine duyuru yaparak, yolculuğun bundan sonrasını posta gemisi ile yalnız gideceğini, askerlerinin kendisini Singapur'da beklemesi gerektiğini belirtir. Askerler bu durumu kabullenemez ve Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya'ya ulaşması için ellerinden geleni yapacaklarını belirterek, Osman Bey'i Ertuğrul ile yola devam etme konusunda ikna ederler. Gemi, sonunda Japonya'ya ulaşır. Karşılama gelen Japon çocuklar, geminin eski olduğunu görünce kahkaha atarlar. Osman Bey, 13 Haziran'da İmparatora mektup ve nişanı takdim eder. Japonya'da kolera baş gösterir ve kolerada 12 asker hayatını kaybeder. Gemi 2 ay Yokosuka'da karantinaya alınır. Mürettebat Japonya'daki görevini tamamladıktan sonra Eylül ayında Ertuğrul Fırkateyni İstanbul'a doğru yola çıkar. Japonlar iyi dilekleri ile Ertuğrul mürettebatını yolcu ederler. Ancak gemi 16 Eylül'de fırtınaya yakalanır. Osman Bey, askerlerden birkaçını yardım istemek üzere teknelerle yakınlarında bulunan deniz fenerine yollamaya karar verir. Ancak etraflarında o kadar fazla kayalık vardır ki askerler tekneye binmeden Ertuğrul Fırkateyni kayalıklara çarpar ve batar.

Çizgi romanın üçüncü bölümünde ise Japonların hayatta kalan askerlere yardım etmeleri anlatılır. Köylüler yaralıları sırtlarında taşır. Japon kadınlar yaralılara çiçekli kimono giydirir, yaşlı teyzeler ise pilav yaparlar. Bu sırada balıkçılar da hayatta kalan olup olmadığını bakmak için kaza yerine giderler. Hayatta kalan 69 kişi, 2 Ocak 1891'de Hiei ve Kongo adlı iki savaş gemisi ile İstanbul'a getirilirler. İstanbul'dan sonra dördüncü bölüme geçilir ve bu bölümde İran-Irak Savaşı anlatılır. İran-Irak Savaşı'nda Japonlar bilet bulamamış ve mahsur kalmışlardır. Bunun üzerine Türkiye yönetimi Japonları kurtarmak için uçak gönderir. Türk pilotlar, Japonları getireceklerini ve durumun da tehlikeli olduğunu farkındadırlar. Ancak vefa borcunu ödemek için bunu yapmak zorundadırlar. Uçak İran havaalanına iner. Ancak uçağın kapasitesi toplamda 500 kişiliktir. Oysa sadece İran'da mahsur kalan Türkler 500 kişiden fazladır. Japonları kurtarmak için Türkler uçağa binmezler. Türklerin bu hareketi karşısında Japonlar şaşırır. Geriye kalan Türkler, arabaları ile üç gün süren yolculuk sonunda ülkelerine dönerler. Yolculukları uzun sürmüş olsa da içleri rahattır. Çünkü Ertuğrul Fırkateyni'nden kalan vefa borcunu ödemişlerdir. Ardından çizgi romanda son bölüme geçilir. "*Japonya ve Türkiye'nin Bağı*" başlığındaki bu bölümde, İstanbul depremi ve bu depremde Japonların Türklere karşı minnet borcunu ödemek için yaptıkları yardım anlatılır. 1999 yılındaki İstanbul depreminde Japonlar, İran-Irak

Savaşı'ndaki vefa borçlarını ödemek için Türkiye'ye yardım etmişlerdir. Buna karşılık 2011 yılında da Japonya'daki depremde Türkiye yardım etmiştir.

2. Değerlendirme

2.1. Eserlerde Vurgulanan Ortak Noktalar

2.1.1. Geminin Çürüklüğü

Eserlerin ortak noktalarından biri, Ertuğrul Fırkateyni'nin eski ve çürük olmasıdır. Özellikle Ryō Michico'nun eserinde ve çizgi romanda bu konu üzerinde çok durulduğu görülmektedir. Michico'nun eserinin özelliği, hikâyede Ertuğrul Fırkateyni'nin başkarakter olması ve olayların onun ağzından anlatılmasıdır. Bu noktada Ertuğrul Fırkateyni; kendinin yeterli bakım görmediğini, dış görünüşü güzel olsa bile içinin çürüdüğünü vurgular ve II. Abdülhamid'in uyguladığı donanma siyasetine eleştiri getirir:

Benim adım Osmanlı Devleti'nin kurucusu Ertuğrul'dan geliyor. Ancak ne yazık ki aktif bir gemi olamadım. Haliç'te altımda köpek balıkları yüzerken, avare günler geçirdim. Güneş ve ay üzerimden hiç eksik olmadı, dalgalar sürekli geminin yan tarafını dövdü. Göçmen kuşlar kanatlarımda dinlendiler, uçtular, gittiler ve tekrar geri döndüler. Bu şekilde sürekli mevsimler değişti. Sonunda gövdem eskidi. Tuzlu suya batan tekne, gözle görülünce anlaşılamayacak kadar yavaş yavaş içten çürüdü. Sadece dış görünümüm güzel kaldı. 'Çalıştığımı görmedik!' şeklinde olumsuz sözler söylene de herkes güzelliğimi övdü. Oysa benim övülecek tek yanımda, dış görünüşümdü. İçim yama yığınydı (Ryō 2013: 8-11).

Ben düşündüm ki yolculuğa çıkmadan önce daha titiz tamir edilseydim, o kadarcık zaman verilseydi, herkeste böyle ürkek gözler görmezdim (Ryō 2013: 21).

Yabancı topraklarda tamir için zaman harcamaktansa, yolculuktan önce yapılsaydı... Kendimi, bu durumu düşünmekten alıkoyamıyorum. Süveyş'te 2 ay, Singapur'da 4 ay olmak üzere tamir için toplamda yarım yıl zaman harcadık. Hesaplanan süre yarım yıl daha uzadı, harcamalar da öyle (Ryō 2013: 24).

Kendime soruyorum. Niçin ben seçildim? Niçin tamirim tamamlanmadan yola çıkartıldım? Devletimiz saygınlığına önem verdi. Saygınlık her şeyden önemliydi, mürettebatın hayatından bile. Yolculuk esnasında da tamire ihtiyacım olduğu zamanlarda da durum değişmedi. Para yoktu, hemen yola

çıkmanız için emir geldi, emirden ziyade ekonomi daha öncelikliydi. Osman Paşa bile tehlikeyi bilmesine rağmen yola çıktı. Bu doğal afet değil, insan kaynaklı afetti (Ryō 2013: 58-59).

Yukarıdaki alıntılarda dikkat çekici nokta; yazarın, Abdülhamid Dönemi'nde gemilerin tersaneye çekilip çürümesi olayını vurgulaması, *“amaçsız günler geçirdim”* diyerek politikayı eleştirmesidir. Ayrıca yukarıda batışın insan kaynaklı afet olarak nitelendirilmesi, Ertuğrul olayı üzerine çalışma yapan araştırmacılar tarafından da kullanılmaktadır (Komatsu 2010: 61) .

Hikâyede, Ertuğrul Fırkateyni üzerinden sadece Abdülhamid değil, dönemin donanma bakanını da eleştiri getirildiği görülür:

Bu gemi uzun yolculuğa dayanamaz... Donanma Bakanı bana güvendi ve bu gemi iyi dedi. Niçin bana inandı bilmiyorum. Padişah II. Abdülhamid de çıkan olumsuz eleştirilere kulağını tıkayıp, Donanma Bakanı'nın sözüne güvenerek benim gitmeme karar verdi (Ryō 2013: 10).

Bilimsel çalışmalarda da Donanma Bakanı'nın, Ertuğrul Fırkateyni'nin gönderilmesinde ısrarcı olduğu ve geminin çürük olmadığını kanıtlamak için kendi damadı Osman Bey'i komutan olarak atadığı savunulur (Mütercimler ve Öke 1991: 111; Komatsu 2010: 56).

Ryō Michico eserinde, yaralıların Japon kruvazörleri ile İstanbul'a götürülmeleri üzerinden bile Ertuğrul Fırkateyni'nin çürüklüğünü eleştirmiş, Japon donanmasını övmüştür:

Yaralıları, Japonya'nın götürmesine karar verildi. Kalbimin derinliklerinden minnettarım. Benim yapamadığımı, Hiei ve Kongo adlı iki gemi yaptı. Sadece 2 ay 3 haftalık bir gezi sonunda görevlerini tamamladılar. Şaşılacak şekilde hızlıydılar. Japonya, bu konudaki gücünü dünyaya gösterdi (Ryō 2013: 54-55).

Diğer taraftan çizgi romanda da geminin çürüklüğüne ve dönemin Osmanlı Devleti'ne Ertuğrul Fırkateyni mürettebatının ağzından eleştiri getirilmiştir. Bunun yanı sıra Japon çocuklar da Yokohama Limanı'nda Osmanlı'nın gemisini görünce, hem hayal kırıklığına uğramışlar hem de kahkahalarla gülmüşlerdir:

Osman Paşa: Eski ve çürük Ertuğrul Fırkateyni öyle mi? Şimdiki imparatorluğun hali de öyle (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 18).

Japon çocuklar: Bu da ne böyle. Osmanlı İmparatorluğu denilince muhteşem bir gemi düşünmüştük. Oysaki bu gemi eski püskü. Ha ha ha... (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 34)

Yukarıdaki alıntılardaki gibi, Ertuğrul Fırkateyni'nin yeterince tamir edilmediği ve uzun bir süre Haliç'te kaldığı için çürük ve eski olduğu konusu, araştırmacıların da eleştirdiği ortak noktalar arasındadır. Eserlerin bu noktası, tarihi gerçeklerle örtüşmektedir. Hem ülkemizdeki hem de Japonya'daki bazı araştırmalarda geminin eskiliğine değinildiği görülmektedir. Japon araştırmacılarından Kaori Komatsu'ya göre, Ertuğrul Fırkateyni'nin doğrudan batma sebebi elbette tayfun olduğu için doğal afetti. Ancak bunun insan yapımı felaket olduğu da göz ardı edilmemeliydi. Geminin uzun yolculuğa dayanamayacak kadar eski ve çürük olduğu bilinmesine rağmen, bu gerçek göz ardı edilip gönderilmişti. Ona göre donanma, bu gerçeği Sultan'a söylememişti (Komatsu 1992: 61). Ancak bize göre, Komatsu'nun belirttiği gibi geminin eski ve çürük olmasından battığı noktası doğru değildir. Çünkü Ertuğrul'un battığı akşam, yani 16 Eylül günü iki tane Japon posta gemisi de batmıştır (Hatano 1999: 50). Ayrıca Ertuğrul Fırkateyni'nin battığı yerde 24 Ekim 1886 tarihinde İngiliz ticaret gemisi de batmıştır. Hatta bu olay tarihe Normanton Olayı olarak geçmiştir (Urabe 2015: 326). Dolayısıyla facianın, geminin eski ve çürük olmasından ya da yeterince tamir edilmemesinden kaynaklanmadığı söylenebilir.

Takashirō Kenji'ye göre de II. Abdülhamid, Japonya seyahati için eski ve çürük bir gemiyi seçmiştir (Takashirō 2011: 29). Hatano Masaruise geminin doğrudan eski olduğunu değil, ancak eski sınıf bir gemi olduğunu savunmuştur (Hatano 1999: 48). Mim Kemal Öke ve Erol Mütercimler (1991: 111) de *Bu faciayı hazırlayan etkenlerin bir başka boyutu da insani'dir. Bahriye Nazırı geminin sağlam olduğunu kanıtlamak için damadı olan Albay Osman'ı gemi komutanı olarak atamıştır*⁸ şeklindeki ifadeleriyle geminin çürüklüğünü vurgulamışlardır.

2.1.2. II. Abdülhamid'in Panİslâmcı Politikası

Eserlerin bir diğer ortak noktası ise Ertuğrul Fırkateyni'nin gönderilmesinin altında yatan gerçek nedendir. Kogure Masao, geminin

⁸ Geminin çürük olduğunu savunan diğer araştırmacılar: Komatsu 1992; Öndeş 1998; Eronat 2006.

gönderilme sebebini Rusya ve Abdülhamid'in Panİslâmcı politikasına bağlamıştır (Kogure 2003: 46). Eserde geminin özellikleri anlatıldıktan sonra geminin niçin gönderildiği üzerinde durulmuştur. Masao'ya göre, Ertuğrul Fırkateyni'nin Prens Komatsu'nun ziyaretine karşılık gönderildiği açıktır. Ancak bu ziyaretin arka planında Abdülhamid'in Panİslâmcı politikası da vardır. Çünkü yazara göre, geminin yolculuk yaparken uğradığı limanlar, Müslümanların çoğunlukta yaşadığı yerlerdir. Bundan dolayı Abdülhamid'in, İslâm dininin lideri olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin ulusal gücünü göstermek için Ertuğrul'u gönderdiğini okuyucuya aktarmıştır (Kogure 2003: 46).

Masao ile aynı fikirde olan Ryō Michico da Japonya'ya gemi gönderilmesini Panİslâmizm'e bağlamıştır. Ona göre, yolculuğun amacı sadece iade-i ziyaret olamazdı. Eğer öyle bir durum söz konusu olsaydı, kocaman bir gemi ile çok sayıda asker gönderilmezdi. Dolayısıyla bu ziyaretin arkasında farklı sebepler yatmaktaydı. Bunlardan biri, geminin yolculuk esnasında uğradığı limanlarda Osmanlı donanmasının gücünü göstermek, bir diğeri de Asya'daki Müslümanlar ile dostluk bağıni kuvvetlendirmekti (Ryō 2013: 16).

Çizgi romanda da niçin Ertuğrul Fırkateyni'nin seçildiği ve niye gönderildiği noktası, dönemin Padişahı II. Abdülhamid'in ağzından şu şekilde açıklama getirilir:

Abdülhamid: İmparatorluğun kurucu babası Ertuğrul'un adını taşıyan gemiyi gönderelim. Japonya yolunda Asya ülkelerinin her birine uğrayıp, İslâmi ilişkileri derinleştirelim (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 17).

Çizgi romana göre, geminin Müslümanların yoğunlukta olduğu limanlara uğraması, yolculuğa çıkılmadan önce planlanmıştı. Kitabın içerisine bununla ilgili bir harita eklenmiş ve geminin uğrayacağı limanlar haritada yuvarlak içerisine alınmıştı (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 20).

Eserlerdeki Panİslâmizm noktası da kurgusal olmayıp, tarihi gerçeklerle örtüşmektedir. Ertuğrul Fırkateyni'nin gönderilme nedeni, bilimsel araştırmalarda da hala tartışma konusudur. Bazı araştırmacılar, geminin sadece iade-i ziyaret ve Bahriye Mektebi'nden mezun olan subayların talim yapabilmeleri için gönderildiğini savunmaktadır. Bazıları ise geminin uğradığı limanları göz önünde bulundurarak, II. Abdülhamid'in Panİslâmizm siyaseti temelinde Ertuğrul Fırkateyni'ni gönderdiğini iddia ederler. Örneğin Hatano Masaru (1999: 49), *“Her ne kadar bu gezinin mürettebat için eğitim amaçlı olduğu söylene de mürettebata uğradıkları limanlarda Cuma günleri*

camiiye gidip, ibadette bulunmalarına dair talimat da verilmişti” şeklindeki ifadesiyle geminin Abdülhamid’in Panİslâmizm politikası doğrultusunda gönderildiğini savunur. Takashirō Kenji, Ertuğrul’un uğradığı limanları göz önünde bulundurarak Panİslâmizm düşüncesi temelinde gönderildiğini savunur. Çünkü ona göre, bu limanlar Müslümanların yoğunlukta yaşadığı yerlerdi (Takashirō 33). Kaoru Komatsu’ya göre de Ertuğrul’un resmiyette gönderilme nedeni, iade-i ziyaret ve askerlerin eğitimi idi. Ancak bunun arkasında Panİslâmizm propagandası da yatmaktaydı (Komatsu 2010: 56). Yamada Kuniki ve Toshio Sakamoto’ya göre de Ertuğrul’un gönderilmesi Panİslâmizm ile ilgiliydi (Yamada ve Sakamoto 2017: 45). Bahadır Pehlivan Türk’e göre; Abdülhamid, Müslümanların bulunduğu Asya’da Osmanlı saygınlığını artırmak için Ertuğrul’u göndermişti (Pehlivan Türk, 2011: 104). Bahsi geçen araştırmacılar gibi Selçuk Esenbel ve Hee Soo Lee de Ertuğrul Fırkateyni’nin Panİslâmizm siyaseti temelinde gönderildiğini savunmuşlardır (Lee 1989: 27; Esenbel 1996: 240).

Diğer taraftan, yukarıdaki araştırmacıların düşüncelerine karşılık Ali Merthan Dünder, geminin Panİslâmist bir gayeyle gönderilmediğini savunur. Bu görüşün yayılmasında da Naitō Chishū’nun⁹ Nittokōshōshi adlı eserinin etkili olduğu düşüncesindedir. Şöyle ifade eder:

Ertuğrul Fırkateyni’nin Panİslâmist amaçlarla gönderildiğine delil olarak geminin rotası gösterilmektedir. Oysa kazadan belki binlerce yıl öncesinde ve hatta bugün de en makul yol, o gün Ertuğrul’un takip ettiği rotadır. Kaldı ki Panİslâmist bir faaliyet yürütüldüğüne dair hiçbir kanıt bulunmadığı gibi, eldeki bilgilere göre ne bir broşür ne de Osmanlı bayrağı dağıtılmıştır. Ayrıca, geminin uğradığı limanlar sadece Müslümanların yaşadığı yerler değil, denizciliğin ortaya çıktığı dönemlerden beri tüm dünya gemilerinin uğradığı limanlardır (Dünder 2014: 365).

Bize göre de geminin uğradığı limanlar temel alınarak Panİslâmizm siyaseti temelinde gönderildiğini söylemek yanlıştır. Çünkü Hiei ve Kongo kruvazörleri de aynı limanları kullanarak hayatta kalanları İstanbul’a

⁹ Japonya’da Ertuğrul Fırkateyni ile ilgili ilk ciddi çalışma, 1931 yılında Naitō Chishū tarafından yapılmıştır. Naitō bu eserinde Ertuğrul Fırkateyni’ne genişçe yer vermiş, çalışmasında Ceride-i Bahriye ve Türk Deniz Kuvvetleri Arşivi’ni de kullanmıştır. Nittokōshōshi 1931 yılında Izumishoin tarafından Tokyo’da basılmıştır. 377 sayfadan oluşan kitabın, 102-182 sayfaları arası Ertuğrul Fırkateyni olayı ile ilgilidir. Bu eserinde Naitō, Panİslâmizm politikası temelinde Ertuğrul’un gönderildiğini savunmuştur. Bkz: Komatsu 1990: 114-115.

getirmişlerdir. İki kruvazörün uğradıkları limanlara bakıldığında, Ertuğrul Fırkateyni'nin uğradığı limanlar ile benzer şekilde Hong Kong, Singapur, Kolombo, Aden, Süveyş, Port Sait ve İstanbul olduğu görülecektir. Dönüş yolculuklarını da aynı limanları kullanarak gerçekleştirmişlerdir (Hatano 1999: 52-60).

2.1.3. Japonların Yardımseverliği ve Fedakârlığı

Her üç eserde de en çok işlenen konu, kazadan sonraki Japon halkın yardımseverliğidir. Kogure Masao, köylülerin fedakârlıkları ile ilgili olarak olayın üzerinden dört gün geçmesine rağmen, ölüleri bulmak için 400'den fazla erkeğin uğraştığını, öyle ki erkeklerin soğuktan donmak üzere olan yaralıları ısıtmak için çıplak bedenlerini kullandıklarını dile getirir (Kogure 2003: 23).

Köylülerin yaralıları çıplak bedenleriyle ısıtmalarına Ryō Michico'nun eserinde de değinildiği görülür:

Yaz bitimi olduğu için ıslak bir halde sabaha kadar kayalıklarda kalan yaralı askerler haliyle çok üşümüşlerdir. Balıkçılar üşüyen balıkçıları çıplak bedenleriyle ısıtmaya çalışmışlardır. Bu sayede 6 kişi hayatta kalmıştır (Ryō 2013: 46).

Üç eserde Japonların fedakârlığı ile ilgili dile getirilen bir diğer ortak nokta, köylülerin çok fakir olmalarına rağmen ellerindekileri paylaşmalarıdır. Bununla ilgili Ryō Michico Ertuğrul Fırkateyni'nin ağzından şu şekilde ifade eder:

Ertuğrul Fırkateyni: Köylüler yiyecek ve giyecek getirdiler. Bu kişiler, tarım arazileri çok fazla olmayan, yarı balıkçılık, yarı çiftçilikle geçinen kişilerdi. Bu sene havalar iyi gitmediği için halk açlık içerisindeydi. Ōshima'daki halk da benzer durumdaydı. Buna rağmen ellerinde bulunanları tereddüt etmeden getirdiler. Tatlı patatesleri, yetiştirdikleri tavukları askerler için getirdiler. Hâlbuki bu getirdikleri, balık bulamadıkları zamanda yedikleri, hayatta kalmaları için oldukça önemli olan yiyeceklerdi. Ona rağmen verdiler. Kendi hayatlarını önemsemeyip, yaralı askerlere yardım etmeye çalışan köylülerin iyi niyetlerine minnettarım... Köylülerin fazladan kıyafetleri de yoktu. Ancak buna rağmen toplayabildikleri tüm kıyafetleri yaralıları için getirdiler. Hatta yetmediği yerde çocuklarının kıyafetlerini bile verdiler. Oldukça kalıplı olan askerler için çocuk kıyafetleri küçük gelse de çıplak kalmalarından iyiydi (Ryō 2013: 46).

Kogure Masao da pirinç çok değerli olmasına rağmen kadınların okulda pilav ve miso çorbası hazırladıklarını, *yarı çiftçilik, yarı balıkçılık yapan bu köylüler, çeltik tarlaları olmadığı için pirinci ada dışından satın alırlar. Bundan dolayı da sık sık pirinç yiyemezler* (Kogure 2003: 25) sözleriyle Japonların en değerli yiyeceklerini yaralılara ikram ettiklerini dile getirmiştir.

Çizgi romanda da kıyafetleri fazla olmamalarına rağmen, Japon kadınların çiçekli kimonolarını yaralı askerlere giydirdiklerini, yaşlı teyzelerin yemek hazırladıklarını gösteren çizimler yer almaktadır.

İncelediğimiz hikâyeler yaşanmış tarihi bir olaydan esinlenilerek yazılmış olsa da kurgu unsuru barındırmakta, abartı noktaları bulunmaktadır. Japonların hayatta kalan askerleri yardım ettiği bir gerçektir. Bununla ilgili Kaori Komatsu da Japonların fakir olmalarına rağmen yiyecek ve giyeceklerini verdiklerini ifade etmiştir (Komatsu 1992: 55). Ayrıca II. Abdülhamid'in Japonların özverili yardımlarından dolayı; Japon İmparatoru ve Prens Komatsu'ya teşekkür mektubu yolladığı, Kushimoto halkına 3.000 yen para gönderdiği ve Ōshima muhtarı Makoto Oki'yi de Berat Nişanı ile şereflendirdiği bilinmektedir (Horikawa 2007: 78). Ancak yukarıdaki alıntılanan kısımlarda da görüldüğü üzere her üç eserde de Japonların çıplak bedenleriyle yaralıları ısıtmalarına kadar okuyucuya aktarılması, yazarların kendi milletini överek, yardımseverlik konusunu abarttıklarını göstermektedir.

2.1.4. Türklerin Japonları Kurtarması

Her üç eserde de ilginç bir şekilde, İran-Irak Savaşı'nda Japonların Türk Hava Yolları uçağı tarafından kurtarılması olayı, Ertuğrul Fırkateyni'ne bağlanmıştır.

Öncelikle Kogure Masao eserinde, Türklerin Ertuğrul Fırkateyni olayını asla unutmadıklarını ve Japonların yaralıları için yaptıklarına karşılık, Türkiye'nin de İran-Irak Savaşı'nda Japonları kurtarmak üzere uçak yolladığını belirtmiştir. Kitabının 64'üncü sayfasından itibaren de İran'dan Japonların Türk uçağı tarafından kurtarılmasına ayırmıştır.

Ryō Michico da kitabın son bölümünde, İran-Irak Savaşı'nda mahsur kalan Japonların, Türk uçağı tarafından kurtarılmasına değinmiştir. Yazar, Türkiye'nin yardımcı olmasını, Ertuğrul Fırkateyni olayının minnet borcundan dolayı olduğunu savunmuştur (Ryō 2013: 60-61).

Çizgi romanın birinci bölümünde, kısaca İran-Irak Savaşı'nda Japonların mahsur kalması ve hiçbir havayolu şirketinde bilet bulamamaları anlatılmış,

dördüncü bölümde de İran-İrak Savaşı detaylandırılmıştır. Olay eserde şu şekilde gelişir:

İran-İrak Savaşı'nda Türkiye uçak gönderir. Pilotlar Japonları getireceklerini ve durumun da tehlikeli olduğunu farkındadırlar. Şöyle söylerler:

Pilotlar: Uzun zamandır beklediğimiz Ertuğrul Fırkateyni'nin vefa borcunu ödeyeceğiz.

Uçak havaalanına iner. Ancak toplamda 500 kişiliktir. Türkler ise 500 kişiden fazla olup, Japonlar da binecektir. Türkler, Japonları kurtarmak için uçağa binmezler. Bu durum karşısında Japonlar şaşırır. Zaman kalmamasına rağmen, Türkler niçin kendilerine öncelik vermişlerdir?

Türkler dönüş yolunda kendi aralarında konuşurlar:

- Japonlar sağ salim indiler mi acaba?
- Eminim iyilerdir.
- Sonunda vefa borcunu ödedik. Çok şükür (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 84-97).

İlginç bir şekilde 2013 yılında Tokyo'da bulunduğum esnada, Japonlara Ertuğrul Fırkateyni olayını sorduğumda, hemen Türk Hava Yolları uçağından ve İran-İrak Savaşı'ndan bahsettiklerine şahit oldum. Ayrıca Japonya'da Ertuğrul Fırkateyni ile ilgili yazılan romanlarda da İran-İrak Savaşı'nda Japonların kurtarılması, Ertuğrul olayındaki vefa borcuna bağlanmaktadır.¹⁰ Sadece edebi eserlerde değil, Ertuğrul Fırkateyni olayı üzerine yazılan bilimsel eserlerde¹¹, tarih dergilerinde¹² bile İran-İrak Savaşına değinilmekte ve geçmişte Japonların yaptıkları iyilik ile ilişkilendirilmektedir. Yazılı eserlerin yanı sıra, görsel sanatta da bu konuya değinildiğini görmek mümkündür. Bunun en güzel örneği, 2015 yılında gösterime giren *Kainan 1890* filmidir. Aynı zamanda ülkemizde de gösterime giren filmde, Japonların savaşta Türkler tarafından tahliye edilmesi, Ertuğrul Fırkateyni olayındaki vefa borcu ile ilişkilendirilmiştir.

2.2. Eserlerdeki Tarihi Gerçeklik

Her üç eserde de bazı noktaların okuyucuya yanlış aktarıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Kogure Masao'nun eserinde, Ertuğrul Fırkateyni'nin yola çıkış tarihi ve geminin Japonya'dan dönüş nedenidir.

¹⁰ Bkz: Akuzuki 2010.

¹¹ Murakami 2005; Yamada ve Sakamoto 2017.

¹² Bkz: Seiron (正論), 2015 Ekim sayısı; Rekishi Kaidō (歴史街道), Mart 2013 ve Ocak 2016 sayıları.

Yazar, geminin 15 Temmuz'da İstanbul'dan yola çıktığını belirtir (Kogure 2003: 45). Ancak gemi, 14 Temmuz 1889'da İstanbul'dan hareket etmiştir.

Aynı eserde geminin yola çıkış nedeni ise şöyle aktarılır:

Japon hükümeti ve donanması, tayfun mevsiminde yola çıkılamayacağını söyler. Ancak Ali Bey, yola çıkmak için acele eder. Çünkü Yokohama'da kolera yayılmış, mürettebatın içerisinde de 10 kişi hayatını kaybetmiştir (Kogure 2003: 48).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere geminin geri dönmesinde acele edilmesi koleraya bağlanmıştır. 18 Temmuz günü mürettebattan Abdullah adındaki askerin, Yokohama'da dolaştıktan sonra gemiye döndüğünde rahatsızlandığı ve koleraya yakalanan askerin o gece hayatını kaybettiği gerçektir. Ardından gemi, 21 Temmuz'da Nagaura'da karantina merkezine alınmıştır (Misawa 2006: 151). Ertuğrul Fırkateyni, yaklaşık bir buçuk ay karantinada kaldıktan sonra 15 Eylül'de İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Ancak Ertuğrul Fırkateyni koleradan dolayı değil, İstanbul'dan gelen emir gereği yola çıkmıştır (Lee 1989: 28; Komatsu 1990: 59).

Eserlerdeki bir diğer yanlış bilgi ise Yamada Torajirō¹³ hakkında anlatılanlardır. Torajirō'ya her üç eserde de değinilmektedir. Kogure Masao, Yamada'nın kendi topladığı paraları İstanbul'a götürdüğünü ve orada uzun süre kaldığını belirtir. İstanbul'da kaldığı süre zarfında da Atatürk'e Japonca ders verdiğini söyler (Kogure 2003: 96).

Hikâyede belirtildiği gibi Yamada'nın Atatürk'e Japonca ders verdiği bilgisi yanlıştır. Bu yanlış bilimsel çalışmalarda da görmek mümkündür. Oysaki Yamada'nın Türk subaylarına Japonca öğrettiğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Osmanlı Devleti hiçbir zaman Yamada'dan ders vermesini istememiş ve onu görevlendirmemiştir. Ayrıca Japonca eğitimi 1892 yılının Aralık ayında sona ermiştir. Bu tarihte Atatürk henüz askeri okula girmemiştir (Misawa ve Akçadağ 2007: 97; Misawa ve Akçadağ 2008: 220).

Hikâyelere dönecek olursak; Ryō Michico, Torajirō ile ilgili olarak kitabının sonunda 1928 yılında Ertuğrul kazazedeleri için para topladığını ve topladığı bağışı İstanbul'a götürdüğünü aktarır (Ryō 2013: 56). Ryō, Yamada'nın Türkiye'ye geldiği tarihi 1928 olarak belirterek yanlış

¹³ Yamada Torajirō: Türk-Japon ilişkilerinde önemli bir kişiliktir. Sōhenryū Çay Seremonisi Ekolü'nün önemli isimlerinden Yamada Sōju tarafından evlat edinilerek, çeşitli dillerde eğitim almıştır. 1892 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar İstanbul'da kalarak dükkân işletmiştir. Torajirō ile ilgili bkz: Erdemir 2011.

aktarmıştır. Çizgi romanda ise Yamada'ya daha detaylı yer verildiği görülmektedir:

Yamada Torajirō, hayatta kalanlar için para toplar ve dönemin Dışişleri Bakanı Aoki'ye gider. Topladığı 5.000 yeni Osmanlı Devleti'ne ulaştırmak istediğini söyler. Yamada, topladığı paraları Dışişleri Bakanı'nın da bilgisi dâhilinde 30 Ocak 1892'de İstanbul'a götürmek üzere Japonya'dan yola çıkar. 4 Nisan 1892'de İstanbul'a ulaşır ve ardından Abdülhamid ile görüşür. Abdülhamid, Yamada'nın yaptıklarına karşılık kendisine madalya takdim eder. Ayrıca Yamada'dan, İstanbul'da kalmasını ve genç subaylara Japonca ve Japon kültürü öğretmesini ister. Bu şekilde Yamada, Japonca ve Japon kültürünü öğretmek üzere İstanbul'da kalır (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 71-72).

Ertuğrul Fırkateyni ile ilgili Japonya'da kayda değer çalışmaları bulunan Nobuo Misawa, kazazedeler için Japonya'da toplanan yardımlar ile ilgili ülkesinde yanlış bilgilerin tekrarlanmakta olduğunu vurgular. Bunlardan birinin de yardımları ilk önce Yamada Torajirō'nun İstanbul'a getirdiğidir. Oysaki yardımları ilk getiren kişi Noda Shōtarō (1868-1904)'dur (Misawa 2002: 79). Jiji Shinpō muhabiri olan Noda Shōtarō, gazetelerin toplamış olduğu 4000 yenlik bağışı, 1891 yılının Ocak ayında Hiei kruvazörü ile İstanbul'a getirmiştir. Daha sonra Abdülhamid'in isteği üzerine İstanbul'da kalarak, Türk subaylarına Japonca öğretmiştir (Misawa ve Akçadağ 2013: 254). Tekrar değinecek olursak, yukarıdaki alıntılanan kısımdaki gibi Yamada'nın Japonca ders vermesi söz konusu değildir. Noda'nın ise kaç subaya ders verdiğine dair net bir bilgi yoktur (Misawa ve Akçadağ 2013: 261). Noda, 1891 yılının Mayıs ayında Müslümanlığı kabul ederek, Abdülhalim adını almıştır. Yaklaşık 2 yıl İstanbul'da kalan Noda, 1893 yılında Japonya'ya geri dönmüş ve Jiji Shinpō gazetesindeki işine geri dönerek Türkiye ile ilgili yazılar yazmıştır (Misawa ve Akçadağ 2007: 86).

Yamada Torajirō ise 30 Ocak 1892'de İstanbul'a doğru yola çıkmış, 4 Nisan 1892'de İstanbul'a gelmiştir (Misawa 2007 62; Dündar 2014: 370). Çizgi romanda tarihler doğru verilmiş olsa da Yamada'nın Dışişleri Bakanı Aoki ile görüştüğü ve onun, kendisinden toplamış olduğu paraları iletmesini istediği kısmı muallaktır. Nobuo Misawa, Yamada'nın Japon Dışişleri'ne gitmiş olabileceğini, ancak Başbakan ile görüştüğüne dair ihtimal vermediğini ifade eder (Misawa 2007: 60-61). Çünkü ona göre, tanınmayan bir gencin Dışişleri Bakanı ile görüşmesi ihtimal dışındadır. Kaldı ki Dışişleri

Bakanlığı'nın gazetelerin topladığı yardım konusunda bile herhangi bir etkisi olmamıştır (Misawa 2012: 61).

Çizgi romanda Yamada'nın topladığı bağış miktarı 5.000 yen olarak aktarılmıştır.¹⁴ Ancak gerçekte Yamada'nın getirdiği bağış miktarı 97 yen gibi cüzi bir miktardır (Misawa 2007).

Eserlerdeki bir diğer yanlış ise Hiei ve Kongo kruvazörlerinin yola çıkış tarihleri ile ilgilidir. Ryō Michico, Hiei ve Kongo'nun yaralıları, Kobe'den alarak 11 Ekim'de yola çıktıklarını ve 27 Aralık'ta İstanbul'a ulaştıklarını belirtmiştir (Ryō 2013: 54-55). Çizgi romanda da yaralıların iki gemi ile 2 Ocak'ta gönderildikleri belirtilmiştir (Ryō 2013: 69). Oysaki Hiei ve Kongo, 16 Ekim 1890'da Nagazaki'den İstanbul'a doğru yola çıkmışlar (Misawa 2002a: 66) ve 2 Ocak 1891'de İstanbul'a ulaşmışlardır (Misawa 2012: 56).

2.3. Eserlerdeki Türk Algısı

Eserlerde Türkler çok fazla tasvir edilmese de özellikle çizgi romanda okuyucuya aktarılanlar dikkat çekicidir. Öncelikle yolculuğun anlatıldığı bölümde mürettebatın bilgisizliği ve tecrübesizliğine eleştiri getirilmiş, olumsuz bir algı yaratılmıştır. Çizimlerden anlaşıldığı kadarıyla askerler, harita okumayı bilmemektedirler. Çünkü ellerinde harita tutan askerler, endişeli ve nereye gideceklerini bilemez bir şekilde resmedilmişlerdir:

Asker: Gelecek liman ?????

Osman Paşa: Haritayı nasıl okuyacağınızı öğrendiniz değil mi?

(Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 22)

Askerlerin tecrübesizliğini geminin komutanı Osman Paşa da kabul etmektedir: “Osman Paşa: Onlar daha yeni asker (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 32).

Askerlerin tecrübesizliği ve bilgisizliği sadece çizgi romanda vurgulanmamış, Kogure Masao da bu konuya dikkat çekmiştir (Kogure 2003: 46). Masao'ya göre Türk askeri, İngilizce bilmemektedir. Bu durum hikâye de şu şekilde aktarılır:

Köylüler, yaralıları ile anlaşılamaz. Kaptan Shibuya yaralı askerlere selam verir, ancak karşılığında bir cevap alamaz. Bunun üzerine askerlere İngilizce bilip bilmediklerini sorar. Soruya sadece Haydar adındaki genç, İngilizce cevap verir. O

¹⁴ Bu yanlış bilgi, bilimsel çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Selçuk Esenbel'e göre de Yamada hayatta kalanlar için yaklaşık 5.000 yen bağış toplamıştı (Esenbel 241).

gencin de İngilizcesi yeterli seviyede değildir (Kogure 2003: 44).

Yukarıda alıntılanan her iki eserdeki olumsuz imajın aksine, Ryō Michico'nun eserinde Türk askerleri seçkin subaylar olarak nitelendirilmişlerdir:

Ertuğrul Fırkateyni: Japonya'ya doğru yola çıkacağım gün büyük bir kalabalık uğurlamaya gelmişti. Bu göreve seçilen genç mürettebat da kıyafetlerini giymişler, güvertede sıraya durmuşlardı. Yolculuk için seçilenlerin hepsi de zor sınavlardan geçmiş, seçkin kişilerdi (Ryō 2013: 11).

Eserlerde Türklerle ilgili değinilen bir diğer olumsuz özellik ise açgözlü olmalarıdır. Sadece çizgi romanda dikkatimizi çeken bu nokta, özellikle çizimlerle de pekiştirilmiştir. Çizgi romanın olay örgüsüne göre:

Yaralı askerler için yaşlı Japon teyzeler pilav pişirirler. Yarası hafif olan askerlerden biri, o kadar açtır ki yapılan pilavı avuçlayarak yer. Bu esnada çocuklar, ağızlarının suyu akarak onu izlemekte ve 'Pilavvvv....' diye yutkunmaktadırlar.

Uzaktan durumu fark eden Japon kadın, çocukların yanlarına gelir ve kulaklarını çekerek kızar:

'Böyle bakarsanız yabancı abi yiyemez.' der.

Devamındaki çizimde yaşlı teyze asker elinden pilav tabağını alır. Aslında amacı, pilavı asker için kolay yiyebileceği şekilde hazırlayıp getirmektir. Ancak bu durumdan habersiz olan asker, ağlayarak bağırır:

'Asker: Bir saniye nine. Hala yiyordum.'

O, bu şekilde bağırırken, yaralı diğer arkadaşı onun yanına gelerek niye bağırıldığını sorar. Asker ağlayarak şöyle cevap verir:

'Asker: Benim pilavım...Ben pilav yiyordum...'

Asker, ağlarken yaşlı teyze tekrar gelir. Pilavı top şeklinde yapmıştır. Askere:

'Yaşlı teyze: Buyur bu şekilde olursa elinle yiyebilirsin.' der.

Sonra aynı teyzeler, bu kez askerlerimize tavuk hazırlarlar. Çocuklar gene aynı şekilde ağızlarının suyu akarak uzaktan bakarlar ve:

'Japon çocuklar: Abi tavuk da mı yiyecek...'derler (Satō, Mizutani ve Kaku 2015: 58-61)."

Yaralı askerler büyük bir iştahla tavukları da yerler. Ancak onları aç bir şekilde uzaktan izleyen Japon çocuklarına bir lokma dahi vermezler. Diğer

tarafından dış görünüş olarak Türkler, çizgi romanda bıyıklı olarak resmedilirlerken, Kogure Masao'nun hikâyesinde de iri yarı ve benzer şekilde bıyıklı olarak tasvir edilmişlerdir: *Yaralılar, Japon değillerdi. Omuzları geniş ve hepsi bıyıklıydı. Saçlarının rengi Amerikalılardan ya da İngilizlerden farklıydı. Simsiyahtı* (Kogure 2003: 13-24).

Son olarak, konumuzla alakalı olmadığı için detaylı olarak vermeyeceğiz, ama dikkatimizi çeken birkaç noktaya değinmek istiyoruz. Kogure Masao kitabının son bölümünde, sonsöz niteliğinde Türkiye'ye geldiğindeki gözlemlerini aktarmış, günümüz Türk insanını tasvir etmiştir. Türkiye'de kadınların çalıştığını, buna karşın erkeklerin de kahvede oturup, akşama kadar çay içtiklerini vurgulamıştır. En ilginç olanı ise Türkiye anlatılırken sokakta çalışan küçük çocukların fotoğraflarına kitapta yer verilmesidir. Onlarla ilgili içerikte tek bir cümleye bile yer verilememesine rağmen, sadece fotoğraflarının konulması, verilmek istenilen algı açısından önemlidir.

SONUÇ

Çalışmada çocuklara yönelik yazılan, iki adet hikâye kitabı ve bir adet çizgi roman ele alınmıştır. İncelenen her üç eserde göze çarpan ortak nokta, geminin çürük olduğu konusudur. Bir diğeri ise Japonların yardımseverliği ve İran-İrak Savaşı'nda Japonların kurtarılmasının Ertuğrul Fırkateyni ile ilişkilendirilmesidir. Üç eserde de Ertuğrul Fırkateyni olayını hiç unutmayan Türklerin, vefa borcunu ödemek üzere Japonları kurtarmak için uçak gönderdikleri üzerinde durulmuştur. Bundan dolayı Ertuğrul Fırkateyni olayının da Japonya'da hiç unutulmadığı masal şeklinde nesilden nesile aktarıldığı vurgulanmıştır.

Kogure Masao'nun eserinde ve çizgi romanda, Ertuğrul Fırkateyni olayı hikâye şeklinde anlatılmış ve olay detaylandırılmamıştır. Ancak her iki eserin sonuna da Türk-Japon ilişkileri tarihi konusunda bilgiler eklenerek, okuyucunun bilgi edinmesi sağlanmıştır. Bu iki esere karşın, Ryō Michico'nun kitabında ise Ertuğrul Fırkateyni olayının ayrıntılı olarak anlatıldığı görülmektedir. Olaylar en başından itibaren oluş sırasına göre tarih ve yer belirtilerek aktarılmıştır. Süveyş Kanalı'ndan kömür alınmasına ve burada geminin kuma oturmasına, Japonya'da koleradan ölen ilk Türk askerinin adına kadar yaşananlar detaylandırılmıştır. Eser içerisinde olaylar tarihi gerçeklerle birebir örtüşerek verildiğinden, eserin hikâye kitabı olmasının yanı sıra, bilgilendirici bir özellik taşıdığını da söylemek mümkündür.

Her üç eserde de Ertuğrul Fırkateyni olayı aktarılırken, çocukların ilgisini çekecek çizimler kullanılmıştır. Bunların içerisinde sadece Ryō Michico'nun eserindeki çizimler renkli olup, diğer iki kitaptakiler ise kara kalemidir. Dış görünüş açısından Türkler; siyah saçlı, geniş omuzlu ve bıyıklı olarak resmedilmiştir. Karakter bakımından ise özellikle çizgi romanda açgözlü olarak aktarılmışlar, bu durum çizimlerle de desteklenmiştir. Çocuklara yönelik bir çizgi romanda; küçücük Japon çocukların ağızlarının suyu akarak Türk askerinin yemek yemesini izlemesinin ve askerin yiyeceğini çocuklarla paylaşmadığından, Türklerin açgözlü olarak aktarılmasının ve çizimlerle de bu durumun dramatikleştirilmesinin; çocukların zihinlerinde kendisinden başkasını düşünmeyen, yiyeceğe doymak bilmeyen, bencil bir Türk algısı oluşturacağını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, çalışmada gerçeğe dayalı bir olayın, çocuk edebiyatına yansımaları incelenmiştir. İncelenen eserlerde; hayali kahramanların bulunmadığı, Ertuğrul Fırkateyni olayında kurgudan ziyade tarihi gerçekliğe uygun olarak yazıldığı, olayın en başından itibaren değil, kazadan sonrası, özellikle Japon halkının fedakârlığı üzerinde yoğunlaşarak aktarıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akuzuki, Tatsuŕō (2010). *Umi no Tsubasa*. Tokyo: Shinjinbutsu.
- Dündar, Ali Merthan (2014). “Muhayyel Tarihe İtiraz: Ertuğrul Faciası, Yamada Torajiro ve Abdülhalim Noda Shotaro Üzerine”. *Doğu Asya’nın Politik Ekonomisi*. Ed. K. Ali Akkemik ve Sadık Ünay. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. 362-372.
- Erdemir, Ali Volkan (2011). “A Realistic Approach to the Achievements of Torajiro Yamada and His Relationship with Turkey”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11(1)*: 217-227.
- Erdemir, Ali Volkan (2011). “Yamada Torajirō ve Türkiye”. *Folklor Edebiyat 17(67)*: 137-142.
- Erkin, Hüseyin Can (2002). “Japon Gezgin Ienaga Toyokichi’nin 1899-1900 Anıları”. *OTAM 13*: 237-243.
- Erkin, Hüseyin Can (2004). *Geçmişten Günümüze Japonya’dan Türkiye’ye Bakış*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Eronat, Canan Yücel (2006). *Ertuğrul Süvarisi Ali Bey’den Ayşe Hanım’a Mektuplar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ertur, Ömer (2015). *Toruko Gunkan Erutu-rurugō no Kainan*. Tokyo: Sairyusha.
- Esenbel, Selçuk (1996). “A Fin de Siecle Japanese Romantic in İstanbul: The Life of Yamada Torajiro and His Toruko Gakan”. *Bulletin of SOAS 59(2)*: 237-252.
- Hatano, Masaru (1999). “Erutu-rurugō Jiken o meguru Nittokankei”. *Kindai Nihon to Toruko Sekai*. Ed. Ikei Masaru ve Sakamoto Tsutomu. Tokyo: Keisō Shobō. 43-69.
- Horikawa, Toru. “Erutu-rurugō Sōnan Kyūjo Katsudō ni taisuru Osuman Teikoku no Kanshajō”. *Academic bulletin, Kyoto University of Foreign Studies 70* (2007): 71-83.
- Katsuragi, S. vd. (2008). *Yūjō no Kaihi-Yomigaeru Erutu-rurugō*. Tokyo: Nippon Furusato.
- Kazuhiko, S. (1999). “Meijiki no Bunken ni miru Nihonjin no Torukokan ”. *Kindai Nihon to Toruko Sekai*. Ed. Ikei Masaru ve Sakamoto Tsutomu. Tokyo: Keisō Shobō. 7-16.
- Kogure, Masao (2003). *Kyūshutsu Toruko Yūjō no Dorama*. Tokyo: Junposha.
- Komatsu, E. (2015). *Kainan 1890*. Tokyo: Shogakukan.
- Komatsu, Kaori (1990). “Erutu-rurugō Jiken to Osuman Teikoku”. *AJAMES 5*: 113-172.
- Komatsu, Kaori (1992). *Bir Dostluğun Doğuşu*. Ankara: Turhan Kitabevi.

- Komatsu, Kaori (2010). *Osuman Teikoku no Kindai to Kaigun*. Tokyo: Yamakawa.
- Lee, Hee Soo (1989). *Osmanlı Japon Münasebetleri ve Japonya'da İslâmiyet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Misawa, Nobuo (2002). "1890 nen ni okeru Osumanchō ni taisuru Nihon no Gienkin Boshū Katsudō: Erutu-rurugō Jiken no Gienkin to Nihonshakai". *Tōyōdaigakushakaigakubukiyō* 40(1): 77-105.
- Misawa, Nobuo (2002a). "1890nen ni okeru Osumanchō e no Nihon gunkan Hiei Kongō no Haken: Erutu-rurugō Sōnan ni taisuru Nihonshakai no Hannō", *The Bulletin of the Faculty of Sociology* 39(2): 55-78.
- Misawa, Nobuo (2006). "Meijiki ni okeru Nihon no Kōtekiiryōseido to Erutu-rurugō: Meiji 23nen no Korera ni okeru Gaikokujin Kansen Taiōjirei". *Tōyōdaigakushakaigakubukiyō* 43 (2): 149-171.
- Misawa, Nobuo (2007). "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire: The Tactics of Young Torajirō YAMADA, as a "Student Merchant". *The Bulletin of the Faculty of Sociology* 45 (1): 51-87.
- Misawa, Nobuo (2012). "The First Japanese Who Resided in the Ottoman Empire: The Young Journalist NODA and the Student Merchant YAMADA". *Mediterranean World* 21: 51-69.
- Misawa, Nobuo ve Akçadağ, Göknur (2007). "The First Japanese Muslim, Shōtarō NODA (1868-1904)". *Annual of Japanese Association of Middle East Studies* 23 (1): 85-109.
- Misawa, Nobuo ve Akçadağ, Göknur (2008). "The First Japanese Language Education in the Ottoman Empire (1891-92): Shōtarō NODA's Lectures in the Ottoman Military School". *The Bulletin of the Faculty of Sociology* 46 (1): 219-248.
- Misawa, Nobuo ve Akçadağ, Göknur (2013). "The Beginning of The Japanese Language Education in the Ottoman Empire". *The Journal of Ottoman Studies* 41: 253-278.
- Murakami, T. (2005). "Kokusaiteki Shishitsu o Sodateru Shōgakkō Shakaika Rekishi Gakushū: 'Norumanton Gōjiken' to 'Erutu-rurugō no Sōnan' o Jirei to shite". *Shakaika Kyōiku Ronsō* 44: 48-56.
- Mütercimler, Erol ve Öke, Mim Kemal (1991). *Ertuğrul Fırkateyni Faciası ve Türk Japon İlişkisinin Başlangıcı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Öndeş, Osman (1998). *Ertuğrul Fırkateyni Faciası*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Pehlivan Türk, Bahadır (2011). "Turkish-Japanese Relations: Turning Romanticism into Rationality". *International Journal* 67(1): 101-117.
- Ryō, Michico (2013). *Erutu-rurugō no Sōnan Toruko to Nihon o Musubu Kokoro no Monogatari*. Tokyo: Shōgakusan.

- Ryūshō, K. (2015). *Nihon, Haruka nari Erutu-ruru no Kiseki to Hōjin Kyūshutsu no Meisō*. Tokyo: PHP.
- Satō, Naomi, Mizutani Toshiki ve Kaku Kozo (2015). *Erutu-rurugō Sōnan Jiken Nihon to Toruko no Kizuna*. Tokyo: Hopurasha.
- Suzuki, K. (2019). *Buru-auto*. Tokyo: Shōgakkanbunko.
- Takashirō, K. (2011). “Erutu-rurugō Sōnan Jiken to Sekai o Tsunagu Puran”. *Rekishi Chiri Kyōiku* 776: 28-33.
- Urabe, K. (2015). “Naze Karera wa Sōnan Torukojin o Sukueta no ka?”. *Seiron* 10: 322-331.
- Yamada, K. ve Sakamoto T. (2017). *Higashi no Taiyō, Nishi no Shingetsu*. Tokyo: Gendaishokan.

**FEMİNİST ŞAİR YOSANO AKIKO’NUN ŞİİRİNDE
RUS-JAPON SAVAŞI KARŞITLIĞI:
君死にたもうこと勿れ (SEN ÖLEMEZSİN)**

Yasemin YAZICI*

GİRİŞ

Rus-Japon Savaşı (1904-1905) döneminin savaş karşıtı şairi olarak bilinen Yosano Akiko (1878-1942)’nun 君死にたもうこと勿れ (Sen Ölemezsin)¹ başlıklı şiiri, savaş karşıtı olan şiirler arasında en ünlüsü ve aynı zamanda çeşitli biçimlerde yorumlanan şiirdir. Öta, siyasi mantık denilen stratejik ilişkilerle değil, insani açıdan kurulan uluslararası ilişkiler anlamında, Rus-Japon Savaşı döneminde yazılan bu şiirin 21. yy.’da da bizlere somut bir yol gösterdiği görüşündedir.² Ayrıca günümüzde birçok lise kitabında bu şiir ve içerdiği ideoloji yer almaktadır (Mitsubishi 2019: 97). Savaş sonrasında Bunka Gakuin Üniversitesi’nde dekanlık ve hocalık görevleri yapan Akiko, Japonya’nın modernleşme sürecinde kadın cesaretinin sembol ismi olmuş (Kowner 2006: 434) ve kadın ve eğitim sorunlarıyla ilgili faydalı önerilerde bulunmuştur.³ Kardeşi Chūzaburō Mançurya’daki birliklere katıldığında yazdığı ve 1904 yılı Eylül ayında Myōjō dergisinde ilk kez yayınlanan (Robson 1991: 45) 君死にたもうこと勿れ şiiri açık bir biçimde pasifist bir ideoloji dile getirmemektedir ancak Akiko’nun, kardeşinin hayatta kalmasını dilemesi, dönemin Bushidō ve Yamato damashii⁴ ruhuna aykırı düşmektedir.

* Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı ABD Araştırma Görevlisi.

¹ Burada ikinci tekil şahıs zamiri olarak kullanılan “sen (君)” ifadesi, kişinin ailesinden bahsettiği durumlarda son ek olarak kullanılmakta olup (<https://www.weblio.jp/content/%E3%81%8D%E3%81%BF> 10.08.2020’de erişildi); duygusal yakınlık anlamı da içermektedir (Masaaki 2003: 322). Şiirin İngilizce çevirileri incelendiğinde bu zaminin “kardeşim” anlamında kullanılarak “Kardeşim Ölemezsin” şeklinde çevirildiği dikkat çekmiştir.

² (Öta, 2013: <http://east-asia.blog.ntu.edu.tw/wp-content/uploads/sites/2363/files/2011/09/1000915.pdf> 28.07.2020’de erişildi).

³ (<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/347.html> 25.06.2020’de erişildi).

⁴ 大和魂: Samurayların yaşam tarzını ifade eden Bushidō ruhunun yüceliğini anlatmak için kullanılan bir terim.

Ayrıca bu şiir sadece dönemin savaş yanlısı eğilimlerini değil, Meiji Japonya'sında kadınların muhalif görüşleri dile getirmelerinin önündeki sosyal, kültürel ve yasal kısıtlamalara da karşı çıkma niteliğindedir. Ayrıca yayınlanmasından 25 yıl sonra Japonya'daki Proleteryan Edebiyat Hareketi döneminde de bu şiirin aile ilişkilerine odaklanarak savaşın gerçek nedenleriyle yüzleşmediği ve burjuva dünya görüşü ortaya koyduğu gerekçesiyle yine eleştirilmiştir. Diğer taraftan, II. Dünya Savaşından itibaren ise demokratik değerlerin anlamlı bir ifadesi ve modern dönemdeki en iyi savaş karşıtı Japon şiiri olarak methedilmiştir. 1950'lerde okullarda edebiyat derslerinde ezberletilmiş, aynı zamanda Takeda Takako tarafından bestelenerek savaş sonrasında aktivistlerin protesto marşı olarak kullanılmıştır. 1972 yılına gelindiğinde, Osaka'lı bir kadın tarafından, ihraç edilen *noren* halılarına şiirin metni işlenmiş ve savaş karşıtı hareketin mesajını yaymak amacıyla kullanılmıştır (Robson 1991: 46-47).

Bu bağlamda, çalışmamızın temel konusu, Yosano Akiko'nun 君死にたもうこと勿れ başlıklı şiiri üzerinden kendisinin Rus-Japon Savaşı'na bakış açısını ve şiirindeki savaş karşıtlığı, imparatorluk ve aile bağları ile ilgili motifleri incelemektir. Çalışmamızın amacı, savaş karşıtı propaganda olarak da kullanıldığı bilinen bu şiir aracılığıyla, Rus-Japon Savaşının desteklendiği dönemin entelektüel camiasında, savaşa hem feminist bir bakış açısıyla hem de savaşta kardeşini kaybetmiş birinin romantik bakış açısından bakabilmektir. Çalışmamızda öncelikle Yosano Akiko'nun hayatı ve düşünce dünyası incelenerek dönemin edebiyat alanında özellikle Rus-Japon Savaşı'nın nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Ardından Yosano Akiko'nun bu şiiri üzerinden kendisinin Rus-Japon Savaşı örneğinde savaşa bakış açısı incelenecektir.

Yapılan literatür taramasında karşımıza Yosano Akiko'nun bu şiirinin incelendiği önemli çalışmalar tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan Robson'un "Yosano Akiko on War: To Give One's Life or Not: A Question of Which War" başlıklı makalesi şiirin yazıldığı dönemin siyasi koşulları ile bağlantılı bir biçimde değerlendirilmesi açısından önemlidir (Robson 1991). Ōta, Yosano Akiko'nun barış ile ilgili düşüncelerini incelediği çalışmasında şiirdeki aile bağları imgeleri üzerinde durmuştur (Ōta 2013). Benzer biçimde Mitsuhashi çalışmasında, öğrencileri ile birlikte Yosano Akiko'nun şiirini temel alarak düşünce ve faaliyetlerini değerlendirmiştir (Mitsuhashi 2019). Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde, doğrudan Yosano Akiko ile ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak Dündar'ın, 1905-1925 yılları kapsamında Türk halkları arasında oluşan Japonya algısını Türk dünyası edebiyatından ağıt, destan, türkü ve şiirler üzerinden incelediği "Rus-Japon

Savaşı'nın Türk Halklarına Etkisi: Türkü, Ağıt ve Şiirlerde Japonya ve Japonlar" başlıklı makalesi, çalışmamız açısından önem teşkil etmektedir. Bu çalışma Karaçay-Malkar Edebiyatı, Kırım-Tatar Edebiyatı, İdil-Ural Tatar Edebiyatı ve Azerbaycan Edebiyatı odaklıdır. Ayrıca bu çalışmada Dünder, Port Arthur imgesinin en çok kullanılan ortak imge olduğunu ifade etmektedir (Dünder 2017: 414). Çalışmamızda ele aldığımız şiirde de Port Arthur imgesi yer aldığı için Dünder'in makalesi oldukça önemlidir.

YOSANO AKIKO'NUN HAYATI VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

Öncelikle, Yosano Akiko'nun hayatı ve düşünce dünyasının şekillendiği dönemin genel yapısı ve edebiyat dünyasına bakılacak olursa, Çin-Japon Savaşı (1894-1895) ve Rus-Japon Savaşı (1904-1905) arasındaki dönem insan haklarını savunan minken (民権) ve milli çıkarları savunan kokken (国権) savunucuları arasında ciddi ihtilafların görüldüğü dönemdir (Katō 1972: 426). Meiji döneminin son yılları Japon edebiyatı tarihinde en önemli dönüm noktalarından biridir. Ayrıca Taiyō ve popüler gençlik dergisi Shōnen Sekai gibi modern medya araçlarının gelişimi de dikkat çekicidir. Popüler medyadaki bu gelişmeler nedeniyle Rus-Japon Savaşı, gerçek manada savaşın halk kitlelerine ulaştırıldığı, edebiyat ve medyanın savaşın gidişatı ve anlaşılması konusunda etkili olduğu bir savaştır. 1874 yılındaki Tayvan Savaşı sırasında Kishida Ginkō'nun gazete ve dergilerdeki savaş edebiyatı yazıları, ardından Çin-Japon Savaşı dönemindeki askerî şarkıların (Gunka) ortaya çıkışıyla, Çin-Japon Savaşı ve Rus-Japon Savaşı arasındaki dönem gerçek savaş edebiyatının kuluçka dönemi olarak adlandırılmaktadır. Rus-Japon Savaşı, Japonya dışında gelişen uluslararası ve geniş çaplı ilk savaştır. Ayrıca hem içte hem dışta kitlesel boyutta bir medya savaşı da gerçekleşmiştir. Aynı zamanda yazın alanında kadınların da dâhil olduğu bir savaştır. Savaşın etkilerine bakıldığında, içte milli kimlik algısı güçlenmiş, dışta Batılı güçlerle eşit yeni bir güç ortaya çıkmış, kültürel alanda ise savaş sonrası edebiyatı doğmuştur (Kleeman 2007: 244-246).

Rus-Japon Savaşı döneminde savaş karşıtı fikirlerin önde gelen kadın isimlerinden Yosano Akiko, Osaka-Sakai'de doğmuş, onlu yaşlarında Genji Monogatari okuyarak yetişmiş ve Sakai Kız Okulunda eğitim almıştır. Bu dönemde Japon edebiyat dünyasında Shintaishi (Yeni Şiir) Hareketi şekillenmeye başlamıştır. Yosano Akiko tanka şiir çalışmalarına Heian saray edebiyatı ve Yeni Şiir Hareketi etkisiyle başlamış; 17.000'den fazla tanka şiiri, yaklaşık 500 adet shintaishi ve klasik edebiyat çevirilerinin de yer aldığı 75 kitap yayınlamıştır (Ikuko 1976:229). İlk tanka şiir kitabını aylık dergi

Myōjo'da yayınlamış⁵, ayrıca 20 ciltlik bir şiir kitabı, klasik ve modern edebiyat eleştirileri, Genji Monogatari'nin tercümesi gibi çalışmalar ortaya koymuştur. 400 şiir içeren ünlü eseri Midaregami (みだれ髪), 1901 yılında okuyucuyla buluşmuştur (Inoue, Kazuo, Kōta 1990: 290). Beichman, Akiko'nun şiirlerinin kısa ve deyim yerindeyse bilmece gibi olduğunu, aynı zamanda bunları açıklayabilmemize yardımcı olabilecek birçok otobiyografik ve biyografik malzemenin var olduğunu ifade etmektedir (Beichman 1991: 127).

Rus-Japon Savaşı döneminde belirgin bir biçimde savaş karşıtı söylemlerde bulunan Akiko genellikle pasifist ideolojiye sahip bir şair olarak tanınmaktadır.⁶ Pasifizm ile bağlantılı biçimde birey, yurttaş ve dünya vatandaşı şeklinde üç boyutun bir bütün haline geldiği yaşam biçiminin gerçekleştirilmesiyle dünya uluslarının mutluluğa erişeceğini belirtmiş; militarizmin ise ulusların mutluluğuna zarar veren bir güç olduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. 1918 yılında Taiyō dergisinde yayınladığı “Pasifizmin Geleceği” başlıklı yazısında, “Dünyanın başlangıcından bu yana şiddetli savaşların süregeldiğini söyleyerek savaşın gerekliliği sonucuna ulaşp, pasifizmi boş bir hayal olarak görmek oldukça dar bir görüştür” ifadeleriyle pasifizm savunusu yaptığı görülmektedir (Akiko 1918; Aktaran: Öta 2013: 6). Ayrıca, 1912 yılında yayınladığı “Silahsızlanmaya İlk Adım” başlıklı yazısında “*Savaşta satın alınan barış, asla gerçek barış değildir ama her zaman savaştan zarar görmüş bir barıştır... Silahsızlanma da savaşın ortadan kalkmasına yönelik ilk adımdır*” (Akiko 1912; Aktaran: Mitsuhashi 2019: 101) sözleri dikkat çekicidir. Cohen, Akiko'nun klasik Japon edebiyatında imparator ve millet için ölme arzusunun asla görülmediği yönündeki görüşlerinin altını çizmiştir (Cohen 2006: 83). Savaş karşıtı coşkunluğa rağmen Akiko dışında bazı yazarlar da savaş karşıtı tutum sergilemiştir. Kōtoku ve Uchimura Kanzō gibi isimlerin açıkça savaş karşıtı söylemlerinin ardından Akiko'nun bu şiiri yayınlaması, şiirin dış dünyadan kopuk bir biçimde yazılmadığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Robson 1991: 50). Ayrıca, o dönemde savaş karşıtı yayınlara getirilen sansürlerin bu şiire uygulanmamış olması da dikkat çekicidir.

1910'ların başında romantik akımın zayıflamasıyla Yosano Akiko ulusal meselelerle ilgilenmeye başlamıştır. 1912 yılında eşiyle birlikte çıktığı Avrupa seyahatinden sonra sosyal sorunları yansıtan şiirler ve eleştirel

⁵ (<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/347.html> 25.06.2020'de erişildi)

⁶ Yosano Akiko ile birlikte Ōtsuka Kusuoka savaş döneminin ender kadın seslerindendir. Yosano Akiko gibi Uchimura Kanzō da mutlak pasifizmi önermiştir. Üstelik Uchimura sadece Rus-Japon Savaşı'na değil, tüm savaşlara karşıt bir duruş sergilemiştir.

makaleler kaleme almış ve aktif bir biçimde kadın hakları hareketine katılmıştır (Ikuko 1976: 232). 1930’lu yıllara gelindiğinde düşüncelerindeki değişimin eserlerine de açıkça yansdığı görülmektedir. Örneğin; Kleeman ve Robson, Akiko’nun 1932 yılında yazdığı 紅顔の死 (Gül Yanaklı Ölüler) şiirindeki savaş yanlısı tavrıyla, Rus-Japon Savaşı dönemindeki söylemlerine ters düştüğü görüşündedir. Eşi Yosano Tekkan ile 1928 yılında Manchurya ve Moğolistan’a yaptığı seyahat, şiir ve nesirlerine de etki etmiştir. Bu seyahat sonrası Çin ve Pasifik bölgesindeki Japon ordularının faaliyetlerini destekleyen eserler kaleme almıştır. Ayrıca, 1932 yılında kaleme aldığı 日本国民朝の歌 (Japon Halkı Bir Sabah Şarkısı) başlıklı şiirinde de Şangay’da intihar saldırısında bulunarak hayatını kaybeden üç Japon askerini methetmektedir. Robson özellikle, eleştirmenlerin bu eserlere çok az değindiği ve onun hayatı boyunca pasifist görüşe sahip bir karakter olarak gösterildiğini vurgulamıştır (Kleeman 2007: 254; Robson 1991: 47, 57).

君死にたもうこと勿れ (SEN ÖLEMEZSİN) ŞİİRİNİN İNCELENMESİ

Japon halkını savaş karşıtlığı konusunda etkileyen en önemli isimlerden biri de Tolstoy’dur. Bu etki Akiko’nun “Manchurya’daki Kardeşine Ağıt” başlığıyla da bilinen şiirinde görülmektedir. Yamamura’ya göre özellikle bu şiirin dizelerindeki motifler, Tolstoy’un “Bethink Yourselves” (Tolstoy 1904; Çev. Koff: 1904) eserindeki Rus imparatoru eleştirisine dayanmaktadır (Yamamura 2005: 231).

İmparator savaşa katılmıyor,
Başkalarının kanının akmasına,
Hayvanlar gibi ölmelerine,
Ölümün insan onuru olduğuna,
Bu kadar merhametliyen
Nasıl inanabilir?

Öta, Kimiko’ya atıfta bulunarak, “başkalarının kanının akmasına, hayvanlar gibi ölmelerine.” sözlerinin Tolstoy’un “Savaş, adaleti ve insanlığı yıkan büyük bir şiddettir” şeklindeki pasifist düşüncelerinin öncülüğünde dile getirildiğini belirtmekle birlikte; Akiko’nun 1918’de Yokohama Bōeki Shinpō’da yayınladığı yazısında Tolstoy’un bu sözlerine koşulsuz katıldığına dair ifadelerinin de altını çizmektedir. Ayrıca, bu dizelerde imparatorluğa karşı bir eleştirinin söz konusu olduğunu kabul etmekte ama aynı zamanda,

bunun imparatora karşı bir ihanet olarak değerlendirilmemesi gerektiği görüşündedir (Ōta 2013).

Yosano Akiko'nun bu şiirine Ōmachi Keigetsu “tehlikeli düşünceler” ve “isyancı” şeklinde eleştiride bulunmuştur. Akiko ise buna karşılık olarak kaleme aldığı *Hirakibumi*'de açık bir biçimde imparatorluk eleştirisinin ya da sosyolojik anlamda savaş karşıtlığının söz konusu olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca, bu yazısında “kazanıp bir an önce savaşın bitmesini diliyorum” (Akiko 1904) sözlerinin, savaşa muhalif olmaktan ziyade, ülke için savaşıyorsa bunun zaferle bir an önce sonlanmasını arzuladığı yönünde nispeten negatif anlam içerdiği görüşleri mevcuttur. Akiko, devletin bireylerin yaşamlarını koruması ve desteklemesi gerektiğini savunurken; Keigetsu gerektiğinde halkın yaşamları pahasına ülke için savaşıması gerektiğini savunmuştur (Mitsubishi 2019: 98-99). Katō, şiirde Port Arthur'un düşüp düşmediğinin önemi olmadığı ifadesinden yola çıkarak, “Port Arthur düşmeseydi Japonya kazanamazdı; savaşı kazanamasa da ülkenin Rus Çarlığına eline geçip geçmeyeceğinin garantisi yoktu. Şairin bu muhtemel sonuçları kabul etmeye gerçekten hazır olup olmadığını bilmiyoruz. Savaşa karşıydı fakat herhangi bir alternatif de sunmadı” sözleriyle eleştirmektedir (Katō 1972: 429). Kleeman bu konuda, Yosano Akiko'nun ideolojik, dini vb. açılardan ziyade kişisel bakış açısıyla dile getirdiğini belirtmektedir (Kleeman 2007: 254). Robson, bu şiire karşı yapılan geniş çaplı ve çelişkili tepkilerin 20. yy. Japonya'sında entelektüel ve popüler düşünce dünyasındaki değişimin bir hikâyesi olduğu görüşündedir (Robson 1991: 46). Mitsubishi ise Akiko'nun doğrudan Rus-Japon Savaşı'na karşı çıkmadığının, sadece kendi yaşadıklarından yola çıkarak savaşa karşı duyduğu derin duyguların altını çizmiştir (Mitsubishi 2019: 98).

Bu şiir, “Port Arthur Kuşatmasındaki Kardeşine Ağıt” alt başlığında da belirtildiği gibi, cephede ön saflarda yer alan öz kardeşi için endişelenen bir ablanın duygularının ifadesidir. Mısralar ayrıntılı değerlendirildiğinde, barışın arzulanması, hayatın değeri gibi insani ve samimi duygular dile getirilmiştir: *Seni 24 yaşına kadar öldürmeyi ve ölmeyi söyleyerek mi büyüttüler?* Bu mısralarla, cephede olsa dahi insan hayatına saygı duymayı unutmaması yönünde düşünceler dile getirilmiştir. İkinci kıtada geçen: *Sakai'deki eski dükkânın gururla başına geçip, Ailemizin adını devam ettireceksin... Port Arthur kalesi düşse de düşme de ne fark eder* şeklindeki ifadelerle, Port Arthur kalesi ve memleketi Sakai şehri zıtlık çerçevesinde ele alınmış ve askerlik görevinin karşısına insan hayatı ve aile imgeleri yerleştirilmiştir. Yani birey ve aile kavramlarını ulus çıkarlarından önde tuttuğu yorumunu getirmek mümkündür. Üçüncü kıtada ise *...insanların kanını döküp, hayvanlar gibi öldürmek...* sözleriyle de savaşta insanların birbirini öldürmek zorunda

kalmasının korkunçluğu dile getirilmektedir (Öta 2013: 2). Ayrıca bu kıtada imparatorun bizzat savaşa katılmadığı şeklindeki ifadeleri, dönem itibari ile ilerici fikirler sunmaktadır ancak zamanın koşullarına uymadığı için eleştirilerin hedefi olmuştur (Mitsuhashi 2019: 98). İlk iki kıtada ailesinin ona askerlik geleneğini aktarmadığı vurgusunu Cohen, tüm yurttaşların birlik olduğu ulus devlet fikrinin henüz oluşmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca üçüncü kıtadaki imparatorluk eleştirisini de imparatorluğun kutsallığı inancının derinlemesine yerleşmediği görüşündedir (Cohen 2006: 82). Esasında burada Akiko'nun kullandığı dil saygılıdır ancak imparatorun kişisel olarak savaşa katılmadığını ve tebaasının da hayvanlar gibi ölmesine müsaade ettiğini eleştirmektedir.

Dördüncü kıtada annesi için “keder içinde ve acınacak halde, çocuklarını doyurup evini koruyor” sözleri, yuvaları için fedakârca mücadele eden kadınlara bir övgü niteliğindedir (Öta 2013: 2) Burada şair duygusal bir tavır yansıtmıştır ve ayrıca *İmparatorluktan barış sözleri duysak da...* ifadeleriyle siyasilerin barış üzerine verdikleri sözlerin asılsız çıktığı yönünde bir sitemde bulunmuştur.

“Ailemizin son çocuğu”, “adımızı devam ettireceksin”, “annemin beyazlayan saçları”, “yeni eşin” gibi ifadeler aile bağlarını vurgulamaktadır. Son kıtada Akiko, özellikle kardeşinin eşine vurgu yapmıştır. *Eşin perde arkasında çökmüş ağlıyor...Onu unuttun mu?...Gencecik kalbinde ne hissetmeli? Bu dünyada başka kime güvenmeli?...* şeklindeki dizelerle yine evliliğini ve ailesini ön plana çıkardığını görmekteyiz. Dolayısıyla şiirde satır araları dikkatli incelendiğinde, Akiko'nun şiiri aile bağları temelinde kaleme aldığı ve milli menfaatleri bu bağdan üstün görmeyi kabul etmediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Çin-Japon Savaşı ve Rus-Japon Savaşı gibi iki büyük dönüm noktasıyla 20. yy.'a giren Japonya'nın Meiji Dönemi şairlerinden Yosano Akiko, bu şiiri ile dönemin savaş karşıtı kadın isimlerinden en bilineni olmuştur. Uzun süreli pasifizm savunusundan 1930'lu yıllarda ciddi biçimde kopuş görülen Akiko'nun düşüncelerindeki değişim eserlerinde de açıkça görülmektedir. Rus-Japon Savaşı döneminde kaleme aldığı bu şiiri, özellikle imparatorluk karşıtı fikirler ortaya koyduğu gerekçesiyle eleştirilse de kardeşinin hayatı için endişelenen bir ablanın savaşa karşı bakış açısını yansıtmaktadır. Özellikle Hirakibumi adlı eserinde Akiko'nun vatanına bağlılığı ve imparatora karşı sadakati kendisi tarafından da dile getirilmiştir. Ancak, cephedeki kardeşi için duyduğu endişe nedeniyle savaşın bir an önce bitmesini arzulaması, savaş karşıtlığından ziyade kardeşine kavuşma arzusu olarak yorumlanabilir. Ayrıca,

Ŗiirdeki imgeler üzerinde kapsamlı olarak dűŖűnűldűğűnde, aile bağlarına verdiğű önemi, ulus çıkarlarından önde tuttuğű grűlmektedir. Port Arthur ve Sakai Ŗehri imgeleri űzerinden, askerlik görevi ile memleket kıyaslaması yapmıŖ; Ŗiirin birçok yerinde de evinin, yuvasının, eŖinin her Ŗeyden űstűn olduğű ynűndeki dűŖűncelerini yansıtımıŖtır. Bu noktada, her ne kadar imparatorluk eleŖtirisi ve savaŖın sona ermesi gibi dűŖűnceler içerse de Akiko'nun doğrudan Rus-Japon SavaŖı'na karŖı bir grűŖ ortaya koymak amacı gűttűğűnű söylemek műmkűn değildir. Ŗiirdeki aile bağlarına yapılan vurgulardan yola çıkarak Ŗiirin duygusal bir bakıŖ açısıyla kaleme alındığű dűŖűnűlmektedir.

KAYNAKÇA

- Beichman Janine (1991). “Akiko Goes to Paris: The European Poems”, *The Journal of the Teachers of Japanese*, Vol. 25 No. 1, Special Issue: Yosano Akiko (1878-1942).
- Cohen Doron B (2006). “Voices of Dissent during the Russo-Japanese War Uchimura Kanzō and Yosano Akiko”, *Journal of the Interdisciplinary Study of Monotheistic Religions*, JISMOR 2.
- Dündar Ali Merthan (2017). “Rus-Japon Savaşı’nın Türk Halklarına Etkisi: Türkü, Ağıt ve Şiirlerde Japonya ve Japonlar”, *Halil İnalcık Armağanı- III*, ed. Ahmet Özcan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Ikuko Atsumi (1976). “Modern Japanese Women Poets: After the Meiji Restoration”, *The Iowa Review*, Volume 7 Issue 2.
- Inoue, Kazuo ve Kōta (1990). *Nihonshi*, Tokyo: Yamagawa Shuppansha.
- Katō Shuichi (1972). “Japanese Writers and Modernization”, *Changing Japanese Attitudes towards Modernization* ed. M. B. Jansen, New Jersey: Princeton University Press.
- Kleeman Faye Yuan (2007). “The Russo-Japanese War and Literary Expression: Voice, Gender and Colonialism”, *Rethinking the Russo Japanese War Vol: II ed. Chapman, Chiharu*, London: Global Oriental.
- Kowner Rotem (2006). *Historical Dictionary of Russo-Japanese War*, The Scarecrow Press Maryland.
- Masaaki Toki (2003). *Kogo Jiten*, Tokyo: Kabushiki Kaisha.
- Mitsuhashi Hirō (2019). “Yosano Akiko no Shisō to Kōdō wo Kōraidaisei to Kangaeru”, *Nippon Fukushi Daigaku Kodomo Hattatsugaku Ronshū* 11.
- Robson Steve (1991). “Yosano Akiko on War: To Give One’s Life or Not: A Question of Which War”, *The Journal of the Association of Teachers of Japanese*, Vol. 25 No. 1 Special Issue: Yosano Akiko (1878-1942).
- Tolstoy Lev (1904), “Bethink Yourselves” Çev. Tchert Koff, Boston: Ginn&Company.
- Yamamura Shinichi (2005). *Nichiro Sensō no Seiki*, Tokyo: Iwanami Shinsho.

İnternet Kaynakları

- Noboru Ōta (2013). Yosano Akiko no Heiwa Shisō ni tsuite, Taiwan Üniversitesi Japon Dili ve Edebiyatı (<http://east-asia.blog.ntu.edu.tw/wp-content/uploads/sites/2363/files/2011/09/1000915.pdf> 24.06.2020’de erişildi).
- Akiko Yosano (1904). Hirakibumi (https://www.aozora.gr.jp/cards/000885/files/3629_48834.html 10.08.2020’de erişildi).

<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/347.html> 25.06.2020'de erişildi.

<https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/347.html> 25.06.2020'de erişildi.

https://www.aozora.gr.jp/cards/000885/files/2557_15784.html 06.08.2020'de erişildi.

EK:

君死にたもうこと勿れ

ああ、弟よ、君を泣く、
君死にたまふことなかれ。

末に生れし君なれば
親のなさは勝りしも、
親は刃をにぎらせて

人を殺せと教へしや、
人を殺して死ねよとて
廿四までを育てしや。

堺の街のあきびとの
老舗を誇るあるじにて、
親の名を継ぐ君なれば、
君死にたまふことなかれ。

旅順の城はほろぶとも、
ほろびずとても、何事ぞ、
君は知らじな、あきびとの
家の習ひに無きことを。

君死にたまふことなかれ。
すめらみことは、戦ひに
おほみづからは出でまさね

互に人の血を流し、
獣の道に死ねよとは、
死ぬるを人の誉れとは、
おほみころの深ければ、
もとより如何で思されん。

ああ、弟よ、戦ひに

君死にたまふことなかれ。
過ぎにし秋を父君に
おくれたまへる母君は、
歎きのなかに、いたましく、
我子を召され、家を守り、
安しと聞ける大御代も
母の白髪は増さりゆく。
暖簾のかげに伏して泣く
あえかに若き新妻を
君忘るるや、思へるや。
十月も添はで別れたる
少女ごろを思ひみよ。
この世ひとりの君ならで
ああまた誰を頼むべき。
君死にたまふことなかれ。⁷

⁷Şiirin orijinali: https://www.aozora.gr.jp/cards/000885/files/2557_15784.html 06.08.2020'de erişildi.

ÖMER RIZA DOĞRUL’UN KALEMİNDEN II. DÜNYA SAVAŞI’NDA JAPONYA

Nurullah SAT*

GİRİŞ

Öğrenmek, insanoğlunun en önemli haklarından ve gereksinimlerinden biridir. Bilgi edinmenin ve haber almanın 21. yüzyıldaki en yaygın yolu ise kitle iletişim araçlarıdır. İnsanların dünyayı tanıyıp algılamasında yazılı ve görsel basın faktörü azımsanamayacak oranda büyüktür. Zira günümüzde medya, toplumları yönlendirmede büyük bir güce sahiptir. Medyayı oluşturan araçlardan biri durumundaki gazetelerin modern kitle iletişim araçlarının olmadığı önceki dönemlerde toplumları yönlendirme yolunda önemli bir yeri vardı. Bunun yanında halkın günümüzdeki mevcut kitle iletişim araçlarından yoksun oluşu gerek yurt, gerekse de dünya haberlerini -özellikle de savaş haberleri- gazetelerden öğrenme zorunluluğu gerektiriyordu.

Bu doğrultuda savaş dönemi Japonya’sının ve Japon imajının halka nasıl aktarıldığının ortaya konulması noktasında, bu dönem boyunca ağırlıklı olarak Japonya üzerinden savaşı ele alan değerli yazılarıyla genel kabul gören önemli bir isim Ömer Rıza Doğrul’u inceledik.

Çalışmamızda onun yaklaşık 5 yıl boyunca kaleme aldığı köşe yazıları tek tek ele alınarak, konuyu anlatım tarzı, ortaya koyduğu düşünceler ve sahip olduğu müttetikler ve Japonya hakkındaki düşünceleri ile savaşın gidişatına göre geleceğe yönelik çıkarımları irdelenmiştir.

II. Dünya Savaşı Öncesi Uzak Doğu’daki Durum

Yaklaşık 250 yıllık kapalılık süreci sonrasında Amerikalı Amiral *Matthew Calbraith Perry* önderliğinde sekiz savaş gemisinden oluşan donanmanın önce Ryukyu Adaları’na, ardından da Uruga Limanı’na gelmesiyle Japonya’nın dünyaya açılma süreci başlamış oldu (Panikkar, 1969:

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Japon Dili ve Edebiyatı ABD.
nurullahsat@gmail.com

53). Amerika'nın baskılarına taviz vermekten başka şansı olmayan Shogunluk yönetimi ile oniki maddelik bir antlaşma yapıldı. Böylece, ülke topraklarının ötesinde Çin ve Tayland'da benimsenen -en fazla müsaadeye mazhar ülkeleri Japonya'ya da uzanmış oluyordu (Hunter, 2002: 21).

Bu dış dünyaya açılma sonrasında Japonya için kapitülasyonlar dönemi başlamış oldu ve peş peşe Avrupalı devletlerle eşitsiz anlaşmalar yapıldı. 1868'de Japonya tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Meiji Restorasyonunun¹ gerçekleşmesiyle Japonya'nın yüzü tamamıyla Avrupa'ya çevrilerek başta eğitim, askeri ve idari alanda batı örneğine göre yapılan değişikliklerle dünya sahnesinde kendini kabul ettirebilecek büyük bir ülke yaratılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Tokugawa döneminin sonlarına doğru dillendirilmiş olan *Son no joi* (*İmparatoru Sayın, Barbarları Kovun*) sloganı yerini *Fukoku Kyouhei'e* (*Zengin Ülke Güçlü Ordu*) bırakmıştır (Beasley, 1972: 32). Avrupalı devletlerin Japonya ile yapmış oldukları antlaşmaların benzerlerini Japonya bölgede söz sahibi büyük güç olabilmek amacıyla diğer Asya ülkeleriyle yapmak zorundaydı. Bu amaçla Japonya'nın hedefindeki ülke Kore olmuştur. Japonya'nın Kore'ye olan ilgisi bu ülkenin Çin anakarasına geçişte bir köprü niteliğinde olması nedeniyledir (Armaoğlu, 1983: 92).

Kore üzerinde Çin ile emelleri çakışan Japonya arasında 1894-1895'te patlak veren savaş Japonya'nın üstünlüğüyle sona ermiştir. Savaş sonrasında Japonya'nın Mançurya'nın güneyine yerleşmesi en çok da Rusya'yı huzursuz etmişti. Zira Rusya, Mançurya'yı kendisinin tabii yayılma alanı olarak görüyordu. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak Rusya ile karşı karşıya gelen Japonya 6 Şubat 1904'te Rusya ile tüm diplomatik ilişkilerini kesti. 8 Şubatta Port Arthur Limanı'ndaki Rus gemilerine ani bir baskın düzenledi. Aylar sonra Kore'ye gelmiş olan Japon ordusu ve deniz kuvvetleri Mançurya'ya doğru ilerleyerek Liaotung Yarımadası'na çıkmayı başardı. Ocak 1905'te Port Arthur Limanı düştü ve Japonlar Mukden'i aldı (G. Henshall, 1999: 91).

Rus-Japon savaşında elde ettiği büyük başarıyla bir emperyalist güç haline gelene Japonya, Asya'nın liderliğine soyunarak ilk olarak 1909'da Kore'yi ilhak etti. I. Dünya Savaşı'nda başta Almanya'nın Uzak Doğu'daki sömürge bölgelerini ele geçiren Japonya, savaşın en büyük kazananlarından biri olmuştur (Ketelbey, 1953: 407).

1931 yılında Mançurya'yı işgal etmiş ve burada Mançukuo adıyla kukla bir devlet kurmasına mukabil milletler cemiyetinin Çin'in Mançurya

¹ Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: W. G. Beasley *The Meiji Restoration*, Stanford University Press, California, 1972.

üzerindeki egemenliğini tanıması sonucu Japonya, milletler cemiyetinden ayrılmış ve izlediği saldırgan siyaseti devam ettirmiştir. 1937 yılı temmuz ayında Çin'e karşı işgal hareketine başlayan Japonya II. Dünya Savaşı'na giden süreci de başlatmış oluyordu.

Pearl Harbor Saldırısına Giden Süreç

1941 yılı başından itibaren Amerika ile Japonya arasında karşılıklı restleşmelerin yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Bunlardan birinde Japonya Dışişleri Bakanı Matsuoka'nın açıklamaları ABD tarafından bir tehdit olarak algılanmıştı.

Ömer Rıza Doğrul da konuyla ilgili köşe yazısında Amerika'nın, Japonya'nın nüfuz alanına giren bu bölgelerde Japonya yasalarına karşı saygısızlık göstererek bütün Büyük Okyanus'u benimsemek isteyen bir vaziyet almakta olduğunu, ABD'nin Filipin Adaları ve Guam'ı ileri üs olarak kullanmaktaki amacının Japonya'yı yavaş yavaş tecrit ederek günün birinde Japonya'nın üzerine çullanmak olduğunu, ancak Japonya'nın buna müsaade etmeyeceğini, dolayısıyla Japonya ile ABD arasındaki ilişkilerin tek bir kıvılcımla yangın çıkaracak bir hal aldığını vurgulamıştır.

Ancak bunun yanında Ömer Rıza Doğrul'a göre, ABD mütecaviz bir devlet değildir. Hiçbir milletin yurdunu istila etmemiştir ve hiçbir milletle savaş halinde değildir. İstila ve tecavüz Japonya'nın siyasetidir ve bu sebeple Japonya sonu gelmeyen savaşlara müdahil olmaktadır. ABD'nin mütecaviz bir ülke olarak lanse edilmesi Japonya'nın işgal ettikleri yerlerdeki halkların her şeyini ele geçirerek emellerine ulaşmak için uydurdıkları bir iftiradır. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nden yardım alan Çin, Japonya karşısında istiklâl ve hürriyetini kazanarak Japon istilasından kurtulacaktır. Böylece tecavüz ve istila siyaseti Asya'da sona erecektir. Çin milleti istilaya dayanarak bir gün Japon istilasını eritecek ve tam kurtuluşa kavuşacaktır (Doğrul, 28.01.1941: 3).

Basında yer alan Japonya'nın bir barış teşebbüsünde bulunduğu haberiyle ilgili Doğrul, bu teklifin zamanında yapılmadığından dolayı kabul görmeyeceğini, Churchill'in istila ve tecavüze son vermeyecek bir anlaşmanın olmasını kabul etmeyeceğini ve savaşa devam edeceğini düşünmektedir. Zira daha önce İngiltere'nin daha az müsait olduğu dönemde bile yapılan teklifin bu ülke tarafından kabul edilmediği düşünülürse bugün İngiltere her geçen gün sahip olduğu avantajı artırdığından bu barış teklifi asla kabul görmeyecektir. Bu teklifin asıl amacı ise mihveri oluşturan ülkelerin içinde bulunduğu sıkıntılı süreçten çıkmasını sağlamaktan başka bir şey değildir (Doğrul, 21.02.1941: 3).

Ömer Rıza Doğrul, ABD'nin Japonya ile harbe girmeye kendini hazır hissedebileceğini dile getirirken bunu bu gün harbe girdiği takdirde yalnız Japonya ile karşılaşacağı ve Almanya tarafından tazyik edilmeyeceği şeklinde gerekçelendirmiştir. Doğrul'a göre ancak Japonya için aynı durum geçerli değildir. Zira devam eden Çin harbi bu durumu Japonya için mümkün kılmamaktadır. ABD ve İngiltere'nin yardımıyla canlandırılacak olan Çin-Japon harbi Japonya'yı karadan hırpalayacak, diğer taraftan ABD ve İngiltere Japonya'ya denizden ve havadan saldırarak, bu sayede Japonya, karadan Çin harbini tasfiye etmeye hazırlanırken bu harbin büsbütün alevlendiğini görecektir (Doğrul, 24.03.1941: 3).

Rus-Japon Tarafsızlık Anlaşması

Alman hükümetinin davetlisi olarak Japonya Dışişleri Bakanı Matsuoka'nın Berlin'e gideceği haberlerinin gazetelerde yer aldığı görülmüyordu. Basında yer alan şekliyle, Matsuoka, Almanya, İtalya ve Japonya arasında mevcut üçlü paktın gereklerinden olan ve aralarındaki işbirliğinden doğan bütün neticeleri görüşecekti. Görüşülecek konularla ilgili ise Washington'a gelen haberlere göre; iki ülke arasındaki mevcut muahedede eğer Almanya'ya bir tecavüz olduğu takdirde Japonya'nın Almanya'ya yardım edeceği belirtilmiş olmasına karşın, Japonya'ya bir taarruz olması durumunda Almanya'nın Japonya'nın yanında olacağını ihtiva etmemekte olduğu belirtiliyordu. Görüşmenin asıl konusu da bu maddenin düzeltilmesini içermekteydi.

Diğer yandan bu ziyaret sürecinde gerçekleşen bir diğer konu da Rus-Japon saldırmazlık anlaşmasıydı. Bununla ilgili yazısında Ömer Rıza Doğrul, Japonya Dışişleri Bakanı'nın Avrupa turunun Japonya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan tarafsızlık anlaşması ile sonuçlandığını belirtmiştir. Buna göre iki taraftan biri savaşa girecek olursa diğer taraf tarafsızlığını koruyacaktır. Bu anlaşma Sovyet gazetelerine göre iki tarafın kendi emellerine ulaşması için bir kolaylık sağlarken Japon gazeteleri bu anlaşmayı üçler paktının takviye edilmiş olduğu şeklinde yorumlamıştır.

Amerikan basınına göre ise Sovyetler Birliği Asya'da kendi emniyetini sağlarken Avrupa'da daha kuvvetli bir vaziyet alacaktır. Doğrul, *"bu dönemde Japonya'nın İngiltere ile harbe girmesi varid midir?"* diye sorarken, Japonya başvekilinin Japonya harici siyasetinin hiçbir değişikliğe uğramayacağına dair beyanatta bulunduğunu, bunun da Japonya'nın bir harbe girmek niyetinde olmadığını ortaya koyduğu şeklinde değerlendirmiştir. Bu açıklamalara göre Japonya, Amerika ve İngiltere ile Uzakşark'ta harbe girmek niyetinde olmadığı muhakkak ise bugünkü vaziyet devam edecek demektir" demiştir (Doğrul, 15.04.1941: 3).

Ömer Rıza Doğrul, Japonya ne zaman harbe girecek? Başlıklı makalesinde ise düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Muhtemel ki; Japonya'nın harbe girmesi Amerikan siyaseti üzerinde mühim bir tesir yapmayacak, yalnızca harbin büyük okyanusa taşınmasına sebep olacaktır. Amerika ile İngiltere, bu ihtimali hesaplayarak Avustralya ve Hollanda'nın Şarki Hind adalarında birlikte bu yeni harbi karşılamak için hazırlanmakta idiler. Japonya'nın Çin harbini ansızın kesmesi ve bu harpten bir lahza kurtulması muhtemel olmadığı, bilakis harbin büyük okyanusa ve Uzak Şark'a sirayeti Çin milliyetçilerine yeni ümid ufukları açacağı için bu harbin şiddetlenmesi beklenir (Doğrul, 10.05.1941: 3).

Ömer Rıza Doğrul'a göre Avrupa'da Sovyetler Birliği ile savaşa tutuşan mihver devletlerinin Japonya'yı harbe sürüklemek için uğraştıkları göze çarpmaktadır. Doğrul, konuyla ilgili yazısında şu ifadeleri kullanıyordu:

Rus-Japon saldırmazlık anlaşmasındaki asıl amaç ise Japonya'nın Amerika ile harbe girmesi ihtimaline karşılık Rusya'nın bu harpten istifade ederek Japonya ile uğraşmamasıydı. Diğer yandan Sovyetlerin beklentisi de Alman-Rus savaşında Japonya'nın tarafsızlığını koruması yönündedir. Ancak bu durum Mihverin işine gelmeyecektir. Çünkü Japonya bi taraflığını ilan ettiği takdirde, mesela Amerika, büyük okyanus yolundan istifade ederek Sovyetler Birliği'ne yardımda bulunabilir. Aynı şekilde Sovyetlerin Uzak Doğru'da büyük kuvvetler bulundurmasına gerek kalmaz ve bunun neticesinde Sovyetler Birliği buradaki askeri güçlerini Avrupa kıtasına çekebilir. Almanya'nın menfaatlerine göre Japonya tarafsızlık anlaşmasını inkâr ederek Rusya'ya karşı savaşa girer mi? Yoksa Rusya'nın Avrupa'daki savaş meşguliyetinden dolayı Çin'e yardım edememesini fırsat bilerek Çin harbini neticeye bağlar mı? Ancak bu noktada Japonya sessizliği korumakta ve herhangi bir tarafta olduğunu dile getirmeyerek bu suallere cevap vermek istemediği anlatılmaktadır (Doğrul, 29.06.1941: 3).

Ömer Rıza Doğrul, Çin-Japon Savaşı'nın dördüncü yıl dönümüne istinaden kaleme aldığı yazısında; Söz konusu savaşın her ne kadar Japonya'ya büyük kazanımlar sağlamış olsa da Çin milletinin Mareşal Çak-Kay Şek'in kumandası altında mücadeleye devam ettiğini, memleketlerini istiladan kurtarmak için çalışmakta ve imkânların müsaadesi nispetinde harbi devam ettirerek günün birinde bu kurtuluş savaşını şerefli bir mücadeleyle

sona erdirmeyi hedeflediklerini ifade etmiştir. Doğrul'a göre bu dönemde Japonya'nın vereceği karar yepyeni bir vaziyet ihdas edecek mahiyettedir. Şayet Japonya da Sovyetler'le harbe girmeye karar verirse bu karar, Uzakşark'taki Sovyet kuvvetleriyle Çin kuvvetleri arasında elbirliği vücuda getirmeye yardım edecek, bu da Çin-Japon Harbi'ni münferid ve müstakil bir harp olmaktan çıkararak dünya harbinin bir cephesi haline getirecektir. Japonya'nın Rusya'ya harp ilan etmesi, Uzakşark'taki Sovyet kuvvetlerinin Çin kuvvetleriyle elbirliği yapması Japonya'nın İngiltere'ye harp ilan etmesini veyahut Amerika'nın Japonya ile harbe tutuşmasını icap ettirmez. Fakat Japonya'nın Sovyetler'e harp ilan etmesi, Amerika ve İngiltere'nin Uzakşark'ta başlayan harbe karışmalarını intaç edecek bir takım karışıklıklar çıkarmaya çok müsaittir. Mihver devletleri ise Japonya'yı kendi arzuları ve menfaatleri dairesinde tazyik edebilecek vaziyette değildirler. Onun için Japonya'nın Sovyetle'rlle harbe girmemeyi tercih etmesi kuvvetle muhtemeldir (Doğrul, 08.07.1941: 3).

Japonya'da gerçekleşen hükümet değişikliğini ise şayet Japonya'nın yeni dış siyasetinde mihver devletleriyle ilişkilere önem verilmezse bunun Japonya'nın kendisine yeni bir yol çizmesi gerektiği şeklinde yorumlayan Ömer Rıza Doğrul, Japonya için yeni hedefin Fransa'ya ait olan Hindicini olabileceğini belirtmiştir. Zira Japonya'nın buradan Singapur'u tehdit ederek doğrudan İngiltere ve dolaylı olarak Amerika ile çatışması mümkün olacaktır. Doğrul, bununla birlikte Japonya'nın emellerinin bununla da sınırlı kalmayacağını ve Felemenk Hindistan'ının da Japonya'nın istila programına dâhil olacağını çünkü bu bölgenin Japonya'nın en muhtaç olduğu petrol ve kauçuk üretiminin yoğun olduğu bölge olduğunu vurgulamıştır. Ona göre İngiltere ve Amerika buralardaki statükonun bozulmasına asla razı olmayacaklardır. Sonuç olarak Japonya, Kuzey'e doğru hareket ettiği takdirde Rusya ile güneye doğru hareket ettiği takdirde ise Amerika ve İngiltere ile karşı karşıya kalacaktır (Doğrul, 19.07.1941: 3).

Ömer Rıza Doğrul'un bu ön görüşleri kısa zaman içinde gerçekleşmiş olup Japonya Fransız Hindicini'sini işgal etmeye başlamıştır. Aynı zamanda Japonya burayı ilk olarak Tayland'a ve ardından Felemenk Hindistanı'na geçmek için bir köprü olarak kullanacak ve asıl amaç ise İngilizlerin elinde bulunan Singapur'u tehdit etmek olacaktır. Japonya'nın Hindicini'yi ele geçirerek Mihver devletlerine yapacağı en büyük yardım ise İngiltere'nin savaşın Avrupa ayağında mihvere karşı kullanacağı askeri gücü Uzakşark'a çekmek olmuştur. Bunun yanında Japonya'nın savaştan Fransa'nın muvafakati ile Hindicini'ye girmesi, onun İngiltere'yi çok rahat bir şekilde tehdit etmesi ve hiçbir zorluk yaşamadan istediğini yapması anlamına gelecektir. Aynı zamanda Japonya Hindicini'ni ele geçirmekle Çin meselesini

halletmek ve Çin harbini tasfiye etmek yolunda da mühim, belki de kati adımlar atmış oluyordu. Çünkü Japonya, bu sayede Çin'e dışarıdan yapılacak bütün yardım yollarını kesmeye imkân bulacak ve Birmanya yolunu tamamen köreltecekti. Bu şartlar altında, Uzak Doğu'daki şartların her bakımdan Japonya'nın lehinde olan bir mahiyet aldığını düşünen Doğrul, bunu Sovyetler'in büyük bir harp ile meşgul, İngilizlerin Japonya ile mücadele edebilecek kuvvetler hazırlamak imkânından mahrum olması ve Amerika'nın Japonya ile harbe girecek kadar hazırlıklı olmamasına bağlıyordu (Doğrul, 26.07.1941: 3).

Japonya'nın Uzak Doğu'daki genişleme siyasetini ele alan Ömer Rıza Doğrul, konuyla ilgili yazısında özetle şu ifadeleri kullanmıştır:

Japonya'nın petrol, demir ve kauçuk gibi en fazla ihtiyaç duyduğu maddelerin Cenub Denizi'nin adalarında ve ülkelerindedir. Japonya bu kaynakları istismar ederek buralara hakim olmak ve İngiltere ile Amerika'nın iktisadi baskısından kurtulmak istemektedir. Yani Japonya'nın Cenub Denizi'ne doğru attığı adımın hedefi Hong-Kong, Filipinler, Malay ve Felemenk Hindistan'ı olabilir. Japonya'nın bu hedeflerine ulaşmasıyla Uzakşark'ta onunla boy ölçüşebilecek bir devlet kalmaz ve Japonya buralarda yerleştikten sonra Avustralya'nın istilasını bile hazırlamış olur. Acaba bu genişlemenin sonu ne olacak ve Japon milleti bu adada hudutsuz genişlik içinde ne yapacak? Japon milleti mevcudiyetini muhafaza ederek bu çok geniş âleme hâkim mi olacak? Yoksa mevcudiyetinin bu hudutsuzluk içinde eridiğini mi görecek? Bütün bunlar yarının meselesidir. Bugün görünen manzaraise Japonya'nın hiçbir fırsat kaçırmadan genişlemekte olduğudur (Doğrul, 28.07.1941: 3).

Yine bu süreçte gelişmelere göre büyük bir savaşın patlak vermesinin kaçınılmaz olduğunu ifade eden Doğrul, Japonya, Çin, Hindçini ve Hollanda Hindistanı'nın Fransa, İngiltere ve Amerika tarafından değil, kendisi tarafından istismar olunmasını istemekte ve onun için bütün bu devletleri Uzakşark'tan uzaklaştırmaya çalışmakta olduğunu ifade etmiştir. Zira Avrupa harbi Japonya'nın bu yoldaki ihtiraslarını tatmin için en müsait zemini hazırlamakta ve Japonya bu zeminden istifade etmektedir. Japonya ile İngiltere ve Amerika arasında ihtilaf bu mahiyette olduğuna göre, yani iki tarafta verimli bir takım iktisadi sahaların istismarını elde etmek istediklerine göre, Uzakşark'ta er geç bir harbin çıkmasını beklemek icap eder. Bu harbin patlak vermesi ise Japonya'nın yeni bir adım atmasına, mesela Hollanda

Hindistan'na yaklaşmak için Tayland'ı işgale teşebbüs etmesine bağlıdır (Doğrul, 20.07.1941: 3).

Bu dönem gerek müttefikler gerekse de Japonya için büyük bir savaşa giden yolun bir hazırlık devri mahiyetindeydi. Çünkü Japonya, Güney Adaları'na yayılma siyasetine devam ederken Amerika, ticaret gemilerini silahlandırmaya başlamış, İngiltere ise askeri tedbirler almak için Avustralya ile Filipin Adaları ve Singapur arasında sürekli hareket halinde bulunuyordu. Bütün bu mevcut gelişmeler Uzak Doğu'da her geçen gün yaklaşan bir fırtınanın kopmak üzere olduğunu göstermekteydi.

Ömer Rıza Doğrul'a göre, Japonya'nın İngiltere'yi de Amerika'yı da Uzakşark'tan külliyen uzaklaştırmak istediğini anlamak istemeyen bölgedeki diğer devletler, en nihayetinde bu hakikat ile karşılaştıkları zaman daha başka sahalarda ölüm kalım mücadelelerine girişmiş oldukları için Japonya'ya karşı kati bir vaziyet alamadılar. Buna karşın Japonya artık kesin bir adım atmak düşüncesinde olduğunu gösteriyordu. Bunun manası ya Amerika ve İngiltere'nin harp etmeden Uzakşark'tan çekilmeleri ya da Japon nüfuzunu kırmak için Japonya ile harp etmeleridir. Acaba İngiltere ve Amerika, Japonya ile harbe girerler mi yoksa bu harbi ileri bir tarihe mi bırakırlar? Şeklinde sorularla yazısını tamamlayan Doğrul, Japonya'nın tam bir yol ayrımında olduğunu ifade etmiştir (Doğrul, 20.10.1941: 3).

Yine bu günlerde, Japonya'nın ekonomik ambargolara maruz bırakılmasından dolayı hayati öneme haiz kararlar arifesinde olduklarını dile getiren Japonya Başbakanı, kısa zaman sonra Amerika'ya karşı savaş ilanı kararı verecektir.

Ömer Rıza Doğrul, Japon gazetelerinin yeni Japon hükümetinin askeri bir hükümet olmadığını söylemeler de hükümet yetkililerinin büyük bir askeri işi başarmak niyetiyle işbaşına geldiklerini saklamadıklarına dikkat çekerken, Japonya başbakanının Japon ordusundan her fedakârlığa katlanmalarını istediğini ve Japon bahriye nazırının da Japon ordusunun her ihtimale hazır olduğu şeklindeki açıklamasını hatırlatmıştır. Doğrul'a göre İngiltere'nin Uzakşark başkumandanı da Avustralya'da askeri tedbileri tamamlamak için çalışmaktadır. Bir görüşe göre Japonya'nın hiç olmazsa şimdilik takip edeceği siyasetin hedefi, Amerika ve İngiltere donanmasını pasifik ve Uzakşark'ta toplanmaya mecbur etmek ve böylece bunları Atlantik'ten uzaklaştırarak mihver devletlerine yardım etmektir. Fakat birçok deliller bu görüşün tam istikametini teyit etmemekte ve Japonya'nın bugünkü harbin hazırladığı müsait zeminden daha fazla istifade etmek azminde olduğunu göstermektedir. Yalnız onun bu geniş istifadeleri ne zaman tahakkuk ettirmek isteyeceği, bu istifadeler uğrunda ne zaman harbe girmeyi kestirdiği henüz belli değildir.

Bugün için en büyük ihtimal, Japonya'nın daha fazla Felemenk Hindistanı'na göz diktığı ve onun için İngiltere ve Amerika ile harbe girmeyi tercih edebileceğidir. Nitekim iki tarafın da Tayland'ı kazanmak için sarfettikleri mesai buna dalalet etmektedir. Japonya'nın Tayland'ı kazanması ise Uzakşark'taki rekabet mücadelesinde bir dönüm noktası teşkil eder. Çünkü bu sayede Japonya Singapur'a son derece yaklaşmış ve Felemenk Hindistanı'na sıçramak için en kuvvetli sıçrama tahtasını bulmuş olur (Doğrul, 21.10.1941: 3).

Yine bu dönemde basında çıkan haberlere göre Japonya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Japonya'nın üç hedefi olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, Çin'e yönelik faaliyetlerine üçüncü bir devlet tarafından müdahale edilmesini önlemektir. Bunun anlamı Japonya'nın Çin'e yönelik Amerikan ve İngiliz yardımlarının son bulması ve bunun neticesinde kendisinin istediği gibi Çin'in tamamına hâkim olmasıdır.

İkinci amaç; yabancı devletlerin Japonya'ya karşı giriştikleri ekonomik abluka gibi düşmanca hareketleri tasfiye etmek ve normal ekonomik ilişkileri yeniden kurmaktır. Bunun anlamı ise Amerika ve İngiltere tarafından uygulanan ekonomik ambargoları kaldırarak Japonya'nın ihtiyaç duyduğu maddeleri Amerika ve İngiltere dominyonlarından tedarik etmektir.

Üçüncü amaç ise Avrupa harbinin Uzakşark'a yayılmasına her şartta engel olmaktır. Bunun anlamı ise yapılan teşebbüsler muvaffak olmazsa Avrupa harbinin Uzakşark'a yayılmasına mani olan vasıtalar ortadan kalkacaktır. Harbin yayılmaması için Amerika ve İngiltere'nin Çin işinden el çekmeleri, sonrasında ise Japonya'ya iktisadi baskı uygulamaktan çekinmeleri gerekmektedir. Buna karşılık Churchill, Amerika Japonya ile harbe girerse, İngiltere'nin de derhal harp ilan edeceğini söyleyerek, Japonya'nın karşı duramayacağı devletlerle harbe girmektense sulha yanaşmasını tavsiye etmiştir. Ancak Japon yetkililer de bu tehdit içeren sözlere aynı sertlikle cevap vererek Japonya'nın istekleri karşılanmadığı takdirde Uzak Doğu'da savaşın başlamasına engel olunmayacağını, Japon milletinin savaş kararını büyük bir azimle vereceğini ifade etmiştir.

Ömer Rıza Doğrul, Uzakşark'a göre bu muharebeye girip girmemek Japonya'nın elindeydi. Çünkü İngiltere ile Amerika, ancak Japonya tarafından yeni bir taarruz vukuu bulduğu takdirde harbe girmeyi göze alacaklardır. Aksi takdirde büyük harbin sonuna kadar Uzakşark'ta kör topal bir sulha da razı olacaklardır. Bu şartlar içinde başlayan yeni müzakerenin hedefi harbi bir müddet daha geciktirmek midir yoksa ciddi bir anlaşmaya varmak mıdır? Bunu yeni konuşmaların seyri tayin edecektir. Şimdilik göze çarpan nokta, iki tarafın da mümkün mertebe harpten kaçınmak ve sulh halini bir müddet daha

uzatmak istedikleridir. Buna ne dereceye kadar muvaffak olacakları birkaç gün içinde anlaşılabilir (Doğrul, 02.12.1941: 3).

Pearl Harbor Saldırısı

Japonya, 7 Aralık'ta ABD'nin Pearl Harbor üssüne saldırarak İkinci Dünya Savaşı'nın Uzak Doğu ayağını da başlatmış oluyordu. Doğrul, bu saldırı ile yaptığı ilk değerlendirmede Japon askeri kuvvetlerinin öncelikle Tayland'a girdiğini ve sadece beş saatlik bir mukavemet ile karşılaştıktan sonra Tayland hükümetiyle anlaşma yaptığını belirtmektedir. Japonya'nın bu kadar kısa sürede Tayland hükümetini anlaşmaya zorlaması onun adına kazanılmış çok büyük bir başarıdır. Doğrul'a göre Japonya, Hindicini'ni işgal ettikten sonra boş durmamış, gizliden gizliye Tayland'ın işgalinin de alt yapısını oluşturmuştur. Tayland'ın Japonya ile anlaşması savaşın Uzak Doğu ayağındaki en büyük sürprizi olarak değerlendirilmiştir (Doğrul, 09.12.1941: 3).

Japonya'nın ABD ve İngiltere ile savaşa tutuşmasının ardından devam eden savaşın Çin ayağında da Japonya'ya karşı isyanlar artmıştır. Ömer Rıza Doğrul'un bu noktada yaptığı bir tespit ise şöyledir:

Büyük Çin milletinin kabahati komşusu Japonya'nın uyandığı ve yeni hayata, muasır seviyeye ulaşmak için çalıştığı sırada derin bir uykuya dalarak eski hayatın tereddütlerine sarılıp kalmasıdır. Yoksa o da uyanmak ve kalkınmak konusunda Japonya'dan geri kalmamış olsaydı Japonya'nın tecavüz ve istila hareketleriyle karşılaşmak bedbahtlığına asla uğramazdı. Fakat Çin, bu yolda çok geri kaldı ve bu sebeple yalnız Japonya'nın değil, bütün emperyalist devletlerin de tecavüzüne uğradı. Bu devletlerin her biri Çin diyarından imtiyazlar kopararak ve kapitülasyonlara benzeyen sistemlerden istifade ederek rahatça yaşama fırsatını elde etmişlerdir (Doğrul, 15.12.1941: 3).

Diğer yandan savaşın ilerleyen günlerindeki gelişmelere bakıldığında Japonlar, Malezya'da, Hong Kong'da, Filipinler'de, Büyük Okyanus'un ve Uzak Doğu'nun çeşitli bölgelerinde İngilizleri ve Amerikalıları meşgul ettikleri sırada Malay Adaları'na taarruz etmeyi de ihmal etmediler. Basında yer aldığı şekliyle bu adalar içinde ilk taarruza uğrayan Borneo Adası'dır. Japonlar bu adaya çıkmışlar ve sahil üzerindeki petrol kuyularını işgal ettiler.

Doğrul bu noktada savaşın henüz ilk safhada olduğunu, Amerika ve İngiltere'nin ancak ikinci safhada sahip oldukları gücü gösteremeye

başlayacaklarını ifade etmiştir. Doğrul'a göre Japonlar Borneo Adası'na yönelik yaptıkları işgal hareketleriyle asıl amaçlarının Japonya'nın ekonomik anlamda büyük yarar sağlayacağı, Doğu Hint Adaları'nı İngiltere, Hollanda ve Amerika'nın etkisinden kurtarmak ve buraları sömürmek olduğunu ortaya koymuştur. Doğrul, dönemin İngiliz siyasetçilerinin düşüncelerindeki değişimi dönemin önemli gazetecilerinden James Louis Garvin'in bir köşe yazısına dayandırarak şu şekilde ifade ediyordu:

Mister Garvin, Observer gazetesine yazdığı bir yazıda Japon tehlikesinin ehemmiyetini anlatarak Almanları mağlup etmenin dahi Japonya'yı aldığı yerlerden çıkarmaya yardım etmeyeceğini belirttiikten sonra bir an evvel Japonya'yı durdurmak lazım geldiğini izah etmektedir. Singapur teslim olmadan veya işe yaramaz hale gelmeden Cava zapt edilmeden Avustralya, ciddi surette hücumu uğramadan Japonya'yı kısa bir zamanda durdurmak lazımdır. Mister Garvin'i bu derece telaşa düşüren amillerin en büyüğü Japon muvaffakiyetlerinin müttefikler arasındaki irtibatı tehdit etmesi, bu yüzden İngiliz İmparatorluğu'nu temelinden sarsacak bir hareketin inkişaf etmesidir. Bu vaziyet Japonya ile mihver devletleri arasındaki elbirliğini büsbütün geliştirecek, İngiltere ile müttefiklerinin karşılaşmakta oldukları güçlükleri artıracaktır. Evvela hangisi, Almanya mı, Japonya mı? (Doğrul, 19.01.1942: 3).

Ömer Rıza Doğrul'a göre Uzak Doğu'da üç imparatorluk Japonya'nın savaşa girmesiyle mühim tehlikelerle karşılaşmaktadır. Bunlar Hindicini Fransız İmparatorluğu, Hollanda'nın Şarki Hint adalarındaki imparatorluğu ve Büyük Britanya İmparatorluğu'dur. Japonya gün gelecek bu bölgeyi Tayland'a verecek, Tayland İmparatorluğu'nu Mançukuo devleti gibi kuracak yahut buraları tamamen ilhak ederek Fransa'yı buralardan çıkaracaktır. Fransa bu akıbetlere boyun eğmekten başka bir şey yapamayacak vaziyette olduğu için onunla fazla meşgul olmaya gerek yoktur.

Hollanda'nın Şarki Hint İmparatorluğu'na gelince, Hollanda'nın kendisi hiç olmazsa şimdilik ortadan kalkmış olduğu halde şarki Hint'teki adalarından müteşekkil imparatorluğu İngiliz ve Amerikan yardımlarıyla kendini müdafaaya uğraşmaktadır. Esasen İngiltere, Amerika ve Hollanda sermayelerinin elbirliğiyle yaptığı bu adalar, siyaset ve idare bakımından Hollanda'ya ait sayılmakla beraber hakikatte İngiltere, Amerika ve Hollanda'nın müşterek malıdır. Bu yüzden İngiltere ile Amerika, bu adalara kendi malları imiş gibi alaka göstermekte, hatta uzakşark harbinin patlak vermesinden önce bu adalara vuku bulacak her tecavüzü kendilerine karşı yapılmış sayacaklarını söylemekte idiler. Sebebi yalnız bu adaların zengin

kaynaklarını istismara iştirak etmeleri değildir. Bu adalardaki kaynakların Japonya'ya geçmesinin bu memlekete vereceği kuvveti hesap etmeleri ve onu bu kuvvetten mahrum etmek istemeleridir. Fakat Japonya'nın ilk hedeflerinden biri de bu adaları zapt ederek iktisadi sıkıntıdan kurtulmak ve istihsal kudretini yükseltmektir. Şarki Hint adalarına malik olmak hırsı Japonya'nın bu sırada bilhassa Büyük Britanya İmparatorluğu'na da uzanmasını intaç etmektedir (Doğrul, 25.01.1942: 3).

Pearl Harbor saldırısı sonrası geçen 100 günün değerlendirmesinde Ömer Rıza Doğrul, Japonların gerçekten hayret verici neticeler aldıklarını, Hong Kong, Tayland, Malaya Yarımadası, Singapur Adası, her biri önemli devlet kurmaya yetecek genişlik ve zenginlikte olan ve Sumatra'dan başlayarak Yeni Gine'ye kadar muazzam bir silsile teşkil eden Şarki Hint Adaları'nı ele geçirdiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Amerika, İngiltere ve Hollanda donanmalarına en ağır darbeler indirilirken bu süre içinde Çin ile muharebeye devam edilerek Birmanya tehlikeye girmiştir. Doğrul'a göre İngilizler ile Hollandalılar bu sahalara yüzlerce yıl süren çalışmalar ve mücadeleler neticesinde yerleşebilmişlerdir. Dolayısıyla yüz gün içinde bütün bu yerlerden atılmayı havsalalarına sığdıramıyorlar ve onlar da bütün dünya gibi hayret ediyorlardı. Japonya'nın istilası Hollanda'nın Uzakşark'taki vaziyetini tamamıyla tasfiye etmektedir. 100 günlük Japon askeri harekâtı satvet bakımından bütün dünyada hayret uyandırmıştır. Japon siyasetinin de aynı muvaffakiyeti kazanıp kazanmayacağı apayrı bir mesele teşkil etmektedir (Doğrul, 10.03.1942:3).

Diğer yandan Japonya'nın 4 ay içinde 4 senede dahi başarılması güç çok büyük işler başardığını dile getiren Doğrul, her ne kadar müttefikler, Japonların işgal ettikleri yerlerdeki değerli maden kaynaklarını imha ettiklerini söylese de Japonlar da bu kaynakları işletmeye başladıklarını ve yeni tesisat kurarak hepsini işletmek için her şeyi yaptıklarını ifade etmiştir. Ona göre Japonya bu dört aylık sürede bir taraftan Hindistan'ın kapılarına dayanmış, diğer taraftan Avustralya'yı tehdide başlamış ve Hint Okyanusu'na hâkim olma için askeri teşebbüslere girişmiştir. Onun için Japonya'nın bundan böyle Hindistan'ı tazyik etmek ve Hint Okyanusu'na hâkim olarak İngiltere'nin Hindistan, Avustralya ve Orta Şark'la muvasalasını kesmek için her şeyi yapacağı tahmin olunabilir (Doğrul, 07.04.1941:3).

Japonların Çin'de 5 yıldır büyük bir vahşete sebep olduğunu belirten Ömer Rıza Doğrul, Çin-Japon Savaşının 5. yıl dönümünü konu ettiği yazısında şu sözleri ifade ediyordu:

Beş seneden beri hürriyet ve istiklâlini müdafaa için her fedakârlığı göze alan, kendi aleyhinde olan bütün şartlara

rağmen mukavemet eden ve tarihi asaletine yüksek seciyesine yakışan her kahramanlığı gösteren Çin milleti, hiç şüphe yok ki davasında haklıdır ve hür, müstakil yaşamak için göstereceği her mukavemet ve kahramanlık hür ve medeni insanlık tarafından ancak hürmet ve tebciile karşılanabilir. Çin milleti Japonya'ya nazaran daha geç uyanmış, garp medeniyetinin tekniğiyle silahlanmakta Japonya'da geri kalmış olduğu için komşusunun bütün Çin diyarını ve Çin'in yüz milyonları aşan nüfusunu Japon tahakkümüne rametmek isteyen tecavüzü ile karşılaşmış ve bu yüzden beş sene mütemadiyen dövüşmek mecburiyetinde kalmıştır. Doğrusunu isterseniz, bu Çin-Japon harbi şark kafası, şark ruhu, şark medeniyeti hesabına, utandırıcı bir iflas tezahürüdür. İnsanın hayvan gibi dövüşmek için değil, sulh hayatını inkişaf ettirmek ve bu hayatın nizametlerini bütün insanlığa yaşatmak için yaratıldığını anlayan ve anlatan ilk ışık ve aydınlık kaynakları da Avrupa'ya rahmet okutacak vahşetler sahnesi mi olacaktı?

Gerçi garbın tecavüzüne karşı koymak için onun silahlarıyla cihazlanmak ve onun sömürücü esaret sistemini kendi silahlarıyla köreltmek lazımdı. Fakat aynı silahları şarkın masum milletlerine karşı kullanmak reva mıydı? Ve Çin milleti gibi şerefli ve asil bir milleti esarete giriftar etmek için Avrupalı zihniyetiyle hareket etmek gerek miydi?

Japon milleti, Çin milletini esarete uğratmak istemekle maddeten tamamıyla Avrupalılaştırmış olduğunu, ispat ile kalmıyordu. Avrupalılaşmayı bütün yıkıcı illetleriyle yürekleri katılaştıran ve ihtirasları keskinleştiren bütün hastalıklarıyla benimsemiş olduğunu ve şarklılığın daha iyi, daha hisli, daha ileri bir insanlıkla temayüz eden en belli başlı vasfını kaybettiğini de belirtiyordu. Japonya'nın Uzakşark'tan müstevli ve sömürgeci nüfuzları ve tahakkümleri kovalaması, onun adına bir şerefti ve pek büyük bir muvaffakiyetti. Fakat Çin topraklarını istila etmek, Çin milletine esaret hayatı yaşatmağa özenmek, Japon hamlesinin istikametini değiştirmiş olduğunu gösteriyordu.

Ancak, Japonya'dan beklenen şey; istila siyaseti yerine Çin'in tam istiklâlini kurtarması için bu şarklı komşu devlete en geniş yardımı yapmasıydı. O zaman Japonya ile Çin, uzakşarkın hayatında yepyeni bir devir açan iki dost ve kardeş millet olarak var olacaktır. Çünkü ancak bu sayede uzakşark her yabancı nüfuz ve tesirden kurtulur ve şark kafası yeni bir dünya yaratmak için eski büyük rolünü yeniden ifaya imkân bulur (Doğrul, 07.07.1942: 3).

Ömer Rıza Doğrul, Japonya'nın Uzak Doğu'daki kaderini belirleyecek olanın kara ve deniz savaşları olduğunu ifade etmiştir. Kara savaşları için en büyük alan olarak Hindistan-Birmanya hududunu işaret eden Doğrul, İngiltere ve Amerika'nın Japonya'yı Birmanya'dan uzaklaştırmak ve Birmanya'ya bitişik yerleri geri almak için Japonya'ya taarruz etmek mecburiyetinde olduğunu vurgular. Doğrul'a göre bu taarruz muvaffak olur ve Japonya gerilerse, Japonya'nın Uzakşark'taki istikbali tehlikeye düşecektir. Deniz harbi ise bu kara harbini tamamlayacaktır. Japonya, İngiltere ve Amerika'nın donanmalarını imha ederse işgal ettiği yerlerde yerleşmeye imkân bulacak, İngiltere ve Amerika, Japonya'nın donanmasını imha ederlerse, Japonya'nın fütuhâtı boşa gidecek ve İngilizlerle Amerikalılar, ana Japonya ile irtibatı kesilen işgal kuvvetlerini kolaylıkla bertaraf edeceklerdir. Bu böyle olduğuna göre, Uzakşark'ta Çin'e yapılacak en büyük yardım, Hindistan-Birmanya hududunda, Japonlara taarruz etmektir. Çin için en mühim ikinci cephe budur. Buna ek olarak Mareşal Smuts, birkaç gün önce söylediği nutukta, harbin taarruzi ve nihai safhaya girdiğini, binaenaleyh bu sıranın pek mühim bir dönüm noktası olduğunu söylediğini ifade eden Doğrul, bunun gerçek olması durumunda gelecek Asya'nın çok mühim hadiselerle sahne olacağını ifade etmiştir (Doğrul, 24.10.1942: 3).

Pearl Harbor saldırısının birinci yıldönümünde konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında Doğrul, şu ifadeleri kullanıyordu:

Geçen yıl bugün Japonya ve Amerika'nın harbe tutuşmalarıyla dünya harbi bütün bütün genişledi ve yeryüzünde harbin tutuşturamadığı bir kıta veya okyanus kalmadı. Japonya, Amerika'nın inci limanına yaptığı taarruz sonrası Tayland'ı, Malaya Yarımadası'nı, işgal etti, Hollanda'nın Şarki Hint İmparatorluğu'nu Japonya hesabına benimsedi, Amerika'yı Filipin Adaları'ndan atarak bütün adalara yerleşti ve Birmanya işgaliyle Hindistan hududuna dayandı. Daha sonra Avustralya'yı çevreleyen adaları da işgal ederek Pasifik'te pek büyük işler başardı, çok parlak zaferler kazandı ve bütün dünyayı hayrete düşürdü. Japonya bu arada İngiliz donanmasına da ağır darbeler indirmeğe muvaffak olarak İngilizlerin en yeni zırhlılarını batırdı ve denizlere hâkim oldu. Bir hamle daha ederse Avustralya'yı da Hindistan'ı da çiğneyip geçerek belki de Kafkasya'dan Ortaşark'a sarkarak diğer mihver devletleriyle el ele verecekmiş gibi göz kamaştıran bir savlet göstermiş ve mütemadiyen ricat eden müttefiklerin gözlerini yıldırılmıştır. Bütün bu hadiseler vuku bulurken Amerika Avustralya ve Hindistan'da iki üs kurmaya çalışıyordu. Bununla birlikte bugün

İngiltere ve Amerika, Hindistan hududunu sağlama almış olup bu bölgeden bir mukabil taarruz başlatmak için hazır bekliyorlar. Bu hadiselerin cereyanı sırasında Amerika, bütün kaynaklarını seferber etti. Buna karşılık Japonya'nın da harp masrafları kat be kat arttı. Amerika istihsal nazırının son beyanatına göre 1943'te Amerika ile müttefiklerinin istihsalı bütün mihver devletlerinin istihsaline nispetle iki misli yükselecek ve müttefikler her yerde üstünlük sahibi olacaklardır. Geçen bir yıl zarfında Japonya, işgal ettiği her yeri muhafaza ediyor. Fakat Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı birer yığınak olarak kullanmaya imkân buldu. Bu yüzden Amerika ve Japonya arasında büyük muharebeler olacak ve bu muharebelerden sonra pasifikteki vaziyet tavazzuh edecektir. Belki 1943 yılı bu güne kadar görülen muharebelerle kıyas edilemeyecek şiddette muharebelere şahit olacak, iki tarafın harp gayretleri en kanlı savaşı getirecektir (Doğrul, 07.12.1942: 3).

Japonya ile müttefikler arasındaki mücadelenin seyrini değiştiren çatışmalar Midway, Mercan Denizi ve Solomon Adaları'nda gerçekleşen deniz savaşlarıdır. Müttefikler bu savaşlar neticesinde bir taraftan istilayı durdururken diğer taraftan mukabil taarruzda bulunuyorlardı. Japonya'nın savaşın ilk safhasında kısa zamanda kat ettiği mesafeler ve hız yavaşlamış olup müttefiklerin saldırıları her geçen gün daha da ağır bir hal almaya başlamıştır. Müttefiklerin bu dönemdeki kazanımlarından bazıları olarak Hindistan'da 1 milyonu aşkın asker sayısına sahip bir ordu oluşturulmuş ve Solomon Adaları'nda bulunan müttefiklerin üstleriyle Birmanya'ya karşı çıkarmalar yapılmış ve Japon askeri gücüne ağır darbeler indirilmiştir.

5 Mart 1943 tarihli gazetenin sür manşetinde “Cenub Pasifik'te Büyük Bir Savaş Neticelendi” başlığı atıldığı görülürken, ayrıntı kısmında 10 harp, 12 nakliye gemisinden oluşan 90 bin tonluk Japon kafilesinin imha edildiği, 15 bin Japon askeri ve subayının öldürüldüğü ifade edilmiştir. Konuyla ilgili “Hava Harbinin Kazandığı Ehemmiyet” başlıklı yazısında Ömer Rıza Doğrul, Japonların Avustralya ve çevresinde müttefik kuvvetlerinin ilerlemesine müsaade etmek istemediğini ve bununla birlikte Yeni Gine bölgesine büyük bir takviye güç gönderdilerse de Amerika bombardımanıyla 22 gemi ve 15 bin askerin imha edildiği vurgulamıştır. Bunun yanında Japonların birçok tayyareleri tahrip edilmiş ve müttefikler tam bir zafer kazanmışlardır. Doğrul'a göre müttefiklerin bu büyük zaferinin en önemli sebebi sahip olunan hava gücüdür. Bu düşüncesini de İngiltere hava müsteşarı Balfour'un “Günün veya gecenin hiçbir saatinde Mihverin huzur ve istirahat yüzü görmeyeceği”

şeklindeki açıklamasına dayandırırken, mihverin bundan sonra hava üstünlüğünü göstermelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Japonya'nın Uzak Doğu'daki bütün geleceğinin Çin harbini tasfiye edip edememesine bağlı olduğunu ifade eden Ömer Rıza Doğrul, Japonya'nın bu harbi süratle tasfiye edememesi durumunda müttefiklerin Hindistan ve Avustralya'yı birer büyük hareket üssü olarak kullanarak mutlak surette ana Japonya'ya taarruz etmek ve harbi asıl Japon topraklarına sıçratmak için Çin'den istifade etmek isteyeceklerini dile getirmiştir. Doğrul'a göre Japonya-Çin Savaşı'nı istediği gibi sona erdirebilirse mevkiini sağladığından sonra Hindistan'ı da mütemadiyen tehdit etmesine bir mani kalmaz. Sonra Japonya, Çin meselesini tasfiye etmekle pasifik harbini uzakşark harbinden tamamıyla ayırır ve pasifte kazandığı zaferleri daha fazla kolaylıkla idame eder. Japonya'nın istikbaliyle bu derece yakından ilgili olan Çin meselesinin hallolunup olunmayacağını gördükten sonra onun istikbali hakkında bir hüküm vermek mümkün olacaktır (Doğrul, 27.05.1943: 3).

Çin-Japon Harbi'nin 6. yıldönümü vesilesiyle konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında Ömer Rıza Doğrul, özetle şu ifadeleri kullanıyordu:

Japonya gibi asrın fen medeniyetiyle mücehhez olan bir şarklı millet, asrın silahlarıyla cihazlanmakta geciken diğer bir şarklı milletle 6 senedir dövüşüyor ve bu şarklı milletin topraklarını istila ediyor, onun Japon hâkimiyetine boyun eğmesi için durmadan uğraşiyor. Buna mukabil Çin milleti hayatını ve hürriyetini korumak için Japon istilasına karşı koyuyor, düşmanı son derece kuvvetli olmasına rağmen yurdunun genişliğinden, nüfusun çokluğundan ve bilhassa yaşamak azminin kuvvetinden istifade ederek milli savaşını idame ediyor. Japonya, Çin'in yarısından fazlasını istila etmiş olsa da Çin harbini tasfiye edememiş ve Çin milli hareketini ve milli mukavemetini ortadan kaldıramamıştır. Bu yüzden Çin'in mağlubiyeti kati bir mağlubiyet olmadığı gibi, Japonya'nın galibiyeti de kati bir galibiyet olmaktan uzak kalıyor ve yarı mağlubiyetle yarı galibiyet Çin-Japon Harbi'nin uzayıp gitmesine sebep oluyor. Bugünkü şartlar zamanla Çin'in müttefiklerden gelecek yardımlarla taarruza geçeceklerini, hatta müttefiklerin Japonya'ya karşı en çok güvendikleri kuvvetlerden birinin Çin olduğunu gösteriyor. Bu yol belki çok uzundur. Ancak 6 yıl harbe dayanan bir milletin bundan böyle de yıllarca dayanacağına inanmak icap eder (Doğrul, 08.07.1943:3).

Doğrul, konuyla ilgili bir diğer yazısında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Çin kurtuluş harbinin uzaması yüzünden harpten bıkan Çinli unsurların da milli hüviyetlerini kaybettiklerini, hatta şu veya bu şekilde milli davaları uğrunda mukavemet göstermekten feragat edecek hale geldiklerini söylemek, aklımızdan bile geçmez. Çin milleti tarihi hayatı içinde nice nice istilaları yenmiş ve dünyanın nice nice kasırgalarıyla boğuşarak hayatını devam ettirmiş bir millettir. Çin milleti kendinden o derece emindir ki baştanbaşa istilaya uğrasa dahi, uğradığı istilanın altından ruhi kudretiyle ve kültürüyle kalkabileceğine kısa bir zaman içinde kendisini istila eden milleti, nice milletler için bir kabristan teşkil eden mevcudiyeti içinde eriteceğine inanıyor.

Ancak müttefiklerin Çin'e yardım için en çok güvindikleri yol Birmanya yoludur ve bu yol şimdi Japonya'nın elindedir. Çin'in hala önemli bir taarruza geçememiş ve herhangi bir bölgeyi kurtaramamış olması, müttefik yardımları için başka bir yolun henüz bulunamadığını göstermektedir. Mesele Japonya ile işgal edilmiş olan Çin arasındaki mesafedir ve bu mesafe kolay kolay geçilir mahiyette değildir. Çünkü Japonya hayat ve memet mücadelesini burada yapacaktır. Müttefiklerin Japonya'yı yenmek için yaptığı hazırlıkların da ne derece yeterli olacağını gelişmeler gösterecektir (Doğrul, 04.12.1943: 3).

Winston Churchill'in Japonya harbinin çok uzun sürmeyeceğini söylemesi Ömer Rıza Doğrul tarafından bu savaşa her gün daha fazla önem verileceği ve sonuna kadar mücadele müttefiklerin mücadeleden vaz geçmeyecekleri şeklinde yorumlanmıştır. Bu düşüncesini destekler nitelikteki olayları ise Japonya ile harp için oluşturulan Cenubu şarki Asya kumandanlığının karargâhı Hindistan'ın merkezi olan Delhi'den Serendib Adası'na nakledilerek İngiliz deniz üslerine daha yakından temas etmesine imkân vermesi olarak sıralamıştır. Doğrul'a göre Serendib Adası, İngilizlerin en belli başlı üslerinden biri olduğu için karargâhın buraya nakledilmesi İngilizlerin Japonlara karşı büyük deniz harekâtına girişeceklerini göstermekteydi.

İngiliz donanması her geçen gün artan gücüyle 1942 yılına kıyasla çok daha güçlü hale gelmiş olup, beklenenin aksine Serendibi de Madagaskar'ı da Japonlara karşı muhafaza etmişlerdi. Serendib Adası'na naklin sadece birkaç gün sonrasında Sumatra Adası'na yapılan harekât neticesinde Japonların buradaki uçakları, gemileri ve tesisleri tahrip edilmiştir. Bu harekâtın muvaffakiyetle başarılmasındaki amillerden biri Japonların gafil avlanmaları cenubu şarki Asya kumandanlığının Serendib Adası'na nakledilmiş olmasına gereken önemi vermemeleridir. Fakat bu işin bir iki darbe ile

başarılacağını ve Japonların bu darbelere mukabele etmeyeceğini sanmak beyhudedir. Herhalde Japonlar, bu adalarla kurdukları irtibatın kesilmesine imkân vermemek için bundan böyle daha çok uyanık davranacaklardır. İşin kolay olmadığını bu güne kadarki tecrübeler göstermiştir. Bu yüzden iki taraf da karada, havada ve denizde hazırlanmaya devam ediyor. Fakat bu hazırlıkların geçireceği en büyük imtihanlar henüz ileridedir (Doğrul, 23.04.1944: 3).

1944 yazı Japonya’da her zamankinden daha sıcak yaşanıyordu. Zira müttefiklerin her geçen gün artan ağır darbeleri Japonya’nın savaş alanlarındaki başarısızlıklarını artırırken aynı zaman siyasi bir çalkantıya sebep olmuş, General Tojo kabinesi düşerken yerine General Koiso başkanlığında yeni bir kabine kurulması kararı alınmıştır.

Ömer Rıza Doğrul’a göre savaş sırasında bir kabinenin düşmesi sulh zamanındaki değişikliklere benzememektedir. Zira harp bütün bir milleti bir gaye etrafında toplar ve milletin harp gücünü azami muvaffakiyetle idare ederek zaferi kazanmayı ana siyaset haline getirir. Japonya’da da durum bu mahiyetteydi ve General Tojo, Japonya’nın girişmiş olduğu en büyük harbi idare etmek ve neticelendirmek üzere iş başına gelmişti. Diğer yandan Japonya’nın girişmiş olduğu harp, Japonya tarihinin yalnız en büyük harbi değildi, aynı zamanda Japonya’nın bütün mukadderatını tayin edecek en yaman ve en tehlikeli harpti. Japonya bu harp sayesinde ya garbi pasifikte ve şarki Asya’da hüküm süren ve bu haysiyetle dünyanın en büyük devleti olarak mevki alan, dünyanın mukadderatına tahakküm eden devlet olacak yahut son asırda bütün kazandıklarını kaybederek kendi adalarına çekilen ve çekilmeye zorlanan mağlup ve menkub bir devlet vaziyetine düşecektir. İşler mevcut şartlar gibi devam ettiği sürece Japonya Uzakşark’ta Çinlilerin ve müttefiklerin taarruzlarıyla karşılaşarak şarki Asya karasındaki geniş toprakları yavaş yavaş kaybedecek, sonra müttefiklerin pasifikte gün geçtikçe daha fazla kuvvetlenmeleri, deniz ve hava hâkimiyetini ele almaları yüzünden adaları da boşaltmaya ve ana vatanda harp etmeye mecbur olacaktır (Doğrul, 21.07.1944:3).

Müttefikler artık Tokyo’ya kadar ulaşmış ve başta Tokyo olmak üzere çeşitli kentleri uçan kaleleriyle her gün bombalar hale gelmiştir. Amerikalılar bunu gerçekleştirirken harbi ana Japonya’ya götürmekte gecikmeyeceklerini Japonya’ya bildirmişlerdir. Bu dönemde Amerika Hava Kuvvetleri Komutanı General Arnold’un Japonya’nın istilasını başlayınca kadar bu bombardımanların devam edeceği şeklindeki açıklaması dikkat çekicidir. Zira bu açıklamayla Arnold, Avrupa’da Almanlara karşı ne yapılmışsa Uzak Doğu’da da aynısının yapılacağını açıkça ifade etmiş oluyordu.

Mevcut şartlar ile ilgili Doğrul'un değerlendirmesi ise bu bombardımanlar neticesinde Japonya'nın ve Japon milletinin er geç istilaya uğrayacağı yönündedir. Ona göre bugün öncelikle dikkat çekici olan savaşın artık Japon adalarına varmış olduğu, anayurttan binlerce mil ötede dövuştüğünü, okyanusların ve denizlerin temin ettiği emniyet içinde harp gücünü azami derecede hızlandıracağını sanan Japon milletinin bomba sağanağı altında kalmasıdır. Müttefiklerin Uzakşark'ta ve pasifikte taarruza geçmelerinden beri Japonların mütemadiyen gerilemekte oldukları ve harbi Japonya'ya yaklaştıran üsleri bırakmak zorunda kaldıkları besbellidir. General Arnold'un dediğı gibi müttefikler Japonlarla ana Japonya adalarında harp edecekleri günü çok yakın görmeye başlamışlardır: *Görülüyor ki müttefiklerin bu defa Tokyo'yu bombardıman etmeleri yalnız bir ihtar mahiyetinde değildir. Belki uzun uzadıya hazırlanmış bir taarruzun başlangıcıdır. Belki ana Japonya'nın istilasını bu taarruz hazırlayacak ve bu sayede Avrupa harbi gibi Asya harbinin de ömrü kısa olacaktır* (Doğrul, 25.11.1944: 3).

Savaşın son yılına girildiğinde mecliste alınan bir karar üzerine Türk Hükümeti'nin Japonya ile ilişkilerini durdurduğu görölmektedir. Ancak bunun sebebi I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi arada mevcut olan herhangi bir anlaşmazlık değil, uluslararası dengeler ve bu dengelerde Türkiye ve Japonya'nın bulunduğu taraflar olduğu görölmektedir (Uluslan, 2001: 59).

Ömer Rıza Doğrul, siyasi ilişkilerin durdurulması kararıyla ilgili yaptığı değerlendirmede TBMM'nin ittifakla vermiş olduğu kararla Uzakşark'ta tecavüz siyasetini temsil etmekte olan Japonya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerin kesilmesiyle hem müttefiklerine yararlı olma siyasetini izlemiş hem de tecavüz cephesiyle ilişkileri kesmekle demokrasi davasına olan bağlılığını teyit etmiştir. Doğrul'a göre Japonya'nın son yıllarda izlediğı siyaset göz önüne alınırsa onun Çin'e karşı açtığı büyük savaşla milletler cemiyetine meydan okuması ve bu teşekkülü yıkmak siyaseti gütmekle tecavüz siyasetini ihya eden ilk devlet olduğu derhal belirir:

Bu da gösteriyor ki Japonya, son devir içinde tecavüz ve istila siyasetini açmakla ve devam ettirmekle temayüz eden devlettir. Japonya'nın öteden beri hedefi, yeni silahlarla silahlanmak konusunda geç kalmış olan Çin'i ele geçirmek ve sömürge haline getirmektir. Buna karşılık Çin milleti bütün vasıtalarla karşı koymuş ve harbin uzamasından dolayı zerre kadar yılmayarak harbi devam ettirmeye muvaffak olmuştur. Şayet Çin Japonya'ya karşı bu kadar direnememiş olsaydı müttefiklerin bugün elde ettiği başarılarından söz edilmeyecekti. Zira Japonya'nın bir taraftan Hindistan'ı diğer taraftan

Avustralya'yı istila edememesi vaziyeti değiştirmiş, müttefikler bu iki büyük üsse dayanarak mukabil taarruza geçmişlerdir. Bugün bu mukabil taarruz deniz ve hava yoluyla asıl Japonya'yı tehdit ettiği gibi yarın Çin toprakları yoluyla bu tehdidi büsbütün şekillendirecek ve o zaman şarki Asya'da yeni bir hürriyet devri doğacaktır. TBMM'nin bu kararının hayırlı ve uğurlu olduğu şüphe götürmez (Doğrul, 04.01.1945: 3).

Müttefiklerin her geçen gün artan saldırıları neticesinde Çin'e yardım için oldukça önemli olan Birmanya yolunun yaklaşık 2,5 yıl sonra Japonlardan geri alınması Çin açısından kurtuluşa giden yolun ilk defa bu kadar aydınlanması anlamına geliyordu. Bu olayın gerçekleşmesiyle ilgili kaleme aldığı yazısında Ömer Rıza Doğrul şunları ifade etmiştir:

Çin milleti şüphe yok ki dünyanın en sabırlı, en sağlam seciyeli ve yıkılmaz kültürlü medeni milletlerinden biridir. Biricik kabahati Çin milliyetinin olgunlaşma buhranları sırasında birbirine düşmesi, ayrılıklara uğraması, iç savaşlara dalması ve arada modern silahlarla kendini cihazlamayı ihmal etmesidir. Japonya ise modern medeniyeti benimsemek hususunda gecikmemiş olmaktan istifade ederek büyük bir imparatorluk kurmak yolunu tutmuş ve bilhassa Çin milletinin geri kalmış olmasından istifade ederek ona yüklenmiş ve topraklarını ele geçirmek için uğraşmış ve çok geniş ölçüde muvaffak olmuştur. Ancak Çin milleti bu istilaya boyun eğmedi ve durmadan mukavemet ederek Çin tarihinin en karanlık, en buhranlı devrinde Çin milli savaşının idaresini ele alan Mareşal an-Kay-Şek'in etrafında toplandı ve savaşı devam ettirdi. Senelerin geçmesine, katlanılan fedakârlıkların gittikçe ağırlaşmasına bakmayarak memleketlerinin hürriyet ve istiklâli için harp eden bu millet, yalnız kalmış olmaktan, dostlarının dahi yardımına nail olamamaktan yılmayarak gösterilebilecek her kahramanlığı göstermiştir.

Japonya Amerika ve İngiltere'ye harp ilan etmesinin hemen ardından Birmanya'yı işgal etmeleri Çin ile müttefikler arasındaki kara irtibatını kesmiş, bu da bu üç müttefikin el birliğiyle hareket etmesine engel olmuştur. Müttefiklerin en önemli abaları Çin'e giden bu yolları açmaktı ve 2,5 yıl sonra bunu gerçekleştirdiler. Zira müttefiklerin Çin için hazırladıkları yardımlar bu yoldan sel gibi akmaya başlamıştır ve bu akış durmadan devam edecektir. Çin kurtuluş harbi bundan sonra bambaşka bir mahiyetle kendini gösterecek ve dünyanın en büyük milletlerinden biri hürriyet ve istiklâline kavuşacaktır (Doğrul, 24.01.1945: 3).

Rus-Japon Tarafsızlık Antlaşması'nın Sona Ermesi

13 Nisan 1941 tarihinde Japonya ile Sovyet Rusya arasında iki tarafın da karşılıklı çıkarlarının gözetilerek imzalanmış olan anlaşmanın süresi 25 Nisan'da sona erecekti. Bu anlaşmanın süresinin uzatılmasıyla ilgili Rusya'nın isteksiz oluşu zaten zor durumda olan Japon yönetimini daha da zora sokacak bir mahiyet kazanmaktaydı. Rusya'nın bu isteksizliğini ortaya koyan çeşitli göstergelerden biri de Rusya'nın işgal ettiği Balkan ülkelerindeki bütün Japon diplomatlarını çıkarmasıydı. Beklenen oldu ve Sovyetler Birliği Japonya ile imzalamış olduğu saldırmazlık anlaşmasını uzatmayacağını Japonya'nın Moskova Büyükelçisi aracılığıyla Japon hükümetine bildirdi. Bu karar Japonya tarafında büyük bir hayal kırıklığı meydana getirse de hükümet tarafından *Anlaşmanın feshine rağmen biz Sovyetlere karşı tarafsızlık siyaseti gütmeye devam edeceğiz* açıklaması yapıldı.

Ömer Rıza Doğrul'a göre hadise çok mühimdir. Çünkü Sovyetler Birliği evvela Japonya'yı mütecaviz saydığını ilan etmiş ve ardından bu tecavüzün mahiyetini izah ederek tarafsızlık antlaşmasını yürürlükten kaldırmak istediğini bildirmiştir:

Düşmana yardım eden ve müttefiklerle harbeden bir tarafla tarafsızlık münasebetlerini ortadan kaldırmak acaba duruma bir hakiki mana ve mahiyet vermek için bir adım mı teşkil ediyor. Bugün bu soru Japonya için hayati bir değeri haizdir ve Japonya'nın karşılaştığı vahamet bu yüzden kat kat artmaktadır. Şu muhakkak ki Japonya da Almanya gibi şimdiden harbi kaybetmiştir ve Japonya bundan sonra boş yere uğraşıp didinecek, fakat daima vahametini arttığını görecektir (Doğrul, 06.04.1945: 3).

Doğrul'un konuyla ilgili yaptığı bir başka değerlendirmede ise Sovyet-Japon paktının Japon istila faaliyeti bakımından hiçbir değeri kalmadığı zira Nazist Almanya, Sovyetler Birliği karşısında galip geleceğine mağlup olduğu, diğer yandan bu pakt ile İngiltere ve Amerika'yı yenmenin hayalden öteye geçmeyeceğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Doğrul'a göre zira bu iki devlet Japonya'yı yenmiş olup Japonya en yaman tehlikelerle karşı karşıya gelmiştir. Netice şudur: Japonya bütün hesaplarında yanılmış ve karşılaştığı tehlikeleri arttırmıştır. Sovyetler Birliği'nin onunla yaptığı tarafsızlık misakını yenilemeyi reddetmesi, Japonya'nın son darbeyi yemek üzere olduğunun en

sarih alametidir. Hatta bunu bir idam hükmünün tasdiki mahiyetinde sayanlar da vardır (Doğrul, 7 Nisan 1945: 3).

Diğer yandan Sovyetler'in müttefiklerle birlikte harbe katılacak olması durumunda savaşın süresinin oldukça kısılacağını belirten Doğrul, Avrupa harbini elbirliğiyle kazandıkları gibi müttefiklerin Uzak Doğu harbini de elbirliğiyle kazanarak bütün dünyayı istila ve tecavüzden kurtarmış olacaklarını ifade etmiştir. Ona göre bu durum gerçekleşir mi gerçekleşmez mi bilinmez ancak Japonya bunu daima hesaba katmak zorunda kalacak ve bu ihtimal ona çok büyük korkular getirecektir. Japonya'nın bu korkudan kurtulmasına imkân kalmamıştır (Doğrul, 19.05.1945: 3).

Japonya Başbakanı Suzuki, gizli bir şekilde barış görüşmelerine başlamak istemiştir. Ancak kayıtsız şartsız teslim olmaktan kurtulmanın yanında, bu görüşmelerin halk tarafından duyulmasından çekiniyordu. Suzuki Stalin'i arabulucu yapmak istedi. Ancak Uzak Doğu'da savaşa girmenin uygun zamanını bekleyen Stalin Japon önerilerini uygun bulmayarak reddetti (Sander, 2010: 186).

Her geçen gün işgal ettiği toprakları bir bir elinden çıkarmak zorunda kalan Japonya'nın Sovyetler Birliği aracılığıyla müttefiklere barış teklifinde bulunduğunu ifade eden Ömer Rıza Doğrul, müttefiklerin bu teklifi kabul etmelerinin beklenmediğini belirtmektedir. Japonların en güvendikleri noktanın her yerdeki kuvvetlerinin ölümü hor gören, ölmeden evvel öldürmeyi bilen ve elinden geldiği kadar birçok kimseler öldürdükten sonra ölümü yılmadan karşılayan kahramanlıkla çarpışmalarıdır. Müttefiklerin Japonya'nın kayıtsız ve şartsız teslim olması dışında bir seçenekle antlaşma yapmayacaklarının muhakkak olduğunu dile getiren Doğrul, Japonya'nın bu seçenek dışında bir kabul ile gelmediği sürece sulh denemelerinin kesinlikle sonuçsuz kalacağını ifade ediyordu. Doğrul'a göre Uzak Doğu'da yakında bir sulh olmayacağı muhakkak olup Japonya, durumunun her geçen gün kötüleştiğini görmekle birlikte teslim olacak vaziyette de değildir (Doğrul, 07.06.1945: 3).

Okinawa'nın 82 gün devam eden ağır saldırılar sonucunda müttefiklerin eline geçmesi Japonya için artık kaçınılmaz acı sonun çok yakın olduğunu tüm dünyaya gönderiyordu. Ömer Rıza Doğrul'un bu önemli gelişmeyi konu alan yazısında özetle şu ifadeler kullanılmıştır:

Japonlar ölümü hor gören ve hiçbir fedakârlığı göze almaktan yılmayan bir cesaretle karış karış harp ede ede sonunda bu çok mühim mevki bırakmak ve teslim olmak zorunda kalmışlardır. Okinawa harbi tam manasıyla kesin mahiyeti haiz bir harpti ve Japonlar bu harbi kaybetmekle bütün muharebeyi kaybetmek

yolunu tutmuş olduklarını kendileri de anlamışlardır. Okinawa harbine kesin bir mahiyet veren en büyük amil bu adanın mevkiî itibarıyla ana Japonya'nın arka kapısı sayılmasıdır. Müttefikler bu kapıyı açtıktan sonra Japon şehirlerini ve sanayi merkezlerini durmadan bombalayacaklar ve Japon harp gücünü temelinden sarsarak büsbütün yıkmak imkânını elde edeceklerdir. Daha şimdiden anavatanın arka kapısını kaybeden Japonya'nın geçireceği imtihanlar, hakikaten müthiştir (22.06.1945: 3).

İngiltere, Amerika ve Çin tarafından Japonya'ya yönelik verilen notada Japonya'nın derhal direnişi sonlandırması istenerek bunun aksi bir durumda Japon anavatanının tamamıyla işgal edileceği tehdidinde bulunuldu. Söz konusu ültimatoma Başkan Truman, Mareşal Çan-Kay-Şek ve Mr. Churchill tarafından Japonya'ya özetle şu uyarılarda bulunulduğu görülmektedir.

- a) Japonya'yı dünya fütuhâtı yolunda seferber ederek onu aldatmış ve kötü bir şekilde sevk ve idare etmiş olanların yetki ve nüfuzu tamamen bertaraf edilmelidir.
- b) Yeni nizam kuruluncaya ve Japon askeri kudretinin ortadan kaldırıldığına dair kanat oluşuncaya kadar Japon arazisinin müttefikler tarafından tayin ve tespit edilecek noktaları tarafımızdan işgal edilecektir
- c) Japon Hükûmdarlığı'nın Honshu, Hokkaido, Kyushu, Shikoku ve tayin edeceğimiz diğer küçük adalar inhisar etmesi lazım gelecektir.
- d) Japon ordusu mensupları tamamıyla silahtan tecrit edilecektir.
- e) Şimdi Japon hükümetinden bütün Japon silahlı kuvvetlerinin kayıtsız şartsız teslimini ilan etmesini ve iyi niyet konusunda teminat vermesini istiyoruz. Aksi takdirde Japonya süratle ve tamamıyla tahrip edilecektir

Ancak diğer yandan acil olarak toplanan Japon kabinesi verilen ültimatoma ile ilgili görüşerek savaşa devam kararı aldı (Uçarol, 1995: 12).

6 Ağustos'ta yaklaşık 20 bin ton dinamite ve 2 bin ton büyük bombaya karşılık geldiği belirtilen ilk atom bombası Japonya semalarında Hiroşima kentine atılır. Atıldığı anda on binlerce cana mal olan bu eşi benzeri görülmemiş bomba dünyada ilk kez kullanılmıştır. Yine yazar Ömer Rıza Doğrul bombanın atıldığı günün hemen sonraki günü kaleme aldığı yazısında bu sonucun kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi.

Söz konusu yazısında Doğrul, Japonya müttefik güçler tarafından verilen ültimatoma kabul etmeyerek savaşa devam kararı vermesinin üzerinden henüz

10 gün geçmeden Japonya'nın tepesinde yepyeni ve eşi görülmemiş bombalar patlamaya başladığını ifade etmiştir. Doğrul'a göre şimdiye kadar defalarca imha harbinden bahsedilmiştir. Fakat kaçınılmaz olan asıl imha harbinin şimdi başladığı anlaşıyordu. "Japon yöneticiler bu imha harbine de dayanmayı göze alırlarsa koca bir milleti hırsları uğrunda feda etmiş olacaktı. Umalım ki bu yeni bombalar Japon yöneticileri yola getirmeye yetsin". Diyerek durumun vahametini gözler önüne seriyordu (Doğrul, 07.08.1945: 3).

Amerika tarafından atom bombasıyla yerle bir edilen Japonya'ya bir darbe de Sovyet Rusya'da geliyordu. Zira 8 Ağustos'ta Rusya Japonya'ya savaş açtı. Rus yönetiminin barışın en kısa zamanda sağlanması adına bu yola başvurulduğunu belirten açıklamasıyla karar Japonya'nın Moskova Büyükelçisi'ne bildirildi.

Ömer Rıza Doğrul da konuyla ilgili yazısında harbi kısaltmak, harp kurbanlarını azaltmak ve dünyayı azami süratle genel barışa kavuşturmak için Sovyet Rusya'nın Japonya'ya harp ilan ettiğini ifade etmiştir. Doğrul'a göre Sovyetlerin bu harp ilanı ile birlikte Japonya'yı çevirme hareketi tamamlanmış, Japonya şehirleri arasında müttefikler tarafından azami kolaylıkla bombalanamayacak şehir kalmamıştır. Bunun yanında Sovyetler Birliği ile Çin'in karadan taarruza geçerek Doğu Asya'yı temizlemeleri devri başlamıştır. Artık Japonya'nın harp etmeye devam etmesi intihardan başka bir şey değildir ve onun için harbin bitmesine bir şey kalmadığını söylemek en isabetli tahmindir (09.08.1945: 3).

9 Ağustos'ta ikinci atom bombasının Nagasaki şehrine atılmasıyla Japonya, İmparatorun hükümlerine haklarına dokunulmamak koşuluyla teslim olmayı kabul etti. Japonya'nın teslim olması başta Amerika, İngiltere ve Çin olmak üzere dünya genelinde büyük bir memnuniyetle karşılandı.

6 Ağustos'ta Amerikan B-29 uçağından atılan ve *Küçük Çocuk* parolasıyla adlandırılan atom bombası 350.000 Hiroşimalıyı günün ilk ışıklarıyla yakalamıştı ve sadece birkaç dakika içinde 10 km'ye kadar yükselen radyoaktif mantar bulutu şehrin %60'ını yerle bir etmişti. Çeşitli veriler bulunsada yaklaşık olarak ilk anda 150 bin kişi atom bombasının etkisiyle hayatını kaybetti. Amerika, Japonların henüz toparlanmasına fırsat vermeden II. Dünya Savaşı'nı sona erdiren ikinci atom bombasını *Şişman Adam* adıyla bu kez Nagasaki'ye atarak nüfusun yarısından fazlasının ölümüne sebep olmuştu (Turgut, 2001: 105).

Japonya'nın yaşadığı tarihteki bu en acı tecrübe ile ilgili değerlendirmesinde Ömer Rıza Doğrul, dikkat çekici şu ifadeleri kullanmıştır:

Japonya yarım asır önce dünya siyaset âleminde “Yeni doğan güneş” diye karşılanmıştı. Bu yeni doğan güneşin yarım asırdan fazla yaşayamamasının sebebi, tahammülünden fazla genişlemek hevesine düşmesi ve sulh yolu ile değil, harp yolu ile fatihlik ve cihangirlik hevesine kapılmasıdır. Bunun neticesi olarak bir şarklı milletin garp medeniyetini benimseyebileceğini ispat eden Japon milleti, bütün mevcudiyetini tehlikeye koymuş ve pek karanlık bir istikbale sürüklenmiştir (Doğrul, 10.08.1945: 3).

Doğrul’a göre Japonya’nın Pearl Harbor saldırısıyla birlikte Pasifik’te ve Şarki Asya’da tamamıyla hâkim güç haline gelmesi gerçekten takdire şayandı:

Ancak bütün bunlar bir rüya imiş. Çünkü 2 sene içinde İngiltere ve Amerika’nın mukabil taarruzları inkişaf ede ede ana Japonya’yı kuşatmakla neticelenmiş ve nihayet bu günkü durum doğmuştur.

Artık Japonya hakkında “Bir varmış bir yokmuş denilebilir”.

Japonya emperyalizm tecrübesini yaşamış ve alacağı dersi almıştır. Onun bundan sonraki hayatı bu dersten ne derece faydalandığını gösterecektir (Doğrul, 15.08.1945: 3).

Ömer Rıza Doğrul, yaklaşık 5 yıllık süre zarfında Japonya ile ilgili kaleme aldığı son yazısında Japon yetkililerin mağlubiyetin en büyük sebebi olarak Hiroshima ve Nagasaki şehirlerine atılan bombaları göstermelerine karşılık bunun müttefiklerin ortaya koyduğu başarıyla asla gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Zira müttefikler tarafından verilen bilgilere göre Japon donanması ve ticaret filosu hemen hemen ortadan kaldırılmıştır. Doğrul’a göre Japonya, Pearl Harbor saldırısı günü 382 savaş gemisine sahipken bugün sadece 55 adet zarar görmüş gemiye sahiptir. Japonların teslim oldukları sırada bütün kabahati atom bombasına yüklemelerini Almanya’nın Birinci Dünya Harbi’nde yenilmemiş fakat arkadan vurulmuş olduğunu iddia etmesine benzeten Doğrul, Bu iddianın hedefi milletin istikbalinden meysus olmamasını, ileride kendini toplayarak ve yeni silahlarla donatarak yeniden harekete geçmesini telkin etmek olduğunu ifade etmiştir.

SONUÇ

Ömer Rıza Doğrul, kaleme aldığı birçok yazısında olayları yakından inceleyerek yaptığı çok kapsamlı değerlendirmelerle halka gerek savaş bölgelerini gerekse de olayları en anlaşılır biçimde anlatma çabası içinde olmuştur. Bunu o kadar başarılı gerçekleştirmiştir ki o günün şartlarında günümüze göre bilgi akışının oldukça kısıtlı olduğu da düşünülürse savaş

alanlarıyla ilgili belki de hiçbir bilgisi olmayan bir okuyucu bile sadece onun yazılarıyla adeta bölgeyi gözünde canlandırabilmektedir. Bu yönüyle gerçekten büyük bir görev üstlenmiş olan Ömer Rıza Doğrul, o günün Japonya'sını ve siyasi gelişmeleri en güzel şekilde anlatmıştır.

Bugün bir gerçek var ki Ertuğrul Fırkateyni'nin elim kazası sonrası duygusal bir bağ ile birbirine bağlı olan Türk-Japon ilişkileri paralelinde Türk halkının her ne kadar karşılıklı aynı düzeyde olmasa da Japon milletine karşı sempatik duruşu söz konusudur. Ancak bu duruşun II. Dünya Savaşı dönemi Japonya'sına bağlı olmadığı da bir diğer gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Zira 1904-1905 Rus-Japon savaşıyla emperyalist güçlere karşı bir Asyalı güç tarafından elde edilen zafer olmasından dolayı başta Osmanlı olmak üzere birçok ülkede Japonya'ya karşı bir sempati uyanmıştır. Ancak bu zafer sonrası emperyalist bir güç haline gelen ve Büyük Asyacılık ideolojisiyle tüm Asyalı milletleri kendi şemsiyesi altında toplama hedefi olan Japonya, bu emellerine kavuşmadan hayatta yaşadığı en acı tecrübe ile bu emellerinden ebediyen vaz geçmek zorunda kalmıştır.

Yazılarında Çin milleti üzerine birçok değerlendirmede de bulunan Doğrul, bu milletin dünyanın en sabırlı, en sağlam seciyeli ve yıkılmaz kültürlü medeni milletlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Doğrul'a göre Çin milleti bu istilaya boyun eğmedi ve durmadan mukavemet ederek Çin tarihinin en karanlık, en buhranlı devrinde Çin millî savaşının idaresini ele alan Mareşal Çan- Kay-Şek'in etrafında toplandı ve savaşı devam ettirdi. Senelerin geçmesine, katlanılan fedakârlıkların gittikçe ağırlaşmasına bakmayarak memleketlerinin hürriyet ve istiklâli için harp eden bu millet, yalnız kalmış olmaktan, dostlarının dahi yardımına nail olamamaktan yılmayarak gösterilebilecek her kahramanlığı göstermiştir.

Ömer Rıza Doğrul'un yazılarında Japonya, açıkça işgalci bir güç olarak anlatılmıştır. O kadar ki yazılarını daima mihver ve müttefik güçler olarak iki kutup üzerinden işleyen Doğrul, müttefiklerden “Amerika ve İngiltere'nin Pasifik'te ne işi var?” sorusunu sormadan barışçıl güç olarak gösterme gayreti içinde olmuştur. Öyle ki; İngiliz sömürgesi bölgelerden bahsederken bölge halklarının ve yönetimlerinin sömürge olarak yaşamalarından gayet memnunmuş gibi yansıtması dikkat çekicidir.

Daha savaşın henüz başında kaleme aldığı yazasında Doğrul'un “ABD mütecaviz bir devlet değildir. Hiçbir milletin yurdunu istila etmemiştir ve hiçbir milletle savaş halinde değildir. İstila ve tecavüz Japonya'nın siyasetidir ve bu sebeple Japonya sonu gelmeyen savaşlara müdahil olmaktadır. ABD'nin mütecaviz bir ülke olarak lanse edilmesi Japonya'nın işgal ettikleri

yerlerdeki halkların her şeyini ele geçirerek emellerine ulaşmak için uydurdukları bir iftiradır. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nden yardım alan Çin, Japonya karşısında istiklâl ve hürriyetini kazanarak Japon istilasından kurtulacaktır. Böylece tecavüz ve istila siyaseti Asya'da sona erecektir. Çin milleti istilaya dayanarak bir gün Japon istilasını eritecek ve tam kurtuluşa kavuşacaktır". Şeklindeki sözleriyle ABD'yi bu derece övmesi ve adeta göklere çıkarması oldukça dikkat çekicidir.

Özellikle, II. Dünya Savaşı sonrası bugünün dünyasında Amerika başta olmak üzere emperyalist güçlerin Orta Doğu'da ve dünyanın birçok yerinde sözde barış getirirken kan ve gözyaşından başka bir şey getirmediğini görmüş olsaydı Doğrul, şüphesiz ki o günün sözde barış yanlısı olan Amerika'nın acımasız yüzünü tanımış olurdu düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Ömer Rıza Doğrul, Cumhuriyet Gazetesi, 1941-1945.
- K. M. Panikkar, (1969) *Asia and Western Dominance*.
- Janet E. Hunter, (2002) *Modern Japonya'nın Doğuşu*, Ankara.
- W. G. Beasley (1972) *The Meiji Restoration*, Stanford University Press, California.
- Fahir Armaoğlu, (1983) *Siyasi Tarih*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Kenneth G. Henshall, (1999) *A History of Japan*, University of Waikato.
- F. Şayan Uluşan, (2001) *Türk- Japon İlişkileri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Dr. Rifat Uçarol, (1995) “*Siyasi Tarih 1789-1994*” Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Mehmet Turgut (Ekim 2001), *Japon Mucizesi ve Türkiye* Türkiye İş Bankası Yayınları.
- D. M. Ketelbey, (1953) *A History of Modern Times, From 1789*.
- Oral Sander, (2010) “*Siyasi Tarih 1918-1994*” İmge Kitabevi Yayınları.

TÜRKİYE’DE KORE ÇALIŞMALARININ BAŞLAMASI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

M. Ertan GÖKMEN*

1. Kuruluş

Kore Dili ve Edebiyatı çalışmalarının Türkiye’de temelleri 1988 yılında atılmıştır. Ancak bu tarihten önceki Doğu Asya çalışmalarına bakmakta fayda vardır. Ankara Üniversitesi’nin 1946 yılında kurulmasından 10 yıl önce kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kuruluşundan itibaren Asya çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Fakülte ile yaşıt olan Sinoloji çalışmalarının başlaması Doğu Asya çalışmaları bakımından ülkemizde bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Doğu Asya çalışmalarının temelini oluşturan sinoloji araştırmaları fakültenin kuruluş amaçları ile örtüşmektedir. Bir başka deyişle, 3 Mayıs 1935 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na sunulan kanun tasarısında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kuruluş gerekçesi şöyle belirtilmiştir: *“Hükûmet merkezimizde bir taraftan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek tetkik ve araştırma kurumlarına olan ihtiyaç, diğer taraftan orta öğretim kurumlarımıza ulusal dil ve tarihimizin bilimsel ve en yeni anlayışlarına göre hazırlanmış öğretmen yetiştirmek ve bugünkü öğretmenlerimizin bu yönden bilgilerini tamamlamak gereği, Ankara’da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmasını icâb ettirmiştir”*¹ Tasarı 4 Haziran 1935’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen 2795 sayılı kanunun 22 Haziran 1935 tarih ve 3035 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Fakültenin ilk temelleri atılmıştır. Kuruluş gerekçeleri içerisinde olan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek tetkik ve araştırmalar uygun kurulacak disiplinlerden biri de bu tarihte Sinoloji olacaktı. Zira Türk tarihinin en önemli kaynakları Çin arşivlerinde ve Çince olarak yer aldığı bilinmekteydi. Bu sebeple Çince bilen, Çin arşivlerini araştırarak bilim insanları yetiştirmek Doğu Asya çalışmalarının mihenk taşı olması bakımından 30’lu yıllarda çok önemliydi, hala da bu önemini taşımaktadır.

* Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/kurumsal/fakulte-hakkinda/>

Ancak Doğu Asya çalışmaları bakımından önemli iki alan daha bulunmaktaydı. Bunlar, Japon çalışmaları ve Kore çalışmaları.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mevcut Sinoloji araştırmalarının yanında Türk tarihi ve kültürü araştırmalarını daha da genişletmek için 1986 yılında Sinoloji Anabilim Dalı öğretim Üyesi Prof. Dr. Pulat Otkan'ın girişimleriyle Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalını Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü çatısı altında kurulmasına karar veriliyor. Bu tarihte Türkiye'de Japonya araştırmaları (bundan sonra Japonoloji olarak kullanılacaktır) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin alandaki öncülüğüne koşut olarak bir ilk olma özelliği ile hayata geçirilmiş olacaktı. Takip eden yıllarda Fakülte çatısı altında lisans öğretimine başlanan Japonoloji çalışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında lisansüstü çalışmalar yapılması için yüksek lisans ve doktora programlarının açılması ile daha gelişecekti.

1988 yılına gelindiğinde Prof. Dr. Pulat Otkan, Fakülte bünyesindeki Sinoloji ve Japonoloji çalışmalarının tamamlayıcı ve destekleyici halkası olarak Kore Dili ve Edebiyatı (bundan sonra Koreanoloji olarak da kullanılacaktır) programının da açılması için çalışmalara başlamıştır. Koreanoloji çalışmalarının da Doğu Asya çalışmalarına eklenmesi ile eksik halkanın da tamamlanacağını, Kore çalışmalarının Türkiyat çalışmalarına da katkı sağlayacağı, Asya'nın en doğusunda yer alan Kore ile ilgili beklentilerinin çok yüksek olacağı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak açıklanacak gerekçelerle Prof. Dr. Pulat Otkan hem üniversitemiz yetkilileri hem de Ankara'da Kore Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nde görevli diplomatlar ile temaslara başlamıştır. Üniversite içinde idari olarak Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet Serin ile konuyu görüşmüş ve uygun bulunan teklif üzerine Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının temellerinin atılması için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fakülte Kurulunun 22.09.1988 tarihli toplantısı ile bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon Koreanoloji çalışmalarının fakülte, üniversite ve ülkemiz açısından açılmasının önemi, gerekliliği ile fakültemiz kuruluş amaçlarına uygunluğu konularını içeren bir rapor hazırlamaya başlamışlardır. Fakülte kurul kararı 27.09.1988 tarih ve 801 nolu yazı ile komisyon üyelerine tebliğ edilmiştir. Komisyon Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Canpolat ve Dilbilim Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Doğan Aksan ile Sinoloji Anabilim Dalı öğretim etüyesi Prof. Dr. Pulat Otkan'dan oluşmaktaydı.

8 Kasım 1988 tarihli hazırlanan raporda Anabilim Dalını Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümünün içerisinde kurulmasına karar verilmiştir. Son Yıllarda Kore ile artan ilişkilerin sonucu, bu ülkeyi tanıyan dilini ve kültürünü

bilen elamanlara, gerek devlet kuruluşlarında gerekse özel kuruluşlarda gün geçtikçe duyulan gereksinime vurgu yapılmıştır. Bunun yanında etnik ve linguistik köklerinin Orta Asya'daki Altay Dağları çevresinde olan Türklerin ve Korelilerin ilişkilerinin incelenmesi ile Korece üzerine çalışmalar yapılmasının Fakültenin kuruluş amaçları açısından da uygun olacağı belirtilmiştir.

Komisyonun hazırladığı olumlu rapor neticesinde Prof. Dr. Pulat Otkan Anabilim Dalının kuruluş çalışmalarına hız vermiş olup Ankara'da lisansüstü çalışmalarına devam eden genç Koreli öğrencilerle irtibata geçilmiş ve kurulan anabilim dalında ders vermeleri için teklif götürülmüştür. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümünde doktora çalışmasına devam eden Kyoo-Seok Yeon, Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktora aşamasındaki Han Woo Choi ile eşi olan Hyo Cheong Kim kendilerine yapılan teklifi kabul etmişlerdir. Doktora aşamasında birer öğrenci olan üç Koreli genç akademisyen, kurulan genç Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının ilk öğretim elemanları olmuşlardır. Bu girişimlere ek olarak, Kore Büyükelçiliği ile de irtibata geçen ve destek isteyen Prof. Dr. Pulat Otkan'a olumlu yanıt verilmiş ve kurulan anabilim dalı için Kore'den de akademik desteğin gelmesi kesinleşmiştir. 1988 senesi içindeki bu çabaların sonuna gelinerek Korea Research Foundation tarafından bir Koreli öğretim üyesi gönderilmesi dair karar resmi olarak Fakülteye iletilmiştir. 1989 yılı için Ankara Üniversitesi'nde Korece dersler vermek üzere Busan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Jong İl Kim'in bilgileri fakülteye ulaştırılmıştır. Üçü Türkiye'de lisansüstü çalışmalar yapmakta olan ve Kore'den gelen bir profesör ile teşkilatlandırılan Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına ilk öğrenciler 1989-1990 öğretim yılında alınmışlardır. Koreli dört öğretim elamanı dışında Anabilim Dalı Başkanı olan Prof. Dr. Pulat Otkan'ın da bir ders vermesi ile öğrenime başlayan anabilim dalına ilk yıl için tahsis edilen on kişilik kontenjan dolmamıştır. 1989 yılında ilk olarak anabilim dalını tercih ederek kayıt yaptıran öğrenci sayısı yedide kalmıştır. İlerleyen yıllarda kontenjan Kore diline olan merak ve Kore'nin kalkınmasına eşgüdümlü olarak kademeli bir biçimde artırılmış, kontenjan üç yıl sonra 15 öğrenciye çıkarılmış, sonraki yıllarda ise kontenjan önce 20, sonra 25, 30, 40 öğrenciye yükselmiştir. Son olarak 2020 yılında anabilim dalının kontenjanı 50 öğrenciye yükselmiş bulunmaktadır.

Kurulduğu yıl 4 Koreli öğretim elemanı ile öğretim yapılmışken şu anda 1 profesör, 1 doçent, 1 öğretim görevlisi, 3 araştırma görevlisi olmak üzere toplam 6 Türk ve 1 Koreli öğretim görevlisi ile öğretim faaliyetleri devam etmektedir.

1989 yılında lisans programları ile Koreanoloji çalışmalarına öncü olan Ankara Üniversitesi'nden sonra sırasıyla Erciyes Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nde de Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurulmuştur. Bu üniversitelere ek olarak Medeniyet Üniversitesi'nde de Koreanoloji çalışmalarına zemin hazırlamak için Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurulmuştur ancak bu bölüm henüz öğrenci kabul etmeye başlamamıştır.

2. Lisansüstü Programın Kuruluşu

2.1. Yüksek Lisans Programı

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995 yılında yüksek lisans programını da açmış, programa ilk olarak bir öğrenci kayıt yaptırmıştır. Takip eden yıllarda kesintiye uğradığı yıllar olsa da günümüze kadar yüksek lisans programı açılmaya devam etmiştir. Şu anda programda kayıtlı öğrenim görmekte olan 4 öğrenci bulunmaktadır.²

2.2. Doktora Programı

Doktora programına ise Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2007 yılında başlanmış ve Koreanoloji çalışmalarına doktora düzeyinde de başlayan ilk üniversite Ankara Üniversitesi olmuştur. 2007 yılında başlayan doktora programından bugüne kadar iki öğrenci mezun olmuştur. Şu anda doktora programına kayıtlı ve tamamının tez aşamasında olduğu toplam 5 öğrenci bulunmaktadır.³

3. Mezunlar

Anabilim Dalında profesörlük kadrosundaki öğretim üyesi Türkiye'deki alanında akademik unvanları ilk alan kişi olması yanında Avrupa'da da Koreanoloji alanında profesörlük unvanı alan, Koreli öğretim üyeleri haricindeki, ilk profesördür. Ayrıca Anabilim Dalında doçent olarak görev yapan öğretim üyesi de Türkiye'deki Kore Dili ve Edebiyatı doktora programından mezun olan ilk doktora unvanlı akademisyen olarak araştırma ve öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Erciyes Üniversitesi Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda görevli olan iki öğretim üyesi de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı mezunlarıdır.

Türkiye'de Koreanoloji alanında ilk çalışmalara, mezunlara, unvanlara sahip olması yanında Anabilim Dalında profesör olarak görev yapan öğretim

² Yüksek lisans tezleri ilgili bilgiler çalışmanın sonunda yer alan Tezler başlığı altında verilmektedir.

³ Doktora tezleri ilgili bilgiler çalışmanın sonunda yer alan Tezler başlığı altında verilmektedir

üyesi Kore Cumhurbaşkanlığı tarafından tevdi edilen Kültür Alanındaki çalışmalar nedeniyle Cumhurbaşkanlığı Nişanını almaya hak kazanmıştır. Bu nişan Türkiye’de şu anda ilk ve tek olma özelliğine sahiptir.

4. Kore ile İlişkiler

Anabilim Dalı öğretim elemanlarının girişimleriyle Kore’deki akademik işbirliği içinde olunan 20 üniversite ve devlete bağlı 3 araştırma kurumu bulunmaktadır. Hankuk University of Foreign Studies ile 1992 yılında başlayan ilk üniversitelerarası ilişkiler aralarında dünyaca tanınan üniversitelerin de bulunduğu 20 üniversiteye ulaşmıştır. Ankara Üniversitesi ile 20 Kore üniversitesi arasında imzalanan ikili işbirliği protokolleri ile başta öğrenci değişimi olmak üzere öğretim elemanı ve materyal değişimi programları başarı ile yürütülmektedir. Her sene Anabilim Dalı öğrencilerinden yapılan seçmeler neticesinde başarılı olan, alttan dersi olmayan öğrenciler ikinci akademik yıldan itibaren bir dönemden 4 döneme kadar Kore’deki işbirliği protokolü bu üniversitelere değişim öğrencisi olarak gönderilmekte, karşılığında da bu üniversitelerden gelen Koreli öğrenciler Ankara Üniversitesi’nde öğrenim görebilmektedirler. Bazı Kore üniversiteleri ile de sınırlı miktarda da olsa materyal değişimleri ve öğretim elemanı değişimleri yürütülmektedir.

Ankara Üniversitesi ile anlaşması olan 3 akademik kurum ile de ilişkiler tek taraflı olarak Anabilim Dalına sağlanan olanaklar kapsamında yürütülmektedir. Anabilim Dalının kuruluş yılı olan 1988 yılından 1996 yılına kadar destek sağlanan Korea Research Foundation’dan yabancı dil olarak Korece öğretim materyalleri yanında her akademik yıl için bir Koreli öğretim üyesi desteği de sağlanmıştır. 1996 yılından itibaren bu desteği Korea Foundation sağlamış olup günümüze kadar bu destek süregelmiştir. Korea Foundation Koreli öğretim elemanı desteği yanında mezunlarımıza ileri Korece için Kore’de eğitim bursu, Anabilim Dalı öğretim elemanları için araştırma bursu, araştırma projesi desteği, bilimsel toplantı desteği ve yayına hazırlanan kitaplar için basım destekleri sağlamıştır. Söz konusu destekler halen sürmektedir. Ayrıca Academy of Korean Studies tarafından Anabilim Dalına Koreli öğretim elemanı desteği, araştırma bursu ve bilimsel toplantılar için destek sağlanmıştır. Academy of Korean Studies destekleri de devam etmektedir. Bunların yanında Literature Translation Institute of Korea, Anabilim Dalı öğretim elemanları tarafından çevrilen Kore romanlarına çeviri ve basım desteği sağlamıştır. Bu destek hem Anabilim Dalı öğretim elemanları için hem de mezun öğrencileri arasında Kore edebi eserlerinden Türkçeye çeviri yapmak isteyenlerin başvurusuna açık durumdadır. Bu devlet kurumlarına ek olarak dünyanın en büyük çelik üretici firmalarından biri olan

POSCO, Anabilim Dalı öğrencilerinden başarılı olanlara 8 yıldan beri düzenli olarak yıllık başarı bursu vermektedir. Ayrıca Samsung Electronics Korece öğretimine destek olması için bir dil laboratuvar bağışı yapmıştır.

1993 yılındaki ilk mezunlarından sonra günümüze kadar 23 dönem mezun veren Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalından yaklaşık 450 öğrenci mezun olmuştur. Mezunlar arasında Türkiye ve yurtdışındaki üniversitelerde akademik faaliyette bulunanlar olduğu gibi mezunların büyük bir kısmı Türkiye’de faaliyet gösteren Koreli firmalarda görev yapmaktadırlar. Uluslararası Kore firmalarında üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselen mezunlar bulunmaktadır. Kore Dili Edebiyatı Anabilim Dalı mezunları ayrıca Türk Hava Yollarında değişik pozisyonlarda, Kore’deki muhtelif şirketlerde, Türkiye ve Kore haricindeki diğer ülkelerde iki ülkenin de ilişkide olduğu değişik iş kollarında iş bulabilmektedirler. Kendi işlerini kurarak Türkiye ile Kore arasında ticari faaliyette bulunan mezunlar da bulunmaktadır.

SONUÇ

Doğu Asya çalışmaları Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kuruluş amaçlarından olan Türk tarihi ve kültürü araştırmaları bakımından en önemli çalışma alanları içerisinde yer almaktadır. Sinoloji, Japonoloji çalışmalarından sonra oluşturulan Koreanoloji çalışmaları, hem Ankara Üniversitesi hem de Türkiye için büyük önem taşımaktadır. 1988 yılında kurulmasına karar verilen Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı ile Türkiye’deki Koreanoloji çalışmalarının temelini atılmasında en büyük katkı sahibi olan merhum hocamız Prof. Dr. Pulat Otkan’dır. Sayın hocamızın Sinoloji ve Japonoloji alanlarına yaptığı katkı kadar büyük bir öneme sahip olan Koreanoloji çalışmalarına olan katkısı, Anabilim Dalının kuruluş yıllarından bugün itibariyle daha belirgin gözler önüne serilmektedir. Bugün Türkiye’de Koreanoloji alanında faaliyette bulunan Ankara Üniversitesi’nde bir ve Erciyes Üniversitesi’nde iki öğretim üyesine doğrudan, bunların haricinde Ankara, Erciyes ve İstanbul Üniversitesi’nde öğretim ve araştırma faaliyetlerinde bulunan 21 öğretim elemanına dolaylı olarak katkı veren kurucumuz merhum Sn.Prof. Dr. Pulat Otkan’a şükranlarımızı sunuyor, mekânının cennet olmasını diliyoruz.

EK:

**Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılmış Lisansüstü Tezler
Yüksek Lisans Tezleri**

- Gökmen, Mahmut Ertan, (1998), Korece'de Benzeşme Türleri, Benzeşme Türlerinin Korece Öğrenen Türklerdeki Görünümleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Her iki dildeki benzeşme türleri, daha önce bu konuda yapılmış çalışmalar ışığında incelenmiştir. Benzeşme türlerinin Korece ve Türkçe için görünümüleri incelenerek Korece öğrenen Türkler için Korecedeki benzeşme türlerinin hangilerinin kolaylık, hangilerinin ise zorluk yaratacağı tespit edilmiştir. Çalışmada oluşturulan varsayımlar, iki ayrı sormaca ile denekler üzerinde sınanmıştır. Sormacaların değerlendirilmesi ile ortaya konulan varsayımların doğrulukları kanıtlanmıştır. Kanıtlanan varsayımlar doğrultusunda da çalışmanın değerlendirme ve sonuç bölümlerinde Korece öğrenen Türk öğrenciler için benzeşme kurallarının kullanılması bağlamında bir takım tavsiyelerde bulunulmuştur.

- Köroğlu, Hatice, (1999), Şair Gim So-Vol'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Kore Edebiyatına Katkısı ve Şiirleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

1902 yılında doğan Gim So-Vol batı şiirlerini ilk defa Koreceye çeviren şairdir ve Gim Og'dan etkilenerek şiir yazmaya başlamış ve sonra bu yeteneğini geliştirmiştir. 1 Mart Hareketi'nin de etkisinde olan Şair Gim'in Rüya, İleride Bir Gün, Açelya Çiçeği şiirleriyle ünlenmiştir. Şiirlerini Minyo tarzında yazan şair bu tarza modern bir yaklaşım eklediği çalışma kapsamında ele alınmıştır. 1934 yılında girdiği bunalımdan çıkamamış ve intihar ederek yaşamına son vermiştir. 32 yıllık yaşamına 90 şiir sığdırabilmiştir. Kolay anlaşılır şiir teknikleri kullanması onun sevilen bir şair yapmıştır. Eserlerinin yansından fazlası bestelenmiştir. Günümüzde hala okullarda onun şiirleri şarkı olarak öğretilmektedir. Kore'de her yıl Gim So-Vol'u anmak için onun adına şiir yarışması düzenlenmektedir.

- Ferendeci, S.,Yeşim, (2000), Japon Sömürgeciliği Döneminde Kore Romanının Gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Japon sömürgeciliği her alanda olduğu kadar 1910 ile 1945 yılları arasındaki edebiyat alanını da etkilemiş Çağdaş Kore Romanı Japon baskısı altında gelişmeye çalışmıştır. "Gabo Yeniden Düzenlemeleri (Temmuz 1894

ile Ocak 1896)" adı altında gerçekleşen ve her alanda aydınlanmaya yönelik bir reform hareketiyle birlikte Çağdaş Kore Romanı oluşmaya başlamıştır. Kore, pekçok sebepten dolayı elverişli bir şekilde çağdaşlaşmayı gerçekleştirememiştir. Bu sebeplerin başında Japon sömürgeciliği gelmektedir. Kore, Japon sömürgeciliği yüzünden milli egemenliğini kaybetmiştir. Bu şartlar altında gelişen Kore Çağdaş Romanı batıdan gelen çağdaşlaşmayı kabul ederek aynı zamanda da milli bir şuurla ülkeyi ileri götürmeyi amaçlayan bir karaktere sahip olmuştur. 1945 yılında nihayet Kore, özgürlüğüne kavuşunca bazı yazarlar sansür olmadan özgürce eserler yayımlama ortamı bulabilmişlerse de eserlerinin kalitesi o kadar iyi olamamıştır. Somut olarak Kore Çağdaş Romanı Kore için en sancılı dönem olan Japon Sömürgeciliği Döneminde özveriyle çalışan pek çok yazar sayesinde gelişmeyi başarmıştır.

- Altundağ, Pınar, (2007), Kültürlerarası Yeterlilik ve Korece Öğretimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmada kültürlerarası yeterlilik ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilik açısından yabancı dil olarak Korece öğrenen üniversite öğrencilerinin kültürel yeterlilik seviyeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda tezde Türk ve Kore kültürü yapılan anketler aracılığı ile karşılaştırılarak öğrencilerde Kore dili ve kültürü hakkında merak uyandırmak ve onları bu dili ve kültürü öğrenmeye teşvik etmeye çalışılmıştır. Tezde uygulanan iki farklı anket Milton Bennet'in Kültürlerarası Duyarlılık Gelişme Modeli çerçevesinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Anket sonuçlarının analizleri ile öğrencilerin Korece öğrenimi sırasındaki kültürel yeterlilik dereceleri betimlenmiş ve öğrencilerin kültürlerarası yeterlilik profilleri saptanmaya çalışılmıştır.

- Yu, Eunmi, (2011), Türkiye'de Kültür Öğretimi Temelinde Yabancı Dil Olarak Korece Öğretimi Ve Kültürlerarası Uzmanlık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu tezde kültürlerarası yeterlilik ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilik açısından yabancı dil olarak Korece öğrenen üniversite öğrencileri ve Türkiye'de yaşamakta olan Korelilerin kültür öğrenme süreçleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada değer yargısı kuramını geliştirmiş olan Hofstede'nin yapmış olduğu beş farklı değer yargısı sınıflandırması ve Hall'ın geliştirmiş olduğu üst/alt bağlam ayırımına bağlı kültür bağlamından yola çıkılarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmalara bağlı olarak hazırlanan anketlerin uygulanması ve analiz edilmesi ile Korece öğrenen Türk öğrencilerin Kore'nin değer yargıları ve kültürü hakkındaki bilgi ve farkındalık seviyelerinin değerlendirilmesi, ayrıca Korelilerin değer

yargılarının Türklerin değer yargıları ile benzer ya da farklı olup olmadıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

- Gökçe, Özlem, (2013), Korecede Saygı Dili Üzerine Bir Örnekleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmada insan ilişkilerini belirleyen dilsel mekanizma olarak Korecedeki saygı dili konu edilmiştir. Saygı dili sistemi Lucien Brown'un sınıflaması baz alınarak üç başlık altında incelenmiş, bağlamlarına uygun olarak cümle örnekleri verilmiştir. Tezde Ankara Üniversitesi Kore Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin Korecenin saygı dili konusunda yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarını ve bu bilgiyi uygulamaya geçirip geçiremediklerini tespit etmek amacıyla kendilerine bağlamları farklı olan üç durum verilerek bu durumlara uygun e-posta yazmaları istenmiştir. Bu e-postalar çözümlenerek onların saygı dili bileşenlerini ne oranda kullanabildikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

- Banbal, Oktay Gökhan, (2015), Japon İşgal Döneminde Kore Yarımadası Ve Uzak Doğu'nun Siyasi Görünümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu çalışmada, Korelilerin, Japon işgali altında 1910 ve 1945 yılları arasında geçirdiği 35 yıllık dönemin idari, ekonomik ve sosyal yaşam açısından değerlendirilmiştir. Günümüzde *Kore Cumhuriyeti* (Güney Kore) ve *Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti*'nin (Kuzey Kore) yer aldığı Kore Yarımadası'nda, 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler üzerinde durularak Japon ilhakı öncesindeki dönem incelenmiştir. Ardından 20. yüzyılın ilk yarısında Japonya, Rusya ve Çin'in incelenmesiyle birlikte Uzak Doğu'nun içinde bulunduğu durum belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak da 35 yıl boyunca Japon işgal yönetiminin gerçekleştirdiği idari yapılanma ile ekonomik ve sosyal alanda getirdiği düzenlemelere yer verilerek Korelilerin, bu işgal döneminde geçirdikleri süreçler ele alınmıştır.

- Pala, Medine, (2017), Kore Savaşı'nın Dönemin Kore Edebiyat Eserlerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu tezde tarih, ekonomi, siyaset gibi disiplinlerde konu edilmiş olan Kore Savaşı'nın, dönemin Kore edebiyatına nasıl etki ettiği ve eserlerde ağırlıklı olarak hangi konulara değinildiği incelenmiştir. Çalışmaya dayanaklık edebilmesi bakımından savaş dönemindeki edebiyattan evvel, edebiyatın savaş öncesi arka planına kısaca değinilmiştir. Sadece roman türü üzerinden ele alınan dönem edebiyatı, edebi alanda adını duyurmuş olan Ha Geun-chan,

Choe In-hun gibi yazarların hayatları ve edebi kişilikleri üzerinden kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca yazarların Sunan Idae, Gwangjang savaşı konu alan eserleri özet şeklinde tanıtılmıştır. Toplumun içinden geçtiği bu süreci çalışmalarına yansıtaktan çekinmeyen yazarların kaleminden solumaya çalıştığımız dönemin atmosferi ile eserler değerlendirilmiştir.

- Aldemir, Zeynep, (2019) Korecedeki Bağlantı Soneklerinin Anlamsal ve Biçimsel Yönden İncelenmesi ve Öğretimi - –Aseo/Eoseo ve –Nikka Üzerine Bir Çalışma-, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu tezde öncelikle Korecedeki -aseo/eoseo ve -nikka bağlantı soneklerinin biçimsel ve anlamsal yönden incelenmiş ve neden bildiren -aseo/eoseo ve -nikka bağlantı soneklerinin biçimsel ve anlamsal açıdan karşılaştırılmıştır. Ayrıca yapılan karşılaştırmalar aracılığı ile bu iki sonekin doğru ve etkili öğretimi için öneriler sunulmuştur.

Doktora Tezleri

- Gökmen, Mahmut Ertan, (2002), Türkçe ve Korece Ezgi Örüntülerinin Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu çalışma, Türkçe ve Korece ezgi örüntülerinin değişik tümce türlerine göre gerçekleşme biçimlerinin gözden geçirilmesi ve önceki bulguların özgün veri ile yeniden değerlendirilmesi ile iki dilin karşılaştırılması amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın Türkçeye ilişkin özgün verisinin çözümlenmesinde, Praat ses analiz programı kullanılmıştır. Korece için ise daha önceki çalışmalarda yer alan betimlemeler kullanılmıştır. Korece ve Türkçe ezgi örüntülerinin karşılaştırılması aşamasında Chesterman (1998)'de yer alan ayrımsal işlevsel çözümleme yönteminin ilkeleri temel alınmıştır.

- Altındağ, Pınar, (2012), Avrupa Dil Portfolyosu ve Kültürlerarası İletişimsel Yeterlilik Bağlamında Türkiye’de Korece Öğretimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmada Ankara Üniversitesi Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında kullanılmakta olan öğretim materyallerini kültürlerarası yeterlilik ve Avrupa Ortak Başvuru Metni kriterleri çerçevesinde değerlendirilip, bunun için iki bölümden oluşan sormaca hazırlanmış, sormacalardan elde edilen veriler aracılığı ile Türkiye’de yabancı dil olarak Korece öğretimi ileride oluşturulacak öğretim materyalleri ya da programları için önerilerde bulunulmuştur. Öğretim materyallerinin değerlendirilmesi için iki farklı

öğretim materyali değerlendirme ölçeği, tek bir sormacada birleştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu ölçeklerden ilki olan Skopinskaja (2003) tarafından geliştirilmiş olan Kültürlerarası Yeterlilik ölçeğinden alıntı yapılarak hazırlanmış; ikincisi ise daha önce Gönül (2007) tarafından geliştirilen İletişimsel Dil Yeterlilikleri ölçeğinin sadeleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Çalışmadaki veriler SPSS programı kullanılarak istatistiksel olarak çözümlenmiştir.

- Gökçe, Özlem, (2020), Korece ve Türkçe Mutluluk ve Üzüntü Metaforlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bu tezde Korece ve Türkçedeki mutluluk ve üzüntü metaforlarını ele alarak hem kavramsal metafor kuramının evrenselliğini sınanmakta hem de birbirlerinden çok farklı coğrafyalarda konumlanan ancak aralarında uzun bir tarihsel bağ bulunan iki kültürün mutluluk ve üzüntü duygularını nasıl kavramsallaştırdığını tespit etmeye çalışılmaktadır. Tez kapsamında çevrimiçi derlemlerden toplanan veriler karşılaştırılarak iki dilde de mutluluk ve üzüntü duygularının kavramsallaştırılmasında kullanılan kaynak alanlar belirlenerek Korece ve Türkçe arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

KAVRAMSAL METAFOR TEORİSİ AÇISINDAN KORECE

Özlem GÖKÇE*

GİRİŞ

Bilişsel dilbilim, zihnin ve bedensel deneyimin anlamı oluşturduğunu, şekillendirdiğini göstermektedir. Kavramsal metaforlar ise bilişsel dilbilimin en çok ilgi gören konularındandır. Metaforların Antik Yunan'da kabul edildiğinin aksine günlük dilin bir parçası olduğunu ve insanların bu metaforları iradi değil bilinçsizce ürettiklerini ve bunlarla konuştuklarını iddia eder. Metaforu düşünceyle ilişkilendiren ilk araştırmacılar olmasa da 1980 yılında Lakoff ve Johnson'un metaforun kavram dünyamıza ait olduğunu iddia etmeleriyle Kavramsal Metafor Teorisi literatüre girmiştir. Bir bilişsel bilimci George Lakoff ve felsefe profesörü Mark Johnson İngilizceden topladıkları günlük dile ait örneklerle *Metaphors We Live By* adlı kitabı yayımlamışlardır. Kitap yayımlandıktan sonra dünyada çok ses getirmiş ve o günden bu yana araştırmacılar birçok dilden veriler toplayarak kavramsal metafor teorisine örnekler sunmuşlardır. Bu örnekler kavramsal metafor teorisinin evrensellik iddiasını desteklemekle beraber metafor söz konusu olduğunda dillerde birtakım farklılıklar olduğunu da göstermiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışmalarda kültürün ve bağlamın metaforun insan zihninde oluşumunda ne kadar belirleyici olduğu açığa çıkmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada kavramsal metaforların Korece açısından dilde nasıl tezahür ettiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Kavramsal Metafor Kuramı

Metafor, Antik Yunan'da bilişsel dilbilimin bakış açısından çok farklı bir şekilde değerlendirilmekteydi. O dönem metafor retorik bir parçası olarak dile zerafet, süs ve güç katan bir unsur olarak ele alınmaktaydı (Richards, 1965: 90).

* Dr. Ankara Üniversitesi.

Ancak Kavramsal Metafor Teorisi ile metafor günümüzde bambaşka bir boyutta değerlendirilmektedir. 1980 yılına gelene kadar kimi araştırmacılar metaforun retorikle sınırlandırılmayacağını, onun aslında insanın kavramsal dünyasından ileri geldiğini belirtmişlerdir. Ancak bu görüşü Lakoff ve Johnson geliştirmiş ve en sistematik biçimde açıklamışlardır. Lakoff ve Johnson (2003: 27), metaforun özünün bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek olduğunu belirtmektedir. Lakoff ve Johnson metaforun yalnızca dilde vuku bulmadığını, insanın kavram dünyasından çıktığını ve dildeki metaforların bu kavram dünyasının bir tezahürü olduğunu göstermişlerdir. Dolayısıyla dilsel metaforları mümkün kılan da insanda bulunan bu kavram sisteminin metaforik doğasıdır. 1980 yılında metafora getirilen bu açıklamalar ışığında metafor çalışmaları artık bilişsel dilbilimin bakış açısıyla ilerlemeye başlamıştır.

Peki kavramsal metaforun unsurları nedir ve nasıl meydana gelmektedir? Kavramsal metaforlarda iki alan (domain) devreye girmektedir. Bu alanlardan biri olan **kaynak alan** (source domain) daha somuttur, bu kaynak alan aracılığıyla anlaşılmaya çalışılan soyut alan ise **hedef alan** (target domain) olarak adlandırılmaktadır (Kövecses, 2002: 4). Biz çoğunlukla soyut olanı somut olan kavramla ilişkilendirerek ve ikisi arasında benzerlik ilişkisi kurarak anlamayı hedeflemekteyiz.

Bu noktada metaforun meydana gelmesinde rol oynayan beden kavramını anlamak önemlidir. Bedenleşmiş biliş (embodied cognition) kuramı, kavramsal metaforları anlamamızda önemli ipuçları sunmaktadır. Zira zihin ve dil günlük deneyimlerimizden bağımsız değildir. Dünyayı ve çevreyi bedenlerimizle algılamaktayız. Bedenimiz ve vücudumuzun duruşu ve fiziksel dünyayla etkileşimimiz metafor için kaynak alan olabilmektedir. Lakoff (2013: 45), metaforun soyut akıl yürütmeyi gerçekleştirebilmek için duyuşal motor faaliyetlerde kullandığımız nöral sistemleri uyarlamamıza yarayan sinirsel bir mekanizma olduğunu belirterek soyut akıl yürütmeye duyuşal motor sistemlerimize tabi olduğumuzu çünkü düşünebileceğimiz ve anlayabileceğimiz her şeyin bedenlerimiz, beyinlerimiz veya bunlara bağlı etkileşimlerimiz ile sınırlandığını ifade etmektedir.

Bedenleşmiş biliş vurgulayan yegane araştırmacı Lakoff değildir. Evans ve Green (2006: 44) de ampirik (empiricist) görüşün bilişsel dilbilim ve kavramsal metaforları anlamada önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Kavramsal metaforlar söz konusu olduğunda beden ve dil arasındaki ilişki göz ardı edilemez. Dünyayı bedenlerimizle tecrübe ederiz. Diğer bir deyişle, deneyimlerimiz bedenleşmiştir dolayısıyla bu deneyimler kısmen sahip olduğumuz bedenlerimizin doğasıyla yapılandırılır. İnsanlar soyut şeyler

hakkında konuşurken zihin ve beden arasındaki bu etkileşimden faydalanmaktadır.

İnsan kavramsal yapısının, düşüncesinin ve dilinin insan bedeniyle ilişkisini vurgulayan bir diğer araştırmacı felsefe profesörü Mark Johnson'dır. Johnson'a göre gerçekliğimiz bedensel hareket örüntülerimizle şekillenir (Johnson, 1987). O, insan bedeninin merkeziliğinin bizim için nelerin nasıl anlamlı hale geldiğini açıkladığını, deneyimimizi anlamlandırma, kavrama yollarını etkilediğini ifade etmektedir.

İmge Şemaları

Sahip olduğumuz bedenlerin algımızı nasıl şekillendirdiğini anlamak için imge şemaları kavramının biraz açılması gerekmektedir. Zira imge şemaları metaforların oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedir. Johnson (1987) bu terimi kullanarak insan vücudunun sınırları olduğunu ve bu sınırlar dahilinde dış dünyayı deneyimlediğimizi belirtir. Bir ağacı algılama, dik durma, merdiven çıkma, çocuklarımızın boyunu ölçme gibi her gün gerçekleştirdiğimiz aktiviteler esnasında algıladığımız DİKEYLİK şeması ve bedenimizi iç-dış sınırları olan bir üçboyutlu varlık olarak algıladığımız KAP şeması imge şemalarına örnek olarak verilebilir. Lakoff (1987), imge şemalarına örnek olarak PARÇA-BÜTÜN, ZİNCİR, MERKEZ-ÇEVRE, KAYNAK-YOL-HEDEF şemalarını göstermektedir. Başta İngilizce olmak üzere birçok dilde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar KAP şemasının varlığını KAP kavramsal metaforunun dilsel örnekleriyle kanıtlar niteliktedir.

Kavramsal Metafor Teorisinde Kültürün Rolü

Kavramsal Metafor Teorisinin literatüre kazandırılmasıyla Lakoff ve Johnson'ın özellikle evrenselliğe vurgu yapması dünyanın çeşitli yerlerinde araştırmacıları kendi çalıştıkları dillerdeki kavramsal metaforları incelemeye yönlendirmiştir. Bu çalışmalar duygu metaforlarının evrensel yönlerini ortaya koymuş olmakla birlikte İngilizceden farklı tezahür eden dilsel metaforları da ortaya çıkarmışlardır.

Kavramsal metafor teorisinin evrensellik vurgusu insan bedeninin dolayısıyla bedensel yetileri ve deneyimlerinin dünyanın her yerinde aynı olmasından ileri gelir. Ancak, her ne kadar insanın beden algısı evrensel olsa da ve bu da dünyanın bütün kültürlerindeki kavramsal metaforları güdülese de birtakım kültürel farklılıkların olduğu da bilinmektedir. Kövecses (2005: 3), metaforlardaki bu farklılıkları “variation” terimiyle ifade etmekte ve bunların en az evrensellik kadar yaygın ve önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kövecses kültürel farklılığa aşk soyut alanından örnek verir. İngilizce,

Macarca ve Çincede aşkın yolculuk, birlik, avlanma olarak kavramsallaştırıldığını ancak Çincenin bazı diyalektlerinde aşkın bir uçurtma olarak düşünüldüğünü belirterek aşk metaforundaki kültürel farklılıklara örnek sunmaktadır. Kim ve Kwon, Korece, Çince, Japonca ve İngilizcede bulunan duygu metaforlarındaki kültürel öğeleri karşılaştırmalı olarak ele aldıkları çalışmalarında Korece ve Çincedeki duygu metaforlarında Konfüçyanist öğelerin fark edildiğini İngilizcede Hristiyan kültürü ve bireysellik etkisinin görüldüğünü ortaya koymaktadır (Kim ve Kwon, 2016: 61).

Kövecses (2014), bilişsel dilbilimcilerin kavramsal metaforların oluşum sürecinde bağlamdan ziyade beden rolüne daha fazla dikkat çektiklerini vurgulamakta, kendisi ise kültürel farklılığa yol açan bağlamı en az bedensel deneyim kadar önemli bulmaktadır.

Korece ve Kavramsal Metafor Teorisi

Kavramsal metaforların güdülenmesinde kültürün önemli bir rolü olduğu birçok dilde gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya konmuştur. Literatüre bakıldığında 1980 yılından bu yana Korecedeki kavramsal metaforlarla ilgili olarak hatırı sayılır çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmı çoğu Batı dili olmak üzere dünya dilleri ile karşılaştırmalı çalışmalardır, dolayısıyla Korecenin kendine has kültürel özellikleri daha belirgin ortaya çıkmıştır. Bir kısmı ise yalnızca Korece üzerine eğilerek duygu, zaman gibi soyut alanların hangi somut alanlar vasıtasıyla yapılandırıldığını ortaya çıkarmıştır. Aşağıda Korece üzerine gerçekleştirilmiş çeşitli çalışmalardan alıntılar yapılarak metaforun günlük dilde ne kadar yaygın bir şekilde kullanıldığına dair örnekler sunulmuştur.

Duygu Kavramı İle İlgili Metaforlar

DUYGU KAPTIR

- (1) 장학금 시험 합격 소식을 받으니 가슴이 벅차요 /janghakgeum siheom hapgyeok sosigeul badeuni gaseumi beokchayo/

“Burs sınavını geçtiğim haberini aldığım için **kalbim dopdolu** (çok mutluyum)”

- (2) 여자는 화로 가득 차 있다 /yeojaneun hwaro gadeuk cha itda/

“Kadın öfkeyle dolu”

(3) 행복/기쁨이 넘쳐 흘렀다 /haengbok/gippeumi neomchyeo heulleotda/

“Mutluluğu/Sevinci taşı” (Gökçe, 2020)

(1), (2) ve (3)’te KAP imge şemasıyla güdülenen KAP metaforuna ait örnekler bulunmaktadır. (1)’de kalp bir KAP olarak algılanmakta, (2)’de kişi öfkeyi içinde barındıran bir KAP olarak, (3)’te ise mutluluk duygusu kabın içinden taşan bir sıvı olarak anlaşılmaktadır.

DUYGU SIVIDIR

(4) 행복감에 젖어든 그녀 /haengboggame jeojeo-eun geunyeo/

“Mutluluk duygusuyla **sırılsıklam** olan kız”

(5) 사람들의 얼굴은 슬픔에 잠겼네 /salamdeului eolguleun seulpeume jamgyeossne/

“İnsanların yüzü üzüntüye **batmıştı**” (Gökçe, 2020)

(4)’te mutluluk duygusu o kadar yoğundur ki kişi bu duyguyla ıslanmakta, (5)’te de yine üzüntü duygusunun yoğunluğuyla insan bu sıvının içine bataabilmektedir. Bu örnekler mutluluk ve üzüntü duygularının Korecede SIVI olarak algılandığını göstermektedir.

DUYGU DÜŞMANDIR

(6) 그는 화를 이기지 못했다 /geuneun hwareul igiji motaetda/

“O, öfkesini **yenemedi**” (Im, 2003: 148)

(7) 모든 슬픔을 이기는 기쁨 /modeun seulpeumeul igineun gippeum/

“Tüm üzüntüyü **yenen** mutluluk” (Gökçe, 2020)

(8) 행복감에 사로잡혔다 /haengboggame salojabhyeossda/

“Mutluluk tarafından etrafı **sarıldı**” (Gökçe, 2020)

(6) ve (7)’de öfke ve üzüntü gibi duyguların “yenmek” sözcüğüyle bir DÜŞMAN olarak algılandığı görülmektedir. Öfke ve üzüntü duyguları negatif duygular olduğundan yine negatif bir kavram olan düşmanla arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. (8)’de de benzer şekilde mutluluk duygusunun bir düşman gibi algılandığı ve kişiyi sardığı anlaşılmaktadır. Mutluluk

duygusunun İngilizcede de düşman kavramıyla ilişkilendirildiğinden yola çıkarak Kövecses (2002: 86) bu cümlelerde mutluluğun kişi tarafından kontrol altına alınmaya çalışıldığını ancak bunun işe yaramayarak mutlu olan kişinin duygu üzerindeki kontrolünü kaybettiğini belirtmektedir. Düşman kavramı gerçek hayatta olumsuz bir anlam içerse de olumlu bir duygu olan mutluluğun da bu kavramla ilişki kurularak kavramsallaştırılması ilginçtir.

MUTLULUK SICAKLIKTIR

Bazı kaynak alanların ise spesifik bir duyguya özel kullanılabildiği gözlenmiştir. Aşağıdaki örnek cümledeki kullanıma bakılacak olduğunda fiziksel dünyadaki SICAK sözcüğünün mutluluk gibi pozitif bir duyguyu kavramsallaştırmada kaynak alan olarak kullanıldığı görülmektedir.

(9) **푸근한 행복을 느꼈다** /pugeunhan haengbogeul neukkyeotda/

“**Sıcak** bir mutluluk hissettim” (Gökçe, 2020)

(8)’de mutluluk duygusu SICAK kaynak alanıyla ilişkilendirilmektedir. İnsanın fiziksel dünya algısının metafor güdülenmesine zemin hazırladığını gösteren bir örnektir.

Hayat Kavramı İle İlgili Metaforlar

İnsanlar hayat kavramını da daha somut alanlarla ilişkilendirerek kavramsallaştırabilmektedir. Aşağıda Korecedeki hayat hedef alanına somut dünyadan hangi kavramların kaynaklık ettiği örneklendirilmektedir.

HAYAT YOLCULUKTUR

(10) 인생은 단 한번 하나의 길을 가는 **여정**이다 /insaengeun dan hanbeon hanaui gireul ganeun yeojeongida/

“Hayat yalnızca bir defa tek bir yolu yürüdüğün bir **yolculuktur**” (No, 2009)

(11) 인생의 **뒤안길**에 서서 생각하면, 그 때 가지 못한 **길**에 대한 후회가 가득합니다 /insaengui dwiangire seoseo saenggakamyeon, geu ttae gaji motan gire daehan hu hoega gadeukamnida/

“Hayatın tozlu **yollarında** durup düşününce, o dönem sahip olmadığım **yol** için pişmanlık doluyorum.” (No, 2009)

HAYAT YOLCULUKTUR metaforunun örnekleri (9) ve (10)’da sunulmuştur. Bu örneklerde hayat hedef alanına YOLCULUK kaynaklık

etmekte ve iki alan arasında bir eşleme söz konusu olmaktadır. Bu dilsel örnekler Korecede hayatın yolculuk olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymaktadır.

HAYAT DEĞERLİ BİR ŞEYDİR

- (12) 내 인생은 다른 어떤 것과도 바꿀 수 없는 부모님의 소중한 선물입니다 /nae insaengeun dareun eotteon geotgwado bakkul su eomneun bumonimui sojunghan seonmurimnida/

“Benim hayatım başka hiçbir şeyle değiştirilemez ebeveynlerimin **değerli** hediyesidir”

- (13) 그래서 인생은 아름다운 축복입니다 /geuraeseo insaengeun areumdaun chukbogimnida/

“Bu yüzden hayat güzel bir **nimettir**” (No, 2009)

(11) ve (12)’de hayat hediye ve nimet olarak kavramsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla bu örnekler hayat gibi soyut bir kavramı değer verdiğimiz kavramlar aracılığıyla algıladığımızı ve hakkında konuştuğumuzu gösteren dilsel ifadelerdir.

HAYAT SAVAŞTIR

Korece ve İngilizcedeki hayat metaforlarını karşılaştıran No (2009: 218), Korecede İngilizceden farklı olarak hayatın savaş olarak algılandığını gösteren HAYAT SAVAŞTIR kavramsal metaforunu tespit etmiştir.

- (14) 매일매일 생활 전선에서 힘겨운 싸움을 계속하고 있습니다 /maeilmaeil saenghwal jeonseoneseo himgyeoun ssaumeul gyesokago itseumnida/

“Her gün hayatın ön saflarında zorlu bir **dövüşe** devam ediyoruz” (No, 2009)

- (15) 이전의 경험을 거울삼아 패배한 인생으로 끝내지 않겠습니다 /ijeonui gyeongheomeul geoulsama paebaehan insaengeuro kkeunnaeji anketseumnida/

“Bundan önceki deneyimlerimden yola çıkıp hayatımı **yenilgiye uğramış** olarak bitirmeyeceğim” (No, 2009)

Örneklerde görüldüğü gibi hayat kavramı ve savaş kavramı arasında bir benzerlik ilişkisi kurularak HAYAT SAVAŞTIR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada No (2009: 225) bu metaforun oluşumunu Kore halkının deneyimlerine dayandırmaktadır. Kore halkı gerek kendisi bizzat deneyimlemiş gerekse atalarından savaş tecrübelerini dinlemiş bir halk olarak savaşı yakından tanımakta ve hayatın zorluklarını savaşta karşılaşılan zorluklarla eşleştirmektedir. Ancak savaş deneyimi yalnızca Kore halkına özgü değildir. İngiliz toplumu da tarihinde savaş deneyimlemiş dolayısıyla savaşı kaynak alan olarak kullanma potansiyeline sahip bir toplumdur. Fakat bu noktada Kore toplumunun savaşlarda genelde yenilen taraf olması, varlığını ve topraklarını korumak için savaşmak durumunda kalması ve hep istila edilen taraf olması nedeniyle savaşın bambaşka bir kavram olan hayatı kavramsallaştırmasında kaynak olarak kullanmasında etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Düşünce Kavramı İle İlgili Metaforlar

Düşünce soyut bir kavram olmasından dolayı zihnimiz onu somut varlıklarla ilişkilendirerek algılamakta ve hakkında konuşmaktadır. Aşağıdaki örnekler KAP imge şemasının düşünce hedef alanına kaynaklık ettiğini göstermektedir.

DÜŞÜNCE KAPTIR

(16) 그는 생각에 빠졌다 /geuneun saenggage ppajyeotda/

“Düşünceye **düştü** (daldı)” (İ, 2001)

(17) 서론은 아주 많은 생각을 담고 있다 /seoroneunaju maneun saenggageul damgo itda/

“Giriş bölümü birçok düşüncelyi **içeriyor**” (İ, 2001)

(18) 그는 나쁜 생각에서 빠져 나왔다 /geuneun nappeun saenggageseo ppajyeo nawatda/ (İ, 2001).

“Kötü düşüncelerden **çıktı** (uzaklaştı)”

(16), (17) ve (18)’deki cümlelerde düşünce soyut alanı KAP somut kavramı ile ilişkilendirilerek anlaşılmaktadır. (16)’da düşünce fiziksel sınırları olan bir kap olarak düşünülmekte ve kişi bu kabın içine “düşerek” düşünce eylemini gerçekleştirmektedir. (17)’deki cümlede düşünce (16)’dan farklı

olarak bir kabın içindeki madde olarak düşünölmektedir. Bu cümlede de KAP metaforunun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Giriş bölümü fiziksel sınırları olan bir KAP, düşünce ise bu kabın içinde bulunan maddedir. (18)’de kişi yine bir kap olarak kavramsallaştırılan kötü düşüncenin içinden çıkmaktadır. Bu cümlede de düşünce bir KAP, kişi ise o kabın içindeki bir madde olarak algılanmaktadır.

DÜŞÜNCE BİNADIR

(19) 네 생각을 뒷받침할 만한 증거라도 있느냐? /ne saenggageul dwitbatchimhal manhan jeunggeorado inneunya/

“Düşünceni **temellendirebileceğin** bir kanıtın var mı?” (İ, 2001)

(20) 이것이 내 생각의 골격이다 /igeosi nae saenggagai golgyeogida/

“Bu benim düşüncemin **iskeleti**” (İ, 2001)

(21) 내 생각이 무너졌다 /nae saenggagi muneojyeotda/

“Düşüncem **çöktü**” (İ, 2001)

(19), (20), (21)’de bir soyut kavram olan düşünce alanının somut bir kavram olan bina ile ilişkilendirildiği görölmektedir. (19)’daki cümlede “düşüncüyü temellendirmek” ifadesinden, (20)’deki “düşüncemin iskeleti” ifadesinden, (21)’deki “düşüncesi çökmek” ifadesinden yola çıkarak zihindeki DÜŞÜNCE BİNADIR kavramsal metaforunun dile çeşitli şekillerde dökülebildiğini görmekteyiz. Bir kavramsal metaforun farklı dilsel metaforlarla günlük hayattaki tezahürünü gösteren örneklerdendir.

Yolculuk Kaynak Alanı İle İlgili Metaforlar

Aşağıdaki örneklerde yolculuk deneyiminin çeşitli hedef alanlar için kaynak olarak kullanıldığı ifadeler incelenecektir. Yukarıdaki örneklerin tersine bir kaynak alanın farklı hedef alanlar için kullanılabildiğine dair örnekler olarak sunulmaktadır.

İLİM YOLCULUKTUR

Korecede akademik araştırma, öğrenme süreci veya ilim de yolculuk kaynak alanıyla ilişkilendirilerek kavramsallaştırılabilmektedir. Aşağıda bu sürecin yolculuk tecrübesinden yola çıkarak nasıl algılandığını gösteren örnekler incelenecektir.

(22) 내가 지금 여기까지 걸어 온 학문의 **길**은 즐겁거나 쉬운 그런 것은 아니었다

/naega jigeum yeogikkaji georeo on hangmunui gireun jeulgeopgeona swiun geureon geoseun anieotda/

“Şimdi buraya kadar yürüyüp geldiğim öğrenme **yolu** keyifliydi ya da kolaydı diyemem” (Jeon, 2014)

(23) 인문학이라는 거대한 산을 마주대하고 서서 그가 지금까지

걸어온 길을 되돌아보고 /inmunhagiraneun geodaehan saneul majudaehago seoseo geuga jigeumkkaji georeoon gireul doedorabogo/

“Beşeri bilimler denilen o koca dağın karşısında durup şimdiye kadar **yürüdüğü yola** geri dönüp bakıp” (Jeon, 2014)

(22)’de “öğrenme yolu” ifadesi öğrenme eyleminin bir yolculuk olarak algılandığına işaret etmektedir. (23) de benzer şekilde “şimdiye kadar yürüdüğü yola geri dönüp bakmak” ifadesiyle beşeri bilimlerde yapılan çalışmaların bir yolculuk olarak algılandığını göstermektedir.

TARTIŞMA YOLCULUKTUR

Tartışma alanı yolculuk deneyimiyle ilişkilendirilerek kavramsallaştırılmaktadır.

(24) 근대의 경제학에 있어서 그 논의의 **출발점**이 되고 /geundaeui gyeongjehage isseoseo geu nonuiui chulbaljeomi doego/

“Modern çağın ekonomisinde bu tartışmanın **çıkış noktası**..” (Jeon, 2014)

(25) 모든 정체성과 주체성 담론의 **출발점**은 /modeun jeongcheseonggwa jucheseong damnonui chulbaljeomeun/

“Tüm kimlik ve özerklik tartışmalarının **çıkış noktası**” (Jeon, 2014)

(24) ve (25)’te “tartışmanın çıkış noktası” ifadesiyle tartışma ve yolculuk deneyimi arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Yolculuk deneyiminde olduğu gibi tartışmanın da bir çıkış/başlangıç noktası olduğu görülmektedir.

AŞK YOLCULUKTUR

(26) 한 남자와 한 여자의 만남이 이루어지면 그 순간부터 두 사람은
사랑이라는 **목적지를 향해 긴 여행을** 떠나는 여행객과 같다
/han namjawa han yeojaui mannami irueojimyeon geu sunganbuteo
du saramen sarangiraneun mokjeokjireul hyanghae gin
yeohaengeul tteonaneun yeohaenggaekgwa gatda/

“Bir adamla bir kadının buluşması gerçekleştiği andan itibaren iki kişi
aşk denilen **varış noktasına doğru uzun bir yolculuğa** çıkan yolcular
gibidirler” (Jeon, 2014)

(27) 마지막 한순간까지 홀로 **걸어온 길**을 사랑이란 이름으로 돌이
걸을 수 있어 너무나 좋습니다 /majimak hansungankkaji hollo
georeoon gireul sarangiran ireumeuro duri georeul su isseo neomuna
joseumnida/

“Son ana kadar yalnız **yürüdüğün yolu** aşk adı altında **yürüyebilmek** o
kadar güzel ki” (Jeon, 2014)

Yukarıda (26) ve (27)’de aşk hedef alanının yolculuk deneyimiyle
ilişkilendirilerek kavramsallaştırıldığı anlaşılmaktadır. Her iki cümlede de aşk
bir yol, âşık olan kişiler yolcu olarak algılanmaktadır. (26)’da aşk “varış
noktası”, âşık olan kişiler ise bu destinasyona doğru yürüyen yolcular olarak
ifade edilmektedir. Benzer şekilde (27)’deki cümlede de aşkı yaşamak bir yol,
bu yolu yürüyenler de âşık kişiler olarak ifade edilmektedir.

Bu örnekler Korecede kaynak alan olarak yolun ve yolculuğun ilim ve
duygular da dâhil birçok soyut alan için kullanıldığını göstermektedir.

Zaman Kavramı İle İlgili Metaforlar

Soyut bir kavram olan zaman hakkında konuşurken de insan beyni
metaforlardan faydalanmaktadır. Başta İngilizce olmak üzere birçok dilde
zaman kavramına hangi kavramların kaynaklık ettiği araştırılmıştır. Aşağıdaki
örnekler Korecede zamanın algılanışında uzamsal sözcüklerin işlevini
göstermektedir.

(28) 낭만주의 시대에 이르면 시인은 **앞** 시대와 정반대의 모습으로
나타난다 /nangmanjuui sidaee ireumyeon siineun ap sidaewa
jeongbandaeui moseubeuro natananda/

“Romantizm çağına gelince şair **ön** (önceki) çağla tamamen farklı bir
görünümüne kavuşur” (Min, 2014)

(28)’de konuşucu aslında bir uzam sözcüğü olan “ön” ifadesiyle geçmişte kalan “önceki çağ”ı kast etmekte dolayısıyla “ön”, geçmiş zaman için kullanılmaktadır. Bunun tam tersi olarak Korecede “ön” sözcüğü gelecek için de kullanılmaktadır.

(29) **앞으로** 이 땅에서 태어나 삶을 영위해야 할 후손들 /apeuro i ttangeseo taeona salmeul yeongwihaeya hal husondeul/

“Öne doğru (ileride) bu topraklarda doğup hayatını sürdürmek zorunda olacak gelecek nesiller” (Min, 2014)

(29)’da mekân belirten sözcük olan “ön”ün (28)’dekinin aksine gelecek zaman için kullanıldığı görülmektedir. Her iki cümlede de somut olan mekân alanına ait sözcüklerle soyut alan olan zaman kavramı arasında benzerlik ilişkisi kurularak zamanı anlamada kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Korecede her iki metafor da mümkündür: ÖN GELECEKTİR, ÖN GEÇMİŞTİR.

Sonuç

Bu çalışmada bilişsel dilbilim terminolojisinde hedef alan olarak adlandırılan görece soyut olan kavramları, kaynak alan olarak adlandırılan somut kavramlar aracılığıyla algıladığımızı savunan kavramsal metafor teorisinin Korecedeki görünümüne çeşitli örneklerle ışık tutmak amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan örnekler literatürdeki Korece için tespit edilmiş çalışmalardan toplanmıştır. Hayat, duygular, düşünce, tartışma, ilim, zaman gibi görece soyut kavramların kavramsallaştırılması sürecinde hangi somut varlıkların kaynaklık ettiğini ve bu soyut alanların zihindeki kavramsal eşleşmesini dilsel ifadeler aracılığıyla örneklendirmeye çalışmıştır.

Bu örnekler aracılığıyla günlük hayatımızda kavramsal metaforların ne kadar yaygın bir şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Örneklere Korece açısından bakıldığında kavramsal metafor teorisinin iddia ettiği gibi metaforun dilde değil zihinde başlaması açısından evrensel bir mekanizma olduğu gözler önüne serilmektedir. Ancak evrenselliğin yanı sıra kültüre özgü birtakım özelliklerin de bulunduğu görülmektedir. Savaş kavramının Korecede hayat hedef alanı için kaynak alan olarak kullanıldığı dilsel metaforlar bunun bir örneği olmuştur.

Bunun yanında kavramsal metafor teorisinin temelinde beden deneyiminin ve fiziksel dünya ile olan etkileşiminin yattığı iddiasının Korece için de geçerli olduğu örneklerde ortaya konmuştur. MUTLULUK SICAKTIR kavramsal metaforu ve kalp gibi organların duyguyu içinde

barındıran bir kap olarak kavramsallaştırıldığı ifadelerden Korecedeki metaforların güdülenmesinde bedensel deneyimin rolü ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma Korecede günlük dilde kullanılan metaforların yalnızca bir kısmını örnek olarak almıştır. Dilde kullanılan kavramsal metaforlar için çok daha kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin bir kaynak alanın hangi hedef alanları anlamada kullanıldığını araştıran veya belirli bir hedef alan seçerek o hedef alanın metaforik yapılanmasının incelendiği çalışmalar literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Dahası diller arasındaki benzerlik ve farklılıklara ve kavramsal metaforların kültürle ilişkisine ışık tutmak için karşılaştırmalı çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Türkçeyle yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar sayesinde Kore ve Türk kültürlerinin kavramsal metaforlara yansımadaki ortaklıklar ya da farklılıklar ortaya çıkarılabilir. Zira kavramsal metaforlar bu yönüyle toplumların ve kültürlerin belli konulara bakış açısına dair önemli ipuçları sunabilmektedir. Bu ipuçların yakalanması farklı kültürlerin anlaşılması ve hatta yabancı dil öğretiminde çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Evans, V., Green, M., (2006), *Cognitive linguistics: An introduction*, New York, Routledge.
- Gökçe, Ö., (2020), *Korece ve Türkçe Mutluluk ve Üzüntü Metaforlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- I, S. (2001), *한국어와 인지 Hangugeowa İnji (Korece ve Biliş)*. 박이정 Bagijeong.
- Jeon, H., (2014). *한국어 표현에 나타나는 여행 은유 Hangugeo Pyohyeone Natananeun Yeohaeng Eunnyu (Korece İfadelerdeki Seyahat Metaforu)*. *이화어문논집 Ihwaemunnonjip (Ehwa Dil ve Edebiyat Dergisi)*, 33, 75-103.
- Johnson, M., (1987), *The Body In The Mind*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Kim, M. ve Kwon, Y., 2016, “*감정 은유에 나타난 문화와 사고의 상호연관성 Gamjeong Eunyue Natanan Munhwawa Sagoui Sanghoyeongwanseong (Duygu Metaforlarındaki Kültür ve Düşünce Yapısının Birbiriyle İlişkisi)*”, *언어과학 Eoneogwahak (Dil Bilimi)*, C.23, S.4, s.61-81.
- Kövecses Z., (2002), *Metaphor A Practical Introduction*, New York, Oxford University Press
- Kövecses, Z., (2014), “*Creating metaphor in context*”, *International Journal of Language and Culture*, C.1, S.1, s.21-41.
- Lakoff, G., (1987), *Women, Fire, and Dangerous Things "What categories reveal about the mind"*, Chicago, University of Chicago.
- Lakoff, G., Johnson, M., (2003), *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press.
- Lakoff, G., (2013), “*Bedendeki Felsefe*”, J. Brockman(ed.), *Zihin içinde*, s.27-47, İstanbul, Alfa Yayıncılık.
- Lim, J. R. (2003). *Aspects of The Metaphorical Conceptualisation of Basic Emotions In Korean. Studies in Modern Grammar*, 32, 141-167.
- Min J. (2014). *공간 개념을 사용한 시간 표현에 나타난 한국어와 영어의 차이 Gonggan Gaenyeomeul Sayonghan Sigan Pyohyeone Natanan Hangugeowa Yeongeoui Chai. Eoneojeongbo (Mekan Kavramını Kullanan Zaman İfadelerinde Ortaya Çıkan Korece ve İngilizce Arasındaki Farklar)*. *언어정보 Eoneojeongbo (Dil Bilgi)*, 18, 51-72.

- No, J. (2009). “인생의 개념적 은유를 통해 본 영어와 한국어에서의 은유변이
İnsaengui gaenyeomjeok eunyureul tonghae bon yeongeowa hangugeoseoui
eunyubyeoni (Hayat Metaforları Aracılığıyla İngilizce ve Korecedeki Metafor
Değişimi)”. 새한영어영문학 Saehanyeongeoyeongmunhak (The New Korean
Journal of English Language & Literature), 51 (4), 209-228.
- Richards, I. A., (1965), The Philosophy of Rhetoric, New York, Oxford University
Press.

BUDDHİST KONSEYLERİN HİNT KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yalçın KAYALI*

GİRİŞ

Buddhizm'in¹ kurucusu, kendini ne tanrının bir peygamberi ne de onun bir temsilcisi olarak ilan etmiştir. Ama Gotama kendisinin, “Uyanmış” yani “Buddha” olduğunu söylemiş ve bu noktadan hareketle ruhani bir rehber ve bir keşiş olduğunu ileri sürmüştür. Onun öğretileri ise yalnızca, insanların kurtuluşunu amaçlamıştır (Eliade, 2017, akt. Kayalı, 2018: 179). Dört soylu gerçek² Buddha'nın öğretisinin özüdür. Aydınlanmasından kısa bir süre sonra, Benares'te verdiği ilk vaazda bunları beş eski yol arkadaşının yani müridinin önünde dile getirmiştir. Buddha'ya göre, dünyanın bir tanrı, bir yaratıcı güç veya ruh tarafından yaratılmadığı açıktır. Dünya var olmaya devam eder, yani insanların iyi veya kötü davranışlarıyla sürekli yaratılır. Nitekim cehalet ve günahlar artınca, yalnızca insan hayatı kısalmaz, evren de bozulmaya yüz tutar. Bu yeniden yaratılma süreci, sadece Buddhizm'de değil, Hindistan menşeli tüm inanç sistemlerinde mevcuttur (Eliade, 2017, akt. Kayalı, 2018: 182). Genel kanı, Buddha'nın kurtuluşa yani nirvanaya giden yolda yapılması gerekenleri, öğretileri vasıtasıyla müritlerine aktardığı yönündedir. Ancak Eliade'nin de ifade ettiği gibi, “Buddha hiçbir zaman Nirvana tanımını sunmaz, ama sürekli onun bazı vasıfları üzerinde durur. Arahatsızlar'ın³ (Arahant) sarsılmaz mutluluğa eriştiğini, nirvananın bahtiyarlık

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı; Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM), ykayali@ankara.edu.tr; Orcid:0000-0002-4917-3530

¹ Çalışmanın genelinde; Sanskrit dili kökenli Buddhizm, Buddha, Buddhist ve Buddhacı gibi terimsel sözcüklerin aslına sadık kalınmış ve orijinal yazımları tercih edilmiştir. İlgili sözcükler dilimize Budizm, Buda, Budist ya da Budacı şeklinde aktarılsa da bu durum Sanskrit dili fonetiği kuralları gereğince hatalıdır.

² 1. Dukkha (Acı), 2. Samudaya (Dukkha'nın kaynağı), 3. Nirodha (Dukkha'nın giderilmesi), 4. Magga (Dukkha'yı gideren yol).

³ Saygın, saygıdeğer kişi (Skr. Arhat) anlamına gelmektedir. Aydınlanmadan önceki son evrede

olduğunu, aydınlanan kişinin ölüm-doğum çemberinden kurtularak bir tür ölümsüzlüğü elde ettiğini ve keşiflerin de bu mertebeye erişebileceğini bildirir” (Eliade, 2017: 125-126). Ancak nirvananın niteliği ne olursa olsun, ona ancak Buddha’nın öğrettiği yöntemle yaklaşılabileceği kesindir. Yüzyıllardır bilinen bir dizi meditasyon ve yoğunlaşma, Buddhist anlayışa özgü kurtuluşa ulaşmanın en önemli anahtarıdır (Kayalı, 2018: 183). İşte tüm bu Buddhist öğretiler ve felsefenin devamlılığı, Buddha’nın ölümüyle tehlikeye girmiş; sözlü Buddhist geleneğin kayıt altına alınması zaruri hale gelmişti. “Buddha’nın ardılı olamazdı. Buddha, dharmayı (yasa) açıklamış ve samghayı (cemaat) kurmuştu. Şimdi dharmayı derleyip toplamak yani Kutlu Kişinin (Buddha) vaazlarını bir araya getirerek dinin kurallarını saptamak gerekmektedir” (Eliade, 2017: 282). Buddha’nın ölümünden sonra toplanan Buddhist konseylerde de işte bu kutlu gayeye ulaşmak amaçlanmıştı. Ancak bu faaliyetler yalnızca Buddhizm’in bir din olarak gelişimini desteklemekle kalmayıp tarihsel süreçte; Hint kültüründe, edebiyat, felsefe, din bilimleri ve siyasi tarih alanlarında da birtakım yenilik ve değişimlerin gerçekleşmesine zemin hazırlanmıştır.

Birinci Konsey

Pāli geleneğine ait literatürdeki anlatılara göre, kronik metinleri ve Buddhist inancın kaideleri ile ilgili bilgileri bir araya toplayıp değerlendirmek ve sınıflandırmak üzere Tarihi Saṅgīti (toplantı) yani ilk konsey toplanmıştır. Geleneksel anlayış bu konseyin, Buddha’nın Parinibbānasından⁴ hemen sonra Rācagriha’da toplandığını kabul etmektedir. Bu ilk konseyde bir araya gelen

bulunan kişiler için kullanılmakta olan bir terimdir. Arahat mertebesindeki kişilerin özel bir saygınlığı vardır. Genellikle Arahat, bir ermiş ya da çilecidir. Bu sebeple de artık dünyaya ait biçim ve duygulardan kendisini tamamen soyutlamıştır. Hinayāna aydınlanmasında en yüksek derecedir. Theravāda’da en yüksek idealdir. Her iki mezhebin taraftarları için de her devirde yalnızca bir Buddha olabilir, bizim devrimizin Buddha’sı da Gautama Buddha’dır. Dolayısıyla Arahatlık, günümüz insanının ulaşabileceği en üst mertebedir. Arahat, soylu sekiz yolu geçmiş, mükemmelleşmiş ve artık gelecekte bir daha doğmayacak kişidir (Leeming, 2018: 16-17).

⁴ Buddhist gelenekte son doğumda tam olarak aydınlanmış ve artık bir daha doğmamak üzere Nirvāna’ya kavuşma durumu için kullanılan bir terimdir (Skr. Parinirvāṇa). Buddha da ölümlerini Parinibbāna’ya kavuşmuş; bu yüzden onun yatar pozisyonunda betimlenen heykel, resim ve kabartmaları Mahāparinibbāna (Mahāparinirvāṇa) olarak nitelendirilmiştir (Kaya, 2017: 153-154).

keşişlerin, *Dhamma*⁵ ve *Vinaya*⁶ adı verilen Buddhist kutsal metinlerinin büyük bir bölümünü oluşturduğu iddia edilmektedir (Mayeda, 1964: 177; Chatterjee, 1975: 74). Ayrıca *Abhidhamma*'nın⁷ da bir kısmının ilgili konseyde bir araya gelen Buddhist rahipler tarafından derlendiği düşünülmektedir. Upāli ve Ānanda gibi önemli keşişlerin birtakım roller üstlendiği bu konseye Mahākassapa başkanlık etmiştir. Öğretilerin mahiyeti konusunda nadiren de olsa fikir ayrılıkları yaşansa da nihai gaye Buddha'nın öğretilerine en saf haliyle sadık kalmak ve değişikliklere izin vermemekti (Jinananda, 1956: 35; Panikkar, 1963: 27).

Dīpavamśa ve *Mahāvamśa* gibi kronik olmayan Buddhist eserlerde, *Çullavagga*'nın güvenilir bir kaynak olarak orijinalliğini koruduğu özellikle ifade edilmektedir. *Çullavagga*'da Mahakassapa'nın aslında Buddha'nın mahāparinirvāna'ya ulaştığında Kuşinagara'da olmadığı; öyle ki Pāvā'dan Kuşinagara'ya büyük bir keşiş heyetiyle birlikte yol alırken efendinin ölüm haberinin, Ācīvika mezhebi⁸ taraftarı olan çıplak bir çileci tarafından

⁵ Buddhizm'in temel ilkesidir (Skr. Dharma). Sanskrit dilindeki “dhrī” taşımak, korumak, kullanmak, geçinmek eylemlerinden türetilmiştir. Dhamma; yasa, adalet, emir, hüküm, öğreti, iş, görev, erdem, nitelik, doğa ve din gibi birçok anlama gelmektedir. Buddha'nın öğretilerinin tümüne Dhamma (Dharma) adı verilmektedir. Zira onun öğretisinde ilgili sözcüğün bütün anlamlarının var olduğuna inanılır. Çark (çakra) sembolü Dharma kavramı ile birleştirilmiş ve böylece erdem çarkı (dhamaçakra) dönmeye başlamıştır. Dharma, Buddha ve Samgha birlikte üç mücevheri oluşturmaktadır. Bunlara “üç sığınak” anlamına gelen triśarana da denir. Buddha öğretisinde dhamma sözcüğünün gerçeği oluşturan temel parçalar, izlenmesi gereken yasa, iyi nitelik ve gerçek anlamlarında kullandığı da olur. Edebî bir birikim olarak *Dhamma* ya da tam adıyla *Dhammapada* ise Pāli koleksiyonda *Suttapitaka*'nın *Khuddakanikāya* içerisinde yer alan 423 beyitlik bir eserdir. Buddhist etiği konu alır; arkaik dönem Hint Buddhizminin vazgeçilmez eserlerinden biri olarak tanınmaktadır (Akira, 2007 akt. Kaya, 2017: 71-73). Hindu kültüründe ise dharma, Hint'in en eski kutsal metinleri olan Vedalar'dan türemiş olan ve Hindu sosyal yapısı ve etiği ile ilgili olarak gelişen sosyal yükümlülükler ya da kurallar bütününe verilen isimdir. (Leeming, 2018: 44).

⁶ Manastır disiplini anlamına gelmektedir. Erkek ve kadın Buddhist keşişlerin yaşamlarını düzenleyen kurallar bütünü olarak nitelendirilmektedir. Bununla ilgili oluşturulmuş Buddhist kutsal metinlerine, birikimine *Vinaya Piṭaka* adı verilmektedir. Buddhist kutsal kitaplarının toplandığı üç sepetten biridir. Üç bölüme ayrılır: *Suttavibhanga* (Skr. Sūtravibhanga), *Khandakālar* (Skr. Skandaka) ve *Parivāra*. *Suttavibhanga* da kendi içerisinde; *Mahāvibhanga* ve *Bhikkunīvibhanga* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Khandakālar* ise *Mahāvagga* ve *Çullavagga* olmak üzere iki farklı eserden meydana gelmektedir (Akira, 2007 akt. Kaya, 2017: 209-210).

⁷ “En yüce öğreti” veya “Yüksek Din” anlamlarına gelir (Skr. Abhidharma). Bu koleksiyon Buddha'nın öğretileri ve Sūtralar üzerine yazılmış yorumlardır. Hint Buddhist okullarına ait Abhidhamma Piṭakalarının oluşturduğu edebî birikimde görülen dinsel ve felsefî öğretileri niteleyen bir terimdir (Kaya, 2017: 13-14).

⁸ Ācīvika okulu olarak da anılmaktadır. Buddha'nın zamanında var olan dinî bir okul ya da mezheptir. Maurya İmparatorluğu döneminde en parlak dönemini yaşamış olup kısa bir zaman içerisinde yok olmuştur. Ācīvika adı onlara, diğer Buddhist inanırları tarafından, dinî bilgilerini

ulaştırıldığı aktarılmaktadır. Bunun üzerine Subhadda olarak isimlendirilen Buddhist ermiş, acılarını yüksek sesli ağıtlar yakarak yaşayan diğer keşişleri uyarmış, onlara bu kederli hallerinden kurtulmaları gerektiğini söylemiştir. Zira bu ayrılış acı bir olay değil arzu edilen bir kurtuluştur. Peki efendilerinin nirvanaya ulaşmasıyla başsız kalan çok sayıdaki Buddhist inanır ve keşiş; onun ölümünden sonra ne yapacaktı? Buddhist öğreti ve geleneğin baş öğreticisinin bu faziletli gidişi inanırları arasında bir otorite eksikliğine ya da bozulma ve başıboşluğa sebep olabilirdi. Bu ve benzeri kaygılar, yaşlı ve saygıdeğer keşiş Mahākassapa'yı tedirgin etmişti. Buddhist öğretilerin geleceği, güvenilirliği ve özünün, saflığının korunması gerekiyordu. Efendilerinin, Dhamma'sı tehlikeye düşmemeliydi (Jinananda, 1956: 35-36; Varma, 1973: 93-94). *Mahāvamsa*'da belirtildiği üzere, Mahākassapa'nın endişelenmesini gerektiren daha birçok neden vardı. Subhadda gibi düşünen, yani elem ve kederi bir yana bırakarak Dhamma'nın özünün korunması için çaba gösterilmesi gerektiğine diğer keşişlerle birlikte, derhal bir konsey toplanmalıydı. Mahākassapa, efendisinin kutsal görevini üstlenerek aynı bilinç ve inançla, inanırlarının başına geçerek onlara liderlik etti. Zira Tibet *Dulva* metinlerinde ve Yuan Chwang'ın (Hiuen Tsang) da sonradan eserinde belirttiği gibi, Buddha'nın bu ruhani gidişiyle Dhamma öğretisinin de tamamen ortadan kalkacağını düşünen birçok insan vardı. Bu durum söz konusu konseyin bir an önce toplanması gerektiğinin önemli bir diğer gerekçesini oluşturmaktaydı. Yapılan birtakım görüşmelerin ardından konseyin Rācagriha'da toplanmasına karar verildi. Geleneksel anlayış toplantıların Saptaparnī mağarasında yapıldığını ile sürse de Tibet *Dulva* metinlerinde görüşmelerin Nyagrodha mağarasında gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Chattopadhyaya, 2010: 142-143). Schumann, I. Konseyin toplanmasıyla ilgili olarak *The Historical Buddha* adlı eserinde şu ifadelere yer vermiştir:

Mahāparinirvāṇa'ya ulaşmasının ardından, Buddha'nın müritleri arasındaki ilk huzursuzluklar baş göstermeye başlamış; 'Peki şimdi ne olacak?' sorusu başta büyük keşişler olmak üzere tüm inanırların aklını karıştırmaya başlamıştı. Özellikle ermiş Mahākassapa, Subhadda'nın sözlerinden fazlasıyla etkilenmiş; büyük Samaṇa'nın (Buddha) ölümünden sonra, keşişlerin cemaati kendi istedikleri gibi, gelişigüzel yönlendirmelerinden

geçim vasıtası haline getirdikleri için eleştirir nitelikte verilmiş bir isimdir. Mezhebin en önemli ruhani lideri Makkhalī Gosala'dır. Öğretisine ancak Cainist ve Buddhist metinler aracılığıyla ulaşmak mümkündür. Okulun kaderci bir anlayışı vardır; insanın yaşamında doğal koşullar belirleyicidir ve insanın kendi kaderi karşısında hiçbir gücü yoktur. İnsanın çabaları onun yeniden doğuş yönünü etkileyemez. Mensuplarının koyu bir *çilecilik* yaşam tarzını benimsediği kaydedilmiştir (Humphreys, 1962 akt. Kaya, 2017: 16).

endişelenmişti. Bunun üzerine Buddhist keşişleri bir toplantıya çağırdı ve ‘Saygıdeğer efendiler, *Dhamma* ve *Vinaya*’yı gelin hep birlikte okuyalım. Böylece itikadımızın ruhani liderini kaybettiğimiz şu günlerde, arı inancımızın sarsılmaz değerlerine kimse zarar veremesin, dokunamasın’ dedi. Zaten bir konsey (sangīti) toplama fikri, Buddha’nın kendisi tarafından da geliştirilmiş, öğretilerin ve uygulamaların bütünlüğünü sağlamak, hataları önlemek ve yanlış anlaşılmalari engellemek amacıyla sangha kurulmuştu (Schumann, 2016: 258).

Lokattaravāda’da yer alan anlatılara göre ise yüce konsey Vebhāra ya da Vaibhāra dağının kuzeyinde toplanmıştır. Buddhist saray şairi Aśvaghosha⁹ ise konseyin, Gridhrakūta dağındaki Indraśāla’da gerçekleştirildiğini aktarmaktadır. Pāli kroniklerinde de kral Acātaśatru’nun¹⁰ isteği üzerinde toplanan Buddhist konseyin, çalışmalarını Saptaparnī Mağarası’nda gerçekleştirdiği kaydedilmiştir. Ancak yapılan bütün arkeolojik çalışmalara rağmen, mağaranın yeri henüz tam olarak keşfedilememiş olsa da ilk Buddhist konseyin Racāgriha’da toplandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu lokasyonun lojistik açıdan elverişli olduğu, İmparator Acātaśatru’nun koyu bir Buddhist inanır olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Krallığın bütün olanaklarını bu tarihî

⁹ Buddhist kültüre sağladığı katkılarla tanınan (M.S. 2. yüzyıl), Hintli Buddhist dram yazarıdır (Skr. Aśvaghosha). Kuşan İmparatoru Kaniska’nın isteği üzerine toplanan Buddhist konseyde başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. *Buddhaçarita* ve *Saundarananda* adlı dramlarıyla tanınır ve Buddhist dram sanatının ilk temsilcisi olarak gösterilir. Eserlerini Sanskrit dilinde kaleme almıştır. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz ise oldukça sınırlıdır. Edebiyat tarihçileri Buddhist diğer birçok eseri kendisine atfeder. Buddhizm’in mezheplere ayrılarak Hindistan dışına yayılması, yaklaşık olarak onun yaşadığı döneme denk gelir. Buddhist gelenek ve öğretileri eserlerinde ustaca yansıtmış ve bu eserler başta Çin’e olmak üzere daha birçok dünya diline aktarılmıştır. Böylelikle Buddhist Asya’nın düşünce ve inanç birikiminin oluşmasında oldukça önemli bir paya sahip olmuştur (Law, 1993, akt. Kayalı: 2017: 411).

¹⁰ Hükümdarlığı yıllarında tıpkı babası gibi iyi bir Buddha taraftarı olarak tanınan Acātaśatru, yaklaşık olarak M.Ö. 493-462 yılları (yaklaşık otuz yıl) arasında Magadha’da hüküm sürmüştür. Acātaśatru, hükümdarlığı süresince yaptığı fetihlerle, Magadha Krallığını en geniş sınırlara ulaştırmıştır. Buddhist kayıtlarda, babasının ölümüne sebep olan Acātaśatru’nun çok pişman olduğu ve bir gün doktoru Cīvaka onu “Gelecekte uzak duracağım günahlardan ötürü bir gün affedilebilir miyim?” diye yakarıırken gördüğü rivayet edilmektedir. Efsaneye göre, çok pişman olan Acātaśatru’nun o halini gören Cīvaka, onu Buddha’yı ziyaret etmesi için ikna eder. Yaptığından çok utanan Acātaśatru, maiyetindekiler ile birlikte yola koyulur, ancak yolda Buddha’nın ölüm haberini almıştır. Efendisinin kalıntılarından kendine düşünce almak isteyen Acātaśatru’nun bu isteğini, “Saygıdeğer Buddha bir Kshatriya idi, ben de bir Kshatriya’yım ve efendimizin küllerinden payıma düşeni alarak, büyük bir stüpa yaptıracağım.” şeklinde belirttiği nakledilmektedir. *Mahāvamśa*’da ise Acātaśatru’nun şehrin dört bir yanına Dhātu Çaitıyalar olarak anılan çok sayıda Buddhist tapınak yaptırttığı; ayrıca Acātaśatru’nun Buddhist örgütün (sangha) kurulmasında oldukça önemli bir rol oynadığı kaydedilmektedir (Kayalı, 2018: 75).

ve hayati toplantı için kullanmış olabileceği ifade edilmektedir (Bhagwat:1970: 69-70). *Mahāvamṣa* ve *Samanta-pāsādikā*'da da Acātaṣatru'nun birinci Buddhist konseyin hamiliğini yaptığını destekleyen anlatılar yer almaktadır. Görüşmelerin aslında yağmur mevsiminin ikinci ayında başladığı ifade edilmektedir. Ancak *Samanta-pāsādikā*'da öncesinde yaklaşık altı hafta süren uzun bir açılış töreninin yapıldığı aktarılmaktadır. Mahākassapa, efendisi Buddha'nın yolunda olduğunu ifade ederek aşırılıktan kaçındığını ve dört yüz doksan dokuz Bhikkhu'yu¹¹ konseye davet ettiğini belirtir. Bu bilgi hem *Çullavagga* hem de *Dīpavamṣa*'da yer alırken; konsey başkanlığına ise Mahākassapa'nın bir oylama sonucu seçildiği ifade edilmektedir. Hiuen-Tsang ise çok daha sonraları kaleme aldığı kayıtlarında keşiş sayısının binin üzerinde olduğunu ifade etse de bu bilgiyi destekleyen bir görüş bulunmamaktadır (Chattopadhyaya, 2010: 151-152; Chatterjee, 1975: 117-118).

Konseydeki ilk muhalif sesler Ānanda'nın toplanan konseye dâhil edilmemesinden ötürü çıkmaya başlamıştı. *Çullavagga*'da Bhikkular'ın Ānanda için çok ısrarcı oldukları; ancak onun henüz Arahatlığa erişemediği için konseye dâhil edilmediği ifade edilir. Fakat *Dhamma*'yı çok iyi bir biçimde öğrenmesi ve *Vinaya*'yı Buddha'nın kendisinden dinlemiş olması sebebiyle, ısrarlara kayıtsız kalmayan Mahākassapa tarafından konseye kabul edilir. Bu durum, bazı konsey üyesi keşişler tarafından kabul görmez ve görüşmelerin hemen öncesinde durumunu görüşmek üzere toplanan divana çıkartılan Ānanda, *Dīpavamṣa*, *Mahāvamṣa*, Buddhaghosa'nın *Samanta-pāsādikā*'sı ve *Mahāvastu*'daki anlatımlardan anlaşılacağı üzere, haklı görülerek konsey görüşmelerinde yer almayı başarmıştır (Dutt, 1978: 124). Schumann ise bu durumu çalışmasında şöyle nakletmiştir:

Keşişler, Mahākassapa'nın bir konseyin toplanması hakkındaki verdiği teklifi kabul etmişti. Henüz öğrencilik evresi bitmemiş olan Ānanda'nın da konseyin dışında bırakılmaması hususunda da ısrarcı olmuşlardı. Zira Ānanda, *Dhamma* ve *Vinaya*'yı Buddha'nın bizzat kendisinden öğrenmişti ve toplanacak olan konseyin dışında kalmamalı; bilgi ve deneyiminden

¹¹Buddhist dilenci keşiş (Skr. Bhikṣu) anlamına gelmektedir. Sangha adı verilen Buddhist teşkilatın üyesidirler. Dilendiklerini getirip örgütte eşit paylaşırlardı. Buddha'nın onları “ehi bhikkhu” (gel bhikkhu) diyerek örgüte kabul ettiği rivayet edilir. Bir cüppeleri ve bir de dilenme taslarından başka bir şeyleri olmazdı. İzlemeleri gereken on emir ve iki yüz yirmi yedi kural vardır. Buddhizm'in ilk zamanlarında Bhikkhular ormanlarda gezinir, meditasyon yaparlardı. Zamanla manastırlar (vihāralar) yapıldıkça yerleşik hayata geçtiler (Powers, 2000 akt. Kaya, 2017: 37).

yararlanılmalıydı. Keşişler Ānanda'nın konseyde özel bir misyonu olacağını düşünüyordu. Zira saṅgha, Mahākassapa'nın katı ve kararlı anlayışı karşısında, Ānanda'nın ılımlı ve uzlaşmacı düşüncelerinin Buddhist örgütün bekası için gerekli olduğu kanısındaydılar. Ancak Ānanda'nın kadınların saṅghaya kabul edilmesi gerektiğini belirten düşünceleri sebebiyle Mahākassapa tarafından suçlanmıştı. Üstelik bu düşüncesini eyleme geçirmesi üzerine, Buddhist öğretilere karşı geldiği gerekçesiyle; örgütün disiplin kurulu tarafından yargılanmasını istemişti. Bir başka olayda ise kadın keşişlerden (kumāraka) Ānanda'nın gözetimi altındaki acemilerin örgütten ayrıldığını duyan Kassapa, örgütün birliğini sağlayamadığı gerekçesiyle Ānanda'yı suçlamıştı. Öte yandan Mahākassapa da Ānanda'nın diğer Bhikkulara göre, Buddha'nın vaazlarını daha çok işittiğini ve bu sebeple öğretileri daha iyi hatırlayabileceğini inkâr edemezdi. İşte bu sebeple Ānanda'yı da konsey keşişleri listesine eklemişti. Bu listenin yaklaşık beş yüz keşişten oluştuğu ve seçilenlerin en az on yıldan fazla süreyle örgütün içerisinde yer alan ve therā mertebesine ulaşmış keşişler olduğu ifade edilmektedir. Muhtemelen henüz hâlâ Kusināra'dayken; Mahākassapa'nın listesi saṅgha tarafından kabul edilmiş ve konseyin Rācagaha'da toplanması kararlaştırılmıştı. Söz konusu konseyin M.Ö. 483'te, rahiplerin Magadha'ya ulaşmasının ardından, yağmur mevsimi için yapılan hazırlıkların sonrasında toplandığı rivayet edilmektedir. Keşişlerin, uzun süren bir yolculuğun ardından, Kusināra'dan Rācagaha'ya ulaştıkları ve burada yaklaşan muson mevsimi için barınaklar inşa ettikleri aktarılmaktadır. Bu bilgiler ışığında Buddha'nın Parinibbānasının yaklaşık olarak M.Ö. 483'te Mart ya da Nisan ayında gerçekleşmiş olacağı iddia edilmektedir. Nihayetinde konsey, henüz bir Arahat olmayan Ānanda ile birlikte toplanmak üzere neredeyse hazırды. Buddhist kaynaklarda; konsey toplantıları başlamadan önce, Ānanda'nın durumu ile ilgili şu anlatı yer almaktadır: 'Bir gece öncesiydi ve bütün bir gece boyunca uyuyamamıştı; heyecandan ve henüz Arahat olamamanın vermiş olduğu mahcubiyetle derin bir meditasyona dalmış ve ayağını yerden kaldırıp başını yere koyuncaya kadar geçen o kısa süredeki uğraşları boşa çıkmamıştı; o da artık bir Arahat olmuştu. Acının kaynağı olan ölüm-

doğum döngüsünden kurtulmuş; kurtuluşa ulaşmıştı’
(Schumann, 2016: 259).

Geleneksel anlatımlarda, Rācagaha’yı çevreleyen ve şehrin kuzeybatısında yer alan Vebhāra dağındaki Sattapaṇṇi mağarasında, yaklaşık olarak beş yüz kadar oturumun gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ancak bu bilgi Buddhist kutsal metinlerinde yer almamaktadır. Devamındaki yedi ay boyunca Mahākassapa, Bhikku Upāli’ye Vinaya’yı (öğretiler) ve Bhikku Ānanda’ya da Sutta’yı (Buddha’nın sözleri) sordu. Eğer konseyi oluşturan diğer keşişler sessiz kalmış olsa ve Upāli ve Ānanda’nın ifadeleri doğrudan Buddha’nın öğretileri olarak kabul edilseydi; bu sözler doğrudan Buddhist kutsal metinleri ya da kayıtları olarak değerlendirilebilirdi. Ancak keşişlerin kendi yorumlarını ve hatırladıklarını da kayıt altına almak istemeleri zaten ezber geleneğine dayanan aktarım şeklinin güvenilirliğini daha da güç bir duruma getirdi (Schumann, 2016: 260).

Konseyde takip edilen düzen oldukça basitti. Saṅgha’nın¹² izniyle saygıdeğer Mahākassapa, yüce keşiş Upāli’ye *Vinaya* ile ilgili birtakım sorular soruyordu. Bu sorular kadın ve erkek keşişlerin uyması gereken kurallar yani dört Pārācika ile ilgiliydi ve bu kaidelere uymayanların nasıl cezalandırılacağı karara bağlanıyordu (Naiar, 1958: 136). Böylelikle *Vinaya* metnlerinin ilgili kısmı bu şekilde oluşturulmuş oldu. Sonra, Ānanda’ya yönetilen sorular ve alınan cevaplardan hareketle *Sutta-Piṭaka* yani beş *Nikāya*’nın tamamı oluşturuldu. Buddhaghosa¹³ ise *Samanta-pāsādika* adlı eserinde, I. Buddhist konseyde, *Vinaya*’nın bölümlerinin oluşturulması ve *Sutta-piṭaka*’nın derlenmesi ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yürütüldüğünü ifade etmektedir. *Çullavagga* ve *Samanta-pāsādika*’daki anlatılardan da konseyin işleyişinin; Mahākassapa, Upāli ve Ānanda’nın vaazları ve aktarımları ile ilişkili olarak ilerlediği aktarılmaktadır (Mayeda, 1964: 110-111).

¹² Buddhist keşiş örgütü veya Buddhist inanırlar cemiyeti (Skr. Sangha) anlamına gelir. Buddha ve Dharma ile birlikte üç mücevheri oluşturur. Erkek ve kadın keşişlerin sıradan hayatı bırakıp gece gündüz Buddhist yaşam tarzını benimsemeleri sonucu oluşan bir örgüte işaret etse de Saṅgha, geniş anlamıyla sıradan inanan tüm insanları içine alan cemiyeti de işaret eder. Saṅgha’nın, Buddha’nın öğretilerini korumak, yaymak ve geleceğe taşımak gibi bir görevi vardır (Humphreys 1962 akt. Kaya, 2017: 166).

¹³ M.S. 5. yüzyılda yaşamış olan önemli bir Buddhist âlimidir (Skr. Buddhaghosha). Bodhgayā yakınlarında Brāhman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İyi bir Veda eğitimi almış olmasına rağmen bir zaman sonra Buddhist ermiş Revata’nın önderliğinde Buddhizm’i seçmiştir. Buddhizm’in mezhepleri üzerine çalışmalar yürütmüş olup; Sri Lankā’ya gidip Abhayagiri ve Mahāvihāra manastırlarında kalmıştır. Pāli Buddhist metinler ve Sinhalez dilinde yazılmış olan yorumları üzerine çalışmıştır. Theravāda Buddhizm’i üzerine yazdığı *Visuddhimagga* adlı eseriyle tanınmaktadır (Krishna, 1994 akt. Kaya, 2017: 50-51).

Mahāvastu'da bahsi geçen anlatımlarda ise erken dönem Hint Buddhizmi'nin şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynayan diğer bir kavramdan daha bahsedilmektedir: Daṣabhūmi. Aslında bu kavram daha sonraları yani Mahāyāna Dönemi'nin terminolojisine ait olsa da Lokattaravādinciler tarafından *Vinaya*'ya eklendiği bilinmektedir. Buddhist konseyde Kātyāyana'nın naklettiklerinin sonucunda oluşturulduğu düşünülen Daṣabhūmi, Mahāsaṅghikacılar olarak bilinen yeni bir mezhebin doğmasına da sebep olacaktır (Suzuki, 1983: 214). *Abhidhamma-piṭaka* ile ilgili olarak ise I. Buddhist konseyde tartışıldığı ya da oluşturulduğuna dair herhangi bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Bu durum ilgili Buddhist birikimin; edebiyata sonradan eklendiği yönündeki iddiaları açık bir şekilde desteklemektedir (Montgomery, 1968: 68-69; Aiyappan; Śrinivasan, 1960: 66-67).

Daha önce de belirtildiği gibi Ānanda'nın Mahākassapa tarafından konseye davet edilmemesinin sebebi henüz Arahatlığa ulaşmamış olmasıydı. Ancak taraftarlarının yoğun ısrarları, görüşmelerin başlamasının hemen öncesinde konseye dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştı. Muhalif yani henüz Ānanda'nın Arahatlığa ulaşmadığını savunan taraf ise eleştirilerini beş madde halinde sıralandırmıştı:

- a. Efendinin yani Buddha'nın ölümüyle kedere boğulmuş olduğu için; daha az önemli olarak addedilebilecek öğretilerin değerini henüz özümseyememişti.
- b. Ona yardım eden kimse olmadığı için elbisesini dikerken efendisinin kıyafetlerinin üstüne basmak zorunda kalmıştı.
- c. Kadınların, efendimizin kutsal bedenlerinin önünde saygıyla eğilerek hürmet göstermelerine ilk kez o izin vermişti.
- d. Bir kalpa süreyle hiç durmadan, yorulmadan çalışmak için efendimize yalvardığını unuttuğunda şeytani bir etki altındaydı.
- e. Bebeklik döneminde efendimizin bakımını üstlenen Mahāprajāpati Gautamī'ye; yaptıklarından ötürü duyduğu saygıyı göstermek adına, kadınları örgüte kabul etmişti (Jinananda, 1956: 39-40).

Diğer bazı ermiş gruplarının da Ānanda'ya yönelttiği iki farklı suçlama daha vardı. Öyle ki *Dulva* metinlerinde; bir defasında Buddha'nın Ānanda'dan üç kez su istemiş olmasına rağmen; getirmediği ve ayrıca Buddha'nın kendi öğretilerine ters düşerek; mahrem yerlerini düşük karakterli erkek ve kadınlara gösterdiği şeklinde, Ānanda'nın asılsız söylemlerde bulunduğu kaydedilmiştir. Bu suçlamalara Ānanda, nehrin suyunun çok kirli olması sebebiyle efendisine itaat etmediğini; diğer suçlamaya ise; Buddha'nın

şehvete düşürebilecek her türlü davranıştan kaçınılması gerektiği ile ilgili öğretisini; onu bu erdeminden alıkoymak isteyen insanların oyunlarına gelmemesi için yaptığını söyleyerek, kendini savunmuştur. Sonuç olarak bu savunma; konseydeki keşişleri fazlasıyla memnun etmiştir (Naiar, 1958: 144-145; Varma, 1973: 199).

Buddhist kültür tarihi açısından oldukça önemli ve birinci konseyde tartışılan bir diğer mevzu ise Buddha'nın arabacısı Çanna¹⁴ ile ilgiliydi. Buddha'nın ölümünden sonra Ānanda'yı izleyen Çanna, Buddhist örgütün her üyesiyle ilgilenmiş ve çoğu keşişin aydınlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu erdemi kısa zamanda büyük bir kibre dönüşmüş ve hem kendine hem de etrafındakilere zarar verir hale gelmişti. İşte bu sebeple konsey onun cezalandırılmasına hükmetmişti. Bu ceza onun ıslah edilmesi amacını taşımaktaydı ve öyle de oldu. Öyle ki aldığı cezanın acısıyla kıvranan Çanna, derin bir pişmanlıkla tövbe ederek; bu zayıflığından arındı ve Arahatlık mertebesine ulaştı. Özetle, birinci konseyde dört önemli sonuç elde edilmiş oldu: 1. Upāli'nin önderliğinde *Vinaya* disiplininin yani Buddhist keşişlerin yaşamlarını düzenleyen kurallar belirlendi. 2. Ānanda'nın liderliğinde; *Dhamma* metinleri oluşturuldu. 3. Ānanda'nın yargılanması gerçekleştirildi. 4. Çanna'nın cezası kesildi. *Çullavagga*'da, Ānanda'nın yargılanmasının konseyin görüşmelerinin ardından gerçekleştiği; *Dulva* metinlerinde ise söz konusu yargılanmanın Ānanda'nın konseye kabul edilmeden önce gerçekleştiği kaydedilmiştir (Jinananda, 1956: 41).

Konsey toplantıları sırasında, Ānanda'nın sikkāpadāni yani ikincil (daha az önemli olan) kurallar olarak adlandırılan öğretilerle ilgili olarak, Mahākassapa ve Ānanda arasındaki gerginlik, bir kez daha baş göstermiş ve Mahākassapa, Ānanda'ya şu soruyu sormuştu: “Bunların (sikkāpadāni) ne olduğunu biliyor musun yani efendimize (Buddha) sormuş muydun?” Ānanda, “Hayır” diye cevap verdi. Bunun üzerine konseyde hararetli bir tartışma başladı ve Mahākassapa, temel öğretilerin takip edilerek; söz konusu emirlerin netleşmediği gerekçesiyle, görmezden gelmek zorunda olunduğu yönündeki görüşü, konseye kabul ettirdi. Büyük bir ayıp olarak nitelendirilen

¹⁴ Buddhist kültüre ait metinlerde Buddha'nın arabacısı olarak karşımıza çıkan karakterdir (Skr. Čandaka). Buddha'nın düşünsel ve manevi yaşama geçmeden önce, yani prens Siddhārtha iken hizmetinde olduğu aktarılmaktadır. Efsaneye göre Siddhārtha, bir gece Kapilavastu'daki sarayını terk edip dinsel bir yaşama doğru geçiş yaparken Çanna, prensinin atı Kanthaka'yı yularından tutmuş halde onu izliyordu. Güneye doğru ilerleyen Siddhārtha soyluluk belirtisi olan uzun saçlarını kesti, tacını ve mücevherlerini Çanna'ya verdi ve saraya geri dönmesini söyledi. Çanna geri dönüp efendisinin amacını açıkladı. Śākyamuni Buddha aydınlanmaya eriştiğinde Çanna onun bir müridi oldu. Buddha öldükten sonra Çanna, onun başlıca müritlerinden biri olan Ananda'yı izledi (Kaya, 2017: 62-63).

bu durum sebebiyle, Ānanda konseyden özür dilemek zorunda kalmıştı (Schumann, 2016: 260-261).

Rācagaha'daki konseyde Buddha'nın sözleri, Māgadhi'nin bir lehçesi ve diğer Hint dillerinin zengin kelime ve söz grubu dağarcığının da katkısıyla zenginleştirilmiş olan Pāli diliyle kaleme alınmıştı. Pāli, dönemin lingua francası (ortak dil) olarak hem eğitimliler tarafından hem de toplumun büyük bir kesimi tarafından kolayca anlaşılabilen bir dil olarak bilinmektedir. Pāli'nin Kuzey Hint krallıkları tarafından kullanılan resmî dil olduğu; bir rācanın oğlu olarak dünyaya gelmiş olan Siddhattha Gotama'nın da (Skr. Siddhartha Gautama) bu dile hâkim biri olarak yetiştiği bilinmektedir. Dahası Ānanda'nın ve Upāli'nin de bu dili akıcı bir şekilde konuşabildiği tahmin edilmektedir (Wagle, 1968: 119; Bhagwat, 1970: 77-79).

Konseyin, Bhikku Purana adı verilen eski bir keşişin sadaka toplamak için Rācagaha'ya gelmesinin ardından; orijinal Pāli el yazmalarının oluşturulmasıyla birlikte çalışmalarını sonlandırdığı rivayet edilmektedir. Bu kutsal görevi tamamlamış olmanın verdiği gururla, kaydı tutulan Buddhist metinlerin güvenilirliği ile ilgili Bhikku Purana'ya görüş soran keşişlere şu sözlerle cevap verdiği rivayet edilir: “Konsey, işitilen kadim öğretilerin tamamını yani Dhamma'yı ustalıkla kayıt altına almıştır. Ancak ben, kalbime işleyen kutlu öğretilerin ışığında; efendimizden duyduklarımı ve hatırladıklarımı tercih ederim. Efendimizin benliğimi etkileyen ve yaşamıma şekil veren sözleriyle hareket etmek varken; niçin onun sözlerinin elden geçmiş hali ile uğraşayım ki?” (Schumann, 2016: 261).

Prof. Oldenberg, birinci konsey ve alındığı iddia edilen kararlarla ilgili anlatıların gerçekliği konusunda şüpheci bir tavır izlemiştir. Buddhist metinlerdeki farklı yorumları ise ilgili şüphecilğine kanıt olarak göstermiştir. Zira Oldenberg, bu konseyin toplanmış olabileceği konusuna bile inanmadığını ifade eder. Üstelik Buddha'nın ölümünden sonra ortaya çıkan hizip fikirlerin, bu denli kısa bir sürede, bertaraf edilmiş olabileceğine inanmadığını belirtmiş; söz konusu eserlerdeki anlatımların ise sonradan eklenmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak hem batılı hem de doğulu araştırmacılar, Oldenberg'in bu denli şüpheci tavrını yersiz bulduklarını ifade etmektedirler (Jinananda, 1956: 40-41).

İkinci Konsey

İkinci konsey, Buddha'nın ölümünde yaklaşık bir yüzyıl sonra Vaisali'de toplanmıştır. *Çullavagga*'daki anlatımlarda; Vacci şehri keşişlerinin, “dasa vatthūni” yani “on hedef ya da husus” olarak belirtilen Buddhist öğretilere uyulmasının gereksiz; hatta faydasız olduğunu iddia eden Kākaṇḍaka'nın oğlu

Yasa'yı yargılayarak cezalandırmak için bir araya geldikleri ileri sürülmektedir. Bunun üzerine bir araya gelen Vacci keşişleri onu paṭisāraṇīyakamma ile cezalandırmıştır. Buna göre “Buddhist öğretiler içerisinde aslında oldukça önemli bir yere sahip olan dasa vatthūniyi; değersizmiş gibi gösterme eğiliminden dolayı, din adamı olmayan bütün Buddhist tebaadan özür dileyecektir.” Bunun üzerine; din adamı olmayan Buddhist inanırlardan, kendini acındırarak, dokunaklı sözlerle özür dileyen Yasa, halkın merhameti ve sevgisini kazanmıştır. Vacci ermişleri ise kendini bu şekilde affettirmeyi başaran Yasa'ya daha katı bir yaptırım uygulamaya karar vererek; “erkek kardeşlik” olarak bilinen keşişlik mertebesinden çıkartılmasına hükmetmiştir (Dutt, 1978: 114-115). Schumann ise II. Konseyin toplanması ile ilgili olarak çalışmasında şu bilgileri kaleme almıştır:

Birinci konseyden yüz yıl sonra, yaklaşık olarak M.Ö. 383'de, İkinci Buddhist Konseyin toplanarak orijinal Buddhist el yazmalarını elden geçirdiği rivayet edilmektedir. Bu konseyde özellikle Vinaya konusundaki birtakım zıt görüşler üzerinde durulduğu bilinmektedir. Bhikku Ravata'nın başkanlığında, Vesāli'de toplanan ikinci konseyde; yedi yüz kadar Thera'nın bir araya geldiği ve sekiz ay süren toplantılarda el yazmalarının titizlikle incelendiği kaydedilmiştir. Geleneksel anlayış bu konseyde bir araya gelen Buddhist keşişlerin, eski öğretileri takip eden gelenekselciler olduğunu ve kendilerini Theravādinler olarak adlandırdıkları kaydedilmiştir. Araştırmacılar, birinci konseyin misyonunun; doğrudan Buddha'nın sözlerinin birinci kuşak keşişlerin duydukları aracılığıyla kaydedilmesi olarak tanımlarken; ikincisinin, kaleme alınan el yazması metinlerin editöryal bir düzenlenmesi ya da değerlendirilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Dahası Revata başkanlığında toplanan bu konsey, yaklaşık bir yüz yıldır devam eden ezberleme ve ezberden okuma faaliyetleri sonucu ortaya çıkan çok sayıdaki el yazması metin fazlasının tasnifi ve değerlendirmesinden sorumlu tutulmuştur (Schumann, 2016: 261).

Çullavagga'da kaydedilmiş olan “dasa vatthūni” ilkeleri ise sırasıyla şöyledir:

- Siṅgiloṇakappa, bir boynuz içerisinde tuz taşıma, saklama geleneğidir. Aslında bu durum Pācittiya 38'de bahsi geçen, yiyecek saklamanın yasaklandığı ile ilgili öğretiyle çelişir.

- Dvaṅgulakappa, iki parmak arasını dolduracak miktardaki yiyeceğin tüketilmesini serbest bırakan uygulamadır. Bu uygulama da Pācittiya 37'deki, öğleden sonraları yemek yemeği yasaklayan öğretiye uymamaktadır.
- Gāmantarakappa, bir keşişin aynı gün içerisinde başka bir köyü ziyaret etmesi ve orada ikinci kez yemek yiyebilmesi anlamına gelir. Bu durum da Pācittiya 35'e ters düşmektedir.
- Āvasakappa, aynı köyde farklı yerlerde düzenlenen Uposatha¹⁵ törenlerine katılmak. Bu uygulama da *Mahāvagga*'da belirtilmiş sınırlamanın dışına çıkmak anlamına gelir.
- Anumatikappa, Buddhist din adamının yokluğunda, eylemi izinsiz olarak gerçekleştirdikten sonra onay alma. Bu tavır ise cemaatin kurallarına tamamıyla ters bir davranıştır.
- Āciṇṇkappa, daha önceki uygulamaları göz önünde bulundurarak, bir kuralı, mevcut durum için de geçerli saymak. Bu da cemaat kurallarının dışında kalan bir uygulamadır.
- Amanthitakappa, yemekten sonra yağlı süt içmek. Buddhist gelenekte “aşırı yemek yemek” olarak addedilen hatalı bir tavır ya da davranış olarak nitelendirilmektedir.
- Calogim-pātum, alkollü her türlü içecekten uzak durma ile ilgili yasağı delmek anlamına gelmektedir.
- Adasakam-nisidanam, saçaksız bir kilimin kullanılabilmesi anlamına gelmektedir. Pācittiya 39 ile yani sınır belirleyici malzemenin kullanılmaması hakkındaki kuralı bozmaktadır.
- Cātarūparacatam, altın ya da gümüş kabul etmek. Oysaki Nissaggiyapācittiya 18'de bu davranış kesinlikle yasaklanmıştır (Jinananda, 1956: 42).

Yasa'nın, söz konusu bu on uygulamanın yanında, açıklanan kadim Buddhist öğretilere uygun hareket etmediği ifade edilmiştir. Yasa, Buddhist örgütten çıkarıldıktan sonra Kauṣāmbī'ye gitmiş; Avantī'deki ve ülkenin Batısındaki Bhikkhular'ı, öğretilerdeki bozulma ve yozlaşmaları tartışmak; *Vinaya*'nın korunmasını sağlamak için alınması gereken önlemleri konuşmak

¹⁵ Suç işlemiş olan Bhikkuların, bir tür günah çıkartma, hatalarını itiraf etme seremonisi olarak bilinmektedir. Buddhist gelenekte Buddhist Dhamma kanunlarına tam itaat gereklidir ve bu kurallar keşişlerin yaşamlarını düzenlemektedir. Söz konusu kurallar, ayda iki kere yapılan toplantılarda yüksek sesle okunarak tekrarlanırdı (Powers, 2000 akt. Kaya, 2017: 202).

üzere bir araya gelmeye davet etmiştir. Sonrasında Ahogangā tepesinde ikamet eden yüce ermiş Sambhūta Sāṇavāsī'nin yanına giderek Vacci keşişlerinin “on uygulama” ismini verdikleri kaidelerinin, kadim Buddhist öğretilerin özüne zarar verdiğini belirterek yüce keşişin önünde saygıyla eğildiği rivayet edilir. Yasa'nın haklı olduğunu düşünen ulu keşiş Sāṇavāsī, Yasa'nın toplamaya karar verdiği konseye destek vereceğini bildirir. Bu sırada ülkenin Batısından gelen atmış kadar Arahat, Ahogangā tepesine ulaşmıştır. Avanti'den gelen seksen sekiz keşişin de onlara katıldığı nakledilir. Ancak bir araya gelen bu seçkin keşiş grubu, söz konusu problemin, anlaşılması güç ve zor bir mesele olduğunu ve Soreyya'daki, yüce keşiş Revata Sahacāti'nin desteğine ve kıymetli görüşlerine başvurulması gerektiğini ifade ettikleri aktarılmaktadır. Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından saygıdeğer Revata'nın yanına ulaşmışlar ve keşiş Sambhūta Sāṇarvāsī'nin tavsiyesi üzerine “On Kural” tek tek incelenip tartışılmıştır. Sonunda Revata da bu kuralların hiçbirinin Buddhist kaidelere uygun olmadığı yargısına varmıştı. Bu sırada Vacci rahipleri de boş durmuyordu. Onlar da Revata Sahacāti'nin desteğini almak için yanına gittiler ve birbirinden değerli hediyeler sundular. Ancak Revata, teşekkür ederek bu kıymetli eşyaların hiçbirini kabul etmedi. Revata'nın önerisiyle, bütün keşişler, sorunun merkezi olan Vaisali'ye doğru yola koyuldu. Bir araya gelen yedi yüz kadar ermiş, sonunda konsey için bir araya gelmişti. Ancak gelişigüzel konuşmalar ve sonuçsuz tartışmalar, söz konusu problemin çözüme kavuşturulmasını engelliyordu. Zaman kaybının önüne geçmek ve düzeni sağlamak adına dört ermişten oluşan bir yüksek komitenin kurulmasına karar verildi. Acita oturum yöneticisi olarak tayin edilirken, konsey başkanlığına saygıdeğer Sabbakāmī seçildi. “On Kural” dan her biri ayrı oturumlarda teker teker ele alındı ve hepsi de komisyon kararıyla, Buddhist geleneğin öğretilerine aykırı bulundu. Konsey oybirliğiyle, Vacci keşişlerinin uygulamalarının kabul edilemez olduğuna hükmetti. Bahsi geçen anlatı *Çullavagga*'daki anlatılara dayanmaktadır. Ana hatlarıyla *Mahāvagga* ve *Dīpavamśa*'da da aynı hikâye anlatılmaktadır; ancak keşiş sayıları çok daha fazla ve abartılıdır. *Dīpavamśa* ve *Samanta-pāsādika*'yada, Acātaśatru soyundan gelen kral Kālāśoka'nın önceleri, Vacci rahiplerini desteklerken; sonrasında yapılan gerekçeli açıklamalardan ötürü diğer keşişleri desteklediği kaydedilmiştir. *Dīpavamśa*'da 10.000 Vaisalili Bhikkhu'dan meydana gelen bir başka konseyin daha toplandığından bahsedilmektedir. Bu konseye “Büyük Konsey” anlamına gelen “Mahāsaṅgiti” denilmektedir. *Mahāvamśa*'ya göre, yedi yüz Thera'nın¹⁶ bir araya gelmesiyle oluşan bu

¹⁶ Yaşlılar, büyükler anlamına gelir (Skr. Sthavira); Buddhist örgüt içerisinde üst düzey ya da daha doğru bir ifadeyle, muhafazakâr keşişler için kullanılan bir terimdir. Buddha öldükten

konsey, *Dhamma*'yı oluşturmuştur. *Samantapāsādikā*'da ise Buddhaghosa; *Vinaya* ve *Dhamma* metinlerinin yedi yüz Bhikkhu tarafından oluşturulduğunu; *Piṭaka*, *Nikāya*, *Aṅga* ve son olarak *Dhammaskhandalar*'ın da yeni birer edisyonunun oluşturulduğunu ifade etmektedir. Çin ve Tibet kökenli kaynaklardaki anlatımlarda da benzer aktarımlar kaydedilmiştir (Aiyappan; Śrinivasan, 1960: 99-101; Panikkar, 1963: 34-35; Jinananda, 1956: 42-44). Ancak konseyin toplanma tarihiyle ilgili Hint menşeli metinler, Buddha'nın nirvanaya ulaşmasından sonraki 110. yıl konusunda ısrarcıyken; Uzak Doğu metinlerinde herhangi bir kronolojik bilgiye yer verilmemiştir. Oldenberg, tıpkı I. Konsey ile ilgili olduğu gibi, II. Konsey'in de gerçekte toplanmış olabileceği yönündeki genel kanaatin aksi bir görüşe sahiptir. Günümüz *Vinaya* metinlerinde de II. Konsey'de tartışıldığı belirtilen konular ile ilgili açık herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak bu durum II. Konsey'in toplanmadığı şeklinde bir hükme varmak için yeterli bir kanıt olmadığı ileri sürülmektedir. Öyle ki II. Konsey'de tartışıldığı kaydedilen konular üzerine şekillenmiş olan Buddhist dinsel görüş; sonrasında Mahāsaṅghikacılar'dan ayrılarak yeni bir mezhebin doğmasına sebep olmuştur (Jinananda, 1956: 44; Mayeda, 1964: 165-166).

Üçüncü Konsey

Buddhist metinlerin özgünlüğüne zarar verilmesi, farklı mezheplerin ortaya çıkması ile öğreti ve uygulamalarda birtakım farklılıkların oluşması, yeni ve tutarsız fikir ve düşüncelerin; Buddhist geleneğin özüne zarar verici nitelikte, Buddhizm'e dâhil edilmesi gibi durumların görüşülmesi amacıyla bir konsey daha toplanmıştı. Üçüncü konsey olarak anılan bu görüşmelerin; Pāṭaliputta'da kral Priyadarṣi Aśoka'nın¹⁷ himayesi altında yapıldığı ifade

yaklaşık bir yüzyıl sonra Saṅgha örgütü iki ana kola ayrılmıştır: Mahāsaṅghikalar ve Sthaviralar (Theralar). Theraların oluşturulduğu mezhep, Theravāda adıyla ilgili kültürün içerisindeki yer almıştır (Akira, 2007 akt. Kaya, 2017: 174).

¹⁷ Bindusara'dan sonra yerine, Hint tarihinin en büyük krallarından biri olarak gösterilen kral Aśoka tahta geçmiştir. Onun sözü edilen büyüklüğü, fiziksel boyutları ya da imparatorluğunun her geçen gün daha da genişleyen sınırlarıyla ilişkili değildir. Aśoka, bir kral olarak sahip olduğu meziyetler ve karakterindeki olumlu özellikleri sebebiyle bu şekilde anılmaktadır. Adından övgüyle bahsedilen ve halkının sevgisini kazanmış olan Aśoka, Maurya İmparatorluğu'na en parlak dönemini yaşatmış olan kraldır. M.Ö. 273'de tahta geçen Aśoka'nın, Maurya topraklarını, Pāṭaliputra'daki devletin başkentine ek olarak; Takshila (Hindukuş eteklerinde), Uccain (Malva Platosu'nda), Kalinga (Hindistan'ın doğu kıyısı boyunca uzanan bölgede) ve Suvarṇi (Karnataka'daki Dekkan Yaylası'nda) merkezli, dört alt idari bölgeye ayırdığı bilinmektedir. Aśoka, henüz genç bir prensken dahi kendini ispat etmiş, başarılı bir asker ve devlet adamıydı. Uccain valisiyken daha büyük ve önemli bir merkez olan Takshila'da görevlendirilmiş ve çıkan ayaklanmayı bastırmıştır. Tahta çıktıktan sonra dedesinin yolundan gitmiş ve imparatorluğun sınırlarını yeni fethettiği yerlerle genişletmiştir. Ancak Kaya

edilmektedir. Aşoka, tahta çıktıktan yalnızca kısa bir süre sonra, Buddhist inancı benimsemiş olan güçlü bir Hint hükümdarıydı. Kern'e göre, söz konusu konsey, aslında öncekiler kadar geniş katılımlı büyük bir konsey değil; Sthaviravādinler yani Vibhacyavadinler olarak adlandırılan Buddhist mezhebin taraftarlarının bir toplantısıydı. Hint Maurya İmparatorluğunun kralı Aşoka'yı vaazlarıyla etkileyen ve onun koyu bir Buddhist inanırı olmasını sağlayan Moggaliputta ise gelenek içerisindeki ayrışmalardan ve uygulamalardaki farklılıklardan meydana gelen bozulmalardan fazlasıyla mustarıptı. Bu sebeple büyük bir konseyin toplanarak bu yozlaşmanın önüne geçmesini istemekteydi (Gokhale, 1948: 104-105; Jinananda, 1956: 45). *Mahāvamśa*'da kutlu keşiş Moggaliputta Tissa'nın mucizevi doğumu ve Buddhist inancı kabul ediş süreci hakkında (yarı efsanevi) bir anlatım mevcuttur. Anlatıya göre; Brahman bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Tissa, on altı yaşına geldiğinde kadim üç Veda'yı öğrenmiştir. Ancak o, Thera Siggava'nın yönlendirmesiyle yeni bir inancın, itikattın yoluna girdi ve doğaüstü güçlerinin de yardımıyla kısa bir süre sonra Arahatlığa ulaştı. İmparatorun oğlu Mahinda ve kızı Saṅghamittā üzerinde de oldukça etkiliydi. Onlarla birlikte Laṅka'ya (Seylan) geçti ve adanın tamamına Buddhist inancın yayılmasını sağladılar. İmparator Aşoka'nın üzerinde oluşturduğu etki, Buddhist manastırların maddi sorunlarını ortadan kaldırmış; rahiplerin daha konforlu ve rahat yaşam koşullarına sahip olmasını sağlamıştır. İlgili çağda Buddha'nın kadim düşünce, kural, kaide ve uygulamalarını devam ettirdiğini iddia eden bazı kişiler, Buddhist -Dhamma'nın özüne zarar vermeye başlamıştı. Bu durum yedi yıldır Ahogaṇḍa dağında inzivaya çekilmiş olan Moggaliputta'yı endişelendiriyordu. Zira sahte ve kötü niyetli keşişlerin her geçen gün artan sayıları gerçek inanırlarını geçmişti. Bunun sonucu olarak, son yedi yılda hiçbir manastırda Pavāraṇa töreni yapılmamıştı. Kral Aşoka da bu durumdan hoşnut değildi ve Uposatha'nın gözetilmesi gerektiği ile ilgili talimatlar vermeye başlamıştı (Przyłuski, 1967: 59-60). *The Historical*

Fermanlarında ünlü Kalinga savaşı hariç, onun fethettiği yerler ve kazandığı zaferlerle ilgili herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Bu savaştan sonra Kalinga'nın tamamı fethedilmiş ve Aşoka, hâkimiyet alanının en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Zira bu zafer, Aşoka'nın daha geniş sınırlara ulaşma hayalinde de önemli değişikliklere sebep olmuş ve artık yayılmacı ya da işgalci politikasını tamamıyla değiştirmiştir. Onun bugünkü Orissa bölgesindeki feodal bir beye karşı verdiği bu mücadele, Buddhizm Tarihini de yakından etkilemiş ve Buddhizm ilk defa bir imparatorluğun resmî dini haline gelmiştir. Şaşalı ilk Buddhist tapınaklar bu dönemde inşa edilmiş ve Aşoka'nın himayesinde toplanan Buddhist konseyin sonucunda Buddhizm ilk kez kollara ayrılmış ve farklı okullara ait sistemli ilk Buddhist sūtralar bu dönemde oluşturulmaya başlanmıştır (Kayalı, 2018: 100-101).

Buddha adlı eserde ise III. Konsey'in toplanması ile ilgili özetle şu bilgiler kaydedilmiştir:

M.Ö. 253'de toplanan III. Buddhist Konseyin Pāṭaliputta'da (Patna) ve Maurya imparatoru Kral Aşoka'nın himayesi altında toplandığı ifade edilmektedir. Başkanlığını Moggaliputta Tissa'nın yaptığı Buddhist konseye Buddhist çevreden yaklaşık bin kadar keşişin katıldığı ileri sürülmektedir. Konseyin öncelikli görevi, Theravāda ekolüne ait el yazmalarını gözden geçirmek olmuştur. *Vinaya* ve *Sutta* metinlerini de detaylı bir biçimde inceledikleri ve son iki yüzyıldaki eklemelerle *Abhidhamma* olarak anılan koleksiyonun genişlemesine katkı sağladıkları bilinmektedir. Aşoka'nın M.Ö. 269-232 yılları arasında yürütmüş olduğu başarılı misyonerlik faaliyetleri; Pāli metinlerin, oğlu Mahinda'nın aracılığıyla Seylan'a (Sri Lanka) ulaşmasını sağlamıştır. Oysaki önceleri; Buddhist öğretiler yalnızca adadaki manastırlarda yaşayan keşişlerin hafızasındaki bilgiler dâhilinde korunabilmiş; ancak M.Ö. I. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, öncelikle kurutulmuş palmiye ağacı yaprakları üzerine kaydedilmek suretiyle, yazıya aktarılmaya başlanmıştır. Seylan'ın Matala adı verilen bölgesinin 3 km kuzeyinde yer alan ve Ālokavihāra (Skr. Aluvihāra) adıyla bilinen kaya manastırında ise Buddha'nın ölümsüz öğretilerinin yazılı bulunduğu iki bin yıl öncesine ait kayıtlar yer almaktadır (Schumann, 2016: 262-263).

Buddhist öğretilerin ve bu kurumların işleyişinden ve düzeninden sorumlu olan Aşoka'nın emrindeki devlet yetkilisi, kralın söz konusu talimatlarını, buyruklarını yanlış yorumlamış ve çok sayıda Buddhist keşişin kellesini almıştı. Bu kötü haberi duyan Aşoka çok kızmış; ancak bahsi geçen yetkili, yanlış giden bu işleyişten ötürü çok pişman olarak özür dilemek istemişti. Ancak büyük bir gaflete düşen bu yetkilinin, Buddhist gelenekte “kardeşlik” olarak adlandırılan ruhani mertebeyi taşıyıp taşıyamayacağı yönündeki tartışmalar çoktan başlamış; bazıları onu doğrudan suçlu ilan etse de bazıları da emri yanlış yorumlaması sonucu gerçekleşen bu olayın telafisinin, söz konusu özürle ortadan kalkabileceğini düşünüyordu. Kral ise ne yapacağını ve nasıl karar vermesi gerektiğini bilmiyordu (Gokhale, 1948: 125). Danıştığı keşişlerin hepsi Moggoli'nin oğlu Thera Tissa'ya danışması gerektiğini bildirince; saygıdeğer keşişe haber göndererek Pāṭaliputta'ya gelmesi istendi. Yaşlı ve deneyimli ermişe ulaşmak çok da kolay olmamış ve

birkaç başarısız denemenin ardından, Tissa'yı imparatorun bizzat kendisi karşılamış; sağ elini Thera'ya uzatarak saygıdeğer keşişe olan saygısını, hürmetini göstermek istemişti. Kralın emriyle yüce keşiş, sarayın zevk bahçesi adı verilen kısmına yerleştirilmiş ve büyük bir saygı ve nezaketle ağırlandı. Daha sonra kendisinden bir mucize göstermesi istemişti. Sonrasında kral, saygıdeğer keşişe ermişlerin öldürülmesinden sorumlu olan yetkilinin suçlu olup olmadığını sordu ve Thera krala, kötü niyetle işlenmeyen bir eylemin suç olmadığını söyledi. Saygıdeğer keşiş sonrasında, sarayda misafir edildiği bir hafta süre boyunca, Buddha'nın kutsal öğretilerini krala anlattı (Przyluski, 1967: 61). Bunun üzerine kral, bütün Bhikkhular'ı toplayacağı büyük konseye kendisini davet etti. Sapkın düşünceli altmış bin keşiş ise kral tarafından "kardeşlik" mertebesinde ihraç edilmişti. Sonrasında, gerçek inanırlar, Buddhist öğretilerle ilgili bir sınava tabi tutuldu. Cevapların doğruluğu Thera tarafından onaylandıktan sonra kral, "kardeşlik" mertebesinin bir gereği olarak; Uposatha törenlerinin bir an önce tekrar düzenlenmesini emretti. Böylelikle, çağının Buddhist toplumundaki kirli düşünceleri temizlemiş olacaktı. Thera Tissa, kardeşlik makamına ulaşmış yaklaşık bin kadar Bhikkhu'yu seçerek *Tripitaka* metinlerinin oluşturulması için görevlendirmişti. Dokuz ay süren sıkı bir çalışmayla liderliğini yaptığı Bhikkhularla birlikte ilgili metinleri tamamladı. Konseydeki görüşmelerin bir bölümü tamamlandıktan sonra, Thera Tissa bozulmuş ya da saptırılmış Buddhist öğretilerin, geleneğin içerisinde ayrıştırılması konusu ile ayrıca ilgilenmiş ve *Kathāvatthu-pakarāṇa denilen* metinlerin oluşturulmasını sağlamıştır. Böylece yaklaşık bin Bhikkhu'nın görev aldığı üçüncü konsey de misyonunu tamamlamıştır (Przyluski, 1967: 72-73; Wagle, 1968: 119-120). Bu konseyin belki de en önemli sonuçlarından biri, Saddhamma yani Buddhist öğretilerin propagandasını yapmak üzere, bazı Buddhist misyonerlerin ilk kez Hindistan dışına resmî olarak gönderilmesi olmuştur. Aşoka tarafından bizzat görevlendirilen ve Buddhizm'i yaymak ve tanıtmak için görevlendirilen elçiler, Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerinde faaliyetlerde bulunmuştur. Aşoka döneminde başlatılan Buddhist misyonerlik, Buddhizm'in Hindistan dışı coğrafyalara çıkması ve daha geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamıştır (Gokhale, 1948: 126-127).

Dördüncü Konsey

Dördüncü Buddhist konsey, Saka ya da Turushka (Türk) soyundan gelen Kuşan kralı Kanişka'nın ¹⁸ himayesinde gerçekleşmiştir. Nüvizmatik

¹⁸ Vima Kadphises'ten sonra tahta, ünü Hindistan sınırlarının ötesine geçen ve belki de Kuşan kralları içerisinde en fazla değere layık görülen Kanişka geçmiştir. Kanişka döneminde, Kuşan İmparatorluğu sınırları Baktria'dan Benares'e uzanan geniş bir coğrafyada, Keşmir ve Sind'i

kalıntılardan anlaşılacağı üzere Kanişka da tıpkı Aşoka gibi, başta eski İran dininin bir inanırıydı; ancak daha sonra, Buddhizm'i kabul etmiştir. Buddhizm'e geçtiği tarih ile ilgili kesin bir bilğimiz olmamakla birlikte; himayesi altında gerçekleşen Buddhist konseyin, M.S. 100'lerde toplandığı bilinmektedir. Bir görüşe göre konseyin Cālandhar'da; diğer bir görüşe göre ise Kaşmir'de toplandığı ileri sürülmektedir. Güney Buddhizm'i olarak adlandırılan Seylan (Sri Lanka) geleneğinde bu konseyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca Theravāda okullarının, söz konusu konseye katılmadığı ileri sürülmektedir. Tibet menşeli kaynaklarda bu dördüncü konseyin sonuçlarından biri olarak Buddhist gelenekte bahsi geçen “kardeşlik” mertebesi kavramı ile ilgili farklı düşüncelerin ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Donath, 1974: 164-165; Banerjee, 1970: 86-88). Buddhist öğretilerin özü, zamanla ortaya çıkan on sekiz farklı mezhep tarafından kabul edilmişti. Hiuen-Tsang'ın¹⁹ aktarımına göre; “Buddhist öğretiler ve uygulamalar hakkında detaylı bilgi edinmek isteyen kral Kanişka, her gün

içerisine alan büyük bir çemberi kapsamaktaydı. Ayrıca Hotan ve Doğu İran sınırları içinde çıkartılan madeni paralar, Kanişka'nın ilgili dönemdeki gücünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir (Puri, 1996, akt. Kayalı, 2015: 195). Kanişka dönemi Buddhist Mahayana mezhebinin doğduğu dönem olarak bilinmektedir. Araştırmacılar saf Buddhizm'in diğer dinsel inançlarla etkileşimi sonucu bu durumun ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Mahayana'nın, Buddhizm'in bir kolu olarak Hindu inancı, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve Helenistik etkilerle biçimlenmiş şekli olduğu düşünülür. Yeniden biçimlenen Buddhizm bu değişikliklerle, ermiş Gautama'nın uygulamalarını içeren bir hâl almış, hatta özünde tanrısızlıktan bahsetmesine rağmen zamanla Buddha'nın kendisi tanrılaştırılmıştır. Böylece Buddha, kendisine ibadet edilen bir tanrı olarak Hint tanrı panteonu içerisindeki yerini almıştır (Smith, 1924 akt. Kayalı: 2015: 197-198). Buddhist gelenek, Kanişka'yı Aşoka'dan sonra, Buddhizm tarihindeki en önemli kişi olarak addeder. Öyle ki onun himayesinde, kutsal Buddhist Edebiyat yeniden düzenlenmiş, açıklayıcı incelemeler derlenmiş ve kabul edilmiş mezheplerin kapsamı 18 mezhebi içine alacak ölçüde genişletilmiştir. Hiuen-Tsang, Kanişka'nın yeni ve zengin bu edebiyatı bakır levhalar üzerine işletip, taş muhafazalar içine yerleştirerek, özellikle bu amaç için yapılmış bir stupa içinde saklattığını nakleder. Edebî kaynaklarda da ondan rehber dost anlamına gelen “Kalyana Mitra” olarak bahsedilir ve Aşvaghōṣa, Parśva, Vasumitra ve Sangharashka gibi tanınmış Buddhist bilginlerle ilişkilendirilir. Kanişka'nın Buddhizm'in Sārvastivāda okulundan, geleneğinden yana olduğu bilinir. Ancak o da Aşoka gibi, imparatorluğun çok kültürlü unsurlarını hesaba katan bir dinî hoşgörü politikası izlemiştir (Sinor, 2012: 232).

¹⁹ Xuan Zang (596-664) adıyla da bilinen Çinli seyyah, çevirmen, yazardır. 629'da Çin'den ayrılan bilgin, 645'te Buddhizm'e ait çok sayıdaki Sanskrit eserle ülkesine dönmüş ve ömrünün geriye kalan yıllarını bu Sanskrit eserleri Çinceye çevirmekle geçirmiştir. Buddhizm'in Çin kültürüne aktarımı konusunda üstlenmiş olduğu misyonla, yaşadığı coğrafyayı ve çağını aydınlatan önemli bir düşünce adamı olmuştur. Hint kralı Harsha'nın Buddhizm'i benimsemesinde yol gösterici olmuş; Nālandā manastırında beş yıl geçirmiş, Yogācāra felsefesiyle ilgili dersler almıştır. Çin'e döndükten sonra Dharma Lakshana Okulunun tanıtılmasına öncülük etmiş; Fa Hsiang adındaki Çin Yogācāra okulunu kurmuştur (Kaya, 2017: 94-95).

farklı bir keşişi kendisine bilgi vermek üzere görevlendirmişti. Ancak söz konusu bilgiler, birbirini tutmamakta ve hatta zaman zaman çatışmaktaydı. Bu durumu hoş bulmayan Kanişka, saygıdeğer ermiş Pārśva'ya gerçek öğretilerin peşinde olduğunu söyler. Pārśva da fikir ayrılıklarından doğan bozulma ve tutarsızlıkların ortadan kaldırılabilmesi için, tıpkı daha önceki çağlarda olduğu gibi, Buddhist bir konseyin toplanması gerektiği ifade etmiştir.” Bunun üzerine Kanişka, söz konusu belirsizliklerin giderilmesi ve Buddhist örgüt içerisindeki fikir ayrılıklarına son vermek için konseyin derhal toplanmasına karar vermiştir. Beş yüz keşişin barınabileceği bir manastır inşa ettirmiş ve Pīṭaka metinlerini yorumlayabilecek keşişleri buraya davet etmiştir. Konseyin sonunda *Sutta-pīṭaka* ile ilgili yazılan yorumlar, yaklaşık olarak 100.000 şlokayı²⁰ bulmuştur (Schumann, 1974: 134; Brua, 1972: 86-87). Vinaya'nın *Vinaya-vibhāṣā* adı verilen yorumu ve konseydeki görüşmelerin sonucunda oluşturulan *Abhidharma-vibhāṣā* da benzer uzunluklara ulaşmıştı. Toplantıların gerçekleştirildiği süreçte, Sarvāstivāda²¹ okulunu temsil eden keşişlerin sayıca konseyde ağır bastığı anlaşılmaktadır. Mahāyāna Buddhizm'i²² temsilcilerinin ise konseyde yer aldığını gösteren herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Zira Nāgārcuna²³ ile canlandırığı düşünülen Mahāyāna

²⁰Hint'e özgü bir nazım birimidir.

²¹Hināyana (küçük araç) mezhebinden ayrılarak kurulan on sekiz okuldan biridir. Temel ilkesi; “Her şey vardır, evrenin temel taşı Dharmalar adı verilen basit gerçeklerdir. Bunlar üç zaman boyutunda yani geçmiş, şimdi ve gelecekte hep vardır. Hisler, duyumlar ve deneyimler bu dharmaların bir araya gelmelerinden oluşur. Neden-sonuç ilişkisine göre anlık olarak bir araya gelirler, sonra kaybolurlar.” Sarvāstivāda'ya göre yetmiş beş tane dharma vardır; bunların yetmiş üçü şarta bağlıdır, ikisi ise değildir. Mahāyāna mezhebi Sarvāstivādinlerden ve yine Hināyana'dan ayrılmış olan Mahāsaṅghika okulundan türeyip gelişmiştir Bu okulun başlıca eserleri Vasubandhu'nın *Abhiśarmakośa*'sı ve *Mahāvibhāṣā*'sıdır (Kaya, 2017: 170).

²²Hint Buddhizm'inin, daha önce kurulmuş olan Nikāya Buddhizm'i ile birlikte, en büyük iki mezhebinden birini oluşturur. Sanskrit bir sözcük olan Mahāyāna, mahā “büyük” ve yāna “araç, vasıta” anlamlarına gelen iki sözcüğün birleşmesinden meydana gelmektedir. Tibet, Nepal, Bhutan, Çin, Moğolistan, Kore ve Japonya'ya yayılmış olan bu mezhebin, M.Ö. 2. yüzyılda Hināyana'ya tepki olarak doğduğu belirtilmektedir. Hināyana ile Mahāyāna arasındaki en önemli fark, birincisindeki bireysel kurtuluş yolu olan Arahatlığa karşılık; ikincisinde, herkesi kurtuluşa götürmeyi amaçlayan Bodhisattvacılığın egemen olmasıdır. Arahat tek başına nirvānaya ulaşmaya çalışırken; Bodhisattva yaşayan bütün varlıkları ona ulaştırmaya çalışır. Mahāyāna öğretisi dinsel türdedir, akıldan çok duyulara hitap etmektedir. Arı ülke gibi Buddha'nın öz düşüncelerine aykırı fikirlere kadar giden, tanrılardan panteonlar oluşturan bir yapıdır. Gerçeğin tüm görünenlerin arkasında saklı olduğu vurgulanır. Mahāyāna'nın ilk kurulan okullar Madhyamaka ve Yogācāra'dır. Mahāyāna Buddhizm'i, Buddhizm'in nirvāna, manastır hayatı, katı çilecilik, Gautama Buddha'nın yolu gibi öğretileri üzerine kurulmuş olan Hināyana yani diğer bir ifadeyle Theravāda geleneğine ait olan uygulama ve inanç sisteminin reformize edilmiş halidir (Kaya, 2017: 128-129; Leeming, 2018: 84).

²³Mahāyāna Buddhizm'inin Mādhyamika adı verilen mezhebinin kurucusu olarak gösterilmektedir. Mādhyamika öğretisi, Buddha'nın sıkı bir çilecilik ile dünya zevklerinden vazgeçerek Buddhizm'in Orta Yol adı verilen öğretisi üzerine odaklanır; Nāgārcuna'nın ilgili

ekolü, Turushka kralı Kanişka'nın sonrasında popüler olmuştur (Montgomery, 1968: 69; Chattopadhyaya, 2010: 154-156; Suzuki, 1983: 196-197).

Hiuen-Tsang'ın kayıtlarında, konseyde oluşturulan kıymetli Buddhist metinlerin bakır levhaların üzerine işlenerek taştan yapılmış kutuların içerisine konularak muhafaza edilmeye başlandığı ifade edilmektedir. Kern'in ifadesiyle bu konseyin en önemli özelliği, mezhepler arasındaki süregelen kavgaların sona erdirilerek; etkili olacak yeni ayrışımaların meydana gelmesini engellemek olmuştur (Jinananda, 1956: 49). Buddhist metinlerde tıpkı öncelerinde de olduğu gibi, dördüncü konsey hakkında birtakım abartılı anlatımlara yer verilmiş olsa da tarihsel süreçte üstlendiği misyon, bugünkü Buddhist kültürün şekillenmesinde çok önemli bir yer oynadığı, su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hiuen-Tsang kayıtlarında ve Tibet kroniklerinde; konseyde oluşturulmuş olan Buddhist metinlerin isimleri açık bir şekilde ifade edilmektedir. Konseyde, sonraki dönem kaynaklarında bahsedilenin aksine, Sanskrit dilinin kullanıldığı yönünde herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Aslında Vasubandhu'nun²⁴ *Abhidharma-koşa*'sı ve Yaşomitra'nın yorumları eski

felsefi görüşü, Buddha'nın Orta Yol öğretisinin bir tür mantıksal açıklamasını içerir. Nāgārcuna, sıradan düşünmedeki çelişmeleri karşı karşıya koyan ve büyük savların yasıma çiftlerine dönüştürülmesiyle, bu türden aşırılıklardan düşüncüyü çıkarmaya çabalayan ve bu yolla aydınlanmaya ulaşmak için akıllı özgürleştiren bir diyalektik akıl yürütme süreci geliştirmiştir. Nāgārcuna'nın hayatı ile ilgili bilgilerimiz ise yok denecek kadar azdır. M.S. 2. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Felsefi gelişiminin M.S. 300'lerde tamamladığı varsayılır. Güney Hindistan'da doğmuş bir Brahman olduğu, hayatının ilk yıllarında kötülük ve günah korkusuyla yanıp tutuştuğu nakledilir. Kumaraciva'nın kaleminden çıkan yaşam öyküsünde, onun, arzu ve tutkuyu acı çekmenin sebepleri sayan bir tür aydınlanma yaşadığı ifade edilir. Nāgārcuna'nın düşünsel hayatı, Prācāpāramitā denilen Buddhist metinlerin bir araya getirilip dağıtıldığı dönem olarak kabul edilir. Nāgārcuna'nın da Buddhist edebiyatın oldukça önemli bir kısmını oluşturan Prācāpāramitā metinlerinin bazılarının yazarı olduğu iddia edilmektedir. Eliade'ye göre, "Gerek Buddhizm, gerekse genelde Hint felsefi düşüncesi, Nāgārcuna'dan sonra, hemen belirginlik kazanmasa da derinlemesine değişmiştir. Nāgārcuna, Hint düşüncesinde hâkim olan karşıtların birliğine doğru yönelme eğilimini en uç noktasına kadar götürmüştür. Bununla birlikte Bodhisattva uğraşının 'her şey boştur' olgusuna karşın bütün yüceliğini koruduğunu da göstermeyi başarmıştır" (Ramanan, 2002 akt. Kaya, 2017: 139; Collinson & Wilkinson, 2000; Eliade, 2017 akt. Kayalı, 2018: 184-185).

²⁴ Mahāyāna Buddhizm'inin Yogācāra Okulunun kurucusu olarak bilinmektedir. Yaşadığı dönemle ilgili iki farklı görüş hâkim olup, M.S. 330-400 veya 420-500 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir. Aśvaghoṣa ve Kātyāyana (*Cnānaprasthāna-śāstra*'nın yazarı) ile çağdaş olduğunu da ifade edilmektedir. Hayatının ilk döneminde Sarvāstivādacı olduğu ve *Abhidharmakośa*'yı yazdığı; sonrasında Mahāyāna mezhebini takip etmeye başlayarak; Yogācāra ile ilgili olarak Vīmśatika, Trīmśika ve Madhyāntavibhāgabhāṣya adlı eserleri kaleme aldığı bilinmektedir (Ramanan, 2002 akt. Kaya, 2017: 208; Beal, 1884, aktaran: Law, 1993:4-5)

Vibhāṣhā Edebiyatına dayanmaktadır (Frauwallner, 2015: 127-128). Dahası Ghoshaka'nın *Abhidharmāmrita* adlı eseri de Kaniṣka'nın dönemine ait olmaması sebebiyle, Buddhist konseyin toplanma zamanı ve oluşturulan metinler konusundaki tartışmaları arttırmaktadır. Dördüncü konseyin Buddhizm tarihi açısından, belki de en önemli sonucu; Buddhist kültürün günümüze değin taşınmasını sağlayan olağanüstü büyüklükteki bir birikimin, külliyyatın oluşmasını sağlamasıdır. Kaynaklar oluşturulan bu metinlerin genellikle Buddhizm'in öğretilerinin aktarılmasına ve yayılıp tutunmasına aracılık eden Pāli diliyle oluşturulduğunu kaydetmiştir (Frauwallner, 2015: 117). Ancak özellikle biyografi, yorum ve açıklama türünde günümüze ulaşan ve ilgili konsey dönemine ait olduğu düşünülen metinlere bakıldığında Pāli dilinin dışında kadim Sanskrit dilinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kern orijinali Pāli olan çoğu Buddhist eserin de yine Sanskritleştirilmiş versiyonları aracılığıyla korunabildiğini ifade ederek; Sanskrit dilinin Buddhist birikimin korunmasında oynadığı rol üzerinde durmuştur (Bhagwat, 1970: 87-88; Jinananda, 1956: 50).

Diğer Konseyler

Seylan Konseyleri

Mahāvamṣa ve Seylan geleneğine ait kroniklerde, Hindistan'da toplananların haricinde, Seylan'da üç Buddhist konseyin daha toplanmış olduğu kaydedilmiştir. Seylan'daki ilk konsey M.Ö. 247-207 yılları arasında hüküm sürmüş olan Seylan kralı Devānapiya Tissa'nın döneminde; saygıdeğer keşiş Thera Ariṭṭha başkanlığında toplanmıştır. Bu konsey, imparator Aṣoka'nın oğlu Thera Mahinda'nın öncülük ettiği Buddhist misyonerlerin adaya gelişinden sonra gerçekleştirilmiştir. Geleneğe göre Seylan'a özgü ilk Buddhist metin de bu görüşmeler sırasında Thera Mahinda, saygıdeğer Ariṭṭha ve bin kadar Bhikkhu tarafından oluşturulmuştur. Seylan Buddhist geleneğinde; Thera Ariṭṭha'nın, Mahinda'nın ilk öğrencisi olduğu kabul edilir ve konseyin Anurādhapura'daki Thūpārāma bölgesinde toplandığı var sayılmaktadır (Rahula, 1956: 33-34). Diğer Buddhist konseyin ise M.Ö. 101-77 tarihleri arasında hüküm sürdüğü bilinen kral Vaṭṭagāmaṇī Abhaya döneminde toplandığı aktarılmaktadır. Bu konsey Hindistan'daki Theravāda okulu tarafından, tarihteki IV. Buddhist konsey olarak kabul edilmektedir. Çünkü Theravādacılar, Kaniṣka döneminde toplanan ve IV. Konsey olarak bilinen geleneksel anlayışı Buddhist geleneklerine dâhil etmemiş yani kabul etmemişlerdir (Brua, 1972: 96-99; Donath, 1974: 151-152).

Seylan'daki ikinci konseyde sadece *Tripiṭaka* tekrarlanmış, yorumları da gözden geçirilmiştir. Konseyin sonunda Aṭṭha-kathālar olarak bilinen metinler palmye ağacı yaprakları üzerine yazılmak suretiyle kaydedilmiştir ve bu dinî

metinlerin üzerinden defalarca geçilerek kontrol edilmiş, düzeltilmiştir. Seylan geleneğinde, 500'den fazla Bhikkhu'nun, Mahāthēra Rakkhita'nın başkanlığında Alu-vihāra ya da Ālokavihāra Konseyi adı verilen bir dinî toplantı daha gerçekleştirdiğinden daha bahsedilse de bu toplantının, adının aksine konsey özelliği taşımadığı düşünülmektedir. Ayrıca yaklaşık bir yüzyıl önce, keşiş Hikkaduve Siri Sumangala'nın himayesinde toplandığı ve yaklaşık beş ay süren toplantılara Iddamalgotā Basnayaka'nın başkanlık ettiği de kaydedilmiştir (Jinananda, 1956: 50; Rahula, 1956: 34-35).

Tayland (Siam) Konseyleri

İmparator I. Rama'nın hükümdarlığı sırasında, bir kraliyet ailesi mensubu olan Somdec Ohra Vanarat (Bhadanta Vaaratana) *San̄gītivam̄sa* yani “*Konseyler Tarihi*” başlığını taşıyan eserinde Buddhist kültürün şekillenmesinde rol oynayan dokuz farklı konseyin toplanmış olduğunu kaydetmiştir. Bu konseylerin ilk üçü Hindistan'da, IV, V, VI ve VII.'leri Seylan'da; VIII ve IX. konseylerin ise Tayland'da toplandığını ifade eder. Konseylerin ilk beşi hakkındaki anlatımlar, *Mahāvam̄sa* ve Sri Lanka geleneğine ait metinlerdeki aktarımlarla neredeyse aynıdır (Jinananda, 1956: 51; Banerjee, 1970: 49-50).

San̄gītivam̄sa'da VI. konsey olarak anılan ve Seylan'da gerçekleştiği nakledilen bir konseyden daha bahsedilmektedir. Bu konseyin, Kral Mahānā'nın himayesinde gerçekleştirildiği kaydedilmiştir. Buddhist metinlerle ilgili yazılmış olan yorumların Seylan dilinden Māgadhi (Pāli) diline çevrildiği aktarılmaktadır. Bu çevirilerin büyük keşiş Bhadanta Buddhaghosa tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. VII. konsey olarak anılan ve yine Seylan'da düzenlendiği bilinen Buddhist toplantıların ise kral Parākramabāhu tarafından himaye edildiği; saygıdeğer ermiş Mahākassapa'nın başkanlığında ve kraliyet sarayında yaklaşık bir yıl boyunca devam ettiği nakledilmektedir. VIII. konseyin ise M.Ö. 2000-2026 yılları arasında, Kuzey Tayland'ın Kralı Śrīdharmācakra-vartī Tilaka Rācādhirāva'nın himayesinde ve başkent Chiengmai'de (Mahābodhi Ārāma'da) toplandığı kaydedilmiştir. Yaklaşık bir yıl süren konsey görüşmelerine bütün Taylandlı keşişlerin katıldığı ifade edilmektedir. IX. konseyin de Tayland ve Bangkok Hanedanlıkları arasında gerçekleşen büyük savaşın sonrasında gerçekleştiği bilinmektedir. Eski Başkent Ayūthia (Ayodhyā) büyük bir yangınla yanıp yok olmuş ve *Tripitaka*'ya ait el yazmaları da kül olmuştu. Kral I. Rama ve erkek kardeşi savaş sonrası Saṅgha örgütündeki bozulmaların, fikir ayrılıkları ve bölünmelerin ortadan kaldırılması için bir konsey toplanmasına karar verdi. Böylece kraliyet ailesinin himayesinde iki yüz on sekiz keşiş ve otuz iki Buddhist âlimden

oluşan bir kurul toplanarak bir yıl süreyle *Tripitaka*'yı okumaya ve kayıt altına alma çalışmalarına devam etti (Jinananda, 1956: 51-52; Rahula, 1956: 65-68). Konseyin faaliyetlerini tamamlamasından sonra tekrar birçok Buddhist manastır inşa edildi ve Buddhist kültürün zayıflayan etkisi bir kez daha artırıldı.

Burma Konseyleri

Burma Buddhist geleneğine göre, ilk üç konsey Hindistan'da; dördüncüsü ise Seylan'da toplanmıştır. Beşincisinin ise Pāli dilinde kaleme alınmış Buddhist kutsal metinlerini sınıflandırarak düzenlemek için Mandalay'da kral Min-don-min'in himayesinde ve iki bin dört yüz keşişin katılımıyla gerçekleştirildiğine inanılmaktadır. Büyük keşişlerden Cāgarābhivamśa, Narindābhidhaca ve Sumaṅgala Sāmi'nin sırasıyla konseye başkanlık ettiği aktarılmıştır. *Tripitaka*, kraliyet sarayında yaklaşık beş ay boyunca okunmuş ve farklı versiyonları ile ilgili tartışma ve uzlaşma oturumlarının düzenlendiği kaydedilmiştir. Yine ilgili geleneğe göre, VI. tarihî büyük Buddhist konsey Rangoon'da toplanmış ve açılış töreni Hindistan, Seylan, Nepal, Kamboçya, Tayland, Laos ve Pakistan gibi çeşitli ülkelerden gelen Bhikkhular'ın katılımıyla Mayıs 1954'te gerçekleştirilmiştir (Jinananda, 1956: 53; Banerjee, 1970: 93-95).

Burma'ya davet edilen ve Buddha'nın öğretileri ve uygulamaları konusunda uzman yaklaşık beş yüz kadar keşiş, *Tripitaka* metinleri tekrar inceleyerek değerlendirmiştir. Diğer ülkelerden gelen keşişler de çeşitli gruplara ayrılarak *Tripitaka* üzerine çalışmışlardır. Oturumlar yaklaşık olarak 2 yıl sürmüş ve Buddha'nın Mahāparinirvāṇa'ya ulaşmasının 2500. yıl dönümünde konsey çalışmaları sonlandırılmıştır. Buddhist geleneğe göre; Buddha'nın ölümü yani nirvāṇaya ermesinden 2500 yıl sonra toplanan bu konseyin taşıdığı maneviyat, dünya barışı için oldukça önemlidir. Dönemin Hindistan Cumhurbaşkanı Dr. Rajendra Prasad ve başbakanı Javaharlal Nehru da konseye ilettikleri iyi niyet mesajlarıyla, Buddhist örgütün faaliyetlerini desteklediklerini göstermişlerdir. Prasad, Buddhist konseylerin tarihsel süreçteki çalışmalarının, dünya kültür tarihine sağladığı katkıları hatırlattıktan sonra, Buddhist kutsal metinlerinin tümünün Hindî diline ve İngilizceye aktarılması gerektiğini vurgulamıştır (Jinananda, 1956: 54-55).

Sonuç Yerine

Buddhist konseylerin Hint kültür tarihindeki yeri ve değeri konusuna dikkat çekme amacıyla hazırlanan bu çalışma, Buddhizm'in, kurucusu Siddhartha Gautama Buddha'nın ölümünden sonraki sürecini konu edinmektedir. İlgili süreç, Buddhist öğreti ve uygulamalarda meydana gelen

köklü değişiklik ve fikir ayrılıklarının oluşmasına neden olan hareketliliklerin tamamını içerisinde almaktadır. Buddhist gelenek, Buddha'nın ölümü yani Buddhist terminolojideki karşılığıyla mahāparinirvānaya ulaştıktan sonraki süreçte; toplanan tarihî konseylerde alınan kararlar ve kaleme alınan edebî birikimleriyle yeniden şekillenmiş ve bu haliyle çeşitli bölünmelere maruz kalarak bugünkü biçimini almıştır. Kısacası Buddhist konseyler dönemi, Buddhizm'in yeniden yorumlanarak şekillendiği bir dönem olmuştur. Söz konusu konsey toplantılarının Buddhist kültürün şekillenmesinde, iki önemli farklı sonuç doğurduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, şüphesiz ki Buddhist öğretilerin kaleme alınması sonucu oluşan muazzam Buddhist kutsal kitaplarının yani edebiyatının oluşmasıdır. Bu edebiyat özellikle I. Konsey döneminde sözlü geleneğe hâkim ermişlerin toplantılar sayesinde ilgili birikimin kayıt altına alınması sonucunda oluşmuşken; sonraları genellikle yorum, açıklama ve ek metinler olarak oluşturulan yazılı birikim sayesinde; hacmi bugünkü devasa boyutunu almıştır. İkincisi ise kutsal metinlerin sözlü gelenekten yazıya aktarıldığı süreçte yapılan itirazlar ve getirilen farklı yorumlarla; muhalif keşiş ve düşünce adamlarının liderliğini yaptığı bölünmeler yani mezheplerin, okulların kurulması olmuştur.

Magadha kralı Acātaşatru'nun (~M.Ö. 493-462) himayesinde ya da en azından çağdaşı bir dönemde toplandığı düşünülen I. Konsey'de Vinaya disiplinine ait normlar gözden geçirilmiş; Buddhist keşişlerin yaşamlarını düzenleyen kurallar açık bir şekilde belirlenerek kayıt altına alınmıştır. İlgili kayıtlar, Buddhist kutsal kitapları koleksiyonlarının başlangıcı niteliğini taşımaktadır. Ayrıca Buddhist geleneğe mal olan Ānanda ve Çanna'nın mevzuları da bu konseyde sonuçlandırılmıştır. Birinci konseyden yaklaşık yüz yıl sonra Vaisali'de toplanan II. Konsey'de (~M.Ö. 383) ise orijinal Buddhist el yazmalarının elden geçirildiği rivayet edilmektedir; yedi yüz kadar Thera'nın bir araya geldiği ve sekiz ay süren toplantılarda, el yazmalarının titizlikle incelendiği kaydedilmiştir. *Vinaya* ve *Dhamma* metinlerinin, yedi yüz Bhikkhu tarafından oluşturulduğu; *Piṭaka*, *Nikāya*, *Aṅga* ve son olarak *Dhammaskhandalar*'ın da yeni birer edisyonunun meydana getirildiği ifade etmektedir.

M.Ö. 253'de toplanan III. Buddhist Konsey'in de Pāṭaliputta'da (Patna) ve Maurya imparatoru Kral Aşoka'nın himayesi altında toplandığı ifade edilmektedir. Başkanlığını Moggaliputta Tissa'nın yaptığı Buddhist konseyin öncelikli görevi, Theravāda ekolüne ait el yazmalarını gözden geçirmek olmuştur. *Vinaya* ve *Sutta* metinlerini de detaylı bir biçimde inceledikleri ve son iki yüzyıldaki eklemelerle *Abhidhamma* olarak anılan koleksiyonun genişlemesine katkı sağladıkları bilinmektedir. Saptırılmış Buddhist öğretilerin, geleneğin içerisinde ayrıştırılması konusu ile ayrıca

ilgilenilmiş ve *Kathāvatthu-pakaraṇa* denilen metinler oluşturulmuştur. Böylece yaklaşık bin Bhikkhu'nın görev aldığı üçüncü konsey de misyonunu tamamlamıştır. Kuşan kralı Kanişka döneminde toplanan IV. Buddhist konseyin en önemli özelliği, mezhepler arasındaki süregelen kavgaların sona erdirilerek; etkili olacak yeni ayrışmaların meydana gelmesini engellemek olmuştur. Kanişka beş yüz keşişin barınabileceği bir manastır inşa ettirmiş ve *Piṭaka* metinlerini yorumlayabilecek keşişleri buraya davet etmiştir. Konseyin sonunda *Sutta-piṭaka* ile ilgili yazılan yorumlar, yaklaşık olarak 100.000 şlokayı bulmuştur. Vinaya'nın *Vinaya-vibhāṣhā* adı verilen yorumu ve konseydeki görüşmelerin sonucunda oluşturulan *Abhidharma-vibhāṣhā* da benzer uzunluklara ulaşmıştı. IV. konseyin Buddhizm tarihi açısından, belki de en önemli sonucu; Buddhist kültürün günümüze değin taşınmasını sağlayan olağanüstü büyüklükteki bir birikimin, külliyyatın oluşmasını sağlaması olmuştur. Kaynaklar oluşturulan bu metinlerin genellikle Buddhizm'in öğretilerinin aktarılmasına ve yayılıp tutunmasına aracılık eden Pāli diliyle kaleme alındığı ifade edilmektedir.

Seylan geleneğine ait el yazmalarında, Hindistan'da toplananların haricinde, Seylan'da üç Buddhist konseyin daha toplanmış olduğu kaydedilmiştir. Seylan'daki ilk konsey M.Ö. 247-207 yılları arasında hüküm sürmüş olan Seylan kralı Devānapiya Tissa'nın döneminde; keşiş Thera Ariṭṭha başkanlığında toplanmıştır. Bu konsey, imparator Aşoka'nın oğlu Thera Mahinda'nın öncülük ettiği Buddhist misyonerlerin adaya gelişinden sonra gerçekleştirilmiştir. Geleneğe göre Seylan'a özgü ilk Buddhist metin de bu görüşmeler sırasında Thera Mahinda, keşiş Ariṭṭha ve bin kadar Bhikkhu tarafından oluşturulmuştur. Seylan'daki ikinci konseyde ise sadece *Tripitaka* tekrarlanmış, yorumları da gözden geçirilmiştir. Konseyin sonunda Aṭṭha-kathālar olarak bilinen metinler palmye ağacı yaprakları üzerine yazılmak suretiyle kaydedilmiştir. Tayland geleneğinde ise Buddhist konseylerin ilk üçünün Hindistan'da, IV, V, VI ve VII.'lerin Seylan'da; VIII ve IX. konseylerin ise Tayland'da toplandığını ifade edilmektedir. Anlatılarda, Buddhist *Tripitaka*'nın üzerinde durulduğu ve farklı versiyonları ile ilgili tartışma ve uzlaşma oturumlarının düzenlendiği kaydedilmiştir. Buddhist külliyyatı oluşturan söz konusu birikim, Buddhist geleneğin ve ilgili düşünce biçimindeki değişiklikleri doğrudan yansıtmaları bakımından elbette ki özel bir öneme sahiptir. Ayrıca Buddhist kültürün, Buddhizm olarak anılan Hint menşeli bir din olarak gelişimi de tamamıyla bu sürecin yani Buddhist konsey toplantılarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak Aşoka sonrası dönemde öncelikle Çin olmak üzere, komşu coğrafyalara yayılan Buddhizm, dünyanın oldukça hatırı sayılır bir kısmını nüfuzu altına almıştır. Kültürel etkileşim ve düşünsel ayrılıklar temelli oluşan mezhepler ve tarihi ise

diğer birçok çalışmanın konusunu oluşturabilir. Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, bu çalışmada da Hindoloji disiplininin normları ve sınırlılıkları dâhilinde, ilgili konunun yalnızca kültür tarihindeki durumu ve sonuçları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aiyappan, A.; Şrinivasan P. R., (1960). *Story of Buddhism with Special Reference to South India*, Madras: Commissioner of Museums, Government Museum.
- Akira, H., (2007). *A History of Indian Buddhism*, Çev. P. Groner, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Banerjee, A. C., (1970). *Traces of Buddhism in South India, 700-1600 A. D.*, Calcutta: Scientific Book Agency.
- Beal, S., (1884). *Buddhist Records of the Western World I-II*, Edinburgh: Ballantyne Press.
- Bhagwat, N. K., (1970). *Buddhist Philosophy of the Theravada as Embodied in Pali Abhidhamma*, Patna: Patna University Press.
- Brua, B. R., (1972). *Buddha and Buddhism*, Calcutta: Maha Bodhi Society Press.
- Chatterjee A. K., (1975). *Facets of Buddhist Thought*, Calcutta: Sanskrit College Research Series.
- Chattopadhyaya, D. (2010). *Taranatha's History of Buddhism in India*, Çev. L. Chimpa; A. Chattopadhyaya, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Collinson, D.; Wilkinson R., (2000). *Otuz Beş Doğu Filozofu*, Çev. M. Berke, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Donath, D. C., (1974). *Buddhism for the West: Theravada Mahayana and Vajrayana*, New York: McGraw-Hill.
- Dutt, N., (1978). *Buddhist Sects in India*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Eliade, M., (2017). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, Çev. A. Berktaş, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Frauwallner, E., (2015). *The Earliest Vinaya and the Beginnings of Buddhist Literature*, David Brown Book Company.
- Gokhale, B. G., (1948). *Buddhism and Asoka*, Baroda: Padmaja Publications.
- Humphreys, C., (1962). *A Popular Dictionary of Buddhism*, London: Arco Publications.
- Jinananda, B., (1959). "Four Buddhist Councils" *2500 Years of Buddhism*, Ed. P.V. Bapat, Delhi: The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting, Government of India. s. 35-55.
- Kaya, K., (2017). *Buddhizm Sözlüğü*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kayalı Y., (2015). "Hindistan Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka (~M.S. 78-99)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 55 (2), s. 189-204.

- Kayalı Y., (2017). “Aşvaghosha ve Eserlerinin Buddhist Edebiyattaki Yeri”, *ASOS Journal- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, s. 411-424.
- Kayalı Y. (2018). “Mircea Eliade'nin Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Adlı Üçlemesinden: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna'da Hint Kültürünün Yeri”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, s. 173-188.
- Kayalı Y., (2018). *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Krishna, M. K., (1994). *A Dictionary of Buddhist Literature and Literary Personalities*, Delhi: Sundeep Prakashan.
- Law, B. C., (1993). *Asvaghosha*, Calcutta: The Asiatic Society Arunima Printing Works.
- Leeming, D., (2018). *Asya Mitolojisi Sözlüğü*, Çev. Y. Kayalı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Mayeda, E., (1964). *History of the Formation of the Original Buddhist Texts*, Tokyo: Sankibo-Busshorin Publishing Co., Ltd.
- Montgomery, W., (1968). *Introduction to Mahayana Buddhism*, BiblioBazaar.
- Naiar, V. G., (1958). *Heritage of Buddhism: The Religion of Infinite Compassion*, Delhi: Indo-Asian Publications.
- Panikkar K. M., (1963). *Buddha: An Account of His Life and Teachings*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Przyluski, J., (1967). *The Legend of Emperor Asoka in Indian and Chinese Texts*, Çev. D. K. Biswas, Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay.
- Powers J., (2000). *A Concise Encyclopedia of Buddhism*, Oxford: Oneworld.
- Puri, B.N., (1996). “The Kushans”, *History of Civilization of Central Asia*, Ed. J.Harmatta; G.F. Etemadi, Paris.
- Ramanan, K. V., (2002), *Nagarjuna's Philosophy*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Rahula, W., (1956). *History of Buddhism in Ceylon*, Colombo: M. D. Gunasena & Co. Ltd.
- Sinor, D., (2012). *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schumann, H. W., (2001). *The Historical Buddha- The Times, Life and Teachings of the Founder of Buddhism*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Schumann, H. W., (1974). *Buddhism: An Outline of Its Teachings and Schools*, Illinois, Theosophical Publishing House.
- Smith, A. V., (1924). *The Early History of India From 600 BC to The Muhommadan Conquest*, London: Clarendon Press,

- Suzuki B. L., (1983). *Mahayana Buddhism*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- Varma, V. P., (1973). *Early Buddhism and Its Origins*, Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
- Wagle, N., (1968). *Society at the Time of Buddha*, Bombay: Popular Prakashan Ltd.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DOĞU ASYA'DAKİ TEMSİLCİMİZ: AHMED HULÛSÎ FUAD TUGAY

Ayşe ÖZTÜRK*

GİRİŞ

Osmanlı Paşalarından Müşir Hasan Paşa'nın torunu, Müşir Fuad Paşa'nın oğlu Ahmed Hulûsî Fuad Tugay erken cumhuriyet döneminde Japonya ve Çin'de diplomatik ilişkileri geliştirmek üzere bulunan ilk Türk diplomattır. Askerî Tıbbiye'de aldığı eğitimin ardından hekimlik görevini sürdürürken, ilk Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın torunu ve sonrasında ilk Türk kadın ressamlardan biri olarak anılacak olan Emine Dürriye Hanım ile yaptığı evlilik sonrasında eşinin de isteği doğrultusunda hekimlik mesleğinden hariciyede diplomatlık mesleğine geçiş yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1925'te Tokyo'da açtığı ilk temsilcilik olan orta elçilikte başkâtiplik, maslahatgüzarlık; Nanjing'de 1929 yılında açılan ilk temsilcilikte de maslahatgüzarlık görevleri yapmış ve bu iki ülkeyle ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Çin'deki ikinci görevini ise 1944-1947 yılları arasında Chongqing'de büyükelçi olarak ifa etmiştir. Ahmed Hulûsî Fuad Bey anılarını yazma işini tamamlayamadan vefat etmiş olması sebebiyle eşi Emine Dürriye Hanım, aile dostları Prof. Dr. Bedi Nuri Şehsuvaroğlu'ndan temennisi üzerine, büyükelçi hakkında kaleme alınmış olan biyografik eser *Hekim Bir Siyasimizin Portresi: Büyükelçi Dr. A. Hulûsî Fuad Tugay* ortaya çıkar. Bu kitabın yazımında Bedi Nuri Şehsuvaroğlu'nun anlattıklarının yanı sıra, Ahmet Hulûsî Fuad Bey'le birlikte çalışmış diplomatların ve arkadaşlarının anılarını aktardıkları mektuplara, Ahmed Hulûsî Fuad Bey'in kendi ifadelerine de yer verilmiştir. Bu kitap o dönemin Japonya'sı ve Çin'i hakkında verdiği bilgiler ve Hulûsî Fuad Tugay hakkında yazılmış tek biyografik eser olması sebebiyle önemlidir; çalışmamızda da temel kaynak olarak kullanılmıştır. Bu çalışmamızda Ahmed Hulûsî Fuad Tugay tanıtılacak olup, kendisinin anıları, çalışma arkadaşlarının kitabın

Öğr. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü. *Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5611-5227>

yazarı Bedi Nuri Şehsuvaroğlu'na iletmış oldukları mektuplar, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri doğrultusunda erken cumhuriyet döneminde Ahmed Hulûsi Fuad Tugay'ın Japonya ve Çin'i nasıl gördüğü ve buradaki faaliyetleri ele alınacaktır.

1. Tokyo ve Nanjing'de İlk Diplomatik Temsilciliklerimizin Açılması

Minguo Dönemi Çin'inde yaşanan karmaşa esnasında *Guomintang* partisi önde gelen üyelerinin Türkiye'ye yaptığı model ve destek arayışı ziyareti kapsamında Nanjing Hükümeti'ne destek bulma çabalarına Türkiye'den olumlu yanıt verilmiştir. Bu bağlamda 14-25 Mart 1928 yılında Hu Hanmin öncülüğünde Türkiye'de bulundukları temaslar etkili olmuştur.¹ Hu Hanmin Türkiye'deyken Tan Yankai'a ilettiği telgrafta Türkiye'nin Nanjing'e diplomatik temsilci gönderme konusunda istekli olduğunu belirtmiştir (Guo 1984: 332). Öyle ki henüz ülkede birlik sağlanamamışken Türkiye'nin Nanjing Hükümetini resmî olarak tanıma yönünde yaklaşımı Çin tarafında büyük memnuniyet yaratmıştır. Çinli tarihçiler Zhou ve Chen bu durumu, “Çin'de henüz millî birlik sağlanmamışken pek az ülke temsilci gönderme konusunda böyle bir istekliliği ortaya koyabilirdi” şeklinde ifade etmiştir (Zhou ve Chen 1994: 212). Bilal N. Şimşir Türkiye'nin o dönemde Çin'e diplomatik temsilci atamasının oluşturmuş olduğu olumlu etkiyi şöyle belirtmiştir, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin Cumhuriyeti ile ilişki kurması ve Nanking'e diplomatik temsilci ataması, Çin yöneticilerini hoşnut etmişti. Bu yüzden olacak Çin Cumhurbaşkanı Chiang Chung Cheng², ertesi yıl Atatürk'e bir telgraf göndererek Türkiye Cumhuriyeti'nin yıldönümünü kutladı. Atatürk de aynı yıl Çin millî günü dolayısıyla Çin Cumhurbaşkanı'na bir kutlama telgrafi gönderdi. Aynı yıl Çin Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yeni yılını da kutladı.” (Şimşir 1993: xxv). Böylece Türkiye Çin'de ilk diplomatik temsilciliğini 1929 yılında açmış ve ilk maslahatgüzarı Ahmed Hulûsi Fuad Tugay'ı Nanjing'e göndermiştir (Aral 1968: 926-927). Ahmed Hulûsi Fuad Tugay Nanjing'e daimi maslahatgüzar olarak atanmadan önce Japonya'da Tokyo Orta Elçiliği'nde görevlidir. 22 Nisan 1925'te çıkan bir kararname ile Ahmed Hulûsi Fuad Bey Başkâtip olarak Tokyo Maslahatgüzarlığı'na atanmış ve böylece Türkiye'nin Japonya'ya giden ilk diplomatik temsilcisi olmuştur (Şehsuvaroğlu 1972: 105). Türkiye 1925 yılında Tokyo'ya orta elçi göndermiş ve bu orta elçilik 1929 yılında büyükelçiliğe çevrilmiştir. Japonya

¹ Hu Hanmin ve beraberindeki heyetin Türkiye ziyaretine dair, bkz. Ayşe Öztürk, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Çin Guomintang Partisi Üyelerinin Türkiye Ziyareti: Hu Hanmin'in Türkiye Gözlemleri”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, s.1-32.

² Pinyin sistemiyle transkripsiyonu *Jiang Zhongzheng* şeklindedir. *Jiang Jieshi*, *Jiang Zhongzheng* Çan Kay-şek'in isimleri olarak karşımıza çıkar.

1925 yılında öncelikle İstanbul'a bir maslahatgüzar göndermiş³, sonrasında kurulan büyükelçilik 1937 yılına gelindiğinde İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiştir (Lee ve İlhan 1989: 35). Çin ise 1934'te Türkiye ile dostluğu geliştirmek adına General He Yaozu'yu Türkiye'ye elçi olarak atamış; elçi 17 Mayıs 1935'te Atatürk'e güven mektubunu sunmasıyla Ankara'da görevine başlamıştır (Şimşir 1993: xxv).

2. Hulûsi Fuad Tugay'ın Yaşamında Öne Çıkan Noktalar

Bedi N. Şehsuvaroğlu, Tugay ailesindeki söylemlerde ailenin Çerkes asıllı olduğunun belirtildiğini aktarır. Tugay soy ismi üzerinde dururken, Çerkeslerin Tuga veya Togeah kabilesinden geldiğini belirtmiştir. *“Tugay’ların cedleri bu kabilelerin varkları yani beyleriymiş. Bunun içindir ki Tugay, Tuga veya Togeah’e mensup anlamında bir soyadıdır.”* (Şehsuvaroğlu 1972: 37). Ahmed Hulûsi, Müşir Hasan Paşa'nın torunu ve Müşir Fuad Paşa'nın en küçük oğludur (Tugay 2015: 107). Ahmed Hulûsi Bey 24 Mart 1890 yılında İstanbul Kadıköy'de Müşir Fuad Paşa'nın Kalamış'taki köşkünde kalabalık, varlıklı ve itibarlı bir ailede dünyaya gelmiştir. Annesi paşanın ikinci eşi Ayşe Seyrandil Hanım'dır. Ahmed Hulûsi, evlerinde 1896-1901 yıllarında özel öğretim görmüş Fransızca dersleri almış; sonrasında öğrenimine 1901-1904 yıllarında Saint Joseph Fransız Okulu'nda yatılı olarak devam etmiştir (Şehsuvaroğlu 1972: 91-92). 1904-1908 yıllarında ise Saint Michel Lisesi'nde öğrenim görmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1908-1910 yıllarında Galatasaray Lisesi'ne devam etmiştir. 1910 yılına gelindiğinde lisede onuncu sınıf öğrencisiyken en yakın arkadaşı sonralarının ünlü edebiyatçısı Ruşen Eşref (Ünaydın)'dır. Fakat o sırada İttihad ve Terakki yönetiminin okul müdürü Tevfik Fikret'i görevden alması öğrenciler arasında boykot ile karşılanmış; öyle ki tüm öğrenciler Tevfik Fikret görevine iade edilinceye dek derslere girmeme kararı alırken memleketlerine dönmüştür. Sonralarında aileleri tarafından tek tek okula geri getirilen bu gençlerden sadece iki kişi tekrar okula geri dönmemiştir; bunlardan biri Müşir Fuat Paşa'nın oğlu Ahmed Hulûsi Fuad Bey, diğeri ise Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Şehzade Faruk'tur (Şehsuvaroğlu 1972: 92). Ahmed Hulûsi Fuad aynı sene Tıbbiye sınavını girip başarılı olmuştur. *“O sıralarda Askeri Tıbbiye’de dört tane Ahmet Fuad isimli öğrenci olduğundan ona Hulusi Fuad denmeye başlanmış ve ondan sonra bütün ömründe, iş hayatında hep böyle anılmıştır.”* (Şehsuvaroğlu 1972: 93). Bunun yanı sıra o dönem ardı ardına meydana gelen Barkan Harbi'ne ve I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak

³ Obata Ukichi'nin diplomatik temsilci olarak atanması ve Türkiye'deki faaliyetleri için, bkz. Hiroshi Nagaba, “Japan and Turkey Historical Process for Diplomatic Relations”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Volume 2, Sayı 3, 1997.

katılmış; hatta iki kez yaralanmıştır. Müşir Fuad Paşa'nın diğer iki oğlu ise savaşta şehit düşmüştür. Bir ara kıt'aları teftişe çıkan III. Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, Müşir Fuad Paşa'nın bir oğlunun gönüllü olarak kendi birliklerinden birinde olduğunu öğrenince, Hulûsi Fuad Beyi çağırarak derhal yanına karargâha almak istese de Hulûsi Fuad Bey, "*ben arkadaşlarımla geldim, onlardan ayrılamam*" diyerek bu teklifi nazikâne bir şekilde reddetmiştir. Bu jest, sonradan kayınpederi olacak olan Mahmut Muhtar Paşa üzerinde çok olumlu bir etki bırakmış olur (Şehsuvaroğlu 1972: 93).

Hulûsi Fuad Bey 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'na da tekrar gönüllü olarak katılmış; 33. Süvari Alayı Tabip Muavinliği'nde görev yapmıştır. Müşir Fuad Paşa'nın iki oğlunu Balkan Harbi'nde şehit verdiğini bilen Sultan Reşat, 1915 senesinde Çanakkale'de bir diğer oğlu Halit Bey'in de şehit düştüğünü öğrenince, bizzat kendisi emir vererek Hulûsi Fuad'ı geri hizmete aldirtmiştir. Bunun üzerine Hulûsi Fuad Bey bu sıralarda yeni kurulan Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde asistan olarak göreve başlamıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 94).

4 Mart 1916'da Askeri Tıbbiye tekrar açılmış ve Hulûsi Fuad Bey de yeniden eğitimine geri dönmüştür. 1 Eylül 1916 yılında ise Tabip Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda özellikle Galiçya cephesinden yaralanan askerlerin tedavi süreçlerinde yalnız kalmaları sebebiyle Avusturya-Macaristan Osmanlı Büyükelçiliği'ne bildirilen şikâyetler üzerine Yzb. Dr. Hulûsi Fuad Bey Ekim 1916'da mezun olur olmaz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na gönderilmiştir. 1918'e dek görevini başarıyla ifa eden Hulûsi Fuad Bey, daha sonra Berlin'de bulunan Askeri Mubayaa ve Tesellüm Komisyonu'na Sıhhiye Şubesi müdürü olarak atanmıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 94-95).

Mütareke yıllarında Hulûsi Fuad Bey hekimlik görevine geri dönerek Farmakodinami ve Tedavi Kliniği Profesörü Dr. Akil Muhtar Bey'in yanında önce asistan sonra başasistan olarak görev almıştır. 1921 yılına gelindiğinde ise Heidelberg Üniversitesi'nde Farmakoloji Enstitüsü'nde Prof. Meyer'in yanında asistan olarak çalışmıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 95).

1921 senesinde eşi Emine Dürriye Hanım ile tanışıp evlenmiş, eşinin isteği üzerine hekimlik mesleğini bırakarak hariciye hizmetine geçiş yapmıştır. Emine Dürriye Hanım, ilk Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın torunudur. Babası son Osmanlı sadrazamlarından Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa'dır (Şehsuvaroğlu 1972: 95-96). Gerek eşinin ailesinden gelen siyasi bağlar gerekse kendi ailesinin askeri geçmişi şüphesiz Hulûsi Fuad Bey'in sonraki dönemlerde hariciye görevine atılmasında ve

erken cumhuriyet döneminde önemli diplomatik görevlerde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Hulûsi Fuad Bey 1925-1929 yılları arasında Tokyo Orta Elçiliği'nde, 1929-1931 yılları arasında Nanjing Daimi Maslahatgüzarlığı'nda ve 1944-1947 yılları arasında Chongqing Büyükelçiliği'ndeki görevlerinin yanı sıra Kopenhag Sefareti Kâtipliği (1922-1923), Tiran Orta Elçiliği (1938-1939), Madrid ve Lizbon Orta Elçiliği (1939-1943), Bükreş Büyükelçiliği (1947-1949) ve Kahire Büyükelçiliği'nde de (1950-1954) görev yapmıştır.

3. Tokyo, Nanjing ve Chongqing Görevleri Esnasında Doğu Asya'ya Dair Notlar

Japonya'da toplamda dört yıl görev yapan Hulûsi Fuad Bey için ilk zamanlarda şartlar hiç kolay olmamıştır. Elçilik burada ilk kez kurulduğu için herhangi bir resmî lojmanları ve elçilik binaları yoktur. Bu sebeple eşi ve kendisiyle birlikte ev işlerini yapmak için gelen iki kişi Teikoko Hotel-Hotel Imperial'da bir ay kadar konaklamak durumunda kalmışlardır (Şehsuvaroğlu 1972: 106).

Şehsuvaroğlu, Hulûsi Fuad Bey'in Japon hanedan sarayına yapmış olduğu ziyaretlerde, misafirlerin alafranga salonlarda ve Avrupalı elbiseler içinde kabul edildiğini belirtir. Hulûsi Fuad Bey, Tokyo'daki görevi sırasında, 1927'de İmparator Haru no-Miya'nın cenaze merasiminde bulunmuş ve o dönemin Japon hanedan cenaze merasimleri ile bilgi vermiştir. Buna göre, İmparatorun vefatından sonra, Japonya baştanbaşa matem içerisindedir. Saray ve bütün dairelerde işler durmuştur. Japon geleneksel cenaze merasimlerinde, sol taraf şeref mevkii olduğu için o tarafta hanedan üyelerinin, sağ tarafta ise elçilik heyetlerinin bulunduğunu belirtilir (Şehsuvaroğlu 1972: 106-107). Japon İmparatoru'nun cenaze merasiminde Şinto rahipleri, beyaz matem elbiseleri giymiş cenazenin önünde yürürlerken, cenaze aracı da matem simgesi olarak beyaz koşumlar kuşandırılan on altı adet iri öküz tarafından çekiliyormuş. İmparatorun naaşı bronz bir tabut içinde ve oturur şekildeymiş; ancak kırmızı ipek bir perde tabutu örttüğü için naaşı görünmüyormuş.⁴ Cenaze merasimi bittiğinde cenazenin geçtiği yol başka kimse tarafından kullanılmamış, törene katılanlar farklı yolları kullanmışlardır (Şehsuvaroğlu 1972: 108). Hulûsi Fuad Bey, 1928 yılında yeni İmparator Hirohito'nun taç giyme merasiminde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen bulunmuştur.

Türk-Japon ilişkileri açısından önemli bir tarihi olay olan Ertuğrul Fırkateyni'nin Japon sularında batması hadisesiyle ilgili Hulûsi Fuad Bey'in Japonya'da birtakım girişimleri olmuştur. Japonya'da bu tarihi olayı anmak

⁴ Haru no-Miya (İmparator Taisho)'nın cenaze merasimine dair ayrıntılar için, bkz. Adrian C. Mayer, The Funeral of the Emperor of Japan, *Antropology Today*, Vol.5, No.3, s.4.

amacıyla dikilen anıtı ve Türk şehitliğini ziyaret etmiş; Türk-Japon Dostluk Cemiyeti'nin kurulmasında ve bunun başına İmparator'un ikinci kardeşi Prens Takamatsu'nun⁵ geçmesinde etkili olmuştur (Şehsuvaroğlu 1972: 108-109).

Hulûsi Fuad Bey aynı zamanda bulunduğu ülkenin siyasi havasını çok yakından takip etmiştir. Bunun bir örneğini de Japonya'da bulunduğu görev sırasında, İngiliz-Japon ilişkileri üzerine verdiği raporla görülmektedir. Buna göre İngilizler, İngiliz-Japon Dostluk Antlaşması'nı yenilememişlerdir; bunun üzerine Hulûsi Fuad Bey, Japonya'nın Almanlara yaklaşacaklarını öngörmüş. Bu öngörüsünün doğruluğu da on sene sonra İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 109).

Hulûsi Fuad Bey Japonya'da bulunduğu esnada sadece bu ülkede faaliyetlerini sürdürmemiş; 1926 yılında önce Kuzey Çin'e, daha sonra 1927 yılında Nanjing'e kadar uzanan seyahatler yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin talimatlarıyla⁶ Milliyetçi Çin devlet adamlarıyla diplomatik ilişkiler kurup Nanjing'de bir orta elçilik açılması üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Bunun neticesinde, Hulûsi Fuad Bey'in rütbesi maslahatgüzarlığa yükseltilerek 1929'da Nanjing'de açılan orta elçiliğe ataması yapılmıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 109). Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin'de de bulunan ilk temsilcisi yine Hulûsi Fuad Bey olmuştur. Bu anlatılanlar ışığında Türkiye'nin Doğu Asya'daki iki önemli devletle olan ilişkilerinin başlangıcında Hulûsi Fuad Bey'in önemli bir rol oynadığı görülür.

Hulûsi Fuad Bey Çin'de iki farklı dönemde (1929-1931 Nanjing, 1944-1947 Chongqing) diplomatik görev üstlenmiştir. Nanjing Hükümeti'nin Türkiye tarafından tanınmasında, Hu Hanmin ile birlikte Çin Cumhuriyeti ilk Cumhurbaşkanı Sun Yat-sen'in oğlu Sun Ke, Fu Bingchang ve Wu Chaoshu gibi Çin Ulusal Partisi *Guomindang*'ın önde gelenleri tarafından 1928'de Türkiye'ye yapılan ziyaret kadar (Öztürk 2018: 19), o dönemde Tokyo Orta Elçiliği'nde bulunan Hulûsi Fuad Tugay'ın Çin'e yaptığı ziyaretlerin de bu sürecin şekillenmesinde önemli etki yaptığını görüyoruz.

İlk olarak 1929'da Nanjing'de açılan Türk Elçiliği 1931 yılında bütçe yetersizliği sebebiyle kapanırken; aynı dönemde Çin-Japon savaşı sebebiyle elçilikler Chongqing'e taşınmıştır. Türkiye de 1939 yılında elçiliğini tekrar bu şehirde aktif hale getirmiştir (Aral 1968: 926-927). Hulûsi Fuad Bey göreve

⁵ Prens Takamatsu 1931 yılında Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret kapsamında Atatürk ile görüşmüştür, bkz. Sinan Levent, *Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Öncesi Türk Basınında Japonya (1933-1939)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.

⁶ TDA 515 7414-38706-2.; TDA 515 7414- 38704.

başlama itimatnamesini sunarken tanıştığı Çan Kay-şek ile sonrasında da yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu ilişkiler doğrultusunda, Hulûsi Fuad Bey ikinci kez Çin’de görevde bulunduğu yıllarda, onunla birlikte Türk Elçiliği’nde görev yapan üçüncü kâtip Osman Derinsu’nun mektubunda belirttiği üzere, *“Hulûsi Fuad Bey Çinli Müslümanlar ve Doğu Türkistanlılar konusuyula da yakından ilgilenmekte; hatta Çan Kay-şek’le olan görüşmelerinin birinde ondan kendilerine iyi muamele edilmesi hususunda Çinli Müslümanlar ve Doğu Türkistanlılar yararına, şahsi ricada bulunduğunu”* yazmaktadır (Şehsuvaroğlu 1972: 12).

9 Nisan 1929 yılında Nanjing’e varan Hulûsi Fuad Bey, Dışişleri Bakanı tarafından kabul edilmiştir. İkili arasında yapılan sohbette Milliyetçi Çin Dışişleri Bakanı, Türkiye ile kurdukları münasebet sebebiyle kendini bahtiyar gördüğünü belirtmiştir. Çin’in siyasi durumunu Türkiye ile özdeşleştiren bakan, kendilerinin de Türkiye’nin geçirmiş olduğu devrimleri geçirmekte olduğunu söylemiş; Çin hükümeti ve halkının Türkiye’ye karşı büyük sempatisi olduğunu dile getirmiştir. 12 Nisan’da Maslahatgüzar Hulûsi Fuad Bey’in şerefine Dışişleri Bakanlığı bir ziyafet vermiş; bu ziyafette bütün bakanlar, erkân-ı harbiye-i umumiye reisi ve dışişleri müdürleri hazır bulunmuşlardır.⁷

Hulûsi Fuad Bey 1929 yılında Sun Yat-sen’in naaşının Pekin’den, Nanjing’deki yeni yapılan mozoleye defnedilmesi törenlerine katılmıştır.⁸ Çin’de o dönemde görevde olmanın zorlukları belirtilirken, başkent Nanjing’in saldırılar sonucu yandığı; bu sebeple Çin devlet erkânının aileleri gibi elçiliklerin de geçici olarak Shanghai’a taşındığı ifade edilmiştir. Hulûsi Fuad Bey yedi sekiz saatlik tren yolculuğu sonucu törene katılabilmek için Nanjing’e varmıştır (Şehsuvaroğlu 1972: 111).

1943 yılında her iki ülke temsilciliklerini büyükelçilik seviyesine çıkarma hususunda mutabakata varmıştır (Wang ve Ceng 2017: 1402). Bu dönemde Chongqing’e ilk Türk büyükelçisi olarak yine Hulûsi Fuad Bey’in atandığını görüyoruz.⁹ Çin Dışişleri Bakanlığı makamınca 29 Ekim 1943’te bu karar resmî olarak bildirilmiştir. Hulûsi Fuad Bey, 12 Haziran 1944’te Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek’e itimatnamesini sunarak Çin’de bu kez büyükelçi olarak görevine başlamıştır.¹⁰ Çin ise 21 Kasım 1944’te Xu Mo’yu

⁷ BCA 30-10-0-257-728-2.

⁸ TDA 515 7341-43059-2.

⁹ TDA 515 7475-41420-1.

¹⁰ Çince belgelere Hulûsi Fuad Tugay’ın isminin üç farklı şekilde transkribe edildiği karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; 贝富德 Bèi Fù Dé, 福特 Fú Tè, 杜凯 Dù Kǎi şeklindedir. Bèi Fù Dé ile Fuad Bey, Fú Tè ile Fuad, Dù Kǎi ile Tugay isimlerindeki sesletim benzerliğinin buna

Türkiye'ye büyükelçi olarak atamış ve büyükelçi 3 Nisan 1945'te itimatnamesini sunmuştur (China Handbook 1937-1945 1947: 182).

Osman Derinsu'nun anlattığına göre, İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Japonya'nın Çin'in batısına doğru ilerleyişi devam ederken, Milliyetçi Çin Hükümeti'nin gerektiğinde hükümet ve büyükelçiliklerin Chongqing'den Xikang Eyaleti'ne nakledilmesi planına karşılık Hulûsi Fuad Bey, Türkiye'nin savaşta henüz tarafsızlığını koruduğunu ve bu sebeple en kötü durumda bile Chongqing'den elçiliği taşımamaya karar vermiştir (Şehsuvaroglu 1972: 10).

Daha önce de belirtildiği gibi Hulûsi Fuad Bey, Japonya'da görevliyken bölgenin siyasi havasını çok iyi solumuş ve isabetli öngörülerde bulunmuştur. Sonraki süreçte bu öngörülerine Osman Derinsu'nun aktardığı şu örnek verilebilir: Hulûsi Fuad Bey, Japonya'nın teslim olmasının öncesinde ve sonrasında Çan Kay-şek hükümetinin komünistlerin temsilcisi Zhou Enlai ile yaptıkları müzakerelerin bir sonuç vermeyeceğini görmüştür. Hulûsi Fuad Bey, Mao Zedong ve takipçilerinin sadece zirai bir devrimci olmadıklarını, zaman kazanmak için görüşmelere devam ettiklerini söyleyerek, Japonya savaşta çekilir çekilmez Milliyetçi Çin ordularına karşı komünistlerin saldırıya geçeceklerini ve iç savaşın çıkmasıyla bütün Çin'i komünistleştirmeye çalışacaklarını defaatle belirtmiştir (Şehsuvaroglu 1972: 11-12).

SONUÇ

Hulûsi Fuad Tugay, Türkiye Cumhuriyeti'nin Japonya ve Çin'de görevlendirdiği ilk diplomattır. Hulûsi Fuad Bey Japonya'da 1925-1929 yılları arasında Tokyo Orta Elçiliği'nde; Çin'de ise iki farklı dönemde 1929-1931 yılları arasında Nanjing'de, 1944-1947 yılları arasında Chongqing'de önce maslahatgüzar sonrasında büyükelçi olarak görev yapmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Doğu Asya'da görev yapmış olan büyükelçi Hulûsi Fuad Bey, bu ülkelerle ilk diplomatik ilişkilerin kurulması esnasında önemli bir rol üstlenmiştir. 1927 yılında İmparator Haru no-Miya'nın cenaze

sebebi verdiği düşünülmektedir, bkz. Shi Yuanhua, *中华民国外交史辞典 (Minguo Dönemi Diplomatik Tarih Sözlüğü)*, 上海古籍出版社, 上海, 1996. Hulûsi Fuad Bey'in Çin'deki diplomatik temaslarının Çince diplomatik arşiv belgelerine nasıl yansıdığı konusunda yaptığımız çalışmada, ilgili dönemin diplomatik arşivinin dışarıya erişiminin kapalı olması sebebiyle bu alandaki bilgiler sınırlı kalmıştır. Bu noktada, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde yaptığımız çalışmada ulaştığımız çoğu belgenin gizliliğinin henüz 2018 yılı sonu itibarıyla kaldırıp, araştırmacıların kullanımına açılmış olduğu belirtmek yerinde olacaktır.

merasiminde, 1928 yılında İmparator Hirohito'nun taç giyme merasiminde, 1929 yılında ise Çin Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Sun Yat-sen'in naaşının Pekin'den Nanjing'e defnedilmesi merasiminde ülkemizi temsil etmiştir. Japonya'da görevliken Ertuğrul Fırkateyni hadisesiyle ilgili bir takım girişimlerde bulunması; Türk-Japon Dostluk Cemiyeti'nin kurulması ve cemiyetin başına da imparatorun kardeşi Prens Takamatsu'nun geçmesinde etkili olması Türk-Japon ilişkileri açısından önemli bir gelişmedir. Japonya görevi esnasında Çin'e de ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu ülkede bir temsilcilik açılmasında katkı sağlamıştır. Elçilikte üçüncü kâtip olarak görev yapan Osman Derinsu'nun aktardıklarına göre, Çin görevi esnasında Çan Kay-şek ile kurduğu yakın bağlantı sebebiyle Çinli Müslümanlar ve Doğu Türkistanlılar'a iyi muamele hususunda şahsi ricada bulunmuştur. Çin'de 9 Nisan 1929'de Hariciye Nazırı tarafından kabul edilmiş ve bu görüşme esnasında Hariciye Nazırı Türkiye ve Çin arasında kurulan ilişkilerden dolayı memnuniyetini belirtirken Çin'in de Türkiye'nin geçirmiş olduğu devrim sürecini geçirmekte olduğunu belirtmiş ve gerek hükümet gerekse halk nezdinde Türkiye'ye duyulan yakınlık duygusunu ifade etmişlerdir.¹¹ Keza benzer duyguları Hulûsi Fuad Bey'in Chongqing Büyükelçiliği'nden Bükreş Büyükelçiliği'ne atanması sebebiyle Çin Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamına yaptığı veda ziyareti esnasında, Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek de belirtmiştir.¹² Hulûsi Fuad Bey'den Türkiye'ye izlediği siyaset dolayısıyla övgülerinin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ile Başbakanı'na karşı dostane duygularının iletilmesini rica etmiştir.

¹¹ BCA 30-10-0-0-257-728-2.

¹² TDA 515 7475-41829-1.

EKLER

EK-1 Hulûsi Fuad Tugay'ın Doğu Asya'daki Görevleri Sırasında Çekilmiş Fotoğraflardan Kesitler¹³

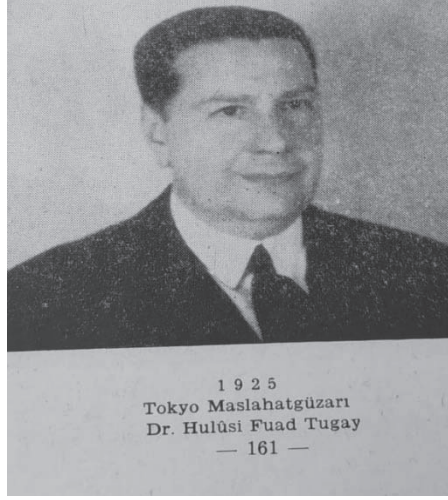

Resim 1: Hulûsi Fuad Tugay ile eşi Emine Dürriye Hanım Shanghai'da (1930).

¹³ Bu kısımda verilecek olan tüm resimler Bedi Nuri Şehsuvaroğlu'nun yazdığı *Hekim Bir Siyasimizin Portresi: Büyükelçi Dr. A. Hulûsi Fuad Tugay* adlı kitaptan alınmıştır.

Resim 2: Türkiye'nin Chongqing Büyükelçisi Hulûsi Fuad Tugay Çin Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Çan Kay-şek ile (1944).

Resim 3: Tokyo Maslahatgüzarı Hulûsi Fuad Tugay (1925).

Resim 4: Türk-Japon Dostluk Derneği, Tokyo (1925).

EK-2: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde Hulûsi Fuad Tugay'ın Doğu Asya Görevleriyle İlgili Belgeler¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
T. nci Daire Umumî Müdürlüğü
...II. ncî Şube

64382-323

Başvekâlete

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Nankin Maslahatgüzarımızdan alınan bir tahriratta
mumailoyhin 1 nisanında Şangay'a vasıl olarak 9 nisanında Nankine
gittiği ve ertesi günü Hariciye Nazırı tarafından kabul edildiği
bildirilmektedir.

Hariciye Nazırı mülakat esnasında, Türkiye ile Çin
beyninde tenail münasebetten dolayı kendini hantıyar addettiği-
ni, Çin'in de Türkiye'nin geçirmiş olduğu inkılapları geçirmekte
olduğunu ve gerek Hükümet gerek halkın Türkiye'ye karşı büyük
bir "sympathie" beslediğini söylemiştir.

12 nisan akşamı Maslahatgüzarımız şerefine Hariciye
Nazırı tarafından çekilen bir ziyafette bütün nazırlar, erkânı
harbiyei umumiye Reisî ve Hariciye Müdürleri hazır bulunmuşlara
dır.

Mâlumet olmak üzere arzolumuz efendim.

17 Haziran 1929

Hariciye Vekili

J.

BASVEKALETEVRAKI

Tarih 18-6-29 4116

030110 252722 2

N.H.

BCA 30-10-0-0-257-728-2.

Belge 1: Nanjing Maslahatgüzarı Hulûsi Fuad Tugay'dan aldıkları resmî yazıda Çin Hariciye Nazırı tarafından kabulleri ve Çin Hariciye Nazırı'nın Türkiye hükümeti ve halkına duydukları yakınlığı belirten yazı üzerine, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ın Başvekâlete 17 Haziran 1929 tarihli gönderdiği yazı.

¹⁴ İlgili Osmanlıca belgelerin tercüme ve çözümlemesi konusunda yardımlarından dolayı Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü doktorantları Hülya Polat Yılmaz ve Erdi Öztürk'e teşekkür ederim.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
T. nei Daire Umumî Müdürlüğü

Başvekâlete

II. nei Şube
64322
205

Posta ile gönderilen resmî tahriratın vüruduna
intizaren, Hulûsî Fuat beyin Maslahatgüzarımız olarak
tanınması iltimasıyla Vekâletimiz tarafından Nankin
hükümeti hariciye nezaretine çekilmiş olan telgrafa
cevaben gelen ve gayet dostane bir surette yazılmış
olan telgrafın Türkçe tercümesi birlikte Yüksek Mak-
amlarına takdim kılındı efendim.

29
S. Z.

Ankara 29 Nisan 1929

Hariciye Vekâleti Vekili

S. Saraçoğlu

J.

2-

BAŞVEKALETEVRAN		
Tarih	Numara	Leaf
4-5-29	2026	1

030	10	-	129	926	7

BCA 30-10-0-0-129-926-7-1.

Belge 2: Hariciye Vekaleti Vekili Şükrü Saraçoğlu tarafından, Ankara'da Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e gönderilen, Hulûsî Fuad Bey'in maslahatgüzar olarak tanınması ile ilgili Çin Hükümetinin Hariciye Nezaretine çekmiş oldukları telgrafa cevaben dostane bir şekilde kaleme alınmış telgrafın Türkçe tercümesiyle gönderilmiş olduğunu belirten belge.

-S:U-R-F-T:-

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankarada Hariciye Vekili Tevfik Rüştu
Beyfendi Hazretlerine

Hulusi Fuat Beyin Türkiye"Chargé d'Affaires" i
olarak tanınmasını istihdaf eden, ve itimat mektubunun
posta ile irsal edildigini bildiren telgrafınız almakla
kesbi şeref eyledim.

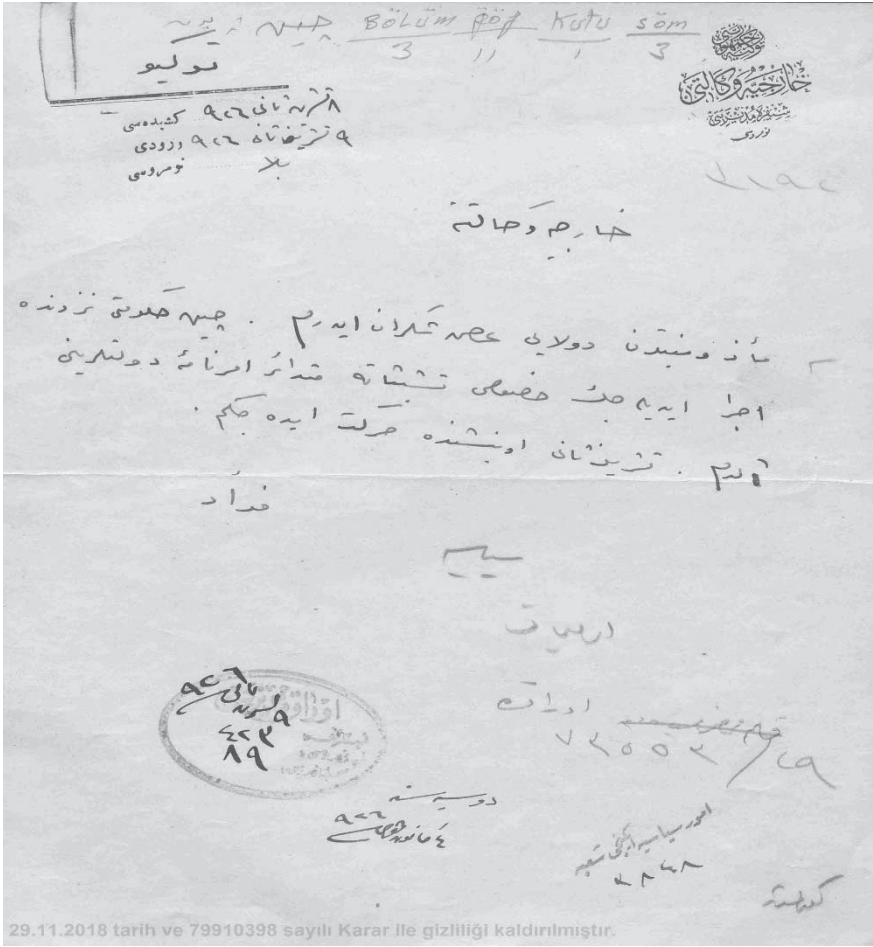
Cevaben şurasına arz etmekliğime müsaade buyurunuz ki
Çin milletinin kendisine karşı daima büyük bir iptihaç
ve takdir hissi perverde ettiği büyük kardaş Cumhuriyetin
mümessillerini kabul etmek ve bu Cumhuriyetle en dostana
münasebata girişmekten dolayı pek memnun olacağız.

030 10 129 926 F

2

BCA 30-10-0-0-129-926-7-2.

Belge 3: Ankara'da Hariciye Vekili Tevfik Rüştu Bey'e sunulmuş, Hulusi Fuad Bey'in maslahatgüzar olarak tanınması sebebiyle gönderilen dostane telgrafın Türkçe tercüme metni.

TDA 515 7414- 38704.

Belge 4: Tokyo

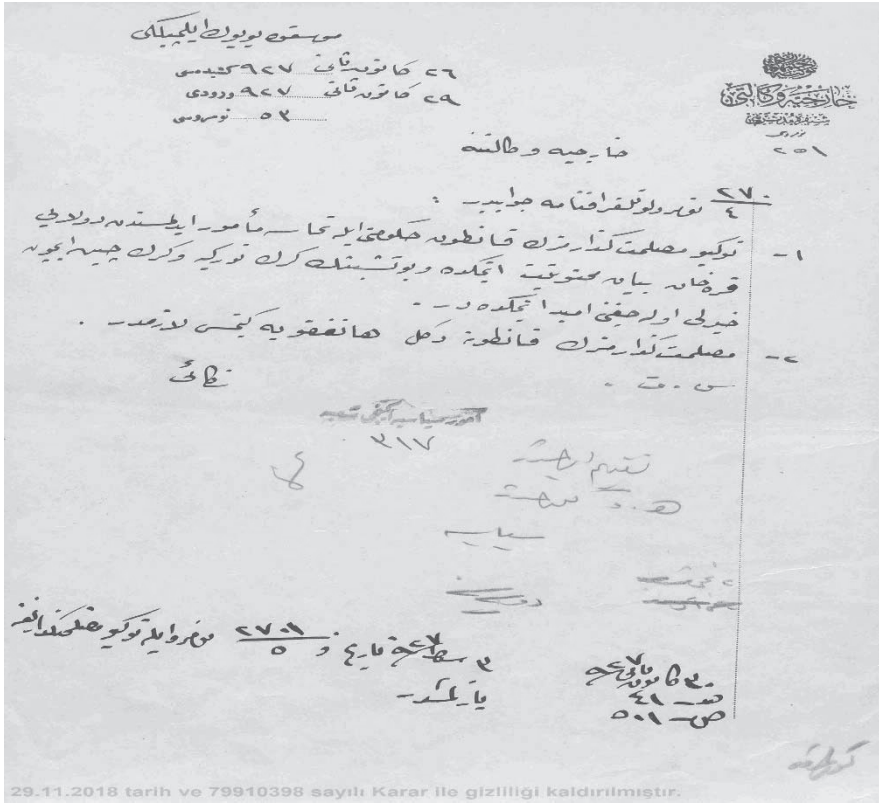
Keşidesi: 8 Teşrinisani 926

Vürudu: 9 Teşrinisani 926

Hariciye Vekâletine

Mezuniyetten dolayı arz-ı şükran eylerim. Çin hükümeti nezdinde icra edilecek hususî teşebbüsata mütedair [teşebbüslerle alakalı] emirnâme-i devletlerini aldım. Teşrinisani on beşinde hareket edeceğim.

Fuad.

TDA 515 7414-38706-3.

Belge 7: Moskova Büyükelçiliği

Keşidesi: 26 Kanunisani 927

Vürudu: 29 Kanunisani 927

Numrosu: 53

Hariciye Vekâletine

270/4 numrolu telgrafnâme cevabıdır:

- 1- Tokyo Maslahatguzarımızın Kanton hükümeti ile temasa memur edilmesinden dolayı Karahan beyan-ı memnuniyet etmekte ve bu kişinin gerek Türkiye ve gerek Çin için hayırlı olacağını ümit etmektedir.
- 2- Maslahatguzarımızın Kanton'a değil Hankou'ya gitmesi lazımdır.

Zekâî

قید - ۸۰۰ ص ۱۶ - ۱۲

دوسیه دبط نومرولریک اشارته مخصوص عمل
 ۷۷۱ - ۷۷۲ (۷۷۱ - ۷۷۲)

دوسیه سی

مدیریتی

مدیر عمومی	مدیر	نایب	مسود	نمایش	شعبه کت فید	شعبه کت فید	شعبه کت فید

خارجیه وکالتی

اوراقلک عمومی نومروسی
۷۷۱ - ۷۷۲
اوراقلک خصوصی نومروسی
۷۷۱ - ۷۷۲
اوراقلک تاریخی
۷۷۱ - ۷۷۲

دستور - ۱۲ - ۱۱

۸۶۵ - ۸۶۶

زات هریزنیله پوره ده سوفا مودیرلرین اوزورن برسان شادی
 و جوده حیاتا ایله یه حقیقی معنیله شادی. سوفا نیه قورما لکلا
 شوقدن الهیه - ایریق آرزودن یازا تکرار مصطفی شادی قاترینه
 حقیقی شادی کاترینه حقیقی شادی حقیقی شادی حقیقی شادی
 تدریکلرله جبهه حقیقه یورودو ایتیک حیات و حقیقی شادی
 حقیقه شادی شادی شادی شادی شادی شادی شادی شادی
 بون کشفین اینه شادی

شادی

خلاصه

۷۷۱ - ۷۷۲

۷۷۱ - ۷۷۲

29.11.2018 tarih ve 79910398 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

TDA 515 7414-38706-5

Belge 9: Evrakın Umumi Numrosu: 270

Evrakın Hususi Numrosu: 4

Evrakın Tarihi: 6 Kanunisani 927

Moskova Büyükelçiliğine

Cevap 865

Zât-ı âliyelerinizin bu sırada mahall-i memuriyetlerinden [memuriyet mahalinizden] uzun bir zaman tebâüdü [uzaklaşması] vücuha [sebebiyle] caiz [mümkün] olamayacağı mütalaasındayız [düşüncesindeyiz]. Mamafih Karahan tarafından izhâr edilen [gösterilen] arzuya binaen Tokyo maslahatgüzarımızı Kanton'a azimet [gidiş] ile Ka'ton hükûmetiyle temas ederek Türkiye'nin Çin hakkında perverde ettiği [beslediği] hissiyat ve alaka-i mahsusa [özel alaka] hakkında temhîdâtta [hazırlıkta] bulunmaya memur eyledik. Karahan'a beyan-ı keyfiyet [durumun beyan] olunması mercudur [rica edilir].

Rapt numarası Kaydettim 	57 ÇIN Şifre T S L

Hariciye Vekâletî R O T O K O L U M U M M ü d ü r l ü ğ ü

Evrakın umumî numarası 243 / 2522 Londra	Müstenit olduğu evrakın numarası	Subenin kayıt numarası	Mabeyyis	Müsavvit	Şube Müdürü	Daire Muavini	Reta Unvanı Müdür
Evrakın husulî numarası 178 / 2523 Vaziyet							
Evrakın tarihi 28.8.943							

Londra Büyük Elçiliğine
Vaşington Büyük Elçiliğine

Çin Hükümeti tarafından izhar edilen atzu
Azerine iki taraf Elçiliklerinin Büyük Elçiliğe
yükseltilmesi hususunda Çin Hükümetile mutabık
kalınmış ve keyfiyetin Çunkig ve Ankara'da **29 Ekim**
ilânı tekrarrür etmiştir. Çunking Büyük Elçiliği için
Medit Elçisi Hulûsi Fuat Togay için ağreman
istenmiştir. Bilgileri için arz ederim.

Hariciye

Hulâsa

günü

be 28.8.943

28.8.943

Kapanmış

Fetih

29.11.2018 tarih ve 79940398 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

TDA 515 7475-41420-1.

Belge 11: Her iki ülkede temsilciliklerin büyükelçilik seviyesine çıkarılması konusunda mutabakata varılmış olduğunu ve Chongqing'e ilk Türk büyükelçisi olarak Hulûsi Fuat Togay'ın¹⁵ gönderilmesinin istenildiğini belirten belge.

¹⁵ Hulûsi Fuat'ın soy ismi bu belgede de görülebileceği gibi bazı yazımlarımda Togay yerine Togay olarak da ifade edilmiştir.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Şifre Müdürlüğü

№

60917

(Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir)

Bankin B. elçiliğinden

Yazıldığı tarih 17/1947
Geldiği tarih 17
Numarası Yavuz
Açan

ŞİFRE TEL

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

Dün Gleden sonra Reisi Devletle vedalaş-
dım. Türkiye'nin takip edegelmekte olduğu siyaset-
ten sitayişle bahsettikten sonra Sayın Cumhurbaş-
kanımız ile Başbakanımıza hissiyati dostanesini
ibleğin hususunu rica etti.

Arsederim.

Tugay

24.2.47 Bu telgrafın birer nüshası
Cumhurbaşkanı ile Başbakan'a
tahdim edilmiştir.

✓ D.P.

Bağcıoğlu
H.O.

D. Prof. U. Müdürlüğüne

D. II U. Müdürlüğüne

Protokol Üstün Müdürlüğü
Tarih: 22.2.1947
Mühür: 819
Doçyan: 57 Çin

29.11.2018 tarih ve 7240/98 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

TDA 515 7475-41829-1.

Belge 12: Hulûsi Fuad Bey'in Chongqing Büyükelçliği'nden Bükreş Büyükelçiliği'ne atanması sebebiyle Çin Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamına yaptığı veda ziyareti esnasında, Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek'in Türkiye'ye izlediği siyaset dolayısıyla övgülerinin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ile Başbakanı'na karşı dostane duygularının iletilmesini belirten belge.

KAYNAKÇA

- China Handbook 1937-1945* (1947). (Der.) Chinese Ministry of Information. New York: The Macmillan Company.
- Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı* (1968). (Haz.) Hamîd Aral. Ankara: Ankara Basım ve Ciltvi.
- Guo, Yanyi (Ed.) (1984). *中华民国史事日志 (第二册) (Minguo Dönemi Tarihi Olayların Günlük Kayıtları)*. 台北:中央研究院近代史研究所.
- Lee, Hee-Soo ve İlhan, İbrahim (1989). *Osmanlı Japon Münasebetleri ve Japonya'da İslâm*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levent, Sinan (2009). *Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Öncesi Türk Basınında Japonya (1933-1939)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mayer, Adrian C. (1989). "The Funeral of the Emperor of Japan". *Antropology Today*, 5 (3): 3-6.
- Nagaba, Hiroshi (1997). "Japan and Turkey Historical Process for Diplomatic Relations". *Perceptions: Journal of International Affairs*, 2(3).
- Öztürk, Ayşe (2018). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Çin Guomintang Partisi Üyelerinin Türkiye Ziyareti: Hu Hanmin'in Türkiye Gözlemleri", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 1-32.
- Shi, Yuanhua (1996). *中华民国外交史辞典 (Minguo Dönemi Diplomatik Tarih Sözlüğü)*. 上海: 上海古籍出版社.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. (1972). *Hekim Bir Siyasimizin Portresi: Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Şimşir, Bilal N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tugay, Emine Fuat (2015). *Bir Aile Üç Asır*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wang, Zhikun ve Ceng, Yan (2017). *中国战时首都档案文献 战时外交 (下)(Çin'in Savaş Zamanı Başkenti Arşivleri: Savaş Dönemi Diplomasisi)*. 重庆西南师范大学出版社.
- Zhou, Yu'e ve Chen, Hongmin (1994). *胡汉民评传 (Hu Hanmin'in Eleştirel Biyografisi)*. 广东: 广东人民出版社.

ARŞİV BELGELERİ

BCA 30-10-0-0-129-926-7-1.

BCA 30-10-0-0-129-926-7-2.

BCA 30-10-0-0-257-728-2.

TDA 515 7341-43059-2.

TDA 515 7414- 38704.

TDA 515 7414-38706-1.

TDA 515 7414-38706-2.

TDA 515 7414-38706-3.

TDA 515 7414-38706-4.

TDA 515 7414-38706-5.

TDA 515 7475-41420-1.

TDA 515 7475-41829-1.